الجامع الصحيح

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU

Ötüken

3

Ötüken

الجامع الصحيح

للامام ابى عبدالله محمد بن اسماعيل البخارى

Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl
el-Buhârî

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU

ÜÇÜNCÜ CİLD

Ötüken

Yayımlayan
ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
Klodfarer Cad. 40/7 Divanyolu-İstanbul
Dizgi
Damla Dizgi Ltd. Şti.
Arapça Dizgi
Şizin Fotodizgi
Film ve Montaj
Duru Ajans
Baskı
Şefik Matbaası
Cilt
Yedigün Mücellithanesi
Kapak
Marmara Reklâm
Kapak Deseni
Yusuf İzzettin Sav
İstanbul-1987

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

١٦ــ كِتَابُ الكُسُوفِ

16-KİTÂBU'L-KUSÛF

(Güneş ve Ay Tutulması Kitâbı)

١ــ بابُ الصَّلاَةِ فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ

1- GÜNEŞ TUTULMASI SIRASINDA NAMÂZ KILMAK BÂBI [1]

١ــ حدّثنا عَمْرُو بنُ عَوْنٍ قال حدّثنا خَالِدٌ عنْ يُونُسَ عنِ الحَسَنِ عنْ أبِي بَكْرَةَ قال كُنَّا عِنْدَ رسولِ اللّهِ ﷺ فانْكَسَفَتِ الشَّمْسُ فقامَ النبيُّ ﷺ يَجُرُّ رِدَاءَهُ حَتَّى دَخَلَ المَسْجِدَ فَدَخَلْنَا فصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ حَتَّى انْجَلَتِ الشَّمْسُ فقال النبيُّ ﷺ انَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ لاَيَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أحَدٍ فإذَا رَأيْتُمُوهُمَا فَصَلُّوا وَادْعُوا حَتَّى يُكْشَفَ ما بِكُمْ *

---

1 *el-Kesf,* keşf vezninde kesmek ma'nâsınadır;... kesf, Hakk Taâlâ'nın güneş ve ayı tutmak ma'nâsınadır.

el-Kusûf, kuûd vezninde, güneş ve ay tutulmak ma'nâsınadır. Perdelendikleri zamân ikinci bâbda "kesefe'ş-şemsu ve'l-kameru" denir. En güzeli, kamer'de *hasf,* güneş'te *kesf* denilmektir. *el-İnkisâf* dahi, gün ve ay tutulmak demektir.. *(Kaamûs Ter.).*

el-Hasf, göz çıkarmak, yırtmak, yırtılmak, -müteaddi lâzım olur-; kesmek, pınarın suyu savulmak yâhud yere batmak, eksilmek, bir adamı mahallîyle yere geçirmek, dabbeyi yemsiz habs eylemek... ma'nâlarına gelir.

el-Kusûf; kuûd vezninde ikinci bâbdan bir mahal yere geçmek, ve ay tutulmak ma'nâsınadır. Bâzılarına göre kusûf, güneşe; ve husûf, aya isnâd olunup, "kesefeti'ş-şemsu ve hasefe'l-kameru" denir... *(Kaamûs Ter.).*

1-....... Ebû Bekre (Nufey ibnu'l-Hâris -R-) şöyle demiştir: Biz Rasûlullah(S)'ın yanında idik. Derken güneş tutuldu. Peygamber, ridâsını ardından sürükleyerek kalktı ve mescide girdi. Biz de girdik. Bize güneş siyahlıktan sıyrılıncaya kadar iki rek'at namâz kıldırdı. Sonra: *"Şübhesiz güneş ile ay hiçbir kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar. Siz bunların böyle tutulduklarını gördüğünüzde, başınıza gelen bu hâl açılıncaya kadar namâz kılın ve duâ edin"* buyurdu [2].

٢ــ **حدّثنا** شِهَابُ بنُ عَبَّادٍ قال **حدّثنا** إبْرَاهِيمُ بنُ حُمَيْدٍ عن إسْمَاعِيلَ عنْ قَيْسٍ قال سَمِعْتُ أبا مَسْعُودٍ يَقُولُ قالَ النبيُّ ﷺ أنَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ لاَيَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أحَدٍ مِنَ النَّاسِ ولٰكنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آياتِ اللّهِ فإذَا رَأيْتُمُوهُمَا فَقُومُوا فَصَلُّوا *

2-....... Kays (ibn Ebî Hâzım) şöyle demiştir: Ben İbn Mes'ûd'-dan işittim, şöyle diyordu: Peygamber (S): *"Şübhesiz güneş ile ay insanlardan hiçbir kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar. Fakat bu güneş ile ay*(ın tutulmaları) *Allah'ın âyetlerinden iki âyettirler. Siz bunları* (tutulmuş) *gördüğünüz zamân hemen kalkıp namâza durun"* buyurdu [3].

٣ــ **حدّثنا** أصْبَغُ قال أخبرنى ابنُ وَهْبٍ قال أخبرنى عَمْرٌو عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ القَاسِمِ حَدَّثَهُ عنْ أبِيهِ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّه عنهما أنَّهُ كانَ يُخْبِرُ عنِ النبيِّ ﷺ أنَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ وَلٰكنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آياتِ اللّهِ فإذَا رَأيْتُموهما فَصَلُّوا*

---

2 Kusûf namâzının meşrûiyyeti muttafakun aleyhtir. Sebebi bizzât kusûf oldu-ğundan, kusûf zamânında kılınır ve tekerrürü ile tekerrür eder. Kusûf namâzı müekked sünnettir; vâcib değildir. Güneşin cirmi ile ayın cirmi karanlıktan sıyrılmasından sonra, kusûf namâzının vakti geçmiş olacağından, artık namâzlar da kılınmaz.

Bâzı âlimler güneş ve ay tutulması sırasında kılınan namâzın teşrîini şu âyetin işâretinden de sezmek istemişlerdir:" وَ مِن آياته الليلُ النهارُ والشمسُ والقمرُ لاتسجدُوا للشمس ولا للقمر واسجدوا لله الذى خلقهن = *Gece ile gündüz, güneş ile ay o Hâlık'ın âyetlerindendir. Siz güneş ile ay'a secde etmeyiniz de, bu dört âyeti yaratan Allah'a secde ediniz"* (Fussilet: 37).

3 "Siz bunları gördüğünüz zamân" sözündeki mensûb zamîrin tesnîye olmasından kusûf namâzı ile husûf namâzının her cihetce hükmü bir olduğuna ve husûf namâzının da cemâatle kılınabileceğine istidlâl edilmiştir.

3-....... İbn Umer (R), Peygamber(S)'den şöyle buyurduğunu haber verir dururdu: *"Şübhesiz güneş ile ay hiçbir kimsenin ölümünden, ve de hayâtından dolayı tutulmazlar; lâkin bunlar, Allah'ın âyetlerinden iki âyettirler. Siz bunların tutulduklarını görünce hemen namâza durun"* [4].

٤ ـ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا هاشِمُ بنُ القَاسِمِ قال حدّثنا شَيْبَانُ أبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ زِيَادِ بنِ عِلاَقَةَ عَنِ المُغِيرَةِ بنِ شُعْبَةَ قال كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ ماتَ إبْرَاهِيمُ فقالَ النَّاسُ كَسَفَتِ الشَّمْسُ لِمَوْتِ إبْرَاهِيمَ فقَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ إنَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ لاَيَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أحَدٍ ولاَ لِحَيَاتِهِ فَإذَا رَأيْتُمْ فَصَلُّوا وَادْعُوا اللّٰهَ *

4-....... el-Mugîre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) zamânın-

---

4 Kusûf ile husûf hâdiselerinin vukûunda namâz kılmanın meşrûiyyeti Rasûlullah'ın kavl ve fiilleriyle sâbit olduğu gibi, Kitâb ile de, ümmetin icmâı ile de sâbittir. Fakîhler: "*... Biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz*" (el-İsrâ: 59) âyetini kusûf namâzına delîl sayarlar. Zîrâ namâza ve duâya koyulmak, Allah'tan korkmanın lâzımıdır.

Hakk Taâlâ günlük, haftalık, hattâ yıllık vakit değişmelerinin hepsinde birer namâz meşrû' kılmıştır. Bunlar gibi, her ufukta muayyen vakitlerde görülmeyen güneş ve ay tutulmaları da büyük ilâhî âyetlerden olup, bunların meydana geliş zamânlarında da İslâm dînince bir namâz tahsîs edilmesinde garîb görülecek bir cihet yoktur. Bilhassa kıyâmet hâllerini beyân sadedinde: " فَإذَا بَرِقَ الْبَصَرُ. وَخَسَفَ الْقَمَرُ. وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ = ***İşte göz** (dehşetle) **kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay bir araya getirildiği zamân...*** "(el-Kıyâme:7-9) âyetinden de anlaşılacağı üzere, kıyâmet alâmeti olarak bu kabîlden bâzı felekî görünüşlerin de meydana geleceği Sâdık Haberci tarafından haber verilmiştir. Buna mukaabil: " يسئلونك عن الساعة أيّانَ مرسيها قل انما عِلْمُهَا عند ربى لايُجَلِّيهَا لوقتها الاهو ثَقُلَتْ فى السموات والارض لاياتيكم الا بَغْتَةً = ***Kıyâmetin subûtunun ne zamân olduğunu sana sorarlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabb'imin nezdindedir. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Göklere de ve yere de ağır basmıştır O. O size ancak ansızın gelir...*** "(el-A'raf:187) âyetinin sarâhatine binâen apansızın kopacak olan kıyâmetin de vakti ta'yîn üzere bilinmez. Bunun için kusûf ve husûf hâdiselerini tadarru', niyâz ve taabbud vesîlesi ederek namâza koyulmak, îmânlılara göre pek tabiî bir keyfiyettir. Bundan korkuya düşmekte de ayıblanacak birşey yoktur.

Husûf ve kusûf zamânları, dakîkası dakîkasına; hattâ sâniyesi sâniyesine erbâbı tarafından evvelce hesâb edilerek haber verilebilir. Çok tekrar eden tabiî hâdiselerden oldukları için vukû'larından korkuya ne mahall var demek de olmaz. Çünkü bu kevnî nizâmın çözülme günü demek olan kıyâmetin kopması mîâdının evvelden hesâb ve ta'yîn edilmiş bu gibi hâdiselerle birlikte vukû' bulmayacağına hiçbir aklî delîl yoktur. İşte o büyük hâdisenin meydana gelme anında bu, ilâhî âyetlerden biridir diyerek namâza, taabbud ve niyâza koyulanlara ne mutlu! (*Tecrîd Ter.*, I, 74).

da, oğlu İbrâhîm'in öldüğü gün güneş tutuldu [5]. İnsanlar: Güneş, İbrâhîm'in ölümünden dolayı tutuldu, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *"Şübhesiz güneş ile ay, hiçbir kimsenin ölümünden ve de hayâtından dolayı tutulmazlar. Bunu gördüğünüz zamân hemen namâz kılın ve Allah'a duâ edin"* buyurdu [6].

٢ـ باب الصَّدَقَةِ فِى الكُسُوفِ

2- GÜNEŞ TUTULMASI ESNÂSINDA SADAKA VERMEK BÂBI

٥ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مالِكٍ عَنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ أبيهِ عَنْ عَائِشَةَ أنّها قالَتْ خَسَفَتِ الشَّمْسُ فِى عَهْدِ رسولِ اللّهِ ﷺ فَصَلَّى رسولُ اللّهِ ﷺ بِالنَّاسِ فَقامَ فأطَالَ القِيامَ ثُمَّ رَكَعَ فأطَالَ الرُّكوعَ ثُمَّ قامَ فأطَالَ القِيامَ وَهُوَ دُونَ القِيامِ الأوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ فأطالَ الرُّكوعَ وَهُوَ دُونَ الرُّكوعِ الأوَّلِ ثُمَّ سَجَدَ فأطَالَ السُّجُودَ ثُمَّ فَعَلَ فِى الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ما فَعَلَ فِى الأُولى ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدِ انْجَلَتِ الشَّمْسُ فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَمِدَ اللّهَ وَأثْنى عَلَيْهِ ثُمَّ قال أنَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ آيَتانِ مِنْ آياتِ اللّهِ لاَيَنْخَسِفَانِ لِمَوْتِ أحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ فَإذَا رَأيْتُمْ ذٰلِكَ فادْعُوا اللّهَ وكَبِّروا وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا ثُمَّ قالَ يا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ وَاللّهِ ما مِنْ أحَدٍ أغْيَرُ مِنَ اللّهِ أنْ يَزْنِىَ عَبْدُهُ أوْ تَزْنِىَ أمَتُهُ يا امَّةَ مُحَمَّدٍ وَاللّهِ لَوْ تَعْلَمُونَ ما أعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا *

5-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah zamânında güneş tutuldu. Rasûlullah insanlara namâz kıldırdı. Şöyle ki: Namâza durdu

---

5 Rasûlullah'ın oğlu İbrâhîm'in annesi, Mukavkıs'ın Peygamber'e hediye ettiği Mâriye el-Kıbtıyye (R)'dir. En meşhûr kavle göre, hicretin sekizinci senesi Zu'l-hicce'sinde doğmuş ve onsekiz ay yaşadıktan sonra vefât etmiş ve Bakî' mezarlığına gömülmüştür. Onaltı ay; onyedi ay sekiz gün; on ay altı gün yaşadığı hakkında da rivâyetler vardır.

6 İbrâhîm'in ölümü ile güneşin tutulması hâdisesini birbirine bağlayan, tutulmanın bu ölüm sebebiyle meydana geldiğini zanneden ve bu zannını konuşmalarıyle etrafa yayan kimseler bulunduğu Peygamber tarafından haber alınınca, halk arasındaki bu yanlış düşünceler îrâd edilen belîğ bir hutbe ile izâle edilmiştir.

Güneşin hiçbir kimsenin ne ölümü, ne de hayâtı için tutulmuş olmayacağı hakkındaki bu hadîs, Ebû Bekr ile Mugîre gibi Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, Ebû Mes'ûd el-Bedrî, İbn Abbâs, İbn Umer ve Âişe (Radıyallâhu anhum) tarafından da rivâyet edilmiştir.

ve ayakta durmayı uzattı [7]. Sonra rukû' yaptı; rukû'u da uzattı [8]. Sonra rukû'dan kalktı ve kıyâmı yine uzattı ise de bu ikinci kıyâmı, evvelki kıyâmdan az sürdü. Sonra yine rukû'a vardı ve rukû'u uzattı ise de bu ikinci rukû'u evvelki rukû'undan kısa idi. Sonra secde etti ve sucûdu uzattı. Sonra ikinci rek'atta da ilk rek'atta yaptığı gibi yaptı [9]. Sonra güneş açılmış olduğu hâlde namâzdan çıktı. Akabinde insanlara hutbe yaptı. Şöyle ki: Allah'a hamd ve senâ etti, sonra: *"Şübhesiz ki, güneş ile ay, Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar hiçbir kimsenin ölümü ve de hayâtından dolayı tutulmazlar. Sizler bu tutulmayı gördüğünüz zamân hemen Allah'a duâ edin, tekbîr alın, namâz kılın ve sadaka verin"* buyurdu [10]. Sonra da şunları söyledi: *"Ey Muhammed ümmeti, Allah'a yemîn ederim ki, erkek kulunun veyâ dişi kulunun zinâ edişinden dolayı Allah Taâlâ kadar kıskanç olan hiçbir kimse yoktur. Ey Muhammed ümmeti, Allah'a yemîn ederim ki, benim bilmekte olduğumu sizler bilseniz, muhakkak az güler, çok ağlardınız"* [11].

---

7 İbn Abbâs hadîsinde birinci rek'atta "el-Bakara Sûresi'ni okuyacak kadar.." denilmiş; Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki Urve rivâyetinde, ikinci rek'attaki ilk kıyâmda "Âlu İmrân Sûresi'ni okuyacak kadar..." denildiğinden, bu rek'atların ne kadar uzatıldığı tahmîn edilebilir.

8 Rukû'u kırâatle değil, tesbîh ve tekbîr kabîlinden zikrlerle uzatmıştır. Bu da el-Bakara'dan seksen âyet okuyacak süre kadar tahmîn edilmiştir.

9 Kusûf namâzının böylece uzatılması müstehâb olup, bu uzatma diğer cemâat namâzlarında olduğu gibi, cemâatin rızâsına bağlı değildir. Zîrâ bu nâdiren kılınan namâzlardan olduğu için, Peygamber'in kıldırdığı gibi kılınması gerekir.

10 Hadîsin bâb başlığına delîl olan fıkrası, bu *"Sadaka verin"* emridir.

11 Bu hadîs ile diğerleri, kusûf namâzından sonra hutbenin müstehâb olduğunu beyânda sarîhtir. Bu hutbe cumua ve bayram hutbeleri gibi şartlarını câmi'dir.

Peygamber buradaki ve daha sonraki hutbede sahâbîler Peygamber'in verdiği haberlerde şekk hatıra getirmedikleri hâlde, haberi yemîn ile te'yîd etmesi Arab şîvesi üzere haberi te'kîd etmek içindir.

Burada Allah'ın gayretinden maksad, bunun lâzımıdır: Âilesini, nâmûsunu kıskanan kimse, tecâvüz edenin cezâsını tertîb ile ukûbete uğratırsa, Allah da harâmları işleyenlere şiddetli cezâ hazırlamıştır demektir. Peygamber'in bu hutbesinin son fıkrası çok ma'nâlıdır. Peygamber'in bu sözündeki azamet ne kadar teemmül edilse az gelir. Hakîkaten "Allah'ın azametinin ne olduğunu, cürüm sâhiblerinin uğrayacağı ilâhî intikaamın şiddetini, kıyâmet hâllerini, ateş azâbının şiddetini bilseniz" demektir ki, bunları müşâhade eden kimsede neşve ile dünyâ sevinci kalmayacağı bedîhîdir. Buradaki "Az gülerdiniz" demek "Gülmeğe hiç mecâliniz kalmazdı" demek olur.

Umudu korkusuna gâlib olanlar ise buna "Allah'ın geniş rahmetini; hilminin, lûtfunun, kereminin derecesini bilseniz, ihmâle uğrattığınız sevâblı fiillerin kaçırılmasından devâmlı ağlar; gülmeğe vakit bulamazdınız" ma'nâsını verirler. Peygamber'in bu son sözleri Kur'ân'daki şu âyeti hatırlatıyor: ***"Artık irtikâb etmekte oldukları günâhların cezâsı olmak üzere az gülsünler, çok ağlasınlar"*** (et-Tevbe: 82).

٣ـ باب النِّدَاءِ بِالصَّلَاةِ جَامِعَةٌ فِي الكُسُوفِ

3- GÜNEŞ TUTULMASI SIRASINDA "ES-SALÂTU CÂMİATUN" DİYE NİDÂ EDİLMESİ BÂBI

٦ـ حدّثنا إسْحَاقُ قال أخبرنا يَحْيَي بنُ صَالِحٍ قال حدّثنا مُعَاوِيَةُ ابنُ سَلاَّمِ بنِ أبي سَلاَّمٍ الحَبَشِيُّ الدِّمَشْقِيُّ قال حدّثنا يَحْيَي بنُ أبِي كَثِيرٍ قال أخبرني أبو سَلَمَةَ بنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ عَوْفٍ الزُّهْرِيُّ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ابنِ عَمْرٍو رضى اللّٰهُ عنهما. قال لَمَّا كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّٰهِ ﷺ نُودِىَ إنَّ الصَّلاَةَ جَامِعَةٌ *

6-....... Bize Yahyâ ibnu Ebî Kesîr tahdîs edip şöyle dedi: Bana Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân ibni Avf ez-Zuhriyyu, Abdullah ibn Amr(R)'den haber verdi. O: Rasûlullah (S) zamânında güneş tutulduğu zamân ***"İnne's-salâte câmiatun*** (=Namâz toplayıcıdır)" diye nidâ edildi, demiştir [12].

٤ـ باب خُطْبَةِ الإمَامِ فِي الكُسُوفِ. وقالَتْ عَائِشَةُ وأسْماءُ خَطَبَ النبيُّ ﷺ

4- GÜNEŞ TUTULMASINDA İMÂMIN HUTBE YAPMASI BÂBI

Âişe ile Esmâ: Peygamber (S) hutbe yaptı, dediler [13].

٧ـ حدّثنا يَحْيَي بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثني اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ ح و حدّثني أحْمَدُ بنُ صَالِحٍ قَالَ حدّثنا عَنْبَسَةُ قال حدّثنا يُونُس عَنِ ابنِ شِهَابٍ قال حدّثني عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النبيِّ ﷺ قَالَتْ خَسفَتِ الشَّمْسُ

---

12 Bâzı rivâyetlerde ***"Eni's-salâtu câmiatun";*** bâzılarında ***"Bi-salâti câmiaten"*** (bu kitâbın 23. hadîsinde); diğer bâzılarında da burada olduğu gibi ***"İnne's-salâte câmiatun"*** şeklinde zabtolunmuştur. Hepsinin ma'nâları "Cemâatle namâza hâzır olun" demektir.

Kusûf namâzında ezân da, ikaamet de meşrû' değildir. Bu ta'bîrler ezân ve ikaamet yerine geçmiş olur.

13 Âişe'nin hadîsi "Güneş tutulması esnâsında sadaka vermek" bâbında mevsûlen geçti. Esmâ'nın hadîsi ise aynı kitâbın 16. bâbında gelecektir. İşte bütün bu rivâyetler, kusûf namâzından sonra hutbe yapmanın delîli oluyor.

فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ ﷺ فَخَرَجَ إِلَى المَسْجِدِ فَصَفَّ النَّاسُ وَرَاءَهُ فَكَبَّرَ فَاقْتَرأَ رسولُ اللَّهِ ﷺ قِرَاءَةً طَوِيلَةً ثُمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً ثُمَّ قال سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فقامَ وَلَمْ يَسْجُدْ وقَرأَ قِرَاءَةً طَوِيلَةً هِيَ أَدْنَى مِنَ القِرَاءَةِ الأُولَى ثُمَّ كَبَّرَ وَرَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً وَهُوَ أَدْنَى مِنَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ ثُمَّ قال سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ قال فِي الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ مِثْلَ ذَلِكَ فَاسْتَكْمَلَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ فِي أَرْبَعِ سَجَدَاتٍ وانْجَلَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَنْصَرِفَ ثُمَّ قامَ فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قال هُمَا آيَتَانِ مِنْ آياتِ اللَّهِ لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ فَإِذَا رَأَيْتُمُوهما فافْزَعُوا إِلَى الصَّلاَةِ * وكانَ يُحَدِّثُ كَثِيرُ بنُ عَبَّاسٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بن عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما كانَ يُحَدِّثُ يَوْمَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ بِمِثْلِ حَدِيثِ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ فَقُلْتُ لِعُرْوَةَ إِنَّ أَخاكَ يَوْمَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ بالمَدِينَةِ لَمْ يَزِدْ عَلَى رَكْعَتَيْنِ مِثْلَ الصُّبْحِ قالَ أَجَلْ لأَنَّهُ أَخْطَأَ السُّنَّةَ *

7- Bize Yahyâ ibnu Bukeyr tahdîs edip şöyle dedi: Bana el-Leys ibn Sa'd, Ukayl el-Eylî'den; o da İbnu Şihâb'dan tahdîs etti. **H** ve yine bana Ahmed ibn Sâlih tahdîs edip şöyle dedi: Bize Anbese (ibnu Hâlid ibn Yezîd el-Eylî) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yûnus (ibnu Yezîd el-Eylî), İbn Şihâb'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bana Urve, Peygamber'in zevcesi Âişe'den tahdîs etti; o şöyle demiştir: Peygamber'in hayâtında güneş tutuldu. Peygamber (S) hemen mescide çıktı. İnsanlar O'nun arkasında saff oldular. Rasûlullah ***Allâhu Ekber*** diyerek tekbîrini aldı, müteâkıben uzun bir kırâatle Kur'ân okudu. Sonra ***Allâhu Ekber*** deyip uzun bir rukû' yaptı. Sonra ***Semiallâhu limen hamideh*** deyip doğruldu. Secdeye gitmedi ve uzun bir kırâat daha yaptı. Bu ikinci kırâati birinci kırâatten daha kısadır.Sonra ***Allâhu Ekber*** deyip uzun bir rukû' daha yaptı. Bu ikinci rukû' birinciden daha kısadır. Sonra ***Semiallâhu limen hamidehu, Rabbenâ ve leke'l-hamdu*** dedi. Sonra secde yaptı. Bu secdeden sonra sonuncu (yânî ikinci) rek'at içinde de, birinci rek'attakiler gibi yapıp söyledi. Böylece Peygamber dört secde içinde dört rukû'u tam kemâle ulaştırdı. Namâzdan çıkmadan önce de güneş açıldı. Sonra Rasûlullah hutbe yapmak üzere ayağa kalktı ve lâyık olduğu sıfatlarla Allah'a senâ etti. Bundan sonra da: *"Güneş ile ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Onlar hiçbir kimsenin ölümü ve de hayâtından dolayı tutulmazlar. Siz bunların tutulmalarını gördüğünüzde hemen namâza sığınınız"* buyurdu.

(Zuhrî, yukarıdaki senedde geçen "Bana Urve tahdîs etti" sözü

üzerine atıf olarak şöyle dedi:) Ve Keşîr ibnu Abbâs tahdîs ediyordu ki, baba bir kardeşi olan Abdullah ibn Abbâs "Güneşin tutulduğu gün" hadîsini, Urve'nin Âişe'den rivâyet ettiği hadîs gibi tahdîs ederdi [14]. Zuhrî dedi ki: Ben Urve'ye: Senin kardeşin Abdullah ibnu'z-Zubeyr Medîne'de güneş tutulduğu gün (adedde ve hey'ette) sabâh namâzı gibi kıldı; iki rek'at üzerine ziyâde etmedi, dedim. Urve: Evet, öyle yaptı; çünkü o sünneti tecâvüz etti, dedi [15].

٥ـ بابٌ هَلْ يَقُولُ كَسَفَتِ الشَّمْسُ أوْ خَسَفَتْ. وقال اللّٰهُ تعالى وخَسَفَ القَمَرُ

5- BÂB: KİŞİ (FARK GÖZETMEKSİZİN) "KESEFETİ'Ş-ŞEMSU" YÂHUD "HASEFETİ'Ş-ŞEMSU" TA'BÎRLERİNİ SÖYLER Mİ?

Ve Yüce Allah: "*Ve hasefe'l-kameru*" (el-Kıyâme: 8) buyurdu [16].

---

14 Bu ifâdeden Abdullah ibn Abbâs'ın rivâyetinin Hz. Âişe'nin rivâyetine muvâfık olduğu sâbit oluyor. Nitekim bunu Müslim de böyle tesbît etmiştir.

15 İsmâîlî'nin rivâyetinde: Ben Urve'ye: Vallâhi senin kardeşin Abdullah ibn Zubeyr böyle yapmadı. Kendisi Medîne'de bulunup, Şâm'a yürümek istediği zamânki güneş tutulmasında (adedde ve hey'ette) sâdece sabâh namâzı gibi kıldırdı, dedim. O da: Evet; öyle yaptı, dedi (Bu Kusûf Kitâbı'nın sonundaki 23. hadîsi ta'kîb eden rivâyetteki hadîs).

İbn Hazm, Peygamber'in güneş tutulması namâzlarının birinde iki rek'at namâz kıldırıp; iki rek'atın birinde "Ve'n-Necm Sûresi"ni okuduğuna dâir el-Hasen el-Basrî'nin mürsel rivâyetini aldıktan sonra, şöyle demiştir: Seleften bir tâife bununla amel etmiştir. Ezcümle Abdullah ibnu'z-Zubeyr (R) de kusûfta diğer namâzlarda olduğu gibi, yalnız iki rek'at kıldırmıştır. Kardeşi Urve ibnu'z-Zubeyr onu hatâya nisbet etmiştir derlerse, biz Urve'yi hatâya nisbet etmeyi daha hakklı buluruz. Zîrâ Abdullah ibnu'z-Zubeyr Rasûlullah'ın sahâbîsidir ve bildiği ne ise, onunla âmil olmuştur. Urve ise, bilmediği bir şeyi inkâr etmiştir (*Tecrîd Ter.*, III,223).

Metindeki kelâmdan, kusûf namâzının herbir rek'atında iki rukû' yapılmasının sünnet olduğu istidlâl edilmiştir.

16 *el-Kesf* ve -noktalı ḫâ ile- *el-Hasf* kelimeleri hakkında bu kitâbın ilk hâşiyesinde açıklama geçmişti. Bu iki kelime, lûgat bakımından müterâdiftir. Güneş ile ayın tutulmalarına "Kusûfân" ve "Husûfân" denir. Cevherî'nin *es-Sahâh*'ında musâvî olarak "Kesefeti'ş-şemsu" ve "Hasefe'l-kameru" denilebileceği beyân edilmekle berâber, "Husûf"un kamer hakkında kullanılmasının daha güzel olacağını zikretmiştir.

Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinde, güneşe ve aya tahsîs etmeksizin her iki lâfız birbiri yerine kullanılmıştır.

Buhârî bu başlıkta aynı mes'eleyi ele alıp, her iki ta'bîrin kullanılabileceğini göstermiş ve bu arada Kur'ân'ın kamer hakkında husûf ta'bîrini kullanmasından dolayı, ay hakkında Kur'ân'a uyarak, bunun daha güzel olacağını bildirmiş oluyor.

٨ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ قال حدّثنى عُقَيْلٌ عن ابن شِهَابٍ قال أخبرنى عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ أنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النبىِّ ﷺ أخْبَرَتْهُ أنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى يَوْمَ خسفَتِ الشَّمْسُ فَقامَ فكبَّرَ فقرأ قِرَاءَةً طَوِيلَةً ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فقال سمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ وقامَ كَمَا هُوَ ثُمَّ قَرَأ قِرَاءَةً طَوِيلَةً وَهْىَ أدْنَى مِنَ القِرَاءَةِ الأُولَى ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً وَهْىَ أدْنَى مِنَ الرَّكْعَةِ الأُولَى ثُمَّ سَجَدَ سُجُودًا طَوِيلاً ثُمَّ فَعَلَ فِى الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ سَلَّمَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ فَخَطَبَ النَّاسَ فقالَ فِى كُسُوفِ الشَّمْسِ والقَمَرِ إنهما آيَتانِ مِنْ آياتِ اللَّهِ لا يَخْسِفَانِ لِمَوتِ أحَدٍ ولاَ لِحَيَاتِهِ فإذَا رَأيْتُمُوهُمَا فافْزَعُوا إلَى الصَّلاَةِ *

8-....... Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) güneş kusûf ettiği, yânî tutulduğu gün namâz kıldırdı. Şöyle ki; ayağa kalktı, ***Allâhu Ekber*** diye tekbîr aldı ve uzun bir kırâatle okudu. Sonra uzun bir rukû' yaptı. Sonra başını rukû'dan kaldırıp ***Semiallâhu limen hamidehu*** dedi. Ve yine olduğu gibi ayakta dikildi. Sonra uzun bir kırâat yaptı. Bu kırâati birinci kırâatinden az sürdü. Sonra yine uzun bir rukû' yaptı ise de, bu ikinci rukû'u birinci rukû'undan kısa idi. Sonra uzun bir secde yaptı. Bundan sonra sonuncu, yânî ikinci rek'at içinde de birinci rek'attaki işler gibi yaptı. Sonra güneş açılmış olduğu hâlde selâm verip namâzdan çıktı. Akabinde insanlara bir hutbe yaptı da, güneş ve ay tutulmaları husûsunda: *"Şübhesiz güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar hiçbir kimsenin ölümü ve de hayâtından dolayı husûf etmezler; yânî tutulmazlar. Sizler bunların tutulduğunu gördüğünüz zamân hemen namâza sığınıp ilticâ ediniz"* buyurdu.

٦ــ باب قَوْلِ النبىِّ ﷺ يُخَوِّفُ اللَّهُ عِبَادَهُ بالكُسُوفِ قاله أبُو مُوسَى عنِ النبىِّ ﷺ

6- PEYGAMBER'İN *"Allah, güneş ve ay tutulması ile kullarını korkutur"* SÖZÜNE ÂİD BÂB

Ve bu sözü Ebû Mûsâ Peygamber'den olmak üzere söylemiştir [17].

17 Buhârî bu sözü sekiz bâb sonra mevsûlen rivâyet etmiştir.

٩ ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا حمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ يُونُسَ عنِ الحَسَنِ عنْ أبِى بَكْرَةَ قال قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ انَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آياتِ اللّهِ لاَ يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أحَدٍ ولٰكِنَّ اللّهَ تَعَالَى يُخَوِّفُ بِهَا عِبَادَهُ * وقال أبُو عَبْدِ اللّهِ لَمْ يَذْكُرْ عَبْدُ الوَارِثِ وَشُعْبَةُ وخَالِدُ بنُ عَبْدِ اللّهِ وَحَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ عَنْ يُونُسَ يُخَوِّفُ بِهَا عِبَادَهُ * وَتَابَعَهُ مُوسَى عنْ مُبَارَكٍ عنِ الحَسَنِ قال أخبرنى أبُو بَكْرَةَ عنِ النبىِّ ﷺ انَّ اللّهَ تَعَالَى يُخَوِّفُ بِهِمَا عِبَادَهُ * وَتَابَعَهُ أشْعَثُ عنِ الحَسَنِ *

9- Bize Kuteybe ibnu Saîd tahdîs edip şöyle dedi: Bize Hammâd ibnu Zeyd, Yûnus (ibn Ubeyd)'dan; o da el-Hasen el-Basrî'den tahdîs etti. Ebû Bekre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Şübhesiz güneş ile ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar hiçbir kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar. Velâkin Yüce Allah bu âyetle kullarını korkutur"* buyurdu.

Ve Ebû Abdillah el-Buhârî dedi ki: Abdulvâris ibnu Saîd, Şu'be ibnu'l-Haccâc, Hâlid ibn Abdillah ve Hammâd ibn Seleme yukarıda adı geçen Yûnus ibnu Ubeydillah'tan yaptıkları rivâyetlerinde *"Allah bununla kullarını korkutur"* kısmını zikretmediler [18].

Ve bu hadîsi Mubârek ibn Fudâle'den, o da el-Hasen'den rivâyet etmekte Mûsâ (ibn İsmâîl el-Tebuzekî veyâ İbn Dâvûd ed-Dabbî), Yûnus ibn Ubeyd'e mutâbaat etmiştir. Bu mutâbaa hadîsinde el-Hasen şöyle demiştir: Bana Ebû Bekre, Peygamber (S)'den haber verdi ki, Peygamber: *"Şübhesiz Allah bunlarla kullarını korkutur"* buyurmuştur.

Ve yine bu hadîsi el-Hasen'den rivâyet etmekte Eş'as ibnu Abdilmelik, Mubârek ibn Fudâle'ye mutâbaat etmiştir (Ancak bunda *"Allah'ın bunlarla kullarını korkutması"* fıkrası yoktur; bu da mutâbaatta şart değildir) [19].

---

18 Buhârî, Abdulvâris, Şu'be ve Hâlid'in bu hadîslerini bu Kusûf Kitâbı'nın bâbları içinde mevsûlen rivâyet etmiştir. Sonuncusunun yânî Hammâd ibn Seleme'nin hadîsini ise Taberânî, Haccâc ibn Minhâl tarîkınden olmak üzere mevsûlen rivâyet etmiştir.

19 Bu mutâbaalar ile de o fıkranın subûtu daha ziyâde kat'iyyet kazanmış oluyor. Güneş ve ay bizzât Allah'ın âyetlerinden olduğu gibi, bunların tutulmaları da -Peygamber'in birçok hadîslerinde buyurduğu üzere- birer âyettir. Güneş ve ay tutulması hakkındaki ilmî izâhlar, bunların Allah'ın azamet ve kudretine delâlet eden birer âyet olmalarını küçültmek değil, bilhassa daha da takviye eder.

٧ـ باب التعوذ من عذاب القبر في الكسوف

7- GÜNEŞ VE AY TUTULMASI SIRASINDA KABİR AZÂBINDAN ALLAH'A SIĞINMA BÂBI

١٠ ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنْ يَحْيي بنِ سَعِيدٍ عنْ عَمْرَةَ بنْتِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ عائِشَةَ زَوْجِ النبيِّ ﷺ أنَّ يَهُودِيَّةً جاءَتْ تَسْأَلُها فقالَتْ لَها أعاذَكِ اللَّهُ مِنْ عَذابِ القبرِ فَسَأَلَتْ عائِشَةُ رضى اللهُ عنها رسولَ اللهِ ﷺ أيُعَذَّبُ النّاسُ فِي قُبُورِهِمْ فقالَ رسولُ اللهِ ﷺ عائِذاً باللهِ مِنْ ذٰلِكَ ثُمَّ رَكِبَ رسولُ اللَّهِ ﷺ ذاتَ غَداةٍ مَرْكَباً فَخَسَفَتِ الشَّمْسُ فَرَجَعَ ضُحًى فَمَرَّ رسولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَ ظَهْرانَي الحُجَرِ ثُمَّ قامَ يُصَلِّى وقامَ النّاسُ وَراءَهُ فقامَ قِيامًا طَوِيلاً ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً ثُمَّ رَفَعَ فقامَ قِيامًا طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ القِيامِ الأوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ فَسَجَدَ ثُمَّ قامَ فقامَ قِيامًا طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ القِيامِ الأوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعاً طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ فَسَجَدَ ثُمَّ قامَ قِياماً طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ القِيامِ الأوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعاً طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ فَسَجَدَ وَانْصَرَفَ فقالَ ماشاءَ اللَّهُ أنْ يَقُولَ ثُمَّ أمَرَهُمْ أنْ يَتَعَوَّذُوا مِنْ عَذابِ القَبْرِ *

10- Bize Abdullah ibn Mesleme, İmâm Mâlik'ten; o da Yahyâ ibn Saîd'den; o da Amre bintu Abdirrahmân'dan; o da Peygamber'-in zevcesi Âişe'den tahdîs etti ki, bir Yahûdî kadın[20] (atıyye) iste-

---

Allah bâzen bu âyetleri kullarına kendini hatırlatmak, daldıkları gafletlerden uyarmak, sonsuz kudretini ve te'dîbini sezdirerek onları korkutmak için de kullanır. Zelzele, yıldırım ve diğer tabîat hâdiselerini de bunun için kullanır. Bunda ilme aykırı düşecek hiçbir taraf yoktur. Bu gibi tabîat olaylarını korkutmak için vâsıta yapacağını şu âyetinde belirtmiştir:"وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفاً = ***Biz*** (kudretimizin beyyinât ve alâmetleri olan) ***âyetlerimizi ancak kullarımızı korkutmak için göndeririz***" (el-İsrâ: 59).

Demek bütün tekvînî ve tenzîlî âyetlerinin hedefi budur. Bu husûsta Fussilet:37. âyeti de zikredilebilir.

Buna göre yalnız güneş ve ay tutulmalarında değil, zelzele, şiddetli rüzgâr, tûfân, gündüz karanlığı gibi herhangi korkunç bir tabîat hâdisesi vukû'unda Allah'a sığınma, O'na duâ ve niyâzda bulunma tavsiye edilmiş oluyor.

20 Bu Yahûdî kadının ismi hakkında belli bir rivâyete rastlanmamıştır. Âişe'nin yanına gelenlerin iki Yahûdî kocakarı olduğu da rivâyet edilmiştir.

mek üzere Âişe'ye gelmiş de ona: Allah seni kabir azabından korusun, diye duâ etmiştir. Bunun üzerine Âişe (R) Rasûlullah'a: İnsanlar kabirlerinde azâb edilirler mi? diye sormuş. Rasûlullah da: *"Ondan, yânî kabir azâbından Allah'a sığınırım"* demiştir. (Âişe dedi ki:) Sonra Rasûlullah, (oğlu İbrâhîm'in son demlerini yaşadığını haber aldığından) sabâh vakti bir bineğe binip çıktı. Derken güneş tutuldu. Kuşluk vaktinde döndüğünde Rasûlullah (mescid bitişiğinde zevcelerine âid olan) hücrelerin aralarına uğradı. Sonra kalkıp namâza durdu. İnsanlar da O'nun arkasında dikilip namâza durdular. Şöyle ki: Rasûlullah uzun bir kıyâm yaptı. Sonra uzun bir rukû' yaptı. Sonra başını rukû'dan kaldırdı ve uzun bir kıyâm daha yaptı. Bu ikinci kıyâm, birinci kıyâmdan kısa oldu. Sonra bir uzun rukû' daha yaptı. Bu da ilk rukû'dan kısa sürdü. Sonra başını rukû'dan kaldırıp secdeye vardı. Sonra kalktı ve uzun bir kıyâma durdu. Bu kıyâm da birinci kıyâmdan kısa sürdü. Sonra uzun bir rukû'a vardı ise de, bu da evvelki rukû'dan kısa sürdü. Sonra başını kaldırıp secdeye gitti. Sonra uzunca bir kıyâma durdu ise de, bu da evvelki kıyâmdan kısa sürdü. Sonra uzunca bir rukû'a vardı ise bu da birinci rukû'dan kısa sürdü. Sonra rukû'dan başını kaldırıp secdeye vardı. Ve namâzdan çıktı [21]. (Hutbede) Allah ne söylemesini diledi ise onları söyledi. Sonra sahâbîlerine kabir azâbından (Allah'a) sığınmalarını emretti [22].

٨ـ باب طُولِ السُّجُودِ فِي الكُسُوفِ

8- KUSÛF NAMÂZINDA SUCÛDUN UZATILMASI BÂBI

١١ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَ عَنْ أبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بنِ عَمْرٍو أنَّهُ قالَ لَمَّا كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ نُودِيَ

---

21 Hz. Âişe'nin buradaki kusûf namâzı ta'rîfine göre, bu namâzın iki rek'atında ikişer kıyâm ile ikişer rukû' ve birer de secde yapılmıştır.

22 Hadîsin bâb başlığına delîl olan kısmı bu son fıkrasıdır. Nitekim baş tarafında da Yuhûdî kocakarının Âişe'ye kabir azâbından koruma duâsı yapması sebebiyle, Âişe'nin bunu Rasûlullah'tan sorması fıkrası da başlığa delîldir. Yahûdî kadınların bunu Âişe'den evvel öğrenip haber vermeleri, kabir azâbını eski peygamberlerin de ümmetlerine haber verdiklerini düşündürür. Eldeki *Tevrât* nushalarında değil kabir azâbı, âhiret bahsi de yoksa da, *Tevrât*'ın elde bulunmayan kadîm nushalarında mevcûd olduğuna delâlet eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de de kabir azâbına işâret eden yerler vardır. Tâhâ:124. âyeti ile et-Tekâsür Sûresi'ni buna işâret sayanlar olduğu gibi, Katâde ile Rabî ibn Enes de " سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ = ***Biz onları iki kerre azâblandıracağız***"(et-Tevbe:101) âyetinin tefsîrinde, iki kerre azâbın, biri dünyâda olacağını, diğerinin de kabir azâbı olduğunu söylemişlerdir (Kastâllânî).

إنَّ الصَّلاَةَ جامِعَةٌ فَرَكَعَ النبيُّ ﷺ رَكْعَتَيْنِ فِي سَجْدَةٍ ثُمَّ قامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فِي سَجْدَةٍ ثُمَّ جَلَسَ ثُمَّ جُلِّيَ عنِ الشَّمْسِ قالَ وقالَتْ عائِشَةُ رضى الله عنها ماسَجَدْتُ سُجُوداً قَطُّ كانَ أطْوَلَ مِنْهَا *

11-....... Bize Şeybân (ibn Abdirrahmân), Yahyâ (ibn Ebî Kesîr)'dan; o da Ebû Seleme'den; o da Abdullah ibn Amr'dan tahdîs etti. Abdullah ibn Amr (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) zamânında güneş tutulduğunda "*İnne's-salâte câmiatun* (= Şübhesiz namâz toplayıcıdır -toplayacaktır-)" diye nidâ edildi. Bunun akabinden Peygamber (S) bir rek'atta iki kerre rukû' yaptı. Sonra kalkıp, yine bir rek'atta iki kerre rukû' yaptı. Sonra (ka'deye) oturdu. Sonra (ka'dede iken) güneş açıldı. Râvî (Ebû Seleme yâhud Abdullah ibn Amr) dedi ki: Âişe bana: Daha evvel ömrümde bu kadar uzun süren bir sucûdda bulunmamıştım, dedi [23].

---

23 Hadîsin son kısmı bâb başlığına kuvvetli bir delîldir. Bu kusûf namâzı da iki rek'at olarak kılınmıştır. Metindeki "Fî secdetin" ta'bîri "Bir rek'at içinde" demektir. Terceme de böyle yapılmıştır. Bu iki rek'atın her birinde iki defa rukû' yapılmış, secdeler de çok uzun sürmüştür. Kusûf namâzında secdelerin diğer namâzlardan daha uzun olduğu hakkındaki hadîsler Âişe, Esmâ bintu Ebî Bekr, Ebû Hureyre, Abdullah ibn Amr, Ebû Mûsâ, Semure ibn Cundeb ve diğer sahâbîler tarafından müteaddid lâfızlarla rivâyet edilmiştir.

Fakîhlerden bir takımı rivâyet tarîklerinin en kuvvetlilerine tutunmuş ve bu cümleden Âişe, İbn Abbâs ve Abdullah ibn Amr'ın iki rek'atta ikişer rukû' ile ikişer sucûd rivâyetlerine yapışmışlardır.

Her rek'atte birden ziyâde rukû'u kabûl etmeyen Hanefîler de diğer sahîh hadîslere tutunur ve bu iki rukû'lu hadîsleri te'vîl ederler.

Birden ziyâde rukû' rivâyetlerinin menşeini İmâm Muhammed şöyle îzâh eder: "Pek muhtemildir ki, Peygamber (S) rukû'u diğer namâzlardakinden fazla uzatmış olduğu için, birinci saffta olanlar -imâm kavmeye kalktı zannıyle- başlarını kaldırmışlar, geri safftakiler de onlara uymuşlar. Birinci safftakiler Rasûlullah'ı hâlâ rukû'da görünce tekrar rukû'a varmışlar, geridekiler de onlara bakarak tekrar rukû'a varmışlar. Rasûlullah kalkınca geri safftakiler iki defa rukû' edildi zannederek, kendi meşhûdlarına göre rivâyette bulunmuşlar. Mü'minlerin annesi Âişe kadınlar saffında veyâ hücrelerin birinde, İbn Abbâs da yaşının küçüklüğü hasebiyle çocuklar saffında bulundukları için, geride olanların zannedebilecekleri tarzda rivâyette bulunmuş olabilirler. Rukû'un taaddüdü hadîsleri çok kuvvetli olmakla berâber, anlatışlarda farklılıklar vardır. Binâenaleyh hüccetliğe elverişli değildir".

Hulâsa, rivâyet tarîklerine bakılırsa, bu hadîslerin hepsi de sahîh veyâ hasendir. Bundan dolayıdır ki, hangi birine tutunmuş bir tâife varsa, onlara karşı rivâyetler tenkîd yolundan diğer sahîh hadîsler ile veyâ kıyâs ile ihticâc edilegelmiştir.

İbn Hazm, Peygamber'in kusûfların birinde iki rek'at namâz kıldırıp, iki rek'atın birinde *Ve'n-Necmi Sûresi*'ni okuduğuna dâir Hasen Basrî'nin mürsel rivâyetini aldıktan sonra, şöyle der: "Seleften bir tâife bununla amel etmiştir.

٩ـ باب صَلاةِ الكُسُوفِ جَماعَةً. وصَلَّى ابنُ عَبَّاس لَهُمْ فِي صُفَّةِ زَمْزَمَ.
وَجَمَّعَ عَلِيُّ بنُ عَبْدِاللهِ بنِ عَبَّاسٍ وصَلَّى ابنُ عُمَرَ

9- KUSÛF NAMÂZININ CEMÂAT HÂLİNDE KILINMASI BÂBI

Abdullah ibn Abbâs, Zemzem'in gölgeliğinde, topluluğa bu namâzı kıldırmıştır [24]. İbn Abbâs'ın oğlu Alî, insanları namâz için toplamıştır [25]. İbn Umer de halka cemâatle kusûf namâzı kıldırmıştır [26].

١٢ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنْ زَيْدِ بن أَسْلَمَ عنْ عَطاءِ بنِ يَسارٍ عنْ عَبْدِاللهِ بنِ عَبَّاسٍ قال انْخَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ فَصلَّى رسولُ اللهِ ﷺ فَقامَ قِياماً طَوِيلاً نَحْواً مِنْ قِراءَةِ سُورَةِ البَقَرَةِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً ثُمَّ رَفَعَ فَقامَ قِيامًا طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ القِيامِ الأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ الرُّكوعِ الأَوَّلِ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ قامَ قِيامًا طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ القِيامِ الأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعاً طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ ثُمَّ

Bu cümleden olarak Abdullah ibnu'z-Zubeyr (Radıyallâhu anhuma) da kusûfta diğer namâzlarda olduğu gibi, yalnız iki rek'at kıldırmıştır. Kardeşi Urve ibnu'z-Zubeyr onu hatâya nisbet etmiştir derlerse, biz Urve'yi tahtıe etmeyi daha hakklı buluruz. Zîrâ Abdullah ibnu'z-Zubeyr, Rasûlullah'ın sahâbîsidir ve bildiği ne ise onunla amel etmiştir. Urve ise bilmediği bir şeyi inkâr etmiştir". Bununla berâber İbn Hazm, sıhhati sâbit olmuş hadîslerin hepsi ile amel etmeyi câiz görür (*Tecrîd Ter.*, III, 322-323).

Abdullah ibnu'z-Zubeyr'in kusûf namâzını, sabâh namâzı gibi birer rukû' ile kıldırdığı ve kardeşinin onun bu fiilini sonradan sünnete tecâvüz saymasını, Buhârî bu Kusûf Kitâbı'nın sonuncu bâbının altındaki mutâbaa hadîsinde tesbît etmiştir (Kitâbu'l-Kusûf, 19. bâb, 23. hadîsin devâmı).

24 Bu ta'lîkı eş-Şâfiî ile Saîd ibn Mansûr berâberce Sufyan ibn Uyeyne'den; o da Süleymân el-Ahvel'den olmak üzere tahrîc etmişlerdir.

25 İbn Hacer: Bu habere mevsûl olarak vâkıf olamadım, demiştir. İbn Abbâs'ın oğlu Alî, hicrî 40. yılda, Alî'nin öldürüldüğü gece doğmuş, bu sebeble kendisine onun adı ve künyesi verilmiştir. Tâbiî'dir. Doğumu 40, ölümü 114 veyâ 118 hicret yılındadır. Kendisi bütün Abbâsî Halîfeleri'nin dedesidir. Çok secde ettiği için es-Seccâd lâkabıyle meşhûrdur (Aynî, Kastallânî).

26 Bundan önceki haberin bakıyyesi olmak muhtemildir. İbn Ebî Şeybe bunun ma'nâsıyle bir haberi mevsûlen rivâyet etmiştir.

Buhârî'nin bunların hepsi ile murâdı, kusûf namâzında cemâatin meşrûiyetine şâhid getirmektir.

رَفَعَ فَقَامَ قِيَاماً طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ القِيَامِ الأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعاً طَوِيلاً وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ فقالَ ﷺ إنَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آياتِ اللهِ لاَيَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أحدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ فإذَا رَأَيْتُمْ ذٰلِكَ فاذْكُرُوا اللهَ قالُوا يارَسولَ اللَّهِ رَأَيْنَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئاً فِي مَقَامِكَ ثُمَّ رَأَيْنَاكَ كَعْكَعْتَ قال ﷺ إنِّي رَأَيْتُ الجَنَّةَ فَتَنَاوَلْتُ عُنْقُوداً وَلَوْ أَصَبْتُهُ لأَكَلْتُمْ مِنْهُ مابَقِيَتِ الدُّنْيَا وأُرِيتُ النَّارَ فَلَمْ أَرَ مَنْظَراً كاليَوْمِ قَطُّ أفْظَعَ وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ قالُوا بِمَ يارَسولَ اللهِ قال بِكُفْرِهِنَّ قِيلَ يَكْفُرْنَ بِاللهِ قال يَكْفُرْنَ العَشِيرَ وَيَكْفُرْنَ الإِحْسَانَ لَوْأَحْسَنْتَ إلى إحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ كُلَّهُ ثُمَّ رأَتْ مِنْكَ شَيْئاً قالَتْ مارَأَيْتُ مِنْكَ خَيْراً قَطُّ *

12-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) zamânında güneş tutuldu da Rasûlullah şöylece namâz kıldırdı: Namâza durdu ve takrîben el-Bakara Sûresi'ni okuyacak kadar süren uzun bir kıyâm yaptı. Sonra uzun bir rukû' yaptı. Sonra rukû'dan yükselip birinci kıyâmdan kısaca olmak üzere, uzun bir kıyâm daha yaptı. Sonra ilk rukû'dan kısaca olmak üzere, uzun bir rukû' daha yaptı. Sonra secdeye vardı. (İki secde yaptıktan) sonra, uzun bir kıyâm daha yaptı ve bu kıyâm, ilk kıyâmdan kısa oldu. Sonra ilk rukû'dan kısa olmak üzere uzun bir rukû' yaptı. Sonra bu rukû'dan yükselip yine ilk kıyâmdan kısa süren, uzun bir kıyâm daha yaptı. Sonra uzun bir rukû' daha yaptı ki, bu rukû' ilk rukû'dan kısa sürdü. Sonra secde yaptı. (Secdelerden) sonra güneş açılmış olduğu hâlde namâzdan çıktı[27]. Akabindeki hutbede:

"Şübhesiz güneş ile ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar hiçbir kimsenin ölümü ve de hayâtı için tutulmazlar. Binâenaleyh sizler bunu (yânî bu ikisinden birinin tutulmasını) *gördüğünüzde hemen Allah'ı zikrediniz"* buyurdu. Sahâbîler: Yâ Rasûlallah, biz seni (namâz içinde) durduğun yerden bir şeye elinle uzandığını gördük. Sonra (yine namâz içinde) irkilip geri geri geldiğini gördük, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah: *"Şübhesiz ben cenneti gördüm ve elimle bir salkıma uzandım. Eğer ben o salkımı ele geçirebilseydim, dünyâ bâkî kaldık-*

27 İbn Abbâs'tan rivâyet olunan kusûf namâzları ta'rîfi üçer rukû'lu ve ikişer rukû'lu olmak üzere iki türlüdür. Bu rivâyetteki ta'rîfi ikişer rukû'lu ve uzun kıyâmlı, uzun kırâatli ve uzun rukû'lu olarak, Hz. Âişe tarafından rivâyet edilip, daha önce geçmiş olan kusûf namâzı ta'rîfine uygun olanıdır.

ça ondan yerdiniz (de tükenmezdi) [28]. *Ve bana ateş de gösterildi. Ömrümde bugün gördüğüm kadar çirkin, berbad hiçbir manzara görmemiştim. Ve cehennemin ahâlîsinin çoğunu da kadınlar olarak gördüm''* buyurdu. Sahâbîler: Yâ Rasûlallah, ne sebeble (kadınların çoğu cehennemlik oluyorlar)? diye sordular. Rasûlullah: *''Küfürleri sebebiyle''* buyurdu. Allah'a îmân etmiyorlar mı? denildi. Rasûlullah: *''Kocalarına karşı ni'mete nankörlük ederler. İyiliğe karşı küfrân ederler. Onlardan birine bütün ömür boyu* (yâhud bütün zamân) *iyilik etsen de sonra senden* (hoşlanmadığı ufacık) *bir şey görse: Senden hiçbir hayr görmedim ki, der''* buyurdu [29].

١٠ ــ بابُ صَلاَةِ النِّسَاءِ مَعَ الرِّجالِ فِى الكُسُوفِ

10- GÜNEŞ TUTULMASINDA KADINLARIN ERKEKLERLE BERÂBER NAMÂZ KILMALARI BÂBI [30]

١٣ ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عنِ امْرَأَتِهِ فاطِمَةَ بِنْتِ المُنْذِرِ عنْ أَسْماءَ بِنْتِ أبى بَكْرٍ رضى اللهُ عنهما أَنَّهَا قالَتْ أَتَيْتُ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها زَوْجَ النبىِّ ﷺ حِينَ خَسفَتِ الشَّمْسُ فإذا النَّاسُ قِيَامٌ يُصَلُّونَ وَإذَا هِىَ قائِمَةٌ تُصَلِّى فَقُلْتُ مالِلنَّاسِ فأَشَارَتْ بِيدِها إلَى السَّماءِ وقالَتْ سُبْحَانَ اللهِ فَقُلْتُ آيَةٌ فأشارَتْ أىْ نَعَمْ قالَتْ فَقُمْتُ حَتَّى تَجلاَّنِى الغَشْىُ فَجَعَلْتُ أصُبُّ فَوْقَ رَأْسِى المَاءَ فَلَمَّا أنْصَرَفَ رسولُ اللَّهِ ﷺ حَمِدَاللهَ وأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قال مامِنْ شَيْءٍ كُنْتُ لَمْ أرَهُ إلاَّ قَدْ رَأَيْتُهُ فِى مَقَامِى

---

28 Cennet taâmının dünyâya müsâade edilmemesindeki hikmeti beyân için şârihlerin kimi: Cennetin yemişleri '' لا مَقطوعَة ولا مَمنُوعَة = *Kesilmeyen, yasak da edilmeyen...* ''(el-Vâkıa:33) âyeti hükmünce, devâmlı ve bâkîdir; dünyâ ise fânîdir. Fenâ bulacak yerde, fenâ bulmayan ni'met yakışmaz; kimi de: Eğer insanlar onu görmüş olaydı îmânları, îmân bi'ş-şahâde olurdu, hâlbuki onlar gaybe îmân ile mükellef olup, el-En'âm:158. âyeti mûcebince tevbe kapısı belki kapanırdı. Hâlbuki îmân ve tevbeden nasîb alacak çok kimseler vardı. Bu men' işte onlar hakkında büyük bir lûtuf olmuştur, demişler. Kimi de: Cennet amellerin mükâfâtıdır. Bu da ancak âhirette olur. Onun için bu âyetin ızhârı men' olundu, demişlerdir. Bu görüşlerin hepsi aklî olup, naklî delîle dayanmıyor.

29 Hadîsin son fıkrası, kadınların daha çok hislerine ve duygularına mağlûb olduklarını ve buna göre hüküm verdiklerini anlatmaktadır.

30 Buhârî bu başlıkla, kadınları bundan men' edenlerin kavlini redde işâret etmiştir. Bu, Sevrî ve bâzı Kûfeliler'den menkûl olup, kadınlar teker teker namâz kılarlar, demişlerdir (İbn Hacer).

هٰذَا حَتَّى الجَنَّةَ والنَّارَ وَلَقَدْ أوحِىَ إلَىَّ انَّكُمْ تُفتنُونَ فِى القُبُورِ مِثْلَ أوْ قَرِيباً مِنْ فِتنَةِ الدَّجَّالِ لاَأدْرِى أيَّتهُمَا قالَتْ أسْماءُ يُؤتَى أحَدُكُمْ فَيُقَالُ لَهُ ماعِلْمُكَ بِهٰذَا الرَّجُلِ فأمَّا المُؤْمِنُ أوِ المُوقِنُ لاَأدْرِى أىَّ ذٰلِكَ قالَتْ أسْماءُ فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ رسولُ اللهِ ﷺ جاءَنا بالْبَيِّناتِ والهُدَى فاجَبْنَا وَآمَنَّا وَاتَّبعْنَا فَيُقَالُ لَهُ نَمْ صالِحاً فَقَدْ عَلِمْنَا إنْ كُنْتَ لَمُوقِناً وَأمَّا المُنافِقُ أوِ المُرْتابُ لاَأدْرِى أيَّتهُمَّا قالَتْ أسْماءُ فَيَقُولُ لاَ أدْرِى سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئاً فَقُلْتُهُ *

13-....... Esmâ bintu Ebî Bekr (R) şöyle demiştir: Güneş tutulduğu vakitte ben, Peygamber'in zevcesi Âişe'nin yanına geldim. Bir de gördüm ki, insanlar hep ayaktalar; namâz kılıyorlar. Âişe de dikelmiş, namâz kılıyor. İnsanlara ne oluyor? dedim. Âişe, eliyle gökyüzüne doğru işâret etti de: ***Subhânallâhi*** dedi. Ben: Bu bir âyet mi (yânî azâb veyâ kıyâmet alâmeti mi)? diye sordum. Âişe başıyle evet diye işâret etti. Esmâ dedi ki: Bunun üzerine ben de namâza durdum. (Kırâatin uzamasından dolayı) nihâyet üzerime baygınlık geldi. Ben (yanımdaki kırbadan) başımın üstüne su dökmeğe başladım. Rasûlullah namâzdan çıkınca Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra, şöyle buyurdu: *"Cennet ve cehenneme kadar evvelce bana gösterilmemiş hiçbir şey kalmadı ki, bu makaamımda görmüş olmayayım. Bana vahy olundu ki, sizler kabirlerde Mesîh Deccâl* (yüzünden çekilecek) *fitnelere benzer, yâhud ona yakın bir imtihâna uğratılacaksınız"*. Aradaki râvî: Esmâ bu ta'bîrlerin hangisini söyledi, bilmiyorum, dedi. "(Kabre girdikten sonra) *her birinize gelinecek de kendisine: Bu zât hakkındaki* (yânî Muhammed hakkındaki) *bilgin nedir? diye sorulacak. Mü'min yâhud yakîn sâhibi olan kimse* -Râvî: Esmâ'nın hangi sözü söylediğini bilmiyorum, dedi-: *O, Muhammed'dir. O, Allah'ın Rasûlü'dür. Bize beyyineler ile hidâyet getirdi. Biz de da'vetine icâbet edip îmân getirdik ve* (eserine) *uyduk, diyecek. Bu cevâb üzerine o şahsa: Yat da iyice râhat et; biz senin kat'î inanıcı olduğunu bildik, denilecek. Kabirdeki kimse münâfık yâhud kalbinde şübhe olan biri ise* -Râvî yine, Esmâ'nın bu sözlerden hangisini söylediğini bilmiyorum, dedi- *o soruya karşılık: Ben bilmiyorum. İşittim. İnsanlar birşeyler söylüyorlardı, ben de onu söyledim, diye cevâb verecektir"*.

١١ ـ بابُ مَنْ أحَبَّ العَتَاقَةَ فِى كُسُوفِ الشَّمْسِ

11- GÜNEŞ TUTULMASI SIRASINDA KÖLEYE HURRİYET VERMEYİ SEVEN KİMSE BÂBI

١٤ــ حدّثنا رَبيعُ بنُ يَحْي قال حدّثنا زَائِدَةُ عنْ هِشَامٍ عنْ فاطِمَةَ عنْ أسْماءَ قالَتْ لَقَدْ أمَرَ النبيُّ ﷺ بالعَتَاقَةِ فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ *

14-....... Burada Esmâ: Yemîn ederim ki, Peygamber (S) güneş tutulması dolayısıyle köle azâd etmeyi emretti, demiştir [31].

١٢ــ باب صَلاَةِ الكُسُوفِ فِي المَسْجِدِ

12- MESCİD İÇİNDE GÜNEŞ TUTULMASI NAMÂZI KILINMASI BÂBI

١٥ــ حدّثنا إسْماعِيلُ قال حدّثني مالِكٌ عنْ يَحْي بنِ سَعِيدٍ عنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمنِ عنَ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها أنَّ يَهُودِيَّةً جاءَتْ تَسْألُهَا فقالَتْ أعاذَكِ اللهُ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ فَسَألَتْ عائِشَةُ رسولَ اللّهِ ﷺ أيُعَذَّبُ النَّاسُ فِي قُبورِهِمْ فقال رسولُ اللهِ ﷺ عائِذاً باللهِ مِنْ ذٰلِكَ ثُمَّ رَكِبَ رسولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ غَدَاةٍ مَرْكَباً فَكَسَفَتِ الشَّمْسُ فَرَجَعَ ضُحًى فَمَرَّ رسولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ ظَهْرَانَي الحُجَرِ ثُمَّ قامَ فَصَلَّى وقامَ النَّاسُ وَرَاءَهُ فقامَ قِياماً طَوِيلاً ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعاً طَوِيلاً ثُمَّ رَفَعَ فقامَ قِياماً طَوِيلاً وَهْوَ دُونَ القِيَامِ الأوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكوعاً طَوِيلاً وَهْوَ دُونَ الرُّكوعِ الأوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ فَسَجَدَ سُجُوداً طَوِيلاً ثُمَّ قامَ فقامَ قِياماً طَوِيلاً وَهْوَ دُونَ القِيَامِ الأوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكوعاً طَوِيلاً وَهْوَ دُونَ الرُّكوعِ الأوَّلِ ثُمَّ قامَ قِياماً طَوِيلاً وَهْوَ دُونَ القِيَامِ الأوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعاً طَوِيلاً وَهْوَ

31 Köle azâd etmeyi tavsıye etmesi, bunun iyilik vecihlerinin en yükseği olmasındandır. Yoksa buna imkân bulamayanların diğer iyilik yollarından hangilerini yaparlarsa ona girişmeleri mendûbdur. Buradaki emr, vucûb için değil, **nedb** ifâde eder.

Peygamber'in bu emrinde bir hikmet de şu idi: Mü'minlerin tahayyül bile edemiyecekleri cehennemden azâd olmak için, can azâd etmelerini, Allah'ın kullarını insana kulluk çenberinden hürriyete çıkarmalarını hâtıra getirmek, bu makaama en münâsib olan vasıyyetlerdendir. Nitekim başka bir hadîste " مَنْ إعْتَقَ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً أعْتَقَ الله تعالى بكُلِّ عُضْوٍ مِنْها عُضواً مِنْهُ مِن النار " = *Her kim bir mü'min köle azâd ederse, Allah Taâlâ da azâd olanın her uzvuna bedel, azâd edenin bir uzvunu cehennem ateşinden azâd eder"* buyurulmuştur. Efdal olan işte budur. Buna gücü yetmeyen de: " اِتَّقُوا النارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ = *Cehennem ateşinden hiç olmazsa yarım hurma sadaka vererek korununuz"* vasıyyeti ile amel etmesi gerekir (*Tecrîd Ter.*, III, 343-344)

دُونَ الرُّكُوعِ الأَوَّلِ ثُمَّ سَجَدَ وَهوَ دُونَ السُّجُودِ الأَوَّلِ ثُمَّ انْصَرَفَ فقالَ
رسولُ اللهِ ﷺ ماشَاءَ اللّهُ أنْ يَقُولَ ثُمَّ أمَرَهُمْ أنْ يَتَعَوَّذُوا مِنْ عَذَابِ القَبْرِ *

15-....... Bana Mâlik, Yahyâ ibn Saîd'den; o da Amre bintu Abdirrahmân'dan; o da Âişe(R)'den tahdîs etmiştir. Bir Yahûdî kadın birşey istemek için Âişe'nin yanına gelmiş ve ona: Allah seni kabir azâbından korusun diyerek duâ etmiş. Bunun üzerine Âişe, Rasûlullah'a: İnsanlar kabirlerinde azâb edilirler mi? diye sormuş. Rasûlullah da: *"Ondan* (yânî kabir azâbından) *Allah'a sığınırım"* buyurmuştur. Sonra Rasûlullah, (oğlu İbrâhîm'in vefâtı sebebiyle) sabâh vakti bir bineğe binip çıktı. Derken güneş tutuldu. Rasûlullah kuşluk vaktinde (cenâzeden) döndü de (âilelerine mahsûs olan) hücreler arasına uğradı [32]. Sonra (mescidde) ayağa kalkıp namâza durdu. İnsanlar da arkasında namâza durdular. Rasûlullah uzun bir kıyâm yaptı, sonra uzun bir rukû' yaptı. Sonra rukû'dan yükselip uzunca bir kıyâm daha yaptı. Bu, evvelki kıyâmdan kısa sürdü. Sonra uzun bir rukû' daha yaptı; bu da evvelki rukû'dan kısa sürdü. Sonra rukû'dan yükseldi ve uzun bir secde yaptı. Sonra ayağa kalktı, yine uzun bir kıyâm yaptı. Bu da evvelki kıyâmdan kısadır. Sonra uzun bir rukû' yaptı. Bu rukû' da evvelkinden kısadır. Sonra tekrar uzun bir kıyâm yaptı. Bu da evvelki kıyâmdan kısa sürdü. Sonra uzun bir rukû' daha yaptı ki, bu da evvelki rukû'dan kısadır. Sonra secde yaptı. Bu secde, evvelki sucûddan kısa sürdü. Sonra namâzdan çıktı. Müteâkıben Rasûlullah (hutbede) Allah ne söylemesini diledi ise onları söyledi. Sonra sahâbîlerine kabir azâbından Allah'a sığınmalarını emretti.

١٣ـ بابٌ لاتَنْكَسِفُ الشَّمْسُ لِمَوْتِ أحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ رَوَاهُ أبُو بَكْرَةَ وَالمُغِيرَةُ وأبُو مُوسَى وابنُ عَبَّاسٍ وابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهم

13- BÂB:

"Güneş hiçbir kimsenin ölümü ve de hayâtı için tutulmaz"

---

32 Âilelerine mahsûs olan bu hücreler, mescide bitişik olduğu için "Hücrelere uğradı, sonra ayağa kalkıp namâza durdu" demesi, bu namâzın mescid içinde kılındığını ifâde ediyor. Müslim'deki Süleymân ibn Bilâl rivâyetinde mescidde kılındığı sarâhatle ifâde edilmiştir. Hadîsin bâb başlığına delîl olan kısmı da burasıdır. Bundan dolayı güneş tutulması namâzı sahrâda kılındığı gibi, mescidde kılınması da sünnet oluyor.

Bu hadîsi Ebû Bekre Nufey' ibnu'l-Hâris, Mugîretu'bnu Şu'be, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, Abdullah ibn Abbâs ve Abdullah ibn Umer -Allah onlardan râzı olsun- rivâyet etmişlerdir [33].

١٦ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ قال حدّثني قَيْسٌ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قال قال رسولُ اللهِ ﷺ الشَّمْسُ والقَمَرُ لاَيَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ وَلٰكِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا فَصَلُّوا *

16-....... Ebû Mes'ûd el-Ensârî (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *''Güneş ile ay, hiçbir kimsenin ölümünden, ve hayâtından dolayı tutulmazlar. Lâkin bunlar Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunların tutulduklarını görünce hemen namâza durun''* buyurdu.

١٧ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا هِشَامٌ قال أخبرنا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَهِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ فَقَامَ النبيُّ ﷺ فَصَلَّى بالنَّاسِ فأَطَالَ القِرَاءَةَ ثُمَّ ركَعَ فأطَالَ الرُّكُوعَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فأَطَالَ القِرَاءَةَ وَهْيَ دُونَ قِرَاءَتِهِ الأولَى ثُم رَكَعَ فأطَالَ الرُّكُوعَ دُونَ رُكُوعِهِ الأَوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ قامَ فَصَنَعَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ قامَ فقالَ إِنَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَد ولاَ لِحَيَاتِهِ وَلٰكِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آياتِ اللَّهِ يُرِيهِمَا عِبَادَهُ فإِذَا رَأَيْتُمْ ذٰلِكَ فافْزَعُوا إِلَى الصَّلاَةِ *

17-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah zamânında güneş tutuldu. Peygamber ayağa kalkıp insanlara namâz kıldırdı. Şöyle ki: Kırâati uzattı. Sonra rukû'a vardı ve rukû'u uzattı. Sonra rukû'dan başını kaldırdı ve tekrar kırâati uzattı. Bu ikinci kırâati, birinci kırâatinden kısarak idi. Sonra tekrar rukû'a vardı ve bu rukû'u birinci rukû'undan biraz eksik uzattı. Sonra rukû'dan başını kaldırdı. Akabinde iki secde yaptı. Sonra ayağa kalktı ve bu ikinci rek'atta da birinci rek'atta yaptığı gibi yaptı. Sonra hutbeye kalktı da: *''Şübhesiz güneş ile ay, hiçbir kimsenin ölümü, ve hayâtı için tutulmazlar. Lâ-*

33 Bu, sahâbîlerin haber verilen şu rivâyetlerinin hepsi, bu kitâbın bâblarında mevsûlen nakledilmiş bulunmaktadır.

kin bunlar Allah'ın âyetlerinden iki âyettir ki, Allah bunları kullarına gösterir. Sizler bu tutulmayı gördüğünüz zamân hemen namâza sığınınız'' buyurdu [34].

١٤ــ بابُ الذِّكْرِ فِي الكُسوفِ. رَوَاهُ ابنُ عَبَّاسٍ رَضي اللّٰهُ عنهما

14- GÜNEŞ TUTULMASI ZAMÂNINDA ZİKRETMEK BÂBI

Bu, güneş tutulması sırasında zikr etmeyi, İbnu Abbâs (R) rivâyet etti [35].

١٨ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ العَلاَءِ قال حدّثنا أبو أُسامَةَ عنْ بُرَيْدِ بنِ عَبْدِاللّٰهِ عنْ أبي بُرْدَةَ عنْ أبي مُوسٰى. قال خَسفَتِ الشَّمْسُ فقامَ النبيُّ ﷺ فَزِعاً يَخْشٰي أنْ تَكُونَ السَّاعَةُ فأتَى المَسْجِدَ فَصَلَّى بأطْوَلِ قِيامٍ وَرُكُوعٍ وَسُجُودٍ رَأيْتُهُ قَطُّ يفعلُهُ وقال هٰذِهِ الآياتُ الَّتِي يُرْسِلُ اللّٰهُ لاتَكُونُ لِمَوْتِ أحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ وَلٰكِنْ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهِ عِبَادَهُ فإذَا رَأيْتُمْ شَيْئاً مِنْ ذٰلِكَ فافزَعُوا إلَى ذِكْرِهِ وَدُعائِهِ وَاسْتِغْفارِهِ *

18-....... Ebû Mûsâ el-Eş'ârî (R) şöyle demiştir: Güneş tutuldu. Bunun üzerine Peygamber (S) bunun sâat (yânî kıyâmet alâmeti) olmasından korkarak belinleye belinleye telâşla kalktı ve mescide geldi. Ve o zamâna kadar aslâ yaparken görmediğim en uzun kıyâm, en uzun rukû' ve en uzun sucûdlarla namâz kıldırdı [36] ve: *''Allah*

---

34 Metindeki el-Feza' aslında masdârdır. Belinleme ve uçunmadır ki, ansızın zuhûr eden korkunç bir hâdise üzerine insana ârız olan ürkeklik ve korku demektir. İlâ ile sîgalandığında yardım istemek ve bir kimseye sığınmak ma'nâsınadır.. *(Kaamûs Ter.).*

35 İbn Abbâs'ın bu rivâyeti, aynı kitâbın ''Kusûf namâzını cemâat hâlinde kılmak bâbı''nda geçmiştir.

36 '' قطّ = Kattu'' kelimesi, kaaideye göre menfî mâzîden sonra gelir. Bu rivâyette ise Yûsuf:85. âyetinde olduğu gibi '' (ما) = Mâ''sız olarak ''رأيته قط يفعله = Raeytuhu kattu yef'aluhu'' sûretinde gelmiştir. Bununla berâber diğer bâzı nushalarda kaaideye uygun olarak ''مارأيته قط يفعله'' şeklinde de zabtedilmiştir.

Ebû Mûsâ'nın: ''Peygamber bunun sâat olmasından korkarak telâşla kalktı...'' ifâdesi, kendince Peygamber'in sür'atle yerinden kalkmasının sebebini göstermiş gibidir. Gerçi böyle bir hâdiseden korkulmasında haklı sebebler vardır: ***''Fakat insan önündeki*** (o kıyâmeti) ***yalanlamak diler; kıyâmet günü ne zamânmış, diye sorar. İşte göz*** (hayretle ve dehşetle) ***kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay bir araya getirildiği zamân, o gün insan 'Kaçış nereye?' diyecek..''***(el-

Taâlâ'nın göndermekte olduğu işte bu âyetler, hiçbir kimsenin ölmesinden, ve hayâtından dolayı olmaz. Lâkin Allah bu tutulma ile kullarını korkutur. Binâenaleyh sizler bu kabîlden (korkunç) *birşey gördüğünüz zamân hemen Allah'ı zikr etmeye, Allah'a duâ etmeye ve Allah'tan mağfiret istemeye* (koyulup) *sığınınız''* buyurdu [37].

١٥ــ بابُ الدُّعاءِ فِي الخُسُوفِ قالَهُ أبو مُوسَى وَعائِشَةُ رضى اللهُ عنهما عنِ النبيِّ ﷺ

15- GÜNEŞ VE AY TUTULMASI SIRASINDA DUÂ ETMEK BÂBI

Bu sırada duâ etme hadîsini Ebû Mûsâ ile Âişe (R) Peygamber(S)'den söylemişlerdir [38].

١٩ــ حدّثنا أبو الوَلِيدِ قال حدّثنا زَائِدَةُ قال حدّثنا زِيادُ بن عِلاَقَةَ قال سَمِعْتُ المُغِيرَةَ بنَ شُعْبَةَ يَقُولُ انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ يَوْمَ ماتَ إبْرَاهِيمُ فقالَ النَّاسُ انْكَسَفَتْ لِمَوْتِ إبْرَاهِيمَ فقالَ رسولُ اللهِ ﷺ أنَّ الشَّمْسَ والقَمَرَ آيَتانِ مِنْ آياتِ اللهِ لاَيَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أحَدٍ ولاَ لِحَيَاتِهِ فإذَا رَأيْتُمُوهما فادْعُوا اللهَ وَصَلُّوا حَتَّى يَنْجَلِيَ *

19-....... Bize Ziyâd ibnu Ilâka tahdîs edip şöyle dedi: Ben Mugîre ibnu Şu'be'den işittim, şöyle diyordu: Peygamber'in oğlu İbrâhîm'in öldüğü gün güneş tutuldu. İnsanlar, güneş İbrâhîm'in ölümü için tutuldu, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *''Şübhesiz güneş ile ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bunlar hiçbir kimsenin ölümü ve de hayâtı için tutulmazlar. Sizler bunları* (tutulmuş) *gördüğünüz zamân hemen Allah'a duâ ediniz ve açılıp parlayıncaya kadar namâz kılınız''* buyurdu [39].

Kıyâme:5-10); ***''Biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz''***(el-İsrâ:59) bu sebebleri gösterir.

Böyle olmakla berâber Peygamber'in buradaki sür'atli ve telâşlı hareketi, peygamberliğin son yılında tekerrürü umulmayan ve devâmı bir iki sâate sığabilecek olan bu hâdiseyi, en mühim bir irşâd ve ta'lîm vazîfesi sayması ve bu fırsatı kaçırmamaya gayret etmesidir.

37 Hadîsin son fıkrası, bâb başlığına delîl olan yeridir.

38 Ebû Mûsâ'nın hadîsi bundan önce geçti. Âişe'nin hadîsi ise gelecek olan bâbdadır.

39 Peygamber'in bu oğlu hakkında 5 numaralı hâşiyede kısaca bilgi verilmişti. Peygamber hutbesinin bu kısmı ile yıldızların yeryüzündeki vâkıalara müessir ol-

١٦ ـ باب قَوْلِ الإمامِ فِي خُطْبَةِ الكُسوفِ أَمَّا بَعْدُ * وقال أبو أسامة حدّثنا هِشَامٌ قال أخْبَرَتْنِي فاطِمَةُ بِنْتُ المُنْذِرِ عنْ أسْماءَ قالَتْ فانْصَرَفَ رسولُ اللهِ ﷺ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ فَخَطَبَ فَحَمِدَ اللهَ بِمَا هُوَ أهْلُهُ ثُمَّ قالَ أمَّا بَعْدُ

16- İMÂMIN, GÜNEŞ TUTULMASI HUTBESİNDE "AMMÂ BA'DU" (HİTÂB AYIRIMINI) SÖYLEMESİ BÂBI

Ve Ebû Usâme şöyle demiştir: Bize Hişâm (ibn Urve) tahdîs edip şöyle dedi: Bana Munzir kızı Fâtıma, Esmâ'dan haber verdi. O, şöyle demiştir: Rasûlullah (S), güneş karanlıktan açılmış olduğu hâlde namâzdan çıktı. Akabinde hutbeye girişti. Şöyle ki: Evvelâ Allah'a lâyık olduğu sıfatlarla hamd etti. Sonra *"Ammâ ba'du"* dedi [40].

١٧ ـ باب الصَّلاةِ فِي كُسُوفِ القَمَرِ

---

duğu hakkında -ve hattâ şimdi bile avâmm arasında- yaşayan bâtıl bir i'tikaadı bertaraf etmiş oluyor. Güneş de, ay da Allah'ın kudretine musahhar iki mahlûkudur. Başka mahlûklara tasallut ederek, meselâ yeryüzünde ölüm gibi, harb gibi, karanlık ve kıtlık gibi zararlar meydana getirmeye kaadir olamadıklarından başka, Allah'ın teshîri ile musahhar olduklarından kendi nefislerinde vâkı' olan hâdiseleri bile def' ve ref' etmekte zerre kadar dahl ve te'sîrleri yoktur. Güneş, İbrâhîm'in ölümünden dolayı tutuldu demek, yıldızların te'sîrlerine inanılması bâtıl inancına benzer. İşte Peygamber, güneş ve ayın kimsenin ölüm ve hayâtıyle alâkalı olmadığını, husûf ile kusûfun, bunların kendilerine göre konulmuş kaanûnlara göre cereyân ettiklerini, bu vesîle ile ve en güzel şekilde öğretmiş, yanlışın, hurâfenin yayılmasına fırsat vermemiştir.

40 Buhârî, bu başlığı içinde Esmâ hadîsini kısaltılmış ve muallak hâlde getirmiştir. Bu hadîs, bu tarîkten olmak üzere mufassal olarak Kitâbu'l-Cumua'da da geçmiştir.

Ammâ ba'du, Arab hatîblerinin emîrler huzûrunda inşâd eyledikleri hutbede duâdan sonra getirmekte oldukları bir kelimedir. "Sana olan bu duâmdan sonra" takdîrindedir. İlk defa Dâvûd Peygamber yâhud bir kavle göre Ka'b ibnu Lueyy tekellüm eylemiştir. Müelliflerin dîbâcelerde "Ammâ ba'du" sözleri, "Besmele, hamdele ve salvele'den sonra" takdîrinde olur *(Kaamûs Ter.).*

Buna, Allah'a hamd ve senâdan ibâret olan hutbe girişi ile asıl hutbe arasını ayırdığı için "Faslu'l-hitâb = Hitâb ayırımı" denilir. "Sözün bundan ötesine gelince:" denilmiş oluyor.

Demek ki, Peygamber'in bu hutbesi de, cumua ve bayram hutbeleri hey'etinde ve görünüşe göre namâz hutbesi olarak şartlarını câmi' olmak üzere îrâd buyurulmuştur.

17- AY TUTULMASINDA DA NAMÂZ KILMANIN MEŞRÛ'LUĞU BÂBI

٢٠ ـ حدّثنا مَحْمُودٌ قال حدّثنا سَعِيدُ بنَ عامِرٍ عنْ شُعْبَةَ عنْ يُونُسَ عنِ الحَسَنِ عنْ أبِي بَكْرَةَ رضى اللهُ عنهُ قالَ انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ *

20-....... (Ebû Bekre -R-:) Rasûlullah zamânında güneş tutuldu da, Rasûlullah (S) iki rek'at namâz kıldırdı, demiştir [41].

٢١ ـ حدّثنا أبُو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا يُونُسُ عنِ الحَسَنِ عنْ أبِي بَكْرَةَ قالَ خَسفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ فخَرَجَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ حَتَّى انْتَهَى إلَى المَسْجِدِ وَثابَ النَّاسُ إلَيْهِ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ فانْجَلَتِ الشَّمْسُ فقالَ إنَّ الشمْسَ والقَمَرَ آيَتَانِ مِن آياتِ اللهِ وإنَّهُمَا لاَيَخْسِفانِ لِمَوْتِ أحَدٍ وإذَا كانَ ذَاكَ فَصَلُّوا وَادْعُوا حَتَّى يُكْشَفَ ما بِكُمْ وَذَاكَ أنَّ ابْناً لِلنبيِّ ﷺ ماتَ يُقَالُ لَهُ إبْرَاهِيمُ فقالَ النَّاسُ فِي ذَاكَ *

21-....... **Ebû Bekre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah zamânında güneş tutuldu. Bunun üzerine Rasûlullah ridâsını arkasından sürükleye sürükleye (odasından) dışarıya çıktı da nihâyet mescide vardı [42].**

---

41 Buhârî burada Ebû Bekre hadîsini iki tarîkten kısa ve uzun olarak getirdi. Kısa olanda ne lâfız, ne de ihtimâl olarak ayın zikri yoktur diye i'tirâz edildi. Buna Buhârî, kısa olan hadîs, uzun hadîsin bir kısmı olduğunu beyân etmek istedi. Uzuna gelince, ondaki *"Şübhesiz güneşle ay..."* kavlinden sonraki *"Bu tutulma olduğu zamân namâz kılınız"* emrinden, kasdedilen hüküm (yânî ay tutulmasında da namâz kılma hükmü) alınır diye cevâb verilir. Kaldı ki, bu hadîsin bâzı tarîklerinde *"Bu ikisinden biri tutulduğu zamân..."* şeklinde gelmiştir (İbn Hacer).

Onaltı rakamıyla geçen Ebû Mes'ûd hadîsinde de güneş ve ay zikredildikten sonra, onlara dönen tesniye zamîri ile, onların tutulmaları akabinde namâz emredilmişti. Binâenaleyh, o da bu hükme delîl olabilir (Kastallânî).

42 Buradâki eteklerini sürümek ve yürürken toplamamak dikkatsizliği, birçok hadîslerde nehyedilen ridâ sürümek kabîlinden değildir. Bu etek sürüme kibir ve azamet eseri olursa kötü denmiştir. Burada ise İslâm'dan sonra yeni meydana gelmiş olan bu hâdisenin ehemmiyeti ve ümmetine bir azâb inmesinden dâimâ endîşeli olan Peygamber'in hâdise ile ifrât derecede meşgûliyeti bu i'tinâya vakit bırakmamıştır. Yoksa Peygamber kadar tevâzû'da kararlı hiçbir ferd yaratılmamış olduğunda şübhe yoktur. Hattâ Peygamber o kadar telâş ve acele ile hücresinden çıkıp mescide doğru yürümüştür ki, Esmâ bintu Ebî Bekr'in Müs-

İnsanlar da O'nun yanına toplandılar. Rasûlullah insanlara iki rek'-at namâz kıldırdı. Güneş de açıldı. Bunun akabinde Rasûlullah şöyle buyurdu: *"Şübhesiz güneş ile ay Allah'ın* (yarattığı) *âyetlerden iki âyettir. Ve bunlar hiçbir kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar. Bunlarda tutulma olduğu zamân, sizin başınıza gelen bu hâl açılıncaya kadar namâz kılınız ve duâ ediniz"* buyurdu. (Râvî dedi ki:) Bu hutbenin sebebi şu oldu: Peygamber'in İbrâhîm adıyle söylenen bir oğlu vefât etti de (bâzı) insanlar bu husûsta dedikodu etmişlerdi [43].

١٨ــ بابٌ الرَّكْعَةُ الأُولَى فِي الكُسُوفِ أَطْوَلُ

18- BÂB: KUSÛF NAMÂZINDA İLK REK'AT DAHA UZUNDUR [44]

٢٢ــ حدّثنا مَحْمُودٌ قال حدّثنا أَبو أَحْمَدَ قال حدّثنا سُفْيانُ عنْ يَحْيى عنْ عَمْرَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها أَنَّ النبيَّ ﷺ صَلَّى بِهِمْ فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ أَرْبَعَ رَكَعاتٍ فِي سَجْدَتَيْنِ الأَوَّلُ والأَوَّلُ أَطْوَلُ *

22-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) güneş tutulmasında sahâbîlere iki rek'at içinde dört rukû' olarak namâz kıldırdı. İlk rukû'lar daha uzundur [45].

---

lim'deki rivâyetine göre, feza'ın (korkunun) şiddetinden ötürü kendi ridâsı yerine yanlışlıkla kadınların ferâcelerinden birini giyip dışarı çıkmış, ridâsı hemen arkadan yetiştirilmiştir. Bu telâş ve acelenin sebebi, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin fikrince bu hâdisenin kıyâmet alâmeti olması korkusu idi (14. Bâb,17. hadîs).

43 İnsanlar Câhiliyye'deki "Güneş ile ay âlemde bir ölüm ve zarardan dolayı değişme îcâb ettirirler, yânî tutulurlar" şeklindeki i'tikaadlarını söylemişlerdi. Rasûlullah hemen o i'tikaadın bâtıl olduğunu bildirmiştir (Kastallânî).

44 Yânî kusûf namâzında birinci rek'atın rukû'ları derece derece daha uzundur. Bu birinci rek'at ikinciden; ikinci rek'at üçüncüden; üçüncü rek'at da dördüncüden daha uzundur demektir.

45 İbn Battâl şöyle dedi: Birinci rek'atın, iki kıyâm ve iki rukû' ile berâber, yine kıyâm ve rukû'larıyle birlikte ikinci rek'attan daha uzun olduğunda ihtilâf yoktur. Âlimler ikinci kıyâm ile iki rukû'nun, birinci kıyâm ile iki rukû'undan daha kısa olduğunda ittifâk ettiler de, ikinci rek'atın ilk kıyâmı ile rukû'u husûsunda ihtilâf eylediler. Bu ihtilâfın sebebi ise "وهو دون القيام الاول = O ilk kıyâmdan kısadır" sözünün ma'nâsının anlaşılmamasıdır. Acaba bununla murâd, ikinci rek'attan olan birinci midir, yâhud da zamîr cemî'ine mi dönmektedir? Bu takdîrde herbir kıyâm, kendinden öncekinden kısa olur... (Kirmânî, İbn Hacer, Aynî, Kastallânî).

١٩ ـ باب الجهر بالقراءة في الكسوف

19- KUSÛF NAMÂZINDA KIRÂATI AÇIKTAN OKUMAK BÂBI

٢٣ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مِهْرَانَ قال حدّثنا الوَلِيدُ قال أخبرنا ابنُ نَمِرٍ سَمِعَ ابنَ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها جَهَرَ النبيُّ ﷺ فِي صَلاَةِ الخُسُوفِ بِقِرَاءَتِهِ فاذا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَتِهِ كَبَّرَ فَرَكَعَ وَإذَا رَفَعَ مِنَ الرَّكْعَةِ قالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ ثُمَّ يُعَاوِدُ القِرَاءَةَ فِي صَلاَةِ الكُسُوفِ أرْبَعَ ركعَاتٍ فِي رَكْعَتَيْنِ وَأرْبَعَ سَجَدَاتٍ * وقال الأوْزَاعِيُّ وَغَيْرُهُ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها أنَّ الشَّمْسَ خَسفَتْ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ فَبَعَثَ مُنَادِياً بالصَّلاَةِ جامِعَةً فَتَقَدَّمَ فصَلَّى أرْبَعَ رَكَعَاتٍ فِي رَكْعَتَيْنِ وَأرْبَعَ سَجَدَاتٍ * قال الوَلِيدُ وأخبرنى عَبْدُ الرَّحْمنِ بنُ نَمِرٍ سَمِعَ ابنَ شِهَابٍ مِثْلَهُ * قال الزُّهْرِيُّ فَقُلْتُ ماصَنَعَ أخُوكَ ذلِكَ عَبْدُ اللهِ بنُ الزُّبَيْرِ ماصَلَّى إلا رَكْعَتَيْنِ مِثْلَ الصُّبْحِ إذْ صَلَّى بالمَدِينَةِ قال أجَلْ إنَّهُ أخْطَأَ السُّنَّةَ * تابَعَهُ سُفْيَانُ بنُ حُسَيْنٍ وَسُلَيْمَانُ بنُ كَثِيرٍ عنِ الزُّهْرِيِّ فِي الجَهْرِ *

23-....... Bize el-Velîd (el-Kuraşî) tahdîs edip şöyle dedi: Bize İbnu Nemir (Abdurrahmân ed-Dımaşkî) haber verdi. O, İbn Şihâb'dan; o da Urve'den; o da Âişe(R)'den işitti ki, Peygamber (S) kusûf namâzında kırâatini açıktan okumuştur [46]. Peygamber kırâatini bitir-

---

46 Kusûf namâzı kırâatinde açıktan ve gizli okumak mes'elesi munâzaalıdır. Bu hadîsteki ''Kusûf'' lâfzını kamere hamledenler husûfta cehrî, kusûfta gizli okumaya tutunmuşlardır. Zîrâ birincisi gece namâzı, diğeri gündüz namâzıdır. Ancak hadîsteki kusûf, hâssaten kamer husûfu demek olmadığı diğer tarîklerle sâbit olduğundan, Tirmizî'nin nakline göre husûfta da, kusûfta da cehren kırâat İmâm Mâlik, Ahmed ve İshâk ibn Râhûye'nin mezhebidir...

İki kusûfta cehre kaail olanlar, buradaki hadîse tutunurlar. Güneş tutulmasında gizli okumaya kaail olanlar ise Semure ibn Cundeb (R), Tirmizî, Ebû Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve Tahâvî taraflarından tahrîc edilen ve Tirmizî'nin ''Bu hasen, sahîh bir hadîstir'' kaydıyle sıhhati gösterilen hadîs ile, İbn Abbâs'ın ''Ben kusûf namâzında Peygamber (S)'den bir kelime bile işitmedim'' hadîsidir ki, bu son hadîste İbn Abbâs, Rasûlullah'ın yanıbaşında namâza durduğunu haber veriyor...

Lâkin cehre kaail olanlar, İbn Abbâs hadîsinin hep çürük yollardan rivâyet edilmekle berâber, Peygamber'e yakın durduğu da bu çürük yollardan olun sâbit olmadığını, Semure ile İbn Abbâs'ın geri safflarda kalıp, kırâati işitmemiş oldukları muhtemel olduğunu, kusûf namâzında Âişe'nin cehr rivâ-

diği zamân ***Allâhu Ekber*** deyip rukû'a vardı. Rukû'dan yükseldiği zamân ***Semiallâhu limen hamidehu, Rabbenâ ve leke'l-hamd*** dedi. Sonra kusûf namâzında tekrar kırâate başlardı ki, iki rek'at içinde dört rukû ile dört secde ederdi. (Yine Velîd dedi ki:) el-Evzâî ve ondan başkası şöyle dedi: Ben ez-Zuhrî'den işittim; o da Urve'den; o da Âişe(R)'den (O, şöyle demiştir)[47]: Rasûlullah (S) zamânında güneş tutuldu da Rasûlullah, ***Bi's-salâti câmiaten*** (yânî cemâatle namâza hâzır olun) diye nidâ etmek üzere munâdî çıkardı. Akabinde öne geçti ve iki rek'at içinde dört rukû' ile dört secde yaparak, kusûf namâzını kıldırdı.

Velîd şöyle dedi: Ve yine bana Abdurrahmân ibnu Nemir haber verdi. O, İbnu Şihâb'dan bunun (yânî birinci hadîsin) benzerini işitmiştir. İbn Şihâb ez-Zuhrî dedi ki: Ben Urve'ye hitâben: Senin kardeşin böyle yapmadı. Kardeşin Abdullah ibnu'z-Zubeyr Medîne'de kusûf namâzı kıldırdığı zamân, sabâh namâzı gibi iki rek'at namâzdan başkasını kıldırmadı, dedim. Urve: Evet, çünkü o sünnete denk düşüremedi, dedi[48]. Kusûf namâzında kırâati açıktan okumak hakkındaki bu hadîsi, ez-Zuhrî'den rivâyet etmekte Sufyân ibnu Huseyn ile Süleymân ibnu Kesîr, İbnu Nemir'e mutâbaat etmişlerdir[49].

---

yeti birçok yollardan sâbit olmuş bir hadîs olduğu gibi, Alî ibn Ebî Tâlib'in de güneş tutulma namâzını cehr ile kıldırdığını İbn Huzeyme ile Tahâvî'nin sahîh isnâdlarla zikretmiş olduklarını, i'tirâz makaamında söylerler... (*Tecrîd, Ter.*, III, 349-350).

47 Bunu Müslim, mevsûlen rivâyet etmiştir.

48 el-Kuşmeyhenî rivâyetinde: " من اجل أنّه اخطأ السنة = Sünnette hatâ ettiği için" şeklindedir. Bu rivâyet, 4. Bâbın 7. hadîsinde de geçmiş ve oradaki hâşiyede de kısaca bilgi verilmişti.

49 Sufyân ibn Huseyn'inkini Tirmizî, Süleymân ibn Kesîr'inkini de Ahmed ibn Hanbel mevsûlen rivâyet etmişlerdir (Kastallânî).

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

١٧ـ أَبْوَابُ سُجُودِ الْقُرْآنِ

17- EBVÂBU SUCÛDİ'L-KUR'ÂN

(Kur'ân'ın Secde Edilecek Yerlerine Âid Bâblar) [1]

١ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ أبى إسْحَاقَ قال سَمِعْتُ الأسْوَدَ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهُ قال قَرَأَ النبىُّ ﷺ النَّجْمَ بِمَكَّةَ فَسَجَدَ فِيهَا وَسَجَدَ مَنْ مَعَهُ غَيْرَ شَيْخٍ أخَذَ كَفًّا مِنْ حَصًى أوْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إلَى جَبْهَتِهِ وقال يَكْفِينِى هٰذَا فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذٰلِكَ قُتِلَ كافِرًا*

---

1 el-Müstemlî nushasında bu şekilde gelmiştir. Diğerlerinin rivâyetlerinde "Bâbu mâ câe.fî sucûdi'l-Kur'ân ve sünnetihâ (el-Asîlî'de: Ve sünnetihî) = Kur'ân'ın secdeleri ve tilâvet secdesinin sünnetliği hakkında gelen hadîsler bâbı" şeklindedir. Ebû Zerr nushasında *Besmele* düşmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm'in ondört veyâ onbeş yerinde okuyanın da, dinleyenin de secde etmesi gereken Secde âyetleri vardır. Elimizdeki basılı Mushaf'larda bunların yalnız ondördü işâretlenmiştir. Bu secde yerleri, sırasıyla şunlardır:

1. el-A'râf: 206
2. er-Ra'd:15
3. en-Nahl:49-50
4. el-İsrâ:107
5. Meryem:58
6. el-Hacc:18, 77
8. el-Furkaan: 60
9. en-Neml:25 (-26; Mâlik ve Şâfiî'ye göre)
10. es-Secde:15
11. Sâd: 24 (Burada secde etmek Mâlik ve Şâfiî'ye göredir. Hanefî'ye göre burada secde yoktur.)
12. Fussilet:37
13. en-Necm:62
14. el-İnşikaak:21
15. el-Alâk:19

1-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Mekke'de iken *Ve'n-Necmi Sûresi*'ni okudu da bunun sonunda secde yaptı. O'nunla berâber olanlar da, bir ihtiyâr müstesnâ (mü'min ve müşrik) hep secdeye vardılar. O ihtiyâr kimse de bir avuç çakıl veyâ toprak alıp alnına götürdü ve: Bu kadarı bana yeter, dedi. İşte o kimse ki, ben onu bundan sonra (Bedr'de) kâfir olarak öldürülmüş gördüm [2].

١ ــ بابُ سَجْدَةِ تَنْزِيلِ السَّجْدَةِ

1- ES-SECDE, YÂNÎ *"Elîf Lâm Mîm. Tenzîlu'l-Kitâbi.."* SÛRESİNİN SECDESİ BÂBI

٢ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ سَعْدِ بنِ إبْرَاهِيمَ عنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ قال كانَ النبيُّ ﷺ يَقْرَأُ في الجُمُعَةِ في صَلاَةِ الفَجْرِ الم تَنْزِيلُ السَّجْدَةُ وَهَلْ أتى عَلَى الإنْسانِ *

Bu secde âyetlerinin sayısını onbeşten on'a kadar indiren görüşler de vardır. İbnu Ebî Şeybe'nin İbnu Mes'ûd'dan rivâyetine göre, Azâimu Sucûd, yânî vazgeçilmeyecek olan secdeler Benû İsrâîl, el-İsrâ, Ve'n-Necm, el-İnşikaak ve İkra' bi's-mi Rabbike olmak üzere beştir. Yine İbnu Ebî Şeybe'nin Alî'den rivâyetine göre Azâimu Sucûd, Elîf Lâm Tenzîl, Hâ Mîm, Ve'n-Necmi, İkra' bi's-mi Rabbike olmak üzere dörttür. Azâimu Sucûd üçtür diyen de vardır.

Tilâvet secdesinin sebebi, okuma, işitme ve iktidâdır. Binâenaleyh okuyan secde edeceği gibi, işiten de secde eder. Cemâat içinde olup işitmeyen de, imâma uyarak secde eder. Hanefîler'e göre tilâvet secdesi okuyana, kasıdlı kasıdsız işitene vâcibdir. Çünkü Hakk Taâlâ şöyle buyurur:

a. " فَمَالَهُم لَايُؤْمِنُونَ وَإذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ القرانُ لَا يَسْجُدُونَ = *Onlara ne oluyor ki îmân etmiyorlar, karşılarında Kur'ân okunduğu vakitte secde etmiyorlar*"(el-İnşikaak:20-21);

b. "وَاسجُدُوا لله واعْبُدُوا" = *Artık Allah'a secde edip ibâdet ediniz*"(el-Hacc:77);

c. " واسجد واقترب = *Secde edip Allah'a yakınlık peydâ et*"(el-Alâk:19).

Son iki âyetteki emirler vucûb için olduğu gibi, ilkinde de Kur'ân'ı işitip secde etmeyenler, Allah tarafından kötüleniyor. Zemm ve kötüleme ise ancak vâcibin terkine terettüb eder.

Şâfiî'ye göre tilâvet secdesi müekked sünnettir. Bir rivâyete göre Mâlik, İmâm Ahmed, İshâk, Evzâî, Dâvûd Zâhirî de sünnettir demişlerdir.

2 Müellif Buhârî niçin Ve'n-Necmi ile başladı? dersen; **çünkü bu**, içinde secde bulunup ilk indirilen sûredir diye cevâb veririm. Nitekim Buhârî'deki İsrâîl rivâyetinde böyle sâbittir. İkra' Sûresi ilk indirilen sûre olduğunda icmâ' vardır diye i'tirâz edilirse, İkra'dan ilk nâzil olan baş tarafıdır. Onun geri tarafı Ebû Cehl'in Peygamber'i namâzdan nehyetmesi hakkındaki hadîs delâleti ile daha sonra nâzil olmuştur diye cevâb verilir. Müellif bu hadîsi yine burada, Peygamber'in Bi'seti'nde, **Mağâzî'de** ve Tefsîr'de getirmiştir (Kastallânî).

2-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) cumua günü sabâh namâzında ***Elîf Lâm Mîm. Tenzîlu'l-kitâbi lâ reybe fîhî min Rabbi'l-Âlemîn,*** yânî es-Secde Sûresi ile ***Hel-etâ ale'l-insâni...*** Sûresini okur idi [3].

٢ ـ باب سَجْدَةِ ص

2- SÂD SÛRESİ'NDEKİ SECDE BÂBI

٣ ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ وَأَبو النُّعْمَانِ قالاَ حدّثنا حَمَّادٌ عنْ أيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما قال ص لَيْس مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ وقَدْ رَأَيْتُ النبىَّ ﷺ يَسْجُدُ فِيهَا *

3-....... İbn Abbâs (R): Sâd Sûresi'ndeki secde, kat'iyetle emredilmiş secdelerden değildir. Hâlbuki ben Peygamber(S)'i, bu sûrede secde ederken görmüşümdür, dedi [4].

---

3 Bu hadîste secde tasrîh edilmedi. Fakat Taberânî'nin *el-Mu'cemu's-Sagîr*'indeki Alî hadîsinde bu tasrîh vardır. Alî (R): Peygamber (S) sabâh namâzında Tenzîl es-Secde Sûresi'nde secde etti, demiştir (Kastallânî).

İbnu Battâl: Âlimler, es-Secde Sûresi'nde secde etmek üzerine ittifâk etmişler, ancak bu sûre ile kılınan namâz içindeki secde husûsunda ihtilâf eylemişlerdir, demiştir (İbn Hacer).

Bu hadîs, Cumua Kitâbı'nda da geçmiş ve gerekli açıklamalar orada verilmişti.

4 Hadîs metninde geçen *azâim,* azîmet'in cem'idir. *el-Azm, ve'l-Azîm, ve'l-Azîme* bir nesneyi işlemeğe kat'î kalb bağlamakla kasd ve teveccüh kılmak ma'nâsınadır. Bir kavle göre bir işte ciddi sa'y ve ihtimâm eylemek ma'nâsınadır...

el-Azâim, azîme'nin cem'idir,... ve Allah Taâlâ'nın kullarına emr ve îcâb eylediği farzlardan ibârettir *(Kaamûs Ter.).*

Azîme, aslında bir şeye gönül bağlamak ma'nâsına konulmuş iken, sonra Allah'ın emir ve îcâb eylediği farzlarda kullanılmıştır.

Sâd Sûresi'ndeki secdenin subûtu hakkında pek ihtilâf yoktur. Yalnız ihtilâf, bu secdenin azîmetli secdelerden, yânî kat'îyetle emredilmiş ve farz kılınmış secdelerden olup olmadığındadır.

İmâm Şâfiî, İbn Abbâs'ın metindeki "Sâd, azîmetli secdelerden değildir.." sözüyle hüccet getirerek: "Sâd secdesi vâcib değildir. Bu bir şükür secdesidir. Namâz hâricinde müstehâb olarak secde edilir; namâzda harâmdır" demiştir.

Ebû Hanîfe ile ashâbı ise İbn Abbâs'ın mücerred ictihâdını ifâde eden bu rivâyetle amel etmeyip, Buhârî'nin Sâd Sûresi'nin tefsîrindeki nassa dayanan ve Peygamber'in fiilini bildiren rivâyetlerini tercîh etmişlerdir.

٣ـ بابُ سَجْدَةِ النَّجْمِ قالَهُ ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما عَنِ النبيِّ ﷺ

3- VE'N-NECMİ SÛRESİ'NDEKİ SECDE BÂBI

Bu sûredeki secdeyi İbn Abbâs, Peygamber(S)'den olmak üzere söyledi [5].

٤ـ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ أَبى إِسْحَاقَ عنِ الأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رضى اللهُ عنهُ أنَّ النبيَّ ﷺ قَرَأَ سُورَةَ النَّجْمِ فَسَجَدَ بِهَا فَمَا بَقِىَ أَحَدٌ مِنَ القَوْمِ إلاَّ سَجَدَ فأَخَذَ رَجُلٌ مِنَ القَوْمِ كَفًّا مِنْ حَصًى أَوْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى وَجْهِهِ وقال يَكْفِينِى هٰذا فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِرًا *

4-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Ve'n-Necmi Sûresi'ni okudu da bitiminde secde etti. Oradaki topluluktan hiçbir ferd kalmayıp, muhakkak secde etti. O topluluktan bir kimse de bir avuç çakıl veyâ toprak aldı da onu yüzüne doğru yükseltti ve: Bu kadarı bana yeter, dedi. Yemîn olsun, ben o kimseyi sonra kâfir olarak öldürülmüş görmüşümdür [6].

٤ـ بابُ سُجُودِ المُسْلِمِينَ مَعَ المُشْرِكِينَ وَالمُشْرِكُ نَجَسٌ لَيْسَ لَهُ وُضُوءٌ. وكانَ ابنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما يَسْجُدُ عَلَى وُضُوءٍ

4- MÜŞRİK KİŞİ PİS VE ONUN İÇİN ABDEST ALMAK (BAHİS KONUSU) OLMADIĞI HÂLDE, MÜSLÜMÂNLARIN MÜŞRİKLERLE BERÂBER SECDE ETMELERİ BÂBI [7]

Ve İbn Umer (R) abdestli olarak secde eder idi [8].

---

5 İbn Abbâs'ın bu hadîsi, bundan sonra gelecek olan bâbda mevsûlen sevk edilmiştir (4. Bâb'ın 5 rakamlı hadîsi).

6 Bu hadîs de, küçük lâfız farkıyle, bâbların baş tarafında geçmişti.

7 Buhârî'nin tilâvet secdesi için abdest almanın şart olmayacağına, müşriklerin abdestsiz olarak secde etmeleri ve Peygamber'in onları bundan nehy etmemesiyle istidlâl eylemesi, bu secde için abdestin şart olması cevâzından dolayı müşkillikten hâlî olmaz. Lâkin Peygamber onları bundan nehyetmedi. Çünkü onlar inatçılar ve itâatsizlerdi. Onlara abdest almakla emretseydi, bu onlara te'sîr etmeyecekti. Yoksa sucûdun abdestsiz câiz olacağından değil (Şâh Veliyyullah, *Şerhu Terâcimi Sahîhi'l-Buhârî,* s. 93).

8 Asîlî rivâyetinde böyle "gayr" lâfzının hazfi iledir. Ekseriyetin rivâyetlerinde ise "يَسْجُدُ على غيرِ وُضُوءٍ = İbn Umer abdestsiz olarak secde ederdi" şeklindedir.

٥ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا أيُّوبُ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما أنَّ النبيَّ ﷺ سَجَدَ بِالنَّجْمِ وَسَجَدَ مَعَهُ المُسْلِمُونَ وَالمُشْرِكُونَ والجِنُّ وَالإنْسُ * وَرَوَاهُ ابنُ طَهْمَانَ عنْ أيُّوبَ *

5-....... Bize Eyyûb, İkrime'den; o da İbn Abbâs(R)'tan tahdîs etti ki, o şöyle demiştir: Peygamber (S), Ve'n-Necmi Sûresi'ni okumakla secde etti. Ve Peygamber'le berâber müslümânlar da, müşrikler de, cinn de, ins de secde etti. (Buhârî dedi ki:) Ve bu hadîsi İbrâhîm ibnu Tahmân da Eyyûb'dan rivâyet etmiştir [9].

٥ـ بابُ منْ قَرَأ السَّجْدَةَ ولَمْ يَسْجُدْ

5- ES-SECDE SÛRESİ'Nİ OKUYUP DA SECDE ETMEYEN KİMSE BÂBI [10]

٦ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ دَاوُدَ أبُو الرَّبِيعِ قال حدّثنا إسْمَاعِيلُ ابنُ جَعْفَرٍ قال أخبرنا يَزِيدُ بنُ خُصَيْفَةَ عنِ ابنِ قُسَيْطٍ عنْ عَطَاءِ بنِ يَسَارٍ أنَّهُ أخْبَرَهُ أنَّهُ سأَلَ زَيْدَ بنَ ثابِتٍ رضى اللهُ عنهُ فَزَعَمَ أنَّهُ قَرَأَ عَلَى النبيِّ ﷺ وَالنَّجْمِ فلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا *

6-....... Atâ, İbnû Kuseyt'a şöyle haber vermiştir: Kendisi Zeyd ibn Sâbit'e, en-Necm Sûresi'nin sonundaki sucûddan sormuş. Zeyd de Peygamber'in huzûrunda Ve'n-Necmi Sûresi'ni okuduğunu ve Peygamber'in bu sûrede secde etmediğini söylemiştir.

Birincisi sahâbînin hâline en lâyık olandır. İbn Ebî Şeybe, Ubeydu'bnu'l-Hasen tarîkınden; o da kendisi gibi olduğunu söylediği bir adamdan; o da Saîd ibn Cubeyr'den rivâyet etti ki, İbn Cubeyr: İbn Umer binek devesinden iner, su döker, sonra binerdi ve secdeyi okur, abdest almıyarak secde ederdi, demiştir (İbn Hacer).

9 Bu hadîste müşriklerin müslümânlarla berâber secde etmelerine âid bilgiler, inşâallah Tefsîr Kitâbı'ndaki rivâyette gelecektir.

10 Buhârî bu başlıkla, alt taraftaki hadîsleri, Kur'ân'ın el-Mufassal bölümünde sucûd yoktur yâhud husûsiyle en-Necm Sûresi'nde secde yoktur diye hüccet yapanlara karşı reddi işâret ediyor. Çünkü bu hâlette o sûrede sucûdu terketmek, mutlak olarak terkedildiğine delâlet etmez. Zîrâ bu terkteki sebeb, o anda ya abdestsiz bulunması, yâhud vaktin kerâhet vakti olması yâhud o zamân cevâzı beyân için terketmiş olması ihtimâlleri olabilir. Bu sonuncu ihtimâl, ihtimâllerin en râcih olanıdır. Şâfiî de buna cezm etmiştir. Çünkü şâyet vâcib olmuş olaydı, bundan sonra elbette ona secde etmesini emreylerdi (İbn Hacer).

٧ــ حدّثنا آدَمُ بنُ أَبي إياسٍ قال حدّثنا ابنُ أَبي ذِئْبٍ قال حدّثنا يَزِيدُ بنُ عَبْدِاللهِ بنِ قُسَيْطٍ عنْ عَطَاءِ بنِ يَسَارٍ عنْ زَيْدِ بنِ ثابِتٍ قال قَرَأْتُ عَلَى النبيِّ ﷺ وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا *

7-....... Zeyd ibn Sâbit (R): Ben Peygamber'in huzûrunda Ve'n-Necmi Sûresi'ni okudum, fakat Peygamber (S) bu sûre(nin bitimin)de secde etmedi, demiştir [11].

٦ــ باب سَجْدَةِ إِذَا السَّماءُ انْشَقَّتْ

6- *"İzâ's-semâu inşakkat"* SÛRESİNDEKİ SECDE BÂBI

٨ــ حدّثنا مُسْلِمٌ وَمُعَاذُ بنُ فَضَالَةَ قالاَ أخبرنا هِشَامٌ عنْ يَحْيَ عنْ أَبي سَلَمَةَ قال رَأَيْتُ أَبا هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عنهُ قَرَأَ إِذَا السَّماءُ انْشَقَّتْ فَسَجَدَ بِهَا فَقُلْتُ يا أَباهُرَيْرَةَ أَلَمْ أَرَكَ تَسْجُدُ قال لَوْ لَمْ أَرَ النبىَّ ﷺ يَسْجُدُ لَمْ أَسْجُدْ*

8-....... Ebû Seleme (R) şöyle demiştir: Ben Ebû Hureyre(R)'nin, ***İzâ's-semâu inşakkat*** sûresini okuyup secde ettiğini gördüm. Yâ Ebâ Hureyre, ben seni secde ederken görmedim mi? dedim. Ebû Hureyre: Ben Peygamber(S)'i bu (sûrede) secde ederken görmeyeydim, secde etmezdim, dedi [12].

---

11 Bundan evvel geçen İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs hadîslerinde Peygamber'in bu sûrede secde ettiği sâbit olmuştu. Burada ise Zeyd ibn Sâbit, Peygamber'in secde etmediğini söylüyor. Bu ifâde, bundan önceki hâşiyede işâret edilen ihtimâllerden biri veyâ bâzısından dolayı secde edilmediğini gösterir.

12 Bed'u'l-Ezân Kitâbı'nda geçen rivâyet ile buradaki 6. bâbın 8. hadîsindeki rivâyet, daha tafsîlli olarak şöyledir:

Râvîlerden Nufey' es-Sâiğ dedi ki: Bir defa Ebû Hureyre'nin ardında yatsı namâzı kıldım. ***İzâ's-semâu inşakkat Sûresi***'ni okuyup secde yerinde secde etti. Bu nedir? diye sordum. O da: Ebû'l-Kaasım (S)'ın ardında ben de bu secdeyi yaptım. Binâenaleyh O'na kavuşuncaya kadar bu secdeyi hep yapıp duracağım, cevâbını verdi.

Secde yeri bir kavle göre: " وَاِذا قُرِئَ عليهم القران لايسجدُون = ***Ve karşılarında kur'ân okunduğu zamân secde etmiyorlar***"(el-İnşikaak:21) âyeti, diğer kavle göre de sûrenin sonudur.

Ebû Seleme'nin ve Nufey' es-Sâiğ'in, Ebû Hureyre'ye secde etmesinin sebebini sormaları, Kur'ân'ın Mufassal bölümünde secde olmadığına dâir şâyi' olmuş bulunan zaîf rivâyettir. Hâlbuki Ubeyy ile İbn Abbâs'ın mevkûf veyâ mürsel olan o hadîslerine karşı, Ebû Hureyre'nin bu sahîh rivâyetleri kuvvetli hüccettir.

٧ــ باب من سجد لسجود القارىء. وقال ابن مسعود لتميم بن حذلم وهو غلام فقرأ عليه سجدة فقال اسجد فإنك إمامنا فيها

7- OKUYUCUNUN SECDE ETMESİNE TÂBİ' OLARAK SECDE EDEN KİMSE BÂBI

İbn Mes'ûd da henüz çocuk olduğu hâlde, huzûrunda secde âyetini okuyan Temîm ibn Hazlem'e: Haydi, secdeye sen başla, çünkü bu secdede imâmımız sensin, demiştir [13].

٩ــ حدّثنا مسدّد قال حدّثنا يحي عن عبيدالله قال حدّثني نافع عن ابن عمر رضى الله عنهما قال كان النبىّ ﷺ يقرأ علينا السّورة فيها السّجدة

Ebû Hureyre'nin yedinci hicret senesinde îmân etmiş olduğundan, İslâmı müteahhir olduğu hâlde, Peygamber'in bu sûrede secde etmesini haber vermesi, Medîne'ye gelmesinden sonra secde etmediği hakkındaki rivâyeti çürütür. Zîrâ kaaideten müsbit olan delîl, nâfîye karşı hüccetlikte öne geçirilir.

Bu hadîste İmâm Mâlik aleyhine iki hüccet vardır: İmâm Mâlik hem farzda secde âyeti okunduğu zamân -meşhûr kavline göre- secdeyi mekrûh görür, hem de el-İnşikaak Sûresi'nde secdenin varlığına kaail değildir..

Hanefîler, Şâfiîler, Hanbelîler bu sûrede secde olduğuna kaail olmuşlardır.

Nâfile namazlarda secde âyeti okumanın cevâzında ise, imâmlar arasında hilâf yoktur.

13 Yânî secde bize senin cihetinden taalluk ettiği için, sen bizim imâmımız ve metbûumuzsun demektir. İbn Mes'ûd'un Temîm ibn Hazlem ile olan bu kıssasını Saîd ibn Mansûr, *es-Sünen*'inde; İbn Ebî Şeybe *el-Musannaf*ında ve Beyhakî *es-Sünen*'inde mevsûl olarak rivâyet etmişlerdir.

Buhârî, İbn Mes'ûd'un bu rivâyetini, tilâvet secdesinde muste'mi' (=dinleyici)in okuyucuya tâbi' olacağı mes'elesini te'yîd maksadıyle getirmiştir. Nitekim bâb altındaki hadîs de bu mes'elenin umûmî bir delîli olmaktadır.

Beyhakî de, Atâ ibn Yesâr'dan şu sözleri rivâyet etmiştir: Atâ şöyle demiştir: Bana bâliğ oldu ki, biri Peygamber'in huzûrunda Kur'ân'dan bir secde âyeti okudu. Okuyan secde etti; Peygamber de ona uyarak secde etti. Sonra bir diğeri de böyle bir âyet okuduktan sonra secde etmedi de, Peygamber'in secde etmesini bekledi. Beklemesi uzayınca: Yâ Rasûlallah, ben secde âyeti okudum, secde etmedin, demiş. Peygamber cevâben: "انت إمامنا فلوسجدت سجدنا معك = *İmâmımız sensin, secde edeydin, bizde seninle berâber secde ederdik*" buyurmuştur. Aynî burada şöyle diyor: Rasûlullah'ın ve İbn Mes'ûd'un secde etmeyi okuyucunun sucûduna ta'lîk etmeleri "Sen secde et ki, biz de edelim" ma'nâsınadır, yoksa "Secde etmezsen, biz de etmeyiz" demek değildir. Zîrâ secde, okuyucuya âid olduğu gibi, işitene de âiddir. Tilâvet eden secde etmediği takdîrde sâmi'den sâkıt olmaz. Bu, ashâbımız Hanefî fakîhlerinin mezhebidir. Mâlikîler ise, sâmi'a secde terettüb etmez de müste'mi'a eder derler. Hanbelîler'e gelince, onlar: "Okuyan secde etmedikçe müstemi' secde etmez" derler.

فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ حَتَّى مَايَجِدُ أَحَدُنَا مَوْضِعَ جَبْهَتِهِ *

9-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), içinde secde âyeti bulunan sûreyi bize karşı okur ve secde ederdi. Biz de (O'na uyarak) secde ederdik. O kadar (kalabalık ve sıkışık bir hâlde secde ederdik) ki, bâzılarımız alnını koyacak yer bulamazdı [14].

٨ــ باب ازْدِحامِ النَّاسِ إذَا قَرَأ الإمامُ السَّجْدَةَ

8- İMÂM SECDE ÂYETİNİ OKUDUĞU ZAMÂN (YER DARLIĞI VE SECDE EDENLERİN ÇOKLUĞUNDAN DOLAYI SECDEDE) İNSANLARIN KALABALIK EDİP SIKIŞMALARI BÂBI

١٠ــ حدّثنا بِشْرُ بنُ آدَمُ قال حدّثنا عَلِيُّ بنُ مُسْهِرٍ قال أخبرنا عُبَيْدُ اللهِ عَنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ قال كانَ النبيُّ ﷺ يَقْرَأُ السَّجْدَةَ وَنَحْنُ عِنْدَهُ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ مَعَهُ فَنَزْدَحِمُ حَتَّى ما يَجِدُ أَحَدُنا لِجَبْهَتِهِ مَوْضِعاً يَسْجُدُ عَلَيْهِ *

10-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) biz yanında olduğumuz hâlde secde âyetini okur ve secde eder, biz de O'nunla berâber secde ederdik. Öyle ki bâzımız (yer darlığı ve çokluğumuzdan dolayı) alnı için üzerine koyup da secde edeceği bir yer bulamayacak kadar kalabalık edip sıkışırdık [15].

٩ــ باب مَنْ رَأى أنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يُوجِبِ السُّجُودَ. وَقِيلَ لِعِمْرَانَ بنِ حُصَيْنٍ الرَّجُلُ يَسْمَعُ السَّجْدَةَ وَلَمْ يَجْلِسْ لَهَا قال أرَأيْتَ لَوْ قَعَدَ لَهَا كأنَّهُ لاَيُوجِبُهُ عَلَيْهِ. وقال سَلْمَانُ مالِهَذَا غَدَوْنا. وقال عُثْمَانُ رضى

---

14 Peygamber'in bu fiili " كان" ile anlatıldığı için, bunun devâmlı olduğu anlaşılır.

15 Müslim yine İbn Umer'in bu hadîsini, başka bir tarîkten şöyle rivâyet etmiştir: " رُبَّما قَرَأَ رسولُ الله ص القُرْآنَ فَيَسْجُدُ بنا حَتَّى إذْ دَحَمْنا عنده حتى ما يجد احدنا مَكاناً يَسْجُدُ فِيهِ غير صلاة " = Öyle olurdu ki, Rasûlullah (S) Kur'ân okuyup yanında sıkışık bulunduğumuz vakitte de bize secde ettirirdi. O kadar ki, bâzılarımız secde edecek yer bulamazdı; bu da namâz hâricinde olurdu".

Bu rivâyet " رُبَّما = Rubbemâ" lâfzı ile başlamıştır. Bu lâfız hem "nâdiren", hem de "çok kerre" ma'nâsına zıdd ma'nâlı kelimelerdendir. Burada çokluğa delâlet ettiği Buhârî'nin " كان = Kâne" rivâyeti üstünlük kazanıyor. Müslim'in rivâyetinden, burada kasdedilen izdihâmlı secdenin namâz içinde vâkı' bir secde olmadığı da anlaşılmaktadır.

اللهُ عنهُ إِنَّمَا السَّجْدَةُ عَلَى مَنِ اسْتَمَعَهَا وقال الزُّهْرِيُّ لاَيَسْجُدُ الاَّ أَنْ يَكُونَ طاهِراً فإذَا سَجَدْتَ وَأَنْتَ فِي حَضَرٍ فاسْتَقْبِلِ القِبْلَةَ فإنْ كُنْتَ رَاكِباً فَلاَ عَلَيْكَ حَيْثُ كانَ وَجْهُكَ وكان السَّائِبُ بنُ يَزِيدَ لاَ يَسْجُدُ لِسُجُودِ القَاصِّ

9- "AZÎZ VE CELÎL OLAN ALLÂH TİLÂVET SECDESİNİ VÂCİB KILMAMIŞTIR" RE'YİNDE (GÖRÜŞÜNDE) BULUNAN KİMSE BÂBI [16]

Ve İmrân ibn Husayn'a: Bir kimse secdeyi dinlemek için oturmamış olduğu (yânî dinleyici olmadığı) hâlde secdeyi işitirse (nasıl yapacak)? diye soruldu. İmrân: Şâyet o sûreyi dinlemek için oturmuş olaydı, ne düşünüyordun ki! dedi. (Buhârî dedi ki) İmrân bu sözü ile, dinlemek için oturan kimse üzerine secde etmeyi vâcib görmüyor gibidir [17].

Ve Selmân Fârisî:

Biz bunu dinlemek maksadıyle gitmedik (binâenaleyh secde etmeyiz), demiştir [18].

Ve Usmân ibn Affân:

Secde etmek ancak secde âyetini dinlemekte olana (yânî dinlemeyi kasdedip, ona kulak tutan kimseye) lâzım gelir, demiştir [19].

Ve İbn Şihâb ez-Zuhrî şöyle demiştir:

İnsan ancak temiz olması hâlinde secde eder. Eğer

---

16 Bu bâb altında gelecek olan hadîs ile daha önce geçen Zeyd ibn Sâbit hadîsinden dolayı bu görüşte bulunuyorlar. Onlara göre el-İnşikaak: 20-21. âyeti ile, "فَاسْجُدُوا لله وَاعْبُدُوا = *Artık Allah'a secde edip, ibâdet eyleyiniz*"(en-Necm:62); "واسْجُدْ واقترب = ***Secde et ve Allah'a yakınlık peydâ et***" (el-A'lâk:19) âyetleri vucûba değil, nedbe yâhud namâzdaki secdeye hamledilmiştir. Yâhud farz namâzda vucûb, tilâvet secdesinde nedbe hamledilmiştir.

17 İmrân'ın bu sözünü İbn Ebî Şeybe, sahîh bir isnâd ile mevsûl olarak rivâyet etmiştir. Dinleyiciye vâcib kılmayınca, tesâdüfen işitene vâcib kılmaması evleviyettedir.

18 Selmân'ın bu haberini Abdurrazzâk, Ebû Abdirrahmân es-Sulemî tarîkıyle mevsûlen rivâyet etmiştir. O şöyle demiştir: Selmân, oturmuş Kur'ân okumakta olan bir topluluğun yanına uğradı. Onlar secde âyetini okuyup secde ettiler. İmrân'a da secde etmesi söylendi. Bunun üzerine İmrân: Biz onu işitmek için gelmedik ki, demiştir.

19 Usmân'ın bu haberini bu ma'nâ ile Abdurrazzâk mevsûlen rivâyet etmiştir. Sâmi' ile müste'mi' arasındaki fark şudur: Müste'mi', işitmeyi kasdedip ona kulak tutan kimsedir. Sâmi' ise, kasdetmeksizin; tesâdüfen işiten kimsedir.

sen hazarda (yânî mukîm) iken secde edecek olursan, kıbleye yönelir secde edersin. Eğer seferde binek üzerinde olursan secde sırasında kıbleye yönelmek senin üzerine borç değil, yüzünün bulunduğu cihete (îmâ ile) secde edebilirsin [20].

Ve Sâib ibn Yezîd (82);

kıssa anlatıcının okuduğu secde âyetinde secde etmez idi [21].

١١ ـ حدّثنا أبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى قال أخبرنا هِشَامُ بنُ يُوسُفَ أنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ قال أخبرنى أبو بَكْرِ بنُ أبى مُلَيْكَةَ عنْ عُثْمَانَ ابنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ التَّيمِيِّ عنْ رَبيعَةَ بنِ عَبْدِاللهِ بنِ الهُدَيْرِ التَّيْمِيِّ قال أبو بَكْرٍ وكانَ رَبيعَةُ مِنْ خِيَارِ النَّاسِ عَمَّا حضَرَ رَبيعَةُ منْ عُمَرَ بنِ الْخَطَّابِ رضى اللهُ عنهُ قَرَأ يَوْمَ الجُمُعَةِ عَلَى المِنْبَرِ بِسُورَةِ النَّحْلِ حَتَّى إذَا جاءَ السَّجْدَةَ نَزَلَ فَسَجَدَ وسَجَدَ النَّاسُ حَتَّى اذا كانَتِ الجُمُعَةُ القَابِلَةُ قَرَأَ بِهَا حَتَّى اذا جاءَ السَّجْدَةَ قال ياأيُّهَا النَّاسُ إنَّا نَمُرُّ بالسُّجُودِ فَمَنْ سَجَدَ فَقَدْ أصَابَ ومَنْ لَمْ يَسْجُدْ فَلاَ إثْمَ عَلَيْهِ وَلَمْ يَسْجُدْ عُمَرُ رضى اللهُ عنهُ * وَزَادَ نافِعٌ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما إنَّ اللهَ لَمْ يَفرِضِ السُّجُودَ الاَّ أنْ نَشَاءَ *

11-....... Bize Hişâm ibnu Yûsuf haber verdi. Onlara da İbnu Cureyc haber verip şöyle demiştir: Bana Ebû Bekr ibnu Ebî Muleyke, Usmân ibnu Abdirrahmân'dan; o da Rabîa ibnu Abdillah el-Hüdeyr et-Teymî'den olmak üzere haber verdi. -Ebû Bekr ibnu Ebî Muleyke: Rabîa insanların en hayırlılarındandır, demiştir.- Yânî bana Ebû Bekr, Usmân'dan; o da Rabîa'dan; Rabîa'nın Umer ibnu'l-Hattâb'ın meclisinde hazır bulunmuş olduğunun kıssasından olmak üzere haber verdi ki, Umer (R), bir cumua günü minber üzerinde en-

---

20 İbn Şihâb'ın bu haberini Abdullah ibn Vehb, Yûnus'tan olmak üzere mevsûlen rivâyet etmiştir.

İşte bâb başlığına delîl olan yer, burasıdır. Çünkü vâcib olan secde, emniyet hâlinde binek üzerinde edâ edilmez.

21 Sâib ibn Yezîd (R) Medîne'de en son vefât eden sahâbîdir. Hicrî 82 yılında vefât etmiştir.

Kaass, kıssalar, haberler ve va'zlar okuyan hikâyeci demektir. Kur'ân okumayı kasdetmeksizin naklettiği haberler, va'zlar ve kıssalar arasında tilâvet secdesi olan âyeti okuduğu sırada... demektir.

Nahl Sûresi'ni okumuş, nihâyet secde âyetine geldiği zamân minberden inip secde etmiş; insanlar da onunla berâber secde etmişler. Ertesi cumua olduğu zamân Umer, o sûreyi yine okumuş, nihâyet secde âyetine geldiği zamân: Ey insanlar, biz sucûda uğrayıp geçiyoruz. Binâenaleyh her kim secde ederse, muhakkak sünnete icâbet etmiş; doğru yapmıştır. Her kim de secde etmezse, ona da günâh yoktur, demiştir [22]. Ve Umer (R), kendisi de secde etmemiştir.

Ve Nâfi', İbn Umer'den olmak üzere bu rivâyette şunu ziyâde etmiştir: Şübhesiz Allah Taâlâ (tilâvette) secde etmeyi farz kılmadı; istemekliğimiz müstesnâdır [23].

١٠ ـ بابُ مَنْ قَرَأَ السَّجْدَةَ فى الصَّلاَةِ فَسَجَدَ بِهَا

10- NAMÂZ İÇİNDE SECDE ÂYETİNİ OKUYUP DA, O SECDE ÂYETİ SEBEBİYLE HEMEN SECDE EDEN KİMSE BÂBI

١٢ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا مُعْتَمِرٌ قال سَمِعْتُ أَبِى قال حدّثنى بَكْرٌ عَنْ أَبِى رَافِعٍ قال صَلَّيْتُ مَعَ أَبِى هُرَيْرَةَ العَتَمَةَ فَقَرَأَ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ فَسَجَدَ فَقُلْتُ ما هٰذِهِ قال سَجَدْتُ بِهَا خَلْفَ أَبِى القَاسِمِ ﷺ فَلاَ أَزَالُ أَسْجُدُ فِيهَا حَتَّى أَلْقَاهُ *

12-....... Ebû Râfi' Nufey' şöyle demiştir: Ben Ebû Hureyre'nin ardında yatsı namâzını kıldım. Ebû Hureyre: *İzâ's-semâu inşakkat sûresini* okudu da, secde yerinde secde etti. Ben: Bu secde ne oluyor? diye sordum. O da: Ben Ebû'l-Kaasım(S)'ın arkasında bu secdeyi yaptım. Binâenaleyh O'na kavuşuncaya kadar ben bu secde yerinde hep yapıp duracağım, dedi [24].

١١ ـ بابُ مَنْ لَمْ يَجِدْ مَوضِعاً لِلسُّجُودِ مِنَ الزِّحَامِ

11- KALABALIK VE SIKIŞIKLIKTAN DOLAYI SECDE ETMEK İÇİN

---

22 Umer'in bu sözü, tilâvet secdesinin vâcib olmayacağında zâhirdir. Çünkü muhtar olarak fiili terkedenden günâhın kalkması, bunun vâcib olmadığına delâlet eder. Umer bunu bir sahâbe topluluğu önünde söylediği hâlde, hiçbir kimse tarafından redd olunmadığından dolayı, sükûtî bir icmâ' olmaktadır.

23 İsmâîlî ile Beyhakî ve diğerleri bunu böylece rivâyet etmişlerdir (İbn Hacer).

24 Bu hadîse âid açıklamalar, aynı kitâbın 6. bâbındaki 8. hadîsin hâşiyesinde verilmişti.

BİR YER BULAMAYAN KİMSE BÂBI [25]

١٣ ــ حدّثنا صَدَقَةُ قال أخبرنا يَحْيَ عنْ عُبَيْدِاللهِ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال كانَ النبيُّ ﷺ يَقْرأُ السُّورَةَ الَّتِى فِيهَا السَّجْدَةُ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ حَتَّى مايَجِدُ أَحَدُنا مَكاناً لِمَوْضِعِ جَبْهَتِهِ *

13-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), içinde secde âyeti bulunan sûreyi okur, secde ederdi. Biz de O'na uyarak secde ederdik. Hattâ bâzımız alnını koymak için bir yer bulamıyordu [26].

---

25 Yânî bu kimse ne yapacaktır? Buhârî bu mes'elede imâmlar arasında ihtilâf olduğu için, bâb başlığını böyle kesin bir hüküm ifâde etmiyecek şekilde tertîb etmiştir. İmâmlardan kimi, öndeki mü'min kardeşinin sırtına secde eder demiş, kimi de, önündeki secdesini yapıp bitirinceye kadar bekler, sonra secde eder demiştir.

26 Taberânî'nin rivâyetinde: "حتى يَسْجُدُ الرَّجُلُ على ظهرِ الرَّجُلِ = O kadar ki, adamlar birbirinin sırtı üzerine secde etti" ziyâdesi de vardır. Buna göre kalabalıkta birbirinin sırtına da tilâvet secdesi yapılacağı anlaşılıyor. Bunun câiz olup olmadığı mes'elesine gelince, Beyhakî'nin sahîh bir isnâd ile rivâyet ettiği Umer hadîsi, bunun namâzda bile câiz olduğunu gösterir:

Umer: "Farz olan namâzda izdihâmdan dolayı alnını yere koyup secde etmeye kaadir olmayan kimse, mü'min kardeşinin sırtına secde etsin" der imiş. Bundan dolayı Sufyân es-Sevrî, Şa'bî, Kûfe fakîhleri, Ahmed ibn Hanbel, İshâk ibn Râhûye ve Ebû Sevr buna kaail olmuşlardır. İbn Umer'in azâdlısı Nâfi': İmâ ile yetinilir, der. Atâ ibn Ebî Rebâh ile Zuhrî'ye göre ise bekler, önündeki kalkınca kendisi secde eder. İmâm Mâlik ile ashâbı da böyle söylerler. Hattâ mü'min kardeşinin sırtına secde ederse namâzı tekrar kılar derler. Önündeki kimsenin sırtına farz namâzda secde etmeyi câiz görenlere göre tilâvet secdesinde bu, evleviyetle câizdir. Çünkü namâzda sucûd farzdır, tilâvet secdesi ise farz değildir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

١٨ ـ أَبْوَابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ

18- EBVÂBU TAKSÎRİ'S-SALÂT

(Namâzın Kısaltılması Bâbları) [1]

١ ـ بَابُ مَا جَاءَ فِى التَّقْصِيرِ وَكَمْ يُقِيمُ حَتَّى يَقْصُرَ

1- KISALTMAK HAKKINDA GELEN ŞEYLER VE YOLCUNUN NAMÂZI KISALTMAK İÇİN KAÇ GÜN İKAAMET EDECEĞİ BÂBI [2]

---

1 Ebû'l-Vakt'in rivâyetinde başlık böyledir. Müstemlî rivâyetinde "Ebvâbu't-Taksîr" şeklîndedir. Bunların rivâyetlerinde "Besmele" sâbit olmamıştır. "Besmele" Kerîme ve Asîlî rivâyetlerinde sâbit olmuştur. Bâzı Buhârî nushalarında başlık "Kitâbu't-Taksîr" şeklindedir (Aynî).

2 *el-Kasr:* Bir nesneyi kısaltmak; *el-İksâr:* Bu da bir nesneye kaadir iken imtinâ' ile terk eylemek; *et-Taksîr:* Bu da bir nesneye muktedir iken el çekip imtinâ' eylemek ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.)*.

Kasr yâhud iksâr yâhud da taksîru's-salât, sefer esnâsında dört rek'atlı farz namâzları kısaltıp, ikişer rek'at kılmaktır. *Kasru's-Salât* ta'bîri daha meşhûr ve daha fasîhtir. Kur'ân'ın lûgatı da budur. Sabâh ve akşâm namâzlarında kasr olmadığında icmâ' vardır. Kasr yalnız öğle, ikindi ve yatsı namâzlarında olur. Sefer hâlinde bu namâzları kısaltmanın Kur'ân'dan delîli " واذا ضَرَبْتُمْ فى الارض فَلَيْسَ عليكم جناح اَنْ تَقْصُرُوا من الصلاة اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمْ الذين كَفَرُوا = ***Yeryüzünde sefere çıktığınız zamân, eğer kâfirlerin size fenâlık yapacağından endîşe ederseniz, namâzdan kısaltmanızda üzerinize vebâl yoktur...*** " (en-Nisâ: 101) âyetidir. Kasr'ın meşrûiyyet sebebi bu âyette sarâhatle düşmandan korkma olmuş iken, seferin meşakkatı gerektirir olması dolayısıyle, her uzun seferde meşrû' kılınmıştır.

Bu bâb başlığındaki "Kaç gün ikaamet edecek?" suâlinin cevâbı, bâbdan sonra gelen hadîslerde mevcûddur.

١ ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا أبو عَوَانَةَ عنْ عاصِمٍ وَحُصَيْنٍ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى الله عنهما قال أقامَ النبيُّ ﷺ تِسْعَةَ عَشَرَ يَقْصُرُ فَنَحْنُ إذَا سافَرْنا تِسْعَةَ عَشَرَ قَصَرْنا وَإنْ زِدْنا أتْمَمْنَا *

1-....... İbn Abbâs (R): Peygamber (S) -Mekke'de- ondokuz gün namâzı kısaltarak ikaamet etti. Biz de sefer ettiğimizde ondokuz gün kalırsak (dört rek'atlı) namâzları kısaltır; daha fazla kalırsak namâzları tamâm ederiz, demiştir [3].

٢ ـ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا يَحْيي ابنُ أبى إسْحَاقَ قال سَمِعْتُ أنَساً يَقُولُ خَرَجْنَا مَعَ النبيِّ ﷺ مِنَ المَدِينَةِ إلَى مَكَّةَ فَكانَ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ حَتَّى رَجَعْنَا إلَى المَدِينَةِ قُلْتُ أقَمْتُمْ بِمَكَّةَ شَيْئاً قال أقَمْنَا بِهَا عَشْراً *

2-....... Bize Yahyâ ibnu Ebî İshâk tahdîs edip şöyle dedi: Ben Enes'ten işittim; o şöyle diyordu: Biz Peygamber (S) ile birlikte (hacc niyetiyle) Medîne'den Mekke'ye çıktık [4]. Peygamber bize Medîne'ye döndüğümüz zamâna kadar (akşâmdan başka namâzları hep) ikişer rek'at ikişer rek'at kıldırıyordu. (Râvî Yahyâ dedi ki:) Ben Enes'e: Mekke'de hiç ikaamet ettiniz mi? diye sordum. Enes: Mekke'de on gün ikaamet ettik, dedi [5].

---

3 İbn Abbâs'ın ibâresi harfiyyen: "Biz eğer ondokuz gün sefer edersek..." şeklinde terceme edilmek gerekti. Fakat maksadının tercemedeki ibâre olduğu, hadîsin baş tarafında "ikaamet etti" demesiyle sâbit olduğu gibi, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'indeki rivâyette "Sefere çıkıp da bir yerde ondokuz gün ikaamet edersek..." şeklinde; Tirmizî'deki diğer bir vecihten gelen nakilde "Bundan daha çok ikaamet edersek, namâzı dört rek'at kılarız" denmiş olmasından da sâbit bulunmaktadır.

4 Müslim'in rivâyetinde "Medîne'den hacca..." diye tasrîh edilmiştir. Bu hacc seferi, Vedâ Haccı seferidir. Hicret'in onuncu senesi Zu'l-ka'de ayının yirmibeşinci cumartesi günü öğlen ile ikindi arasında Medîne'den çıkılmış. O günün öğle namâzı Medîne'de dört, ikindi namâzı Zu'l-Huleyfe'de iki rek'at olarak kıldırılmış ve Zu'l-hicce'nin dördüncü pazar sabâhı Mekke'ye varılmıştı. On gün içinde hacc mensekleri îfâ ve ümmete bizzât Peygamber tarafından öğretilip, Zu'l-hicce'nin ondördüncü çarşamba günü sabâhı Mekke'den hareketle Medîne'ye dönülmüştü.

5 Mekke'de ikaametten, Mekke ile havâlîsi olan Minâ, Arafât ve Müzdelife'deki ikaametlerin toplamı kasdedilmiştir; yalnız Mekke'deki ikaamet bahis konusu değildir..

٢ـ باب الصَّلاةِ بِمِنًى

2- (TAŞ ATMA GÜNLERİNDE) MİNÂ'DA NAMÂZ BÂBI [6]

٣ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ عنْ عُبَيْدِاللهِ قال أخبرنى نافِعٌ عنْ عَبْدِاللهِ رضى اللهُ عنهُ قالَ صَلَّيْتُ مَعَ النبيِّ ﷺ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ وَأبي بَكْرٍ وَعُمَرَ ومَعَ عُثْمَانَ صَدْراً مِنْ إمارَتِهِ ثُمَّ أتَمَّها *

3- .... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Minâ'da Peygamber (S) ile, Ebû Bekr ile, Umer ile, emîrliğinin evvellerinde Usmân ile birlikte hep ikişer rek'at kıldım. Sonra Usmân namâzı dörde tamâmladı [7].

٤ـ حدّثنا أبو الوَلِيدِ قال حدّثنا شُعْبَةُ أنْبأنا أبو إسْحاقَ قال سَمِعْتُ حارِثَةَ بنَ وَهْبٍ قال صَلَّى بنَاالنبيُّ صلى الله عليه وسلم آمَنَ ماكانَ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ *

4- Bize Ebû'l-Velîd tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şu'be (ibnu'l-Haccâc) tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ebû İshâk haber verip şöyle dedi: Ben Hârise ibnu Vehb'den işittim, o: Peygamber (S) Minâ'da en emîn olduğu hâlde bize namâzı iki rek'at olarak kıldırdı, dedi [8].

٥ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ عنِ الأعْمَشِ قال حدّثنا إبْرَاهِيمُ قال سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ يَزِيدَ يَقُولُ صَلَّى بِنا عُثْمَانُ بنُ عَفَّانَ رضى اللهُ

---

6 Buhârî, o günlerde Minâ'da kılınan namâz hakkında ihtilâf olduğu için, mes'elenin hükmünü zikretmeyip, mutlak olarak "Minâ'da namâz bâbı" demiştir.

7 Müslim'in bir rivâyetinde râvî: "Peygamber (S) Minâ'da yolcu namâzı kıldırdı. Ebû Bekr de, Umer de, sekiz yâhud altı sene Usmân da böyle kıldırdılar" demiştir. Buna göre Usmân'ın Minâ'da namâzı kısaltması sekiz veyâ altı sene devâm ettikten sonra, orada mukîm namâzı kılmağa başlamış ve bu yüzden bâzı sahâbîlerin ta'rîzlerine uğramıştır.

8 Müslim'in lâfzında "آمَنَ ماكَنَ الناس وَأكْثَرَهُ = Halk en emîn ve en çok olduğu hâlde"; diğer rivâyetteki lâfzında: "ماكانوا فصلَّى رَكْعَتَيْنِ فِي حجة الوداع = İnsanlar en çok oldukları hâlde... Vedâ Haccı'nda iki rek'at kıldırdı" diye gelmiştir.

Hârise ibn Vehb (R)'in bu rivâyetinden, seferde korku olmaksızın da namâzı kısaltmanın cevâzı istinbât olunmuştur ki, bu, cumhûrun kavlidir. Kasru salât'ın korku ve harb zamânına hâss kılınmış olduğunu zannedenlere karşı da bu hadîs pek kuvvetli bir hüccettir.

عنه بِمِنًى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ فَقِيلَ ذٰلِكَ لِعَبْدِاللهِ ابنِ مَسْعُودٍ رضى الله عنه فاسْتَرْجَعَ ثُمَّ قال صَلَّيْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ وَصَلَّيْتُ مَعَ أَبِى بَكْرٍ رضى الله عنه بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ وَصَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رضى الله عنه بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ فَلَيْتَ حَظِّى مِنْ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ رَكْعَتَانِ مُتَقَبَّلَتَانِ *

5-....... Bize İbrâhîm (en-Nahaî) tahdîs edip şöyle dedi: Ben Abdurrahmân ibn Yezîd'den işittim; o şöyle diyordu: Usmân ibn Affân (R) bize Minâ'da dört rek'at farz kıldırdı [9]. Bu keyfiyet Abdullah ibn Mes'ûd(R)'a söylenildiği zamân, o: "***İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn*** (= Bizler Allah'ınız ve bizler muhakkak O'na dönücüleriz) (el-Bakara: 156), dedikten [10] sonra: Rasûlullah(S)'ın ardında Minâ'da iki rek'at kıldım. Ebû Bekr(R)'in ardında Minâ'da iki rek'at kıldım. Umer ibnu'l-Hattâb(R)'ın ardında da Minâ'da yine iki rek'at kıldım. Âh nasîbim o dört rek'at olacağına keşki (Allah katında) kabûl olunmuş iki rek'at olsa, dedi [11].

---

9 Bu, hacc amellerinden sonra taş atmak için Minâ'da ikaamet edildiği günlerde olmuştur.

10 İbn Mes'ûd'un *İstircâ âyeti*ni okumasının sebebini, bundan önceki Hârise ibn Vehb hadîsi göstermektedir ki, İbn Mes'ûd, Usmân'ın Minâ'da namâzı dört rek'at kıldırmasını sünnete aykırı bulmuş oluyor.

11 İbn Mes'ûd'un bu sözü, Hanefîler'ce seferde kasrın vucûbuna; sâir tâifelerce bilâkis dört kılmanın cevâzına delâlet eder gibi görünmüştür.

Usmân'ın Minâ'da namâzı dört rek'at kılmasındaki sebeblerden biri olmak üzere, şu görüş de ileri sürülmüştür: Bu bâbda sahîh vecih -Allâhu a'lem- şudur: Usmân ile Âişe'nin seferde namâzı dört rek'at kılmaları, Rasûlullah'ın kasr ile itmâm arasında muhayyer iken, kendi ihtiyârını ümmet hakkında en kolay olan cihete -ki kasrdır- sarf etmiş olduğuna i'tikaad ettiklerinden dolayıdır... Hâsseten "Rasûlullah'ın iki şey arasında muhayyer bırakılıp da en kolay cihetini tercîh etmediği hiçbir vakit vâkı' değildir. Meğer ki bu cihetlerden biri günâh olsun" hadîsi de Âişe'den rivâyet edilmiştir. Kasr ile itmâmın her ikisi de câiz olunca, Usmân ile Âişe, azîmet ve şiddet tarafını ruhsata tercîh eylemişlerdir. İbn Mes'ûd'un inkâr ve ayıblamasından sonra yine Usmân'ın ardında namâzı dört rek'at kıldığında kendisine: Sen bundan dolayı Usmân'ı ayıblamıştın? denildiğinde, "İhtilâf çıkarmak şerrdir" demekle özür bildirmesi de cevâzın ve azîmeti tercîh ettiğinin delîlidir (İbn Battâl).

Tirmizî, öteki görüş sâhiblerinin azınlıkta olduklarını belirtmek için şöyle demiştir: Bu husûsta ümmetin ameli, Peygamber'in fiili ve Ebû Bekr'le Umer'in fiilleri üzerine câr'dir ki, seferde namâzı kısaltmaktır. Muhammed ibn Sahnûn ile İmâm Mâlik ve Ahmed'den sâbit olan rivâyet de budur. Sevrî'nin, Hammâd'ın kavilleri de böyledir. Umer, Alî, Câbir, İbn Abbâs ve İbn Umer'den nakledilmiş olan da budur. Sahâbe ve tâbiîn cumhûru iddiası nasıl kabûl edilebilir? Bu sebeble Hasen ibn Hay, İbn Süleymân, kasden dört rek'at kılan müsâfirin namâzı tekrâr kılmasıyle hükmetmişlerdir *(es-Sünen)*.

٣ـ باب كَمْ أقامَ النبيُّ ﷺ فِي حَجَّتِهِ

3- BÂB: PEYGAMBER (S) HACCI SIRASINDA MEKKE'DE KAÇ GÜN İKAAMET ETTİ? [12]

٦ـ حدّثنا مُوسى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا أيُّوبُ عَنْ أبي العَالِيَةِ البَرَّاءِ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنهما قال قَدِمَ النبيُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ لِصُبْحِ رَابِعَةٍ يُلَبُّونَ بِالحَجِّ فأَمَرَهُمْ أنْ يَجْعَلُوها عُمْرَةً إلاَّ مَنْ مَعَهُ الْهَدْيُ * تابَعَهُ عَطَاءٌ عَنْ جابِرٍ *

6-....... Bize Eyyûb (Sahtıyânî), Ebû'l-Âliye el-Berâ'dan olmak üzere tahdîs etti. İbnu Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) ile sahâbîleri Mekke'ye hacc niyetiyle telbiye ederek, Zu'l-hicce ayının dördüncü günü sabâhı geldiler[13]. Peygamber, yanlarında kurbânlık hayvanı getirenleri müstesnâ tutup, diğerlerine hacclarını umre'ye çevirmelerini emir buyurdu.

Hanefîler'in seferde kasrın vucûb ve azîmeti hakkında dayandıkları delîllerden bâzıları şunlardır:

a. Sahîhayn'da rivâyet olunan Hz. Âişe'nin: "Allah namâzı farz kıldığında hazarda da seferde de ikişer rek'at olarak farz kılmıştı. Sefer namâzı iki rek'at olarak ibkaa edildi de hazar hâlindeki namâza iki rek'at ziyâde kılındı" hadîsi;

b. Müslim'de İbn Abbâs'tan rivâyet olunan: "Allah (öğle, ikindi, yatsı) namâzlarının hazarda dört, seferde iki, harb hâlinde de bir rek'at kılınmasını Peygamber'inizin dili ile farz kılmıştır" hadîsi;

c. Neseî'nin rivâyet ettiği İbn Umer'in: "Rasûlullah (S) bize seferde iki rek'at kılmamızı emir buyurdu" hadîsi.

Bu hadîsler ve diğerleri, seferde namâzı kasr etmenin vucûbuna sarâhaten delâlet etmektedir. Hadîslerdeki "farz kıldı" ve "emretti" ta'bîrleri vucûbu ifâde husûsunda birer nass'tır.

12 Zu'l-hicce'nin dördüncü günü sabâhı Mekke'ye girdi, sekizinci gününde Minâ'ya çıktı. Mekke'de dördüncü günün öğlesinin evvelinden sekizinci günü öğlesi sonuna kadar dört gün ikaamet etti. İşte bu, bâb başlığına cevâb ve delîl olan yerdir. Her ne kadar hadîste bu müddetin sonu tasrîh edilmemişse de, bu son vâkı' da ma'rûftur. Yâhud da murâd Medîne'ye yönelinceye kadarki ikaametidir; o da Enes hadîsinde geçtiği üzere on gündür (Askalânî, Kastallânî).

13 Zu'l-hicce'nin dördünde pazar sabâhı Mekke'ye vardı. O günün sabâh namâzı Mekke hâricinde Zûtuvâ'da kılınmıştı. Pazartesi, salı, çarşamba günleri Mekke'de ikaamet edildikten sonra, sekizinci perşembenin kuşluk vaktinde Minâ'ya gelmiştir ki, o vakte kadar Mekke'de yirmi (gelişteki sabâh namâzı dâhil edilirse yirmibir) vakit namâz kıldırmıştır. O gece Minâ'da kalındı. Ertesi cumua günü de Minâ'dan Arafât'a hareket edildi. Zevâlden sonra Arafât'a varıldı. O gün Arafât yakınındaki Nemire mevkiinde hutbe yapıldı. Güneş batıncaya kadar orada kalındıktan sonra, cumartesi gecesi Muzdelife'ye gelindi...

Atâ ibn Ebî Rebâh, bu hadîsi Câbir ibn Abdillah'tan rivâyet etmekte Ebû'l-Âliye'ye mutâbaat etmiştir [14].

٤ــ بابٌ فِى كَمْ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ وَسَمَّى النبيُّ ﷺ يَوْماً وَلَيْلَةً سَفراً
وكانَ ابنُ عُمَرَ وابنُ عَبَّاسٍ رضى الله عنهم يَقْصُرَانِ وَيُفْطِرَانِ فِى أَرْبَعَةِ
بُرُدٍ وَهْىَ سِتَّةَ عَشَرَ فَرْسَخاً *

4- BÂB: MUSALLÎ KAÇ GÜNLÜK MESÂFEDE NAMÂZI KISALTIR? [15]

Peygamber (S), bir gün ve bir gecelik müddete "sefer" adını vermiştir [16].

İbn Umer ile İbn Abbâs dört berîdlik mesâfe içindeki seferde namâzı kısaltırlar, orucu da tutmazlardı. Dört berîd, onaltı fersahtır [17].

٧ــ حدَّثنا إسْحَاقُ بنُ إبْرَاهِيمَ الحَنْظَلِىُّ قال قُلْتُ لِأَبى أُسَامَةَ حَدَّثَكُمْ
عُبَيْدُ اللهِ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى الله عنهما أنَّ النبيَّ ﷺ قال لاَتُسَافِرِ
المَرْأَةُ ثلاَثَةَ أيَّامٍ إلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ *

---

14 Buhârî bu mutâbaatı Kitâbu'l-Hacc'da, temettu', kırân ve ifrâd bâbında mevsûlen rivâyet etmiştir.

15 Ebû Zerr ile Ebû'l-Vakt nushalarında: " فى كَمْ تُقْصَرُوا الصَّلاَة = Namâz ne kadar mesâfede kısaltılır?" şeklindedir. Buhârî burada kasr mesâfesi hakkındaki rivâyetleri toplamak istemiştir. Buhârî, yolcunun, ulaşmak istediği zamân namâzı kısaltmak câiz olacak ve ondan daha azında kısaltma câiz olmayacak olan mesâfeyi beyân etmek istiyor. Bu, hakkında çok ihtilâf yayılmış olan konulardandır. İbnu'l-Munzir ve başkası bu konuda yirmi kadar görüş hikâye etmiştir. Bu husûstaki görüşlerin en azı bir gün bir gecedir. En çoğu da beldesinden gâib olduğu süredir. Musannıf, bâb başlığını soru lâfzıyla getirmiş, akabinde tercîhinin kasr mesâfesinin en azı olan bir gün ve bir gece olduğuna delâlet edecek sözü de getirmiştir (İbn Hacer).

16 Bu bâbdaki 9 rakamlı hadîste.

17 Bunu Beyhakî, sahîh bir senedle mevsûlen rivâyet etmiştir. Onaltı fersah, ağırlık berâber olarak iki günde yâhud bir gün bir gecede kat edilen mesâfedir ki, İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed bunu kasr mesâfesi saymışlardır. Ebû Hanîfe üç merhalenin, yânî yirmidört fersahlık mesâfenin aşağısında kasrı tecvîz etmez. Evzâî, bir günün yolculuğunda kasra kaaildir. Dâvûd Zâhirî ise, seferin uzununda da, kısasında da kasr câizdir, der. Sefer üç günlük olursa kasrın efdaliyyeti muttafakun aleyhdir... (*Tecrîd Ter.*, III, 381).

7- Bize İshâk ibn İbrâhîm el-Hanzalî tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Usâme (Hammâd ibn Usâme el-Leysî)'ye: Bize Ubeydullah, Nâfi'den; o da İbn Umer'den olmak üzere tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Kadın mahrem sâhibinin maiyyetinde olmak müstesnâ, üç günlük mesâfeye yolculuk etmez"* buyurmuştur.

٨ـــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال **حدّثنا** يَحيي عنْ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ نافِعٍ عن ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما عنِ النبىِّ ﷺ قال لاتُسَافِرِ المَرْأةُ ثَلاثاً إلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ * تابَعَهُ أحْمَدُ عنِ ابنِ المُبَارَكِ عَنْ عُبَيْدِاللهِ عَنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ عنِ النبىِّ ﷺ *

8-....... Bize Yahyâ (ibn Saîd el-Kattân), Ubeydullah'tan; o da Nâfi'den; o da İbn Umer'den tahdîs etti. Peygamber (S): *"Kadın, nikâh geçmez bir mahrem sâhibinin maiyyetinde olmak müstesnâ, üç gün yolculuk etmez"* buyurmuştur.

(Buhârî'nin şeyhlerinden biri olan) Ahmed ibn Muhammed el-Mervezî bu hadîsi, İbnu Mubârek'ten; o da Ubeydullah el-Umerî'den; o da Nâfi'den; o da İbn Umer'den; o da Peygamber'den rivâyet etmekte Ubeydullah el-Umerî'ye mutâbaat etmiştir [18].

٩ـــ حدّثنا آدَمُ قال **حدّثنا** ابنُ أبى ذِئْبٍ قال **حدّثنا** سَعِيدٌ المَقْبُرِىُّ عَنْ أبيهِ عَنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهما قال قال النبىُّ ﷺ لاَيَحِلُّ لِامْرَأةٍ تُؤْمِنُ باللهِ واليَوْمِ الآخِرِ أنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لَيْسَ مَعَهَا حُرْمَةٌ * تابَعَهُ يَحْيي بنُ أبى كَثِيرٍ وَسُهَيْلٌ ومالِكٌ عنِ المَقْبُرِىِّ عَنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ *

9-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S): *"Allah'a ve âhiret gününe îmân eder bir kadına, yanında bir mahremi olmaksızın bir gün bir gecelik mesâfeye kadar yolculuk etmesi halâl olmaz"* buyurdu [19].

---

18 Buhârî, onun bu mutâbaatını "Bu hadîs mevkûftur" diyen kimseyi def' için zikretmiş ve mevkûf olmadığını göştermiştir. Bunu İbn Ebî Şeybe, *Müsned*'inde rivâyet etmiştir.

19 Kadının mahremi ile sefer edip edemiyeceği mes'elesiyle ilgili olan bu hadîsin, mutlak olarak seferde namâzı kısaltma mesâfesiyle de alâkası vardır. Bu husûstaki rivâyetlerin hepsi sahîhtir. "Berîden" rivâyetinden maadâsını te'lîf çok kolaydır: Bir gün bir gece rivâyeti, yirmidört sâatlik mesâfeye sefer olup, yavaş yürüyüşle bu mesâfe alelâde üç menzilde kat' olunduğu için, bir gün bir gece rivâyeti ile üç gün rivâyeti arasında ma'nâ farkı kalmamış olur. "Yevmen" ile

Geçen hadîsin metninin lâfzını Makburî'den; o da Ebû Hurey-re'den olmak üzere rivâyet etmesinde Yahyâ ibn Ebî Kesîr, Suheyl ibn Ebî Sâlih ve İmâm Mâlik, İbn Ebî Zi'b'e mutâbaat etmişlerdir [20].

٥ــ بابٌ يَقْصُرُ اذا خَرَجَ مِنْ مَوْضِعِهِ. وَخَرَجَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَصَرَ وَهُوَ يَرَى الْبُيُوتَ فَلَمَّا رَجَعَ قِيلَ لَهُ هٰذِهِ الكُوفَةُ قال لاَ حَتَّى نَدْخُلَهَا .

5- BÂB: YOLCU (SEFER KASDIYLE) YERİNDEN ÇIKTIĞI ZAMÂN (DÖRT REK'ATLI) NAMÂZLARI KISALTIR [21]

Ve Alî aleyhi's-selâm sefere çıktı da, Kûfe'nin evlerini görür hâlde iken namâzı kısalttı. Bu seferden döndüğü zamân: İşte Kûfe'nin evleri göründü (namâzı tam mı kılacağız)? denildi. Alî:
Hayır; Kûfe'ye girinceye kadar kasr yaparız, dedi [22].

١٠ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا سُفْيَانُ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ المُنْكَدِرِ وإِبْرَاهِيمَ بنِ مَيْسَرَةَ عَنْ أَنَسٍ رضى اللهُ عنهُ قال صلَّيْتُ الظهْرَ مَعَ النبىِّ ﷺ بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعاً وَبِذِى الحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ *

10-....... Enes (R): Ben öğle namâzını Medîne'de Peygamber'in maiyyetinde dört rek'at olarak, ikindi namâzını ise Zu'l-Huleyfe'de iki rek'at olarak kıldım, demiştir [23].

١١ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عُرْوَةَ

"leyleten" ta'bîrleri de yine evvelki ma'nâlarda kullanılmıştır. "Yevmen" deyince gecesiyle birlikte bir gün; "leyleten" deyince de gündüzü ile birlikte bir gece kasdolunur.

20 İbn Ebî Kesîr'in mutâbaatını Ahmed, Suheyl ibn Sâlih'inkini Ebû Dâvûd ile İbn Hıbbân, İmâm Mâlik'inkini de Müslim ve diğerleri mevsûlen rivâyet etmişlerdir (Kastallânî).

21 Buhârî burada "Sefere çıkan kimse hangi vakitten i'tibâren ve seferden dönerken de hangi vakte kadar namâzı kısaltır?" suâlinin cevâbını getirmektedir.

22 Alî'nin bu fiilini Hâkim ile Beyhakî mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

23 Zu'l-Huleyfe, Medîne'den altı veyâ yedi mil uzaklıktadır. Enes bu hadîsle, Vedâ Haccı için Medîne'den çıkıldığı gün öğle namâzının Medîne'de dört rek'at, ikindi namâzının Zu'l-Huleyfe'de iki rek'at kılındığını haber veriyor. Buna göre şehirden çıkmamış bulunan yolcu, vakit namâzını itmâm ile kılmak gerektir.

عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتِ الصَّلاَةُ أوَّلُ مافُرِضَتْ رَكْعَتَيْنِ فَأقِرَّتْ صَلاَةُ السَّفَرِ وَأُتِمَّتْ صَلاَةُ الحَضَرِ. قال الزُّهْرِىُّ فَقُلْتُ لِعُرْوَةَ مابالُ عائِشَةَ تُتِمُّ قال تَأوَّلَتْ ماتَأوَّلَ عُثْمَانُ *

11-....... Bize Sufyân (ibn Uyeyne), ez-Zuhrî'den; o da Urve'den tahdîs etti. Âişe (R) şöyle demiştir: Namâz ilk farz kılındığı zamân iki rek'at olarak (farz kılındı). (Hicret'ten) sonra sefer namâzı olduğu gibi bırakıldı da hazar namâzı dört rek'ata tamamlandı.

İbn Şihâb ez-Zuhrî dedi ki: Ben Urve'ye: Öyle olunca Âişe neden seferde dört rek'at kılardı? dedim. Urve: Âişe de Usmân'ın te'vîl etmesi gibi te'vîl etmişti, dedi [24].

٦ـ بابُ يُصَلِّى المَغْرِبَ ثَلاَثاً فِى السَّفَرِ

6- YOLCU SEFER ESNÂSINDA AKŞÂM NAMÂZINI ÜÇ REK'AT OLARAK KILAR BÂBI

١٢ـ حدّثنا أبُو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرنى سالِمٌ عنْ عَبْدِاللهِ بنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال رَأيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ إذَا أعْجَلَهُ السَّيْرُ فِي السَّفَرِ يُؤَخِّرُ المَغْرِبَ حَتَّى يَجْمَعَ بَيْنَهَا وبَيْنَ العِشَاءِ. قال سالِمٌ وكانَ عَبْدُاللهِ يَفعلُهُ إذَا أعْجَلَهُ السَّيْرُ * وَزَادَ اللَّيْثُ قال حدّثنى يُونُسُ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال سالِمٌ كانَ ابنُ عُمَرَ رضي اللهُ عنهما يَجْمَعُ بينَ المَغْرِبِ وَالعِشَاءِ بِالمُزْدَلِفَةِ. قال سالِمٌ وَأخَّرَ ابنُ عُمَرَ المَغْرِبَ وكانَ اسْتُصْرِخَ عَلَى امْرَأتِهِ صَفِيَّةَ بِنْتِ أبِي عُبَيْدٍ فَقُلْتُ لَهُ الصَّلاَةَ فقال سِرْ فَقُلْتُ لَهُ الصَّلاَةُ فَقَالَ سِرْ حَتَّى سارَ مِيلَيْنِ أوْ ثَلاَثَةً ثُمَّ نَزَلَ فَصَلَّى ثُمَّ قالَ هَكَذَا رَأيْتُ النبيَّ ﷺ يُصَلِّى إذَا أعْجَلَهُ السَّيْرُ. وقال عَبْدُ اللّهِ رَأيْتُ النبيَّ ﷺ إذَا أعْجَلَهُ السَّيْرُ يُقِيمُ المَغْرِبَ فَيُصَلِّيهَا ثَلاَثاً ثُمَّ يُسَلِّمُ ثُمَّ قَلَّمَا يَلْبَثُ حَتَّى يُقِيمَ العِشَاءَ فَيُصَلِّيهَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يُسَلِّمُ وَلاَ يُسَبِّحُ بَعْدَ العِشَاءِ حَتَّى يَقُومَ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ *

12-....... Bize Şuayb (ibn Ebî Hamza), ez-Zuhrî'den haber ver-

---

24 Usmân'ın bu te'vîlerinin bâzı sebebleri daha önce verilen 11. hâşiyede geçmişti.

di. O şöyle demiştir: Bana Sâlim, Abdullah ibn Umer'den haber verdi. Abdullah ibn Umer (R): Ben Rasûlullah(S)'ı, seferde acele sürüp gittiğinde akşâm namâzını geri bırakıp, onu yatsı namâzı ile birleştirir gördüm, demiştir. Sâlim: (Babam) Abdullah ibn Umer de acele sürüp gittiği zamân bunu yapardı, dedi.

Leys ibn Sa'd (Şuayb'ın rivâyeti üzerine) şunu ziyâde edip, şöyle dedi: Bana Yûnus ibn Yezîd, İbn Şihâb'dan tahdîs etti. Sâlim: (Babam) İbnu Umer (R) akşâm ile yatsı namâzlarını Muzdelife'de birleştirirdi, demiştir.

Sâlim şöyle demiştir: Babam Abdullah ibn Umer'e, zevcesi Safiyye bintu Ebî Ubeyd'in ölüm haberi ulaştırılmıştı. Akşâm namâzını te'hîr etti. Ben kendisine namâzı hatırlattım. Bana yürü dedi. Ben yine kendisine namâzı söyledim. Tekrar bana yürü dedi. İki mil yâhud üç mil kadar yürüdükten sonra bineğinden indi ve (cem' ederek) namâzı kıldı. Sonra: Ben Peygamber(S)'i, acele sürüp gittiği zamân böyle kılar gördüm, dedi [25].

Ve yine Abdullah ibn Umer şöyle demiştir: Ben Peygamber'i şöyle yaparken gördüm: Yolculukta acele sürüp gittiği zamân akşâm namâzını ikaamet eder ve onu üç rek'at olarak kıldırdıktan sonra selâm verirdi. Ondan sonra yatsıyı ikaamet edinceye kadar pek az bekleyip, onu da iki rek'at kıldırır, sonra selâm verirdi. Yatsıdan sonra da gece ortasında kalkıncaya kadar hiçbir namâz kılmazdı [26].

٧ـ بَابُ صَلاَةِ التَّطَوُّعِ عَلَى الدَّوَابِّ وَحَيْثُمَا تَوَجَّهَتْ بِهِ

7- BİNEKLER ÜZERİNDE VE BİNEĞİN YÖNELTTİĞİ HERHANGİ CİHETE DOĞRU NÂFİLE NAMÂZI KILINMASI BÂBI

١٣ ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِاللهِ قال حدّثنا عَبْدُ الأَعْلَى قال حدّثنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عَبْدِاللهِ بنِ عامِرٍ عنْ أبيهِ. قال رَأَيْتُ النبيَّ ﷺ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ *

25 Buhârî, Abdullah ibn Umer'in bu kıssasını burada ta'lîk şeklinde, Kitâbu'l-Cihâd'da Eslem tarîkınden mevsûlen rivâyet etmektedir. Hâdise Mekke'den Medîne'ye dönülürken vâkı' olmuştur. Yolda Abdullah ibn Umer'in zevcesi meşhûr Muhtâr es-Sakafî'nin kızkardeşi Safiyye bintu Ebî Ubeyd'in vefâtı haber alınmış ve sür'atle yol almaya lüzûm görülmüştür. İşte bu sür'atli yürüyüş esnâsında, hadîs metninde anlatılan tatbîkat cereyân etmiştir.

26 Buradaki sarâhatten ve diğer hadîslerden akşâm namâzında seferde kısaltma yapılmayacağı sâbit oluyor. Bâb başlığına delîl olan yer, burasıdır.

13-....... Âmir ibn Rabîa el-Anzî (37): Ben Peygamber(S)'i binek devesi üzerinde, devesi O'nu ne tarafa yöneltmişse o tarafa doğru namâz kılarken gördüm, demiştir [27].

١٤ ــ حدّثنا أَبُو نُعَيْمٍ قال **حدّثنا** شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ أخبره أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي التَّطَوُّعَ وَهُوَ رَاكِبٌ فِي غَيْرِ القِبْلَةِ *

14-....... Câbir ibn Abdillah (R): Peygamber (S) tatavvu' namâzını, binek üzerinde iken kıbleden başka cihete (yönelmiş olarak) kılar idi, diye haber vermiştir [28].

١٥ ــ حدّثنا عَبْدُ الأَعْلَى بنُ حَمَّادٍ قال **حدّثنا** وُهَيْبٌ قال **حدّثنا** مُوسَى بنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ قال وكَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عنهما يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ وَيُوتِرُ عَلَيْهَا وَيُخْبِرُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَفْعَلُهُ *

15-....... Bize Mûsâ ibnu Ukbe, Nâfi'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: İbnu Umer (R) binit devesi üzerinde namâz kılardı ve yine binit üzerinde vitir namâzını da edâ eder idi ve Peygamber(S)'in de böyle yapar olduğunu haber verirdi [29].

٨ ــ بابُ الإيماءِ عَلَى الدَّابَّةِ

8- BİNEK ÜZERİNDE (KILINACAK NÂFİLE NAMÂZDA RUKÛ VE SUCÛD İÇİN) ÎMÂ EDİLMESİ BÂBI

---

27 Âmir ibn Rabîa el-Anzî -nûn'un sükûnu ile- Habeşistan'dan sonra Medîne'ye hicret eden ilk sahâbîlerdendir. Hicretinde zevcesi Leylâ bintu Ebî Heyseme de berâberdi. Vefâtı bir rivâyette hicretin 32. yılında diye kaydedilmişse de, 37 yılında olması rivâyeti daha kuvvetlidir.

28 Hadîsteki nâfile kaydından dolayı farz namâzları hâric olur. Nezir ile cenâze namâzları da bir ma'nâda farz olduklarından, binek üzerinde kılınmazlar.

Binek üzerindeki nâfilede kıble ciheti olsun olmasın, kasdedilen menzile doğru namâz kılınır. Farzda kıble olan Ka'be cihetinden sapmak câiz olmadığı gibi, hayvan üzerinde kılınan nâfilede de bineğin yöneldiği cihetten -velev Ka'be cihetine doğru- inhirâf etmek câiz değildir. Zîrâ bu nâfilenin kıblesi, kasdedilen menzil ciheti olmuştur.

29 Bunda da nâfilenin de, vitir namâzının da binek üzerinde, bineğin yönelttiği cihete doğru kılındığı sarîh olarak beyân edilmiştir.

Bu hadîslere, seferde binek üzerinde kılınan nâfile namâzlarda kıbleye yönelmenin gerekmediği husûsunda el-Bakara:115. âyeti de delîl teşkîl etmektedir.

١٦ــ حدّثنا مُوسَى قال حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ مُسْلِمٍ قال حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ دِينارٍ قال كانَ عَبْدُاللهِ بنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما يُصَلِّى فِى السَّفَرِ عَلَى رَاحِلَتِهِ أَيْنَمَا تَوَجَّهَتْ يُومِىءُ. وَذَكَرَ عَبْدُاللهِ أَنَّ النبىَّ ﷺ كانَ يَفْعَلُهُ *

16-....... Bize Abdullah ibnu Dînâr tahdîs edip şöyle dedi: Abdullah ibnu Umer (R) sefer esnâsında bineği üzerinde, bineği her ne tarafa yönelirse, îmâ ederek namâz kılardı ve Peygamber(S)'in de böyle yapar olduğunu zikrederdi [30].

٩ــ باب يَنْزِلُ لِلْمَكْتُوبَةِ

9- BÂB: (BİNİCİ) FARZ NAMÂZ İÇİN İNER

١٧ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بنِ عامِرِ بنِ رَبِيعَةَ أَنَّ عامِرَ بنَ رَبِيعَةَ أَخْبَرَهُ قالَ رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ وهُوَ عَلَى الرَّاحِلَةِ يُسَبِّحُ يُومِىءُ بِرَأْسِهِ قِبَلَ أَىِّ وَجْهٍ تَوَجَّهَ وَلَمْ يَكُنْ رسولُ اللَّهِ ﷺ يَصْنَعُ ذٰلِكَ فِى الصَّلاَةِ المَكْتُوبَةِ * وقال اللَّيْثُ حدّثنى يُونُسُ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال قال سَالِمٌ كانَ عَبْدُاللهِ يُصَلِّى عَلَى دَابَّتِهِ مِنَ اللَّيْلِ وَهُوَ مُسَافِرٌ ما يُبَالِى حَيْثُ كانَ وَجْهُهُ. قال ابنُ عُمَرَ وَكانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُسَبِّحُ عَلَى الرَّاحِلَةِ قِبَلَ أَىِّ وَجْهٍ تَوَجَّهَ وَيُوتِرُ عَلَيْهَا غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يُصَلِّى عَلَيْهَا المَكْتُوبَةَ *

17-....... Âmir ibnu Rabîa (R) haber verip şöyle demiştir: Ben Rasûlullah(S)'ı binek devesi üzerinde, bineği hangi cihete yönelirse o cihete doğru, nâfile namâzı kılar gördüm. Ve Rasûlullah bunu farz olan namâzda yapmaz idi.

Ve Leys şöyle dedi: Bana Yûnus (ibn Yezîd), İbnu Şihâb'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Sâlim: Abdullah ibn Umer yolcu iken geceleyin binek hayvanı üzerinde nâfile namâzı kılardı; bunda yüzü hangi cihete olursa olsun, aldırmazdı, dedi.

---

30 Bu hadîs, binek üzerinde kılınacak nâfile namâzında rukû' ve sucûd için îmâ edilerek kılınmasının delîlidir. Bineğin gidişte yöneldiği cihet her nereye olursa olsun, o cihete doğru namâz kılınacağı; sucûd için, rukû'dakinden biraz daha fazla eğilerek îmâ edileceği tabiîdir. Îmâ keyfiyyetinin başını biraz eğmekle olduğu da Ahmed ibn Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Saîd Hudrî'nin rivâyet ettiği hadîste sarîh olarak haber verilmiştir.

Abdullah ibnu Umer şöyle demiştir: Rasûlullah (S) de binit devesi üzerinde, yüzü hangi cihete yönelik olursa olsun, nâfile namâzı kılardı. Ve yine deve üzerinde vitir namâzını da edâ ederdi. Şu kadar var ki Rasûlullah, binek üzerinde farz namâzı kılmazdı [31].

١٨ ــ حدّثنا مُعَاذُ بنُ فَضَالَةَ قال حدّثنا هِشَامٌ عنْ يَحْيى عنْ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ بنِ ثَوْبانَ قال حدّثني جابِرُ بنُ عَبْدِاللهِ أنَّ النبيَّ ﷺ كانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ نَحْوَ المَشْرِقِ فإذَا أرَادَ أنْ يُصَلِّيَ المَكْتُوبَةَ نَزَلَ فاسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ *

18-....... Abdurrahmân ibn Sevbân şöyle demiştir: Bana Câbir ibnu Abdillâh (R): Peygamber (S) binit devesi üzerinde olarak doğu tarafına doğru (nâfile) namâzı kılardı. Farz namâz kılmak istediği zamân bineğinden inip kıbleye yönelirdi, diye tahdîs etti [32].

١٠ ــ بابُ صَلاَةِ التَّطَوُّعِ عَلَى الحِمَارِ

10- EŞEK ÜZERİNDE NÂFİLE NAMÂZI KILINMASI BÂBI

---

31 İşte bu ve benzeri hadîsler hep "فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ المسجد الحرام وَحَيْثُ ماكُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكم شَطْرَه ..." = ***Yüzünü artık Mescidi Harâm tarafına çevir.*** (Ey mü'minler!) ***siz de nerede bulunursanız*** (namâzda) ***yüzlerinizi o yana döndürün...*** ' (el-Bakara: 144-150) âyetini tahsîs ile, "ولله المَشْرِقُ والمَغْرِبُ فأيْنَما تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ الله إن الله واسع عليم" = ***Maşrık da Allah'ındır, mağrib de. Onun için nereye*** (hangi semte) ***döner yönelirseniz Allah'ın yüzü*** (kıblesi) ***oradadır. Şübhe yok ki, Allah pek vâsi'dir, hakkıyle bilicidir*** " (el-Bakara: 115) âyetindeki ruhsatın seferde binek üzerinde kılınan nâfilelere masrûf olduğunu gösterir. Bu tahsîs ve ruhsat vermedeki sırr, Allah Taâlâ'nın rahmetinin kemâlinden kullarına ziyâde ecir kazandırmak için nâfile ibâdetleri kolaylaştırmak murâd buyurmasıdır. Bu düşünceden olsa gerektir ki, İmâm Ebû Yûsuf ile Şâfiî'den Ebû Saîd Istahrî yalnız seferde değil, hazarda bile binek üzerinde ve kıbleye yönelmeksizin nâfile kılmayı tecvîz etmişlerdir. Hüccetleri de Buhârî'nin bu İbn Umer hadîsidir.

32 Bu hadîsten, farz namâz için binekten inileceği ve kıbleye yönelip kılınacağı anlaşılıyor. Şübhesiz bu da imkân elverdiği ve herhangi bir zorluk olmadığı takdîrdedir.

Zarûretsiz farz namâzları hayvan üzerinde kılmak câiz değildir. Ma'zûr ise farzını böylece kılabilir. Meselâ seferde iken yağmur yağıp da namâz kılacak kadar kuru bir yer bulamazsa, hayvanı üzerinde kıbleye karşı durup îmâ ile kılar ve hayvanı durdurabilirse kıbleye yönelmiş olur; buna kaadir olmazsa, namâzda kıbleye yönelme kaydında olmaz... (*Tecrîd Ter.*, III, 227).

١٩ ـ حدّثنا أحْمَدُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا حَبَّانُ قال حدّثنا هَمَّامٌ قال حدّثنا أنَسُ بنُ سِيرِينَ. قَالَ اسْتَقْبَلْنَا أنساً حِينَ قَدِمَ مِنَ الشَّامِ فَلَقِينَاهُ بِعَيْنِ التَّمْرِ فَرَأيْتُهُ يُصَلِّى عَلَى حِمَارٍ وَوَجْهُهُ مِنْ ذَا الجَانِبِ يَعْنِى عَنْ يَسَارِ القِبْلَةِ فَقُلْتُ رَأيْتُكَ تُصَلِّى لِغَيْرِ القِبْلَةِ فقال لَوْلاَ أنِّى رَأيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ فعَلَهُ لَمْ أفْعَلْهُ. رَوَاهُ ابنُ طَهْمَانَ عنْ حَجَّاجٍ عَنْ أنَسِ بنِ سِيرِينَ عَنْ أنَسٍ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ *

19-....... Bize Enes ibnu Sîrîn tahdîs edip şöyle dedi: Enes ibn Mâlik (R) Şâm'dan döndüğü vakit karşılamağa çıktık. Ona Aynu't-Temr'de kavuştuk. Gördüm ki yüzü -eliyle işâret ederek- şu cânibe, yânî kıblenin sol tarafına olduğu hâlde bir eşek üzerinde namâz kılıyor. Ben ona: Ben seni kıbleden başka cihete namâz kılıyor gördüm, dedim. Bunun üzerine Enes: Rasûlullah(S)'ın böyle yaptığını görmemiş olaydım ben de yapmazdım, dedi [33].

Bu hadîsi İbrâhîm ibnu Tahmân, Haccâc ibn Haccâc el-Bâhîlî'den; o da Enes ibn Sîrîn'den; o da Enes ibn Mâlik'ten; o da Peygamber'den olmak üzere rivâyet etmiştir [34].

---

33 Enes ibn Mâlik'in Şâm'a kadar yaptığı bu sefer, Abdulmelik ibn Mervân nezdinde Haccâc'ı şikâyet etmek içindi. Basra'ya dönüşünde kendisi ile karşılayıcıların buluşma yeri Aynu't-Temr olmuştu. Aynu't-Temr, Kûfe civârında ve Fırat'ın batısında bir yer olup, Ebû Bekr'in halîfeliği sırasında 12. hicret yılında, Hâlid ibn Velîd tarafından zorla fethedilmişti. Fetih sırasında Kisrâ'nın elinde rehîne duran kırk kadar Arab çocuğu kurtarılıp sahâbîlere dağıtılmıştı.

Enes İbn Sîrîn, Enes ibn Mâlik'in eşeğe binmesine ve artıklarının temizliği şübheli olan eşek üzerinde namâz kılmasına i'tirâz etmiyor da, yalnız kıbleden başka cihete yönelerek namâz kılmasına i'tirâz ediyor. Enes ibn Mâlik cevâbında, Peygamber'in hayvan üzerinde ve hayvan kıblenin gayrı cihete yönelik olarak namâz kıldığını haber veriyorsa da, bu hayvanın eşek olduğuna dâir sarâhat yoktur. Bu cihet de Serrâc'ın hasen bır isnâdla yine Enes'ten rivâyet ettiği bir hadîsle teeyyüd etmiş bulunuyor. Müslim'de İbn Umer'den aynı meâlde bir rivâyet vardır. Demek ki, seferde deve ile at üzerinde nâfile namâzı kılmak câiz olduğu gibi, eşek ve katır üzerinde de câizdir. Bunların ter ve bulaşıklarından sakınmaya mahal yoktur. Zîrâ Rasûlullah'ın fiili ile Hayber yolunda ve Hicâz'ın bilinen o sıcağında vâkı' olmuştur.

Hayvan üzerinde nâfile kılan musallînin dizgini tutması ve ayaklarını hareket ettirmesi de câizdir. Yalnız kelâm etmez, sağına soluna dönmez. Bir de sucûdda rukû'dan ziyâde eğilir, o kadar.

34 Musannıf metni sevketmedi, biz de İbrâhîm tarîkından mevsûl olarak vâkıf olamadık. Evet, Serrâc'ın yanında Amr ibn Âmir'den; o da Haccâc'dan... tarîkıyle buna yakın bir metin vâkı' olmuştur... (İbn Hacer).

١١ـ باب مَنْ لَمْ يَتَطَوَّعْ فِي السَّفَرِ دُبُرَ الصَّلاَةِ وَقَبْلَهَا

11- SEFERDE FARZ NAMÂZLARIN ARDINDA VE ÖNÜNDE NÂFİLE KILMAYAN KİMSE BÂBI [35]

٢٠ـ حدّثنا يَحْيَ بنُ سُلَيْمَانَ قال حدّثني ابنُ وَهْبٍ قال حدّثني عُمَرُ بنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ حَفْصَ بنَ عاصِمٍ حَدَّثَهُ قال سافَرَ ابنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما فقال صَحِبْتُ النبيَّ ﷺ فلَمْ أَرَهُ يُسَبِّحُ فِي السَّفَرِ. وقال اللهُ جَلَّ ذِكْرُهُ لَقَدْ كانَ لَكُمْ فِي رسولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ *

20-....... Hafs ibnu Âsım tahdîs edip şöyle demiştir: İbnu Umer (R) sefere çıktı da, şöyle dedi: Ben Peygamber (S) ile birlikte yolculuk ettim; O'nun seferde nâfile kılar olduğunu görmedim. Zikri yüce olan Allah da: "***Lekad kâne lekum fî Rasûlillâhi usvetun hasenetun (= Muhakkak Allah Elçisi'nde size güzel bir örnek vardır)***" (el-Ahzâb: 21) buyurdu.

٢١ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ عَنْ عِيسَى بنِ حَفْصِ بنِ عاصِمٍ قال حدّثني أَبِي أَنَّهُ سَمِعَ ابنَ عُمَرَ يَقُولُ صَحِبْتُ رسولَ اللهِ ﷺ فكانَ لاَيَزِيدُ فِي السَّفَرِ عَلَى رَكْعَتَيْنِ وأبا بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ كَذٰلِكَ رضى اللهُ عنهم *

21-....... Îsâ ibn Hafs şöyle demiştir: Bana babam tahdîs etti ki, kendisi İbn Umer'den şöyle derken işitmiştir: Ben Allah Elçisi'ne seferde yoldaşlık ettim; O, seferde iki rek'attan fazla kılmıyordu. Ebû Bekr, Umer ve Usmân(R)'a da seferde yoldaşlık ettim; onlar da böyle yapıyorlardı [36].

---

35 Buhârî bu bâbı, seferde tatavvu' namâzı kılıp kılmamak mes'elesini çözmek maksadıyle açmıştır.

36 Bu sözler farz olan iki rek'attan ziyâde hiçbir namâz kılmazlardı ma'nâsını ifâde ettiği gibi, dört rek'atlı farzları da iki rek'atten fazla kılmazlardı ma'nâsına, yâhud da her iki ma'nâya birden hamledilebilir. Hâlbuki Müslim'deki, Hafs ibn Âsım'ın, amucası İbn Umer ile birlikte Mekke yolunda vâkı' olan seferini anlatan hadîsinde şöyle diyor: "Öğle namâzını bize iki rek'at olarak kıldırdı, sonra konduğu menzile döndü. Biz de berâber dönüp birlikte oturduk. Namâz kıldırdığı yöne bir aralık gözü ilişti; bir takım insanların namâza durmuş olduklarını gördü. Bunlar ne yapıyor? diye sordu. Nâfile namâzı kılıyorlar, dedim. Bunun üzerine: Eğer ben nâfilelerden birini kılacak olaydım, farzı tamâm kılardım. Seferde Rasûlullah ile birlikte bulundum; vefât edinceye kadar iki rek'atten ziyâde kıldırmadı.." Bundan maksadının, nâfilelerin kılınmaz idiğini haber vermek olduğu anlaşılıyor.

١٢ـ باب مَنْ تَطَوَّعَ فِي السَّفَرِ فِى غَيْرِ دُبُرِ الصَّلَوَاتِ وقَبْلَهَا وَرَكَعَ النبىُّ ﷺ رَكْعَتَيِ الفَجْرِ فى السَّفَرِ

12- SEFERDE FARZ NAMÂZLARIN ARKALARI VE ÖNLERİNDE OLMAYARAK (YÂNÎ RÂTİBELERİN HÂRİCİNDE OLARAK) TATAVVU' NAMÂZI KILAN KİMSE BÂBI [37]

Ve Peygamber (S) seferde sabâh namâzının iki rek'at râtibesini kıldı.

٢٢ـ حدّثنا حَفصُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عَمْرٍو عنِ ابنِ أبى لَيْلَى. قال ماأنْبَأَ أحَدٌ انَّهُ رَأى النبىَّ ﷺ صَلَّى الضُّحَى غَيْرُ أُمِّ هانِىءٍ ذَكَرَتْ أنَّ النبىَّ ﷺ يَوْمَ فَتحِ مَكَّةَ أغْتَسَلَ فِى بَيْتِها فَصَلَّى ثَمانَ رَكعَاتٍ فَمَا رَأيْتُهُ صَلَّى صَلاَةً أخَفَّ مِنْهَا غَيْرَ أنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ والسُّجُودَ * وقال اللَّيْثُ حدّثنى يُونُسُ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال حدّثنى عَبْدُ اللهِ بنُ عامِرٍ أنَّ أباهُ أخْبَرَهُ أنَّهُ رَأي النبىَّ ﷺ صَلَّى السُّبْحَةَ بِاللَّيْلِ فِى السَّفَرِ عَلَى ظَهْرِ رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ *

22-....... İbnu Ebî Leylâ şöyle demiştir: Bize Ümmü Hânî'den başka hiçbir kimse Peygamber'in duhâ namâzı kıldığını gördüğünü haber vermedi. Ümmü Hanî': Peygamber'in Mekke Fethi günü kendi evinde yıkandığını, akabinde sekiz rek'at namâz kıldığını zikretmiş ve: Peygamber'in bu namâzdan daha hafîf bir namâz kıldığını görmedim. Şu kadar var ki, Rasûlullah rukû'u ve sucûdu tamamlıyordu, demiştir.

Ve Leys ibn Sa'd da şöyle demiştir [38] : Bana Yûnus ibn Yezîd el-Eylî, İbn Şihâb'dan tahdîs etti. İbn Şihâb ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Abdullah ibnu Âmir tahdîs etti. Ona da babası Âmir ibn Rabîa

---

37 Seferde farz namâzdan evvel veyâ sonra râtibe sünnetleri kılınır mı? mes'elesi âlimler arasında, hakkında ihtilâf edilen mes'elelerdendir. Tirmizî şöyle demiştir: ''Peygamber'in sahâbîlerinden bâzıları, seferde tatavvu' kılmak re'yinde bulunmuşlardır. Ahmed ibn Hanbel ile İshâk ibn Râhûye de buna kaaildir. İlim ehlinden bâzıları da farzlardan ne evvel, ne de sonra kılmamak görüşünde bulunmuşlardır. Seferde tatavvu' kılınmaz diyenlerin kasdettikleri ma'nâ, ruhsatı kabûlden ibârettir. Yoksa her kim tatavvu' kılarsa çok fazîletine nâil olur. İlim ehlinin çoğunun kavli işte budur. Onlar seferde tatavvu'u tercîh ederler''.

Nevevî'ye göre seferde nâfile kılmak mes'elesinde âlimler üç fırkaya ayrılmışlardır: Bir fırkaya göre mutlaka men' edilmiştir. Diğerine göre mutlaka câizdir. Üçüncülere göre ise râtibeler ile mutlak nâfileler arasında fark vardır. Râtıbeler terk olunur ve mutlak nâfileler edâ olunabilir. İbn Umer'in mezhebi de budur (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*).

38 Bu rivâyeti ez-Zuhlî de, *ez-Zuhriyyât*'ta mevsûlen rivâyet etmiştir.

el-Anzî, Peygamber(S)'i seferde geceleyin nâfile namâzını binit devesinin üzerinde ve devesi O'nu ne tarafa yöneltirse o tarafa doğru kıldığını haber vermiştir.

٢٣ـ حدّثنا أبو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني سالِمُ بنُ عَبْدِاللهِ عنِ ابنِ عُمَرَ رَضي اللهُ عنهما أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ كانَ يُسَبِّحُ عَلَى ظَهْرِ رَاحِلَتِهِ حَيْثُ كانَ وَجْهُهُ يُومِيءُ بِرَأْسِهِ وكانَ ابنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ *

23-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir. Bana Sâlim ibn Abdillah, İbn Umer'den, Rasûlullah'ın seferde binit devesi üzerinde yüzü nereye yönelik olursa olsun başıyle îmâ ederek nâfile namâzı kılar olduğunu ve İbn Umer'in de bunu yapar olduğunu haber verdi [39].

١٣ـ بابُ الجَمْعِ فِي السَّفَرِ بَيْنَ المَغْرِبِ وَالعِشَاءِ

13- SEFERDE AKŞÂM İLE YATSI NAMÂZLARI ARASINI CEM' ETMEK BÂBI [40]

٢٤ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِاللهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عنْ سالِمٍ عنْ أبِيهِ قال كانَ النبيُّ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ المَغْرِبِ وَالعِشَاءِ إذَا جَدَّ بِهِ السَّيْرُ. وقال إبْرَاهِيمُ بنُ طهْمَانَ عنِ الحسَيْنِ المُعَلِّمِ عنْ يَحْي بنِ أبي كَثِيرٍ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضي اللهُ عنهما قال كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلاَةِ الظُهْرِ والعَصْرِ إذَا كانَ عَلَى ظَهْرِ سَيْرٍ وَيَجْمَعُ بَيْنَ المَغْرِبِ والعِشَاءِ * وَعنْ حُسَيْنٍ عنْ يَحْي بنِ أبي كَثِيرٍ عنْ حَفْصِ بنِ عُبَيْدِاللهِ بنِ أنسٍ عنْ أنسِ بنِ مالِكٍ رضي اللهُ عنهُ قال كانَ النبيُّ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلاَةِ المَغْرِبِ والعِشَاءِ فِي السَّفَرِ * وتابَعَهُ عَلِيُّ بنُ المُبَارَكِ وَحَرْبٌ عنْ يَحْي عنْ حَفْصٍ عنْ أنَسٍ جَمَعَ النبيُّ ﷺ *

---

39 Merfû' haberin ardından İbn Umer'in fiilini getirmesi, bununla amel etmenin müstemirr olduğunu ve buna herhangi bir muârız ve nâsih erişmediğini işâret etmektir.

40 Buhârî "Namâzı Kısaltma Bâbları" içinde cem' bâblarını getirdi. Çünkü cem' de zamâna nisbetle bir kısaltmadır. Sonra oturarak kılınan ma'ziretli namâzını getirdi. Zîrâ bu da bâzı fiillerin sûretlerine nisbetle bir kısaltmadır.

(24-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Ben ez-Zuhrî'den işittim; o da Sâlim'den; o da babası Abdillah ibn Umer'den. O: Peygamber (S) yürüyüş şiddetli olduğu zamân akşâm ile yatsı namâzları arasını da cem' eder idi.

Ve İbrâhîm ibn Tahmân, el-Hüseyn el-Muallim'den; o da Yahyâ ibn Ebî Kesîr'den; o da İkrime'den; o da İbn Abbâs'tan söyledi. İbn Abbâs (R) şöyle demiştir. Rasûlullah (S) yürüyüş üzere olduğu vakitte [41] öğle ile ikindi namâzları arasını cem' ederdi. Ve (kezâ) akşâm ile yatsı namâzları arısını da cem' eder idi.

Ve yine Hüseyn el-Muallim'den; o da Yahyâ ibn Ebî Kesîr'den; o da Hafs ibn Ubeydillah ibn Enes'ten; o da Enes ibn Mâlik'ten; o: Peygamber (S) seferde akşâm namâzı ile yatsı namâzı arasını cem' eder idi, demiştir [42].

Ve bu hadîsi Yahyâ el-Kattân'dan; o da Hafs'tan; o da Enes'ten tarîkıyle rivâyet etmekte Alî ibnu'l-Mubârek ile Harb ibn Şeddâd, el-Hüseyn el-Muallim'e mutâbaat etmişlerdir. Peygamber (S) cem' yaptı [43].

١٤ـ بابٌ هَلْ يُؤَذِّنُ أَوْ يُقِيمُ إِذَا جَمَعَ بَيْنَ المَغْرِبِ والعِشَاءِ

14- BÂB: YOLCU AKŞÂM İLE YATSI NAMÂZLARI ARASINI CEM' ETTİĞİ ZAMÂN EZÂN MI YÂHUD İKAAMET Mİ EDER?

٢٥ـ حدّثنا أَبُو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني

---

41 Burası bâzı nushalarda " على ظهر يسير = Binek sırtında yol alırken..." şeklinde gelmiştir ki, ma'nâda bir değişiklik yoktur. Açıktır ki yürüyüş hâlinde ve binek üzerinde iken farz namâz kılınmaz. İbn Abbâs'ın maksadı cem'u te'hîr olduğu görülüyor. Bu da öğle namâzını ikindi ve akşâm namâzını yatsı ile birlikte kılmaktır.

42 Buhârî bu bâbda üç hadîs getirdi. Biri İbn Umer hadîsidir ki, bu yürüyüş şiddetli olduğu zamân ile kayıdlanmıştır. İkincisi İbn Abbâs hadîsidir ki, o da yürümekte olduğu zamân ile kayıdlanmıştır. Üçüncüsü de mutlak olan Enes hadîsidir. Buhârî mutlak ile ameli işâret olarak bâb başlığını mutlak yapmak istedi. Zîrâ mukayyed olan onun ferdlerinden bir ferd hadîsdir. Buhârî, yürür olsun yâhud olmasın, yürüyüş şiddetli olsun yâhud olmasın, musâvî olarak seferde cem'in cevâzı görüşünde gibidir. Bu, âlimler arasında ihtilâf edilen mes'elelerdendir. Sahâbe, tâbiî ve fakîhlerden birçokları mutlak olarak cem' görüşündedir. Bir topluluk, Arafe ve Muzdelife dışında cem' mutlak olarak câiz olmaz demiştir... *(Fethu'l-Bârî).*

43 Alî ibnu'l-Mubârek'in mutâbaını, Ebû Nuaym *el-Mustahrac*'ında mevsûlen rivâyet etmiştir. Harb'ın mutâbaasını ise musannıf Buhârî bu bâbdan sonraki bâb içinde mevsûlen rivâyet etmiştir.

سالِمٌ عَنْ عَبْدِاللهِ بنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ إذا أعْجَلَهُ السَّيْرُ فِي السَّفَرِ يُؤَخِّرُ صَلاةَ المَغْرِبِ حَتَّى يَجْمَعَ بَيْنَهَا وبَيْنَ العِشَاءِ قال سالِمٌ وكانَ عَبْدُاللهِ يَفعَلُهُ إذا أعْجَلَهُ السَّيْرُ وَيُقِيمُ المَغْرِبَ فَيُصَلِّيهَا ثَلاثاً ثُمَّ يُسَلِّمُ ثُمَّ قَلَّمَا يَلْبَثُ حَتَّى يُقِيمَ العِشَاءَ فَيُصَلِّيهَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يُسَلِّمُ ولاَ يُسَبِّحُ بَيْنَهَا بِرَكْعَةٍ وَلاَ بَعْدَ العِشَاءِ بِسَجْدَةٍ حَتَّى يَقُومَ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ *

25-....... Zuhrî şöyle demiştir: Bana Sâlim, Abdullah ibn Umer'den haber verdi. O şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'ı gördüm ki, O, sefer esnâsında yürümek O'nu acele ettirdiği zamân, akşâm namâzını geri bırakır, nihâyet akşâm namâzı ile yatsı namâzını birleştirirdi.

Sâlim şöyle dedi: Abdullah ibn Umer de, yürümek kendisini acele sürdüğü zamân bunu yapardı. Akşâm namâzı için ikaamet eder, ve onu üç rek'at olarak kılar, sonra selâm verirdi. Sonra azıcık durur ve yatsıya ikaamet eder, onu iki rek'at olarak kılar, sonra selâm verirdi. Bu iki namâz arasında da, yatsıdan sonra da hiçbir namâz kılmazdı; tâ gece ortasında teheccüde kalkıncaya kadar [44].

٢٦ــ حدّثنا إسْحَاقُ قال **حدّثنا** عَبْدُ الصَّمَدِ قال **حدّثنا** حَرْبٌ قال **حدّثنا** يَحْيَ قال **حدّثني** حَفْصُ بنُ عُبَيْدِاللهِ بنِ أنَسٍ أنَّ أنساً رضى اللهُ عنه حدَّثَهُ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ كانَ يَجْمَعُ بَيْنَ هاتَيْنِ الصلاتَيْنِ فِي السَّفَرِ يَعنِي المَغْرِبَ وَالعِشَاءَ *

26-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle tahdîs etmiştir: Rasûlullah (S) seferde şu iki namâz arasını yânî akşâm ile yatsı namâzlarını birleştirirdi [45].

١٥ــ بابٌ يُؤَخِّرُ الظُّهْرَ إلَى العَصْرِ إذَا ارْتَحَلَ قَبْلَ أنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ فِيهِ ابنُ عَبَّاسٍ عنِ النبيِّ ﷺ

44 Bu hadîste cem' edilen namâzların her biri için ikaamet edildiği haber verilmiş, fakat ezândan söz edilmemiştir. Buna göre Buhârî'nin bâb başlığından maksadı: Ezân okur mu, yoksa ikaametle yetinir mi? şeklidir.

45 Bu, cem'u takdîme ve cem'u te'hîre muhtemildir. Buhârî bu hadîsi, bundan önce geçen İbn Umer hadîsiyle müfesser (tefsîr edilmiş) olarak getirmiştir. Çünkü Enes hadîsinde mücmellik vardır. Tefsîr edilen ise, tefsîr ediciye tâbi'dir (Kastallânî).

15- BÂB: YOLCU, GÜNEŞİN ORTADAN MEYL ETMESİNDEN ÖNCE YOLA ÇIKTIĞI ZAMÂN ÖĞLE NAMÂZINI İKİNDİYE KADAR GERİYE BIRAKIR

Bu konuda İbn Abbâs'ın, Peygamber'den rivâyeti vardır [46].

٢٧ ــ حدّثنا حَسَّانُ الوَاسِطِيُّ قال حدّثنا المُفَضَّلُ بنُ فَضَالَةَ عنْ عُقَيْل عَنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضى الله عَنهُ قال كانَ النبىُّ ﷺ إذَا ارْتَحَلَ قَبْلَ أَنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أَخَّرَ الظُّهْرَ إِلَى وَقْتِ العَصْرِ ثُمَّ يَجْمَعُ بَيْنَهُما وَإِذَا زَاغَتْ صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَكِبَ *

27-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), güneş devrilmeden; yâni zevâl vaktinden evvel yola çıktığında öğle namâzını ikindi vaktine kadar te'hîr eder, sonra inip her iki namâzı birleştirirdi. Yola çıkmadan evvel güneş devrildiği takdîrde ise öğle namâzını kıldırır, sonra binerdi.

١٦ ــ بابٌ اذا ارْتَحَلَ بَعْدَ مازَاغتِ الشَّمْسُ صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَكِبَ

16- BÂB: GÜNEŞ MEYL ETTİKTEN SONRA YOLA ÇIKTIĞI ZAMÂN ÖĞLE NAMÂZINI KILAR, SONRA BİNEĞİNE BİNER

٢٨ ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا المُفَضَّلُ بنُ فَضَالَةَ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ قال كانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا ارْتَحَل قَبْلَ أنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أَخَّرَ الظُّهْرَ إلَى وَقْتِ العَصْرِ ثُمَّ نَزَلَ فَجَمَعَ بَيْنَهُمَا فإنْ زَاغَتِ الشمْسُ قَبْلَ أنْ يَرْتَحِلَ صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَكِبَ *

28-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), güneş meyl etmeden evvel yola çıktığı zamân, öğle namâzını ikindi vaktine kadar geriye bırakır, sonra inip her iki namâzı cem' ederdi. Eğer yola çıkmadan evvel güneş meyl ederse, öğle namâzını kıldırır, sonra bineğine binerdi [47].

---

46 Buhârî bu sözüyle 13. bâbda geçen İbn Abbâs hadîsine işâret etmektedir.

47 Bu hadîsler seferde iki namâzı birleştirmenin, yânî iki namâzı birinin vaktinde kılmanın cevâzına delîl olan hadîslerden bâzılarıdır. *Sahîhayn*'da ve diğer hadîs kitâblarında daha birçok sahâbîden nakledilmiş başka hadîsler de vardır.
Sahâbe ve tâbiî fakîhleri iki namâzı birleştirmenin cevâzında, birleştirme

١٧ ـ بابُ صلاةِ القاعِدِ

17- OTURANIN NAMÂZI BÂBI

٢٩ ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ عنْ مالِكٍ عنْ هِشامِ بنِ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ
عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها أنَّها قالَتْ صَلى رسولُ اللهِ ﷺ فِي بَيْتِهِ وَهْوَ شاكٍ
فَصَلَّى جالِساً وَصلَّى وَراءَهُ قَوْمٌ قِياماً فأشارَ إلَيْهِمْ أنِ اجْلِسُوا فَلَمَّا انْصَرَفَ
قال انَّما جُعِلَ الإمامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فإذَا رَكَعَ فارْكَعُوا وإذا رَفعَ فارْفَعُوا *

29-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) hasta olduğu hâlde kendi evinde (bir defa) namâz kıldırdı idi. Bu namâzı kendisi oturarak, bir takım kimseler de arkasında ayakta kıldılar. Rasûlullah onlara *"Oturunuz"* diye işâret etti. Namâzdan çıktığında: *"İmâm*

---

sıfatında ve birleştirmeyi mubah kılan şeylerde ihtilâf etmişlerdir. Bir kerre Arafât'ta cem'u takdîm ile öğle ve ikindiyi; Muzdelife'de cem'u te'hîr ile akşâm ve yatsı namâzlarını kılmanın câiz olduğunda ittifâk etmişler ve bu namâzları cem' ederek kılmak sünnettir demişlerdir. Bu iki mekânın hâricinde cem'in cevâzında ise ihtilâf etmişlerdir. Ebû Hanîfe ile ashâbı, hiçbir vechile iki namâzı cem' etmenin câiz olmadığına kaail olmuşlardır. Sahâbîlerden İbn Mes'ûd ile Hasen Basrî, Muhammed ibn Sîrîn, İbrâhîm Nahaî, Esved ibn Yezîd'in de kavli budur.

Fakîhler cumhûru ise, zikredilen hadîslerin zâhirine tutunarak, gerek takdîmen, gerek te'hîren seferde iki namâzı cem' etmenin cevâzına kaaildirler. Bu görüşe de Alî ibn Ebî Tâlib, Saîd ibn Ebî Vakkaas, Saîd ibn Zeyd, Usâme ibn Zeyd, Muâz ibn Cebel, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, İbn Umer, İbn Abbâs gibi birçok sahâbîlerle tâbiîlerden birçok fakîhler kaaildirler...

Hanefîler'in başlıca delîli *Sahîhayn*'daki İbn Mes'ûd hadîsi ile Müslim'deki Ebû Katâde hadîsidir. İbn Mes'ûd: "Ben Rasûlullah'ın Muzdelife'den başka hiçbir yerde hiçbir namâzı vaktinin hâricinde kıldığını görmedim. İşte Rasûlullah Muzdelife'de akşâm ile yatsıyı cem' etti. Bir de sabâh namâzını erkence ve vaktinden evvel kıldırdı" demiştir.

Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'indeki rivâyetinde İbn Mes'ûd: " يُؤَخِّرُ هَذِهِ فِي أخِرِ وَقْتِهَا وَيُعَجِّلُ هَذِهِ فِي أوَّلِ وَقْتِهَا " = Birini vaktinin sonuna kadar geri bırakır, diğerini ise vaktinin evvelinde kılmak sûretiyle ta'cîl ederek.." demekle, bu cem'in sûrî olduğunu ve her iki namâzın kendi vakitleri içinde kılınmış olduğunu anlatıyor.

İbn Abbâs'ın Müslim'deki şu hadîsi de dikkate değer: İbn Abbâs: "Rasûlullah (S) bir kerre korku ve yağmur yokken Medîne'de öğle ile ikindiyi ve akşâm ile yatsıyı birlikte kıldırdı" demiştir. Bunun sebebi sorulduktа:" كي لا يحرج امته = Ümmetini günâha sokmamak için" cevâbını vermiş ve bunun teşrîindeki hikmeti beyân etmiştir. Müslim'deki bu son hadîs korku, sefer, yağmur olmadığı hâlde sırf cevâzı beyân ve güçlüğü kaldırmak için öğle ile akşâm namâzları son vakitlerinden çıkarılmaksızın, ikindi ve yatsı namâzlarıyle evvel vakitlerinde sûretâ cem' edilerek kıldırılmış olması da mümkindir.

kendisine uyulsun diye imâm edilir. Öyle olunca, imâm rukû'a vardığı vakit rukû'a varınız. (Başını) *kaldırdığı vakit de siz* (başınızı) *kaldırınız''* buyurdu [48].

٣٠ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا ابنُ عُيَيْنَةَ عنِ الزُّهْرِيِّ عن أنسٍ رضى الله عنهُ قال سَقَطَ رسولُ اللهِ ﷺ مِنْ فَرَسٍ فَخُدِشَ أوْ فَجُحِشَ شِقُّهُ الأيْمَنُ فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ نَعُودُهُ فَحَضَرَتِ الصَّلاةُ فَصَلَّى قاعِداً فصَلَّيْنا قُعُوداً وقال انَّما جُعِلَ الإمامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فاذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإذَا رَكَعَ فارْكَعُوا وَإذَا رَفَعَ فارْفَعُوا وَإذَا قالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنا وَلَكَ الحَمْدُ *

30-....... Enes (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bir defa attan düştü de sağ yanı berelendi. Biz kendisine hasta ziyâreti yapmak üzere yanına girdik. Ziyâret esnâsında namâz vakti geldi. Kendisi oturarak namâz kıldı, bizler de arkasında oturarak namâz kıldık. Rasûlullah: *''İmâm, ancak kendisine uyulmak için imâm yapılmıştır. Öyle olunca imâm tekbîr aldığı zaman siz de (**Allâhu Ekber** diyerek) tekbîr alın. İmâm rukû'a vardığı zamân siz de rukû'a varın; imâm başını kaldırdığında, siz de başınızı kaldırın. **Semiallâhu limen hamideh** dediği vakit, sizler **Rabbenâ ve leke'l-hamd** deyin''* buyurdu.

٣١ـ حدّثنا إسْحَاقُ بنُ مَنْصُورٍ قال أخبرنا رَوْحُ بنُ عُبَادَةَ قال أخبرنا حُسَيْنٌ عنْ عَبْدِاللهِ بنِ بُرَيْدَةَ عنْ عِمْرَانَ بنِ حُصَيْنٍ رضى اللهُ عنهُ أنَّهُ سأَلَ نَبِيَّ اللهِ ﷺ ح وأخبرنا إسْحَاقُ قال أخبرنا عَبْدُ الصَّمَدِ. قال سَمِعْتُ أبِي قالَ حدّثنا الحُسَيْنُ عنْ ابنِ بُرَيْدَةَ قال حدّثني عِمْرَانُ بنُ حُصَيْنٍ وكانَ مَبْسُوراً قال سألْتُ رسولَ اللهِ ﷺ عَنْ صَلاةِ الرَّجُلِ قاعِداً فقالَ إنْ صَلَّى قائِماً فَهُوَ

48 Bu hadîste anlatılan hastalık, Peygamber'in son hastalığı değildir. Humeydî'nin -Buhârî'nin rivâyetine nazaran- tasrîh ettiği gibi, eski bir hastalığıdır. Ondan sonra vefât etmezden evvelce bir daha oturarak namâz kıldırmış, cemâat ayakta olarak iktidâ ettikleri hâlde, oturmalarını emretmemiştir. Evvelki hastalığının sebebi Enes ile Câbir tarafından açıklanmış olduğu vechile, attan düşüp sağ yanının incinmesi ve hattâ Câbir hadîsine göre ayağı yarılmasıdır.

Bu hadîsten şu hükümler çıkarılmıştır: Ayaktakilerin oturana iktidâsı sahîhtir. Bütün fiillerinde imâma mutâbaat vâcibdir. Muktedî rukû' ve sucûdda ve diğer namâz fiillerinde imâmdan öne geçemez. Ebû Hanîfe, ikinci hadîsteki taksîme bakarak, imâmın vazîfesi tesmî; me'mûmun vazîfesi de tahmîddir, demiştir. Mâlik ve bir rivâyette Ahmed ibn Hanbel de bu görüştedir.

أَفْضَلُ وَمَنْ صَلَّى قاعداً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ القَائِمِ وَمَنْ صَلَّى نائِماً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ القَاعِدِ *

31- Bize İshâk ibnu Mansûr tahdîs edip şöyle dedi: Bize Ravh ibnu Ubâde haber verip şöyle dedi: Bize Hüseyn el-Muallim, Abdullah ibn Bureyde'den; o da İmrân ibn Husayn(R)'dan haber verdi ki, İmrân Allah'ın Peygamberi'ne sormuştur.

H ve yine bize İshâk haber verip şöyle dedi: Bize Abdussamed haber verip şöyle dedi: Ben babam Abdulvâris ibn Saîd'den işittim, şöyle dedi: Bize el-Hüseyn, İbnu Bureyde'den tahdîs edip şöyle dedi: Bana İmrân ibn Husayn tahdîs etti. Kendisi bâsûrlu idi [49]. Şöyle dedi: Ben Rasûlullah'a insanın oturarak namâz kılıp kılamıyacağını sordum [50]. Rasûlullah: *"Eğer ayakta kılarsa bu efdaldir. Her kim oturarak kılarsa, ayakta kılanın yarı ecrini hakk eder. Her kim de nâimen* (yânî yan yatarak) [51] *kılarsa, oturarak kılanın yarı ecrini hakk eder"* buyurdu [52].

١٨ــ باب صَلاَةِ القَاعِدِ بالإيماءِ

18- OTURANIN ÎMÂ İLE NAMÂZI BÂBI

٣٢ــ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا حُسَيْنٌ المُعَلِّمُ عنْ عَبْدِاللهِ بنِ بُرَيْدَةَ أنَّ عِمْرَانَ بنَ حُصَيْنٍ وكانَ رَجُلاً مَبْسُوراً. وقال أبو مَعْمَرٍ مَرَّةً عنْ عِمْرَانَ. قال سأَلْتُ النبيَّ ﷺ عنْ صَلاةِ الرَّجُلِ وَهْوَ قاعِدٌ فقال منْ صَلَّى قائِماً فَهْوَ أَفْضَلُ وَمنْ صَلَّى قاعِداً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ القَائِمِ ومَنْ

---

49 Bâsûr, mak'addaki damarların ağzında katı ve sevdâvî kandan hâsıl olan ziyâde etlerdir. Bunun meme düğmesine benzeyen kısmına "sulûliye" denir ki, memeli bâsur denilendir. Enli ve müdevver olan kısmına da "ayniye" denilir.

50 Bu suâl farz olsun, nefl olsun; hasta namâzı hakkında sorulmuştur. Ancak nâfile kılan, ma'ziretli olsun, olmasın; bu ruhsattan istifâde edebilirse de, farz kılacak olan imâm olsun, me'mûm olsun yâhud münferid olsun bu ruhsattan istifâde için kıyâmdan âciz olması şarttır.

51 Buradaki nâim, uyuyan demek olmayıp, yan yatan demektir. Nitekim Buhârî'nin " نائماً = Nâimen" lâfzını " مُضْطَاجِعاً = Mudtacıan" ile tefsîr ettiğini nushalarına kaydeden râvîlerin rivâyeti de bunu te'yîd edicidir. *Müsnedu Ahmed'*deki bir rivâyetinde de "Mudtacıan" demiş olması, maksadın yan yatmak olduğunda şübhe bırakmıyor.

52 Buhârî bu İmrân ibn Husayn hadîsini buradaki arka arkaya gelen üç bâbda da ayrı ayrı üç tarîkten rivâyet etmiştir.

صَلَّى نائِماً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ القَاعِدِ * قال أَبو عَبْدِاللَّهِ نائِماً عِنْدِى مُضْطَجِعاً هٰهُنَا *

32-....... Bize Hüseyn el-Muallim, Abdullah ibn Bureyde'den tahdîs etti ki, İmrân ibn Husayn -İmrân bâsûrlu bir zât idi. Buhârî'nin şeyhi Ebû Ma'mer bir defasında "enne İmrâne" yerine "an İmrâne" demiştir- şöyle söyledi: Ben Peygamber'e insanın oturur hâldeki namâzından sordum. Peygamber (S): *"Her kim ayakta kılarsa, bu en fazîletli olandır. Her kim oturarak kılarsa, ayakta kılanın yarı ecrini hakk eder. Her kim de nâimen* (yânî yan yatarak) *kılarsa, onun lehine oturanın yarı ecri vardır"* buyurdu. Ebû Abdillah el-Buhârî: Buradaki "nâimen" lâfzı, bana göre "mudtacıan" ma'nâsınadır, dedi [53].

١٩ــ بابٌ إذَا لَمْ يُطِقْ قاعِداً صَلَّى عَلَى جَنْبٍ. وقال عَطَاءٌ إنْ لَمْ يَقْدِرْ أنْ يَتَحَوَّلَ إِلَى القِبْلَةِ صَلَّى حَيْثُ كانَ وَجْهُهُ

19- BÂB: OTURARAK NAMÂZ KILMAYA GÜÇ YETİREMEDİĞİ ZAMÂN YAN ÜSTÜ YATARAK KILAR

Ve Atâ ibn Ebî Rebâh: "Kıbleye dönmeye gücü yetmezse, yüzü nerede ise o tarafa doğru namâz kılar" demiştir [54].

٣٣ــ حدّثنا عَبْدَانُ عنْ عَبْدِ اللَّهِ عنْ إبْرَاهِيمَ بنِ طَهْمَانَ قال **حدّثنى** الحُسَيْنُ المُكْتِبُ عنِ ابنِ بُرَيْدَةَ عَنْ عِمْرَانَ بنِ حُصَيْنٍ رضى اللَّهُ عنهُ قال كانَتْ بِى بَوَاسِيرُ فَسَأَلْتُ النبيَّ ﷺ عنِ الصَّلاَةِ فقال صَلِّ قَائِمًا فإنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فإنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعلَى جَنْبٍ *

33-....... İmrân (R) şöyle demiştir: Bende bâsûrlar vardı. Peygamber(S)'e namâzdan sordum. *"Ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak; ona da gücün yetmezse yan üstü yatarak kıl"* buyurdu [55].

---

53 Buhârî'nin " نائما " lâfzının "مُضطَجِعاً" ma'nâsına olduğunu anlatan bu tefsîri, el-Asîlî, Ebû Zerr ve Ebû'l-Vakt nushalarında tesbît edilmiştir.

54 Atâ ibn Ebî Rebâh'ın bu görüşünü Abdurrazzâk, İbn Cureyc tarîkınden; o da Atâ'dan olmak üzere buna yakın ma'nâda olarak mevsûlen rivâyet etmiştir.

55 Dârakutnî'nin Alî(R)'den merfû' olarak rivâyet ettiği: " فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبِهِ الأيْمَنِ مُسْتَقْبِلَ القِبْلَةِ بِوَجْهِهِ = *Buna da gücün yetmezse yüzünü kıbleye yönelterek sağ yanı üzere yatarak..."* hadîsine göre sünnet olan, kabre konan meyyit hey'etinde olarak, sağ yanına yatar.

٢٠ ـ بابٌ إذا صَلّى قاعِدًا ثُمَّ صَحَّ أوْ وَجَدَ خِفّةً تَمَّمَ مابَقِيَ. وقال الحسَنُ انْ شاءَ المَرِيضُ صَلّى رَكْعَتَيْنِ قائِمًا وَرَكْعَتَيْنِ قَاعِدًا

20- BÂB: (KIYÂMDAN ÂCİZ OLAN KİMSE) NAMÂZA OTURARAK BAŞLADIKTAN SONRA SIHHAT BULSA YÂHUD BEDENİNDE BİR HAFÎFLİK HİSSETSE, NAMÂZIN KALAN KISMINI AYAKTA TAMAMLAR (YENİ BAŞTAN KILMAZ)

Ve Hasen Basrî: "Hasta dilerse iki rek'at ayakta, iki rek'atı da oturarak kılabilir" demiştir [56].

٣٤ ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ هِشامِ بنِ عُرْوَةَ عَنْ أبيهِ عَنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها أمِّ المُؤْمِنِينَ أنَّها أخْبَرَتْهُ أنّها لَمْ تَرَ رسولَ اللّهِ ﷺ يُصَلّى صَلاةَ اللّيْلِ قاعِدًا قط حَتّى أسَنَّ فكانَ يَقْرَأُ قَاعِدًا حَتّى إذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ قامَ فَقَرَأَ نَحْوًا مِنْ ثَلاثِينَ آيَةً أوْ أرْبَعِينَ آيَةً ثُمَّ رَكَعَ *

34-....... Bize Mâlik, Hişâm ibn Urve'den; o da babası Urve ibnu'z-Zubeyr'den; o da mü'minlerin annesi Âişe'den haber verdi. Âişe, Urve'ye: Allah Elçisi'nin gece namâzını yaşı kemâle eresiye kadar hiçbir vakit oturarak kıldığını görmediğini, (yaşı ilerleyince de) Kur'ân'ı oturarak okur olduğunu, tâ rukû'a varmak isteyince kalkıp otuz âyet yâhud kırk âyet kadar okuyup sonra rukû'a varır olduğunu haber vermiştir [57].

٣٥ ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ عَبْدِاللهِ بنِ يَزِيدَ وَأبي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بنِ عُبَيْدِاللهِ عنْ أبي سَلَمَةَ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ عائِشَةَ أمِّ المُؤْمِنِينَ رضى اللهُ عنها أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ كانَ يُصَلّي جالِساً فَيَقْرَأُ وَهْوَ جالِسٌ فإذَا بَقِيَ مِنْ قِرَاءَتِهِ نَحْوٌ مِنْ ثَلاثِينَ أوْ أرْبَعِينَ آيَةً قامَ فَقَرَأها وَهْوَ

---

56 Hasen Basrî'nin bu görüşünü İbn Ebî Şeybe ma'nâsıyle mevsûlen rivâyet etmiştir.

57 Bu hadîslerin zâhirine göre aynı rek'atın yarısını ayakta, diğer yarısını oturarak kılmak câiz olduğuna Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve imâmların çoğu kaail olmuştur. Hattâ ayakta iken oturmak veyâ oturmuş iken ayağa kalkmak arasında fark yoktur.

قَائِمٌ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ يَفْعَلُ فِى الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذٰلِكَ فَإِذَا قَضَى صَلاَتَهُ
نَظَرَ فَإِنْ كُنْتُ يَقْظَى تَحَدَّثَ مَعِى وَإِنْ كُنْتُ نَائِمَةً اضْطَجَعَ *

35-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) oturarak namâz kılardı. Şöyle ki: Oturduğu hâlde kırâati okur, kırâatinden otuz yâhud kırk âyet kadar kalınca ayağa kalkar ve ayakta iken o mıkdâr âyetleri de okur, sonra rukû'a, daha sonra da secdeye varırdı. Sonra ikinci rek'atta da evvelkisi gibi yapardı. Namâzını bitirince bakardı; eğer ben uyanık olursam, benimle konuşurdu; şâyet uyumakta isem, yan üstü uzanırdı.

Bu hadîslerden fakîhler, ayakta namâza başlayan musallînin namâz kılarken hastalanarak oturması ve bunun aksi yânî oturarak başlayanın namâz esnâsında iyileşip ayakta kılarak tamamlamasının cevâzına ve yine böyle yatarak namâza başlayıp da sonra ya oturarak veyâhut ayakta kılmaya muktedir olanın, hâlin îcâbına göre namâzı tamamlamasının luzûmuna istidlâl etmişlerdir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

١٩— كتابُ التَّهجُّد

19-KİTÂBU'T-TEHECCÜD

(Teheccüd Namâzı Kitâbı) [1]

١— بابُ التَّهجُّدِ بِاللَّيْلِ وَقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ

---

1 Buhârî nushalarının bâzısında ve Wensik'in Fihristinde böyle "Kitâbu't-Teheccüd" şeklinde, diğer bâzılarında da "Besmele" ve "Bâbu't-Teheccüd" şeklinde gelmiştir.

Buhârî'nin maksadı, bu gece namâzının hükmüne girişmeksizin meşrûiyyetini isbâttır.

el-Hucûd: Kuûd vezninde, uyumak ma'nâsınadır; birinci bâbdandır. Müellif *Basâir*'de seher (yânî uyanıklık) ile tefsîr etmiş ve zıdd ma'nâlı kelimelerden olduğunu takrîr eylemiştir.

et-Teheccüd: Tefa'ul vezninde bu da uyumak... ve uyanmak ma'nâsına olmakla zıdd ma'nâlı olur.. *(Kaamûs Ter.).* Böylece teheccüd kelimesi, namâz ve Allah'ı zikr için gece uyanmak ma'nâsına kullanılarak şer'î ıstılâh olmuştur.

Teheccüd namâzı el-İsrâ:76. âyetine göre, Peygamber'imize ümmetinden müstesnâ olarak tahsîs buyurulan bir ibâdet olduğu anlaşılıyor. Fakat bu ziyâde ve müstesnâ ibâdetin hükmü hakkında fakîhler arasında çeşitli görüşler vardır. Buhârî şârihlerinden İbn Battâl, seleften gece namâzı Peygamber'e vâcibdi diyenlerin, teheccüd âyeti hakkındaki şu tefsîrlerini nakletmiştir:"إنّها فَرِيضَةٌ لَكَ زَائِدَةٌ عَلى الصَّلَوَاتِ الخَمْسِ خُصِّصْتَ بِهَا مِنْ بَيْنِ أُمَّتِكَ = Bu gece namâzı senin için beş vakit namâz üzerine ziyâde kılınan bir farîzadır; bu namâzla sen, ümmetinden mümtâz kılındın" *(Umdetu'l-Kaarî).*

Teheccüd namâzı, hadîsçiler ve fakîhler cumhûruna göre, ümmet hakkında mendûbdur. Seleften bâzıları, ümmet için de vâcibdir demiştir. Fakat Nevevî, bu görüşün yanlış bir iddiâ olduğunu bildirip, mendûb ve müekked sünnet olduğunu tasrîh etmiştir.

1- GECELEYİN TEHECCÜD NAMÂZI KILMAK BÂBI

Ve Azîz, Celîl olan Allah'ın şu kavli:

"Gecenin bir kısmında da uyanıp, sırf sana mahsûs (fazla bir ibâdet) olmak üzere Kur'ân'la gece namâzı kıl. Ümîd edebilirsin, Rabb'ın seni bir Makaamu Mahmûd'a gönderecektir"

(el-İsrâ: 76).

١ـــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِاللهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ أَبِي مُسْلِمٍ عنْ طاوُسٍ سَمِعَ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما قال كانَ النبيُّ ﷺ إذَا قامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ قال اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمٰوَاتِ والأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الحَمْدُ لَكَ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الحَمْدُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ وَلَكَ الحَمْدُ أَنْتَ الحَقُّ وَوَعْدُكَ الحَقُّ وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ وَقَوْلُكَ حَقٌّ وَالجَنَّةُ حَقٌّ والنَّارُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ ومحَمَّدٌ ﷺ حَقٌّ والسَّاعَةُ حَقٌّ اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ وبِكَ خاصَمْتُ وإِلَيْكَ حاكَمْتُ فاغْفِرْلِي ماقَدَّمْتُ وما أَخَّرْتُ وما أَسْرَرْتُ وما أَعْلَنْتُ أَنْتَ المُقَدِّمُ وَأَنتَ المُؤَخِّرُ لاَإِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَوْ لاَإِلَهَ غَيْرُكَ * قال سُفْيَانُ وَزَادَ عَبْدُ الكَرِيمِ أَبو أُمَيَّةَ وَلاَ حَوْلَ ولاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ. قال سُفْيَانُ قال سُلَيْمَانُ بنُ أَبِي مُسْلِمٍ سَمِعَهُ مِنْ طاوُسٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما عنِ النبيِّ ﷺ *

1-....... Bize Sufyân (ibn Uyeyne) tahdîs edip şöyle dedi: Bize Süleymân ibn Ebî Müslim, Tâvûs'tan tahdîs etti. Tâvûs ibn Keysân, İbn Abbâs'tan işitti ki, o şöyle demiştir: Rasûlullah (S) gecenin bir kısmında teheccüd namâzı kılmak için kalktığında şöyle duâ ederdi:

"Allahumme leke'l-hamdu ente kayyimu's-semâvâti ve'l-ardı ve men fîhinne. Ve leke'l-hamdu leke mülkü's-semâvâti ve'l-ardı ve men fîhinne. Ve leke'l-hamdu nûru's-semâvâti ve'l-ardı. Ve leke'l-hamdu ente'l-hakku ve va'duke'l-hakku ve likaauke hakkun ve kavluke hakkun ve'l-cennetu hakkun ve'n-nâru hakkun. Ve'n-nebiyyûne hakkun ve Muhammedun hakkun ve's-sâatu hakkun.

Allâhumme leke eslemtu ve bike âmentu ve aleyke tevekkeltu. Ve ileyke enebtu ve bike hâsamtu ve ileyke hâkemtu. Fağfirlî mâ kaddemtu ve mâ ahhartu ve mâ esrartu ve mâ a'lentu ente'l-mukaddimu ve ente'l-muahhiru.

Lâ ilâhe illâ ente ev lâ ilâhe gayruke"

(= Ya Allah, her hamd Sana mahsûstur. Sen göklerin, yerin ve bunlardaki herşeyin dâimi müdebbirisin. Yine her hamd Sana mahsûstur; göklerin, yerin ve bunlardaki herşeyin melikliği Sen'indir. Yine her hamd Sana mahsûstur. Sen göklerin, yerin ve bunlardaki herşeyin nûrusun (aydınlatıcısısın). Yine her hamd yalnız Sen'indir. Sen hakksın; Sen'in va'din de hakktır, Sana kavuşmak da hakktır, Sen'in sözün de hakktır. Cennet de hakktır, ateş de hakktır, Peygamberler de hakktır, Muhammed de hakktır. (Kıyâmet gününün geleceği) sâat de hakktır.

Yâ Allah, kendimi yalnız Sana verdim, yalnız Sana îmân ettim, yalnız Sana güvendim, yalnız Sana döndüm. Yalnız Sen'in burhanlarına dayanarak mücâdele ettim. Aramızda yalnız Sen'i hakem kıldım. (Yâ Rabb) önce işlediğim, sonra işlerim sandığım, gizli yaptığım ve açıktan işlediğim bütün günâhlarımı bağışla! Öne geçiren, geriye bırakan ancak Sen'sin.

İbâdete lâyık tanrı yok, yalnız Sen varsın (yâhud Sen'den başka ibâdete lâyık tanrı yoktur).

Sufyân şöyle demiştir: Abdulkerîm Ebû Umeyye: "***Velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi*** (= Hareket ve kuvvet ancak Allah iledir) fıkrasını ziyâde etti [2].

Yine Sufyân şöyle dedi: Süleymân ibnu Ebî Müslim, bu hadîsi Tâvûs'tan; o da İbn Abbâs'tan; o da Peygamber(S)'den işittiğini söyledi [3].

٢ــ بابُ فَضْلِ قِيامِ اللَّيْلِ

2- GECE (NAMÂZINA) KALKMANIN FAZÎLETİ BÂBI

٢ــ حدّثنا عَبْدُاللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا هِشَامٌ قال أخبرنا مَعْمَرٌ ح و حدّثنى مَحْمُودٌ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قال أخبرنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ سالِمٍ عنْ أبِيهِ رضى اللّهُ عنهُ قال كانَ الرَّجُلُ فِى حَيَاةِ النبيِّ ﷺ إذَا رَأي رُؤْيا قَصَّهَا عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ فَتَمَنَّيْتُ أنْ أرَى رُؤْيا فأقُصَّهَا عَلَى رسولِ

---

2 Bu, Sufyân ibn Uyeyne'nin geçen isnâd ile sevk ettiği diğer bir tarîktir. Hadîsin bu tarîkinde ***Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi*** fıkrası gelmiştir.

3 Metindeki birinci hadîsin senedinde "Süleymân ibn Ebî Müslim an Tâvûs" şeklinde gelmiş, yânî Süleymân'ın Tâvûs'tan işitmesi tasrîh edilmemiş idi. Buradaki tarîkte ise Süleymân, Tâvûs'tan bu hadîsi işittiğini tasrîh etmiştir.

اللهِ ﷺ وكُنْتُ غُلاماً شابًّا وَكُنْتُ أنامُ فِي المَسْجِدِ عَلَى عَهْدِ رَسولِ اللهِ
ﷺ فَرَأيْتُ فِي النَّوْمِ كَأنَّ مَلَكَيْنِ أخَذانِي فَذَهَبا بِي إلَى النَّارِ فإذا هِيَ مَطْوِيَّةٌ
كَطَيِّ البِئْرِ وَإذا لَهَا قَرْنانِ وَإذا فِيهَا أُناسٌ قَدْ عَرَفْتُهُمْ فَجَعَلْتُ أقُولُ أعُوذُ بِاللهِ
مِنَ النَّارِ. قال فَلَقِيَنا مَلَكٌ آخَرُ فقال لِي لَمْ تُرَعْ فَقَصَصْتُها عَلَى حَفْصَةَ فَقَصَّتْها
حَفْصَةُ عَلَى رسولِ اللهِ ﷺ فقال نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُاللهِ لَوْكانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ
فَكانَ بَعْدُ لايَنامُ مِنَ اللَّيْلِ إلاَّ قَلِيلاً *

2-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber'in hayâtında birisi bir düş gördüğü zamân, o düşü Rasûlullah'a hikâye ederdi. Ben de bir düş görmeyi ve onu Rasûlullah'a arzetmeyi temennî ettim. O sırada ben tâze bir genc idim ve Rasûlullah zamânının âdeti üzere mescidde uyurdum. Derken ben de ru'yâmda şöyle gördüm: İki melek beni yakaladılar ve beni ateşin (yânî cehennemin) yanına götürdüler. Cehennem kuyu duvarı gibi yanları örülüp dürülmüş ve iki tâne boynuzu vardı. Bir de gördüm ki, içinde kendilerini iyice tanıdığım bir takım insanlar var. Ben hemen *Eûzu billâhi mine'n-nâr* (= Ben ateşten Allah'a sığınırım) demeğe başladım. İbn Umer dedi ki: Bu sırada bize başka bir melek kavuştu ve bana hitâben: Sen korkma, dedi. Ben bu ru'yâmı (kızkardeşim ve mü'minlerin annesi olan) Hafsa'ya anlattım. Hafsa da bunu Rasûlullah'a hikâye etti. Rasûlullah (S): *"Abdullah ne iyi adamdır, keşki gecenin bir kısmında kalkıp da namâz kılmayı âdet edinseydi"* buyurmuş [4]. (Sâlim) Bundan sonra Abdullah geceden az bir kısmı müstesnâ olmak üzere, uyumaz oldu (demiştir).

٣ــ بابُ طُولِ السُّجُودِ فِي قِيامِ اللَّيْلِ

3- GECE NAMÂZINDA SUCÛDUN UZUNLUĞU BÂBI

٣ــ حدّثنا أبو اليَمانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني عُرْوَةُ
أنَّ عائِشَةَ رضي اللّهُ عنها أخبَرَتْهُ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ كانَ يُصَلِّي إحْدَى عَشْرَةَ

---

4 Hadîsin bâb başlığına mutâbakat noktası bu *"Abdullah ne iyi adamdır, keşki gecenin bir kısmında kalkıp da namâz kılmayı âdet edinse"* fıkrasıdır. İşte bu temennî fıkrası hem gece namâzının fazîletine delîldir, hem de gece namâzı kılan kişilerin iyi insan olma yolunda bulunduklarını göstermektedir.

Buhârî, hadîsin başında görüleceği üzere, ayrı ayrı iki senedi bir tahvîl işâretiyle yazıp tesbit eylemiştir.

ركعة كانت تلك صلاته يسجد السجدة من ذلك قدر مايقرأ أحدكم خمسين آية قبل أن يرفع رأسه ويركع ركعتين قبل صلاة الفجر ثم يضطجع على شقه الأيمن حتى يأتيه المنادى للصلاة *

3-....... Âişe (R) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) onbir rek'at namâz kılardı. O'nun gece namâzı işte bu idi. O namâz içinde öyle secdeler vardı ki, başını kaldırmadan her birinizin elli âyet okuyacağı kadar dururdu [5] ve (sonunda) sabâh namâzından evvel iki rek'at kılar, sonra sağ yanı üzerine yatardı. Tâ müezzin (sabâh namâzının vaktini haber vermek için) O'na gelinceye kadar.

٤ــ باب ترك القيام للمريض

4- HASTA OLAN KİMSENİN GECE NAMÂZINI TERKETMESİ (YÂNÎ TERKEDEBİLECEĞİ) BÂBI

٤ــ حدّثنا أبو نعيم قال حدّثنا سفيان عن الأسود قال سمعت جندباً يقول اشتكى النبى ﷺ فلم يقم ليلة أو ليلتين *

4-....... Bize Sufyân (es-Sevrî), el-Esved'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Cundeb'den işittim, şöyle diyordu: Peygamber (S) keyfsizlendi de bu sebeble bir gece yâhud iki gece (namâza) kalkmadı [6].

٥ــ حدّثنا محمّد بن كثير قال أخبرنا سفيان عن الأسود بن قيس عن جندب بن عبدالله رضى الله عنه. قال احتبس جبريل ﷺ على النبىّ ﷺ فقالت امرأة من قريش أبطأ عليه شيطانه فنزلت والضحى والليل إذا سجى ماودّعك ربّك وما قلى *

---

5 Hadîsin bu "Elli âyet okuyacağı mıkdâr dururdu" fıkrası, bâb başlığına uygunluk yeridir. Bu uzun sucûd duâ, Allah'a tadarru' içindir. Çünkü, sucûd, tevâzu' ve tezellül hâllerinin en belîğidir. Ve yine bundan dolayıdır ki kulun Rabb'ına en yakın olacağı hâl secde hâlidir (Kastallânî).

6 Bu hadîs, hastalık sebebiyle gece namâzının terkedilebileceğine delîldir. Bundan sonra gelen hadîs ise, Peygamber'in bu keyfsizliğinin, vahyin gecikmesi veyâ fâsılası sırasına tesadüf ettiğini gösterir gibidir.

5-....... Cundeb (R) şöyle demiştir: Cibrîl (S- bir müddet) Peygamber'e görünmemişti. O sırada Kureyş'ten bir kadın: Muhammed'in şeytânı Muhammed'e gelmekte gecikti, demişti. Müteâkıben ***"Ve'd-duhâ ve'l-leyli izâ secâ. Mâ ve'd-deake Rabbuke ve mâ kalâ...*** (= And olsun kuşluk vaktine. Sükûna vardığı dem geceye ki, Rabb'ın seni terketmedi; darılmadı da..)" sûresi indi [7].

٥ ــ باب تَحْرِيضِ النَّبِىِّ ﷺ عَلَى صلاَةِ اللَّيْلِ والنَّوَافِلِ مِنْ غَيْرِ إيجَابٍ.
وَطَرَقَ النبىُّ ﷺ فاطِمَةَ وَعَلِيًّا عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ لَيْلَةً لِلصَّلاَةِ

5- PEYGAMBER(S)'İN VÂCİB KILMAKSIZIN GECE NAMÂZINA VE NÂFİLE NAMÂZLARA TEŞVÎK ETMESİ BÂBI

Ve Peygamber (S) bir gece kızı Fâtıma ve Aliyye'ye (ikisine de selâm olsun) namâza kalkmalarını teşvîk için gitmiştir [8].

٦ ــ حدّثنا ابنُ مُقَاتِلٍ قال أخبرنا عَبْدُاللهِ قال أخبرنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ هِنْدٍ بِنْتِ الحَارِثِ عنْ أُمِّ سَلَمَةَ رضى اللهُ عنها أن النبىَّ ﷺ اسْتَيْقَظَ لَيْلَةً فقال سُبْحَانَ اللهِ ماذَا أُنزِلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الفِتْنَةِ ماذَا أُنْزِلَ مِنَ الخَزَائِنِ مَنْ يُوقِظُ صَوَاحِبَ الحُجُرَاتِ يا رُبَّ كاسِيَةٍ فِى الدُّنْيَا عارِيَةٍ فِى الآخِرَةِ *

6-....... Ümmü Seleme (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bir gece uyandı da: ***"Subhânallâh! Bu gece ne fitneler indirildi ve ne hazîneler indirildi! Hücrelerin sâhibelerini kim uyandırır? Dünyâda nice giyinik kadınlar vardır ki, âhirette çıplaktırlar"*** buyurdu [9].

---

7 Vahyin gecikmesi, böyle bir iki gece namâza kalkamıyacak derecede teessür, gevşeklik ve za'f meydana getirmiş olabileceği gibi, bu sırada herhangi başka bir rahatsızlık da olabilir.

8 Buhârî bu ta'lîki, bundan sonraki hadîsin arkasında mevsûlen vermektedir. Bâb başlığı iki şeyi kaplamıştır: Teşvîk, ve vâcib kılmayı nefy. Ümmü Seleme ile Alî'nin hadîsi teşvîki, Âişe hadîsi de ikincisi içindir (İbn Hacer).

9 Mü'minlerin annelerini uyandırmayı emretmesi kendilerine va'z etmek, sadaka vermeyi çoğaltma ile israfları terketmeyi teşvîk eylemek, Peygamber zevceleri olduklarına aldanarak ibâdet ve tâatten gaflet câiz olmayacağını bildirmek içindir. "Giyinikler çıplaklar" zümresinden yâhud örtünücü olmakla berâber elbisesinde isrâf edecek nice kadınların zuhûr edeceğini haber veriyor. Dünyâda müsrifçe giyinenlerin çıplaklar olmaları, hasenâttan ârî olmalarına binâendir.

٧ـ حدّثنا أبو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرنى عَلِيُّ بنُ حُسَيْنٍ أنَّ حُسَيْنَ بنَ عَلِيٍّ أخبرهُ أنَّ عَلِيَّ بنَ أبى طالِبٍ أخبره أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ طَرَقَهُ وفاطِمَةَ بِنْتَ النبىِّ ﷺ لَيْلَةً فقالَ ألا تُصَلِّيَانِ فَقُلْتُ يارسولَ اللهِ أنْفُسُنا بِيَدِ اللهِ فإذا شاءَ أنْ يَبْعَثَنَا بَعَثَنَا فانْصَرَفَ حِينَ قُلْنَا ذٰلِكَ وَلَمْ يَرْجِعْ إلَىَّ شَيْئاً ثُمَّ سَمِعْتُهُ وَهْوَ مُوَلٍّ يَضْرِبُ فَخِذَهُ وهوَ يَقُولُ وَكانَ الإنْسَانُ أكْثَرَ شَيْءٍ جدَلاً *

7-....... Alî ibn Ebî Tâlib şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S) Bir gece kendisine ve Peygamber kızı Fâtıma'ya geldi de: *"Sizler gece namâzı kılmaz mısınız?"* dedi. Ben: Yâ Rasûlallah, nefislerimiz Allah'ın elindedir. Bizi uyandırmak dilerse uyandırır, dedim. Biz bu sözü söylediğimiz zamân Rasûlullah bana hiçbir cevâb vermeyerek hemen geri döndü. Bu arada yüzünü bizden çevirirken, kendi uyluğuna vurarak: ***"Ve kâne'l-insânu eksera şey'in cedelen*** (= İnsan kısmı ne de çok cidalci oluyor!)" (el-Kehf: 54) buyurduğunu işittim [10].

٨ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عنها قالَتْ إنْ كانَ رسولُ اللهِ ﷺ لَيَدَعُ العَمَلَ وهْوَ يُحِبُّ أنْ يَعْمَلَ بِهِ خَشْيَةَ أنْ يَعْمَلَ بِهِ النَّاسُ فَيُفْرَضَ عَلَيْهِمْ وما سَبَّحَ رسولُ اللهِ ﷺ سُبْحَةَ الضُّحَى قَطُّ وَإنِّى لأُسَبِّحُهَا *

8-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S)'ın, halk onunla amel eder de üzerlerine farz kılınır korkusuyle, işlemesini sevdiği bir kısım

---

10 Hadîsteki " طَرَقَ = Taraka", gece ziyâretine denir. Burada bir de "Leyl = Gece" kelimesi getirilmesi te'kîd içindir.

Hz. Alî'nin "Nefislerimiz Allah'ın elindedir" sözü; ***"Allah*** (ölenin) ***ölümü zamânında, ölmeyenin uykusunda rûhlarını alır. Bu sûretle hakkında ölümü hükmettiği rûhu tutar, diğerini muayyen bir vakte kadar salıverir. Şübhe yok ki, bunda, iyi düşünecek bir kavim için kat'î ibretler vardır"***(ez-Zumer:42) âyetinin ma'nâsından iktibâs edilmiştir. Peygamber, Alî'nin bu âyetin rûhunu ifâde eden belîğ bir vecîze ile cevâb vermiş olmasından dolayı hayrânlık duymuş ve bu hayrânlığını eline dizine vurarak ve el-Kehf:54. âyetini okumak sûretiyle izhâr etmiştir. Diz dövmek, teessür ve teessüf sırasında yapılırsa da burada hâdisenin seyrine göre taaccüb ma'nâsı kasdedilmiştir. Peygamber, Alî'nin gece namâzına kalkmak husûsunda ileri sürdüğü fikir ve ma'zireti kâfî görüp, başka bir söz söylemeden ve gece namâzına kalkmalarında ısrâr etmeden, geri dönmüştür.

hayırlı işi (işlemeyip) bırakmak âdeti idi. Rasûlullah aslâ duhâ namâzı kılmamıştı. Duhâ namâzını ancak ben kılmaktayımdır [11].

٩ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يُوسُفَ. قالَ أخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ أمِّ المُؤْمِنِينَ رضى اللهُ عنها أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ صَلَّى ذاتَ لَيْلَةٍ فِى المَسْجِدِ فَصَلَّى بِصَلاتِهِ ناسٌ ثُمَّ صَلَّى مِنَ القابِلَةِ فَكَثُرَ النّاسُ ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثّالِثَةِ أوِ الرّابِعَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إلَيْهِمْ رسولُ اللهِ ﷺ فَلَمّا أصْبَحَ قالَ قَدْ رَأَيْتُ الذى صَنَعْتُمْ وَلَمْ يَمْنَعْنِى مِنَ الخُرُوجِ إلَيْكُمْ إلاَّ أنِّى خَشِيتُ أنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ وَذٰلِكَ فِى رَمَضانَ *

9-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bir gece mescidde namâz kıldı. Bir takım insanlar da O'nun namâzına uyup gece namâzı kıldılar. Sonra ikinci gece de namâz kıldı. Bu sefer O'na uyan insanlar çoğaldı. Sonra üçüncü yâhud dördüncü gecede insanlar toplandılar. Fakat Rasûlullah onların yanına çıkmadı. Sabâh olunca: *"Yaptığınız işi gördüm. Beni sizin yanınıza çıkmaktan, ancak üzerinize farz kılınmaktan korkmuş olmaklığım men' etmiştir"* buyurdu. Bu da ramazânda olmuştu [12].

٦ــ بابُ قِيامِ النبىِّ ﷺ حَتَّى تَرِمَ قَدَماهُ وقالَتْ عائِشَةُ رضى اللّهُ عنها قامَ النبىُّ ﷺ حَتَّى تَفَطَّرَ قَدَماهُ وَالفُطُورُ الشُّقُوقُ انْفَطَرَتْ انْشَقَّتْ

---

11 Hz. Âişe'nin: Peygamber bâzı hayır ve ibâdetleri işlemeyi arzû ettiği hâlde, ümmete farz kılınır düşüncesiyle bırakırdı, demesi "bunları hiç işlemezdi" demek değildir. Belki Peygamber bu ibâdetleri cemâat hâlinde edâ edip resmîleştirmekten çekindiklerini bildirmek istemiştir.

Hadîsin ikinci kısmındaki duhâ namâzı mes'elesi, ileride ayrı bir bölüm hâlinde gelecektir. Burada şu kadarını söyleyelim: Âişe'nin bu namâzı nefy ve inkârı, namâzın aslına değil, belki devâmına müteveccih olabilir. Buna göre Âişe: Ben Rasûlullah'ın devâmlı duhâ namâzı kıldığını görmedim; fakat bu duhâ namâzını ben devâmlı kılmaktayım, demiş olur.

12 Peygamber'in gece namâzına mescidde cemâatle devâm edilmesine müsâade etmeyip, bu sûretle ma'ziret göstermesi, ümmetine olan rahmetinin açık delîllerindendir.

Bu rivâyetinde de Âişe, Peygamber'in münferid olarak gece namâzına devâm ettiğine işâretle berâber, endîşesinin yalnız gece namâzının edâsı husûsunda olduğunu, ifâde etmiş oluyor.

Hadîsin son fıkrası, bu kılınan namâzın, ramazândaki gece namâzı, yânî "Terâvîh Namâzı" olduğunu ifâde ediyor.

6- PEYGAMBER(S)'İN GECELEYİN AYAKLARI ŞİŞİNCEYE KADAR GECE NAMÂZINDA DİKİLMESİ BÂBI

Âişe (R) de: Peygamber ayakları çatlayıncaya kadar ayakta durdu, demiştir [13]. "Futûr", şukûk (yânî yarmak); "İnfatarat" da inşakkat (yânî yarıldı) ma'nâsınadır [14].

١٠ ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا مِسْعَرٌ عنْ زِيادٍ قال سَمِعْتُ المُغِيرَةَ رضى الله عنه يَقُولُ إنْ كانَ النبىُّ ﷺ لَيَقُومُ لِيُصَلِّىَ حَتَّى تَرِمَ قَدَماهُ أوْ ساقاهُ فَيُقالُ لَهُ فَيَقُولُ أفَلا أكُونُ عَبْداً شَكُوراً *

10-....... Ziyâd şöyle demiştir: Ben el-Mugîre'den işittim; şöyle diyordu: Peygamber (S, gece) namâz kılmak için iki ayağı yâhud iki baldırı şişinceye kadar ayakta dururdu. Kendisine (niçin bu kadar meşekkatle ibâdet yapıyorsun?) denilirdi de, Peygamber (S): *"Ben çok şükreder bir kul olmayayım mı?"* diye cevâb verirdi [15].

٧ ــ باب مَنْ نامَ عِنْدَ السَّحَرِ

7- SEHER SIRASINDA UYUYAN KİMSE BÂBI [16]

١١ ــ حدّثنا عَلِىُّ بنُ عَبْدِاللهِ قال حدّثنا سُفْيانُ قال حدّثنا عَمْرُو بنُ دِينارٍ أنَّ عَمْرَو بنَ أوْسٍ أخبره أنَّ عَبْدَاللهِ بنَ عَمْرٍ و ابنِ العَاصِى رضى الله عنهما أخبره أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال لَهُ أحَبُّ الصَّلاةِ إلَى اللهِ صَلاةُ داوُدَ

---

13 Buhârî, Âişe'nin bu hadîsini el-Feth Sûresi'nin tefsîri sırasında müsned olarak rivâyet etmiştir. Kuşmeyhenî rivâyetinde "Kâne yekuumu = ayakta dururdu" şeklindedir. Ebû Zerr rivâyetinde ise buradaki gibi "ayakta durdu" şeklinde zabt edilmiştir (İbn Hacer, Kastallânî).

14 Ebû Ubeyde, Mecâzu'l-Kur'ân'da "el-Futûr"u böyle tefsîr etmiştir. "İnfatarat" kelimesini de Dahhâk böyle tefsîr etmiştir. Onun bu tefsîrini İbn Ebî Hâtim mevsûlen rivâyet etmiştir.

15 Buhârî bu Mugîre hadîsini Rikaak ve Tefsîr Kitâbları'nda da zikretmiştir. Bu hadîs, Kerîme rivâyetinde " لَيَقُومُ يُصَلِّى = Elbette kalkar, namâz kılar" sûretinde zabtolunmuştur.

16 Kuşmeyhenî ve Asîlî rivâyetinde "Sahûr sırasında" şeklindedir; buna göre "Sabâhın birazcık evvelinde uyuyan kimse" ma'nâsına olur. Seher vaktinde tekrar uyumak, teheccüd namâzından hâsıl olan yorgunluğu dinlendirmek içindir.

عَلَيْهِ السَّلاَمُ وأَحَبُّ الصِّيَامِ إلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ وكانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ وَيَصُومُ يَوْماً وَيُفْطِرُ يَوْماً *

11-....... Abdullah ibn Amr ibnu'l-Âsî (R) haber vermiştir ki, Rasûlullah (S) ona hitâben şöyle buyurmuştur: *"Allah'a en sevimli olan namâz, Dâvud aleyhi's-selâmın namâzıdır. Allah'a en sevimli olan oruç da yine Dâvûd Peygamber'in orucudur. Dâvûd, gecenin yarısında uyurdu, gecenin üçte birisinde namâz kılardı. Gecenin altıda birinde yine uyurdu. Ve Dâvûd, bir gün oruç tutar, bir gün de oruç tutmazdı* [17].

١٢ــ حدثنى عَبْدَانُ قال أخبرنى أبى عنْ شُعْبَةَ عنْ أشْعَثَ قال سَمِعْتُ أبى قال سَمِعْتُ مَسْرُوقاً قالَ سألْتُ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها أىُّ العَمَلِ كانَ أحَبَّ إلَى النبىِّ ﷺ قالَتِ الدَّائِمُ قُلْتُ مَتى كانَ يَقُومُ قالَتْ يَقُومُ إذَا سَمِعَ الصَّارِخَ *

12-....... Eş'as şöyle demiştir: Ben babam Suleym ibn Esved el Muhâribî'den işittim; şöyle dedi: Ben Mesrûk'tan işittim; şöyle dedi: Ben Âişe'ye: Hangi amel Peygamber'e daha sevimli idi? diye sordum. Âişe: Devâmlı olan amel, dedi. Ben: Rasûlullah (gece namâzına) ne zamân kalkar idi? dedim. Âişe: Horoz sesini işittiği zamân kalkardı, dedi.

١٣ــ حدّثنا محَمَّدُ بنُ سَلاَمٍ قال أخبرنا أبو الأَحْوَصِ عنِ الأشْعَثِ قال إذَا سَمِعَ الصَّارِخَ قامَ فَصَلَّى *

13-....... el-Eş'as (yukarıda geçen isnâdla): Rasûlullah (S) horoz sesini işitince kalktı, müteâkıben namâz kıldı, dediğini rivâyet etmiştir [18].

---

17 Dâvûd Peygamber'in namâza tahsîs ettiği gecenin üçte biri, gece altı parçaya ayrıldıkta dördüncü ve beşinci parçalara tesâdüf eden zamândır. Gecenin altıda biri de altıncı cüz'üdür ki, fecrin tulûundan önceki zamândır ve tam seher vaktidir. Dâvûd'un dördüncü ve beşinci parçaları ibâdete ayırmasının sebebi, bu zamân icâbet sâati olmasından dolayıdır. Bu, biraz sonra gelecek olan Ebû Hureyre hadîsinde bildirilmiştir. Seher vaktinin tekrar uykuya tahsîs edilmesi de teheccüd namâzından hâsıl olan yorgunluğu gidermek içindir.

18 *es-Sârıh*, horozdur; *es-Serha* da sayhâya denir. Horozun öttüğü zamânı ta'yîn husûsunda gecenin yarısı, ondan biraz evvel veyâhud biraz sonra veyâ son üçte bir olmak üzere bir haylî görüşler ileri sürülmüştür. Horoz bu vakitlerin hepsinde öter; fakat İbnu Battâl'ın dediği gibi, onun çılgınca sayhâlarının arka arkaya gelmesi ancak gecenin son üçte birinde duyulur. Bunlar, Hz. Âişe'nin maksadının son üçte bir olduğuna delâlet olabilir.

١٤ــ حدّثنا مُوسٰى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ قال ذَكَرَ أبِى عَنْ أبِى سَلَمَةَ عَنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ ماألْفاهُ السَّحَرُ عِنْدِى إلاَّ نائِماً تَعْنِى النبىَّ ﷺ *

14-....... Âişe (R): Seher vakti O'nu, benim yanımda muhakkak uyur bulurdu, demiştir; "O'nu" zamîriyle de Peygamber(S)'i kasdetmektedir [19].

٨ــ بابُ مَنْ تَسَحَّرَ فَلَمْ يَنَمْ حَتَّى صَلَّى الصبْحَ

8- SAHÛR YEMEĞİ YİYİP DE SABÂH NAMÂZINI KILINCAYA KADAR UYUMAYAN KİMSE BÂBI [20]

١٥ــ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنا رَوْحٌ قال حدّثنا سَعِيدٌ عنْ قَتَادَةَ عَنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللّٰهُ عنهُ أنَّ نَبِىَّ اللّٰهِ ﷺ وَزَيْدَ بنَ ثابِتٍ رضى اللّٰهُ عنهُ تَسَحَّرَا فلَمَّا فَرَغا مِنْ سَحُورِهِمَا قامَ نَبِىُّ اللّٰهِ ﷺ إلَى الصَّلاةِ فَصلَّى قُلْنَا لِأنَسٍ كَمْ كانَ بَيْنَ فَرَاغِهِمَا مِنْ سَحُورِ هِمَا وَدُخُولِهِمَا فِى الصَّلاةِ. قال كَقَدْرِ مايَقْرَأُ الرَّجُلُ خَمْسِينَ آيَةً *

15-....... Bize Saîd ibn Ebî Arûbe, Katâde'den; o da Enes ibn Mâlik'ten tahdîs etti ki, Allah'ın Peygamberi (S) ile Zeyd ibn Sâbit (R) berâber sahûr yemeği yemişler. Sahûr yemeğini bitirdiklerinde Allah'ın Peygamberi namâza kalkmış ve namâz kıldırmıştır. (Râvî dedi ki:) Biz Enes'e: Sahûr yemeklerini bitirmeleri ile namâza girmeleri arasında ne kadar zamân vardı? dedik. Enes: İnsanın elli âyet okuyabileceği kadar, dedi [21].

٩ــ بابُ طُولِ القِيامِ فِى صَلاةِ اللَّيْلِ

19 Buradaki uyur olmaktan maksad, hakîkaten uyku mu yâhud yan üzerine uzanmak mıdır? İki ihtimâl de olabilir.

20 Çoğunluğun nushalarında başlık böyledir. Hamavî ve Müstemlî nushalarında ise "Sahûr yemeğini yedikten sonra namâza kalkan kimse bâbı" şeklindedir.

21 Bu dört beş dakîkalık bir vakit eder denilmiştir. Bâzıları 52 âyetten el-Hakkaa Sûresi'ni misâl olarak getirmişlerdir.

9- GECE NAMÂZINDA KIYÂMIN UZUN OLMASI BÂBI [22]

١٦ــ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنِ الأَعْمَشِ عَنْ أبِى وَائِلٍ عَنْ عَبْدِاللهِ رضى اللهُ عنهُ قال صَلَّيْتُ مَعَ النبىِّ صلى الله علي وسلم لَيْلَةً فَلَمْ يَزَلْ قائِماً حَتَّى هَمَمْتُ بِأَمْرِ سَوْءٍ قُلْنَا وما هَمَمْتَ قال هَمَمْتُ أنْ أقْعُدَ وَأذَرَ النبىَّ صلى اللهُ عليه وسلم *

16-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Bir gece ben Peygamber (S) ile berâber namâz kıldım. Peygamber devâmlı ayakta duruyordu. Nihâyet ben fenâ bir iş yapmayı kurdum. (Râvî dedi ki:) Biz: Ne yapmayı düşündün? diye sorduk. İbn Mes'ûd: Oturmak ve Peygamber'i (ayakta yalnız) bırakmak istedim, dedi [23].

١٧ــ حدّثنا حَفصُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا خالِدُ بنُ عَبْدِاللهِ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ أبِى وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ رضى اللهُ عَنهُ أنَّ النبىَّ صلى الله عليه وسَلَّمْ كانَ إذَا قامَ لِلتَّهَجُّدِ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فاهُ بِالسِّوَاكِ *

17-....... Huzeyfe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) geceleyin teheccüd namâzı kılmak için kalktığında ağzını misvak ile ovardı.

١٠ــ بابٌ كَيْفَ كانَ صَلاةُ النبىِّ صلى الله عليه وسلم وكَمْ كانَ النبىُّ ﷺ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ

10- BÂB: PEYGAMBER'İN NAMÂZI NASIL İDİ?
Ve Peygamber (S), gecenin bir kısmında kaç rek'at namâz kılardı? [24]

---

22 Çoğunluk için başlık böyledir. Hamavî ile Müstemlî nushalarında ise, "Gece kıyâmında namâzın uzun olması" şeklindedir. Şübhesiz namâzın uzun olması, dolayısıyle kıyâmın uzun olmasını gerektirir. Çünkü rukû', sucûd gibi diğer rükünler, kıyâmdan daha uzun olmazlar.

23 Nâfile namâzın, ayakta durmaya muktedir iken oturarak kılınması câiz olduğu hâlde, İbn Mes'ûd'un bunu fenâ iş sayması, Peygamber'e muhâlefet şeklinde edebi terk olmasından dolayıdır.

24 Buhârî, bu başlıktaki mes'elelerin cevâbı olacak dört hadîsi arka arkaya getirmiştir. Bu hadîslerden ilk ikisi "Vitr Bâbları" bölümünde de geçmiş ve gerekli kısa açıklamalar orada verilmişti.

١٨ــ حدّثنا أَبُو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني سالِمُ بنُ عَبْدِاللهِ أنَّ عَبْدَاللهِ بنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال إنَّ رَجُلاً قال يارسولَ اللهِ كَيْفَ صَلاَةُ اللَّيْلِ قال مَثْنَى مَثْنَى فإِذَا خِفْتَ الصُّبْحَ فأَوْتِرْ بِوَاحِدَةٍ *

18-....... Sâlim ibn Abdillah, babası Abdullah ibn Umer'in şöyle dediğini haber verdi: Bir kimse:

— Yâ Rasûlallah, gece namâzı nasıldır? diye sordu.

Rasûlullah (S):

— *"İkişer ikişerdir. Sabâh vaktinin gireceğinden korktuğun zamân, bir tek rek'atla vitr namâzı kıl"* buyurdu.

١٩ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَي عنْ شُعْبَةَ قال حدّثني أَبُو جَمْرَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما قال كانتْ صَلاَةُ النبيِّ ﷺ ثَلاَثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً يعْنِى بِاللَّيْلِ *

19-....... İbn Abbâs (R): Peygamber(S)'in namâzı onüç rek'at idi, demiştir. İbn Abbâs (bu namâz ile) gece namâzını kasdediyor.

٢٠ــ حدّثنا إِسْحَاقُ قال حدّثنا عُبَيْدُاللهِ قال أخبرنا إِسْرَائِيلُ عنْ أبي حَصِينٍ عنْ يَحْيَي بنِ وَثَّابٍ عنْ مَسْرُوقٍ. قال سأَلْتُ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها عنْ صَلاَةِ رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم بِاللَّيْلِ فقالَتْ سبْعٌ وَتِسْعٌ وَإِحْدَي عَشْرَةَ سِوَى رَكْعَتَيِ الفَجْرِ *

20-....... Mesrûk şöyle demiştir: Ben Âişe(R)'ye Rasûlullah(S)'ın geceleyin kıldığı namâzını sordum. Âişe: Sabâh namâzının iki rek'at sünnetinden başka (gâh) yedi, (gâh) dokuz, (gâh) onbir rek'attır, dedi.

٢١ــ حدّثنا عُبَيْدُاللهِ بنُ مُوسَى قال أخبرنا حَنْظَلَةُ عنِ القَاسِمِ ابنِ مُحَمَّدٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ كانَ النبيُّ صلى اللهُ عليه وسلم يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ ثَلاَثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنْهَا الوِتْرُ وَرَكْعَتَا الفَجْرِ *

21-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) gecenin bir kısmında onüç rek'at namâz kılardı. Vitr namâzı ile sabâh namâzının iki rek'at sünneti de bu sayıdandır [25].

---

25 Muhammed ibn Kaasım tarîkıyle Âişe'den gelen bu *onüç* rek'at rivâyeti ile, ondan evvelki Mesrûk tarîkıyle gelen *yedi, dokuz, onbir* rivâyeti arasında bir taâ-

١١ ـ باب قيام النبي ﷺ بالليل ونومه وما نسخ من قيام الليل وقوله تعالى يا أيها المزمل قم الليل إلا قليلاً نصفه أو انقص منه قليلاً أو زد عليه ورتل القرآن ترتيلاً إنا سنلقي عليك قولاً ثقيلاً إن ناشئة الليل هي أشد وطاءً وأقوم قيلاً إن لك في النهار سبحاً طويلاً وقوله علم أن لن تحصوه فتاب عليكم فاقرؤا ماتيسر من القرآن علم أن سيكون منكم مرضى وآخرون يضربون في الأرض يبتغون من فضل الله وآخرون يقاتلون في سبيل الله فاقرؤا ماتيسر منه وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة وأقرضوا الله قرضاً حسناً وما تقدموا لأنفسكم من خير تجدوه عند الله هو خيراً وأعظم أجراً. قال ابن عباس رضى الله عنهما نشأ قام بالحبشية وطاءً قال مواطأة القرآن أشد موافقة لسمعه وبصره وقلبه ليواطؤا ليوافقوا

11- PEYGAMBER(S)'İN GECEKİ İBÂDETİ, UYKUSU VE GECE İBÂDETİNDEN NESH EDİLEN (MIKDÂR) HAKKINDA BÂBI

Ve Yüce Allah'ın şu kavli:

"Ey bürünen, gecenin birazı hâric olmak üzere kalk. (Gecenin) yarısı mıkdârınca yâhud ondan birazını eksilt. Yâhud (o yarının) üzerine artır. Kur'ân'ı da açık açık tâne tâne oku. Hakîkat biz sana ağır bir söz vahyediyoruz. Gerçek gece (ibâdete) kalkan nefs, o hem uygunluk i'tibâriyle daha kuvvetlidir. Hem kırâatçe daha sağlamdır. Çünkü gündüz senin için bir meşgûliyet var" (el-Muzzemmil: 1-7) [26].

---

ruz görülmemelidir. Kaasım'ın Âişe'den *onüç* rivâyeti, Peygamber'in ekser hallerde kıldığı gece namâzına âiddir. Mesrûk rivâyetinde ise Âişe, Peygamber'in gâh yedi, gâh dokuz, gâh onbir rek'at kıldığını bildirmiştir.

Bu konuda ayrı ayrı sahâbîlerden gelen çeşitli rivâyetler, Peygamber'in ayrı ayrı zamânlarda kıldığı teheccüd namâzlarına âiddir. Her sahâbî kendi gördüğünü, bildiğini haber verdiği için, aralarında fark bulunması tabiîdir.

26 *Bu Âyetlerle İlgili Bir Tefsîr Özeti:*

"...Çünkü biz sana ağır bir söz ilkaa edeceğiz. Tahammülü, icrâ ve îfâsı çok zor olan büyük bir kelâmı üzerine indirip, tatbîk ve icrâsını sana emredeceğiz ki, o söz ağır teklîfleri ve mes'ûliyetleri ihtivâ eden ve def'u reddi kaabil olmayan Kur'ân ile risâlet emri; ilkaası da onun vahyidir. Rasûlullah'a vahy nâzil olurken o kadar ağır ve şiddetle gelirdi ki, derhâl çehresi değişirdi.... Vahy ve

Ve Yüce Allah'ın şu kavli: [27]

"Şübhe yok ki, Rabb'in, senin gecenin üçte ikisinden biraz eksik; yarısı; üçte biri kadar ayakta durmakta olduğunu ve senin maiyyetinde bulunanlardan bir zümrenin de (böyle yaptığını) elbet biliyor. Geceyi, gündüzü Allah saymaktadır. O, bunu sizin sayamıyacağınızı bildiği için, size karşı (ruhsat cânibine) döndü. Artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun. Allah muhakkak bilmiştir ki, içinizden hastalar olacak, diğer bir kısmı Allah'ın fadlından (nasîb) aramak üzere yeryüzüne yol tepecekler, başka bir takımı da Allah yolunda çarpışacaklardır. O hâlde, O'ndan kolay geleni okuyun. Namâzı dosdoğru kılın. Zekâtı verin. Allah'a gönül hoşluğu ile ödünç verin. Önden nefsleriniz için ne hayr gönderirseniz, onu Allah yanında daha hayırlı ve sevâbca daha büyük olarak bulursunuz. Allah'tan mağfiret isteyin. Şübhesiz ki, Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"

(el-Muzzemmil: 20) [28].

---

ilkaa böyle maddeten bile bir sıklet ve tazyîk ile geldiği gibi, ma'nâsındaki ahkâm ve ahlâkın icrâ ve tatbîkatı da nice mucâhedelere mutevakkıf ağırlıkları muhtevîdir. Kur'ân'ı okumak kolay olsa da, onunla amel zordur. Sonra mîzânda ecr ve sevâbı da ağırdır. İşte başlangıçta gece kıyâmı ve Kur'ân tertîli ile emr, o cümleden olmak üzere gelecek olan ağır emirlerin icrâsına kaabiliyet ve isti'dâd kazanmak üzere nefslerin terbiyesi ve mucâhede kuvvetlerinin terakkî ve inkişâfı için ihzârî bir riyâzettir. Bunun gündüz yapılmayıp da geceden başlamasının sebebi hikmeti, çünkü gece nâşiesi, gece yetişen nefs veyâ gece vukûa gelen hâdise veyâ gece neş'esi ve neş'eti ...-muvâtaa uygunluk, mutâbakat demektir-, yânî gece nâşiesi daha baskın, daha samîmî, yâhud kalb ve vicdâna daha uygun. Gece sükûnet ve inkıta' hengâmı olduğu için, uyanık olanların gözü gönlüne daha mutâbık ve gündüzün mânialarıve meşgûliyetleri içinde duyulamıyacak hâdiseleri duymak için keşfi daha açık, riyâdan, ağyârın muzâhamesinden âzâde olarak ihlâs gâyesine daha muvâfık, yâhud daha keskin, daha dokunaklıdır. Ve deyişçe, söyleyişçe, söyleyiş ve anlayış cihetiyle daha sağlamdır. Kelâm daha iyi söylenir ve duyulur. Gürültüler kesilmiş bulunacağı cihetle kırâat ve tefekkür, mutâbaa ve tezekkür, söylenen ve dinlenen söz daha sağlam olur... (*Hakk Dîni*, VII, 5428).

27 Bu el-Muzzemmil:20. âyetinin sonradan nâzil olup, sûrenin evvelindeki gece kıyâmı emrini hafîfletmiş ve ta'dîl etmiş olduğunda ittifâk vardır.

28 Buhârî bu âyetlerde Müslim'in Sa'd ibn Hişâm tarîkından tahrîc ettiği şu hadîse işâret eder gibidir: Âişe şöyle demiştir: "Allah bu el-Muzzemmil Sûresi'nin evvelinde gece namâzını farz kıldı. Allah'ın Peygamberi ile sahâbîleri bir yıl gece namâzını kıldılar. Nihâyet bu sûrenin sonunda hafîfletme ruhsatı indirildi de gece ibâdeti, farziyyetinin ardından tatavvu' bir ibâdet oldu".

İbn Abbâs: "Neşee" kelimesi Habeş dilinde "Kaame(= Kalktı)" ma'nâsınadır, demiştir. Yine İbn Abbâs, "Vatae" kelimesini de: Kur'ân'ın muvâtaasını, "Gece okunan Kur'ân'ın gündüzden ziyâde işitmeye, göze ve kalbe (nüfûzu şiddet ve) uygunluğu vardır" şeklinde tefsîr etmiş; sonra bu tefsîri te'yîd ederek: "*Li-yuvâtıû*" (et-Tevbe: 37) Li-yuvâfıkû (yânî uymaları için) ma'nâsınadır, demiştir [29].

٢٢ــ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِاللّهِ قال حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ عنْ حُمَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَساً رضى اللّهُ عنهُ يَقُولُ كانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى نَظُنَّ أنْ لاَيَصُومَ مِنْهُ وَيَصُومُ حَتَّى نَظُنَّ أنْ لاَيُفْطِرَ مِنْهُ شَيْئاً وكانَ لاَتَشَاءُ أنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّياً إلاَّ رَأَيْتَهُ وَلاَ نائِماً إلاَّ رَأَيْتَهُ * تابَعَهُ سُلَيْمانُ وأبُو خالِدٍ الأَحْمَرُ عنْ حُمَيْدٍ *

22-....... Bana Muhammed ibn Ca'fer, Humeyd et-Tavîl'den tahdîs etti ki, o, Enes'ten şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S) her aydan (o kadar günlerde) oruç tutmaz idi ki, biz O'nu artık o ayın hiçbir gününde oruç tutmayacak zannederdik. Yine Rasûlullah her aydan (o kadar günlerde) oruç tutar idi ki, biz O'nu artık o aydan hiçbir gün orucu bırakmayacak zannederdik. Yine Rasûlullah'ı geceden bir kısmında namâz kılar görmek istemiyorsundur ki, muhakkak namâz kılar görürdün. Uyur görmek istemiyorsundur ki, muhakkak uyur görürdün [30].

Bu hadîsi Humeyd'den rivâyet etmekte Süleymân ibn Bilâl ile

Buhârî kendi şartı üzere olmadığı için bu hadîsi getirmekten Enes hadîsi ile mustağnî oldu. Çünkü Enes hadîsi Peygamber'in bâzen bütün gece uyuduğuna delâlet etmektedir. Bu ise tatavvu' yoludur. Eğer vucûb devâm etmiş olsaydı, Peygamber kalkmayı ihlâl etmezdi. Ve burası ile hadîsin başlığa uygunluğu zâhir oluyor (İbn Hacer).

29 İbn Abbâs'ın bu tefsîrlerinin birincisini Abd ibn Humeyd sahîh bir isnâd ile İbn Cureyc'den; o da İbn Abbâs'tan şeklinde mevsûlen rivâyet etmiştir. İkincisini de "Li-yuşâbihû" lâfzıyle Taberî mevsûlen rivâyet etmiştir.

Yüce Allah bu 20. âyet ile Peygamber'i gece yarısında, yâhud gece yarısından biraz evvel yâhud gece yarısından biraz sonra teheccüd namâzına kalkmakta muhayyer bırakmıştır.

30 Enes ibn Mâlik, bu hadîsi ile Peygamber'in nâfile namâz kılmak ve oruç tutmak husûsunda muayyen ve muttarid bir programa tâbi' olmadığını bildirmek istiyor.

Ebû Hâlid Süleymân ibn Hayyan el-Ahmer, Muhammed ibn Ca'fer'e mutâbaat etmişlerdir [31].

١٢ـ باب عَقْدِ الشَّيْطَانِ عَلَى قافِيَةِ الرَّأْسِ إِذَا لَمْ يُصَلِّ بِاللَّيْلِ

12- İNSAN GECELEYİN NAMÂZ KILMADIĞI ZAMÂN, ŞEYTÂNIN ONUN BAŞININ ARKA KÖKÜNE DÜĞÜM BAĞLAMASI BÂBI

٢٣ـ حدّثنا عَبْدُاللَّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ أبي الزِّنادِ عنِ الأعْرَجِ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ قال يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قافِيَةِ رَأْسِ أحَدِكُمْ إذَا هُوَ نامَ ثَلاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ كُلَّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ فإنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَاللهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فانْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فإنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فأصْبَحَ نَشِيطاً طَيِّبَ النَّفْسِ وَإلاَّ أصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلانَ *

23-....... Bize Mâlik, Ebu'z-Zinâd'dan; o da el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre'den haber verdi ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Sizin herhangi biriniz* (gece) *uyuyunca Şeytân onun boyun köküne üç düğüm bağlar. Her düğüme: 'Senin üzerinde uzun bir gece vardır* (râhat uyu' telkînini) *vurur. O kimse, uyanıp Allah'ı anarsa bir düğüm çözülür. Abdest alırsa bir düğüm daha çözülür. Namâz da kılarsa bir düğüm daha çözülür. Artık o* (teheccüd sâhibi) *kimse, düğümü çözük, gönlü hoş ve neş'eli olarak sabâha girer. Fakat Allah'ı anmaz, abdest alıp namâz kılmazsa, gönlü kirli ve uyuşuk hâlde sabâha girer"* [32].

---

31 Ebû Hâlid'in mutâbaatını Buhârî, Kitâbu's-Savm'da mevsûlen rivâyet etmiştir.

32 Bu hadîsteki düğümü İbn Melek: Bir tenbellik ve atâlet düğümüdür ki, Şeytân bu tenbellik ve atâleti gâfillerin üzerine yükler, demiştir. Taybî de: Şeytân'ın gaflet ehlini ağırlaştırması ve bunları bağlamış gibi hareketten alıkoymasıdır, demiştir. Beydâvî de şöyle der: Şeytân'ın düğümü bağlaması, uykuyu zînetlemesinden ve o kimsede uykuya karşı derin bir sevgi uyandırmasından istiâre edilmiştir. Düğümlerin üç tâne olması da Allah'ı zikre, abdeste, namâza karşı birer düğüm edinmesinden ve Şeytân'ın bu üç ibâdetten üç tesvîl ve iğfâl ile alıkoymasından dolayıdır.

Bu hadîsteki düğümü kalbin düğümünden; azm ve irâdenin felce uğramasından ibârettir diye tefsîr edenler isâbet etmişlerdir. Gûyâ Şeytân, teheccüde kalkmak arzûsunda bulunan mü'minin gönlüne "Yat, yat, daha gece uzundur" diye vesvese bırakarak, onu gece namâzından alıkoymuş oluyor.

Bu hadîsten öğrendiğimiz hakîkat, Allah'ı zikrin, abdestin, namâzın Şeytân'ı ve onun telkînlerini, nefsin şerr ve fesâda olan temâyülünü def' etmesi key-

٢٤ـ حدّثنا مُؤَمَّلُ بنُ هِشَامٍ قال حدّثنا إِسْمَاعِيلُ قال حدّثنا عَوْفٌ قال حدّثنا أَبو رَجاءٍ قال حدّثنا سَمُرَةُ بنُ جُنْدَبٍ رضى اللّهُ عنه عنِ النبيِّ ﷺ فِى الرُّؤْيا قال أَمَّا الَّذِى يُثْلَغُ رَأْسُهُ بِالحَجَرِ فإِنَّهُ يَأْخُذُ القُرْآنَ فَيَرْفُضُهُ وَيَنَامُ عنِ الصَّلاَةِ المَكْتُوبَةِ *

24-....... Bize Ebû Recâ el-Utâridî tahdîs edip şöyle dedi: Bize Semure ibn Cundeb (R), Peygamber(S)'den tahdîs etti ki, uzun ru'yâ hadîsinin içinde Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"O başı taş ile yarılıp berelendiğini gördüğün kimseye gelince, şübhesiz o, Kur'ân'ı alıyor; müteâkıben onu* (ezberlemeyi ve onunla amel etmeyi) *terkediyor, ve farz olan namâzdan gâfil olarak* (bütün gece) *uyuyordu"* [33].

١٣ـ بابٌ إِذَا نامَ وَلَمْ يُصَلِّ بالَ الشَّيْطَانُ فِى أُذُنِهِ

13- BÂB: İNSAN UYUDUĞU VE NAMÂZ KILMADIĞI ZAMÂN ŞEYTÂN ONUN KULAĞINA İŞER

٢٥ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا أَبو الأَحْوَصِ قال حدّثنا مَنْصُورٌ عنْ أَبِى وَائِلٍ عنْ عَبْدِاللهِ رضى اللّهُ عنهُ قالَ ذُكِرَ عِنْدَ النبىِّ صلى الله عليه وسلم رَجُلٌ فَقِيلَ مازَالَ نائِماً حتَّى أَصْبَحَ ماقامَ إِلَى الصَّلاَةِ فقالَ بالَ الشَّيْطَانُ فِى أُذُنِهِ *

25-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber'-in yanında bir adam anıldı ve bu adam sabâha kadar uykuya dalar; namâza kalkmaz denildi. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *"Öyle ise onun kulağına Şeytân işemiştir"* buyurdu [34].

---

fiyetidir. Bir de teheccüd sâhiblerinin gözü nurlu, gönlü sürûrlu olarak yeni günün sabâhına girmesidir. Bu neş'e ve sevinç, teheccüd sâhiblerinin yüzünde parlar ve açıkça görülür. Her günün hayır ve bereketi ve hattâ sıhhî saâdeti de, o günün fecri ile birlikte doğar (*Tecrîd Ter.*, IV, 131-134).

33 Buhârî bu hadîsi birçok yerlerde parça parça kesilmiş olarak getirmiştir. Tamâmı Kitâbu'l-Cenâiz'in sonlarında gelecektir. Buyû', Cihâd, Bed'u'l-Halk, Edeb, Ehâdîsu'l-Enbiyâ, Tefsîr, Ru'yâ Ta'bîri Kitâbları'nda da tahrîc etmiştir. Müslim de Ru'yâ Kitâbı'nda Muhammed ibn Beşşâr'dan ve Bundâr'dan muhtasaran rivâyet etmiştir... (*Umdetu'l-Kaarî*, III, 616-617).

34 Hattâbî: Bu adamın uykusunun ağırlığı ve kendisini namâzdan gâfil hâle getirmesi, kulağına işenen ve işitme duygusu bozulan kimsenin hâline benzetilmiştir demiş ve bu ta'bîri temsîle hamletmiştir.

Taybî: Şeytân bu gâfilin kulağını bâtıl şeylerle doldurmuş ve kulağında hakk

١٤ـ بابُ الدُّعاءِ في الصَّلاةِ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ. وقال عَزَّ وَجَلَّ كانُوا قَلِيلاً مِنَ اللَّيْلِ مايَهْجَعُونَ أىْ مايَنامُونَ وبِالأسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

14- GECENİN SON SÂATLERİNDE NAMÂZ İÇİNDE DUÂ BÂBI [35]

Azîz ve Celîl olan Allah da şöyle buyurdu:
"(Çünkü) Muttakîler gecenin az bir kısmında uyurlardı ve seher vakitlerinde de onlar mağfiret dilerlerdi"
(ez- Zâriyât: 17-18) [36].

٢٦ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ أبى سَلَمَةَ وَأبى عَبْدِاللهِ الأغَرِّ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال يَنْزِلُ رَبُّنا تَبارَكَ وَتعالى كُلَّ لَيْلَةٍ إلَى السَّماءِ الدُّنْيا حِينَ يَبْقى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرُ يَقُولُ مَنْ يَدْعُونى فأسْتَجِيبَ لَهُ مَنْ يَسْألُنِى فأُعْطِيَهُ مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فأغْفِرَلَهُ *

26- Bize Abdullah ibn Mesleme, Mâlik'ten; o da İbn Şihâb'dan; o da Ebû Seleme ile Ebû Abdillah el-Ağarr'dan; bunların her ikisi de Ebû Hureyre(R)'den tahdîs ettiler ki, Rasûlullah (S) şöyle demiştir: *"Gecenin son üçte biri kaldığı zamân Mubârek ve Âlî olan Rabb'ımız* (keyfiyetini bilmediğimiz bir hâlde) *her gece dünyâ semâya iner ve: Bana kim duâ eder ki onun duâsına icâbet edeyim! Benden kim bir hâcet ister ki ona dileğini vereyim! Benden kim mağfiret diler ki onun için mağfiret edeyim!' buyurur"* [37].

---

sözü işitmeye mâni' bir sağırlık meydana getirmiştir denilebilir, demiştir.

Kurtubî ise: Şeytân'ın bu fiilini hakîkî ma'nâya hamletmekte be's görmemiştir.

35 Bu Ebû Zerr'in rivâyetidir. Ondan başkalarının rivâyetinde başlık "Gecenin sonunda duâ ve namâz bâbı ..." şeklindedir.

36 Buhârî bu âyeti başlığa "Yehcaûn = Uyurlar" ma'nâsından dolayı, gece ibâdetinin Kur'ân'dan delîli olmak üzere almıştır. Hucâ' fiili hakkında daha önce açıklama geçmişti. Ma'nânın daha iyi anlaşılması için bu âyeti altı ve üstü ile tekrar yazalım:

"Şübhesiz muttakîler Rabb'larının kendilerine vermiş olduğunu almış olarak cennetlerde ve pınarlardadırlar. Çünkü onlar bundan evvel iyi amel edenlerdir. Onlar gecenin (ancak) ***az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde de onlar istiğfâr ederlerdi"*** (ez-Zâriyât: 15-18).

37 Bu hadîs, "Nuzûl Hadîsi" diye anılır. Altı Kitâb'da ve diğer sahîh, sünen, müsned ve mu'cemlerin hepsinde rivâyet çokluğu ile seçkin olmak ve müteşâbihlerden bulunmakla mühimm ve meşhûrdur. Bunu yirmiden fazla sahâbî rivâyet etmiştir.

Hadîsteki "Yenzilu = İner" fiili, Buhârî nushalarında yâ'nın fethi ile zabtedilmiştir. Buna göre yakınlık ile te'vîl edilerek ma'nevî nuzûl kasdolunabilir,

١٥ــ باب من نام أوّل الليل وأحيا آخره. وقال سلمان لأبى الدرداء رضى اللّه عنهما نم فلمّا كان من آخر الليل قال قم قال النبىّ صلى اللّه عليه وسلم صدق سلمان

15-, GECENİN EVVELİNİ UYUYUP, SONUNU (NAMÂZ, KIRÂAT, ZİKİR GİBİ İBÂDETLE) İHYÂ EDEN KİMSE BÂBI

Ve Selmân Fârisî, kardeşliği Ebu'd-Derdâ'ya: Sen uyu, demiş; gecenin sonundan bir vakit olunca da: Şimdi kalk, demiştir. Peygamber (S) de: *"Selmân doğru söylemiştir"* buyurdu [38].

---

ve: Allah, lûtfu keremi ile kullarına yaklaşır, demek olur. "Dünyâ semâ", Allah'ın bize yaklaşması hâlinden ibâret bulunur. Dünyâ kelimesinin "dunuvv"-den "kurb = yakınlık" ma'nâsını ifâde etmesi de bunu te'yîd eder.

Ebû Bekr ibn Fûrek, bâzı âlimlerin bu fiili yâ'nın ötresi ile "Yunzilu = İndirir" şeklinde zabt ettiklerini hikâye etmiştir. Bu takdîrde fiilin hazf olunmuş bir mef'ûle ta'diye etmesi gerekir: "ينزل الله ملكا = Yunzilullahu meleken = Allah bir melek indirir" demek olur. Kurtubî bu rivâyetin sahîhliğine delîl olarak Nesâî'nin "ثم يأمر مناديا يقول : هل من داع... = Sonra var mı duâ eden diyecek bir munâdîyi emreder.." rivâyetini delîl getirip, böylece müşkilin kalkacağını bildirir (*Fethu'l-Bârî*, III, 272).

Aynî'nin *Umdetu'l-Kaarî*'sinde bu hadîs hakkında çok güzel tevcîhler ve açıklamalar vardır. Bu tevcîhlerden biri özetle şudur: Nuzûl, intikaal, i'lâm, kavl, ikbâl, teveccüh ve bir hükmün çıkışı ma'nâlarına kullanılır. Bu ma'nâların hepsi lûgatçılar arasında bilinen şeylerdir. Mâdem ki nuzûlün böyle müşterek ma'nâsı vardır; Allah'ın kendisiyle tavsîfi câiz olan bir ma'nâya hamledilmesi en doğru bir harekettir. Burada Allah'ın rahmetle, dileklerini vermekle, mağfiretler etmek sûretiyle teheccüd kılanlara ikbâl ve teveccüh buyurmasıdır denilebilir. Bu bir te'vîl değil, fakat lâfzı, medlûlü olan müşterek ma'nâlardan birisine hamletmektir ki, İmâm Mâlik gibi bâzı selefin te'vîlleri de hep bu yolda bir te'vîldir (III, 618-623).

38 Buhârî başlığa koyduğu bu hadîsi Ktitâbu's-Savm ve Kitâbu'l-Edeb'de Ebû Cuhayfe'den mevsûlen rivâyet ettiği uzunca hadîsten almıştır. Buraya aldığı kısa fıkra, bâb başlığına lâyık vecîz bir ifâdedir. Hadîsin bütününden biraz daha genişçe bir kısmı şöyledir:

"Gece olunca Ebu'd-Derdâ, gecenin evvelinde namâz kılmak istedi. Selmân:
— Uyu, diye men' etti.
Ebu'd-Derdâ da uyudu. Sonra bir daha kalkmak istedi. Yine Selmân:
— Uyu, diye men' etti.
Gecenin son vakti olunca Selmân:
— Artık şimdi kalk, dedi.
Berâber kalkıp namâz kıldılar. Namâzı müteâkıb Selmân, Ebu'd-Derdâ'ya:
— Şübhesiz senin üzerinde, Rabb'in için bir hakk vardır. Kezâ senin üzerinde nefsin için de bir hakk vardır. Senin üzerinde âilen için de bir hakk vardır. Binâenaleyh sen her hakk sâhibine hakkını ver, dedi.

Sonra Ebu'd-Derdâ, Peygamber'e geldi ve bu hâdiseyi Peygamber'e söyledi. Peygamber de Ebu'd-Derdâ'ya hitâben:
— *"Selmân doğru söylemiştir"* buyurdu.

٢٧ ــ حدّثنا أبو الوَلِيدِ قال حدّثنا شُعْبَةُ وَحدّثني سُلَيْمَانُ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إسْحَاقَ عَنِ الأسْوَدِ قال سأَلْتُ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها كَيْفَ صَلاَةُ النبيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ قالَتْ كانَ يَنامُ أَوَّلَهُ وَيَقُومُ آخِرَهُ فَيُصَلّى ثُمَّ يَرْجِعُ إلَى فِرَاشِهِ فإذَا أذَّنَ المُؤَذِّنُ وَثَبَ فإنْ كانَ بِهِ حاجَةٌ اغْتَسَلَ وَإلاَّ تَوَضَّأَ وخَرَجَ *

27-....... el-Esved şöyle demiştir: Ben Âişe'ye: Peygamber'in gece namâzı nasıldı? diye sordum. Âişe (R) şöyle cevâb verdi: Rasûlullah (S) gecenin evvelinde uyurdu. Gecenin sonunda da kalkar, namâz kılardı. (Namâzdan) sonra da yatağına dönerdi. Müezzin ezân okumaya başlayınca sıçrayıp kalkardı. Eğer kendisine bir ihtiyâc olmuşsa yıkanır, (yıkanmaya ihtiyâc) yoksa abdest alır ve (mescide) çıkardı [39].

١٦ ــ بابُ قِيامِ النبيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ

16- PEYGAMBER(S)'İN RAMAZÂN'DAKİ VE DİĞER AYLARDAKİ GECE İBÂDETİ BÂBI

٢٨ ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عَنْ سَعِيدِ بنِ أبِي سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أنَّهُ أخبرهُ أنَّهُ سَأَلَ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها كَيْفَ كانَتْ صَلاَةُ رسولِ اللهِ ﷺ فِي رَمَضَانَ فَقَالَتْ ما كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلاَ فِي غَيْرِهِ عَلَى إحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً يُصَلّى أَرْبَعاً فَلاَ تَسَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ ثُمَّ يُصَلّى أَرْبَعاً فَلاتَسَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ ثُمَّ يُصَلّى ثَلاَثاً قالَتْ عائِشَةُ فَقُلْتُ يارسولَ اللهِ أتَنامُ قَبْلَ أنْ تُوتِرَ فقال يا عائِشَةُ إنَّ عَيْنَيَّ تَنامَانِ وَلاَ يَنامُ قَلْبى *

28-....... Abdurrahmân ibn Avf'un oğlu Ebû Seleme, kendisinin Âişe'den Rasûlullah'ın ramazân ayındaki namâzının nasıl olduğunu sorduğunu ve Âişe'nin cevâbını Saîd'e haber vermiştir. Âişe (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) ne ramazânda, ne de ramazânın gayrı (geceler)de onbir rek'at üzerine ziyâde etmezdi. Rasûlullah evvelâ dört rek'at kılardı ki, artık sen o rek'atların güzelliğinden ve uzunluğundan sorma. Sonra Rasûlullah dört rek'at daha kılardı. Bunların da

---

39 Hadîsin başlığa mutâbakatı açıktır. Son fıkradaki "Eğer kendisine bir ihtiyâc olmazsa" sözü, cinsî münâsebet yapılmış da yıkanma gerekmişse demektir.

güzelliğinden ve uzunluğundan sorma. Sonra üç rek'at kılardı. Âişe dedi ki: Ben: Yâ Rasûlallah, vitr kılmandan önce uyur musun? diye sordum. Rasûlullah: *"Yâ Âişe, benim iki gözüm uyur, fakat kalbim uyumaz"* buyurdu [40].

٢٩ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال **حدّثنا** يَحْيَ بنُ سَعِيدٍ عَنْ هِشَامٍ قال أخبرنى أبى عَنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ مارَأَيْتُ النبىَّ ﷺ يَقْرَأُ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلاَةِ اللَّيْلِ جالِساً حَتَّى إذَا كَبِرَ قَرَأَ جالِساً فإذَا بَقِىَ عليه مِنَ السُّورَةِ ثَلاثُونَ أَوْ أَرْبَعُونَ آيَةً قامَ فَقَرأَ هُنَّ ثُمَّ رَكَعَ *

29-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'i gece namâzından hiçbir rek'atta, tâ yaşlanıncaya kadar oturarak okur görmedim. Yaşlandığı zamân oturarak okurdu. Üzerinde sûreden otuz yâhud kırk âyet kaldığında ayağa kalkar, ve o âyetleri de okur, sonra rukû' yapardı [41].

١٧ــ بابُ فَضْلِ الطُّهُورِ باللَّيْلِ وَالنَّهارِ وفَضْلِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الوُضُوءِ باللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

17- GECE VE GÜNDÜZ TEMİZLENİP PÂKLANMANIN FAZÎLETİ İLE GECE VE GÜNDÜZDE ABDEST ALMANIN ARDINDAN NAMÂZ KILMANIN FAZÎLETİ BÂBI [42]

٣٠ــ حدّثنا إسْحَاقُ بنُ نَصْرٍ قال **حدّثنا** أَبو أُسامَةَ عَنْ أَبى حَيَّانَ عَنْ

---

40 Ebû Seleme, ramazânın şeref ve fazîletinden dolayı Peygamber'in ramazândaki teheccüd namâzının kemmiyet ve keyfiyetinde, yânî sayısı ve sıfatında bir değişiklik olabileçeğini tahmîn ederek, Hz. Âişe'den yalnız ramazândaki gece namâzını sormuştu. Fakat Âişe, sorucuda hiç şübhe bırakmamak için, Peygamber'in hem ramazândaki, hem de ramazândan başka gecelerdeki namâzını haber vermiştir. İşte bu cevâb, bâb başlığına uygun düşmektedir. Peygamber'in namâzının bütün sene içinde musâvî olduğu sâbit olmaktadır.

Bu hadîsten nâfile olan gece namâzında bir selâm ile dört rek'at kılındığı da, vitr namâzının bir selâm ile üç rek'at kılındığı da sarîh olarak sâbit oluyor. Hadîsin son fıkrası, Peygamber'in uyku ile abdestinin bozulmadığını açıkça bildiriyor.

41 Bu hadîsin bir rivâyeti "Namâzı Kısaltma Kitâbı"nda geçmişti.

42 Kuşmeyhenî nushasında ikinci kısım "Gece ve gündüz abdest alma sırasında namâz kılmanın fazîleti..." şeklindedir.

أبى زُرْعَةَ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنه أنَّ النبىَّ ﷺ قالَ لِبلالٍ عِنْدَ صَلاةِ الفَجْرِ يابِلاَلُ حَدِّثْنِى بِأَرْجى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِى الإِسْلاَمِ فإنِّى سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الجَنَّةِ قال ماعَمِلْتُ عَمَلاً أَرْجى عِنْدِى أنِّى لَمْ أَتَطَهَّرْ طُهُوراً فِى ساعَةِ لَيْلٍ أوْ نَهارٍ إلاَّ صَلَّيْتُ بِذٰلِكَ الطُّهُورِ ماكُتِبَ لِى أنْ أُصَلِّىَ. قال أبو عَبْدِاللهِ دَفَّ نَعْلَيْكَ يَعْنِى تَحْرِيكَ *

30-....... Bize Ebû Usâme, Ebû Hayyân'dan; o da Ebû Zur'a'-dan; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) sabâh namâzı sırasında Bilâl'e hitâben şöyle buyurmuştur: *''Ya Bilâl! İslâm içinde işlediğin ve senin nazarında menfaatça en ümîdli olan bir amelini bana söyle. Çünkü ben bu gece cennetin içinde, önümde senin iki ayakkabının yürüyüş sesini işittim''.* Bilâl: Ben kendime göre menfaatça şundan daha ümîdli olan bir iş işlemedim: Ben gece yâhud gündüzün herhangi bir sâatinde iyice temizlenir ve bu temizlik ile de muhakkak bana kılmaklığım takdîr buyurulduğu kadar namâz kılarım, dedi [43].

Ebû Abdillah el-Buhârî: ''Deffu na'leyk'' ile ayakkabıların hareket ettirilmesini kasdediyor, dedi.

١٨ــ بابُ مايُكْرَهُ مِنَ التَّشْدِيدِ فِى العِبادَةِ

18- İBÂDETTE ŞİDDET VE KATILIK YAPMANIN (YÂNÎ FAZLA MEŞAKKAT YÜKLENMENİN) MEKRÛH KILINMASI BÂBI

٣١ــ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ عنْ عَبْدِ العَزِيزِ ابنِ صُهَيْبٍ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللَّهُ عنهُ قال دَخَلَ النبىُّ ﷺ فاذَا حَبْلٌ مَمْدُودٌ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ فقال ما هٰذَا الحَبْلُ قالُوا هٰذَا حَبْلٌ لِزَيْنَبَ فإذَا فَتَرَتْ تَعَلَّقَتْ فقال النبىُّ ﷺ لاَ حُلوهُ لِيُصَلِّ أحدُكُمْ نَشَاطَهُ فإذَا فتَرَ فَلْيَقْعُدْ. قال وَقال عَبْدُاللَّهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنْ هِشَامِ ابنِ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ كانَتْ عِنْدِى امْرَأَةٌ مِنْ بَنِى أسَدٍ فَدَخَلَ عَلَيَّ رسولُ اللهِ

---

43 Buhârî bu hadîsi Bilâl'in fazîleti bâbında da getirmiştir. Müslim de aynı bâbda getirmiştir (*Sahîh-i Müslim ve Tercemesi,* VII, 370-371).

Bu hadîsten, gece gündüz temizliği devâm ettirmenin ve her temizlik akabinde namâz kılmanın fazîleti sâbit oluyor.

ﷺ فقال مَنْ هٰذِهِ قُلْتُ فُلاَنَةُ لاَتَنَامُ بِاللَّيْلِ فَذُكِرَ مِنْ صَلاَتِهَا فقال مَهْ عَلَيْكُمْ
ما تُطِيقُونَ مِنَ الأَعْمَالِ فإِنَّ اللهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا *

31-....... Bize Abdulvâris, Abdulazîz ibn Suheyb'den; o da Enes ibn Mâlik(R)'ten tahdîs etti, O şöyle demiştir: Peygamber (S) -mescide- girdi. Girince mescidin iki direği arasına bir ip çekilmiş olduğunu gördü. *"Bu ip nedir?"* diye sordu. Sahâbîler: Bu Zeynep (bintu Cahş)'in ipidir [44]. Zeyneb (namâzda ayakta durmaktan) yorulunca bu ipe tutunur, dediler. Bunun üzerine Peygamber: *"Hayır* (ibâdette böyle güçlük olmaz). *Bu ipi çözünüz. Sizin biriniz zinde ve kuvvetli oldukça namâzı* (ayakta) *kılsın. Yorulup gevşeyince de hemen otursun* (ve oturarak tamamlasın)" buyurdu [45].

Dedi ki: Ve Abdullah ibn Mesleme, Mâlik'ten; o da Hişâm ibn Urve'den; o da babası Urvetu'bnu'z-Zubeyr'den; o da Âişe(R)'den söyledi. Âişe şöyle demiştir: Yanımda Esed oğulları'ndan bir kadın vardı [46]. Bu sırada üzerime Rasûlullah girdi. *"Bu kadın kimdir?"* diye sordu. Fulâncadır; geceleyin uyumaz imiş; namâzından zikrolundu (yâhud namâzından zikrediyor), dedim. Rasûlullah: "(Bu sözü) *bırak, dâimâ tâkat yetireceğiniz işleri yapınız. Şübhesiz Allah, siz usanmadıkça usanmaz"* buyurdu [47].

١٩ ــ بابُ مايُكْرَهُ مِنْ تَرْكِ قِيامِ اللَّيْلِ لِمَنْ كانَ يَقُومُهُ

19- GECE NAMÂZA KALKMAYI ÂDET EDİNEN BİR KİMSENİN GECE NAMÂZINI TERKETMESİNİN MEKRÛH KILINMASI BÂBI

٣٢ ــ حدّثنا عَبَّاسُ بنُ الحُسَيْنِ قال حدّثنا مُبَشِّرٌ عنِ الأَوْزاعِيِّ ح
وحدّثني مُحَمَّدُ بنُ مُقاتِلٍ أبو الحَسَنِ قال أخبرنا عَبْدُاللَّهِ قال أخبرنا الأَوْزَاعِيُّ
قال حدّثني يَحْيَ بنُ أبي كَثِيرٍ قال حدّثني أبو سَلَمَةَ بنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ قال
حدّثني عَبْدُاللهِ بنُ عَمْرِو بنِ العَاصِ رضى اللَّهُ عنهما قال قال لِي رسولُ اللهِ

---

44 Bu kadın, Zeyneb'in kendisi değil, kardeşi Hamne bintu Cahş olduğu da söylenmiştir.

45 Bu hadîsten, ayakta namâza başlayıp da mecâlsiz kalınca gerisini oturarak tamamlamanın cevâzı; ibâdette i'tidâle teşvîk, külfet ve meşakkata girişmekten nehiy; kadınların câmide namâz kılmalarının cevâzı; bütün gece namâz kılmanın mekrûh olduğu hükümleri çıkarılmıştır.

46 Bu kadın Havlâ bintu Tuveyt'tir ki, Kureyş'in Esed kolundandır.

47 Buhârî bu hadîsi Kitâbu'l-Îmân'da da biraz ziyâde ile rivâyet etmiş idi.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَاللّٰهِ لَاتَكُنْ مِثْلَ فُلَانٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ * وقال هِشَامٌ حدّثنا ابنُ أَبِي العِشْرِينَ قال حدّثنا الأَوْزَاعِيُّ قال حدّثني يَحْيَى عنْ عُمَرَ بنِ الحَكَمِ بنِ ثَوْبَانَ قال حدّثني أَبُو سَلَمَةَ مِثْلَهُ * وَتَابَعَهُ عَمْرُو بنُ أَبِي سَلَمَةَ عنِ الأَوْزَاعِيِّ *

32-....... Bize Mübeşşir, el-Evzâî'den tahdîs etti. **H** ve yine bana Muhammed ibn Mukaatil Ebu'l-Hasen tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdullah ibn Mubârek haber verip şöyle dedi: Bize el-Evzâî haber verip şöyle dedi: Bana Yahyâ ibn Ebî Kesîr tahdîs edip şöyle dedi: Bana Ebû Seleme ibn Abdirrahmân tahdîs edip şöyle dedi: Bana Abdullah ibn Amr ibni'l-Âs (R) tahdîs edip şöyle dedi: Rasûlullah (S) bana: *"Yâ Abdallah! Sen fulân kimse gibi olma. O, geceden bir kısmında namâza kalkar idi; sonra gece namâzını terketti"* buyurdu [48].

Ve Hişâm ibn Ammâr şöyle dedi: Bize İbnu Ebî Işrîn tahdîs edip şöyle dedi: Bize el-Evzâî tahdîs edip şöyle dedi: Bana Yahyâ (ibn Ebî Kesîr), Umer ibnu'l-Hakem ibn Sevbân'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bana Ebû Seleme bu hadîsin benzerini tahdîs etti [49].

Ve bu hadîsi el-Evzâî'den rivâyet etmekte Amr ibnu Ebî Seleme, İbnu Ebî Işrîn'e mutâbaat etmiştir [50].

٢٠ــ بابٌ

20- BÂB [51]

---

48 Bu hadîs hem gece namâzına teşvîkı ve tergîbi, hem de bu ibâdete alışıp da sonraları terketmekten sakındırma ma'nâsını taşımaktadır. Çünkü gece namâzını âdet edinen bir kimsenin bilâhare terketmesi, ibâdetten yüz çevirmeyi iş'âr edebilir.

Hadîsteki "fulân" diye kinâye edilen şahsın kim olduğu bilinememiştir. Bu mübhemliğin, râvîlerden biri veyâ kusuru örtmek için bizzât Peygamber tarafından söylenmek ihtimâli vardır.

Buhârî bu hadîsi burada üç senedle sevketmiştir. Üçü de büyük tâbiî Ebû Seleme'ye dayanmaktadır. Senedlerdeki râvîlerin Bağdâd, Haleb, Şâm, Beyrût, Merv, Yemâme, Medîne gibi çeşitli ilim merkezlerine mensûb olmaları, hadîsin çok yaygın bir şöhreti olduğunu gösterir.

49 Bunu İsmâîlî ve diğerleri mevsûlen rivâyet etmişlerdir. Bu seneddeki İbnu Ebî Işrîn, Abdulhamîd ibn Habîb ed-Dımaşkî el-Beyrûtî, el-Evzâî'nin kâtibidir; hakkında kelâm edilmiştir. Buhârî'nin bunu zikretmesinin fâidesi, Umer ibnu'l-Hakem'in Yahyâ ile Ebû Seleme arasındaki ziyâdesi, muttasıl senedlerdeki ziyâdeden olduğunu tenbîh etmektir. Çünkü Yahyâ, Ebû Seleme'den işitmesini tasrîh etmiştir. Eğer arada vâsıta olaydı tahdîsi tasrîh etmezdi (Kastallânî).

50 Bu son mutâbaayı da Müslim mevsûlen rivâyet etmiştir.

51 Burada "Bâb" lâfzı unvansız gelmiştir. Bu ise kendinden önceki bâbdan bir fasl (=ayırma) menzilesindedir. Musannıfların âdeti, hükümlerden bir hükümde

٣٣ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِاللهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ عَمْرٍو عنْ أبى العَبَّاسِ قال سمِعْتُ عَبْدَاللهِ بنَ عَمْرٍو رضى اللّهُ عنهما قال قال لِى النبىُّ ﷺ أَلَمْ أُخبَرْ أنَّكَ تَقُومُ اللَّيْلَ وَتَصُومُ النَّهَارَ قُلْتُ إنِّى أفْعَلُ ذٰلِكَ قال فإنَّكَ إذَا فَعَلْتَ ذٰلِكَ هَجَمَتْ عَيْنُكَ وَنَفِهَتْ نَفْسُكَ وَإنَّ لِنَفسِكَ حَقًّا وَلأهْلِكَ حقاً فَصُمْ وَأفْطِرْ وَقُمْ وَنَمْ *

33-....... Ebu'l-Abbâs şöyle demiştir: Ben Abdullah ibn Amr(R)'dan şöyle dediğini işittim: Peygamber (S) bana:

— *"Senin geceleyin ibâdet ve gündüzleyin oruç tutmakta olduğun bana haber verilmedi mi?"* dedi.

Ben:

— Evet ben bunu yapıyorum, dedim.

Peygamber:

— *"Şübhesiz sen bunu yaptığın zamân gözlerin içeri girer, nefsin yorulur. Şübhesiz nefsin için bir hakk vardır; ehlin için de bir hakk vardır. Onun için* (bâzen) *oruç tut,* (bâzen) *tutma;* (gecenin bir kısmında) *namâz kıl,* (bir kısmında) *da uyu"* buyurdu [52].

٢١ــ باب فَضْلِ منْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى

21- GECENİN BİR KISMINDA (YATAĞI ÜZERİNDE) DÖNÜP (ALLAH'I ANARAK) UYANAN VE AKABİNDE NAMÂZ KILAN KİMSE BÂBI

٣٤ــ حدّثنا صَدَقَةُ بنُ الفَضْلِ قال أخبرنا الوَلِيدُ عنِ الأوْزَاعِىِّ قال حدّثنى عُمَيْرُ بنُ هانِىءٍ قال حدّثنى جُنَادَةُ بنُ أبِى أُمَيَّةَ قَالَ حدّثنى عُبَادَةُ بنُ الصَّامِتِ عنِ النبىِّ ﷺ قال منْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فقالَ لاَ إلَهَ إلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ

"Bâb" yazıp, sonra onun akabinde de "Fasl" yazmaları şeklinde cârî olmuştur. Onlar bu "Fasl" sözüyle bu hükmün kendinden önceki hükümden ayrılığını ve fakat işin aslında da onunla ilgili bulunduğunu göstermek isterler (*Umdetu'l-Kaarî,* III, 635).

52 Hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Bu da Peygamber'in oruç tutmak ve namâz kılmakla emretmekle berâber, bâzen de oruç tutmamayı ve gecelerin bir kısmında uyumayı emretmiştir. Şübhesiz bu emr ibâdetlerde şiddet ve meşakkati terk etmeyi gerektirir (*Umdetu'l-Kaarî,* aynı yer).

Buhârî bu hadîsi Kitâbu's-Savm ile Ehâdîsu'l-Enbiyâ'da; Müslim de Oruç Kitâbı'nda tahrîc etmiştir.

لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ الحَمْدُ لِلَّهِ وَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَ لاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ ثُمَّ قالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْلِى أَوْ دَعَا اسْتُجِيبَ فَإِنْ تَوَضَّأَ قُبِلَتْ صَلاَتُهُ *

34-....... Bana Ubâde ibnu's-Sâmit tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Her kim gecenin bir kısmında dönüp uyanır ve akabinde* ***Lâ ilâhe ille'llâhu vahdehû lâ şerîke lehû, lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdu ve huve alâ kulli şey'in kadîr. Elhamdu lillâhi ve subhâne'llâhi ve lâ ilâhe ille'llâhu v'Allâhu ekber ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi*** (= Allah'tan başka ibâdete lâyık tanrı yoktur, ancak bir Allah vardır. O'nun ortağı yoktur. Mülk ancak O'nundur. Hamd de yalnız O'nundur. O, herşeye gücü yetendir. Bütün hamd Allah'a mahsûstur. Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. İbâdete lâyık hiçbir ilâh yoktur; yalnız Allah vardır. Ve Allah en büyüktür. Ve hiçbir hareket ve kuvvet yoktur; ancak Allah ile vardır) *der ve sonra* ***Allâhummağfir lî*** (= Yâ Allah, bana mağfiret eyle) *sözünü söyler yâhud duâ ederse, icâbet edilir. Eğer abdest alıp namâz kılarsa namâzı kabûl olunur"* [53].

٣٥ــ حدّثنا يَحْيَ بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ يُونُسَ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال أخبرنى الهَيْثَمُ بنُ أبى سِنَانٍ أنَّهُ سَمِعَ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ وَهْوَ يَقْصُصُ فِى قَصَصِهِ وَهْوَ يَذْكُرُ رسولَ اللهِ ﷺ إنَّ أخاً لَكُمْ لاَيَقُولُ الرَّفَثَ يَعْنِى بِذَلِكَ عَبْدَاللهِ بنَ رَوَاحَةَ *

وَفِينَا رَسولُ اللَّهِ يَتْلُو كِتَابَهُ * إذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الفَجْرِ ساطِعُ أرَانا الهُدَى بَعْدَ العَمَى فَقُلُوبُنَا * بِهِ مُوقِنَاتٌ أنَّ ما قالَ واقِعُ يَبِيتُ يُجَافِى جَنْبَهُ عنْ فِرَاشِهِ * اذا اسْتَثْقَلَتْ بِالمُشْرِكِينَ المَضَاجِعُ تابَعَهُ عُقَيْلٌ. وقال الزُّبَيْدِىُّ أخبرني الزُّهْرِىُّ عنْ سَعِيدٍ وَالأَعْرَجِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ *

---

53 *Teârre* kelimesinin aslı *Teârere*'dir; idgam edilmiştir. Gece uyumayıp döşek içre kendi kendisine söylenerek bir taraftan öbür tarafa dönmek ma'nâsınadır... Lâkin *el-Esâs*'ta, *en-Nihâye*'de *Teârr,* uykudan kelâmla uyanıp kalkmak ma'nâsına resmedilmiştir *(Kaamûs Ter.).*

Bu uyanma hâli, ekseriyetle söz söylemekle birlikte bulunduğu için, Peygamber bu uyanmayı ta'kîb edecek sözün tesbîh, tehlîl olmasını öğretmeyi arzû etmiştir.

35-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana el-Heysem ibn Ebî Sinân haber verdi ki, o da Ebû Hureyre(R)'den işitmiştir. Ebû Hureyre va'zı içinde menkabeler anlatırken Rasûlullah(S)'ı da anmış, O'nun (Abdullah ibn Revâha'nın aşağıdaki şiirini inşâdı sırasında): *"Şübhesiz kardeşiniz bâtıl söz söylemez"* buyurduğunu haber vermiştir [54]. Râvî ez-Zuhrî: Rasûlullah "kardeşiniz" sözüyle Abdullah ibn Revâha'yı kasdetmektedir, demiştir:

"Ve fînâ Rasûlullâhi yetlû kitâbeh
İzâ'nşakka ma'rûfun mine'l-fecri sâtıu
Erânâ'l-hudâ ba'de'l-amâ fe kulûbunâ
Bihî mûkınâtun enne mâ kaale vâkıu
Yebîtu yucâfî cenbehu an firâşihi
İza's-teskalet bi'l-müşrikîne'l-madâciu"

"Tan yeri ağarıp fecr yükseldiği sırada
Rasûlullah Kitâb'ını okuyarak içimizde
O bize dalâletin ardından hidâyeti gösterdi
Kalblerimiz O'na tereddüdsüz inanmıştır ki
O'nun söylediği herşey muhakkak vâkı' olacaktır.
Müşriklere yatakları ağırlık verdiği sıralarda
O Peygamber yanını döşeğinden uzaklaştırıyordu" [55].

Bu şiiri İbn Şihâb'dan rivâyet etmekte Yûnus ibn Yezîd'e Ukayl ibn Hâlid mutâbaat etmiştir [56].

Ve Muhammed ibnu'l-Velîd ez-Zubeydî şöyle demiştir: Bana ez-Zuhrî, Saîd ibn Müseyyeb ile el-A'rec'den; onlar da Ebû Hureyre'den olmak üzere haber verdi [57].

---

54 Abdullah ibn Revâha (R) bu kasîdeyi inşâd ettiği sırada Peygamber şiirini takdîr ederek, mecliste bulunanlara hitâben *"Şübhesiz kardeşiniz bâtıl söz söylemez"* buyurmuş ve böylece güzel şiirin, güzel söz gibi, medhe lâyık olduğunu, çirkin şiirin de kötüleneceğini bildirmiş oluyor.

55 Şâir Abdullah ibn Revâha son beytiyle şu âyetlere telmîh etmektedir: ***"Bizim âyetlerimize ancak öyle kimseler îmân ederler ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiği zamân, onlar büyüklük taslamıyarak yüzü üstü secdeye kapanırlar ve Rabb'lerini hamd ile tesbîh ederler. Yanları yataklarından uzaklaşıp, korku ve ümîd ile Rabb'lerine duâ ederler. Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de sarf ederler. Artık onlar için yapmakta olduklarına bir mükâfaat olarak, gözlerin aydın olacağı*** (ni'metlerden) ***neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez"*** (es-Secde: 15-17).

Bu son beyit, bâb başlığının ma'nâsına uygundur. Çünkü yataktan yanını uzaklaştırma ya namâz, ya zikr, ya da okumak için olur.

Birinci beyitte Peygamber'in ilmine, üçüncü beyitte ameline, ikinci beyitte gayrı tekmilleştirmesine işâret vardır. Çünkü Peygamber, kâmil ve mükemmildir (Kastallânî).

56 Bu mutâbaatı Taberânî *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de mevsûlen rivâyet etmiştir.

57 Bunu da Buhârî *et-Târîhu's-Sagîr*'de; Taberânî de *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de mevsûlen tahrîc etmişlerdir (Kastallânî).

٣٦ــ حدّثنا أَبو النُّعْمَانِ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أَيُّوبَ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال رَأَيْتُ عَلَى عَهْدِ النبيِّ ﷺ كأنَّ بِيَدِى قِطْعَةَ إِسْتَبْرَقٍ فكأنِّى لاأُرِيدُ مَكاناً مِنَ الجَنَّةِ إلاَّ طارَتْ إِلَيْهِ وَرَأَيْتُ كأنَّ اثنَيْنِ أَتانِى أَرادَا أنْ يَذْهَبا بِى إلَى النَّارِ فَتَلَقَّاهُمَا مَلَكٌ فقالَ لَمْ تُرَعْ خَلِّيا عَنْهُ فَقصَّتْ حَفصَةُ عَلَى النبىِّ ﷺ إحْدَى رُؤْيَاىَ فَقالَ النبىُّ ﷺ نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ فَكَانَ عَبْدُ اللهِ رضي اللّهُ عنهُ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ وكانُوا لاَ يَزالُونَ يَقُصُّونَ عَلَى النبىِّ ﷺ الرُّؤْيا أنَّهَا فِى اللَّيْلَةِ السَّابِعَةِ مِنَ العَشْرِ الأَوَاخِرِ فقال النبىُّ ﷺ أَرَى رُؤْياكُمْ قَدْ تَوَاطَتْ فِى العَشْرِ الأَوَاخِرِ فَمَنْ كانَ مُتَحَرِّيْهَا فَلْيَتَحَرَّهَا مِنَ العَشْرِ الأَوَاخِرِ *

36-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber zamânında şöyle ru'yâ gördüm: Elimde kalın ipek kumaş parçası vardı. Ben cennette herhangi bir yere gitmek istersem hemen o kumaş parçası muhakkak oraya uçardı. Ve yine ru'yâda şöyle gördüm: İki (melek) bana geldiler. Bunlar beni cehenneme götürmek istediler. Fakat bunları üçüncü bir melek karşıladı ve onlara: Korkulmasın (yânî onun için korku olmaz), ondan ellerinizi çekiniz, dedi. (Ben bu ru'yâlarımı kızkardeşim Hafsa'ya anlattım). Hafsa da bu ru'yâlarımın birini Peygamber'e anlattı. Bunun üzerine Peygamber (S) *"Abdullah ne iyi adamdır; gecenin bir kısmında namâz kılsa"* buyurmuştur. Ondan sonra Abdullah gecenin bir kısmında namâz kılar oldu. Sahâbîler de Peygamber'e devâmlı Kadir Gecesi'nin, ramazânın yirmi yedinci gecesinde olduğuna dâir gördükleri ru'yâları anlatıyorlardı. Peygamber de cevâben: *"Ben sizin ru'yâlarınızın, ramazânın son on günü içinde uygun düştüklerini görüyorum. Binâenaleyh kim Kadir Gecesi'ni araştırırsa, onu ramazânın son on günü içinde arasın"* buyurdu [58].

٢٢ــ بابُ المُدَاوَمَةِ عَلَى رَكْعَتَي الفَجْرِ

22- SABÂH NAMÂZININ İKİ REK'AT RÂTİBE SÜNNETİNİ KILMAYI DEVÂM ETTİRMEK BÂBI

58 Buhârî bu hadîsi burada şeyhi Ebu'n-Nu'mân'dan, Ru'yâ Ta'bîri bölümünde de diğer şeyhi Ma'lâ ibn Esed'den rivâyet ediyor. Bu hadîs bâzı küçük lâfız farkıyle bu kitâbın üçüncü bâbında da geçmişti. Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri *"Abdullah ne iyi adamdır; gecenin bir kısmında namâz kılsa"* fıkrasıdır.

٣٧ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يَزِيدَ قال حدّثنا سَعِيدٌ هُوَ ابنُ أبِى أيُّوبَ قال حدّثنى جَعْفَرُ بنُ رَبِيعَةَ عنْ عِرَاكِ بنِ مالِكٍ عنْ أبِي سَلَمَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ صَلَّى النبيُّ ﷺ العِشَاءَ ثُمَّ صَلَّى ثَمانَ رَكَعاتٍ وَرَكْعَتَيْنِ جالِساً وَرَكْعَتَيْنِ بَيْنَ النِّدَاءَيْنِ وَلَمْ يَكُنْ يَدَعُهُمَا أبَداً *

37-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) yatsı namâzını kıldı. Sonra sekiz rek'at daha namâz kıldı. İki rek'at da oturarak kıldı. Sabâh namâzının ezânı ile ikaamet arasında da iki rek'at (nâfile) kıldı ki, o, bu iki rek'atı hiçbir zamân terk etmedi [59].

٢٣ــ بابُ الضِّجْعَةِ عَلَى الشِّقِّ الأيْمَنِ بَعْدَ رَكْعَتَي الفَجْرِ

23- SABÂH NAMÂZININ İKİ REK'AT RÂTİBESİNİN ARDINDAN SAĞ YANI ÜZERİNE YATIŞ BÂBI

٣٨ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يَزِيدَ قال حدّثنا سَعِيدُ بنُ أبِى أيُّوبَ قالَ حدّثنى أبُو الأسْوَدِ عنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ كانَ النبيُّ صلى اللَّه عليه وسلم إذَا صَلَّى رَكْعَتَي الفَجْرِ اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الأيْمَنِ *

38-....... Âişe (R): Peygamber (S) sabâh namâzının iki rek'at râtibe sünnetini kıldığı zamân sağ yanı üzerine yatar idi, demiştir.

٢٤ــ بابُ مَنْ تَحَدَّثَ بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ وَلَمْ يَضْطَجِعْ

24- SABÂH NAMÂZININ İKİ REK'AT SÜNNETİNİN ARDINDAN YATMAYARAK KONUŞAN KİMSE BÂBI

٣٩ــ حدّثنا بِشْرُ بنُ الحَكَمِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال حدّثنى سالِمٌ أبُو النَّضْرِ عنْ أبِى سَلَمَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها أنَّ النبيَّ ﷺ كانَ إذَا صَلَّى فإنْ كُنْتُ مُسْتَيْقِظَةً حَدَّثنى وَإلاَّ اضْطَجَعَ حَتَّى يُؤْذَنَ بِالصَّلاَةِ *

39-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Bana Sâlim Ebu'n-Nadr, Ebû Seleme'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti ki:

---

59 Peygamber'in yatsıdan sonra kıldığı rek'atlar gece nâfilesidir. Sabâh ezânı ile ikaameti arasında kıldığı iki rek'at ise, sabâh namâzının râtibe sünnetidir. Peygamber bunu hazarda ve seferde terketmemiştir.

Peygamber (S) sabâh namâzının iki rek'at râtibesini kıldığı zamân eğer ben uyanık bulunursam, benimle konuşurdu. Uyanık değilsem, namâza çağrılıncaya kadar yan üstü yatardı (demiştir) [60].

٢٥ـ بابُ ماجاءَ فِي التَّطَوُّعِ مَثْنَى مَثْنَى وَيُذْكَرُ ذٰلِكَ عن عَمَّارٍ وأبى ذَرٍّ وَأنسٍ وَجابِرِ بن زَيْدٍ وَعِكْرِمَةَ وَالزُّهْرِيِّ رَضِىَ اللّٰهُ عنهم. وقال يَحيي بنُ سَعِيدٍ الأَنْصَارِيُّ ما أدْرَكْتُ فُقَهَاءَ أرْضِنَا إلاَّ يُسَلِّمُونَ فِي كُلِّ اثْنَتَيْنِ مِنَ النَّهَارِ *

25- NÂFİLE NAMÂZDA İKİŞER REK'AT İKİŞER REK'AT KILINACAĞI HUSÛSUNDA GELEN HADÎSLER BÂBI [61]

Bu, nâfilede iki rek'atta selâm verilecek hadîsi, Ammâr ibn Yâsir, Ebû Zerr, Enes ibn Mâlik (R) ile Câbir ibn Zeyd, İkrime ve Zuhrî'den de zikrediliyor [62]. Yahyâ ibn Saîd el-Ensârî (143) de: "Memleketimizin eriştiğimiz fakîhleri, gündüz nâfilesinde muhakkak iki rek'atta bir selâm veriyorlardı" demiştir [63].

٤٠ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أبِى المَوَالِى عنْ مُحَمَّدِ بنِ المُنْكَدِرِ عنْ جابِرِ بنِ عَبْدِاللّٰهِ رضى اللّٰهُ عنهما قال كانَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ

---

60 Buhârî bu başlık ve hadîslerle Peygamber'in bu yatma ve konuşma fiillerinin vucûb ifâde etmediğini işâret etmektedir.

61 Bu bâb, nushaların çoğunda "Sabâh namâzının iki rek'atında okunacak şeyler bâbı"ndan sonra vâkı' olmuştur. Çünkü sabâh namâzının iki rek'atı ile ilgili bâblar altı tânedir. Bunların birincisi "Sabâh namâzının iki rek'at râtibesini devâm ettirmek bâbı", sonuncusu ise "Sabâh namâzının iki rek'at râtibesinde okunacak şeyler bâbı"dır. Bu bâbların ardarda zikredilmesi en uygun olanıdır. Lâkin bâzı Buhârî nushalarında bu "Nâfilede ikişer ikişer..." bâbı, bu altı bâbın arasında gelmiştir... (Aynî).

62 Buhârî burada, üçü sahâbî, üçü de tâbiî olmak üzere altı şahıs ismi zikretti. Ammâr'ınkini Taberânî; Ebû Zerr'inkini İbn Ebî Şeybe; Enes'inkini ise Buhârî *Sahîh*'inde rivâyet etmiştir. Tâbiî olan diğer üç zâtın rivâyetleri de, diğer hadîsçilerce rivâyet edilir.

63 Yahyâ ibn Saîd el-Ensârî (143), tâbiîdir. "Arâzimiz" sözüyle Medîne'yi kasdetmektedir. Medîne fakîhleri Zuhrî, Nâfi', Saîd ibn Müseyyeb, Abdurrahmân ibn Kaasım, Ca'fer ibn Muhammed ... ve diğerleridir. Kendisi, bunlardan ve diğerlerinden rivâyet etmiştir.

يُعَلِّمُنَا الاسْتِخَارَةَ فِي الأُمُورِ كُلِّهَا كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ القُرْآنِ يَقُولُ إذَاهمَّ أَحَدُكُمْ بِالأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الفَرِيضَةِ ثُمَّ لِيَقُولْ اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ العَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ وأَنْتَ عَلاَّمُ الغُيُوبِ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِى وَمَعَاشِي وَعاقِبَةِ أَمْرِى أَوْقال عاجِلِ أَمْرِى وآجِلِهِ فاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بارِكْ لِي فِيهِ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِى دِينِى وَمَعَاشِي وَعاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قالَ فِي عاجِلِ أَمْرِى وَآجِلِهِ فاصْرِفْهُ عَنِّى وَاصْرِفْنِى عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الخَيْرَ حَيْثُ كانَ ثُمَّ أَرْضِنِى. قال وَيُسَمِّى حاجَتَهُ *

40-....... Câbir (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bizlere Kur'ân'dan sûre öğretir gibi, işlerin hepsinde *İstihâre*'yi öğretirdi. *"Her biriniz bir işe kasdettiği zamân, farz olmayarak iki rek'at namâz kılsın, sonra şu duâyı söylesin:*

Allâhumme innî estehîruke bi-ilmike ve estakdiruke bi-kudretike ve es'eluke min fadlike'l-azîm. Feinneke takdiru velâ akdiru ve ta'lemu velâ a'lemu ve ente allâmu'l-ğuyûb.

Allâhumme in kunte ta'lemu enne hâze'l-emre hayrun lî fî dînî ve meâşî ve âkıbeti emrî -yâhud da şöyle buyurdu: ***Âcili emrî ve êcilihi-fakdurhu lî ve yesserhu lî. Summe bârik lî fîhî.***

Ve in kunte ta'lemu enne hâze'l-emre şerrun lî fî dînî ve meâşî ve âkıbeti emrî -yâhud şöyle buyurdu: ***Fî âcili emrî ve êcilihi- fasrifhu annî vasrifnî anhu, vakdur liye'l-hayra haysu kâne summe ardınî bihî desin"*** buyurdu [64].

---

64 Buhârî *İstihâre*(= Hayırlısını isteme) hadîsini, bu "Gece nâfilesinin ikişer rek'at kılınacağı husûsunda gelen hadîsler bâbı"nda getirmiştir. Buradaki bâb başlığına uygunluğu *"Farz olmayarak iki rek'at namâz kılsın"* kavlidir. Peygamber'in bu iki rek'at kılsın emri, mutlaklığı ile, gece ve gündüz nâfilelerini şâmil olur.

Buhârî bu *İstihâre Hadîsi*'ni Kitâbu'd-Deâvât ile Kitâbu't-Tevhîd'de de tahrîc etmiştir. Diğer hadîs imâmları da bu hadîsi kitâblarında rivâyet etmişlerdir.

Buhârî'deki bu hadîsin senedinde Abdurrahmân ibnu Ebî'l-Mevâlî vardır. Ebû'l-Mevâlî, Alî ibn Ebî Tâlib'in kölesidir. İsmi Zeyd'dir. Abdurrahmân da bunun oğludur. Abdurrahmân sıka'dır; sağlamdır. Kendisinden Sufyân es-Sevrî ve diğer imâmlar rivâyette bulunmuşlardır.

Bu zât, istihâre hadîsini rivâyetle teferrüd etmiştir. Buhârî'nin de bu Abdurrahmân ibnu Ebi'l-Mevâlî'den rivâyetle teferrüd etmiş olması, bu hadîsin isnâdındaki lâtîfelerden sayılmıştır. Bu hadîse diğer sahâbîlerden şâhidler gösterilmiştir. Böyle olunca istihâre hadîsi, mutlak ferd olmaktan çıkıyor. Tirmizî, Yahyâ ibn Maîn, Ebû Dâvûd, Nesâî, Ebû Zur'a, İbnu Ebi'l-Mevâlî için sıka'dır demişlerdir.

Câbir: İstihâre eden kimse duânın "bu iş" lâfzı yerinde, kendi hâcetini adıyle anar, demiştir. Duânın tercemesi şöyledir:

"Yâ Allah, bildiğin için Sen'den hayırlısını dilerim. Gücün yetiştiği için Sen'den beni kudretlendirmeni dilerim. Hayırlı olanın beyân ve takdîrini Sen'in o büyük fadlından isterim. Çünkü Sen'in (herşeye) gücün yeter; benim ise gücüm yetmez. Sen (herşeyi) bilirsin; ben ise bilmem. Ve Sen bütün gaybları pek yakından bilensin!

Yâ Allah, şu işin dînim, hayâtım ve âhiretim -yâhud şöyle der: dünyâ ve âhiret işim-[65] husûsunda bana hayırlı olduğunu bilmekte isen (yânî: Sen'in ilminde böyle olduğu kararlaşmış ise) bunu bana mukadder kıl ve bunu bana kolaylaştır. Sonra müyesser kıldığın bu işte bana bereketler ihsân eyle!

Ve şu işin dînim, yaşayışım ve âhiretim -yâhud şöyle der: dünyâ ve âhiret işim- husûsunda benim için bir şerr olduğunu bilmekte isen, bu işi benden; beni de o işten çevir. Ve hayr her nerede ise, onu benim için makdûr (ve müyesser) kıl. Sonra da beni bu hayrdan râzî kıl"[66].

İstihâre hadîsi, İbn Mes'ûd, Ebû Eyyûb Ensârî, Ebû Bekr, Ebû Saîd Hudrî, Sa'd ibn Ebî Vakaas, Abdullah ibn Abbâs, Abdullah ibn Umer, Ebû Hureyre ve Enes ibn Mâlik olmak üzere, on sahâbîden rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetleri Aynî, *Umdetu'l-Kaarî*'de senedleri ile birer birer zikretmiştir. Metinlerde ziyâde, noksan, takdîm, te'hîr farkları vardır. Yalnız Enes ibn Mâlik'ten gelen rivâyet: " مَاخَابَ مَنْ اسْتَخَارَ وَلاَ نَدَمَ مَنْ اسْتَشَارَ وَلاَ عَالَ من اقْتَصَدَ = İstihâre eden kimse husrân görmez. İstişâre eden pîşmân olmaz. İktisâde riâyet eden kimse de ihtiyâc görmez" şeklinde, istihâreyi teşvîki ihtivâ etmektedir (*Umdetu'l-Kaarî*, III,646-650).

65 "Yâhud: dünyâ ve âhiret işim" cümlesindeki "yâhud" edâtını Cezerî, *Miftâhu'l-Hısn*'da: Tahyîr içindir; binâenaleyh istihâre eden kimse muhayyerdir, dilerse "maâşî ve âkıbeti emrî" der, dilerse "fî âcili emrî ve êcilihi" der, demiştir. Buna göre, Peygamber tarafından muhayyer kılınmış oluyor. Taybî de: İbârenin zâhirine göre bu, râvînin şekkidir; Peygamber'in bunlardan hangisini söylediğini râvî Câbir kestirememiştir, demiştir (*Tecrîd Ter.*, IV, 160-176).

66 İstihâre, insanın müstakbel hayr ve saâdete mazhar olabilmesi için, Allah'ın ilim ve kudretinden yardım istemesi ve beşeriyetin fal, remil gibi mübtelâ olduğu hurâfelerden kurtarılması gâyesine ma'tûf, dînî bir vazı'dır. İstikbâlin koyu karanlıkları arasında saklanan hayr ve saâdet ışığını göremiyen insanlar, mukadderâtı ta'yîn için böyle hurâfe nev'inden bir takım boş vâsıtalardan yardım isteyegelmişlerdir. Bu gün Yirminci Medeniyet Asrında ileri milletlerin aydın sınıfları arasında bile bu gibi hurâfelerle meşgûl olanları görüp işitiyoruz. İslâm Dîni bütün Câhiliyyet hurâfeleri ile mücâdele ettiği gibi, bu nevi' âdetlerle, kanâatlerle de mücâdele etmiştir.

İşte beşeriyeti hurâfelerden men' eden İslâm Dîni onlara ivâz olarak hayr ve saâdetin, rızâ ve inâyetin Allah'tan dilenmesini göstermiştir... (*Huccetu'llâhi Bâliğa*, II, 5).

٤١ــ حدّثنا المَكّيُّ بنُ إبْرَاهِيمَ عنْ عَبْدِاللّهِ بنِ سَعِيدٍ عنْ عامِرِ ابنِ عَبْدِاللهِ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عَمْرِو بنِ سُلَيْمٍ الزُّرَقِيِّ سَمِعَ أبا قَتَادَةَ بنَ رِبْعِيٍّ الأنْصَارِيَّ رضى اللّهُ عنهُ قال قال النبيُّ ﷺ إذَا دَخَلَ أحَدُكُمُ المَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ *

41-....... ez-Zurâkî, Ebû Katâde'den şöyle dediğini işitmiştir: Peygamber (S): *"Sizin biriniz mescide girdiği zamân, iki rek'at namâz kılmadıkça oturmasın"* buyurdu [67].

٤٢ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ إسْحَاقَ ابنِ عَبْدِاللهِ بنِ أبِي طَلْحَةَ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللّهُ عنهُ قال صَلَّى لَنَا رَسولُ اللهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ *

42-....... Enes ibn Mâlik: Rasûlullah (S) bize iki rek'at namâz kıldırdı, sonra döndü, demiştir [68].

٤٣ــ حدّثنا ابنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال أخبرنى سالِمٌ عنْ عَبْدِاللّهِ بنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما قال صَلَّيْتُ مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الظهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الجُمُعَةِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ *

43-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (S) ile birlikte öğle namâzından önce iki rek'at, öğle namâzının ardından iki rek'at, cumua namâzının ardından iki rek'at, akşâm namâzının ardından iki rek'at, yatsı namâzının ardından da iki rek'at namâz kıldım [69].

٤٤ــ حدّثنا آدَمُ قال أخبرنا شُعْبَةُ قال أخبرنا عَمْرُو بنُ دِينَارٍ قال

---

67 Hadîsin bâb başlığına delâleti "İki rek'at kılmadıkça.." emrinde açıktır. Buhârî bu hadîsi Kitâbu's-Salât'ın evvellerinde "Mescide girdiği zamân iki rek'at kılsın bâbı"nda zikretmişti. Bu Tahiyyetu'l-Mescid namâzıdır.

68 Bu hadîs de o kitâbın "Hasır üzerinde namâz bâbı"nda geçmişti.

69 Bu hadîs de Kitâbu'l-Cumua'da "Cumuadan evvel ve sonra namâz bâbı"nda geçmişti. İbn Umer bu namâzları, Peygamber farzı kıldırdıktan sonra hücresine gittiği zamân, orada onunla berâber kılmış oluyor.

سَمِعْتُ جابِرَ بنَ عَبْدِاللهِ رضى اللّٰهُ عنهما قال قال رسولُ اللهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم وَهُوَ يَخْطُبُ إذَا جاءَ أحَدُكُمْ وَالإمامُ يَخْطُبُ أوْ قَدْ خَرَجَ فَلْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ *

44-....... Bize Amr ibn Dînâr haber verip şöyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'dan işittim; o şöyle dedi: Rasûlullah (S) hutbe yaparken: *"Herhangi biriniz imâm hutbe yaparken yâhud hutbeye çıkmış iken mescide geldiği zaman hemen iki rek'at namâz kılsın"* buyurdu [70].

٤٥ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا سَيْفٌ قال سَمِعْتُ مُجَاهِداً يَقُولُ أُتِيَ ابنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما فِي مَنْزِلِهِ فَقِيلَ لَهُ هٰذَا رسولُ اللهِ ﷺ قَدْ دَخَلَ الكَعْبَةَ قال فأقْبَلْتُ فأجِدُ رسولَ اللهِ ﷺ قَدْ خَرَجَ وَأجِدُ بِلالاً عِنْدَ البَابِ قائِماً فَقُلْتُ يا بِلالُ أصَلَّى رسُولُ اللهِ ﷺ فِي الكَعْبَةِ قال نَعَمْ قُلْتُ فأيْنَ قال بَيْنَ هاتَيْنِ الأُسْطُوَانَتَيْنِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ فِي وَجْهِ الكَعْبَةِ * قال أبو عَبْدِاللهِ قال أبو هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ أوْصاني النبيُّ ﷺ بِرَكْعَتَي الضُّحٰى * وقال عِتْبَانُ غَدَا عَلَيَّ رسولُ اللهِ ﷺ وَأبو بَكْرٍ رضى اللهُ عنهُ بَعْدَ مَاامْتَدَّ النَّهارُ وصَفَفْنَا وراءَهُ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ *

45-....... Ben Mucâhid'den şöyle derken işittim: İbn Umer'e kendi evinde gelindi de ona: Şu Allâh'ın Rasûlü Ka'be'ye girmiştir (orada namâz kıldı mı)? denildi. İbn Umer şöyle dedi: Hemen ben geldim ve Rasûlullah'ı Ka'be'den çıkmış buldum. Bilâl'i de Ka'be'nin kapısı yanında ayakta buldum. Yâ Bilâl, Rasûlullah Ka'be'nin içinde namâz kıldı mı? diye sordum. Bilâl: Evet (kıldı), dedi. Ben: Nerede kıldı? dedim. Bilâl: Şu iki direğin arasında kıldı. Sonra dışarı çıktı ve Ka'be'nin yüzüne doğru (yânî Makaamu İbrâhîm'de) iki rek'at kıldı, dedi [71].

---

70 Bu Câbir hadîsi de Kitâbu'l-Cumua, "İmâm hutbede iken gelen kimse bâbı"nda geçti.

71 Bu hadîs de Kitâbu's-Salât'ın evvellerinde "Yüce Allah'ın: ***"İbrâhîm Makaamını namâzgâh edininiz"***(el-Bakara:125) kavli bâbı"nda geçmişti. Bu hadîsteki "Ka'be'nin yüzüne doğru" sözü, Makaamu İbrâhîm'dir; Ka'be ile Haceri Esved'in arasıdır; Altun Oluk tarafıdır diyenler vardır. Fakat Ka'be'nin insana karşı gelen her cüz'ü kıbledir.

Ebû Abdillah el-Buhârî şöyle dedi: Ebû Hureyre (R): Peygamber (S) bana iki rek'at kuşluk namâzını vasıyyet etti, demiştir [72].

Ve Itbân ibn Mâlik de şöyle demiştir: Güneş yükseldikten sonra Rasûlullah (S) ile Ebû Bekr bana geldiler. Biz Rasûlullah'ın arkasında saff olduk; o da bize iki rek'at namâz kıldırdı [73].

٢٦ ـ باب الحديثِ يَعْنِي بَعْدَ رَكْعَتَيِ الفَجْرِ

26- SABÂH NAMÂZININ İKİ REK'AT SÜNNETİ ARDINDAN KONUŞMAK BÂBI

٤٦ ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِاللهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال أبو النَّضْرِ حدّثني أبي عنْ أبي سَلَمَةَ عنْ عائِشَةَ رضي اللهُ عنها أنَّ النبيَّ ﷺ كان يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فإنْ كُنْتُ مُسْتَيْقِظَةً حَدَّثَنِي وَإِلاَّ اضْطَجَعَ قُلْتُ لِسُفْيَانَ فإنَّ بَعْضَهُمْ يَرْوِيهِ رَكْعَتَيِ الفَجْرِ. قال سُفْيَانُ هُوَ ذَاكَ *

46- Bize Alî ibn Abdillah tahdîs edip şöyle dedi: Bize Sufyân (ibn Uyeyne) tahdîs etti. Ebu'n-Nadr Sâlim şöyle dedi: Bana babam (Ebû Umeyye), Ebû Seleme'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti ki (Âişe şöyle demiştir): Peygamber (S) sabâh namâzının iki rek'at sünetini kılardı. Eğer ben uyanık bulunmuşsam benimle konuşur; uyanık değil isem yan üstü uzanırdı. (Alî ibn Abdillah dedi ki:) Ben, Sufyân ibn Uyeyne'ye: Bâzıları (İmâm Mâlik'i kasdediyor) bunu sabâh namâzının (farzından önceki) iki rek'atı diye rivâyet ediyorlar? dedim. Sufyân ibn Uyeyne: Bu odur, dedi [74].

٢٧ ـ باب تَعَاهُدِ رَكْعَتَيِ الفَجْرِ وَمَنْ سَمَّاهُمَا تَطَوُّعاً

---

72 Buhârî bunu ileride gelecek olan "Hazarda duhâ namâzı bâbı"nda mevsûlen rivâyet etmiştir.

73 Bu ta'lîk, "Evlerde mescidler bâbı"nda mevsûlen geçmiş olan hadîsin bir parçasıdır. Bir de ileride gelecek olan "Nâfile namâzını cemâatle kılma bâbı"nda uzunca metin ile tahrîc etmiştir.

İbnu'l-Munir şöyle dedi: Buhârî istihâre, tahıyye ve devâmlı fiillerle istidlâl etmeyi "Nâfile namâz ikişer ikişerdir" kavliyle istidlâl etmeyi daha uygun görmüştür. Çünkü bu söz, gündüz nâfilesini istidlâl etmeye sarîh olarak elvermiyor... (Kastallânî).

74 Bu hadîsin bir rivâyeti 39 rakamı ile geçti.

27- SABÂH NAMÂZININ İKİ REK'AT SÜNNETİNİ MUHÂFAZA ETMEK VE BU İKİ REK'ATA TATAVVU' ADINI VEREN KİMSE BÂBI [75]

٤٧ـ حدّثنا بَيَانُ بنُ عَمْرٍو قال حدّثنا يَحْيَى بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا ابنُ جُرَيْجٍ عنْ عَطَاءٍ عنْ عُبَيْدِ بنِ عُمَيْرٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أشَدَّ مِنْهُ تَعَاهُداً عَلَى رَكْعَتَيِ الفَجْرِ *

47-....... Bize İbn Cureyc, Atâ'dan; o da Ubeyd ibn Umeyr'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti. Âişe (R): Peygamber (S) nâfilelerden hiçbir namâz üzerinde sabâh namâzının iki rek'at sünneti derecesinde şiddetli muhâfaza edici değildi, demiştir [76].

٢٨ـ باب مَايُقْرَأُ فِي رَكْعَتَيِ الفَجْرِ

28- SABÂH NAMÂZININ İKİ REK'AT SÜNNETİNDE NE MIKDÂR OKUNACAK BÂBI

٤٨ـ حدّثنا عَبْدُاللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ كانَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّي باللَّيْلِ ثَلاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً ثُمَّ يُصَلِّي إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بالصُّبْحِ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ *

48-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) geceleyin onüç rek'at namâz kılardı. Sonra sabâh ezânını işitince hafîf iki rek'at de sabâh namâzının sünnetini kılardı [77].

---

75 Başlığın ikinci fıkrası, müekked râtibe olan sabâh namâzının iki rek'at sünnetine de tatavvu' yâni nâfile ismi verildiğini göstermiş oluyor. Hadîs metnindeki nâfileler sözünün, tatavvu'lar ma'nâsına geldiği kasdediliyor.

76 Peygamber'in sabâh namâzından önceki bu iki rek'at sünneti hazarda ve seferde dâimâ kıldığı ve bundan ötürü sünnet namâzlar içinde en te'kîdli bir sünnet olduğu sâbittir.

Diğer sünnet namâzlar, imâm farza başladıktan sonra kat'iyyen kılınmaz. Çünkü Peygamber *"İkaamet edildikten sonra farzlardan başka namâz kılınmaz"* buyurmuştur. Yalnız sabâh namâzının sünneti şiddetle te'kîd edilmiş olduğundan dolayı, müstesnâ tutulmuştur.

Yine sabâh namâzının bu kuvvet ve şerefinden dolayı fakîhler, ilim ehlinden fetvâ mercii olan zâtın, insanların bu dînî ihtiyâcını telâfî edebilmesi için, sâir sünnetleri terkedebileceğini tecvîz ettikleri hâlde, sabâh namâzının sünnetini bu cevâz ve musâadeden müstesnâ tutmuşlardır (*Fethu'l-Kadîr,* I, 313).

77 Buhârî'nin İmâm Mâlik tarîkıyle gelen ve *Muvatta*'da da tahrîc edilmiş bulunan bu rivâyetinde, Hz. Âişe bu onüç rek'ata yatsı namâzının son sünnetini de

٤٩ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ عَمَّتِهِ عَمْرَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ كانَ النبيُّ ﷺ ح وحدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ قال حدّثنا زُهَيْرٌ قال حدّثنا يَحْيى هُوَ ابنُ سَعِيدٍ عنْ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ عَمْرَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ كانَ النبيُّ ﷺ يُخَفِّفُ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلَ صَلاةِ الصُّبْحِ حَتَّى إنِّي لأقُولُ هَلْ قَرَأ بأُمِّ الكِتابِ *

49-....... Bize Şu'be, Muhammed ibn Abdirrahmân'dan; o da halası Amre bintu Abdirrahmân'dan; o da Âişe(R)'den tahdîs etti. Âişe: Peygamber (S) ...idi, demiştir.

H ve yine bize Ahmed ibn Yûnus tahdîs edip şöyle dedi: Bize Zuheyr tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yahyâ -ki o ibnu Saîd'dir-, Muhammed ibn Abdirrahmân'dan; o da Amre'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti.. Âişe şöyle demiştir: Peygamber (S) sabâh namâzı farzından evvelki o iki rek'at sünneti o kadar hafîfletirdi ki, ben (gönlümden) kat'î olarak: Acaba Rasûlullah el-Fâtiha Sûresi'ni okudu mu? der idim [78].

---

katarak haber vermiş oluyor. Bu yatsının iki rek'at son sünneti çıkarılınca onbir rek'at kalır. Bu, Peygamber'in gece namâzıdır. Peygamber gece namâzında kırâati uzun tutmak âdetinde iken, sabâhın iki rek'at sünnetinde kırâati çok kısa tutardı. Bu rek'atların birinde Fâtiha'dan sonra ***Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn,*** ikincisinde ***Kul huve'llâhu ahad*** sûrelerini okumak i'tiyâdında bulunduğunu Müslim ve Dört Sünen sâhibleri İbn Mes'ûd, Enes ibn Mâlik ve İbn Umer'den rivâyet etmişlerdir. ***Kul âmennâ billâhi ve mâ ünzile ileynâ***(el-Bakara:136; Alû İmrân:84) ve ***Rabbenâ âmennâ bimâ enzelte vetteba'nâ'r-rasûle fektubnâ maa'ş-şâhidîn*** (Âlu İmrân: 53) âyetlerini okuduğunu da Ebû Hureyre'den Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî rivâyet etmişlerdir.

78 Buhârî bu hadîsi burada ayrı ayrı iki senedle vermektedir.

Kurtubî şöyle demiştir: Âişe'nin ''Acaba Rasûlullah el-Fâtiha okudu mu? derdim'' sözüyle, Peygamber'in el-Fâtiha okuduğunda şübhe ederdim ma'nâsı anlaşılmamalıdır. Âişe: Peygamber umûmiyetle nâfile kılarken kırâati uzattığı hâlde, sabâh namâzının sünnetinde hafifletirdi; o derecede ki, âdetâ insan el-Fâtiha okumadı zannederdi, demek istiyor.

Bu hadîsten teheccüd namâzını uzatmak husûsundaki Peygamber'in âdetine nisbetle, sabâh namâzının sünnetinde kırâati hafifletmekte mubâlağa edilebileceğini öğreniyoruz. Yoksa, mutlak sûrette kırâati uzatmakta hiçbir be's yoktur.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٠ ــ أَبْوَابُ التطَوُّعِ

20-EBVÂBU'T-TATAVVU'

(Tatavvu' Namâzı Bâbları) [1]

١ ــ بابُ التَّطَوُّعِ بَعْدَ المَكْتُوبَةِ

1- FARZ NAMÂZ ARDINDA TATAVVU' KILMAK BÂBI [2]

١ ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحيى بنُ سَعِيدٍ عنْ عُبَيْدِاللهِ قال أخبرنا نافِعٌ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال صَلَّيْتُ مَعَ النبىِّ ﷺ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَسَجْدَتَيْنِ بَعْدَ الظهرِ وَسَجْدَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ وَسَجْدَتَيْنِ بَعْدَ العشاءِ وَسَجْدَتَيْنِ بَعْدَ الجُمُعَةِ فأمَّا المَغْرِبُ وَالعِشَاءُ فَفِى بَيْتِهِ. قال ابنُ أبى الزِّنادِ عنْ

---

1 Bu kitâb adı olacak büyük başlık, Buhârî nushalarının çoğunda yoktur. Hâlbuki bunun bulunması fayda verir, zarar vermez (*Umdetu'l-Kaarî,* III, 658).

Buhârî bu büyük başlık altında farz namâzların önlerinde ve arkalarında onlara bitişik olarak kılınan müekked ve gayrı müekked râtibe namâzlarını ayrı ayrı bâblar altında zikretmiştir. Burada bu râtibe sünnetlerinin mıkdârları bildiriliyor.

2 *Tatavvu',* tefa'ul vezninde, tekellüfle tâat eylemek ma'nâsınadır. Bu münâsebetle vâcib ve lâzımdan olmayan nesnede teberru' eylemek ma'nâsına kullanıldı; teneffele (= nâfile yaptı) gibi bir şey teberru' ettiği zamân "tatavvaa bihi" denilir. Tatavvu', yânî nâfile namâzı da bu ma'nâdandır *(Kaamûs Ter.).*

Tatavvu', Şâfiîler'e göre şerîatin terkedilmesi câiz olduğu hâlde, işlenmesini terkedilmesinden üstün tuttuğu şeydir. Böyle olunca tatavvu', sünnet, müstehâb, memdûh, mergûb (yanî rağbetli kılınmış) ta'bîrleri müterâdif lâfızlardır (Kastallânî).

مُوسَى بنِ عُقْبَةَ عَنْ نافِعٍ بَعْدَ العِشَاءِ فِي أَهْلِهِ * تابَعَهُ كَثِيرُ بنُ فَرْقَدٍ وأَيُّوبُ عَنْ نافِعٍ وَحَدَّثَتْنِي أُخْتِي حَفْصَةُ أَنَّ النبيَّ ﷺ كانَ يُصَلِّي سَجْدَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ بَعْدَ مايَطْلُعُ الفَجْرُ وكانَتْ ساعَةً لاأَدْخُلُ عَلَى النبيِّ ﷺ فِيهَا * تابَعَهُ كَثِيرُ بنُ فَرْقَدٍ وَأَيُّوبُ عَنْ نافِعٍ. وقال ابنُ أَبِي الزِّنادِ عَنْ مُوسَى بنِ عُقْبَةَ عَنْ نافِعٍ بَعْدَ العِشَاءِ فِي أَهْلِهِ *

1-....... Ubeydullah şöyle demiştir: Bize Nâfi', İbn Umer(R)'den haber verdi. O şöyle demiştir: Ben Peygamber (S) ile berâber öğle namâzından evvel iki rek'at; öğle namâzından sonra iki rek'at; akşâm namâzının ardından iki rek'at; yatsı namâzının ardından iki rek'at; cumua namâzının ardından da iki rek'at namâz kıldım. Ammâ akşâm ile yatsı namâzlarının ikişer rek'at sünnetlerine gelince, bunlar Peygamber'in evinde kılındı.

İbnu Ebi'z-Zinâd, Mûsâ ibn Ukbe'den; o da Nâfi'den (olan rivâyetinde İbn Umer'in) "Yatsıdan sonraki iki rek'atı âilesi içinde" dediğini söylemiştir.

Bu hadîsi Nâfi'den rivâyet etmekte Kesîr ibnu Ferkad ile Eyyûb es-Sahtiyânî, Ubeydullah'a mutâbaat etmişlerdir. Ve Abdullah ibn Umer şöyle demiştir: Bana kızkardeşim Hafsa şöyle tahdîs etti: Peygamber (S) fecrin tulû' etmesi ardından hafîf iki rek'at kılardı. İbn Umer dedi ki: Çünkü bu sabâh namâzından evvelki zamân, benim Peygamber'in yanına giremediğim bir sâat idi [3].

Ve bu hadîsi Nâfi'den rivâyet etmekte Kesîr ibnu Ferkad ile Eyyûb es-Sahtiyânî, Ubeydullah'a mutâbaat ettiler.

Ve İbnu Ebi'z-Zinâd, Mûsâ ibn Ukbe'den; o da Nâfi'den olmak üzere İbn Umer'in "Yatsıdan sonraki âilesi içinde idi" dediğini naklетmiştir [4].

---

3 Bu hadîste, öğleden evvelki müekked sünnet yalnız iki rek'at gibi görünüyor. Bir de buradaki metnin birinci kısmında, sabâh namâzının farzından evvel kılınan iki rek'at râtibeden söz edilmiyor. Çünkü İbn Abbâs, mü'minlerin annesi Hafsa dolayısiyle Peygamber'in kayın birâderidir ve ancak farzlardan evvel ve sonra Peygamber'in evine girip, berâberce kıldığı râtibeleri haber veriyor. Sabâh namâzının râtibesine gelince, bunu, hadîsin üçüncü fıkrasında açıkladığı gerekçeden ötürü, mü'minlerin annesinden öğrenmiştir. Yine bu hadîste akşâm ile yatsı sünnetlerini hep evinde ve âilesi içinde kıldığı ayrıca tasrîh edilmektedir. İbn Umer'in bu nakline göre, müekked olan râtibe sünnetleri on rek'attır...

4 Bu hadîste takdîm, te'hîr ve tekrâr vâkı' olmuştur. Nushalar da birbiriyle ihtilâf etmektedir. Biz bu nushamızda Mısır Bulak Matbaası'nda basılmış olan Sultân Abdulhamîd'in nushasına uygun yürüdük (İdâretu't-Tıbâati'l-Munîriyye baskısı hâşiyesi).

٢ــ باب مَنْ لَمْ يَتَطَوَّعْ بَعْدَ المَكْتُوبَةِ

2- FARZ NAMÂZ ARDINDA TATAVVU' KILMAYAN KİMSE BÂBI

٢ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِاللهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ عَمْرٍو قال سَمِعْتُ أبا الشَّعْثَاءِ جابِراً قال سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما قال صَلَّيْتُ مَعَ رسول اللهِ ﷺ ثَمَانِياً جَمِيعاً وَسَبْعاً جَمِيعاً قُلْتُ ياأبا الشَّعْثَاءِ أظُنُّهُ أخَّرَ الظُّهْرَ وَعَجَّلَ العَصْرَ وَعَجَّلَ العِشَاءَ وَأخَّرَ المَغْرِبَ قال وَأنا أظُنُّهُ *

2-....... Amr ibn Dînâr şöyle demiştir: Ben Ebu'ş-Şa'sâ' Câbir ibn Zeyd'den işittim, şöyle dedi: Ben İbnu Abbâs(R)'tan işittim: Ben Rasûlullah (S) ile berâber öğle ile ikindiyi cem' ederek sekiz rek'at; akşâm ile yatsıyı da cem' ederek yedi rek'at kıldım, dedi. (Amr ibn Dînâr dedi ki:) Ben de:

— Yâ Eba'ş-Şa'sâ! Öyle zannediyorum ki, Rasûlullah öğle namâzını geri bıraktı; ikindiyi ilk vaktinde acele etti ve yine böyle, akşâm namâzını geri bıraktı; yatsıyı ilk vaktinde acele kıldı (da bu sûretle namâzları cem' etmişti), dedim.

Ebu'ş-Şa'sâ:

— Ben de öyle sanıyorum, dedi [5].

٣ــ باب صَلاَةِ الضُّحى فِى السَّفَرِ

3- SEFERDE DUHÂ (=KUŞLUK) NAMÂZI BÂBI [6]

---

5 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu ve delîl olması şöyledir: Namâzları cem' etmek, iki namâz arasının râtibe olan veyâ râtibe olmayan bir namâz ile ayrılmamasını gerektirir. Bu da birinci namâzdan sonra tatavvu'un terkedilmesine delâlet eder. Murâd edilen budur. İkinci olan namâzdan sonraki tatavvu'a gelince, ondan sükût edilmiştir. Birinciden evvelki tatavvu' da böyle olması muhtemildir (İbn Hacer).

6 Buhârî bu başlık ile, seferde duhâ namâzının kılınıp kılınmayacağı mes'elesini getiriyor. İbn Umer hadîsi nefye; Ümmü Hâni' hadîsi ise isbâta delâlet ediyor.

İbnu'l-Munîr şöyle demiştir: Bana zâhir olan şudur: Buhârî, hadîsleri kendi katında İbn Umer hadîsi gibi nefîce; Ebû Hureyre'ye duhâ namâzı kılmasının tavsiye edilmesi hadîsi gibi isbâtca taâruz edince, nefî hadîsini sefere; isbât hadîsini de hazara indirmiştir. Ebû Hureyre hadîsi için ''Hazarda duhâ namâzı bâbı'' başlığını getirmesi, bu görüşü kuvvetlendiriyor... Ümmü Hâni' hadîsine gelince, onda duhâ namâzının kolaylık durumuna göre, seferde kılınacağına işâret vardır (İbn Hacer).

٣ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيِ عنْ شُعْبَةَ عنْ تَوْبَةَ عَنْ مُوَرِّقٍ قال قُلْتُ لابنِ عُمَرَ رضي اللهُ عنهما أتُصَلِّي الضُّحى قال لاَ قُلْتُ فَعُمَرُ قال لاَ قُلْتُ فأبُو بَكْرٍ قال لاَ قُلْتُ فالنبيُّ ﷺ قال لاَ إخالُهُ *

3-....... Muvarrık şöyle demiştir: Ben İbn Umer'e:
— Duhâ namâzını kılar mısın? diye sordum.
— Hayır kılmam, dedi.
— Umer kılar mıydı? dedim.
— Hayır (kılmazdı), dedi.
— Ebû Bekr kılar mıydı? dedim.
— Hayır, diye cevâb verdi.
— Peygamber (S) kılar mı idi? dedim.
— Peygamber'in kılıp kılmadığını bilmiyorum, dedi.

٤ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا عَمْرو بنُ مُرَّةَ قال سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ أبي لَيْلَى يَقُولُ ما حدّثنا أحَدٌ أنَّهُ رَأى النبيَّ ﷺ يُصَلِّي الضُّحى غيْرُ أُمِّ هانِيءٍ فإنَّها قالَتْ انَّ النبيَّ ﷺ دَخَلَ بَيْتَها يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ فاغْتَسَلَ وَصَلَّي ثَمانِيَ رَكَعاتٍ فَلَمْ أرَ صَلاةً قطّ أخَفَّ مِنْها غَيْرَ أنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ والسُّجُودَ *

4-....... Bize Amr ibnu Murre tahdîs edip şöyle dedi: Ben Abdurrahmân ibn Ebî Leylâ'dan işittim, şöyle diyordu: Bize sahâbîler arasında Ümmü Hâni'den başka hiçbir kimse Peygamber(S)'i duhâ namâzı kılarken gördüğünü tahdîs etmedi. Ümmü Hâni': Peygamber (S) Mekke fethi günü Ümmü Hâni'nin evine girdi, yıkandı ve sekiz rek'at namâz kıldı. Ben bu namâzdan daha hafîf bir namâz aslâ görmedim. Şu kadar ki, Peygamber rukû'u ve sucûdu tamamlıyordu, demiştir [7].

---

7 Bu bâbdaki iki hadîsten birincisi olan İbn Umer'in haberi ile ikincisi olan Ümmü Hâni'nin haberi arasında nefî ve isbât bakımından açık bir zıdlık vardır. İbn Umer ne Peygamber'in, ne de Ebû Bekr ile Umer'in duhâ namâzı kıldıklarını bilmediğini söylüyor. Ümmü Hâni' ise kıldığını haber veriyor. Bu müşkillik, ya bundan evvelki hâşiyede yazıldığı şekilde giderilir, yâhud da İbn Umer'in nefyi, vukû'u nefî değil de, müdâvemeti nefî ma'nâsına hamledilerek giderilir. Başka tevcîhler de yapılabilir. Meselâ: Ümmü Hâni' hadîsi, Peygamber'in Mekke fethi sırasında meşgûliyetleri sebebiyle kılamadığı bir namâzı ancak bu kuşluk vaktinde fırsat bularak kılmış olduğu herhangi bir namâz olabileceği, bir kazâ namâzı olabileceği veyâhud da fetih için kılınmış bir şükür namâzı olabileceği ileri sürülmüştür.

٤ــ باب مَنْ لَمْ يُصَلِّ الضُّحَي وَرَآهُ وَاسِعاً

4- DUHÂ NAMÂZINI KILMAYAN VE BU KILMAMAYI MUBÂH GÖREN KİMSE BÂBI

٥ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا ابنُ أبِى ذِئْبٍ عنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ مارَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ سَبَّحَ سُبْحَةَ الضُّحَى وَإِنِّى لَأُسَبِّحُهَا *

5- Bize Âdem tahdîs edip şöyle dedi: Bize İbnu Ebî Zi'b, ez-Zuhrî'den; o da Urve'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti. Âişe(R): Ben Rasûlullah(S)'ın duhâ nâfilesini kıldığını görmedim. Ancak ben o namâzı kılıyorum, demiştir [8].

٥ــ باب صَلاَةِ الضُّحَى فِى الحَضَرِ قالَهُ عِتْبَانُ بنُ مالِكٍ عنِ النبيِّ ﷺ

5- HAZARDA DUHÂ NAMÂZI BÂBI

Bunu Itbân ibn Mâlik, Peygamber(S)'den söyledi [9].

٦ــ حدّثنا مُسْلِمُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال أخبرنا شُعْبَةُ قال حدّثنا عَبَّاسٌ الجُرَيْرِيُّ هُوَ ابنُ فَرُّوخٍ عنْ أبِى عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ قال أوْصانى خَلِيلِى بِثَلاَثٍ لاَأدَعُهُنَّ حَتَّى أَمُوتَ صَوْمِ ثَلاَثَةِ أيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَصَلاَةِ الضُّحَى وَنَوْمٍ عَلَى وِتْرٍ *

6-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Halîlim (yânî kalbî dostum olan Rasûlullah) bana üç şey vasıyyet etti; bunları ölünceye ka-

---

8 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu açıktır. Hz. Âişe bu hadîsinde, Rasûlullah'ın devâmlı olarak duhâ namâzı kıldığını görmedim, fakat bu duhâ namâzını ben devâmlı olarak kılarım, demiş olabilir. Buna göre de nefy, namâzın aslına değil, muttarıdan devâmına yönelik olur.

9 Buhârî bunu "İmâm bir kavmi ziyâret edip onlara imâm olduğu zamân bâbı"nda zikretmişti. Bunu İmâm Ahmed, Zuhrî'den; o da Mahmûd ibnu'r-Rabî'den; o da Itbân ibn Mâlik senediyle mevsûlen şöyle rivâyet etmiştir. "Rasûlullah (S) Itbân'ın evinde kuşluk nâfilesini kıldı. Oradakiler arkasında durdular ve O'nun namâzına uyarak namâz kıldılar". Bunu Müslim de İbn Vehb rivâyetiyle tahrîc etmiştir *('Umdetu'l-Kaarî).*

dar terketmem: Her aydan üç gün oruç tutmak, duhâ namâzı kılmak, vitr namâzını kılıp da uyumak [10].

٧ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ الجَعْدِ قال أخبرنا شُعْبَةُ عنْ أنَسِ بنِ سِيرِينَ قال سَمِعْتُ أنَسَ بنَ مالِكٍ الأنْصارِيَّ قال قال رَجُلٌ مِنَ الأنْصارِ وكانَ ضَخْماً لِلنبيِّ ﷺ إنّي لاأسْتَطِيعُ الصَّلاةَ مَعَكَ فصَنَعَ لِلنبيِّ ﷺ طَعاماً فَدَعاهُ إلى بَيْتِهِ وَنَضَحَ لَهُ طَرَفَ حَصِيرٍ بِماءٍ فَصَلَّى عَلَيْهِ رَكْعَتَيْنِ وقال فُلانُ بنُ فُلانِ بنِ جارُودٍ لِأنَسٍ رضى اللهُ عنهُ أكانَ النبيُّ ﷺ يُصَلِّى الضُّحَى فقال مارَأيْتُهُ صَلَّى غَيْرَ ذلِكَ اليَوْمِ *

7-....... Enes ibn Şîrîn şöyle demiştir: Ben Enes ibn Mâlik el-Ensârî'den işittim, şöyle dedi: Ensâr'dan iri vucûdlu şişman bir kimse Peygamber'e (geldi ve O'na) hitâben: Yâ Rasûlallah! Ben seninle berâber namâz kılmağa muktedir olamıyorum, dedi. Akabinde Peygamber için bir yemek yaptı ve Peygamber'i evine da'vet etti. Peygamber ona gidince, bir hasırın bir tarafını (yânî bir yüzünü) Peygamber için su serpip yumuşattı. Peygamber de onun üzerinde iki rek'at (nâfile) namâz kıldı. Ve Cârûd oğlu Fulân oğlu Fulân (yânî Abdulhamîd ibnu'l-Munzir), Enes'e hitâben:

— Peygamber (S) duhâ namâzı kılar mıydı? diye sordu.

Enes de:

— O günden başka bir günde böyle bir namâz kıldığını görmedim, diye cevâb vermiştir [11].

٦ـ بابُ الرَّكْعَتانِ قَبْلَ الظُّهْرِ

---

10 Peygamber'in bu üç kıymetli tavsıyeyi sahâbîler arasında Ebû Hureyre ile Ebu'd-Derdâ'ya yapması dikkatle incelenmeye değer. Ebû Hureyre ve Ebu'd-Derdâ fakîr sahâbîlerden ve ferâgat sâhibi iki sîmâdır. Zengin değillerdi; bunun için kendilerine mâlî ibâdetler tavsıye edilmemiştir. Bunun yerine bedenî ibâdetlerin en şereflisi bulunan nâfile namâzlar ve oruçla taltîf edildiler.

Bu hadîste duhâ namâzı mutlak olarak zikredilmiştir. Müslim'in rivâyetinde "İki rek'at kuşluk namâzı" diye rek'at sayısı tesbît edilmiştir. Ahmed ibn Hanbel'in rivâyetinde ise "Her gün duhâ namâzı" diye bir ziyâde de vardır.

11 Bu hadîs, imâmet bâblarından olmak üzere "İmâm hâzır olanlara namâz kıldırır mı bâbı"nda geçmişti. Hadîsin bâb başlığına uygunluk yeri "O'nu evine çağırdı.." ve devâmıdır ki, Peygamber onun evinde namâz kıldırmıştır; bu da hazarda olmuştur.

6- BÂB : ÖĞLENİN FARZINDAN ÖNCE İKİ REK'AT

٨ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أَيُّوبَ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رَضى اللهُ عنهما قال حَفِظْتُ مِنَ النبىِّ ﷺ عَشْرَ رَكَعاتٍ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَها وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ فِى بَيْتِهِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ فِى بَيْتِهِ وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاةِ الصُّبْحِ كانَتْ ساعَةً لاَيُدْخَلُ عَلَى النبىِّ ﷺ فِيهَا حَدَّثَتْنِى حَفْصَةُ أَنَّهُ كانَ إذا أَذَّنَ المُؤَذِّنُ وَطَلَعَ الفَجْرُ صلّى رَكْعَتَيْنِ *

8-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'den on rek'at namâz belledim: Öğle farzından evvel iki rek'at; öğlenin ardından iki rek'at; akşâm namâzından sonra da Peygamber'in evinde iki rek'at; yatsı namâzından sonra yine Peygamber'in evinde iki rek'at; sabâh namâzından önce iki rek'at sünnet namâz. Sabâh namâzından önceki zamân, Peygamber'in yanına girilmiyecek bir sâat idi. Hafsa bana dedi ki: Müezzin ezân okuyup fecr tulû' ettiğinde de Peygamber iki rek'at (râtibe sünneti) kılardı [12].

٩ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيى عنْ شُعْبَةَ عَنْ إبْراهِيمَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ المُنْتَشِرِ عنْ أَبِيهِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها أَنَّ النبى ﷺ كانَ لاَيَدَعُ أَرْبَعاً قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الغَدَاةِ * تابَعَهُ ابنُ أَبِى عَدِىٍّ وَعَمْرٌو عَنْ شُعْبَةَ *

9-....... (Âişe -R- şöyle demiştir:) Peygamber (S) öğle farzından önce dört rek'at, sabâh farzından evvel de iki rek'at (tatavvu') kılmayı terketmezdi [13].

Bu hadîsi Şu'be'den rivâyet etmekte İbnu Ebî Adiyy (194) ile Amr ibn Merzûk (224), Yahyâ ibn Saîd'e mutâbaat ettiler.

---

12 Bu hadîs, küçük birkaç lâfız farkıyle 1 rakamlı hadîs olarak geçmişti. Oradaki hâşiyede de belirtildiği gibi, İbn Umer bu hadîslerde farz olan namâzlara bitişik olarak kılınan râtibe sünnetlerinin mıkdârlarını bildiriyor. Sabâh namâzından evvel Peygamber'in evine girilmiyecek olan mahrem zamân olduğu için de sabâh namâzından evvelki iki rek'at râtibeyi kızkardeşi Hafsa'dan rivâyetle haber alıp öğrenmiş oluyor.

13 Öğle namâzından önceki râtibe bu hadîste dört rek'at; bundan önceki hadîste iki rek'at olduğu bildirilmiş olduğundan bir farklılık meydana gelmiştir. Bu farklılık şöyle îzâh edilmektedir: Peygamber öğleden evvelki râtibe sünnetini bâzen dört, bâzen iki rek'at kılmış; dört rek'atı Âişe, iki rek'atı da İbn Umer haber vermiş olabilir. Yâhud Peygamber mescidde iki, evinde dört kılmış; birinciyi

٧ـــ بابُ الصَّلاةِ قَبْلَ المَغْرِبِ

7- AKŞÂM NAMÂZI FARZINDAN ÖNCE NAMÂZ BÂBI

١٠ـــ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ عنِ الحُسَيْنِ عنِ ابنِ بُرَيْدَةَ قال حدّثني عَبْدُاللهِ المُزَنِيُّ عنِ النبيِّ ﷺ قال صَلُّوا قَبْلَ صلاةِ المَغْرِبِ قال فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شاءَ كَرَاهِيَةَ أنْ يَتَّخِذَها النَّاسُ سُنَّةً *

10-....... Abdullah ibn Bureyde şöyle demiştir: Bana Abdullah el-Muzenî tahdîs etti: Peygamber (-S- üç defa): *"Akşâm namâzından evvel* (iki rek'at nâfile) *namâz kılınız"* buyurdu. Üçüncüsünde, insanların bu namâzı, devâm etmesi lâzım bir ibâdet edinmelerinden hoşlanmıyarak: "(Bu namâz) *isteyen içindir*" buyurdu [14].

١١ـــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يَزِيدَ قال حدّثنا سَعِيدُ بنُ أبي أيّوبَ قال حدّثني يَزِيدُ بنُ أبي حَبِيبٍ قال سَمِعْتُ مَرْثَدَ بنَ عَبْدِاللهِ اليَزَنِيَّ قال أتَيْتُ عُقْبَةَ بنَ عامِرٍ الجُهَنِيَّ فَقُلْتُ ألاَ أُعْجِبُكَ مِنْ أبي تَمِيمٍ يَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صلاةِ المَغْرِبِ فقالَ عُقْبَةُ إنَّا كُنَّا نَفْعَلُهُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللهِ ﷺ قُلْتُ فَمَا يَمْنَعُكَ الآنَ قال الشُّغْلُ *

11-....... Ben, Mersed ibn Abdillah el-Yezenî'den işittim; o şöyle dedi: Ben Ukbe ibn Âmir el-Cuhenî'ye geldim ve:

İbn Umer, ikinciyi Âişe haber vermiştir. İbn Umer Peygamber'in yalnız mesciddeki hâline, Âişe ise hem mesciddeki, hem de evindeki hâline vâkıftır. Gerek İbn Umer, gerek Âişe, şâhid oldukları vâkıaları bildirmiş olmakla berâber, Âişe'nin şâhid olduğu vak'alar daha çok olması îcâb eder. Nitekim Taberî: Rasûlullah'ın dört rek'at kılması ekser ahvâlde idi; iki rek'at kıldığı ise az idi, demiştir.

14 Hadîsin tercemesindeki parantez içinde olan ziyâdeler, Ebû Nuaym'ın *el-Mustahrac*'ındeki rivâyetten alınmıştır.

Bu namâzı Peygamber'in kıldığına dâir bir haber nakledilmediği gibi, Dört Halîfeler ile sahâbîlerin büyüklerinden pek çoğunun böyle bir namâz kılmadıkları sahîh rivâyetlerle sâbittir.

Bâzıları bu namâzın ilk zamânlarda tavsıye edilip, sonra nesh edildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu Abdullah ibn Muzenî hadîsini, Bureyde ibn Huseyb (R)'in **Ebû Dâvûd'dan rivâyet ettiği "Akşâm namâzından başka, her iki namâz arasında iki rek'at vardır"** hadîsiyle mesh edilmiş olduğuna delîldir.

Akşâm namâzının vaktini daraltır diye bu namâzın müstehâb olmadığına, kerâhatine ve hattâ bid'atlığına kaail olanlar vardır. Bununla berâber bu namâzı müstehâb sayanlar da vardır.

— Ebû Temîm'in işinden seni hayrete düşüreyim mi? Ebû Temîm, akşâm namâzından evvel iki rek'at namâz kılıyor, dedim.

Bunun üzerine Ukbe:

— Biz Rasûlullah (S) zamânında bunu kılardık, dedi.

— Şimdi seni, bunu kılmaktan alıkoyan nedir? dedim.

— İşle güçle uğraşmak, diye cevâb verdi [15].

٨ ـ بابُ صَلاةِ النَّوافِلِ جَمَاعَةً ذَكَرَهُ أنسٌ وَعائِشَةُ رضى اللّٰهُ عنهما عنِ النبىِّ ﷺ

8- NÂFİLE NAMÂZLARIN CEMÂATLE KILINIŞI BÂBI

Bunu Enes ibn Mâlik ile Âişe (R), Peygamber(S)'den zikrettiler [16].

١٢ ـ حدّثني إسْحَاقُ قال حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنا أبى عنِ ابنِ شِهَابٍ قال أخبرنى مَحْمُودُ بنُ الرَّبيعِ الأنْصَارِىُّ أنَّهُ عَقَلَ رسولَ اللّٰهِ ﷺ وَعَقَلَ مَجَّةً مَجَّهَا فِى وَجْهِهِ مِنْ بِئْرٍ كانَتْ فِى دَارِهِمْ فَزَعَمَ مَحْمُودٌ أنَّهُ سَمِعَ عِتْبَانَ بنَ مالِكٍ الأنْصَارِىَّ رضي اللّٰهُ عنهُ وكانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً مَعَ

---

15 Birinci hadîste *"İsteyen için"* buyurulmuş olması, bu hadîste Ukbe'nin kılmamaktaki gerekçesi, bu namâz husûsundaki genişlik ve serbestliği açıkça bildirmiş oluyor.

Buhârî "Tatavvu' Bâbları" büyük başlığı altında topladığı birkaç bâbın hadîsleri ile sabâh, öğle, akşâm râtibelerini bildirmiştir. Buhârî ikindi ile yatsının ilk sünnetleri hakkında hiçbir hadîs rivâyet etmemiştir.

İkindinin sünneti hakkındaki İbn Umer'in: "Peygamber (S): *İkindi'nin farzından evvel dört rek'at namâz kılan kişiye Allah rahmet etsin"* hadîsini Ebû Dâvûd, İbn Hıbbân rivâyet etmişlerdir. Tirmizî'nin bu ikindi sünneti hakkında Alî'den de rivâyeti vardır.

Yatsı namâzının farzından evvelki dört rek'at sünnet hakkında da Buhârî'nin rivâyeti yoktur. Buhârî'de olmadığı gibi, diğer Sahîh ve Sünen sâhiblerinin de Peygamber'in bu dört rek'atı kıldığı hakkında sarîh rivâyetleri yoktur.

Maamâfîh Abdullah ibn Muzenî'nin: Rasûlullah (S): *"Her iki ezân arasında bir namâz vardır"* buyurdu. Sonra üçüncüsünde: *"Dileyen için"* buyurdu, hadîsi, yatsı farzından evvel nâfile kılmağa bir mâni' olmadığı için, bu namâzın müstehâblığını ifâde edebilir. Bu hadîsi Buhârî *Sahîh*'inin birkaç yerinde ayrı ayrı tarîklerden rivâyet etmiştir.

16 Buhârî, Enes'in hadîsini "Hasır üzerinde namâz bâbı"nda; Âişe'nin hadîsini de Kitâbu'l-Kusûf'un "Güneş tutulmasında sadaka vermek bâbı"nda mevsûlen rivâyet etmiştir.

رسولِ اللهِ ﷺ يَقُولُ كُنْتُ أُصَلِّى لِقَوْمِي بِبَنِى سالِمٍ وكانَ يَحُولُ بَينى وَبَيْنَهُمْ
وادٍ إذَا جاءَتِ الأَمْطَارُ فَيشقُّ عَلَىَّ اجْتِيَازُهُ قِبَلَ مَسْجِدِهِمْ فَجِئْتُ رسولَ اللهِ
ﷺ فَقُلْتُ لَهُ إنّى أنْكَرْتُ بَصرِى وإنَّ الوَادِيَ الَّذِى بَيْنِى وَبَيْنَ قَوْمِى يَسِيلُ
اذَا جاءَتِ الأَمْطَارُ فَيشقُّ عَلَىَّ اجتِيَازُهُ فَوَدِدْتُ أَنَّكَ تَأْتِى فَتُصَلِّى مِنْ بَيْتِى مكاناً
اتَّخِذُهُ مُصَلًّى فقال رسولُ اللهِ ﷺ سأَفْعَلُ فَغَدَا عَلَىَّ رسولُ اللهِ ﷺ وَأَبو
بَكْرٍ رضى اللهُ عنهُ بَعْدَ مااشْتَدَّ النَّهارُ فاسْتَأْذَنَ رسولُ اللّهِ ﷺ فأَذِنْتُ لَهُ فَلَمْ
يَجْلِسْ حَتَّى قال أَيْنَ تُحِبُّ أنْ أُصَلِّىَ مِنْ بَيْتِك فأَشَرْتُ لَهُ إِلَى المَكانِ الَّذِى
أُحِبُّ أنْ أُصَلِّىَ فِيهِ فَقَامَ رسولُ اللهِ ﷺ فكَبَّرَ وَصَفَفْنَا وَرَاءَهُ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ
ثُمَّ سَلَّمَ وَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ فَحَبَسْتُهُ عَلَى خَزِيرٍ يُصْنَعُ لَهُ فَسَمِعَ أَهْلُ الدَّارِ رسولَ
اللهِ ﷺ فى بَيْتِى فَثَابَ رِجالٌ مِنْهُمْ حَتَّى كَثُرَ الرِّجالُ فِي البَيْتِ فقال رَجُلٌ
مِنْهُمْ ما فَعَلَ مالِكٌ لاَ أَرَاهُ فقال رَجُلٌ مِنْهُمْ ذَاكَ مُنَافِقٌ لاَيُحِبُّ اللهَ وَرسولَهُ
فقال رسولُ اللهِ ﷺ لاَتَقُلْ ذَاكَ أَلاَ تَرَاهُ قال لاَإِلَهَ إلا اللهِ يَبْتَغِى بِذٰلِكَ وَجْهَ
اللَّهِ فقال اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ أَمَّا نَحْنُ فَوَاللهِ لاَنَرَى وُدَّهُ وَلاَ حَدِيثَهُ إلاَّ إِلَى
المُنَافِقِينَ قال رسولُ اللهِ ﷺ فإنَّ اللهَ قَدْ حَرَّمَ على النَّارِ مَنْ قال لاَإِلَهَ إلاَّ
اللهُ يَبْتَغِى بِذٰلِكَ وَجْهَ اللهِ * قال مَحْمُودٌ فَحَدَّثْتُهَا قَوماً فِيهِمْ أَبو أَيُّوبَ صاحِبُ
رسولِ اللهِ ﷺ فِى غَزْوَتِهِ الَّتِى تُوُفِّىَ فِيهَا وَيزِيدُ بنُ مُعاوِيَةَ عَلَيْهِمْ بِأَرْضِ
الرُّومِ فأَنْكَرَها عَلَىَّ أَبو أَيُّوبَ قال وَاللهِ مَاأَظُنُّ رسولَ اللّهِ ﷺ قال مَاقُلْتَ
قَطُّ فَكَبُرَ ذٰلِكَ عَلَىَّ فَجَعَلْتُ لِلهِ عَلَىَّ إنْ سَلَّمَنِى حَتَّى أَقْفُلَ مِنْ غَزْوَتِى أنْ
أَسأَلَ عنها عِتْبَانَ بنَ مالِكٍ رضى اللهُ عنهُ إنْ وَجَدْتُهُ حَيًّا فِى مَسْجِدِ قَوْمِهِ
فَقَفَلْتُ فأَهْلَلْتُ بِحَجَّةٍ أَوْ بِعُمْرَةٍ ثُمَّ سِرْتُ حَتَّى قَدِمْتُ المَدِينَةَ فأَتَيْتُ بَنِى
سالِمٍ فإذَا عِتْبَانُ شَيْخٌ أَعْمَى يُصَلِّى لِقَوْمِهِ فَلَمَّا سَلَّمَ مِنَ الصَّلاَةِ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ
وَأَخْبَرْتُهُ مَنْ أنا ثُمَّ سأَلْتُهُ عنْ ذٰلِكَ الحَدِيثِ فَحَدَّثَنِيهِ كمَا حَدَّثَنِيهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ *

12-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Mahmûd ibnu'r-Rabî' el-Ensârî haber verdi ki, o Rasûlullah'ı akledip hatırlamış ve kendi yurdlarında bulunan bir kuyudan Rasûlullah'ın ağzına su alıp kendi

yüzüne doğru su püskürttüğünü de hatırlamıştır [17].

İşte bu Mahmûd, Itbân ibn Mâlik el-Ensârî(R)'den işitmiştir. Itbân Bedr'de Rasûlullah'ın maiyyetinde hazır bulunmuşlardan idi. Itbân şöyle diyordu:

Ben Sâlim oğulları'nda kendi cemâatime namâz kıldırırdım. Onlarla benim aramda bir dere vardı ki, yağmurlar geldiği zamân aramıza perde oluyor ve onların mescidi tarafına geçmek bana meşakkat veriyordu. Rasûlullah'a geldim ve O'na şöyle dedim: Ben gözümden hoşnûd değilim. Benimle cemâatim arasında bulunan dere, yağmurlar geldiği zamân akıyor ve bana o dereyi geçmek meşakkatli oluyor. Arzû ettim ki, Sen gelesin de evimden bir yerde namâz kıldırsan; ben de orayı namâzgâh edinsem!

Rasûlullah (S): *"Bunu yapacağım"* dedi. Ertesi sabâh gündüz şiddetlendikten (yânî güneş yükseldikten) sonra Rasûlullah ile Ebû Bekr bana geldiler. Rasûlullah içeri girmeye izin istedi. Ben de O'na izin verdim. Eve girdiğinde oturmadı da *"Evinden nerede namâz kılmamı istersin?"* buyurdu. Ben kendisine, içinde namâz kılmasını arzû etmekte olduğum yeri işâret edip gösterdim. Rasûlullah namâza dikeldi ve tekbîr aldı. Biz de O'nun arkasında saff olduk. İki rek'at kıldırdı, sonra selâm verdi. O selâm verdiği zamân biz de selâm verip, namâzdan çıktık [18]. Ben Rasûlullah için yapılmış olan bir hazîr yemeğini yemesi gâyesiyle O'nu alıkoydum. Yurdun ahâlîsi Rasûlullah'ın benim evimde bulunduğunu işittiler. Yurd ahâlîsinden birçok kimseler geldiler, ve nihâyet evde adamlar çok oldu. Onlardan biri: Mâlik (ibnu'd-Duhşun) ne yapıyor, ben onu görmüyorum? dedi. Oradakilerden biri: O Allah ve Rasûlü'nü sevmeyen bir münâfıktır, dedi. Rasûlullah da ona: *"Böyle deme! Görmüyor musun ki, o **Lâ ilâhe ille'llâh*** (Muhammed Rasûlullah) *diyor ve bununla Allah'ın rızâsını taleb ediyor"* buyurdu. O söyleyen de: Allah ve Rasûlü en bilendir. Ammâ bize gelince, Allah'a yemîn ederiz ki, biz O'nun sevgisinin ve sözlerinin (yânî nasîhatlerinin) ancak münâfıklara olduğunu görüyoruz, dedi. Rasûlullah da: *"Şübhesiz Allah, Allah'ın rızâsını arayarak **Lâ ilâhe ille'llâh** diyen kimseyi ateşe harâm etmiştir"* buyurdu.

Mahmûd şöyle demiştir: Ben bu kıssayı bir topluluğa söyledim. İçlerinde Rasûlullah'ın sâhibi Ebû Eyyûb da vardı. Ebû Eyyûb'un vefât etmiş olduğu Rûm diyârındaki bu gazvede, Muâviye'nin oğlu

---

17 Mahmûd, Peygamber'in kendisine bu suyu püskürttüğü zamân beş yaşında bulunduğunu, Buhârî'nin Kitâbu'l-Îmân'da geçen başka bir hadîsinde bildirmiştir. Kendisi küçük sahâbîlerdendir. Muâviye zamânındaki İstanbul muhâsarasına iştirâk etmiştir. Bu Kostantîniyye gazvesinde bulunduğunu, kendisi bu hadîsin sonunda bildirmektedir.

18 Hadîsin bâb başlığına delîl olan kısmı burasıdır.

Yezîd onların üzerinde kumandan bulunuyordu [19]. Ebû Eyyûb, benim sözümü reddetti ve: Vallâhi Rasûlullah'ın senin söylediğini söylemiş olduğunu zannetmem, dedi. Bu söz bana çok ağır geldi. Ve: Eğer Allah bana selâmet verir de, bu gazvemden sâlimen dönersem ve Itbân ibn Mâlik'i kendi kavminin mescidinde hâlâ hayâtta bulursam, bu hadîsi kendisine tekrâr sormaklığım üzerimde Allah hakkı olsun demeğe başladım. Nihâyet Bizans seferinden döndüm. Hacc yâhud umre niyetiyle ihrâma girdim. Sonra yürüdüm ve Medîne'ye geldim. Sâlim oğulları yurduna vardım. Baktım ki Itbân gözleri görmez, çok yaşlı bir ihtiyâr; hâlâ kavmine namâz kıldırıyor. Namâzdan selâm verince ben de ona selâm verdim ve benim kim olduğumu kendisine haber verdim. Akabinde ona bu hadîsi sordum. Bunun üzerine Itbân bana bu hadîsi, ilk defa tahdîs ettiği gibi tekrâr tahdîs etti.

٩ـ بابُ التَّطَوُّعِ فِي البَيْتِ

9- EVDE NÂFİLE NAMÂZI KILMAK BÂBI

١٣ـ حدّثنا عَبْدُ الأَعْلَى بنُ حَمَّادٍ قال حدّثنا وُهَيْبٌ عنْ أَيُّوبَ وَعُبَيْدِ اللهِ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال قال رسولُ اللهِ ﷺ اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ وَلاَ تَتَّخِذُوها قُبُوراً * تابَعَهُ عَبْدُ الوَهَّابِ عنْ أَيُّوبَ *

13-....... Bize Vuheyb ibn Hâlid, Eyyûb es-Sahtiyânî'den ve Ubeydillah'tan; onlar da Nâfi'den; o da İbn Umer(R)'den tahdîs et-

---

19 Bu, hicretin ellinci yılında veyâ biraz sonra Kostantîniyye'yi fethetmek üzere çıkılan gazvedir. Bu seferde Kostantîniyye'ye ulaştılar ve muhâsara ettiler, Ebû Eyyûb orada vefât etti:

Muâviye'nin devlet başkanlığı zamânında Kostantîniyye'ye karşı ilk gazâ edeceklere Peygamber lisânıyle va'dedilmiş olan büyük ecri almak için, Muâviye'nin oğlu Yezîd'in kumandasında sevkedilen ilk müslümân ordusuna katılmış, Kayser'in şehrine gâzî olarak gelmiş, burada hastalanarak vefât etmiş ve sûrun dibine gömülmüştür.

el-Ikdu'l-Ferîd sâhibi Endelüslü İbn Abdi Rabbih (246-328), Utbî'den (vefâtı:228) rivâyeten şöyle diyor: İslâm ordusu Haliç'e vardığı vakit Ebû Eyyûb ağırlaştı. Yezîd onu ziyârete gelip: Bir dileğin var mı? diye sordu. O da cevâben: Sizin dünyânızın bana hiç lüzûmu yok. Lâkin beni elinden geldiği kadar düşmân diyârı içinde ileriye doğru götürüp defn et. Zîrâ Rasûlullah (S)'tan işittim: *"Kostantîniyye sûrunun dibinde sâlih bir kimse defn olunacaktır"* buyurdu. Umarım ki, o kimse ben olayım, dedi. Vefât ettiğinde Yezîd, kefenlenmesini emretti. Serîri üzerine konduktan sonra da müfrezelerini çıkarıp ve serîri kuşadarak harb ede ede ileriye sürdü... (*Tecrîd Ter.*, I, 114-117'de uzun tafsîlât vardır).

ti. İbnu Umer (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Namâzınızdan bir kısmını evlerinizde kılınız ve evlerinizi kabirler edinmeyiniz"* buyurdu.

Bu hadîsi, Eyyûb'dan rivâyet etmekte Abdulvahhâb es-Sakafî, Vuheyb'e mutâbaat etti [20].

---

20 Bu mutâbaatı Müslim: *"Evlerinizde namâz kılınız; onları kabirler edinmeyiniz"* lâfzıyle, Muhammed ibn Musennâ'dan mevsûlen rivâyet etmiştir.

Müslim'in Câbir ibn Abdillah'tan bir rivâyeti de şöyledir: Peygamber: *"Evlerinizde namâz kılınız. Herhangi biriniz farz namâzını gittiği mescidde kıldığı zamân, kendi evine de namâzdan bir nasîb ayırsın"* buyurdu. Bu nasîb, farzların dışındaki her nâfileyi şâmildir.

Birçok sahâbîden rivâyet olunan metindeki hadîsin ikinci fıkrasında: *"Evlerinizi namâzdan boş bırakıp, onları kabre çevirmeyiniz"* buyurulmuştur. Bu hadîsten ve bu ma'nâdaki diğer hadîslerden, evlerde kılınan nâfilenin mescidde kılınan nâfileden efdal olduğu anlaşılmıştır. Bu hadîs, gündüz ve gece nâfilelerini mescidde kılmayı müstehâb gören seleften bâzılarına karşı hüccettir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle [1]

٢١ــ كِتابُ فَضْلِ الصلاةِ فى مَسْجِدِ مَكّةَ والمَدِينَةِ

21-KİTÂBU FADLİ'S-SALÂTİ FÎ MESCİDİ MEKKE VE'L-MEDÎNE

(*Mekke ve Medîne Mescidlerinde Namâz Kılmanın Fazîleti Kitâbı*)

١ــ بابُ فَضْلِ الصَّلاةِ فِى مَسْجِدِ مَكَّةَ وَالمَدِينَةِ

1- MEKKE VE MEDÎNE MESCİDLERİNDE NAMÂZ KILMANIN FAZÎLETİ BÂBI [2]

١ــ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال أخبرنى عَبْدُ المَلِكِ عنْ قَزَعَةَ قال سَمِعْتُ أبا سَعِيدٍ رضى اللّٰهُ عنهُ أرْبَعاً قالَ سَمِعْتُ مِنَ النبىِّ ﷺ وكانَ غَزَامَعَ النبىِّ ﷺ ثِنْتَىْ عَشْرَةَ غَزْوَةً ح حدّثنا عَلِىٌّ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ سَعِيدٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ

---

1 es-Sagânî nushasında "Besmele", buradaki gibi bâbdan öncedir. Bu, Yûnînî'de sahîhtir denilmiş olduğundan, Ebû Zerr'e âiddir. *Miftâhu Kunûzi's-Sünne*'de bu bölüm ayrı bir kitâb gibi rakamlanmış ve 20. Kitâb olarak gösterilmiştir.

2 Bâbın hadîsinde Mekke ve Medîne mescidleriyle berâber Kudüs Mescidi de zikr edilmiş iken, Buhârî'nin bu bâb başlığında yalnız Mekke ve Medîne mescidlerini söyleyip, Kudüs Mescidi'ni söylememesi, biraz sonra Kudüs Mescidi için ayrıca bir bâb açacağındandır.

قال لاتُشَدُّ الرِّحالُ إلاَّ إلَى ثلاثَةِ مَساجِدَ المَسْجِدِ الحَرامِ وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ صلى الله عليه وسلم وَمَسْجِدِ الأقْصَى *

1-....... Bana Abdulmelik ibn Umeyr (225), Kazaa'dan haber verdi. O: Ben Ebû Saîd Hudrî'den dört şey işittim, demiştir. Ebû Saîd de: Ben (bu dört şeyi) Peygamber (S)'den işittim demiştir [3]: (Kazaa dedi ki:) Ebû Saîd, Peygamber'in maiyyetinde oniki gazvede hazır bulunmuştur.

H bize Alî ibnu'l-Medînî tahdîs edip şöyle dedi: Bize Sufyân ibn Uyeyne, ez-Zuhrî'den; o da Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti [4]. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: "(İbâdet için) *şu üç mescidden başkasına yolculuk edilmez: el-Mescidu'l-Harem, Mescidu'r-Rasûl ve Mescidu'l-Aksâ*" [5].

٢ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ زَيْدِ بنِ رَباحٍ وَعُبَيْدِاللهِ بنِ أبى عَبْدِ اللهِ الأغَرِّ عنْ أبى عَبْدِ اللهِ الأغَرِّ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضى

---

3 Buhârî, hadîsi burada kısaca rivâyet etmiştir. Bu dört şeyin sayılması "Beytu'l-Makdis Mescidi bâbı"ndaki hadîste gelecektir.

4 Burada verilen iki sened, gelecek metne âid değildir. Çünkü Ebû Saîd hadîsi, yukarıda geçtiği gibi sâdece dört şeyi şâmildir. Ebû Hureyre'nin bu hadîsi ise yalnız sefer üzerinedir.

5 Hadîsteki "Şeddu'r-rihâl", deveye yük bağlamak demektir, ve seferden kinâyedir. "Lâ" nefiy edâtıdır, nehiy ma'nâsınadır. Nehiyden nefye sapmanın inceliğini Aynî şöyle bildiriyor:

Bu beyân uslûbunda, üç mescid ziyâretine, dinleyiciyi en belîğ sûrette teşvîk ve bunlardan başka mescidlere sefer etmekten de en latîf bir şekilde men' ve sakındırma vardır (*Umdetu'l-Kaarî,* III, 681).

Üç mescidin öbürlerine üstünlüğü, hadîsin sarâhatinin gereği bulunduğundan, bu konuda âlimlerin ittifâkı vardır. Buhârî'nin hadîsi sevkediş başlığı da bunu nâtıktır. Binâenaleyh tafsîle ihtiyâc yoktur. Yalnız bu üç mescidin kendi aralarındaki derece farkları vardır ki, bu da âlimler cumhûruna göre hadîsteki tertîb vechile Harem Mescidi, mescidlerin en efdalıdır. Bunu ta'kîben Medîne Mescidi gelir. Aksâ Mescidi de, Medîne Mescidi'ni ta'kîb eder.

Gelecek olan 2 rakamlı hadîste Medîne Mescidi'nin Harem Mescidi'nden başka mescidlere üstünlüğü bulunduğunu bildirmektedir.

Üç mescidin diğerlerine üstünlük sebebi: Her üçünün Peygamberler eliyle kurulmuş olmalarıdır. Bununla berâber Harem Mescidi, bütün müslümânların kıblesidir. Peygamber'in Mescidi, takvâ üzerine kurulmuştur(et-Tevbe:108).

Aksâ Mescidi de geçmiş ümmetlerin kıblesidir. Harem Mescidi'ne uzaklığından dolayı el-Mescidu'l-Aksâ (= En Uzak Mescid) denilmiştir (*Umdetu'l-Kaarî,* III, 682).

اللّٰهُ عنهُ أنَّ النبىَّ ﷺ قال صَلاَةٌ فِى مَسْجِدِى هٰذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ إلاَّ المَسْجِدَ الحَرَامَ *

2-....... Bize Mâlik (179), Zeyd ibn Rebâh (131) ile Ubeydullah ibn Ebî Abdillah el-Agarr'dan bunların ikisi de Ebû Abdillah Süleymân el-Agarr'dan o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi. Peygamber (S): *"Benim şu* (Medîne) *Mescidimde kılınan bir namâz,* (Mekke'deki) *Harem Mescidi müstesnâ olmak üzere, başka mescidlerde kılınan bin namâzdan hayırlıdır"* buyurdu [6].

٢ــ بابُ مَسْجِدِ قُباءِ

2- KUBÂ MESCİDİ BÂBI

٣ــ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنا ابنُ عُلَيَّةَ قال أخبرنا أيُّوبُ عَنْ نافِعٍ أنَّ ابنَ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما كانَ لاَيُصَلِّى مِنَ الضُّحَى إلاَّ فِي يَوْمَيْنِ يَوْمٌ يَقْدَمُ بِمَكَّةَ فإنَّهُ كانَ يَقْدَمُهَا ضُحًى فَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ ثُمَّ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ خَلْفَ المَقَامِ وَيَوْمٌ يَأْتِى مَسْجِدَ قُبَاءِ فإنَّهُ كانَ يأْتِيهِ كُلَّ سَبْتٍ فاذَا دَخَلَ المَسْجِدَ كَرِهَ أنْ يَخْرُجَ مِنْهُ حَتَّى يُصَلِّى فِيهِ. قال وكانَ يُحَدِّثُ أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ كانَ يَزُورُهُ راكِباً وَماشِياً. قال وكانَ يَقُولُ لَهُ إنَّمَا أصْنَعُ كمَا رَأَيْتُ

---

6 Bu fazîlet farkını değişik sayılarda gösteren hadîsler de vardır:

Ebû Saîd Hudrî şöyle demiştir: Bir kerre Rasûlullah (S), birisi ile vedâlaştı, sonra da ona: *"Nereye gidiyorsun?"* diye sordu. O zât: Beytu'l-Makdis'e gitmek istiyorum, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *"Benim şu mescidimde kılınan bir namâz, Harem Mescidi müstesnâ olmak üzere, başka mescidlerde kılınan yüz namâzdan efdaldir"* buyurdu. (Bunu Ebû Ya'lâ el-Mevsılî rivâyet etti ve isnâdını sahîhtir dedi.)

Ebû Zerr şöyle demiştir: Biz, Rasûlullah'ın huzûrunda: Bunların hangisi efdaldir; Rasûlullah'ın Mescidi mi yoksa Beytu'l-Makdis mi? diye müzâkere etmiştik. Rasûlullah (S): *"Benim şu mescidimde kılınan bir namâz, Beytu'l-Makdis Mescidi'nde kılınan dört yüz namâzdan efdaldir. Benim mescidim ne güzel namâz kılınacak yerdir!"* buyurdu (Taberânî, *el-Evsat*).

İmâm Ahmed ile İbn Mâce'nin rivâyetinde vedâ eden kimsenin ismi verilmiştir.

Metindeki hadîsin sarîh ifâdesinden, Medîne'deki Peygamber Mescidi'nin Aksâ Mescidi'ne üstünlüğü anlaşılır.

أَصْحَابِي يَصْنَعُونَ وَلا أَمْنَعُ أَحَداً أَنْ يُصَلِّيَ فِي أَيِّ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ غَيْرَ أَنْ لاَتَتَحَرَّوْا طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلاَ غُرُوبَهَا *

3-....... Bize Eyyûb es-Sahtiyânî, Nâfi'den tahdîs etti (ki o şöyle demiştir): İbn Umer (R) duhâ (yânî kuşluk) vakti namâz kılmazdı, yalnız şu iki gündeki hâli bundan müstesnâdır: Biri Mekke'ye geldiği gündür; çünkü İbn Umer Mekke'ye kuşluk vakti gelir, akabinde Beyt'i tavâf eder, sonra da İbrâhîm Makaamı'nın arka tarafında iki rek'at namâz kılardı. Diğeri de Kubâ Mescidi'ne geldiği gündür; çünkü İbn Umer, her cumartesi günü Kubâ Mescidi'ne ziyârete gelirdi. Mescide girince, oradan namâz kılmadan çıkmayı çirkin görürdü de, nihâyet mescidde namâz kılardı. Nâfi' dedi ki: Ve İbn Umer, Rasûlullah (S)'ın (cumartesi günleri) bu Kubâ Mescidi'ni binekli veyâhud yaya olarak ziyâret eder olduğunu tahdîs ederdi. Nâfi' şöyle dedi: Ve yine İbn Umer, ben Nâfi'e şöyle der idi: Ben dostlarımın nasıl ziyâret ettiklerini gördüm ise, ben de o sûretle ziyâret ederim. Ve ben gece veyâ gündüzden herhangi bir sâat içinde namâz kılan bir kimseyi, namâz kılmaktan men' etmem. Şu kadar ki, onlar (namâz için) güneşin doğuş ve batış vakitlerini seçmesinler [7].

٣ ـ بَابُ مَنْ أَتَى مَسْجِدَ قُبَاءٍ كُلَّ سَبْتٍ

3- HER CUMARTESİ GÜNÜ KUBÂ MESCİDİ'NE GELEN KİMSE BÂBI

٤ ـ حدّثنا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قال حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ

---

7 Bu hadîs, Kubâ Köyü'nün, Kubâ Mescidi'nin ve o mescidde kılınan namâzın fazîletine delâlet etmektedir. Kubâ Mescidi hicret sırasında Peygamber tarafından kurulmuş ve Kur'ân'da (et-Tevbe: 108)-râcih olan bir kavle göre- Takvâ Mescidi diye zikredilmiştir. Peygamber hicrette Kubâ'ya geldi. Oradaki Amr ibn Avf oğulları arasında Kulsum ibn Hedm'in evinde dört beş gün konuk oldu. İşte bu konukluk sırasında Kulsum'un hurmalarını kuruttuğu yerde bu mescidi kurdu. Kubâ Mescidi'nin inşâsı zamânı, beşer târihinde benzeri görülmeyen bir ictimâî, siyâsî ve dînî hâdisenin gerçekleşme başlangıcı oldu. Bu mes'ûd ve mev'ûd gâyeyi en yakından sezen Peygamber, İslâm Âlemi'nin ilk mescidi olmak şerefini kazanan bu binânın inşâsında sür'atli davrandı ve Taberânî'nin rivâyetine göre kendisi de bir işçi gibi çalıştı.

Kubâ, Medîne'nin güneyinde, üç mil kadar uzaklıkta bir köydür. *Mu'cemu'l-Buldân*'da Kubâ'nın Mekke'ye gidilirken sol tarafa tesâdüf ettiği ve Takvâ Mescidi'nin burada bulunduğunu bildiriyor ki, bu hadîslerde sözü edilen Kubâ Mescidi'dir. Bu mescid, Kur'ân'da anılmıştır (et-Tevbe:108).

عَبْدِاللّٰهِ بنِ دِينَارٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال كانَ النبىُّ ﷺ يَأْتِى مَسْجِدَ قُبَاءٍ كُلَّ سَبْتٍ ماشِياً وَرَاكِباً وكانَ عَبْدُاللّٰهِ رضى اللهُ عنهُ يَفْعَلُهُ *

4-....... Bize Abdulazîz ibnu Müslim, Abdullah ibn Dînâr'dan tahdîs etti. İbnu Umer (R): Peygamber (S) her cumartesi günü-yürüyerek yâhud binekli olarak Kubâ Mescidi'ne gelirdi, demiştir. Abdullah ibn Umer bizzât kendisi de böyle yapardı [8].

٤ـ بابُ اتْيانِ مَسْجِدِ قُبَاءٍ ماشِياً وَرَاكِباً

4- KUBÂ MESCİDİ'NE YÜRÜYEREK VEYÂ BİNEREK GİTMEK BÂBI

٥ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيى عنْ عُبَيْدِاللّٰهِ قال حدّثنى نافِعٌ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما قال كانَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم يَأْتِى قُبَاءً راكِباً وَماشِياً * زَادَ ابنُ نُمَيْرٍ قال حدّثنا عُبَيْدُاللّٰهِ عنْ نافِعٍ فَيُصَلِّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ *

5-....... Ubeydullah şöyle demiştir: Bana Nâfi', İbn Umer'den tahdîs etti. İbn Umer (R): Peygamber (S) Kubâ'ya bâzen binekli, bâzen de yaya gelirdi, demiştir.

İbn Numeyr şunu ziyâde etmiştir: Dedi ki: Bize Ubeydullah, Nâfi'den tahdîs etti. "Ve Peygamber Kubâ Mescidi'nde iki rek'at namâz kılardı" [9].

٥ـ بابُ فَضْلِ مابَيْنَ القَبْرِ وَالمِنْبَرِ

5- PEYGAMBER'İN KABRİ İLE MİNBERİ ARASINDAKİ SÂHANIN

---

8 Bu Kubâ Mescidi ziyâretinin cumartesi günü yapılma sebebi, şöyle îzâh edilmiştir: Kubâ halkı cumua günleri cumua namâzı için Medîne'ye gelirlerdi. İslâm'ın bu ilk mescidi, cumua günleri garîb kalırdı. Ahde vefâyı, eski hukûka saygıyı îmân eserinden sayan Peygamber, cumartesi günleri orayı ziyâretle, ora halkının gönüllerini hoş eder ve cumua günkü garîbliğini telâfî eylerdi, denilmiştir.

Bâzen binekli, bâzen yaya gitmesi ise, bunlardan hangisi kolay gelirse o şekilde giderdi demektir.

9 Buhârî arka arkaya getirdiği bu bâblarda hem hadîsin senedinin birkaç tâne olduğunu, hem de farklı hükümlerin delîli olduğunu göstermiş oluyor.

Abdullah ibn Numeyr'in ziyâdesini Müslim ile Ebû Ya'lâ mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

FAZÎLETİ BÂBI [10]

٦ــ حدّثنا عَبْدُاللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ عَبْدِاللّٰهِ بنِ أبي بَكْرٍ عنْ عَبَّادِ بنِ تَمِيمٍ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ زَيْدٍ المَازِنِيِّ رضى اللّٰه عنهُ أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ قال مابَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِى رَوْضَةٌ مِنْ رِياضِ الجَنَّةِ *

6-....... Bize Mâlik, Abdullah ibn Ebî Bekr'den; o da Abbâd ibn Temîm'den; o da Abdullah ibn Zeyd el-Mâzinî (R)'den haber verdi ki, Rasûlullah (S): *"Evimle minberim arasındaki sâha, cennet bahçelerinden bir bahçedir"* buyurmuştur [11].

٧ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ عنْ يَحْيي عنْ عُبَيْدِاللّٰهِ قال حدّثني خُبَيْبُ ابنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ حَفْصِ بنِ عاصِمٍ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّٰه عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ عليه وسلم قال مابَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِياضِ الجَنَّةِ وَمِنْبَرِى عَلَى حَوْضِى *

7-....... Ubeydullah şöyle demiştir: Bana Hubeyb ibn Abdirrahmân, Hafs ibn Âsım'dan; o da Ebû Hureyre (R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Benim evimle minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir. Ve minberim de havzım üzerindedir"* buyurmuştur [12].

---

10 Bu bâbdaki hadîsin bâzı rivâyet yollarında "Beytî(=Evim)" lâfzı yerine "Kabrî(=Kabrim)" lâfzı gelmiştir. İşte Buhârî, bu başlıkta o rivâyete işâret etmiştir.
Peygamber'in dünyâ hayâtında sâkin olduğu Hz. Âişe hücresine gömüldüğünden, dünyâdaki evi ile ebedî merkadı mahall i'tibâriyle birdir. Her iki ta'bîr arasında ilgilendiği şey i'tibâriyle ittihâd vardır. Fakat "Beytî" rivâyeti sahîhtir.

11 Âlimlerden çoğu bu hadîsin zâhirine bakarak, Peygamber'imizin pâk ravzasının aynen olduğu gibi cennete nakledileceğine kaail olmuşlardır. Bâzıları da Peygamber'in evi ile minberi arasındaki bu sâhada ibâdet etmek, ibâdet eden kimseyi cennete ulaştırmaya sebeb olur ma'nâsı kasdolunabilir demişlerdir. Binâenaleyh hadîs, Peygamber'in kabrini ziyârete, mescidinde ve bilhassa kabri ile minberi arasındaki mübârek ravzada namâz kılmayı teşvîk ve tergîbi ihtivâ etmektedir.
Bunun bir teşbîh olması ve teşbîh edâtının mahzûf bulunması da muhtemildir: "Kabr; ins, cinn ve melekler tarafından dâimâ ziyâret edilmekte bulunması sebebiyle bu mübârek arz parçası cennet gibidir" demek olur.
Ravzanın yüzölçümü: Ravzanın yânî Peygamber'in kabri ile minberin arası on metre eninde ve yirmi metre uzunluğunda olup, yüzölçümü ikiyüz metrekareye ulaşır.

12 Hadîste minberin, üstünde konulmuş bulunduğu haber verilen havz, Kevser Havzı'dır. *"Minberim, havzım üzerindedir"* cümlesi hakkında Kaadî Iyâz şöyle demiştir: Âlimlerden çoğu bu fıkrayı da zâhirine haml ederek, minberi Cenâbı Hakk aynen Peygamber'in havzı üzerine iâde buyurur, demişlerdir. Bu cümleden açıkça

٦ـ باب مَسْجِدِ بَيْتِ المَقْدِسِ

6- BEYTU'L-MAKDİS MESCİDİ BÂBI

٨ــ حدّثنا أبو الوَلِيدِ قالَ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عَبْدِ المَلِكِ قالَ سَمِعْتُ قَزَعَةَ مَوْلَى زِيادٍ قال سَمِعْتُ أبا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ رضى اللهُ عنهُ يَحدِّثُ بأَرْبَعٍ عنِ النبيِّ ﷺ فأَعْجَبْنَنِي وَآنَقْنَنِي. قال لاتُسافِرِ المَرْأةُ يَوْمَيْنِ إلاّ مَعَها زَوْجُها أوْ ذُو مَحْرَمٍ وَلاَ صَوْمَ فِي يَوْمَيْنِ الفِطْرِ وَالأَضْحَى وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَ صَلاَتَيْنِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ العَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ وَلاَ تُشَدُّ الرِّحالُ إلاَّ إلَى ثَلاثَةِ مَساجِدَ مَسْجِدِ الحَرامِ وَمَسْجِدِ الأقْصَى وَمَسْجِدِي *

8-....... Bize Şu'be, Abdulmelik ibn Umeyr'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben, Ziyâd'ın himâyesinde olan Kazaa'dan işittim, o şöyle dedi: Ben Ebû Saîd Hudrî'den işittim; o, Peygamber(S)'den dört şey tahdîs ediyordu ki, bu dört şey hem beni hayrete düşürdü, hem de sevindirdi. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: "*a. Eşi veyâ bir mahremi kendisiyle berâber bulunmayan kadın, iki günlük mesâfeye sefer etmesin. b. Ramazân bayramının ilk günü ile Kurbân bayramının dört gününden ibâret olan Ramazân ve Kurbân bayramı günlerinde oruç tutmak yoktur. c. İki namâzdan sonra da namâz yoktur: Biri sabâh namâzından sonra güneş doğup yükselinceye kadar, öbürü ikindi namâzından sonra güneş batıncaya kadar. d. Namâz kılmak için şu üç mescidden başka hiçbir mescide sefer edilmez: Harem Mescidi, Aksâ Mescidi ve benim mescidim*" [13].

---

anlaşılan ma'nâ da budur. Bâzı âlimler de Peygamber'in havzı üzerinde bir minber bulunduğunu ifâdedir, demişlerdir.

13 Bu hadîsin son fıkrası, 1 rakamlı hadîste geçtiği için orada bâzı açıklamalar verilmişti. Burada şunu ilâve edelim:

"Câhiliyet devrinde câhil kavimler kendilerince ta'zîme lâyık görülen yerleri ziyâret için yükler bağlayarak bu ziyâret ettikleri makaamlarla teberrük kasdederlerdi. Bu ise Allah'tan başka bir fânîye ibâdete zerîa ve vesîledir; dînin şeâirini tahrîftir. Peygamber (S) dînin şeâirinden olmayan bu nevi' ziyâretlerin, dînin şeâirine karışmaması için bu kapıyı kapamıştır. Buna göre hakk olan velîlerden herhangi bir velînin ibâdet yerini ve kabrini ziyâret için, Tûru Sînâ için sefer ihtiyâr etmek kâmilen nehyedilmiş olmakta musâvîdir; Allah en bilendir" (Şâh Veliyyullah Dihlevî, *Huccetu'llâhi'l-Bâliğa,* I, 153).

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٢ــ أَبْوَابُ العَمَلِ فِي الصَّلاَةِ

22-EBVÂBU'L-AMEL FÎ'S-SALÂT

(Namâz İçinde Amel Bâbları) [1]

١ ــ باب اسْتِعَانَةِ اليَدِ فِي الصَّلاَةِ إذَا كَانَ مِنْ أَمْرِ الصَّلاَةِ. وقال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما يَسْتَعِينُ الرَّجُلُ فِي صَلاَتِهِ مِنْ جَسَدِهِ بِمَا شَاءَ. وَوَضَعَ أَبُو إسْحَاقَ قَلَنْسُوَتَهُ فِي الصَّلاَةِ وَرَفَعَهَا وَوَضَعَ عَلِيٌّ رضى اللهُ عنهُ كَفَّهُ عَلَى رُصْغِهِ الأَيْسَرِ إلاَّ أَنْ يَحُكَّ جِلْداً أَوْ يُصْلِحَ ثَوْباً

1- NAMÂZ İŞİNDEN (VE NAMÂZI TAKVİYE ETMEK ÜZERE) OLDUĞU TAKDÎRDE NAMÂZ İÇİNDE ELLE YARDIM İSTEME BÂBI

Ve İbn Abbâs:
İnsan, namâzı içinde kendi bedeninden istediği herhangi bir organı ile yardım isteyebilir (yânî organını kullanabilir) demiştir [2].
Ebû İshâk Amr ibn Abdillah da namâzı içinde kendi

---

1 Bâzı Buhârî nushalarında hâsseten es-Sağânî nushasında böyle ''Besmele''li bir büyük başlıkla gelmiştir. *Miftâhu Kunûzi's-Sünne*'de de bu, ayrı bir kitâb hâlindedir.

2 Bâbın hadîsinde Peygamber, İbn Abbâs'ı namâz içinde sol yanından sağ yanına eliyle geçirmiştir. Namâz içinde böyle el ile yardım istemek câiz olunca, buna kıyâsen bedeninden istediği herhangi bir organıyle yardım istemesi câiz olur.

başlığını eliyle koyup kaldırmıştır [3].
Alî ibn Ebî Tâlib de namâzda sağ elinin avuç içini sol kolunun bileği ile eli arasındaki eklem üzerine (yâhud ayaktaki aynı eklem üzerine) koymuş ve namâzda cildi kaşımakta ve elbiseyi düzeltmekte be's yoktur, demiştir [4].

١ ـ حدّثنا عَبْدُاللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عَنْ مَخْرَمَةَ بنِ سُلَيْمَانَ
عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ أخبره عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بنِ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما
أَنَّهُ باتَ عِنْدَ مَيْمُونَةَ أُمِّ المُؤْمِنِينَ رضى اللّٰهُ عنها وَهْىَ خالَتُهُ قالَ فاضْطَجَعْتُ
عَلَى عَرْضِ الوِسَادَةِ وَاضْطَجَعَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ وَأَهْلُهُ فِي طُولِهَا فَنَامَ رسولُ
اللّٰهِ ﷺ حَتَّى انْتَصَفَ اللَّيْلُ أَوْ قَبْلَهُ بِقَلِيلٍ أَوْ بَعْدَهُ بِقَلِيلٍ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ رسولُ
اللّٰهِ ﷺ فَجلَسَ فَمَسَحَ النَّوْمَ عنْ وَجْهِهِ بِيَدِهِ ثُمَّ قَرَأَ العَشْرَ آياتٍ خَوَاتِيمَ سُورَةِ
آلِ عِمْرَانَ ثُمَّ قَامَ إِلَى شَنٍّ مُعَلَّقَةٍ فَتَوَضَّأَ مِنْهَا فأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ قَامَ يُصَلِّى.
قال عَبْدُاللّٰهِ ابنُ عَبَّاس رضى اللّٰهُ عنهما فَقُمْتُ فَصَنَعْتُ مِثْلَ ماصنَعَ ثُمَّ ذَهَبْتُ
فَقُمْتُ إِلَى جَنْبِهِ فَوَضَعَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ يَدَهُ اليُمْنَى عَلَى رَأْسِي وَأَخَذَ بِأُذُنِي
اليُمْنَى يَفْتِلُهَا بِيَدِهِ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ
ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَوْتَرَ ثُمَّ اضْطَجَعَ حَتَّى جاءَهُ المُؤَذِّنُ فَقامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ
خَفِيفَتَيْنِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى الصُّبْحَ *

---

3 Ebû İshâk, Amr ibn Abdillah es-Sebîî'dir. Kûfe'de yetişen büyük tâbiî fakîhidir; otuz sekiz sahâbîden rivâyeti vardır. 126 hicret yılında 96 yaşında vefât etmiştir. Ebû Hanîfe'nin üstâdlarından sayılmıştır (*Umdetu'l-Kaarî,* III, 697).

4 Alî ibn Ebî Tâlib'in bu fiilini, Buhârî'nin üstâdlarından olan Müslim ibn İbrâhîm, Abdusselâm ibn Ebî Hâzım'dan; o da Gazvân ibn Cerîr'den; o da babasından böyle tahrîc etmiştir. Bunu İbn Ebî Şeybe de tahrîc etmiştir (*Fethu'l-Bârî*).

Bu ta'lîkteki "rusğ" kelimesi hakkında şu bilgi verilmiştir:

"الرُسْغ" râ'nın dammı ve sîn'in sükûnuyle ve iki damma ile hayvan kısmının tırnağıyle ellerinin ve ayaklarının incikleri kavuştuğu yerin arasında olan mevzıa denir ki, hurda ve bukağılık ta'bîr olunur. Bir kavle göre insanda zikredilen şekilde bileğe, kezâlik ayakta incikle tabanın kavuştuğu yerde olan oynak yerine denir ki, eldeki bileğin yerindedir. Cem'i "أرساغ" ve "أرسُغ" gelir, ve her hayvanın dahi zikredilen yerine "rusğ" denir.

"الرُصْغ": râ'nın dammıyle "الرُسْغ" ma'nâsınadır ki, zikrolundu (*Kaamûs Ter.*).

1-....... Bize Mâlik, Mahrame ibn Süleymân'dan; o da İbn Abbâs'ın himâyesinde bulunan Kurayb'den haber verdi. Kurayb de Mahrame'ye İbn Abbâs(R)'tan şöyle haber verdi:

İbn Abbâs, bir gece mü'minlerin anası olan Meymûne'nin yanında kalmış. Meymûne, İbn Abbâs'ın teyzesidir. İbn Abbâs şöyle dedi: Ben (başımı) yastığın enine koyarak uzandım. Rasûlullah ile ehli de başlarını yastığın boyuna koyarak uzandılar. Rasûlullah uyudu. Tâ gece yarıyı bulduğu, yâhud biraz evvelce, yâhud biraz sonraya kadar. Sonra Rasûlullah uyandı. Akabinde oturdu ve eliyle yüzünden uykuyu sildi. Ondan sonra Âlu İmrân Sûresi'nin son on âyetini okudu. Sonra kalktı ve asılı duran küçük bir kırbaya uzandı. O kırbadan güzelce bir abdest aldı. Sonra dikilip namâz kılmaya koyuldu. Abdullah ibn Abbâs dedi ki: Ben de kalktım ve O'nun yaptığı gibi yaptım. Sonra gittim ve O'nun (sol) yanına, namâza durdum. Rasûlullah sağ elini başımın üzerine koydu ve sağ kulağımı eliyle tutup büküyordu [5]. İki rek'at kıldı, sonra iki rek'at, sonra iki rek'at, sonra iki rek'at, sonra iki rek'at kıldı. Ondan sonra tek (rek'atlı bir namâz) kıldı. Sonra müezzin O'na (çağırmaya) gelinceye kadar yine uzandı. Sonra kalktı ve hafîf iki rek'at namâz kıldı. Sonra da evinden çıkıp sabâh namâzını kıldırdı [6].

٢ـ باب مايَنْهى مِنَ الكَلامِ فِى الصَّلاةِ

2- NAMÂZ İÇİNDE NEHYEDİLEN KELÂM BÂBI [7]

---

5 Rasûlullah'ın onun sağ kulağını bükmesi, imâm yalnız olduğu zamân me'mûmun sağ tarafta duracağını tenbîh içindi... "Abdest almayı hafîf yapmak bâbı"nda geçen hadîste İbn Abbâs: Beni yerimden çevirip sağ yanına geçirdi, demiştir.

Buhârî, Rasûlullah'ın işte bu fiilinden, namâz kılanın, namâzını düzeltip kuvvetlendirecek bir işi eliyle yapabileceği hükmünü çıkarmıştır. Çünkü musallîye namâzı içinde başkasına âid bir işte elini kullanması câiz olunca, ihtiyâc duyduğu zamân namâzında kuvvetli olmak ve neşâtlanmak için kendi şahsıyle ilgili bir işte eliyle yardım etmesi, evleviyetle câiz olur (Kastallânî).

Buhârî bununla küçük amelin (ameli yesîrin) namâza mâni' olmayacağını isbât etmek istemiştir.

6 Bu tek rek'atlı namâz bir rek'at mı, yoksa üç rek'at mı; ibârenin mantûkundan açıkça anlaşılamıyor. Onun için vitr namâzını kimi bir niyetle üç, kimi ikinci rek'atta selâm ile ayırarak üç rek'at, kimi yalnız tek rek'at i'tibâr etmiştir.

Buhârî bu hadîsi, bâzı küçük kelime farklarıyle *Sahîh*'inin oniki yerinde, ayrı ayrı mes'elelere delîl yapmak üzere getirmiştir.

7 Bu bâbdaki hadîsler, İslâm'ın başlangıcında namâz içinde bâzı hâcetlerle kısaca söz söylemenin mübâh olduğunu isbât ediyor. İslâm'ın başlangıcında namâzda kelâmın mübâh olup, sonradan harâm kılındığı husûsunda da fakîhlerin çoğu-

٢ــ حدّثنا ابنُ نُمَيْرٍ قال حدّثنا ابنُ فُضَيْلٍ قال حدّثنا الأَعْمَشُ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عَبْدِاللّهِ رضى اللهُ عنهُ انَّهُ قال كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النبىِّ صلى اللهُ عليه وسلم وَهْوَ فِى الصَّلاَةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنا فلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجاشِىِّ سَلَّمْنا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنا وقال إنَّ فِى الصَّلاَةِ شُغْلاً *

2-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Biz (İslâm'ın başlangıcında) Peygamber (S) namâzda olduğu hâlde kendisine selâm verirdik; O da bize selâmla mukaabele ederdi. Biz Habeş Meliki olan Necâşî'nin yanından döndüğümüz zamân (yine namâzda iken) Peygamber'e selâm verdik, fakat bu defa Peygamber bize selâmla mukaabele etmedi. Ve: *"Şübhesiz namâz içinde* (Allah ile) *büyük bir meşgûliyet vardır"* buyurdu.

٣ــ حدّثنا ابنُ نُمَيْرٍ قال حدّثنا إسْحاقُ بنُ مَنْصُورٍ قال حدّثنا هُرَيْمُ بنُ سُفْيَانَ عنِ الأَعْمَشِ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عَبْدِاللّهِ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ نَحْوَهُ *

3-....... Bize Hüreym ibnu Sufyân, el-A'meş'ten; o da İbrâhîm'den; o da Alkame'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd (R)'dan olmak üzere, bir önceki hadîs tarzında tahdîs etti.

٤ــ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى قال أخبرنا عِيسَى عنْ إسْماعِيلَ عنِ الحَارِثِ بنِ شُبَيْلٍ عنْ أبِى عَمْرٍو الشَّيْبَانِىِّ قال قال لِى زَيْدُ بنُ أَرْقَمَ إنْ كُنَّا لَنَتَكَلَّمُ فِى الصَّلاَةِ عَلَى عَهْدِ النبىِّ ﷺ يُكَلِّمُ أحَدُنا صاحِبَهُ بِحَاجَتِهِ حَتَّى نَزَلَتْ حافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلاَةِ الوُسْطَى وَقُومُوا لِلّهِ قانِتِينَ فَأُمِرْنا بِالسُّكُوتِ *

---

nun ittifâkı vardır. Şu kadar var ki İmâm Mâlik, namâzı ıslâh için namâz içinde kelâmı tecvîz etmiştir. İmâm Şâfiî de hataen kelâm etmenin namâzı bozmayacağına kaail olmuştur. Hanefîler ise böyle farklara lûzum görmemişler, namâzda kelâm ister namâzı ıslâh kasdiyle, ister sehven söylenmiş olsun namâzı bozar demişlerdir.

Namâzla ilgisi olmayan konuşmaların harâmlığında ve namâzı bozacağında âlimler ittifâk etmişlerdir.

4-....... Ebû Amr şöyle demiştir: Zeyd ibn Erkam bana şöyle dedi: Muhakkak biz, Peygamber zamânında namâz içinde iken kelâm ederdik. Bizim herhangi birimiz (yanındaki) arkadaşına kendi hâcetini söylerdi. En sonunda *"Namâzlara ve orta namâzı muhâfazaya devâm edin. Tam huşû' ve tâat ediciler olarak Allah için dîvân durun"* (el-Bakara: 238) âyeti indi de, bize namâzda susmak emrolundu [8].

٣ــ بابُ مايَجُوزُ مِنَ التَّسْبيحِ وَالحَمْدِ فِي الصَّلاَةِ لِلرِّجالِ

3- NAMÂZ İÇİNDE ERKEKLERİN *"Subhânallah"* VE *"Elhamdu lillâh"* NEV'İNDEN SÖZLERİNİN CÂİZ OLACAĞI BÂBI

٥ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مَسْلَمَةَ قال حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ أبي حازِمٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ سَهْلٍ رضى اللهُ عنهُ قال خَرَجَ النبيُّ ﷺ يُصلِحُ بَيْنَ بَنِى عَمْرِو بنِ عَوْفٍ وَحانَتِ الصَّلاَةُ فَجاءَ بِلالٌ أبا بَكْرٍ رضى اللهُ عنهما فقال حُبِسَ النبيُّ ﷺ فَتَؤُمُّ النَّاسَ قال نَعَمْ إنْ شِئْتُمْ فَأقامَ بلالٌ الصَّلاَةَ فَتَقَدَّمَ أبو بَكْرٍ رضى اللّهُ عنهُ فصَلَّى فَجاءَ النبىُّ ﷺ يَمْشِي فِي الصُّفُوفِ يَشُقُّها شَقًّا حَتَّى قامَ فِي الصَّفِّ الأَوَّلِ فأخَذَ النَّاسُ بِالتَّصْفِيحِ قالَ سَهْلٌ هَلْ تَدْرُونَ ماالتَّصْفِيحُ هُوَ التَّصْفِيقُ وكانَ أبو بَكْرٍ رضى اللهُ تعالى عنهُ لاَيَلْتَفِتُ فِي صَلاَتِهِ فلَمَّا أكْثَرُوا التَفَتَ فإذَا النبىُّ ﷺ فِى الصَّفِّ فأشار إلَيْهِ مَكانَكَ فَرَفَعَ أبو بَكْرٍ يَدَيْهِ فَحَمِدَ اللهَ ثُمَّ رَجَعَ القَهْقَرى وَرَاءَهُ وَتَقَدَّمَ النبىُّ ﷺ فَصَلَّى *

5-....... Sehl ibn Sa'd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Amr ibn Avf oğulları arasında sulh (yânî barış) yapmak üzere (onların yurduna) çıktı. Namâz vakti de geldi. Bunun üzerine Bilâl, Ebû Bekr'e

---

8. Birincisindeki *"Şübhesiz namâz içinde azametli bir meşgûliyet vardır"* fıkrası ile üçüncü hadîsteki "Bize susmak emrolundu" fıkrası bâb başlığına uygunluk yerleridir. Bunlar artık namâz içinde, başlangıçta mevcûd olan genişlik ve serbestlik derecesinde söz söylemenin nehyedildiğini isbât eder. Bununla berâber ihtiyâc hâlinde namâzı düzeltmek veyâ yanılmayı hatırlatmak için tesbîh, hamd ve benzeri küçük cümlelerin söylenebileceği, bunun ardındaki ve başka hadîslerle sâbittir.

geldi ve: Peygamber alıkonuldu. İnsanlara imâmlık eder misin? dedi. Ebû Bekr: Eğer isterseniz evet, dedi. Bu cevâb üzerine Bilâl namâza ikaamet etti. Ebû Bekr de öne geçip namâzı kıldırmaya koyuldu. Bu esnâda Peygamber safflar arasında yürüyerek, saffları yara yara geldi, nihâyet birinci saffa ulaşıp dikeldi. İnsanlar tasfîh yapmaya başladılar. Sehl dedi ki: Tasfîh nedir bilir misiniz? Tasfîk'tır (yânî el çırpmaktır) [9].

Ebû Bekr namâzını kılarken başını çevirmezdi. Arkasındaki cemâat el çırpmayı çoğaltınca başını çevirdi. Baktı ki Peygamber saffın içinde. Peygamber hemen ona "Yerinde dur" diye işâret etti. Ebû Bekr iki elini yukarıya kaldırdı da Allah'a hamd etti [10]. Sonra geri geri Peygamber'in arkasına geçti. Peygamber ileriye geçip namâzı kıldırdı [11].

٤ـ بابُ مَنْ سَمَّى قَوْماً أَوْ سَلَّمَ فِى الصَّلاَةِ عَلَى غَيْرِهِ مُوَاجَهَةً وَهُوَلاَ يَعْلَمُ

4- NAMÂZ İÇİNDE BÂZI KİMSELERİN İSİMLERİNİ SÖYLEYEN YÂHUD YİNE NÂMAZ İÇİNDE İKEN (NAMÂZI BOZUP BOZMAYACAĞINI) BİLMEYEREK BAŞKASINA SELÂM VEREN KİMSE BÂBI [12]

٦ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ عِيسٰى قال حدّثنا أبو عَبْدِ الصَّمَدِ عَبْدُ العَزِيزِ بنُ

---

9 Cemâatin el çırpması, Peygamber'in geldiğini Ebû Bekr'e haber vermek içindi. Buna " تَصْفِيح = Tasfîh" yâhud " تَصْفِيق = Tasfîk" denir. Bâzı lûgatçılara göre tasfîh, bir elin arkasını diğer elin avucuna vurup ses çıkarmaktır. Tasfîk ise, avuçları birbirine çarpmaktır. Namâzda ihtiyâc sırasında bunu yapmak kadınlara mahsûstur. Bâzılarınca sağ elin iki parmağını sol avucuna vurup ses çıkarmak diye ta'rîf edilmiştir.

10 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri burasıdır. Namâz içinde hamd olsun, tesbîh olsun câizdir. İmâmın namâz fiillerinde yâhud kırâatte yanıldığını kendisine bildirmek için cemâatin tesbîh etmesi câiz olduğunda ittifâk vardır. Bunun maâdası hakkında fakîhler ayrı ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir.

11 Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inde ayrı ayrı başlıklara delîl olmak üzere bâzı sened ve lâfız farkları ile yedi yerde getirmiştir.

12 Bu başlıkta Hamavî, Kuşmeyhenî ve Kerîme nushalarında "muvâceheten" lâfzı sâbit olmuştur. Ebû Zerr, Asîlî ve İbn Asâkir nushalarında bu lâfız düşmüştür. Bâzı nushalarda ismi fâil vezni ile ve zamîre muzâf hâliyle " على غير مواجهه = Ona yönelici olmayarak" şeklinde gelmiştir. Biz bu ihtilâftan dolayı başlık tercemesinde "muvâcehe" kelimesini katmadık.

Başlıktaki iki hükme de hadîste mutâbaat noktaları vardır.

عَبْدِ الصَّمَدِ قال حدّثنا حُصَيْنُ بنُ عَبْدِ الرَّحْمنِ عنْ أبِى وَائِلٍ عنْ عَبْدِاللهِ بنِ مَسْعُودٍ رضى اللهُ عنهُ. قال كُنَّا نَقولُ التحِيَّةُ فِى الصَّلاةِ وَنُسَمِّى وَيُسَلِّمُ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَسَمِعَهُ رسولُ اللهِ ﷺ فقالَ قُولُوا التَّحِيَّاتُ لِلّهِ والصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النبىُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكاتُهُ السَّلامُ عَلَيْنَا وَعلَى عِبادِ اللهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أنْ لاَإلَهَ إلا اللهُ وَأَشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فإنَّكُمْ إِذَا فَعَلْتُمْ ذٰلِكَ فَقَدْ سَلَّمْتُمْ عَلَى كلِّ عَبْدٍ لِلّهِ صالِحٍ فِى السَّماءِ وَالأَرْضِ *

6-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Biz: Tahiyye namâz içindedir der, bir takım isimler söyler ve birbirimize selâm okurduk (yânî fulâna selâm olsun, fulâna selâm olsun derdik). O isimlere selâm ettiğimizi Rasûlullah (S) işitti de:

*"**Et-Tahiyyâtu lillâhi ve's-salâvâtu ve't-tayyibâtu. Es-Selâmu aleyke eyyuhe'n-nebiyyu ve rahmetu'llâhi ve berekâtuhu. Es-Selâmu aleynâ ve alâ ibâdi'llâhi's-sâlihîn. Eşhedu en lâ ilâhe ille'llâhu ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve rasûluhu** deyiniz. Çünkü sizler bu **Ve ibâdi'llâhi's-sâlihîn*** (= ve Allah'ın bütün iyi kullarına selâm olsun) *sözünü söylediğiniz zamân, muhakkak Allah'ın gökteki ve yerdeki her bir sâlih kuluna selâm vermiş olursunuz"* buyurdu [13].

٥ــ بابُ التَّصْفِيقِ لِلنِّسَاءِ

5- EL ÇIRPMAK KADINLARA MAHSÛSTUR BÂBI

٧ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال حدّثنا الزُّهرِيُّ عَنْ أَبِى سَلَمَةَ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ عَنِ النبىِّ ﷺ قال التَّسْبِيحُ لِلرِّجالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ *

7-....... Bize ez-Zuhrî, Ebû Seleme'den; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti. Peygamber (S): *"Tesbîh etmek erkeklere, el çırpmak kadınlara mahsûstur"* buyurmuştur.

٨ــ حدّثنا يَحْيى قال أخبرنا وَكِيعٌ عنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِى حازِمٍ عنْ سَهْلٍ

13 Bu Tahiyyât Duâsı'nın tercemesi, Teşehhüd bâbında verilmişti.

بن سَعْدٍ رضى اللهُ عنهُ قال قال النبيُّ صَلَّى اللهُ عليه وسلم التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيحُ لِلنِّسَاءِ *

8-....... Sehl ibn Sa'd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S): "*Subhânallah demek erkeklere; el çırpmak* (yâhud da sağ elin içini, sol elin üstüne vurup ses çıkartmak) *kadınlara mahsûstur*" buyurdu [14].

٦ـــ بابُ مَنْ رَجَعَ القَهْقَرى فِي صَلاتِهِ أَوْ تَقَدَّمَ بِأَمْرٍ يَنْزِلُ بِهِ رَوَاهُ سَهْلُ بنُ سَعْدٍ عنِ النبيِّ ﷺ

6- NAMÂZI İÇİNDE YÜZÜNÜ YÜRÜDÜĞÜ TARAFA ÇEVİRMEKSİZİN GERİ GERİ GİDEN YÂHUD KENDİSİNE İNECEK BİR İŞTEN DOLAYI ÖNÜNE DOĞRU İLERLEYEN KİMSE BÂBI

Bu hadîsi Sehl ibn Sa'd, Peygamber(S)'den rivâyet etmiştir [15].

٩ـــ حدّثنا بِشْرُ بنُ مُحَمَّدٍ قال أخبرنا عَبْدُ اللَّهِ . قال يُونُسُ . قال الزُّهْرِيُّ أخبرني أَنَسُ بنُ مالِكٍ أنَّ المُسْلِمِينَ بَيْنَمَاهُمْ فِي الفَجْرِ يَوْمَ الاثْنَيْنِ وَأبو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ يُصَلِّي بِهِمْ فَفَجَأَهُمُ النبيُّ ﷺ وقَدْ كَشَفَ سِتْرَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها فَنَظَرَ إِلَيْهِمْ وَهُمْ صُفُوفٌ فَتَبَسَّمَ يَضْحَكُ فَنَكَصَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَظَنَّ أَنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ يُرِيدُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى الصَّلاَةِ وَهَمَّ المُسْلِمُونَ أَنْ يَفْتَتِنُوا فِي صَلاَتِهِمْ فَرَحًا بِالنبيِّ ﷺ حِينَ رَأَوْهُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ أَنْ أَتِمُّوا ثُمَّ دَخَلَ الحُجْرَةَ وَأَرْخَى السِّتْرَ وَتُوُفِّيَ ذَلِكَ اليَوْمَ *

---

14 Hadîslerin bâb başlığına delâlet noktaları açıktır. Bunlar aynı hadîsin değişik sahâbîler tarafından rivâyetidir. Birinci hadîste " التصفيق = et-Tasfîk"; ikincisinde ise " التصفيح = et-Tasfîh" lâfzıyle gelmiştir. Bu lâfızların aynı ma'nâya (yânî el çırpmak ma'nâsına) geldiği 5 rakamlı hadîsin hâşiyesinde geçmişti. Bâzı lûgatçılara göre "Tasfîh", bir elin arkasını diğer elin avucuna vurup ses çıkarmaktır. Tasfîk ise, avuçları birbirine çarpmaktır. Bâzılarınca sağ elin iki parmağını sol avucuna vurup ses çıkarmak diye ta'rîf edilmiştir.

15 Buhârî Sehl ibn Sa'd'ın bu, namâz içinde geri geri ve ileriye doğru gidişi anlatan meşhûr Minber Hadîsi'ni, Kitâbu's-Salât'ın evvellerinde ve Kitâbu'l-Cumua'da mevsûlen rivâyet etmiştir.

Bu hadîsten iki üç adımlık hafîf yürüyüşün namâzı bozmayacağı ve öğretmek gibi bir maslahat için imâmın me'mûmlardan biraz yüksek bir yerde durması... câiz olduğu hükümleri çıkarılmıştır.

9-....... ez-Zuhrî şöyle dedi: Bana Enes ibn Mâlik şöyle haber verdi: Müslümânlar o pazartesi günü sabâh namâzı içinde bulundukları sırada ve Ebû Bekr onlara sabâh namâzını kıldırırken, Peygamber (S) birdenbire onlara göründü. Âişe'nin odasının perdesini açmış hâldeydi. Peygamber, saff saff dizilmiş (namâz kılmakta) olan sahâbîlerine baktı ve tebessüm edip gülüyordu. Ebû Bekr, Rasûlullah namâza çıkmak istiyor zannederek (saffa girmek için) yüzünü kıbleden ayırmadan, iki topuğu üzerinde geri geri çekildi. Müslümânlar Peygamber'i gördükleri zamân, O'nu görmekle aşırı derecede sevinerek namâzları içinde fitneye düşmelerini (yânî namâzlarını bozmalarını) düşündüler. Bu sırada Peygamber onlara eliyle "Namâzınızı tamamlayın" diye işâret etti. Sonra içeriye girdi ve tuttuğu perdeyi salıverdi. İşte Peygamber, bu gün vefât etti [16].

٧ ــ بابٌ اذا دَعَتِ الأُمُّ وَلَدَها فِي الصَّلاَةِ

7- BÂB : ANASI, NAMÂZ KILMAKTA OLAN EVLÂDINI ÇAĞIRDIĞI ZAMÂN? [17]

١٠ ــ وقال اللَّيْثُ حدّثني جَعْفَرٌ عَنْ عَبْدِ الرحْمنِ بن هُرْمُزَ قال قال أبو هُرَيْرَةَ رضى الله عنهُ قال رسولُ اللهِ ﷺ نادَتِ امْرَأةٌ ابْنَها وَهْو فِي صَوْمَعَةٍ قالَتْ ياجُرَيْجُ قال اللّهُمَّ أُمِّي وَصَلاَتِي قالَتْ ياجُرَيْجُ قال الّهُمَّ أُمِّي وَصَلاتِي قالَتْ يا جُرَيْجُ قال أللّهُمَّ أُمِّي وَصَلاَتِي قالَتْ اللّهُمَّ لاَيَمُوتُ جُرَيْجٌ حَتَّى يَنْظُرَ فِي وَجْهِ المَيَامِيسِ وكانَتْ تَأوِي إلَى صَوْمَعَتِهِ رَاعِيَةٌ تَرْعَى الغَنَمَ فَوَلَدَتْ فَقِيلَ لَهَا مِمَّنْ هٰذَا الوَلَدُ قالَتْ مِنْ جُرَيْجٍ نَزَلَ مِنْ صَوْمَعَتِهِ قال جُرَيْجٌ أيْنَ هٰذِهِ الَّتِي تَزْعُمُ أنَّ وَلَدَها لِي قال يابابُوسُ.مَنْ أبُوكَ قال رَاعِي الغَنَمِ *

10-....... Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Bir kadın oğluna nidâ edip çağırdı. Oğlu bu esnâda ibâdet yerinde* (namâzda) *bulunuyordu. Anası: Yâ Cureyc! dedi. Cureyc: Yâ Allah! Anama icâbet hakkı ile namâzımı tamamlama hakkı birleşti! dedi. Anası yine: Yâ Cureyc! dedi. Cureyc: Yâ Allah! Anam*

---

16 Hadîsin bâb başlığına mutâbakatı açıktır.

17 Yânî namâz içinde iken ananın çağırmasına icâbet vâcib olur mu, olmaz mı? Vâcib olursa namâz bâtıl olur mu, olmaz mı? Bu iki mes'elede görüş ayrılıkları vardır. İşte Buhârî, bundan dolayı izâ'nın cevâbını zikretmemiştir *(Fethu'l-Bârî)*.

ve namâzım! dedi. Anası yine: Yâ Cureyc! diye nidâ etti. Cureyc de yine: Yâ Allah! Anama cevâb mı vereyim, yoksa namâzı mı tamamlayayım? dedi. Bu sefer anası: Yâ Allah! Cureyc fâhişe kadınların yüzüne bakmadıkça ölmesin, diye ilendi. Cureyc'in savmıasına koyun güden çoban bir kadın sığınır dururdu. (O çoban kadın başka biri ile cinsî münâsebet etmişti.) *Derken bir çocuk doğurdu. Kadına: Bu çocuk kimdendir? diye soruldu. Kadın: Cureyc'dendir, savmıasından indi* (bu çocuğa beni hâmile yaptı), *dedi. Bu haber Cureyc'e ulaşınca: Çocuğunun bana âid olduğunu iddiâ etmekte olan bu kadın nerede? dedi. Sonra* (kadınla çocuk getirildiğinde): *Ey çocuk, senin baban kimdir? diye sordu. Küçük çocuk dile gelip: Koyun güden bir erkek çobandır, dedi''* [18].

٨ــ بابُ مَسْحِ الحَصَا فِى الصَّلاَةِ

8- NAMÂZ İÇİNDE İKEN ÇAKIL TAŞLARINI EL İLE DOKUNUP (GİDERMEK) BÂBI

١١ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا شَيْبَانُ عنْ يَحْيَ عنْ أبِى سَلَمَةَ قال حدّثنى مُعَيْقِيبٌ أنَّ النبىَّ ﷺ قال فِى الرَّجُلِ يُسَوِّى التراب حَيْثُ يَسْجُدُ قال إنْ كُنْتَ فاعِلاً فَوَاحِدَةً *

11-....... Bana Muaykîb (ibn Ebî Fâtıma) tahdîs etti ki, Peygamber (S), secde edeceği yerdeki toprağı eliyle düzelten bir kimsenin durumu hakkında: *''Bir daha böyle toprak düzleyecek olursan elinle bir defa dokun''* buyurmuştur [19].

٩ــ بابُ بَسْطِ الثَّوْبِ فِى الصَّلاَةِ لِلسُّجُودِ

---

18 Hadîsde Cureyc'in namâza devâmla, anasına cevâb vermek arasında tereddüd ettiği; namâzını bırakıp anasına icâbet etmek evlâ iken, namâza devâm etmeyi üstün gördüğü, bu yüzden anasının ilenciyle bir iftirâya uğradığı, fakat Yüce Allah'ın onu bu musîbetten kurtaracak duâsına icâbet ettiği sâbit oluyor.

Buhârî bu hadîsi Meryem Sûresi Tefsîri ile İsrâil oğulları'nı Zikr bölümlerinde, daha uzun bir metin hâlinde getirmiştir. Oradaki açıklamalar daha fazla olacaktır.

19 Hadîsteki ''racul'' tağlîb olarak geldiğinden, çakıl taşlarına el ile dokunma ve toprak düzeltme cevâzı erkek kadın herkes hakkında cârîdir. Bir defaya mahsûs olmak üzere, secde ederken namâz kılana ezâ verecek çakılların giderilmesinde; toprağın el ile düzeltilmesinde dînî bir mahzûr yoktur.

9- NÂMAZDA İKEN ÜZERİNE SECDE ETMEK İÇİN ELBİSEYİ YERE YAYMAK BÂBI

١٢ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا بِشْرٌ قال حدّثنا غالِبٌ عَنْ بَكْرِ ابنِ عَبْدِاللهِ عنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللهُ عنهُ قال كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النبىِّ ﷺ فِي شِدَّةِ الحَرِّ فإذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أَحَدُنا أَنْ يُمَكِّنَ وَجْهَهُ مِنَ الأَرْضِ بَسَطَ ثَوْبَهُ فَسَجَدَ عَلَيْهِ *

12-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Biz Peygamber (S) ile birlikte sıcağın şiddetinde namâz kılardık da, bâzılarımız sıcaktan yüzünü yere değdirmeye muktedir olamadığı zamân, büründüğü elbisenin bir ucunu secde yerine yayar ve üzerine secde ederdi [20].

١٠ـ بابُ مايَجُوزُمِنَ العَمَلِ فِى الصَّلاَةِ

10- NAMÂZ İÇİNDE İKEN YAPILMALARI CÂİZ OLACAK (DİĞER) AMELLER BÂBI

١٣ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مَسْلَمَةَ قال حدّثنا مالِكٌ عنْ أَبِى النَّضْرِ عنْ أَبِى سَلَمَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ كُنْتُ أَمُدُّ رِجلِى فِى قِبْلَةِ النبىِّ ﷺ وَهْوَ يُصَلِّى فإذَا سَجَدَ غَمَزَنِى فَرَفَعْتُها فإذَا قامَ مَدَدْتُها *

13-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) namâz kılarken ben (karşısında uyurdum da) ayaklarımı O'nun kıblesine uzatmış bulunurdum. Peygamber secdeye vardığı zamân, eliyle beni dürterdi. Ben de ayaklarımı geriye çekerdim. O secdeden kalktığı zamân, ben yine ayaklarımı uzatırdım [21].

١٤ـ حدّثنا مَحْمُودٌ قال حدّثنا شَبابَةُ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ مُحَمَّدِ ابنِ زِيادٍ عنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ أَنَّهُ صَلَّى صَلاَةً قال

---

20 Bu hadîs de, Buhârî'nin bâb başlığında işâret ettiği gibi, sıcağın ve soğuğun şiddetli zamânlarında, giyilen elbiseyi namâzda iken yayıp üzerine secde etmenin cevâzına delâlet etmektedir.

21 Bu hadîs, bâb başlığındaki husûsa, yânî namâz içinde iken yapılan küçük iş ve hareketlerin cevâzına delâlet etmektedir. Bununla berâber erkek ile kadının birbirlerine el ile dokunmalarının abdesti bozmayacağına, ve uyuyan insana doğru namâz kılınabileceğine de açıkça delâlet etmektedir.

إِنَّ الشَّيْطَانَ عَرَضَ لِى فَشَدَّ عَلَىَّ لِيَقْطَعَ الصَّلاَةَ عَلَىَّ فامْكَنَنِي اللّٰهُ مِنْهُ فَذَعَتُّهُ وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أُوثِقَهُ إِلَى سارِيَةٍ حَتَّى تُصْبِحُوا فَتَنْظُرُوا إِلَيْهِ فَذَكَرْتُ قَوْلَ سُلَيْمَانَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ رَبِّ هَبْ لِى مُلْكاً لاَيَنْبَغِى لِأَحَدٍ مِن بَعْدِى فَرَدَّهُ اللّٰهُ خاسِئاً ثُمَّ قال النَّضْرُ بنُ شُمَيْلٍ فَذَعَتُّهُ بِالذال أَىْ خَنَقْتُهُ وَفَدَعَّتُّهُ مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ تعالى يَوْمَ يُدَعُّونَ أَىْ يُدْفَعُونَ والصَّوَابُ فَدَعَتُّهُ إلاَّ أَنَّهُ كَذَا قال بِتَشْدِيدِ العَيْنِ وَالتَّاءِ *

14-....... Bize Şu'be, Muhammed ibn Ziyâd'dan; o da Ebû Hureyre (R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) bir namâz kılmış, şöyle buyurmuştur: *''Şübhesiz şeytân namâzımı bozmak için benim karşıma geldi ve bana hücûm etti. Allah bana ona istediğimi yapma kuvvetî verdi. Ben de onun boğazını sıktım. Ve yemîn ederim ki, sabâh olunca hepiniz ona bakasınız diye, onu bir direğe bağlamak istedim. Fakat Süleymân Peygamber'in (O'na selâm olsun):* ***Rabbi'ğfir lî ve heb lî mulken lâ yenbağî li-ahadin min ba'dî inneke ente'l-vehhâb*** (= Ey Rabb'ım, bana mağfiret et. Bana öyle bir mülk ver ki, o benden başka hiçbir kimseye lâyık olmasın. Şübhesiz Sen bütün murâdları ihsân edensin) (Sâd: 35) *demiş olduğunu hatırladım. Allah da onu köpek gibi kovdu''* [22].

Nadr ibn Şumeyl, noktalı zâl ile ''***feza'attuhu***'' yânî *onu boğdum* şeklinde söyledi. Dâl ve şeddeli ayn ile ''***fede'attuhu***'' kelimesi ise Yüce Allah'ın: ''***Yevme yuda'ûne... = O gün onlar cehennem ateşine itilip kakılırlar***'' (et-Tûr: 13) kavlindendir. ''***Yuda'ûne = Yudfa'ûne***'' yânî *itilip kakılırlar* ma'nâsınadır. Doğru olan ''***Fede'attuhu***'' şeklidir. Şu kadar var ki, Şu'be işte böyle ayn ve tâ harflerinin şeddesi ile söylemiştir [23].

---

22 Bu hadîs dahî Peygamber'in namâz içinde iken kendisine görünüp, namâzını bozmak için hücûm eden şeytânı yakalayıp def' etmesi gibi fiilleri ile bâb başlığına delîldir. Bâb başlığına uyan yeri ''Onu def' ettim'' yâhud ''Boğdum'' ma'nâsına olan ifâdelerdir. Çünkü bunlar küçük ameldir. Bundan, küçük amellerin namâzı bozmayacağı hükmü çıkarılmıştır.

23 İbn Şumeyl'den gelen bu ziyâde Buhârî'nin Ebû Zerr, Ebû'l-Vakt, Asîlî ve İbn Asâkir nushalarında yoktur. Bu ziyâde Kuşmeyhenî ile Kerîme nushalarında sâbittir *(Fethu'l-Bârî)*. Buradaki kelimeler lûgatta şöyledir:

الدَّعْتُ : Darb vezninde, unf ve şiddetle öte kakmak ma'nâsınadır, üçüncü bâbdandır...

الدَّغْتُ : Dâl'in fethi ve noktalı gayn'ın sükûnu ile öldürünceye kadar boğazını sıkıp boğmak ma'nâsınadır. Üçüncü bâbdandır.

الذَّأْتُ : Zâl'in fethi ve hemzenin sükûnüyle pek şiddetle boğmak ma'nâsınadır.

الذَّعْتُ : Noktasız ayn ile الذَّأْتُ ma'nâsınadır, üçüncü bâbdandır. Ve şiddetle

١١ــ بابٌ إذَا انْفَلَتَتِ الدَّابَّةُ فِي الصَّلاَةِ. وقال قَتَادَةُ إنْ اُخِذَ ثَوْبُهُ يَتْبَعُ السَّارِقَ وَيَدَعُ الصَّلاَةَ

11- BÂB: MUSALLÎ, NAMÂZDA İKEN HAYVANI BAĞLI BULUNDUĞU YERDEN ANSIZIN ÇÖZÜLÜP BOŞANSA (NE YAPAR)?

Ve Katâde: Namâz kılan bir kimse (hırsız tarafından) elbisesinin alındığını görse, namâzı bırakıp o hırsızın ardından gider, demiştir [24].

١٥ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا الأَزْرَقُ بنُ قَيْسٍ قال كُنَّا بِالأَهْوَازِ نُقاتِلُ الحَرُورِيَّةَ فَبَيْنَا أنا عَلَى جُرُفِ نَهَرٍ إذَا رَجُلٌ يُصَلِّي وَإذَا لِجَامُ دَابَّتِهِ بِيَدِهِ فَجَعَلَتِ الدَّابَّةُ تُنَازِعُهُ وَجَعَلَ يَتْبَعُهَا. قال شُعْبَةُ هُوَ أَبُو بَرْزَةَ الأَسْلَمِيُّ فَجَعَلَ رَجُلٌ مِنَ الخَوَارِجِ يَقُولُ اللّهُمَّ افْعَلْ بِهٰذَا الشَّيْخِ فَلَمَّا انْصَرَفَ الشَّيْخُ قال إنِّي سَمِعْتُ قَوْلَكُمْ وَإنِّي غَزَوْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ سِتَّ غَزَوَاتٍ أَوْ سَبْعَ غَزَوَاتٍ أَوْ ثَمَانَ وَشَهِدْتُ تَيْسِيرَهُ وَإنِّي أنْ كُنْتُ أنْ أُرَاجِعَ مَعَ دَابَّتِي احَبُّ إلَيَّ مِنْ أنْ أدعَهَا تَرْجِعُ إلَى مألَفِهَا فَيَشُقُّ عَلَيَّ *

15-....... Bize el-Ezrak ibnu Kays tahdîs edip şöyle dedi: Bizler el-Ahvâz mıntıkasında Harûriyye fırkası ile harb ediyorduk. Bu harb günlerinde ben, bir nehir kenârında (yâhud yamacı üzerinde) bulunuyordum [25]. Baktım ki, birisi orada binek hayvanının gemi elinde ol-

---

def' eylemek ma'nâsınadır.

الدَّعُّ : Dâl'in fethi ve ayn'ın teşdîdiyle unf ve âzar ile def' eylemek ma'nâsınadır; birinci bâbdandır (*Kaamûs Ter.*).

24 Katâde'nin bu sözünü Abdurrazzâk mevsûlen rivâyet etmiş ve: "Musallî kuyu kenârında bir çocuğu görür de, çocuğun kuyuya düşmesinden korkarsa namâzını bozar, çocuğa koşar" dediğini de ziyâde etmiştir (Aynî ve Kastallânî).

25 Hadîsteki bu "جُرُف نَهَر" terkîbinde curuf, cîm'in ve râ'nın dammı ile sel suyunun yardığı yere denir. Dilimizde "yar" ta'bîr olunur.

جرف هار sel suyunun oyup götürdüğü arz parçasıdır. Buna göre جُرُف نَهَر nehir yarı, demek olur. Bu kelime Kuşmeyhenî nushasında noktasız hâ ile zabtolunmuştur. Huruf ise cânib ma'nâsına olduğundan tercemede bu iki ma'nâya işâret edildi. Şârihler bunun, Duceyl nehri olduğunu bildirmişlerdir.

el-Ahvâz, Basra ile Fars arasında dokuz kazâya denir ki, herbirinin husûsî ismi vardır; mecmûuna Ahvâz denir. Herbirine müfred olarak Hevz denilmez. Dokuz kazâ şunlardır: Râmehurmuz, Asker Mukrim, Tuster, Cundisâbûr, Sûs, Şarak, Nehr Teyrî, Eydec, Menâzer (*Kaamûs Ter.*). Bütün Ahvâz, Umer'in halîfeliği devrinde fetholunmuştur.

duğu hâlde namâz kılıyor. Namâz kılarken hayvân o zâtı çekiştirmeye; o da hayvanının ardından gitmeye başladı. Râvî Şu'be: Bu namâz kılan zât Ebû Berze el-Eslemî(R)'dir, demiştir. İşte Ebû Berze'nin namâz içindeki bu hâlini gören, Hâricîler'den bir adam: Yâ Allah, şu ihtiyâra cezâsını ver! diyordu. O ihtiyâr (yânî Ebû Berze) namâzı bitirince (o Hâricîye karşı) şöyle cevâb verdi: Ben senin sözünü işittim. Ve yine ben Rasûlullah ile berâber altı yâhud yedi yâhud sekiz gazvede bulundum. Ve Rasûlullah'ın (namâzda ve diğer husûslarda insanlara dâimâ) kolaylaştırma gösterdiğine şâhid oldum. Şimdi benim bu hayvanın hareketine engel olmaklığım, onu başıboş bırakmaklığımdan bana daha sevgilidir. Çünkü bırakılınca hayvan kendi yemliğine dönecek ve o takdîrde bana meşakkat ve zorluk olacaktır [26].

١٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقَاتِلٍ قال أخبرنا عَبْدُ اللَّهِ قال أخبرنا يُونُسُ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عُرْوَةَ . قال قَالَتْ عائِشَةُ خَسفَتِ الشَّمْسُ فقامَ النبىُّ ﷺ فَقَرأ سُورَةً طَوِيلَةً ثُمَّ رَكَعَ فأطَالَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ اسْتَفْتَحَ بِسُورَةٍ أُخْرَى ثُمَّ رَكعَ حَتَّى قَضَاهَا وَسَجَدَ ثُمَّ فَعَلَ ذٰلِكَ فِى الثَّانِيَةِ ثُمَّ قال إِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آياتِ اللَّهِ فإذَا رَأَيْتُمْ ذٰلِكَ فَصلُّوا حَتَّى يُفْرَجَ عَنْكُمْ لَقَدْ رَأَيْتُ فِي مَقَامِى هٰذَا كُلَّ شَيْءٍ وُعِدْتُهُ حَتَّى لَقَدْ رَأَيْتُ أرِيدُ أنْ آخُذَ قِطْفًا منَ الجَنَّةِ حِينَ رَأَيْتُمونِي جَعَلْتُ أَتَقَدَّمُ وَلَقَدْ رَأَيْتُ جَهَنَّمَ يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا حِينَ رَأَيْتُمُونِى تَأَخَّرْتُ وَرَأَيْتُ فِيهَا عَمْرو بنَ لَحُيٍّ وَهْوَ الَّذِي سَيَّبَ السَّوَائِبَ *

16-....... Urve şöyle demiştir: Âişe (R) şöyle dedi: Güneş tutuldu. Peygamber hemen namâza kalktı ve uzun bir sûre okudu. Sonra rukû' etti; rukû'u da uzattı. Sonra başını rukû'dan kaldırdı. Sonra diğer sûreye başladı. Sonra rukû'u yerine getirince, rukû'dan başını

Ahvâz'daki Hâricîler harbi Ebû'l-Abbâs Muberred'in *Kâmil*'inde hicretin 60'ıncı yılında başlayıp, 65 yılında sona erdiği bildirilmiştir.

26 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri "Hayvanı onu çekiştirmeye, o da onun ardından gitmeye başladı" fıkrasıdır *(Umdetu'l-Kaarî*, III, 721).

Kastallânî şöyle demiştir: Fakîhler, devâmlı çok yürüyüşün farz namâzı bozacağı üzerinde ittifâk etmişlerdir. Bunun için Ebû Berze hadîsinde bahsedilen yürüyüş, az yürüyüşe hamledilir. Amr ibn Merzûk'un rivâyeti bunu te'yîd etmektedir. Amr ibn Merzûk rivâyetinde: Ebû Berze atını tuttu, sonra namâz yerine arka arkaya yürüyüp geldi, şeklindedir. Bu da onun dönüşünün çok yürümekle olmadığını işâr eder. Bu bir küçük amel ve az yürüyüş idi. Kıbleye arka dönme de yoktu. Bu sebeble Ebû Berze bu fiilini namâza mâni' saymıyordu (*İrşâdu's-Sârî*, II, 357).

kaldırdı. Sonra secde etti. Sonra ikinci rek'atta da bu iki kıyâm ve iki rukû'u yaptı. Sonra şöyle buyurdu: *''Şübhesiz bunlar, Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Sizler bu tutulmayı gördüğünüz zamân, sizden açılıncaya kadar namâz kılınız. Yemîn olsun ki, ben şu kusûf namâzı kıldığım yerde bana va'd olunan her şeyi görmüşümdür. Hattâ namâzda benim ileriye doğru gitmeye başladığımı gördüğünüz vakit de ben cennetten bir salkım üzüm almak istediğimi görmüşümdür. Ve yine yemîn olsun ki, beni geriye çekilir gördüğünüz sırada ben cehennemi, bâzısı bâzısını kırıyor görmüşümdür. Ve ben cehennemin içinde Amr ibn Lahuyy'ı da gördüm; işte o, putlar için hayvanları sâibe yapan* (yânî salıveren) *kimsedir''* [27].

١٢ــ بابُ ما يَجوزُ مِنَ البُصاقِ وَالنَّفخِ في الصَّلاةِ وَيُذْكَرُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عَمْرٍو نَفَخَ النبيُّ ﷺ في سُجودِهِ في كُسُوفٍ

12- NAMÂZ İÇİNDE İKEN TÜKÜRÜK ÇIKARMAK VE ÜFÜRMEK NEV'İNDEN CÂİZ OLACAK ŞEYLER BÂBI

Ve Abdullah ibn Amr'dan zikrolunur ki, Peygamber (S) bir kusûf namâzında secdesi esnâsında üfürmüştür [28].

١٧ــ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا حَمَّادٌ عنْ أيُّوبَ عنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ النبيَّ ﷺ رَأى نُخامَةً في قِبْلَةِ المَسْجِدِ فَتَغَيَّظَ عَلَى أهْلِ المَسْجِدِ وقال إنَّ اللَّهَ قِبَلَ أحَدِكُمْ فإذَا كانَ في صَلاتِهِ فلا

27 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, Peygamber'in bu kusûf namâzı içinde iken, bulunduğu yerden biraz ileriye gittiği, ve bir şey tutar gibi elini uzattığı sonra gerilediği fıkralarıdır. İşte Buhârî bütün bu hareketlerin namâzı bozmadığını işâret etmiş oluyor.

Hadîsin son fıkrasında Peygamber, sâibe hurâfesini ilk îcâd edeni ve cehennemde gördüğünü haber vermektedir. Sevâib, sâibe'nin cem'idir. Sâibe, adak yapılarak başıboş salıverilen ve bir daha hiçbir işte kullanılmayan devedir. Arablar Câhiliyyet devrinde bir hastanın sıhhatine kavuşması veyâhud bir yolcunun selâmetle dönmesi için deveyi adaklayıp işâret koyarak salıvermek âdetinde idiler. Artık sâibe deve, eceli ile ölünceye kadar istediği merâda otlar, istediği sudan içerdi. Hiçbir kimse ona binmek, yük yüklemek hakkını hâiz değildi. Onu kullanmak Arablar'ca harâm kılınmıştı. el-Mâide: 102. âyeti ile bu ve diğer hurâfeler ve asılsız Câhiliyyet âdetleri redd ve harâm kılınmıştır.

28 Abdullah ibn Amr'ın bu hadîsini Ebû Dâvûd mevsûlen rivâyet etmiştir.

Bâb altındaki hadîslerin bâb başlığına delâleti gâyet açıktır.

يبْزُقَنَّ أوْ قال لاَ يَتَنَخَّمَنَّ ثُمَّ نَزَلَ فَحَتَّهَا بِيَدِهِ * وقالَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما إذَا بَزَقَ أحَدُكُمْ فَلْيَبْزُقْ عَلَى يَسَارِهِ *

17-....... Bize Hammâd, Eyyûb'dan; o da Nâfi'den; o da İbn Umer(R)'den tahdîs etti ki (o şöyle demiştir): Peygamber (S) mescidin kıblesinde bir tükürük gördü de bundan dolayı mescid ahâlîsine karşı öfkelenip üzüldü ve şöyle buyurdu: *"Şübhesiz Allah, herbirinizin yüzünün yöneldiği taraftadır. Binâenaleyh herhangi biriniz namâz içinde bulunduğu zamân sakın tükürmesin".* Râvî: Yâhud *"Balgam çıkarmasın"* buyurdu, dedi. Sonra Rasûlullah indi de onu eliyle kazıdı. Ve İbn Umer: *"Herhangi biriniz tükürmek zorunda kaldığı zamân, sol tarafına tükürsün"* dedi.

١٨ ـ حدّثنا مُحَمَّدٌ قال حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أنَسٍ رضى اللّٰهُ عنهُ عنِ النبيِّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم قال إذَا كانَ فِي الصَّلاَةِ فانَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ فَلاَ يَبْزُقَنَّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلاَ عنْ يَمِينِهِ وَلٰكِنْ عنْ شِمَالِهِ تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى *

18-....... Bize Şu'be tahdîs edip şöyle dedi: Ben Katâde'den işittim; o da Enes(R)'ten: Peygamber (S): (Mü'min) *namâz içinde olduğu zamân şübhesiz o Rabb'ı ile munâcaat eder. Bunun için sakın önüne tükürmesin, sağ tarafına da tükürmesin. Fakat* (zarûrî durumda) *sol tarafından sol ayağının altına* (tükürebilir)" [29].

---

29 Bu hadîsler zarûrî hâlde tükürme hakkındaki hükme delâlet etmektedir. Buhârî'nin Abdest Alma ve Namâz Kitâbları'nda Enes'ten rivâyet ettiği hadîslerde Peygamber, tükürme âdâbını gösterir. Enes şöyle demiştir: Peygamber (S) -namâzda iken- elbisesinin içine tükürdü (yânî onu mendil gibi kullandı), demiştir.

Bu son hadîsin Namâz Kitâbı'ndaki rivâyeti şöyledir:

Enes (R)'ten: O şöyle demiştir: Peygamber (S) bir gün kıblede tükürük buldu. Bu kendisine o kadar ağır geldi ki, üzüldüğü yüzünden besbelli oldu. Kalktı, eliyle onu kazıdı. Sonra: *"Herbiriniz namâzına durduğu zamân şübhesiz Rabb'ı ile munâcât eder. Rabb'ı kendisi ile kıblesi arasındadır. O hâlde, hiçbiriniz kıblesine karşı tükürmesin. Zarûrî olduğunda ya sol tarafına, ya sol ayağının altına tükürsün"* buyurdu. Sonra elbisesinin kenârından tuttu ve içine tükürüp dürerek *"Yâhud işte böyle yapsın"* buyurdu.

Tükürük, İbrâhîm Nahaî'den başkasına göre tâhir ise de, mescide, bilhassa kıble cihetine tükürmek edebe aykırı olduğu için nehyedilmiştir.

Buhârî bu fiillerin bâzısının nehyedilmiş olduğunu, bâzısının da zarûret hâlinde câiz olup namâzı bozmayacağını işâret etmek istemiştir.

١٣ـ باب مَنْ صَفَّقَ جاهِلاً مِنَ الرِّجالِ فِي صَلاَتِهِ لَمْ تَفْسُدْ صَلاَتُهُ فِيهِ سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ

13- NAMÂZI İÇİNDE İKEN ERKEKLERDEN BİLMEYEREK EL ÇIRPAN KİMSENİN NAMÂZININ BOZULMAYACAĞI BÂBI

Bu konuda Sehl ibn Sa'd(R)'ın, Peygamber(S)'den hadîsi vardır [30].

١٤ـ باب إِذَا قِيلَ لِلْمُصَلِّى تَقَدَّمْ أَوِ انْتَظِرْ فانْتَظَرَ فَلاَ بأْسَ

14- BÂB : NAMÂZ KILAN KİMSEYE "İLERİ GİT" YÂHUD "BEKLE" DENİLDİĞİ ZAMÂN, BUNDA BE'S YOKTUR

١٩ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ قال أخبرنا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي حازِمٍ عَنْ سَهْلِ بنِ سَعْدٍ رضى اللّهُ عنهُ. قال كانَ النَّاسُ يُصَلُّونَ مَعَ النبيِّ ﷺ وَهُمْ عَاقِدُو أُزْرِهِمْ مِنَ الصِّغَرِ عَلَى رِقَابِهِمْ فَقِيلَ لِلنِّسَاءِ لاَ تَرْفَعْنَ رُؤُسَكُنَّ حَتَّى يَسْتَوِيَ الرِّجالُ جُلُوسًا *

19-....... Sehl ibn Sa'd (R) şöyle demiştir: (Bâzı) insanlar Peygamber (S) ile birlikte namâz kılardı. O halde ki, bunlar bellerindeki fûtalarını, küçük olduğu için (çocuklar gibi) boyunlarına bağlamış olurlardı. Bu sebebden (cemâate gelen kadınlara): Erkekler doğrulup oturmadıkça başlarınızı secdeden kaldırmayınız, denirdi [31].

١٥ـ باب لاَ يَرُدُّ السَّلاَمَ فِي الصَّلاَةِ

15- BÂB : MUSALLÎ NAMÂZ İÇİNDE İKEN SELÂMA MUKAABELE ETMEZ

---

30 Sehl'in bu hadîsi *"Subhânallah, erkeklere .... el çırpmak kadınlara mahsûstur..."* ibâresiyle daha evvel de geçmişti. Buhârî bununla iki bâb sonra gelecek olan hadîsi işâret etmektedir. Rasûlullah, bilmeyerek erkeklere mahsûs olan ***Subhânallah*** ta'bîrini söylemeyip de kadınlara mahsûs olan el çırpmayı yaptıkları hâlde o namâzın tekrâr kılınmasını emretmemesi, bu fiilin namâzı bozmadığına delîl oluyor.

31 İbn Hacer, bunu söyleyenin Bilâl Habeşî olması gâlib zann olduğunu ileri sürüyorsa da Ebû Dâvûd ile Beyhakî'nin Esmâ bintu Ebî Bekr'den olan rivâyetlerinden, bunu söyleyenin bizzât Rasûlullah olduğu anlaşılıyor.
Bâb başlığına uyan kısım, metindeki hadîsin son fıkrasındaki tavsiyedir.

٢٠ــ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ أبِي شَيْبَةَ قال حدّثنا ابنُ فُضَيْلٍ عنِ الأعْمَشِ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عَبْدِاللّهِ.قال كُنْتُ أُسَلِّمُ عَلَى النبيِّ ﷺ وَهْوَ فِي الصَّلاَةِ فَيَرُدُّ عَلَيَّ فلَمَّا رَجَعْنَا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ . وقال إنَّ فِي الصَّلاَةِ شُغْلاً ٭

20-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber (S) namâzda iken kendisine selâm verir idim, O da bana mukaabele ederdi. (Necâşî'nin yanından) dönüp geldiğimiz zamân (yine namâzda iken) kendisine selâm verdim, fakat bu sefer selâmıma mukaabele etmedi (ve namâzdan sonra): *"Şübhesiz namâz içinde* (Allah ile) *azametli bir meşgûliyet vardır"* buyurdu [32].

٢١ــ حدّثنا أبُو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا كَثِيرُ ابنُ شِنْظِيرٍ عنْ عَطَاءِ بن أبِي رَباحٍ عنْ جَابِرِ بنِ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهما قال بَعَثَنِي رسولُ اللّهِ ﷺ فِي حَاجَةٍ لَهُ فانْطَلَقْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ وَقَدْ قَضَيْتُهَا فأتَيْتُ النبيَّ ﷺ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ فَوَقَعَ فِي قَلْبِي ما اللّهُ أعْلَمُ بِهِ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي لَعَلَّ رسولَ اللّهِ ﷺ وَجَدَ عَلَيَّ أنِّي أبْطأْتُ عليهِ ثُمَّ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ فَوَقَعَ فِي قَلْبِي أشَدُّ مِنَ المَرَّةِ الأُولَى ثُمَّ سَلَّمْتُ عليه فَرَدَّ عَلَيَّ فقالَ إنَّمَا مَنَعنِي أنْ أرُدَّ عَلَيْكَ أنِّي كُنْتُ أُصَلِّي وكانَ عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتَوَجِّهًا إلَى غَيْرِ القِبْلَةِ ٭

21- Bize Ebû Ma'mer tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdulvâris tahdîs edip şöyle dedi: Bize Kesîr ibnu Şınzîr, Atâ ibn Ebî Rebâh'tan tahdîs etti. Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (Musta'lık oğulları seferinde) beni kendisine âid bir ihtiyâca gönderdi. Ben gittim. Sonra o işi yerine getirerek geri döndüm ve kendisine selâm verdim. Fakat Rasûlullah selâmımı karşılamadı. Bunun üzerine kalbimde öyle şiddetli bir hüzün meydana geldi ki, onun mâhiyetini yal-

---

32 Bu hadîs, bu bölümün "Namâz içinde iken kelâmın nehyedilmesi" unvanlı ikinci bâbında da geçmişti.

Her iki hadîsin bâb başlığına delâletleri açıktır.

Fakîhler bu hadîslerle namâz kılanın sözle mukaabele edemiyeceğine kaail olmuşlardır. Bâzıları işâretle mukaabele edilebileceğini ve bunun müstehâb olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hadîslerin sarîh hükmü, namâz kılana selâm vermenin kerâhatidir.

nız Allah bilir. İçimden de: Belki Rasûlullah bana darıldı, bu işini ağır yaptığıma hükmetti, dedim. Sonra kendisine tekrâr selâm verdim. Yine selâmımа mukaabele etmedi. Bu defa gönlümde birinci defakinden daha şiddetli bir hüzün meydana geldi. Sonra Rasûlullah'a (üçüncü defa) selâm verdim. Bu kerre (namâzdan çıkınca) selâmımı karşıladı. Ve: *"Beni, senin selâmına selâm ile mukaabele etmekten, yalnız benim namâz kılmakta bulunmaklığım men' etmiştir"* buyurdu. Ve Rasûlullah bu sırada devesi üzerinde kıbleden başka cihete yönelmiş olarak yol alıyordu [33].

١٦ ـ بابُ رَفْعِ الأَيْدِى فِى الصَّلاَةِ لِأَمْرٍ يَنْزِلُ بِهِ

16- NAMÂZ İÇİNDE İKEN MEYDANA GELECEK HERHANGİ BİR İŞTEN DOLAYI ELLERİ YUKARI KALDIRMAK BÂBI

٢٢ ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال **حدّثنا** عَبْدُ العَزِيزِ عنْ أَبِى حازِمٍ عنْ سَهْلِ ابنِ سَعْدٍ رضى اللَّهُ عنهُ قال بَلَغَ رسولَ اللَّهِ ﷺ أَنَّ بَنِى عَمْرِو بنِ عَوْفٍ بِقُبَاءٍ كَانَ بَيْنَهُمْ شَيْءٌ فَخَرَجَ يُصْلِحُ بَيْنَهُمْ فِي أُنَاسٍ منْ أَصْحَابِهِ فَحُبِسَ رسولُ اللَّهِ ﷺ وَحَانَتِ الصَّلاَةُ فَجاءَ بِلاَلٌ إِلَى أَبِى بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهما فقال يا أَبا بَكْرٍ إِنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ حُبِسَ وقَدْ حَانَتِ الصَّلاَةُ فَهَلْ لَكَ أَنْ تَؤُمَّ النَّاسَ قال نَعَمْ إِنْ شِئْتَ فأَقامَ بِلاَلٌ الصَّلاَةَ وَتَقَدَّمَ أَبو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ فكَبَّرَ لِلنَّاسِ وجَاءَ رسولُ اللَّهِ ﷺ يَمْشِي فِى الصُّفُوفِ يَشُقُّهَا شَقًّا حَتَّى قامَ فِى الصَّفِّ فأَخَذَ النَّاسُ فِي التَّصْفِيحِ * قالَ سَهْلٌ التَّصْفِيحُ هُوَ التَّصْفِيقُ. قال وكانَ أَبو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ لاَ يَلْتَفِتُ فِي صَلاَتِهِ فَلَمَّا أَكْثَرَ النَّاسُ الْتَفَتَ فَإِذَا رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فأَشارَ إِلَيْهِ يأْمُرُهُ أَنْ يُصَلِّى فَرَفَعَ أَبو بَكْرٍ رضي اللَّهُ عَنْهُ يَدَهُ فَحَمِدَ اللَّهَ ثُمَّ رَجَعَ القَهْقَرَى وَرَاءَهُ حَتَّى قامَ فِى الصَّفِّ وَتَقَدَّمَ رسولُ اللَّهِ ﷺ فصَلَّى لِلنَّاسِ فَلَمَّا فَرَغَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فقال يَا أَيُّهَا النَّاسُ مالَكُمْ حِينَ نابَكُمْ شَيْءٌ فِي الصَّلاَةِ أَخَذْتُمْ بِالتَّصْفِيحِ إِنَّمَا التَّصْفِيحُ

33 Hadîsin son fıkrası, suvârînin kıbleden başka tarafa doğru gittiği sırada bineği üzerinde namâz kılmasının cevâzına delîldir.

لِلنِّسَاءِ مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَقُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ فقال يا أبا بَكْرٍ ما مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ لِلنَّاسِ حِينَ أَشَرْتُ إِلَيْكَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ ما كانَ يَنْبَغِي لابنِ ابى قُحَافَةَ أَنْ يُصَلِّيَ بَيْنَ يَدَيْ رسولِ اللَّهِ ﷺ *

22-....... Sehl ibn Sa'd (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'a, Kubâ'-daki Amr ibn Avf oğulları arasında bir kavga meydana geldiği haberi ulaştı. Rasûlullah, sahâbîlerinden bir takım insanlarla, onların arasında barış yapmak üzere hemen yola çıktı [34]. Rasûlullah orada alıkonuldu. Namâz vakti de geldi. Bilâl, Ebû Bekr'e geldi ve: Yâ Ebâ Bekr! Rasûlullah alıkonuldu, namâz vakti de geldi. Sen insanlara imâmlık yapar mısın? dedi. Ebû Bekr: Peki, istersen kılalım, dedi. Bunun üzerine Bilâl namâza ikaamet etti. Ebû Bekr de öne geçip insanlara namâz kıldırmak için ***Allâhu Ekber*** deyip namâza başladı. Bu sırada Rasûlullah, safflar arasında yürüyerek, saffları yara yara geldi ve nihâyet birinci saffta dikildi. İnsanlar tasfîha (yânî el çırpmaya) başladılar [35].

Sehl: "Tasfîh", tasfîk; yânî el çırpmaktır, dedi.

Sehl şöyle devâm etti: Ebû Bekr, namâzını kılarken başını çevirmezdi. Arkasındaki cemâat el çırpmayı çoğaltınca başını çevirip baktı ve Rasûlullah'ı gördü ki, Rasûlullah ona işâret edip, insanlara namâzı kıldırmasını emretmekte! Ebû Bekr hemen elini kaldırıp (Rasûlullah'ın kendisine olan bu emrinden dolayı) Allah'a hamd etti [36]. Sonra Ebû Bekr geri geri çekilerek, Peygamber'in arkasına geçti ve saffta dikeldi. Rasûlullah da öne ilerleyip insanlara namâzın bakıyyesini kıldırdı. Namâzı bitirince yüzünü insanlardan tarafa döndürüp, şöyle buyurdu: *"Ey insanlar! Size ne oluyordu ki, namâz içinde bir şey ârız olduğu zamân el çırpmaya başladınız? El çırpmak, ancak kadınlara mahsûstur. Her kime namâzı içinde iken bir şey ârız olur-*

---

34 Amr ibn Avf oğulları Evs kabîlesinden bir koldur. Bu hadîste de ifâde edildiği gibi, meskenleri Kubâ'da idi. Buhârî'nin başka bir rivâyetinde: Kubâ halkı kavga etmişler, birbirine girip taş atmışlardı. Bu keyfiyyet Rasûlullah'a haber verildi. Rasûlullah: *"Haydin gidelim de barıştıralım"* buyurmuştur.

35 Cemâatin el çırpması, Rasûlullah'ın gelmiş olduğunu Ebû Bekr'e haber etmek içindi.

36 Hadîsin bâb başlığındaki hükme delîl olan yeri burasıdır.

Daha evvel geçen diğer rivâyette: "Ebû Bekr iki elini kaldırıp.... Allah'a hamd etti" şeklindedir. İşte bundan, namâz içinde herhangi bir sebebden dolayı hamd, duâ, zikr için bu kadarcık bir el hareketinin, eli yukarı kaldırmanın cevâzı sâbit oluyor.

sa Subhânallah desin". Bu sözlerden sonra Rasûlullah Ebû Bekr'e yöneldi ve: *"Yâ Ebâ Bekr! Sana namâzı kıldır diye işâret ettiğimiz zamân seni insanlara namâz kıldırmandan men' eden nedir?"* diye sordu. Ebû Bekr: "Ebû Kuhâfe oğlu için, Rasûlullah'ın önünde durup namâz kıldırması lâyık olmaz" dedi.

١٧ ـ بابُ الخَصْرِ فِي الصَّلاةِ

17- NAMÂZDA İKEN ELİNİ BOŞ BÖĞRÜ ÜZERİNE KOYMA(NIN HÜKMÜ) BÂBI [37]

٢٣ ـ حدّثنا أبو النُّعْمَانِ قال حدّثنا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ . قال نُهِيَ عَنِ الخَصْرِ فِي الصَّلاَةِ. وقال هِشَامٌ وَأَبُو هِلاَلٍ عَنِ ابنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النبيِّ ﷺ *

23-....... Bize Hammâd ibn Zeyd, Eyyûb'dan; o da Muhammed ibn Sîrîn'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etmiştir. Ebû Hureyre: Namâzda iken eli boş böğür üzerine koymak nehyedildi, demiştir.

Ve Hişâm ibn Hassân ile Ebû Hilâl Muhammed ibn Selîm, İbn

---

37 Lûgatla ilgili açıklamalar:

الخَصْرُ: İnsanın ortasına denir ki, bel ta'bîr olunur...

الاختِصار: İftiâl vezninde ... ve kelâmı mu'cîz ve muhtasar kılmak ma'nâsınadır; gûyâ ki kelâma ortasından başlamış olur...

Ve Kur'ân-ı Kerîm'de secde âyetini tilâvet ederken, secde eylememek için secde âyetini terkedip geçmek ma'nâsına şer'î bir isti'mâldir. Bir kavle göre, secde eylemek için yalnız secde âyetini tilâvet eylemek ma'nâsınadır ki, ikisinde de şer'î nehy sâdır olmuştur...

Ve ihtisâr, eli böğür üzerine koymak ma'nâsınadır. Ve namâzda sûrenin âhirinden hemen bir yâhud iki âyet okumak ma'nâsına şer'î bir hakîkattir...

Ve bir nesneden fuzûlî ve bîhûde olanı hazf ve izâle eylemek ma'nâsınadır... Ve yolun pek yakın olanına gitmek ma'nâsınadır. Ve bir nesneyi kökünü kazımak üzere kesmeyip, hemen bir mıkdârca kesmek ma'nâsınadır.

الخاصِرة: Boş böğüre denir... Harkafe (omca kemiğinin başı) yânî yan başında olan kemik ile kısa eğenin arasına denir... (*Kaamûs Ter.*).

İbn Esîr de *en-Nihâye*'sinde bu ma'nâları verdikten sonra şunu da ilâve etmiştir: Bir ma'nâda musallînin namâzda elinde asâ tutup, ona dayanmasıdır ve hadîsteki nehy buna yöneliktir, demiştir.

Tirmizî de, namâz kılan kimsenin elini böğrüne koymasıdır diye tefsîr etmiştir ki, bu tefsîr, İbn Ebî Şeybe'nin *Musannaf*'ında bu hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet eden Muhammed ibn Sîrîn'den nakledilmiştir.

İhtisârın mühim bir tefsîrini de Herevî *Garîbeyn*'inde şöyle bildirmiştir: İhtisâr, namâzda kıyâmı, rukû'u, sucûdu kısaltmaktır. Hadîste böyle hafîf tertîb namâz kılmaktan nehyedilmiştir, demiştir.

Sîrîn'den; o da Ebû Hureyre'den; o da Peygamber(S)'den olmak üzere söylediler [38].

٢٤ ــ حدّثنا عَمْرُو بنُ عَلِيٍّ قال حدّثنا يَحْيَ قال حدّثنا هِشَامٌ قال حدّثنا مُحَمَّدٌ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ . قال نُهِىَ أنْ يُصَلِّىَ الرَّجُلُ مُخْتَصِرًا *

24-....... Bize Muhammed ibn Sîrîn, Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti. Ebû Hureyre: Kişinin, elini boş böğrü üzerine koyarak namâz kılması nehyedildi, demiştir [39].

١٨ ــ بابٌ يُفكِرُ الرَّجُلُ الشَّيءَ فِي الصَّلاةِ. وقال عُمَرُ رضي اللّهُ عنهُ إنِّى لأُجَهِّزُ جَيْشِى وَأنا فِي الصَّلاةِ

18- BÂB : İNSAN NAMÂZ İÇİNDE İKEN HERHANCİ BİR ŞEYİ DÜŞÜNÜR

Ve Umer (R): Ben namâzda iken ordumun mühimmâtını hazırlar, tertîb ve tanzîm eylerim, demiştir [40].

٢٥ ــ حدّثنا إسْحَاقُ بنُ مَنْصُور قال حدّثنا رَوْحٌ قال حدّثنا عُمَرُ هُوَ ابنُ سَعِيدٍ.قالَ أخبرنى ابنُ أبى مُلَيْكَةَ عنْ عُقْبَةَ بنِ الحَارِثِ رضي اللّهُ عنهُ.قال صَلَّيْتُ مَعَ النبىِّ ﷺ العَصْرَ فَلَمَّا سَلَّمَ قامَ سَرِيعًا دَخَلَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ وَرَأى ما فِي وُجُوهِ القَوْمِ مِنْ تَعَجُّبِهِمْ لِسُرْعَتِهِ فقال ذَكَرْتُ وَأنَا فِي الصَّلاةِ تِبْرًا عِنْدَنَا فَكَرِهْتُ أنْ يُمْسِىَ أوْ يَبِيتَ عِنْدَنا فأمَرْتُ بِقِسْمَتِهِ *

---

38 Bunlardan birincisininkini Buhârî burada, ikincisininkini de Dârakutnî mevsûlen rivâyet etmiştir. Bununla hadîs merfû' oluyor.

39 Bu lûgat ve ıstılâh ma'nâlarından sonra, hadîsler hakkında daha fazla söz etmeye ihtiyâç yoktur. Bu ma'nâlardan tercîh ettiğimize göre, hadîslerin bâb başlığına mutâbakatları açıktır.

40 Umer'in bu sözünü İbn Ebî Şeybe sahîh bir isnâdla mevsûlen rivâyet etmiştir. Ahmed ibn Hanbel'in *Müsned*'inde ve başkalarında, Umer'in bu konuda daha başka ifâdeleri de vardır. Umer'in bu sözlerinden dolayı hiçbir sahâbînin inkârına ma'rûz kaldığına dâir hiçbir rivâyet de yoktur. Demek ki mutlak hâtıralar ve düşünceler namâzın hakîkatine zarar vermiyormuş.

25-....... Bana İbnu Ebî Muleyke, Ukbe ibnu'l-Hâris(R)'den haber verdi. O şöyle demiştir: Ben Peygamber ile berâber ikindi namâzını kıldım. Peygamber namâzdan selâm verince, sür'atle kalktı; acele acele kadınlarından birinin yanına girdi. Sonra dışarı çıktı ve sür'atle gitmesinden dolayı cemâatin yüzlerindeki hayretlerini gördü de: *"Ben namâzda iken bizde biraz altın bulunduğunu hatırladım*[41]. *Ve bizim yanımızda akşama ulaşmasını*-yâhud şöyle dedi: *Bizim yanımızda gece geçirmesini- istemedim de, onun taksîm edilip dağıtılmasını emrettim"* buyurdu[42].

٢٦ — حدّثنا يَحْيَي بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ جَعْفَرٍ عنِ الأعْرَجِ قال قال أبو هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ قال رسولُ اللّهِ ﷺ إذا أُذِّنَ بِالصَّلاةِ أدْبَرَ الشَّيْطَانُ لَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لاَ يَسْمَعَ التَّأْذِينَ فإذَا سَكَتَ المُؤَذِّنُ أقْبَلَ فاذا ثُوِّبَ أدْبَرَ فإذَا سَكَتَ أقْبَلَ فَلاَ يَزَالُ بِالمَرْءِ يَقُولُ لَهُ اذْكُرْ مالَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى لاَ يَدْرِي كَمْ صَلَّى * قال أبو سَلَمَةَ بنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ إذَا فَعَلَ أحَدُكُمْ ذٰلِكَ فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ قاعِدٌ وَسَمِعَهُ أبو سَلَمَةَ مِنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ *

26-....... Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Namâz için ezân okunduğu vakit şeytân, ezânı işitmemek için* (yâhud ezân sesini duymayacak yere kadar; yâhud ezânı duymasın diye) *yüzgeri edip* (telâşla) *yellene yellene kaçar. Müezzin* (ezânı bitirip) *sustuğu zamân, döner gelir. Namâz için ikaamet edilince, yine arkasını dönüp kaçar. İkaameti bitirip susunca yine dönüp gelir. Artık devâmlı insanla bulunur da ona: Namâzdan evvel hiç aklında olmayan şeyleri hatırla, der durur. Tâ insan kaç rek'at kıldığını bilmez oluncaya kadar"*[43].

Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân: Sizden herhangi biriniz bunu

---

41 Bu, namâz içinde namâza âid olmayan bir şeyi düşünmekle, namâzın bozulmayacağını gösterir. Bâb başlığına delîl olan yer de burasıdır.

42 Bu hadîs, Ezân'ın Başlaması Kitâbı'nın "İnsanlara namâz kıldırıp da bir hâcetini hatırlayan ve insanların omuzlarından aşan kimse bâbı"nda da geçmiş ve ilgili bâzı îzâhlar orada verilmiş idi.

43 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri, bu son tarafıdır. Nefsânî hâtıralar ve şeytânî vesveseler namâzla ilgili şeyler değildir. Namâz kılarken hâtıralardan, vesveselerden âzâde kalabilen var mıdır? Belki vardır. Fakat şu muhakkak ki, ümmetin büyük bir kısmı namâz esnâsında yabancı olan herşeyden gönlünü boşaltmaya muvaffak olamıyor!.. (*Tecrîd Ter.*, I, 122-123).

Buhârî bu hadîsi Ezân'ın Başlaması Kitâbı'nda da zikretmişti.

yaptığı zamân oturur hâldeyken iki secde yapsın, dedi. Ve Ebû Seleme bunu Ebû Hureyre(R)'den işitmiştir [44].

٢٧ـــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال **حدّثنا** عُثْمَانُ بنُ عُمَرَ قال أخبرنى ابنُ أبِى ذِئْبٍ عنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِىِّ قال قال أَبو هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللَّهُ عنهُ يَقُولُ النَّاسُ أَكْثَرَ أَبو هُرَيْرَةَ فَلَقِيتُ رَجُلاً فَقُلْتُ بِمَا قَرَأ رسولُ اللَّهِ ﷺ البَارِحَةَ فِي العَتَمَةِ فقال لاأَدْرِى فَقُلْتُ لَمْ تَشْهَدْها قال بَلَى قُلْتُ لٰكِنْ أنا أَدْرِي قَرَأ سُورَةَ كَذَا وكَذَا *

27-....... Bana ibnu Ebî Zi'b, Saîd el-Makburî'den haber verdi. O şöyle demiştir: Ebû Hureyre şöyle dedi: İnsanlar, Ebû Hureyre Peygamber'den çok hadîs rivâyet ediyor, deyip duruyorlardı. Bir adama kavuştum da ona:

— Rasûlullah (S) dün gece yatsı namâzında ne okudu? diye sordum.

O zât:

— (Ne okuduğunu) bilmiyorum, dedi.

Ben:

— Sen o namâzda hâzır bulunmadın mı? dedim [45].

O:

— Evet, bulundum, dedi [46].

(Ebû Hureyre dedi ki:)

— Lâkin ben Rasûlullah'ın o namâzda şu ve şu sûreleri okuduğunu bilmekteyim, dedi [47].

---

44 Ebû Seleme'nin bu hadîsi, Kitâbu's-Sehv'de gelecek olan bir hadîsin bir tarafıdır. Buradaki kısmın sonu, bunun mevkûf değil, merfû' olduğunu göstermektedir.

45 Burası, bâzı nushalarda soru hemzesiz " لَمْ تَشْهَدْهَا = Sen onda tam bir huzûrla hâzır bulunmadın (yânî fikrin başka şeylerle meşgûl idi)" şeklindedir.

46 O zât, namâz işinden başka şeylerle meşgûl olmuş da Peygamber'in okuduğu sûreleri unutmuş gibidir.

47 Ebû Hureyre, fikrini namâz fiilleriyle meşgûl edip iyice zabt ve sağlamca bildiğini ifâde etmiş oluyor. Bu hadîste Ebû Hureyre'nin zabtının şiddeti ve sağlamlığı, çok hadîs işitip, çok rivâyet etmesi .... vardır. Kitâbu'l-İlm'de de Peygamber'den çok hadîs işitip bellemesini ve çok rivâyette bulunmasını gâyet güzel bir gerekçe ile savunması geçmişti.

Buradaki hadîs, Buhârî'nin Müslim'den yalnız olarak rivâyet ettiği hadîslerdendir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٣ـ أَبْوَابُ السَّهْوِ

23-EBVÂBU'S-SEHV

(Unutup Yanılma ile İlgili Bâblar) [1]

١ـ بابُ ماجاءَ فِي السَّهْوِ إذَا قامَ مِنْ رَكْعَتَي الفَرِيضَةِ

1- MUSALLÎ, FARZIN İKİ REK'ATINDAN, OTURMAYARAK KALKTIĞI ZAMÂN BU YANILMA HAKKINDA GELEN HADÎS BÂBI [2]

١ـ **حدّثنا** عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكُ بنُ أَنَسٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الأَعْرَجِ عنْ عَبْدِ اللّهِ ابنِ بُحَيْنَةَ رضي اللّهُ عنهُ أَنَّهُ قال صَلَّى لَنَا رسولُ اللّهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ مِنْ بَعْضِ الصَّلَوَاتِ ثُمَّ قَامَ فَلَمْ يَجْلِسْ فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ فَلَمَّا قَضَى صَلاتَهُ وَنَظَرْنا تَسْلِيمَهُ كَبَّرَ قَبْلَ التَّسْلِيمِ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ وَهْوَ جَالِسٌ ثُمَّ سَلَّمَ *

---

1 *el-Câmi'u's-Sahîh*'in Avrupa baskısında ve ona göre yapılmış olan *Miftâhu Kunûzi's-Sünne* fihristinde burası ayrı bir kitâb hâlindedir.

2 Ebû Zerr nushasında "bâb" sözü yoktur. Bu durum ise "Sehv hakkında gelen şeyler" fıkrasının "Kitâb", gerisinin "bâb" başlığı altında olmasını düşündürür.

es-Sehv ve *es-Suhv:* Bir adamın kalbi başka yere gitmekle bir husûsu gaflet edip unutmak ma'nâsınadır; birinci bâbdandır. Şârih der ki: Sehv, "fî" cerr harfi ile sılalanırsa (yanî fiil isme bu harf ile bağlanıp ulanırsa) bilmeyerek terk, ve "an" harfiyle sılalanırsa bilerek terk ma'nâsınadır... *(Kaamûs Ter.).*

1-....... Abdullah ibn Buhayne (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bize namâzların birinden iki rek'at kıldırdı. Sonra (birinci teşehhüd için) oturmadan ayağa kalktı. Cemâat de O'nunla berâber ayağa kalktı. Rasûlullah namâzını tamamladığında biz selâm vermesini beklerken, selâm vermeden evvel ***Allâhu Ekber*** dedi ve oturduğu hâlde (yanılmadan dolayı) iki secde yaptı, sonra da selâm verdi [3].

٢ــ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قَالَ أخبرنا مالِكٌ عنْ يَحْيَ بنِ سَعِيدٍ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الأَعْرَجِ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ ابنِ بُحَيْنَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ أنَّهُ قال إنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ قامَ مِنَ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُمَا فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ بَعْدَ ذٰلِكَ *

2-....... Abdullah ibnu Buhayne (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) öğle namâzının ilk iki rek'atından sonra, aralarında oturmadan (üçüncü rek'ata) kalktı. Namâzını edâ ettiği zamân iki secde yaptı. Sonra bu iki secdenin ardından selâm verdi [4].

٢ــ بابٌ إذَا صَلَّى خَمْسًا

2- BÂB : MUSALLÎ DÖRT REK'ATLI FARZI BEŞ REK'AT KILDIĞI ZAMÂN? [5]

٣ــ حدّثنا أبُو الوَلِيدِ قال **حدّثنا** شُعْبَةُ عنِ الحَكَمِ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ

---

3 Bu hadîse göre, birinci teşehhüdün yeri olan ilk oturmanın terki üzerine, bu noksanın sehv secdesi ile telâfî edilmesi, birinci teşehhüdün farz olmadığına delîl sayılmıştır.

Bu hadîsteki mes'elelerden biri de sehv secdesinin selâmdan evvel edilmiş olmasıdır. Bu mes'elede fakîhler üç fırkaya ayrılmışlardır: a. Yanılma secdesi mutlaka selâmdan evveldir; b. Yanılma secdesi eğer noksan dolayısiyle olursa selâmdan evvel, ziyâde sebebiyle olursa selâmdan sonradır; c. Yanılma secdesi mutlaka selâmdan sonradır...

Yanılma secdesinin selâmdan evvel veyâ sonra yapılması hakkındaki ihtilâf, evleviyyet husûsunda bir ihtilâftır. Namâzın sıhhati ve bozulması ile hiç de alâkası yoktur. Bu noktayı *Hidâye* sâhibi ile Nevevî tenbîh etmişlerdir.

4 Buhârî, sened ve metinde biraz farklı olan bu hadîsi, birinci hadîste yanılmalı kılınan namâzın öğle namâzı olduğunu belgelemek için getirmiştir. Her iki hadîsin bâb başlığına delâletleri açıktır.

5 Buhârî bundan evvel geçen bâb hadîslerinde namâz fiillerindeki noksanın; burada ise namâz fiillerinde yapılan ziyâdenin hükmünü göstermek istemiştir.

عَلْقَمَةَ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ رضى اللّٰهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم صَلَّى الظهْرَ خَمْسًا فَقيلَ لَهُ أزِيدَ فِي الصَّلاةِ فقال وَمَا ذَاكَ قال صَلَّيْتَ خَمْسًا فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ ما سَلَّمَ *

3-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: (Bir defasında) Rasûlullah (S) öğle namâzını beş rek'at kıldırdı. Kendisine: Namâzda artırma mı yapıldı? diye soruldu. Rasûlullah: *"Bu nasıl suâldir?"* buyurdu. Sonra sahâbî de: Namâzı beş rek'at kıldırdınız, dedi. Bu cevâb üzerine Rasûlullah, selâm verdikten sonra (yanılmadan dolayı) iki defa secde etti [6].

٣ـ بابٌ إذَا سَلَّمَ فِي رَكْعَتَيْنِ أوْ فِي ثَلاثٍ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ مِثْلَ سُجُودِ الصَّلاةِ أوْ أطْوَلَ

3- BÂB : NAMÂZ KILAN KİMSE İKİ REK'ATTA SELÂM VERDİĞİ ZAMÂN; YÂHUD ÜÇ REK'ATTA SELÂM VERDİĞİ ZAMÂN NAMÂZ SECDESİ GİBİ VEYÂ ONDAN UZUN İKİ SECDE YAPAR

٤ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ سَعْدِ بنِ إبْرَاهِيمَ عنْ أبِى سَلَمَةَ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضي اللّٰهُ عنهُ قال صَلَّى بِنَا النبىُّ ﷺ الظهْرَ أوِ العصْرَ فَسَلَّمَ فقال لَهُ ذُواليَدَيْنِ الصَّلاةُ يا رسولَ اللّٰهِ أنَقَصَتْ فقال النبىُّ ﷺ لِأصْحَابِهِ أحَقٌّ ما يَقُولُ قالُوا نَعَمْ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ أخْرَيَيْنِ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ. قالَ سَعْدٌ وَرَأيْتُ عُرْوَةَ بنَ الزُّبَيْرِ صَلَّى مِنَ المَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ فَسَلَّمَ وَتَكَلَّمَ ثُمَّ صَلَّى ما بَقِيَ وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ وقال هٰكَذَا فَعَلَ النبيُّ ﷺ *

4-....... Bize Şu'be, Sa'd ibn İbrâhîm'den; o da Ebû Seleme'den tahdîs etti ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Bir defa Peygamber

---

6 Bu hadîs, Müslim'in bir rivâyetinde şu ziyâdeyi ihtivâ ediyor: Peygamber (S): *"Ben de sizin gibi bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi, ben de unutabilirim. Sizin biriniz namâzda bir unutma yaptığı zamân, hemen iki secde ile secde etsin"* buyurdu. Sonra Rasûlullah henüz oturduğu yerden yüzünü kıbleye çevirdi ve iki defa secde etti.

Yine Müslim'in bir rivâyetinde: " سَجَدَ سَجْدَتَي السَّهْوِ بَعْدَ السَّلامِ وَالْكَلامِ = Namâzdan selâm verdikten ve bu sûretle suâl ve cevâbdan sonra, Rasûlullah sehv için iki secde yaptı" ziyâdesi vardır.

(S) bize öğle veyâ ikindi namâzını kıldırıp iki rek'atta selâm verdi. Zu'l-Yedeyn isimli sahâbî hemen: Yâ Rasûlallah, namâz kısaldı mı? dedi. Peygamber, sahâbîlerine hitâben: *"Zu'l-Yedeyn'in söylemekte olduğu doğru mu?"* diye sordu. Sahâbîler evet dediler. Bunun üzerine Peygamber, sonuncu iki rek'atı da kıldırdı, sonra (yanılmadan dolayı) iki secde yaptı [7].

Sa'd ibn İbrâhîm şöyle dedi: Ben Urvetu'bnu'z-Zubeyr'i gördüm ki, o, akşam namâzından iki rek'at kıldırıp (yanılarak) selâm verdi ve konuştu. Sonra kalan rek'atı kıldırdı ve (yanılmaktan dolayı) iki secde yaptı. Ve: İşte ben, Peygamber'in böyle yaptığını gördüm, dedi [8].

٤ـ بابُ مَنْ لَمْ يَتَشَهَّدْ فِي سَجْدَتَيِ السَّهْوِ وَسَلَّمَ أَنَسٌ
وَالحَسَنُ وَلَمْ يَتَشَهَّدَا. وقال قَتَادَةُ لاَ يَتَشَهَّدُ

4- İKİ SEHV SECDESİNİN ARDINDAN TEŞEHHÜD OKUMAYAN KİMSE BÂBI

Ve Enes ibn Mâlik ile Hasen el-Basrî, iki sehv secdesi akabinde, teşehhüd okumaksızın selâm vermişlerdir [9].
Katâde de: Sehv secdesi yapan teşehhüd okumaz, demiştir [10].

٥ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكُ بنُ أنسٍ عنْ أيُّوبَ

---

7 Hadîste yalnız iki rek'atta selâm vermekten başkası yok; sonra bunda üç rek'atta selâm vermek de yoktur. Bu takdîrde, hadîs ile bâb başlığının son fıkraları arasında uygunluk yoktur denilirse, buna şöyle cevâb verilmiştir: Üç rek'atta selâm verme, Müslim'de İmrân ibn Husayn'dan gelmiştir; Buhârî ona işâret etmiş gibidir. "Namâz secdesi gibi yâhud daha uzun iki secde yapar" fıkrası da, bundan sonra gelecek bâbın hadîsinde gelmiştir.

8 Sa'd ibn İbrâhîm'in bu hadîsini İbn Ebî Şeybe, Gunder'den; o da Şu'be'den tarîkıyle mevsûlen rivâyet etmiştir.

9 Enes ile Hasen el-Basrî'nin bu fiillerini, İbn Ebî Şeybe, Katâde tarîkınden mevsûlen rivâyet etmiştir.

10 Katâde'nin bu "Teşehhüd etmez" sözü, Buhârî nushalarında bu şekilde "lâ" nefî harfiyle gelmiştir. Bu menfî şekil, Katâde'nin, Enes ile Hasen'den rivâyet ettiği fiile uygundur. Binâenaleyh, Katâde bu husûsta onlara uymuştur.
İbn Hacer, Abdurrazzâk'ın, Ma'mer'den bu fiili "lâ"sız olarak rivâyet ettiğini ve Buhârî nushalarındaki "lâ"nın zâid olabileceğini savunmuştur. Aynî ise, İbn Hacer'in görüşünü doğru bulmamıştır (*Umdetu'l-Kaarî,* III, 746).

بن أبى تَمِيمَةَ السَّخْتِيَانِيِّ عن مُحَمَّدِ بن سِيرِينَ عن أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنه أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ انْصَرَفَ مِنَ اثْنَتَيْنِ فقال لَهُ ذُواليَدَيْنِ أقَصُرَتِ الصَّلاةُ أمْ نَسِيتَ يا رسولَ اللّٰهِ فقال رسولُ اللّٰهِ ﷺ أصَدَقَ ذُواليَدَيْنِ فقال النَّاسُ نَعَمْ فَقَامَ رسولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ *

5-....... Muhammed ibn Sîrîn'den; o da Ebû Hureyre(R)'den şöyle haber verdi: Rasûlullah (S) iki rek'attan ayrıldı. Zu'l-Yedeyn ona: Yâ Rasûlallah, namâz mı kısaldı, yoksa unuttun mu? dedi. Rasûlullah: *"Zu'l-Yedeyn doğru mu söyledi?"* buyurdu. İnsanlar: Evet, doğru söyledi, dediler. Bu cevâb üzerine Rasûlullah kalktı ve sonuncu rek'atı da kıldırdı. Sonra selâm verdi. Sonra tekbîr alıp secdeye vardı. Her zamânki sucûdu kadar yâhud daha uzun müddet secdede kaldı. Sonra başını kaldırdı [11].

٦ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال **حدّثنا** حَمَّادٌ عن سَلَمَةَ بنِ عَلْقَمَةَ. قال قُلْتُ لِمُحَمَّدٍ في سَجْدَتَيِ السَّهْوِ تَشَهُّدٌ قال لَيْسَ فِى حَدِيثِ أبى هُرَيْرَةَ *

6-....... Seleme şöyle demiştir: Ben, Muhammed ibn Sîrîn'e: Sehv secdelerinde teşehhüd var mıdır? dedim. İbn Sîrîn: Ebû Hureyre hadîsinde teşehhüd yoktur, dedi [12].

٥ـ باب مَنْ يُكَبِّرُ فِي سَجْدَتَيِ السَّهْوِ

5- SEHVİN İKİ SECDESİNDE *Allâhu Ekber* DİYEN KİMSE BÂBI [13]

---

11 Hadîsin bab başlığına uygunluğu açıktır. Çünkü hadîsin buradaki rivâyetinde Rasûlullah'ın teşehhüd okuduğu zikredilmemiştir (*Umdetu'l-Kaarî*).

12 Bu hadîsin de başlığa uygunluğu açıktır. Ebû Nuaym'ın *el-Mustahrac*'ındaki rivâyette, İbn Sîrîn: Ben bu husûsta Ebû Hureyre'den birşey bellemedim; fakat teşehhüd okumak bana daha sevimlidir, demiştir.

Teşehhüd okumak, onun gayrısının hadîsinde gelmiştir: Ebû Dâvûd'un İmrân ibn Husayn'dan rivâyet ettiği hadîs bu cümledendir. Şöyle ki: Peygamber onlara namâz kıldırdı, yanıldı ve iki secde yaptı, sonra teşehhüd etti, sonra selâm verdi. Bunu Tirmizî, Nesâî, Hâkim ve İbn Hıbbân da tahrîc etmişlerdir *(Umdetu'l-Kaarî)*.

13 Yânî namâzında unutan kimsenin, iki yanılma secdesinde tekbîr alacağı görüşünde olan.

٧ـ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا يَزِيدُ بنُ إبْرَاهِيمَ عنْ مُحَمَّدٍ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ قال صَلَّى النبيُّ ﷺ إحْدَى صَلاتَي الْعَشِيِّ. قالَ مُحَمَّدٌ وَأكْثَرُ ظَنِّي العَصْرَ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ قامَ إلَى خَشَبَةٍ فِي مُقَدَّمِ المَسْجِدِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا وَفِيهِمْ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رضى اللّهُ عنهما فَهَابَا أنْ يُكَلِّمَاهُ وَخَرَجَ سَرَعَانُ النَّاسِ فقالُوا أقَصُرَتِ الصَّلاةُ وَرَجُلٌ يَدْعُوهُ النبيُّ ﷺ ذُواليَدَيْنِ فقال أنَسِيتَ أمْ قَصُرَتْ فقال لَمْ أنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ قال بَلَى قَدْ نَسِيتَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَكَبَّرَ ثُمَّ وَضَعَ رَأْسَهُ فَكَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وكَبَّرَ *

7-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) öğle veyâ ikindi namâzlarından birini kıldırdı. -Muhammed ibn Sîrîn: Zannımın çoğu ikindi namâzı olmasıdır, demiştir.- Peygamber, iki rek'at kıldırdıktan sonra selâm verdi. Ondan sonra mescidin önündeki bir tahta parçasına doğru kalktı, elini onun üzerine koydu. O cemâatin içinde Ebû Bekr ve Umer de vardı. Bu ikisi Peygamber'le kelâm etmekten heybet duyup çekindiler. İnsanların acele edenleri çıktılar da (kendi kendilerine): Namâz kısaldı mı? (yâhud: Namâz kısaldı), dediler. Yine o cemâatin içinde Peygamber'in Zu'l-Yedeyn ismini vermekte olduğu bir zât da vardı. O zât: (Yâ Rasûlallah!) Unuttun mu, yoksa namâz mı kısaldı? dedi. Peygamber: *"Unutmadım da, kısalmadı da"* buyurdu. O zât: Evet, unuttuğun muhakkak, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah iki rek'at kıldırdı. Sonra selâm verdi. Sonra tekbîr alıp secdeye vardı. Her vakitki sucûdu kadar yâhud daha uzun müddet secdede kaldı. Sonra başını kaldırıp tekbîr aldı. Sonra başını yere koydu. Sonra tekbîr alıp yine (ilk) sucûdu gibi yâhud daha uzun bir secde yaptı. Sonra başını kaldırıp tekbîr aldı [14].

٨ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا لَيْثٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنِ الأعْرَجِ عنْ عَبْدِ اللّهِ ابنِ بُحَيْنَةَ الأسْدِيِّ حَلِيفِ بَنِي عَبْدِ المُطَّلِبِ أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قامَ فِي صَلاةِ الظُّهْرِ وعليه جُلُوسٌ فَلَمَّا أتَمَّ صَلاتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ فَكَبَّرَ فِي

Âlimler topluluğu sucûd tekbîri ile yetinme üzerindedirler. Hadîslerin çoğu da buna şehâdet etmektedir (Aynî).

14 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri, son cümlelerdir. Ve bu delâlet apaçaktır.

كُلِّ سَجْدَةٍ وَهُوَ جَالِسٌ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ وَسَجَدَهُمَا النَّاسُ مَعَهُ مكانَ مانَسِيَ مِنَ الجُلُوسِ * تَابَعَهُ ابنُ جُرَيْجٍ عَنِ ابنِ شِهَابٍ فِى التَّكْبِيرِ *

8-....... Bize el-Leys, İbn Şihâb'dan; o da Abdu'l-Muttalib oğulları'nın yemînli dostu olan İbnu Buhayne oğlu Abdullah el-Esdî(62)'den [15] tahdîs etti ki (o şöyle demiştir): Rasûlullah (S) öğle namâzını kıldırdığı sırada, üzerinde teşehhüde oturmak vazîfesi varken (oturmayıp üçüncü rek'ata) kalktı. Namâzını tamamladığı zamân iki defa secde yaptı. Şöyle ki: Oturduğu hâlde, selâm vermeden evvel herbir secdede tekbîr aldı. Unuttuğu oturmanın yerine Peygamber'le berâber bu iki secdeyi insanlar da yaptılar [16].

İki sehv secdesinde tekbîr getirmek hakındaki bu hadîsi İbn Şihâb'dan rivâyet etmekte, İbnu Cureyc, el-Leys ibn Sa'd'a mutâbaat eylemiştir [17].

٦ـ بابٌ إِذَا لَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى ثَلاَثًا أَوْ أَرْبَعًا سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ

6- BÂB: MUSALLÎ KAÇ REK'AT; ÜÇ REK'AT MI YÂHUD DÖRT REK'AT MI KILDIĞINI BİLMEDİĞİ ZAMÂN, OTURDUĞU HÂLDE İKİ KERRE SECDE EDER

٩ـ حدّثنا مُعَاذُ بنُ فَضَالَةَ قال حدّثنا هِشَامُ بنُ أَبِى عَبدِ اللَّهِ الدَّسْتَوَائِيُّ عَنْ يَحْيَي بنِ أَبِى كَثِيرٍ عَنْ أَبِى سَلَمَةَ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ قال قال رسولُ اللَّهِ ﷺ إذَا نُودِىَ بالصَّلاَةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لاَ يَسْمَعَ الأَذَانَ فَإِذَا قُضِىَ الأَذَانُ أَقْبَلَ فَإِذَا ثُوِّبَ بِهَا أَدْبَرَ فَإِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ المَرْءِ وَنَفْسِهِ يَقُولُ اذْكُرْ كَذَا وكَذَا مالَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى يَظَلَّ الرَّجُلُ إِنْ يَدْرى كَمْ صَلَّى فَإِذَا لَمْ يَدْرِ أَحَدُكُمْ كَمْ صَلَّى ثَلاَثًا أَوْ أَرْبَعًا فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ *

---

15 Bu zâtın nisbeti el-Ezdî'dir; bâzen buradaki gibi zâl, sîn'e tebdîl edilerek el-Esdî şeklinde de söylenir (Kastallânî).

16 Bu hadîsin de bâb başlığına uygunluğu "Herbir secdede tekbîr alırdı" ifâdesidir. Bu hadîsin biraz farklıca bir rivâyeti yakında geçmişti.

17 Bu mutâbaatı Adurrazzâk mevsûlen rivâyet etmiştir.

9-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Namâza nidâ edildiği vakit şeytân ezânı işitmemek için yüzgeri edip yellene yellene kaçar. Ezân bitirildiği zamân gelir. Namâz için ikaamet edilince yine yüzgeri edip kaçar. İkaamet okumak bitirilince yine gelir, insan ile kalbi arasına sokulur*[18]. *Fulan şeyi hatırla, fulan şeyi hatırla diyerek* (namâzdan evvel insanın) *hiç de aklında olmayan şeyleri hatırlatır durur. Nihâyet insan kaç rek'at kıldığını bilemez olur. İşte herhangi biriniz kaç rek'at; üç rek'at mı, yoksa dört rek'at mı kıldığını bilmediği zamân, oturur hâlde iki kerre secde etsin"*[19].

٧ ـ بابُ السَّهْوِ فِي الفَرْضِ وَالتَّطَوُّعِ وَسَجَدَ ابنُ عَبَّاسٍ رضي اللّٰهُ عنهما سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ وِتْرِهِ

7- FARZ NAMÂZDA VE NÂFİLE NAMÂZDA YANILMAK BÂBI

Ve İbn Abbâs (R) vitr namâzını kıldıktan sonra iki kerre secde etmiştir[20].

١٠ ـ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ أَبِي سَلَمَةَ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضيَ اللّٰهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ قال إنَّ أحَدَكُمْ إذَا قامَ يُصَلِّي جَاءَ الشَّيْطَانُ فَلَبَسَ عَلَيْهِ حَتَّى لاَ يَدْرِى كَمْ صَلَّى فإِذَا وَجَدَ ذٰلِكَ أحَدُكُمْ فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ *

10-....... Ebû Hureyre (R) şöyle haber verdi: Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Herhangi biriniz kalkıp namâza durduğu zamân şeytân gelir ve namâzını karıştırır. Nihâyet o kimse kaç rek'at kıldığını bile-*

---

18 İnsan ile nefsi yâhud kalbi bir şey olduğu hâlde, burada araya girmekten maksad, son derece yakınlığı misâllendirmedir. *"Kan, beden içinde nasıl akarsa, insanın içinde de şeytân öyle cereyân eder"* meâlindeki hadîs gibi, yakınlık temsîlidir. Namâza edilen niyete ve namâzda iken kalbin Hakk tarafına yönelmesine vesvese ile mâni' olur demektir.

19 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri, son cümleleridir.

20 İbn Abbâs'ın bu fiilini İbn Ebî Şeybe, sahîh bir isnâd ile Ebû'l-Âliye'den mevsûlen rivâyet etmiştir.

Buhârî bu başlık ile farz namâzda ve nâfile namâzda yanılma meydana geldiği zamân, yanılma secdelerinin yapılıp yapılmayacağı hükmünü belirlemek istemiştir.

İbn Abbâs'ın vitr namâzında yanılma secdesi yaptığının sâbit olması, bu secdelerin farz namâzda olduğu gibi nâfile namâzlarda da yapılacağını gösterir. Bu husûsta farz ile nâfile arasında bir fark olmadığını göstermiştir.

mez. Sizden herhangi biriniz bu karışıklığı hissettiği zamân oturur vaziyette iken iki kerre secde etsin'' [21].

٨ـ بابٌ إذَا كُلِّمَ وَهُوَ يُصَلِّي فأشَارَ بِيَدِهِ وَاسْتَمَعَ

8- BÂB: İNSAN NAMÂZ KILMAKTA İKEN KENDİSİNE SÖZ SÖYLENDİĞİ VE ONUN DA BU KELÂMI İŞİTİP ELİ İLE İŞÂRET ETTİĞİ ZAMÂN (HÜKÜM NASIL OLUR)?

١١ ـ **حدّثنا** يَحْيَ بنُ سُلَيْمَانَ قال **حدّثني** ابنُ وَهْبٍ قال اخبرني عَمْرٌو عَنْ بُكَيْرٍ عنْ كُرَيْبٍ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ وَالمِسْوَرَ بنَ مَخْرَمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ أزْهَرَ رضى اللّٰهُ عنهم أرْسَلُوهُ إلَى عَائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها فقالُوا اقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلاَمَ مِنَّا جَمِيعًا وَسَلْهَا عنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ صَلاَةِ العَصْرِ وَقُلْ لَهَا إنَّا أُخْبِرْنَا أنَّكِ تُصَلِّينَهُمَا وَقَدْ بَلَغَنَا أنَّ النبيَّ ﷺ نَهَى عَنْهَا . وقال بنُ عَبَّاسٍ وكُنْتُ أضْرِبُ النَّاسَ مَعَ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ عَنْهَا فقالَ كُرَيْبٌ فَدَخَلْتُ عَلَى عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها فَبَلَّغْتُهَا ما أرْسَلُونِى فقالَتْ سَلْ أُمَّ سَلَمَةَ فَخَرَجْتُ إلَيْهِمْ فأخْبَرْتُهُمْ بِقَوْلِهَا فَرَدُّونى إلَى أُمِّ سَلَمَةَ بِمِثْلِ ما أرْسَلُونِى بِهِ إلَى عَائِشَةَ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ رضى اللّٰهُ عنها سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يَنْهَى عَنْهَا ثُمَّ رَأيْتُهُ يُصَلِّيهِمَا حِينَ صَلَّى العَصْرَ ثُمَّ دَخَلَ وَعِنْدِي نِسْوَةٌ مِنْ بَنِى حَرَامٍ مِنَ الأنْصَارِ فأرْسَلْتُ إلَيْهِ الجَارِيَةَ فَقُلْتُ قُومِى بِجَنْبِهِ قُولِي لَهُ تَقُولُ لَكَ أُمُّ سَلَمَةَ يا رسولَ اللّٰهِ سَمِعْتُكَ تَنْهَى عَنْ هَاتَيْنِ وَأرَاكَ تُصَلِّيهِمَا فإنْ أشَارَ بِيَدِهِ فاسْتَأْخِرِي عنهُ فَفَعَلَتِ الجَارِيَةُ فأشَارَ بِيَدِهِ فاسْتَأْخَرَتْ عنهُ فَلَمَّا انْصَرَفَ قال يا بِنْتَ أبِى أُمَيَّةَ سَألْتِ عن الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ العَصْرِ وَإنَّهُ أتَانِى ناسٌ مِنْ عَبْدِ القَيْسِ فَشَغَلُونى عنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَهُمَا هاتَانِ *

11-....... (İbn Abbâs'ın kölesi Kureyb şöyle demiştir:) İbn Abbâs, Mısver ibn Mahrame ve Abdurrahmân ibn Ezher -Allah onlar-

21 Hadîsteki Peygamber emri, kılınan namâzın farz veyâ nâfile olduğunu kayıdlamaksızın, mutlak namâz ta'bîriyle geldiği için, farza da, nâfileye de şumûlü olduğundan bâb başına delîl yapılmıştır, yânî kılınan namâz ister farz, ister nâfile olsun; yanılma vukûa geldiği takdîrde sehv için iki kerre secde yapılacağına delâlet etmektedir.

dan râzı olsun- ben Kureyb'i, Âişe'ye gönderdiler de: Hepimizden Âişe'ye selâm söyle ve ona ikindinin farzından sonraki iki rek'at nâfile namâzın hükmünden sor; ve ona: "Bu namâzı senin kılmakta olduğundan haberdâr olduğumuzu, hâlbuki Peygamber(S)'in bu iki rek' namâzdan sahâbîleri men' ettiği haberinin bize ulaştığını" söyle dediler.

Ve İbn Abbâs (ilâve olarak): Ben, Umer ibn Hattâb ile berâber halktan böyle iki rek'at namâz kılan insanları döverdim, demişti.

Kureyb dedi ki: Ben Âişe'nin yanına girdim ve beni gönderenlerin benimle yolladıkları haberi kendisine teblîğ ettim. Âişe bana cevâben: Sen bu mes'eleyi Ümmü Seleme'ye sor, dedi. Ben de yanından çıktım ve o üç zâta gelip, Âişe'nin cevâbını onlara haber verdim. Onlar beni Âişe'ye gönderdikleri gibi, bu defa da Ümmü Seleme'ye gönderdiler.

Ümmü Seleme (R) şöyle dedi: Ben, Peygamber(S)'den, halkı ikindiden sonraki bu namâzdan nehyederken işittim. Sonra bir kerre de Peygamber'i, ikindi namâzını kıldığı sırada iki rek'at namâz daha kılarken gördüm. Şöyle ki: Rasûlullah benim odama girmişti. Fakat o sırada yanımda Ensâr'dan, Harâm oğulları'ndan bir takım kadın konuklar bulunuyordu. Rasûlullah namâz kılmağa başladı. O'nun böyle ikindinin akabinde benim yanıma girmesinden sonra namâz kıldığını görünce kendisine bir kız gönderdim ve kıza: Rasûlullah'ın yanında dur:"Yâ Rasûlallah! Sana Ümmü Seleme, şu iki rek'at namâzdan nehyettiğini işittim, hâlbuki şimdi seni onları kılıyorsun görüyorum" diye soruyor de! Eğer Rasûlullah (namâzda bulunduğuna) eliyle işâret ederse, yanından geri çekil, dedim. Kız bu emrimi yerine getirdi. Ve hakîkaten Rasûlullah eliyle işâret etti; kız da O'ndan geri çekildi [22].

Rasûlullah namâzdan ayrılınca bana hitâben: *"Ey Ebâ Ümeyye kızı! İkindi namâzından sonra kıldığım iki rek'at namâzdan sormuştun. Bunun sebebi şudur: Bana Abdu'l-Kays kabîlesinden bir takım insanlar gelmişti. Bunlar, şu öğle namâzından sonraki iki rek'at* (nâ-

---

22 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri, Peygamber'in namâzda iken kızın söylediği sözleri işitip dinlemesi ve sonra eliyle işâret ederek namâzda bulunduğunu bildirmesidir. Bu hadîsten, namâz kılan kimsenin başkasının sözünü dinleyip anlamasının cevâzı ve bunun namâza zarar vermemesi; namâz kılanın eliyle ve hafîf fiillerden sayılacak herhangi bir fiil ve hareket ile işâret etmesinin namâzı bozmayacağı; her âlimin kendisinden daha yüksek âlime mes'eleyi iyice anlamak için murâcaat etmesinin müstehâblığı; vâhid haberinin ve kadın haberinin kabûlü; mü'minlerin annesi Ümmü Seleme'nin müstesnâ zekâ ve fetâneti ve suâl husûsunda gösterdiği ince rûhluluğu, sonra dîn işine alâka ve ihtimâm gösterme derecesi... gibi birçok hükümler çıkarılmıştır.

Bu hadîs, Buhârî'nin Mağâzî Kitâbı'nda da gelecektir.

file) *namâzdan beni meşgûl edip alıkoymuşlardı. İşte kıldığım iki rek'at namâz, öğlenin o iki rek'at son sünnettidir''* buyurdu.

٩ــ بابُ الإشارَةِ فِي الصَّلاَةِ قالَهُ كُرَيْبٌ عنْ أُمِّ سَلَمَةَ رضي اللَّهُ عنهَا عنِ النبيِّ ﷺ

9- NAMÂZ KILMAKTA OLAN KİMSENİN, NAMÂZ İÇİNDE İKEN İŞÂRET YAPMASI BÂBI

Bu konudaki hadîsi Kureyb, Ümmü Seleme(R)'den; o da Peygamber(S)'den söylemiştir [23].

١٢ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا يَعْقُوبُ بن عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ أَبِي حازِمٍ عنْ سَهْلِ بنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رضى اللَّهُ عنهُ أَنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ بَلَغَهُ أنَّ بَنِي عَمْرِو بنِ عَوْفٍ كانَ بَيْنَهُمْ شَيءٌ فَخَرَجَ رسولُ اللَّهِ ﷺ يُصْلِحُ بَيْنَهُمْ فِي أُنَاسٍ مَعَهُ فَحُبِسَ رسولُ اللَّهِ ﷺ وحَانَتِ الصَّلاَةُ فَجاءَ بِلاَلٌ إلَى أَبِي بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ فقال يا أَبا بَكْرٍ إنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ حُبِسَ وَقَدْ حَانَتِ الصَّلاَةُ فَهَلْ لَكَ أنْ تَؤُمَّ النَّاسَ. قال نَعَمْ انْ شِئْتَ فأَقَامَ بِلاَلٌ وَتَقَدَّمَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ فَكَبَّرَ لِلنَّاسِ وَجَاءَ رسولُ اللَّهِ ﷺ يَمْشِي فِي الصُّفُوفِ حَتَّى قامَ فِي الصَّفِّ فأَخَذَ النَّاسُ فِي التصْفِيقِ وكانَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ لاَ يَلْتَفِتُ فِي صَلاَتِهِ فَلَمَّا أَكْثَرَ النَّاسُ التَفَتَ فإِذَا رسولُ اللَّهِ ﷺ فأَشَارَ إِلَيْهِ رسولُ اللَّهِ ﷺ يأْمُرُهُ أنْ يُصَلِّيَ فَرَفَعَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ يَدَيْهِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَرَجَعَ القَهْقَرَى وَرَاءَهُ حَتَّى قامَ فِي الصَّفِّ فَتَقَدَّمَ رسولُ اللَّهِ ﷺ فَصَلَّى لِلنَّاسِ فَلَمَّا فَرَغَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فقالَ يا أَيُّهَا النَّاسُ مالَكُمْ حِينَ نابَكُمْ شَيْءٌ فِي الصَّلاَةِ أَخَذْتُمْ فِي التَّصْفِيقِ إِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ مَنْ نابَهُ شَيءٌ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَقُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ فإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُهُ أَحَدٌ حِينَ يَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ إلاَّ التَفَتَ يا أَبا بَكْرٍ ما مَنَعَكَ أنْ تُصَلِّيَ لِلنَّاسِ حِينَ أَشَرْتُ إِلَيْكَ فقالَ أَبُو بَكْرٍ رضَى اللَّهُ عنهُ ما كانَ يَنْبَغِي لابنِ أَبِي قُحَافَةَ أنْ يُصَلِّيَ بَيْنَ يَدَيْ رسولِ اللَّهِ ﷺ *

23 Bu ta'lîkte haber verilen Kureyb hadîsi, bundan önceki 8. bâbın 11. hadîsi olarak geçmişti.

12-....... Sehl ibn Sa'd es-Sâidî (R) şöyle demiştir: Bir defasında Rasûlullah'a Amr ibn Avf oğulları arasında bir kavga meydana geldiği haberi ulaşmıştı. Rasûlullah hemen berâberindeki bir takım insanlar içinde olarak, onların arasında barış yapmak üzere yola çıktı. Bu esnâda namâz vakti de olmuştu. Bilâl, Ebû Bekr'e geldi de: Yâ Ebâ Bekr! Şübhesiz Rasûlullah gittiği yerde alıkonulmuştur. Namâz vakti de olmuştur. Sen insanlara imâmlık yapar mısın? dedi. Ebû Bekr: Peki, istersen kılalım, dedi. Akabinde Bilâl namâz için ikaamet etti. Ebû Bekr de öne geçip tekbîr alarak insanlara namâz kıldırmaya başladı. İnsanlar henüz namâzda iken Rasûlullah safflar içinde yürüyerek geldi, nihâyet saffta dikeldi. İnsanlar el çırpmaya başladılar. Ebû Bekr, namâzını kılarken başını çevirip bakmazdı. Arkasındaki cemâat el çırpmayı çoğaltınca, başını çevirip baktı ki, Rasûlullah kendisine işâret etmekte ve namâzı kıldırmasını emir buyurmaktadır. Ebû Bekr hemen iki elini kaldırıp Allah'a hamd etti, sonra geri geri giderek Rasûlullah'ın arkasına çekildi, saffın içinde durdu. Rasûlullah da öne geçip insanlara namâzı kıldırdı.

Rasûlullah namâzdan çıkınca yüzünü insanlara yöneltti de şöyle buyurdu: *"Ey insanlar! Size ne oluyordu ki, namâz içinde iken size bir şey ârız olduğu zamân el çırpmaya başladınız? El çırpmak ancak kadınlara mahsûstur. Sizden her kime namâzı içinde iken herhangi bir şey ârız olursa **Subhânallah** desin. Şu muhakkak ki, o **Subhânallah** dediği zamân, onu işiten kimse muhakkak yüzünü çevirip bakacaktır.*

Yâ Ebâ Bekr, sana işâret ettiğim zamân, insanlara namâz kıldırmaktan seni men' eden nedir?" diye sordu. Ebû Bekr de: Ebû Kuhâfe oğlu için, Rasûlullah'ın önünde durup namâz kıldırması lâyık olmaz, dedi [24].

١٣ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ سُلَيْمَانَ قالَ **حدّثنى** ابنُ وَهْبٍ قال **حدّثنا** الثَّوْرِيُّ عنْ هِشَامٍ عنْ فاطِمَةَ عنْ أسْمَاءَ قالَتْ دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رضِىَ اللَّهُ عنها وَهْىَ تُصَلِّى قَائِمَةً وَالنَّاسُ قِيَامٌ فَقُلْتُ ماشأنُ النَّاسِ فأشَارَتْ بِرَأْسِهَا إلى السَّمَاءِ فَقُلْتُ آيَةٌ فَقَالتْ بِرَأْسِهَا أىْ نَعَمْ *

13-....... Esmâ bintu Ebî Bekr şöyle demiştir: Ben Âişe'nin yanına girdim; o dikilmiş namâz kılmakta idi. İnsanlar da hep dikilmiş namâz kılıyorlardı. Ben, insanların hâli nedir? diye sordum. Âişe (gü-

---

24 Hadîsin bâb başlığına delâlet eden kısmı bu "Rasûlullah kendisine işâret etmekte ve namâzı kıldırmasını emir buyurmaktadır" fıkrasıdır. Hadîse âid diğer açıklamalar daha evvel geçtiği yerde verilmişti.

neş tutulduğunu anlatmak için) başı ile gökyüzüne doğru işâret etti. Ben yine: Bu bir âyet (yânî insanlara bir azâb alâmeti) mi? dedim. Âişe başıyle evet diye işâret etti [25].

١٤ ـ حدّثنا إسْمَاعِيلُ قال حدّثني مالِكٌ عنْ هِشَامٍ عنْ أبيهِ عنْ عَائِشَةَ رضِيَ اللّهُ عنها زَوْجِ النبيِّ ﷺ أنَّهَا قالَتْ صَلَّى رسولُ اللهِ ﷺ في بَيْتِهِ وَهُوَ شاكٍ جَالِسًا وصَلَّى وَرَاءَهُ قَوْمٌ قِيَامًا فأشارَ إلَيْهِمْ أنِ اجْلِسُوا فَلَمَّا انْصَرَفَ قال إنَّمَا جُعِلَ لإمامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فإذا رَكَعَ فارْكَعُوا وَإذَا رَفَعَ فارْفَعُوا *

14-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) hasta olduğu hâlde evinde oturarak namâz kıldıydı. Arkasında da bir takım insanlar ayakta namâz kıldılar. Rasûlullah onlara (namâz içinde iken eliyle) *"Oturunuz!"* diye işâret etti. Namâzdan çıktığı zamân: *"İmâm ancak kendisine uyulsun diye imâm edilir. Öyle olunca, imâm rukû'a vardığı vakit rukû'a varın; başını kaldırdığı vakit siz de başlarınızı kaldırın"* buyurdu [26].

---

25 Esmâ'nın bu hadîsinin bâb başlığına delîl olan noktaları da, son kısmındaki iki suâl ve onları Âişe'nin başıyle işâret ederek cevâblamasıdır.
Bu hadîs dahî İlim Kitâbı ile Güneş Tutulması Kitâbı'nda geçmişti.

26 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri "Onlara oturunuz diye işâret etti" fıkrasıdır. Hadîs daha evvel "İmâm ancak kendisine uyulmak için imâm edilmiştir bâbı"nda geçmişti.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٤ ــ كِتَابُ الجَنَائِزِ

24-KİTÂBU'L-CENÂİZ

(Cenâzeler Kitâbı) [1]

١ ــ بابٌ فِي الجَنَائِزِ ومَنْ كانَ آخِرُ كَلاَمِه لاَإِلَهَ إلاَّ اللّٰهُ وَقِيلَ لِوَهْبِ بنِ مُنَبِّهٍ أَلَيْسَ لاَإِلَهَ إلاَّ اللّٰهُ مِفْتَاحُ الجَنَّةِ قال بَلَى وَلٰكِنْ لَيْسَ مِفْتَاحٌ إلاَّ لَهُ أَسْنَانٌ فإِنْ جِئْتَ بِمِفْتَاحٍ لَهُ أَسْنَانٌ فُتِحَ لَكَ وَإِلاَّ لَمْ يُفْتَحْ لَكَ

1- BÂB: CENÂZELER HAKKINDA [2] VE SON SÖZÜ "*Lâ ilâhe ille'llah*" OLAN KİMSE HAKKINDADIR [3]

---

1 Asîlî ve Ebû'l-Vakt nushalarında, burada olduğu gibi, "Besmele" ile "Kitâbu'l-Cenâiz" büyük başlığı vardır.

2 *el-Cenz,* kenz vezninde, örtmek ma'nâsınadır; ikinci bâbdandır. Ve biriktirmek ma'nâsınadir. Ve cenz, kerpiçten ve balçıktan yapılmış muhtasar eve denir.
el-Cinâze, cîm'in kesriyle meyyite denir. Cîm'in fethiyle de câizdir. Bir kavle göre cîm'in kesriyle meyyite ve fethiyle serîre, yânî tâbûta denir. Bir kavle göre aksi üzeredir. Yâhud kesr ile üstünde meyyit olarak tâbûta denir ve bu setr ma'nâsından alınmıştır... *(Kaamûs Ter.)*

3 Bâbın ikinci fıkrası *"Her kimin son sözü Lâ ilâhe ille'llah olursa, o kimse cennete girer"* meâlindeki hadîse işâret etmektedir; o hadîs, muttasıl isnâdlarla Muâz ibn Cebel'den, Ebû Dâvûd da; Enes ibn Mâlik'ten İbn Ebî Şeybe'nin *Musannaf*'ında; yine Muâz ibn Cebel'den Müsedded'in *Müsned*'inde; Ebû Harb'den, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde rivâyet edilmiştir. Buhârî birçok tarîkle rivâyet edilen bu hadîste Tevhîd Kelimesi ile âhirete göçen kimsenin âhiret mükâfâtının cennete girmekten ibâret olduğunu bildirmiş oluyor. Buhârî'nin buradaki şartın cevâbını zikretmemesi, alt tarafta gelecek olan Vehb ibn Münebbih'in haberini te'vîl etmek gâyesine ma'tûftur da denilmiştir.

Ve Vehb ibn Münebbih'e: *Lâ ilâhe ille'llâh* cennetin anahtarı değil midir? denildi. Vehb: Evet, anahtarıdır; lâkin bu anahtarın muhakkak kendine mahsûs bir takım dişleri vardır. Eğer sen cennetin kapısı önüne dişleri bulunan bir anahtar ile gelirsen o kapı sana açılır, yoksa kapı sana açılmaz, demiştir [4]

١ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إِسْمَاعِيلَ قال حدّثنا مَهْدِيُّ بنُ مَيْمُونٍ قال حدّثنا وَاصِلٌ الأَحْدَبُ عنِ المَعْرُورِ بنِ سُوَيْدٍ عَنْ أَبِى ذَرٍّ رضى اللَّهُ عنهُ قال قال رسولُ اللَّهِ ﷺ أَتانِى آتٍ مِنْ رَبِّى فأَخْبَرَنِى أَوْ قال بَشَّرَنِى أَنَّهُ مَنْ ماتَ مِنْ أُمَّتِى لاَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الجَنَّةَ قُلْتُ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قال وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ *

1-....... Ebû Zerr (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Bana Rabb'ım tarafından gelen* (Cibrîl) *geldi de: Ümmetimden her kim Allah'a hiçbir şeyi ortak tanımayarak ölürse, o kimse cennete girer, diye haber verdi* -veyâ bununla beni müjdeledi-" buyurdu. Ben:

— (Yâ Rasûlallah!) O adam zinâ ettiği ve hırsızlık yaptığı takdîrde de (yine cennete girer) mi? dedim.

Rasûlullah:

—"(Evet) *zinâ ettiği ve hırsızlık yaptığı takdîrde de"* [5].

---

4 Vehb ibn Münebbih'in bu haberini Buhârî *et-Târîh*'te; Ebû Nuaym da *el-Hilye*'de mevsûlen rivâyet etmişlerdir. Bu haberi Beyhakî *Sünen*'inde Muâz ibn Cebel'den merfûan da rivâyet etmiştir. Şöyle ki: Rasûlullah, Muâz'ı Yemen'e vâlî gönderirken: *"Ey Muâz, Yemen'e vardığında yanına Kitâb ehli kimseler gelip sana muhakkak: Cennetin anahtarı nedir? diye soracaklardır. Sen onlara cevâben:* ***Lâ ilâhe ille'llah*** *cümlesidir. Lâkin bu Tevhîd Kelimesi, cennetin dişsiz bir anahtarıdır. Eğer sen cennetin kapısı önüne dişli bir anahtarla gelirsen cennet sana açılır; yoksa açılmaz, diye cevâb ver"* buyurmuştur. *(Umdetu'l-Kaarî,* IV, 3; *İrşâdu's-Sârî).*

Vehb ibn Münebbih'in bu cevâbı, cennete girebilmek için dînî vecîbelerin luzûmuna yânî îmân ve İslâm asıllarına luzûmu işâret etmiştir. Şârih Kirmânî: ***Lâ ilâhe ille'llah*** tevhîdi, ***Muhammedun Rasûlullah*** kelimesini de tazammun eder, demiştir.

5 Ebû Zerr'in bu hadîsi Buhârî'nin İlim, Îmân, Libâs, Tevhîd Kitâbları'nda da uzun ve kısa metinlerle rîvâyet edilmiştir..

Buradaki rivâyette şirk etmeden ölen kimsenin cennete gireceği müjdelenmiştir. Şirki terketmek ise Tevhîd'dir. ***Lâ ilâhe ille'llah*** demek de tevhîdi izhârdan ibârettir.

٢ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصٍ قال حدّثنا أبى قال حدّثنا الأعْمَشُ قال حدّثنا شَقِيقٌ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهُ قال قال رسولُ اللّهِ ﷺ مَنْ ماتَ يُشْرِكُ باللّهِ شَيْئًا دَخَلَ النّارَ وَقُلْتُ أنا مَنْ ماتَ لاَ يُشْرِكُ باللّهِ شَيْئًا دَخَلَ الجَنَّةَ *

2-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Allah'a bir şeyi ortak sayarak ölen kimse cehenneme girer"* buyurdu. Ben de: Allah'a hiçbir şeyi ortak kılmayarak ölen kimse cennete girer, dedim [6].

٢ــ بابُ الأَمْرِ باتِّباعِ الجَنائِزِ

2- CENÂZELERİN ARDINDAN GİTMEKLE EMR EDİLMESİ BÂBI

٣ــ حدّثنا أبو الوَلِيدِ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنِ الأشْعَثِ قال سَمِعْتُ مُعاوِيَةَ بنَ سُوَيْدِ بنِ مُقَرِّنٍ عنِ البَراءِ رضى اللّهُ عنهُ قال أمَرَنا النبىُّ ﷺ بِسَبْعٍ وَنَهانا عنْ سَبْعٍ أمَرَنا باتِّباعِ الجَنائِزِ وَعِيادَةِ المَرِيضِ وَاجابَةِ الدّاعِى وَنَصْرِ المَظْلُومِ

---

6 Buhârî bu hadîsi Îmân, Nuzur, Tefsîr Kitâbları'nda da getirmiştir. Müslim ile Nesâî de rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetler meâlen bir olmakla berâber, lâfzan farklıdır. Meselâ Müslim'in Vekî' ve İbn Numeyr tarîkıyle rivâyetinde bu iki cümle aksedilmiş olarak gelmiştir:

"Rasûlullah: *Kim Allah'a bir şeyi ortak kılmayarak ölürse, cennete girer,* buyurdu. Ben de: Kim Allah'a bir şeyi ortak kılarak ölürse cehenneme girer, dedim".

İbn Mes'ûd'un Müslim'deki bu Vekî' ve Numeyr yoluyla gelen rivâyeti istisnâ edilirse, diğer tarîklerin hepsi müttehiddir. Konumuz olan rivâyet tarîkıne tamâmıyle uygundur. Hadîsin vaîde ilgili olan kısmı merfûan, va'de ilgili olan parçası mevkûf olarak rivâyet edilmiştir. Vekî' ve İbn Numeyr tarîkıyle gelen rivâyet ise, bunun tamâmıyle aksidir.

Hadîs şârihleri bu iki tarîkı te'lîf için bir takım görüşler ileri sürmüşlerdir. Nevevî şöyle diyor: "Bu konuda söylenen sözlerin en doğrusu şudur: İbn Mes'ûd bu hadîsin hem vaîde, hem de va'de ilgili olan iki kısmını da ezberlemiştir. Fakat bilâhare va'de dâir olan kısmı unutmuştur. Binâenaleyh birinci kısmı merfûan, ikinci kısmı da mevkûfen rivâyet etmiştir. Bir zamân sonra da bunları aksedilmiş olarak hatırlamış ve bu yolda rivâyet etmiştir. İki rivâyeti cem' etmenin yolu budur. Ve bu sûretle hadîsin her iki kısmı da merfûan rivâyet edilmiş olur".

Şârih Aynî de Nevevî'nin bu tevcîhine iştirak ediyor.

وَإِبْرَارِ الْقَسَمِ وَرَدِّ السَّلَامِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ وَنَهَانَا عَنْ آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَخَاتَمِ الذَّهَبِ وَالْحَرِيرِ وَالدِّيبَاجِ وَالْقَسِّيِّ وَالإِسْتَبْرَقِ *

3-....... el-Berâu'bnu Âzib (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bize yedi şeyi işlememizi emretti, yedi şeyden de bizi nehy eyledi: Peygamber bize cenâzeler ardından gitmeyi; hastayı ziyâret etmeyi; da'vetçiyi icâbet eylemeyi; zulme uğramışa yardım etmeyi; yemîni kabûl etmeyi; selâmı karşılamayı; aksırana duâ etmeyi emreyledi. Yine Peygamber (S) bizi gümüş kap (kullanmak)tan; altun yüzükten; harîr, dîbâc, kassıyy, istebrak (denilen ipekli kumaşları kullanmak)tan da nehyetti [7].

٤ ـ حدّثنا مُحَمَّدٌ قال حدّثنا عَمْرُوبنُ أَبِى سَلَمَةَ عَنِ الأَوْزَاعِيِّ قال أخبرنى ابنُ شِهَابٍ قال أخبرنى سَعِيدُ بنُ المُسَيَّبِ أَنَّ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ قال سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ حَقُّ المُسْلِمِ عَلَى المُسْلِمِ خَمْسٌ رَدُّ السَّلَامِ وَعِيَادَةُ المَرِيضِ وَاتِّبَاعُ الجَنَائِزِ وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ وَتَشْمِيتُ العَاطِسِ * تَابَعَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ قال أخبرنا مَعْمَرٌ وَرَوَاهُ سَلَامَةُ عن عُقَيْلٍ *

4- Bize Muhammed ez-Zuhlî tahdîs edip şöyle dedi: Bize Amr ibn Ebî Seleme, el-Evzâî'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bana İbnu Şihâb haber verip şöyle dedi: Bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb haber verdi ki Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah(S)'tan işittim; şöyle buyuruyordu: *"Müslümânın müslümân üzerindeki hakkı beştir: Selâmı karşılamak; hastayı ziyâret etmek; cenâzeler ardından gitmek, da'vete icâbet eylemek ve aksırana duâ eylemek"* [8].

---

7 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri, ".... cenâzeleri ta'kîb etmekle... emreyledi" fıkrasıdır.

Cenâzeye ittibâ', çenâzeyi arkası sıra ta'kîb etmek, cenâze namâzını kıldıktan sonra da bu sûretle devâm etmektir. İttibâ' ta'bîrinin zâhirî ma'nâsı budur. Bu sebeble Hanefîler'e göre cenâzeyi ta'kîb etmekte efdal olan, cenâzenin arkasından gitmektir. Şâfiîler'e göre efdal olan cenâzenin ön tarafında gitmektir. Mâlikîler arasında; a. Önde gitmek; b. Arkada gitmek; c. Yayalar önde, binekliler arkada gitmek sûretiyle üç görüş vardır.

Cenâzeye iştirak eden kadınların cenâzeyi arkadan ta'kîb etmelerinde imâmların ittifâkı vardır (Kastallânî).

Da'vete icâbet, iki sûretle olur: Yardım dileyen bir kimsenin bu dileğini yerine getirmeye icâbet sûretiyle, düğün gibi hayırlı bir toplantıya edilen da'vete icâbet etmekle.

8 Bu hadîsin de bâb başlığına delâlet noktası yine cenâzeleri ta'kîb etmek fıkrasıdır. Diğer husûslar da topluluk ferdleri arasında yapılmaları, topluluğun sağlamlığı ve medenî münâsebetlerin kemâli bakımından gerekli olan hareket ve davranışlardır... En yüksek medeniyet ve insâniyet alâmetleridir.

Bu hadîsi rivâyet etmekte Amr ibn Ebî Seleme'ye, Abdurrazzâk ibn Hemmâm mutâbaat etmiş ve bize Ma'mer ibn Râşid haber verdi demiştir[9]. Bu hadîsi, Selâme ibn Ravh, Ukayl ibn Hâlid'den rivâyet etmiştir.

٣ــ باب الدُّخُولِ عَلَى المَيِّتِ بَعْدَ المَوْتِ إِذَا أُدْرِجَ فِي كَفَنِهِ

3- ÖLÜMDEN SONRA, KEFENİ İÇİNE SARILDIĞI ZAMÂN ÖLÜNÜN YANINA GİRMEK BÂBI

٥ــ حدّثنا بِشْرُ بنُ مُحَمَّدٍ قال أخبرنا عَبْدُ اللَّهِ قال أخبرنى مَعْمَرٌ وَيُونُسُ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرنى أَبُو سَلَمَةَ أنَّ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها زَوْجَ النبيِّ ﷺ أخبرَتْهُ قالَتْ أقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ عَلَى فَرَسِهِ مِنْ مَسْكَنِهِ بالسُّنْحِ حَتَّى نَزَلَ فَدَخَلَ المَسْجِدَ فَلَمْ يُكَلِّمِ النَّاسَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى عائِشَةَ رضَى اللَّهُ عنها فَتَيَمَّمَ النبيَّ ﷺ وَهُوَ مُسَجًّى بِبُرْدِ حِبَرَةٍ فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ أَكَبَّ عَلَيْهِ فَقَبَّلَهُ ثُمَّ بَكَى فقال بِأَبِي أَنْتَ يَانَبِيَّ اللَّهِ لاَ يَجْمَعُ اللَّهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ أَمَّا المَوْتَةُ الَّتِي كُتِبَتْ عَلَيْكَ فَقَدْ مُتَّهَا. قال أَبُو سَلَمَةَ فأخبرنى ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ أبا بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ خَرَجَ وَعُمَرُ رضى اللَّهُ عنهُ يُكَلِّمُ النَّاسَ فقال اجْلِسْ فَأَبَى فقال اجْلِسْ فَأَبَى فَتَشَهَّدَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ فَمَالَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَتَرَكُوا عُمَرَ فقَالَ أَمَّا بَعْدُ فَمَنْ كانَ مِنْكُمْ يَعْبُدُ محمَّدًا ﷺ فإِنَّ مُحَمَّدًا ﷺ قَدْ ماتَ وَمَنْ كانَ يَعْبُدُ اللَّهَ فإِنَّ اللَّهَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ. قال اللَّهُ تَعالى وَما مُحَمَّدٌ إلاَّ رسولٌ إِلَى الشَّاكِرِينَ وَاللَّهِ لَكأَنَّ النَّاسَ لَمْ يَكُونُوا يَعْلَمُونَ أنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الآيَةَ حَتَّى تَلاَهَا أَبُو بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ فَتَلَقَّاها مِنْهُ النَّاسُ فَما يُسْمَعُ بَشَرٌ إلاَّ يَتْلُوها *

5-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Ebû Seleme haber verdi. Ona da Peygamber'in zevcesi Âişe (R) haber verip şöyle demiştir: (Peygamber'in vefâtı üzerine) Ebû Bekr, Sunh'daki meskeninden atına binip geldi[10]. Atından inip mescide girdi. Mesciddeki insanlarla ko-

---

9 Bu mutâbaatı Müslim zikretmiştir.

10 es-Sunh, Hâris ibn Hazrec oğulları'na âid evlerin bulunduğu mahallenin ismidir. Bu mahalle ile Peygamber'in evi arasında bir mil uzaklık vardı *(Umdetu'l-Kaarî)*.

nuşmadı. Doğru Âişe'nin odasına girdi. Hemen Peygamber'e yaklaştı. Peygamber'in yüzü Yemânî bir bürde ile örtülü idi. Yüzünden örtüyü açtı. Sonra üzerine kapandı ve O'nu öptü; sonra ağladı [11]. Bunun ardından: Yâ Nebiyallah! Babam sana fedâ olsun. Allah sana bu ölüm şiddetinden başka ikinci bir ölüm vermeyecektir. Sana yazılmış olan bu mukadder ölüm geçidini ise şimdi geçmiş bulunuyorsun, dedi.

Râvî Ebû Seleme şöyle dedi: İbn Abbâs da bana şunu haber verdi. Ebû Bekr, Âişe'nin odasından çıktı. O sırada Umer insanlara birşeyler söylüyordu. Ebû Bekr ona:

— Otur, dedi.

Fakat Umer (dehşetinden) oturmadı. Ebû Bekr tekrar:

— Otur, dedi.

Umer yine oturmadı. Bunun üzerine Ebû Bekr yüksek sesle şehâdet getirdi. Bu sırada halk Umer'i bırakıp, Ebû Bekr'in yanına geldiler. Ebû Bekr Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra, şunları söyledi:

— Ammâ ba'du: Sizden her kim Muhammed'e ibâdet ediyor idiyse, bilsin ki, Muhammed ölmüştür. Her kim de Allah'a ibâdet ediyorsa, bilsin ki, Allah diridir, ölümsüzdür. Yüce Allah şöyle buyurdu: ***"Muhammed ancak bir rasûldür. O'ndan evvel daha nice rasûller gelip geçmiştir. Şimdi O, ölür yâhud öldürülürse ökçelerinizin üstünde*** (gerisin geri) ***mi döneceksiniz? Kim böyle iki ökçesi üzerinde*** (ardına) ***dönerse elbette Allah'a hiçbir şeyle zarar yapmış olmaz. Allah şükr*** (ve sebât) ***edenlere mükâfât verecektir"*** (Âlu İmrân: 144).

İbn Abbâs rivâyetine devâmla: Allah'a yemîn ederim ki, Ebû Bekr bu âyeti okuyuncaya kadar sahâbîler hayretlerinden bu âyeti hiç bilmiyorlarmış gibi idiler. Sanki Allah bu âyeti yeni indirmişti de, onlar Ebû Bekr'den yeni duyup öğreniyorlardı. Her işiten sahâbî muhakkak âyeti (hayret içinde) kendi diliyle okuyordu [12].

---

11 Ebû Bekr, bu hareketi ile Rasûlullah'ın bu fiiline uymuş bulunuyor. Tirmizî'nin sahîh rivâyetine göre, vaktiyle Peygamber de Usmân ibn Maz'ûn'un vefâtında böyle yapmıştı. Kıdemli bir İslâm mücâhidi olan Usmân ibn Maz'ûn'un ölümünde, Rasûlullah, Usmân'ın cenâzesi üzerine kapanmış, onu öpmüş ve ağlamıştır. Hattâ gözyaşları yanakları üzerinden akmıştı.

İbn Abdilberr de bu fıraklı vak'ayı *et-Temhîd*'inde şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah, İbn Maz'ûn'un cenâzesi tâbûta konulduğu sırada طُوبَى لَكَ يَاعُثْمَانُ لَمْ تُلْبِسْكَ الدُّنْيَا وَلَمْ تَلْبَسْهَا = *Yâ Usmân, şimdi mutluluk senin içindir. Ne dünyâ sana bir elbise giydirdi, ne de sen dünyâya bir kıymet verdin"* buyurmuştur.

İbn Maz'ûn, muhâcirlerin fakîrlerinden idi. Fakîrliğinden dolayı kefen bulunamamış da eski ihrâmı ile kefenlenmişti. Peygamber bu mâtemli sözleriyle o acıklı vak'ayı işâret etmişti.

12 Bu âyetler daha çok evvel, hicretin üçüncü yılında meydana gelen Uhud Harbi hakkında inmişti.

٦ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال أخبرني خَارِجَةُ بنُ زَيْدِ بنِ ثابتٍ أنَّ أُمَّ العلاءِ امْرَأةً مِنَ الأنْصَارِ بايَعَتِ النبيَّ ﷺ أخْبَرَتْهُ أنَّهُ اقتُسِمَ المُهَاجِرُونَ قُرْعَةً فطَارَ لَنَا عُثْمانُ بنُ مَظْعُونٍ فأنْزَلْنَاهُ فِي أبْيَاتِنَا فَوَجِعَ وَجَعَهُ الَّذي تُوُفِّيَ فِيهِ فلَمَّا تُوُفِّيَ وَغُسِّلَ وَ كُفِّنَ فِي أثْوَابِهِ دَخَلَ رسولُ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْكَ أبا السَّائِبِ فشَهَادَتِي عَلَيْكَ لَقَدْ أكْرَمَكَ اللَّهُ فقالَ النبيُّ ﷺ وما يُدْرِيكِ أنَّ اللَّهَ أكْرَمَهُ فَقُلْتُ بأبِي أنْتَ يا رسولَ اللَّهِ فَمَنْ يُكْرِمُهُ اللَّهُ فقالَ أمَّا هُوَ فَقَدْ جاءَهُ اليَقِينُ وَاللَّهِ إنِّي لأرْجُو لَهُ الخَيْرَ واللَّهِ ما أدْرِي وَأنا رسولُ اللَّهِ ما يُفْعَلُ بِي قالَتْ فَوَاللَّهِ لا أُزَكِّي أحَدًا بَعْدَهُ أبَدًا *

6-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Zeyd ibn Sâbit'in oğlu Hârice haber verdi. Ona da Ensâr'dan, Peygamber'e bey'at etmiş olan Ümmü'l-Alâ' ismindeki kadın (R) şöyle haber vermiştir: Muhâcirler kur'a ile (Ensâr arasında) taksîm edilmişti. Bizim âilenin payına da Usmân ibn Maz'ûn düşmüştü. Biz Usmân'ı evlerimizde konuk ettik. Fakat Usmân (bir süre sonra) ölüm sebebi olan bir hastalıkla hastalandı. Vefât edince gasl edildi ve kendi elbisesi ile kefenlendi. Sonra Rasûlullah cenâzeye geldi [13]. Ben (cenâzeyi tezkiye ederek):

— Yâ Ebâ Sâib! Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun. Benim senin hakkındaki şehâdetim şudur: Yemîn ederim ki, Allah seni kerem ve inâyetine mazhar kılmıştır, dedim.

Bunun üzerine Peygamber:

— *"Allah'ın bu ölüye kerem ve inâyet ettiğini sana bildiren nedir?"* buyurdu.

Ben:

— Yâ Rasûlallah! Babam sana fedâ olsun. Allah (buna ikrâm etmez de) kime ikrâm eder? dedim.

Hadîste haber verilen Ebû Bekr'in fiilleri, bâb başlığına delîl olan kısımlardır. Bunlardan ölünün yüzünü örtmenin müstehâb olduğu; ölünün yüzünü öpmenin cevâzı; feryâd etmeksizin sessiz ağlamanın cevâzı hükümleri alınmıştır.

13 Ebû Sâib, Usmân ibn Maz'ûn'un künyesidir. Biraz evvelki hâşiyede de geçtiği gibi, bu Usmân kıdemli sahâbîlerdendir. İslâm olanların ondördüncüsüdür. Evvelâ Habeşistan'a, sonra Medîne'ye hicret etmiştir. Bedr Harbi'nde yararlıklar göstermiş ve hicretin ikinci yılında vefât etmiştir. İbn Maz'ûn'un ölümü Peygamber'i çok kederlendirmişti. Medîne muhâcirlerinden ilk vefât eden, bu zâttır *(Umdetu'l-Kaarî)*.

Bu defa da Peygamber:

— *"Usmân ibn Maz'ûn'a gelince, muhakkak ki, ölüm ona gelmiştir. Ve Allah'a yemîn ederim ki, ben de bu ölü için hayr ve saâdet ummaktayım. Yine Allah'a yemîn ederim ki, ben Allah'ın Rasûlü iken bana* (ve size, yarın) *Allah tarafından ne muâmele yapılacağını bilemem"* buyurdu [14].

Ümmü'l-Alâ': Vallâhi bundan sonra ben ebeden hiçbir kimseyi tezkiye etmem, demiştir [15].

٧ ـ حدّثنا سَعِيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ مِثْلَهُ. وقالَ نافِعُ ابنُ يَزِيدَ عَنْ عُقَيْلٍ ما يُفْعَلُ بِهِ * وَتَابَعَهُ شُعَيْبٌ وَعَمْرُو بنُ دِينَارٍ وَمَعْمَرٌ *

7-....... Bize el-Leys, bu hadîsin benzerini tahdîs etti. Ve Nâfi' ibnu Yezîd, Ukayl'den *"Ona ne muâmele yapılacağını bilemem"* şeklinde söyledi [16].

Bu hadîsi rivâyet etmekte ona Şuayb, Amr ibnu Dînâr ve Ma'mer mutâbaat etmişlerdir [17].

٨ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ قالَ

---

14 Peygamber'in bu sözü ***"De ki: Ben peygamberlerden ilk defa*** (gelmiş biri) ***değilim. Bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben, bana vahyolunmakta bulunandan başkasına uymuyorum..."***(el-Ahkaaf:9) âyetinin bir kısmına lâfzan da uygun düşmüştür.

15 Bu vefât ve tezkiye hâdisesi hicretin ikinci yılında vâkı' olduğu için henüz Feth Sûresi nâzil olmamış ve Peygamber'in geçmiş ve gelecek günâhlarının mağfiret buyurulduğu müjdelenmemişti. Bu müjdeleme, hicretin altıncı yılında Hudeybiye Anlaşması'nın imzâlanmasından sonra Medîne'ye gelirken yolda vâkı' olmuştu.

Bedr Harbi'nde hazır bulunanların mağfiret olundukları Peygamber tarafından haber verilip müjdelendiği sahîh olarak sâbit bir hakîkat iken, Usmân ibn Maz'ûn hakkında tereddüdü ifâde eden bir uslûb ile Ümmü'l-Alâ'ya cevâb vermesi, Usmân ibn Maz'ûn'un vefâtı Bedr Harbi'nde bulunanların cennet ehli oldukları haberi verilmezden evvel olmasındandır.

Bu hadîsten, cennetle müjdelenen on kişi ve Bedr sahâbîleri gibi cennetlik oldukları nasslandırılmış olanlardan başka hiçbir kimse hakkında cennetliktir diye hükmedilmemesi; ihlâs bir kalb işi olduğundan, kimsenin vicdânına nufûz etmenin yolu bulunmadığı; ölü evine techîz ve tekfîn edildikten sonra girilmesi gibi hükümler çıkarılmıştır.

16 Buhârî, hadîsin geri kalan kısmının muttafakun aleyh olduğuna işâret olarak bu kadarıyle yetinmiştir.

17 Buhârî, Şuayb'ın mutâbaatını Kitâbu'ş-Şehâdet'te; Ma'mer ibn Râşid'in mutâbaatını da Ta'bîr Kitâbı'nın "Cereyân edici göz bâbı"nda mevsûlen rivâyet etmiştir. Amr ibn Dînâr'ın mutâbaasını ise İbnu Ebî Umer, kendi *Müsned*'inde İbn Uyeyne'den; o da kendisinden olmak üzere mevsûlen rivâyet etmiştir.

سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بنَ المُنْكَدِرِ قال سَمِعْتُ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهما قال لَمَّا قُتِلَ أَبِى جَعَلْتُ أَكْشِفُ الثَّوْبَ عنْ وَجْهِهِ أَبْكِى وَيَنْهَوْنِى عَنْهُ والنبيُّ ﷺ لاَيَنْهَانى فَجعَلَتْ عَمَّتِى فاطِمَةُ تَبْكِى فقالَ النبيُّ ﷺ تَبْكِينَ أَوْ لاَ تَبْكِينَ مازَالَتِ المَلاَئِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِها حَتَّى رَفعْتُمُوهُ * تابَعَهُ ابنُ جُرَيْجٍ قال أخبرنى ابنُ المُنْكَدِرِ سَمِعَ جابِرًا رضى اللّهُ عنهُ *

8-....... Bize Şu'be tahdîs edip şöyle dedi: Ben Muhammed ibnu'l-Münkedir'den işittim; o şöyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'ten işittim; o şöyle dedi: Babam (Uhud'da) şehîd edildiği zamân, ben ağlayarak yüzünden elbisesini açmaya başladım. Oradakiler beni ağlamaktan nehyediyorlardı. Hâlbuki Peygamber (S) beni nehyetmiyordu. Halam Fâtıma da ağlamaya başladı. Peygamber (S): "(Yâ Fâtıma!) *Siz ona ağlasanız da, ağlamasanız da, siz şehîdi yerinden kaldırıncaya kadar melekler kanatlarıyle onu gölgelendirmekte devâm ettiler"* buyurdu [18].

Bu hadîsi rivâyet etmekte Şu'be'ye, İbn Cureyc mutâbaat etmiş ve şöyle demiştir: Bana ibnu'l-Münkedir, bunu Câbir(R)'den işittiğini haber verdi [19].

٤ ـ بابُ الرَّجُلِ يَنْعَى إِلَى أَهْلِ المَيِّتِ بِنَفْسِهِ

4- BÂB: İNSAN, ÖLÜ SÂHİBLERİNE (VE DÎN KARDEŞLERİNE) ÖLÜM HABERİNİ AÇIKLAR [20]

٩ ـ حدّثنا إسْمَاعِيلُ قال حدّثنى مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ سَعِيدِ ابنِ

18 Bu hadîsin de bâb başlığına uygunluğu açıktır.
Bakı' ibn Mahled, Câbir'den şunu rivâyet etmiştir:
Rasûlullah bana kavuştu da: *"Sana bir müjde vereyim mi? Allah babanı diriltti ve kendisine perdesiz doğrudan doğruya söz söyledi. Hâlbuki şimdiye kadar hiçbir kimseye böyle perdesiz söylememiştir"* buyurdu (*Umdetu'l-Kaarî,* IV, 20)

19 Bu mutâbaatı Müslim, Abdurrazzâk tarîkınden mevsûlen rivâyet etmiştir. Buhârî bu mutâbaatı, Müslim'de İbn Mâhân hakkında vâkı' olan şeyi, yânî o isnâddaki Muhammed ibn Alî ismini nefyetmek için zikretmiş ve doğrusunun Şu'be'nin rivâyet ettiği gibi Muhammed ibnu'l-Münkedir olduğunu beyân eylemiştir. (Kastallânî).

20 *en-Na'y,* es-Sa'y vezninde, *en-Niâ,* el-Gınâ vezninde *ve'n-Nu'yân,* el-Gufrân vezninde bir adamın vefât ettiğini haber vermek ma'nâsınadır; ikinci bâbdandır. *(Kaamûs Ter.).* Bugünkü ta'bîr ile ölüm ilânı demek oluyor.

الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ أَنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ نَعَى النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِي ماتَ فِيهِ خَرَجَ إِلَى الْمُصَلَّى فَصَفَّ بِهِمْ وَكَبَّرَ أَرْبَعًا *

9-....... Ebû Hureyre(R)'den (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) Necâşî'nin vefâtını, Necâşî öldüğü gün bizzât haber verdi. Akabinde namâz yerine çıktı, sahâbîlerini saff yaptı ve dört tekbîr aldı [21].

١٠ ــ حدّثنا أَبو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا أَيُّوبُ عَنْ حُمَيْدِ بنِ هِلاَلٍ عَنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللَّهُ عنهُ قال قال النبيُّ ﷺ أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا عَبْدُ اللَّهِ ابنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ وَإِنَّ عَيْنَيْ رسولِ اللَّهِ ﷺ لَتَذْرِفَانِ ثُمَّ أَخَذَهَا خالِدُ بنُ الوَلِيدِ مِنْ غَيْرِ إِمْرَةٍ فَفُتِحَ لَهُ *

10-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) -minber üzerinde-: *"Sancağı Zeyd ibn Hârise aldı; akabinde şehîd edildi. Sonra sancağı Ca'fer ibn Ebî Tâlib aldı; o da şehîd edildi. Sonra sancağı Abdullah ibn Revâha aldı; o da şehîd edildi"* buyurdu. -(Bunu söylerken) Rasûlullah'ın iki gözünden yaş akıyordu.- (Rasûlullah devâmla): ***"Bundan sonra sancağı emirsiz olarak Hâlid ibn Velîd aldı ve ona feth ihsân olundu"*** buyurdu [22].

---

21 Necâşî, Habeş meliklerine verilen unvândır. İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde bu Necâşî'nin ismi Ashame'dir; atıyye ma'nâsınadır denilmiş. Ebû'l-Ferec de Ashame ibn Ebcerî'dir, demiştir. İbn Sa'd'ın *et-Tabakaat*'ında müslümân oluşu şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlulah, hicretin altıncı yılında Hudeybiye'den dönüp, yedinci yılın Muharrem'inde Amr ibn Umeyye ed-Damrî ile bir mektûb gönderdi ve onu İslâm'a da'vet etti. Necâşî, Rasûlullah'ın mektûbunu hürmetle alıp, karşısına koymuş ve tahtından inip yer üzerinde oturmuş, sonra müslümân olmuş ve İslâm'ı kabûl ettiğini bir mektûbla Peygamber'e bildirmiştir. Ca'fer ibn Ebû Tâlib'in Necâşî'ye İslâm Dîni'ni öğrettiği de *Tabakaat*'ta rivâyet edilmiştir.

Necâşî'nin vefâtı, Tebük Seferi'nden dönüldüğü yedinci yılın Receb ayına tesâdüf etmişti. Müslim'in *Sahîh*'inde, Peygamber tarafından kendisine mektûb gönderilen Necâşî'nin, cenâzesine namâz kıldığı Necâşî olmadığı rivâyet ediliyor. Mektubun yazılıp gönderilmesi ile vefât târihi arasında altı aylık bir zamân vardır. Buna göre her iki şıkk da muhtemil olur.

Bu hadîs, cenâze ilânının cevâzına, cenâze namâzının mescid içinde değil, mescid hâricindeki namâzgâhta gâib namâzı olarak kılındığına ve cenâze namâzının da diğer namâzlarda olduğu gibi saff bağlandıktan sonra dört tekbîr ile kılındığına delâlet etmektedir.

22 Mûte Harbi'nde kumandanların arka arkaya şehîd düştüklerini Peygamber, Medîne'deki mescidde halka haber vermiş, en sonra da Hâlid ibn Velîd'in kumandayı kendiliğinden üzerine alarak İslâm ordusunu büyük bir felâketten

٥ـ بابُ الاذْنِ بِالجَنَازَةِ. وقال أبُو رَافِعٍ عن أبِى هُرَيْرَة رضى اللّهُ عنهُ قال قَال النبىُّ ﷺ ألاَ آذَنْتُمُونِى

5- CENÂZEYİ BİLDİRMEK BÂBI [23]

Ve Ebû Râfi', Ebû Hureyre(R)'den söyledi ki, o: Peygamber (S) *"Onu bana neden bildirmediniz?"* buyurdu, demiştir [24].

١١ـ حدّثنا مُحَمَّدٌ قال أخبرنا أبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ أبِى إسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ عنِ الشَّعْبِيِّ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنْهُمَا قال ماتَ إنْسَانٌ كانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَعُودُهُ فَمَاتَ باللَّيْلِ فَدفنُوهُ لَيْلاً فَلمَّا أصْبَحَ أخْبَرُوهُ فقَالَ ما مَنَعَكُمْ أنْ تُعَلِمُونِى قالُوا كانَ اللَّيْلُ فَكرِهْنَا وكانَتْ ظُلْمَةٌ أنْ نَشُقَّ عَلَيْكَ فأتَى قَبْرَهُ فَصَلَّى عَلَيه *

11-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Hastalığında kendisini Rasûlullah'ın ziyâret etmekte olduğu bir insan vefât etti. Vefâtı da geceleyin oldu da, onu geceleyin gömdüler. Sabâh olunca onu Rasûlullah'a haber verdiler. Rasûlullah (S): *"Onu bana bildirmekten sizleri men' eden nedir?"* buyurdu. Sahâbîler: Gece idi; gece karanlıktı. Bunun için sana meşakkat vermek istemedik, dediler. Akabinde Rasûlullah o zâtın kabrine geldi ve kabre karşı namâz kıldı [25].

٦ـ بابُ فَضْلِ منْ ماتَ لَهُ وَلَدٌ فاحْتَسَبَ. وقال اللّهُ عزَّ وجَلَّ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

---

kurtardığını bildirmiştir. Mûte Harbi'nin haberleri henüz Medîne'ye ulaşmadan, gününde Peygamber tarafından böylece haber verilmiş ve haber verildiği gibi cereyân etmiştir.

Hadîsin bâb başlığına delâleti meydandadır. Buhârî bu hadîsi Cihâd, Alâmâtu'n-Nübüvve, Hâlid'in Fazîleti, Mağâzî bölümlerinde de getirmiştir.

23 Bu başlıkla bundan önceki başlık arasında şu fark vardır: Birincisi, ölüyü bilmeyen kimselere bildirmek; bu ise ölüyü bilip, ölünün işine hazırlanacak kimselere bildirmektir. *(Fethu'l-Bârî;* İbnu'l-Munîr'den)

24 Bu Ebû Râfi'in Ebû Hureyre'den nakli, daha evvel "Mescidin süpürülmesi ve çöplerinin toplanıp kaldırılması bâbı"nda geçmiş olan hadîsin bir tarafıdır. Bu kısmın da bâb başlığına delâleti meydandadır.

25 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu Rasûlullah'ın *"Onu bana bildirmenizden sizleri men' eden nedir?"* buyurmasıdır.

6- BİR ÇOCUĞU ÖLÜP DE ALLAH'IN HÜKMÜNE RÂZI; RAHMET VE MAĞFİRETİNİ ÜMÎD EDİCİ OLARAK SABREDEN KİMSENİN FAZÎLETİ BÂBI [26].

Azîz ve Celîl olan Allah da:
"*Sabredenlere müjdele...*" (el-Bakara: 155) buyurdu [27].

١٢ ــ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ عن أنسٍ رضى اللّهُ عنهُ قال قال النبيُّ ﷺ ما مِنَ النَّاسِ مِنْ مُسْلِمٍ يُتَوَفَّى لَهُ ثَلاثٌ لَمْ يَبْلُغُوا الحِنْثَ إلاَّ أدْخَلَهُ اللّهُ الجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إيَّاهُمْ *

12-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: "*Henüz ergenlik çağına ulaşmadan üç çocuğu ölen insanlardan hiçbir müslümân yoktur ki, illâ Allah o müslümânı, bu çocuklara ihsân ettiği geniş rahmeti ile cennete girdirmiş olmasın*" [28].

١٣ ــ حدّثنا مُسْلِمٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمنِ بنُ

---

26 Bâbın hadîsinde üç çocuğu ölen müslümânın hâli söylendiği hâlde, Buhârî'nin bâb başlığında bir çocuğu ölenin hâlini zikretmesi, hadîsin diğer rivâyetleri arasında bir ve iki ile kayıdlanmış olanları bulunduğundan dolayıdır. Buhârî bu başlık ile o rivâyetlerin subûtuna işâret etmiş oluyor.

27 Buhârî bu âyeti bâb başlığındaki "İhtisâb" lâfzına te'kîd olarak getirmiştir. Çünkü ihtisâb, ancak sabır ile olacaktır. Âyetin tamâmı, o âyetler grubu içinde daha iyi anlaşılacaktır: ***"Ey îmân edenler, sabır ile, bir de namâz ile yardım isteyin. Şübhesiz ki Allah sabredenlerle berâberdir. Allah yolunda öldürülmüş olanlar için ölüler demeyin. Bil'akis onlar diridirler. Fakat siz iyice anlayamazsınız. And olsun, biz sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiltme ile imtihân edeceğiz. Sabredenlere müjdele ki, onlar kendilerine bir belâ geldiği zamân: Biz Allah'ınız ve biz ancak O'na dönücüleriz, diyenlerdir. Rabb'lerinden mağfiretler ve rahmet hep onların üzerinedir ve onlar doğru yola erdirilenlerin tâ kendileridir"***(el-Bakara: 153-157).

28 Bu hadîs de rivâyet yollarının çokluğu ile seçkin hadîslerden biridir. İsnâd yolları kırk kadar sahâbîye varmaktadır. İşte İslâm Dîni'nin aslî saffetinde korunmuş olduğunun canlı şâhidlerinden biri. Bu sahâbîlerden rivâyet edilen metinler birbirlerinden küçük farklılıklar gösterir ki, bu tabiî birşeydir. Yalnız ifâde ettikleri ma'nânın özü birdir. Hadîste aranan da budur. Şark ve Garb mütefekkirlerinin insaflıları, İslâm Dîni kadar hiçbir ictimâî hâdisenin metodolojik bir usûl île zamânımıza kadar nakledilmediğini i'tirâf ederler. Bu yalnız ve yalnız İslâmî nakillerin mazhar olduğu İlâhî bir lûtuftur (Kâmil Mîrâs, *Tecrîd Ter.*, IV, 395-396).

Bu bâbdaki hadîslerin hepsi mahzûn ve kederli ana-babaları en belîğ şekilde tesliye eden Peygamber sözleri ve Muhammedî metânet reçeteleridir.

Burada şu İlâhî sözler de hatırlanıp, sabr ve teslîmiyetin değeri iyice kavranmalıdır: "**.... *Ancak sabredenlere ücretleri hesâbsız ödenecektir***"(ez-Zumer: 10).

الأَصْبَهَانِيِّ عَنْ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رضى اللَّهُ عنهُ أَنَّ النِّسَاءَ قُلْنَ لِلنَّبِيِّ ﷺ اجْعَلْ لَنَا يَوْمًا فَوَعَظَهُنَّ وقال أَيُّمَا امْرَأَةٍ ماتَ لَهَا ثَلاَثَةٌ مِنَ الوَلَدِ كانُوا حِجَابًا مِنَ النَّارِ قالَتِ امْرَأَةٌ واثْنَانِ قال وَاثْنَانِ * وقال شَرِيكٌ عنِ ابنِ الأَصْبَهَانِيِّ قال حدّثني أَبُو صَالِحٍ عنْ أَبِي سَعِيدٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهما عنِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال أَبُو هُرَيْرَةَ لَمْ يَبْلُغُوا الحِنْثَ *

13-....... Bize Abdurrahmân ibnu'l-Isbahânî, Zekvân'dan; o da Ebû Saîd(R)'den tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Kadınlar Peygamber'e: Bizim için bir gün ayır, dediler. Nihâyet ayırdığı günde Peygamber kadınlara va'z etti. Ve bu arada: *"Herhangi bir kadının üç çocuğu ölmüşse, o çocuklar cehenneme karşı birer siper olurlar"* buyurdu. Bir kadın: İki tâne (ölmüşse)? dedi. Peygamber (S): *"İki tânesi de* (öyledir)" buyurdu.

Ve Şerîk ibn Abdillah, İbnu'l-Isbahânî'den söyledi. Abdurrahmân ibnu'l-Isbahânî şöyle demiştir: Bana Ebû Sâlih Zekvân es-Sem'în, Ebû Saîd ile Ebû Hureyre'den; onlar da Peygamber'den olmak üzere tahdîs etti. Ebû Hureyre: *"Bulûğ çağına varmamış üç çocuk"* demiştir [29].

١٤ـــ حدّثنا عَلِيٌّ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عَنْ سَعِيدِ ابنِ المُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال لاَ يَمُوتُ لِمُسْلِمٍ ثَلاَثَةٌ مِنَ الوَلَدِ فَيَلِجَ النَّارَ إِلاَّ تَحِلَّةَ القَسَمِ. قال أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وارِدُها *

14- Bize Alî ibnu'l-Medînî tahdîs edip şöyle dedi: Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Ben ez-Zuhrî'den işittim; o da Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den; o da Ebû Hureyre(R)'den. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Üç çocuğu ölen herhangi bir müslim kişi cehenneme girmez; ancak Allah'ın yemîni yerini bulacak kadar girer".*

Ebû Abdillah el-Buhârî burada: ***"Sizden hiçbiriniz müstesnâ olmamak üzere illâ oraya*** (cehenneme) ***uğrayacaktır. Bu, Rabb'ının uhdesinde vâcib kıldığı, kazâ ettiği bir şeydir"*** (Meryem: 71) âyetini söyledi [30].

---

29 Bu ta'lîki İbn Ebî Şeybe de mevsûlen rivâyet etmiştir. Buhârî, İlim Kitâbı'nda da küçük bir farkla bu isnâdı ve ziyâdeyi getirmişti.

30 Hadîsteki "Tahıllete'l-kasem" ta'bîri, Allah'ın yemînini halâl kılacak mıkdâr demektir. Buhârî'nin işâret ettiği üzere, hadîsteki bu tahıllete'l-kasem. *"Ve in*

٧ـ باب قَوْلِ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ عِنْدَ القَبْرِ اصْبِرِى

7- ERKEĞİN, KABİR YANINDAKİ BİR KADINA "SABRET!" DEMESİ BÂBI

١٥ ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا ثابِتٌ عنْ أَنَسِ ابنِ مالِكٍ رضى اللّٰهُ عنهُ قال مَرَّ النبيُّ ﷺ بامْرَأةٍ عِنْدَ قَبْرٍ وَهْىَ تَبْكِى فقال اتَّقِى اللّٰهَ واصْبِرِى *

15-....... Bize Sâbit el-Bunânî tahdîs etti. Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bir kabir yanında ağlamakta olan bir kadına uğradı da, o kadına *"Allah'a ittikaa et ve sabreyle!"* buyurdu [31].

٨ـ باب غُسْلِ المَيِّتِ وَوُضُوئِهِ بِالمَاءِ والسِّدْرِ وَحَنَّطَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما ابنًا لِسَعِيدِ بنِ زَيْدٍ وَحَمَلَهُ وَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما المُسْلِمُ لاَ يَنْجُسُ حَيًّا وَلاَ مَيِّتًا . وقالَ سَعدٌ لَوْ كانَ نَجِسًا ما مَسِسْتُهُ . وقال النبيُّ ﷺ المُؤْمِنُ لاَ يَنْجُسُ

8- ÖLÜYÜ SU VE SİDR İLE YIKAMAK VE ABDEST ALDIRMAK (YÂHUD ABDEST ALMAK) BÂBI [32]

---

minkum illâ vâridûhâ(= Vallâhi sizden her bir kimse illâ o ateşe uğrayacak)" (el-Meryem:71) kavlinde mukadder olan yemîndir. Bu uğrayış, geçerken yol uğrağı görüşten veyâ günâhı kadar ikaametten ibâret olabileceğine göre, hadîsin ma'nâsı "Üç çocuğunun ölüm acısıyle yanıp buna sabreden ana baba, cehennem ateşini ya geçerken görecek yâhud günâhı kadar kalacak" demek olur.

31 Hadîsin bâb balığına uygun yeri son fıkrasıdır. Peygamber'in bu emri kadının feryâd ile ağlamakta olduğunu gösterir. "Sabretmezsen Allah'ın gadabına uğrarsın" demek oluyor.

Bu hadîsten, kabir ziyâretinin mutlak sûrette cevâzı, ziyâretçinin erkek veyâhud kadın olmasının farkı olmayacağı gibi hükümler alınmıştır. Çünkü hadîste böyle bir ayırım yoktur.

Bu hadîs, ileride daha geniş olarak tekrar gelecek ve ilgili açıklamalar daha fazla orada verilecektir.

32 Başlıktaki "Ve vudûihî" zamîri meyyite de, yıkayıcıya da gidebilmek ihtimâli olduğundan, tercemede ikinci ihtimâl parantez içinde gösterildi.

es-Sidr: Sîn'in kesresi ve dâl'ın sükûnu ile nebk ağacının ismidir ki, Arabistan kirazı ta'bîr olunur. Trabzon hurması o nev'idendir. Müfredi *sidre*'dir... Bu ağaç da iki gûna olur: Biri bûstânîdir ki, yemişi hoş olup ve yaprağıyle yıkama yapılır. Ve birisî berrîdir ki, yemişi kekre olur. Ve ikisinin de gölgesi be-

İbn Umer (R) Saîd ibn Zeyd'in vefât eden bir oğlunu yıkayıp kokulandırdı ve cenâzeyi nakledip, namâzını kıldı ve kendi abdest organlarını (tekrar) yıkamadı [33]. İbn Abbâs (R) da "Müslim diri iken de, ölü iken de necs olmaz" demiştir [34].
Sa'd ibn Ebî Vakkaas da: "Eğer ölü (dînen) necs olsaydı ben ona elimle dokunmazdım" demiştir [35].
Ve Peygamber (S): ***"Mü'min necs olmaz"*** **buyurmuştur [36].**

١٦ــ حدّثنا إسْمَاعِيلُ بنُ عَبْدِ اللّهِ قال حدّثنى مالِكٌ عَنْ أَيوبَ السَّخْتِيَانِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ الأَنْصَارِيَّةِ رضى اللّهُ عنها قالَتْ دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَتِ ابْنَتُهُ فقالَ اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ انْ رَأَيْتُنَّ ذٰلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كافُورٍ فإِذَا فَرَغْتُنَّ فآذِنَّنِى فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فأَعْطَانا حِقْوَهُ فقال أَشْعِرْنَهَا إيَّاهُ تَعْنِى إِزَارَهُ *

16-....... Ümmü Atıyye el-Ensâriyye (R) şöyle demiştir: Rasûlullah(S)'ın kızı vefât ettiğinde Rasûlullah yanımıza geldi de [37]: *"Kı-*

---

gâyet koyu ve lâtîf ve hafîf olur...

en-Nebk: Sidr ağacının yemişine denir ki Arabistan kirazı ta'bîr olunur *(Kaamûs Ter.).*

en-Nebk: Sidr ağacının yemişi ki köknar yemişi dahi derler (Ahterî).

Sidr bulunmazsa, çöven, hatmî kullanılır. Bunların hepsi kiri gidermek için sabun yerine kullanılmış şeylerdir. Kirleri gidermek için bunlardan hiçbirişini bulmak mümkin olmazsa, yalnız hâlis su ile yıkanır.

33 İbn Umer'in bu fiilini İmâm Mâlik *el-Muvatta'* da Nâfi'den mevsûlen rivâyet etmiştir.

34 İbn Abbâs'ın bu sözünü Saîd ibn Mansûr sahîh bir isnâdla mevsûl olarak rivâyet etmiştir. Dârakutnî ile Hâkim ise bunu merfû' olarak rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebî Şeybe bu haberi şöyle rivâyet etmiştir: İbn Abbâs: Ölülerinize necistir demeyiniz. Çünkü mü'min hayâtında da, ölümünde de necs değildir, demiştir.

Necs olduğu kabul edilirse, tahâreti, yânî paklanması kaabil değildir demek olur.

35 Sa'd ibn Ebî Vakkaas'ın bu sözünü de İbn Ebî Şeybe tahrîc etmiştir.

36 Peygamber'in bu sözü, Buhârî'nin Kitâbu'l-Gusl'de "Cünüb çarşıda yürür bâbı"nda Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği hadîsin bir parçasıdır.

37 Peygamber'in kızı Rukayye'nin Hayber seferi sırasında vefâtı üzerine diğer kızı Ümmü Kulsüm, Usmân'la evlendirilmiş, sonra hicretin dokuzuncu yılında o da

zımı su ve sidr ile üç, yâhud beş yâhud lüzûm görürseniz bundan daha çok yıkayınız. Son defakinde kâfûr yâhud kâfûr nev'inden kokulu birşey kullanınız. Yıkamayı bitirdiğiniz zamân bana bildiriniz" buyurdu. Biz yıkamayı bitirdiğimizde Peygamber'e haber verip bildirdik. Rasûlullah bize hıkv denilen kendi izârını verdi de: *"Bunu kızıma iç gömleği yapın"* buyurdu. Râvî Muhammed ibn Sîrîn: Ümmü Atıyye hıkv ile izârını kasdediyor, demiştir [38].

٩ ــ بابُ ما يُسْتَحَبُّ أنْ يُغْسَلَ وِتْرًا

9- ÖLÜNÜN TEK SAYIDA YIKANMASININ MÜSTEHÂB OLACAĞI BÂBI

١٧ ــ حدّثنا مُحَمَّدٌ قال حدّثنا عَبْدُ الوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ عنْ أيُّوبَ عنْ مُحَمَّدٍ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ دَخَلَ عَلَيْنَا رسولُ اللّٰهِ ﷺ وَنَحْنُ نَغْسِلُ ابنَتَهُ فقال اغسِلْنَهَا ثلاثًا أوْ خَمْسًا أوْ أكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كافورًا فإذَا فَرَغْتُنَّ فآذِنَّنِي فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فألْقَى إلَيْنَا حِقْوَهُ فقال أشعِرْنَهَا اِيَّاهُ فقالَ أيُّوبُ وَحَدَّثَتْنِي حَفصَةُ بِمِثْلِ حَدِيثِ مُحَمَّدٍ وكانَ فِي حَدِيثِ حَفصَةَ إغسِلْنَهَا وِتْرًا وكانَ فِيهِ ثَلاثًا أوْ خَمْسًا أوْ سَبْعًا وكانَ فِيهِ أنَّهُ قال ابْدَؤُا بِمَيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الوُضُوءِ مِنْهَا وكانَ فِيهِ أنَّ أُمَّ عَطِيَّةَ قالَتْ وَمَشَطْنَاهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ *

---

vefât etmişti. Peygamber'in diğer kızı Zeyneb de hicretin sekizinci yılında vefât etmişti. Ümmü Atıyye ölü yıkayıcı bir kadın oduğundan, Zeyneb'i de, Ümmü Kulsüm'ü de yıkamış olabilir. Muhtemil ki, Buhârî, Peygamber'in bu iki kızından hangisi olduğunu kestiremediğinden, burada "Peygamber'in kızı öldüğü zamân" demiş; isim zikretmemiştir. Fakat Müslim'in şartına göre Zeyneb olduğu sâbit olduğundan, Müslim bu ismi zikretmiştir.

38 Buhârî bu Ümmü Atıyye hadîsini uzun, kısa metinlerle yalnız bu Cenâzeler Kitâbı'nda, arka arkaya gelecek çeşitli bâblarında onbir defa getirmiştir. Bir çok hükümlerin delîli olan bu hadîsten, özetle şu hükümler çıkarılmıştır:

Ölüyü yıkamak; yıkama esnâsında ölüye abdest aldırılması; su ve sidr ile yıkamak; yıkamanın sayısı; yıkamada kâfûr ve benzeri güzel kokulu şeyler kullanılması; kadının cenâzesini kadınların yıkaması; cenâze yıkayan kimsenin gusül veyâ abdest alıp almayacağı; ölünün necs olmadığı; bundan dolayı yıkamanın abes olmayıp cesedin temizlenebileceği; erkek elbisesinin kadına kefen yapılabileceği... gibi.

17-....... Bize Abdulvahhâb es-Sakafî, Eyyûb es-Sahtıyânî'den; o da Muhammed ibn Sîrîn'den tahdîs etti. Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Bizler, kızını yıkamakta olduğumuz sırada Rasûlullah (S) yanımıza girdi de: *"Onu su ve sidr ile üç, yâhud beş, yâhud da bundan daha fazla yıkayınız. Son yıkayışta kâfûr kullanınız. Yıkamayı bitirdiğinizde bana bildiriniz"* buyurdu. Biz yıkamayı bitirdiğimiz zamân kendisine haber verip bildirdik. Rasûlullah bize hıkv denilen izârını attı da: *"Bunu kızıma iç gömleği yapın"* buyurdu [39].

Ve Eyyûb es-Sahtıyânî, yine geçen isnâd ile şöyle demiştir: Bu Ümmü Atıyye hadîsini bana Muhammed ibn Sîrîn'in haber verdiği gibi, kızkardeşi Hafsa bintu Sîrîn de tahdîs etti. Fakat Hafsa'nın hadîsinde, Muhammed'in hadîsinden fazla olarak: *"Kızımı tek sayıda yıkayınız"* [40]; yine Hafsa'nın hadîsinde: *"Üç su, yâhud beş su, yâhud yedi su yıkayınız"*; yine Hafsa'nın hadîsinde Rasûlullah'ın: *"Onu yıkamağa sağlarından başlayınız ve abdest uzuvlarından başlayınız"* buyurduğu; yine Hafsa'nın hadîsinde: Ümmü Atıyye'nin, biz onun saçını üç bukle yaptık, dediği fıkraları vardır [41].

١٠ ـ بابٌ يُبْدَأُ بِمَيَامِنِ المَيِّتِ

10- BÂB: ÖLÜNÜN YIKANMASINA SAĞ AZÂLARIYLE BAŞLANIR

١٨ ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ قال حدّثنا إِسْمَاعِيلُ بنُ إِبْرَاهِيمَ قال حدّثنا خالِدٌ عنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سيرِينَ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ قال رسولُ اللَّهِ ﷺ فِي غَسْلِ ابْنَتِهِ ابْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَواضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا *

---

39 Hadîsin bu kısmı küçük bir fark ile bundan evvelki bâbda da geçmişti. Devâmı olan kısımlar ise burada gelmiştir.

40 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri burasıdır. Cenâze yıkamakta tek sayı üzerine emredilmesi, *"Allah tektir; tekleri sever"* hadîsinden ileri gelebilir. Bu teklemenin gerçekleşmesi, bu Hafsa hadîsinde ölünün üç su, beş su, yedi su ile; diğerinde üç, beş ve gerekirse daha fazla sayıda yıkanmasıyle olabileceği bildirilmiştir. Yıkamaktan istenen gâye, ölünün temizlenmesidir.

41 Hadîsin sonundaki "Onun saçını taradık, üç bukle yaptık" fıkrası Ümmü Atıyye'nin haber vermesidir. Yoksa hadîste bunun Rasûlullah tarafından bir emir ve işâretle yapıldığına dâir bir kayıd ve rivâyet yoktur. Bu sebeble Hanefîler'e göre saç iki bukle yapılıp kadının göğsüne, gömlek üstüne konulur. Şâfiîler'ce üç bukle yapılarak arkaya uzatılır. Ahmed ibn Hanbel ile İshâk'ın görüşü de budur.

18-....... Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), kızının yıkanması husûsunda: *"Bedenin sağ yanları ile ve abdest uzuvları ile yıkamaya başlayınız"* buyurdu [42].

١١ــ باب مَوَاضِعِ الوُضُوءِ مِنَ المَيِّتِ

11- ÖLÜNÜN ABDEST YERLERİ BÂBI

١٩ــ حدّثنا يَحْيَ بنُ مُوسٰى قال حدّثنا وَكِيعٌ عنْ سُفْيَانَ عنْ خَالِدٍ الحَذَّاءِ عنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللّٰهُ عنَا قَالَتْ لَمَّا غَسَّلْنَا بِنْتَ النبيِّ ﷺ قال لَنَا وَنَحْنُ نَغْسِلُهَا ابْدَؤُا بِمَيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الوُضُوءِ *

19-....... Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Bizler Peygamber'in kızını yıkamaya koyulduğumuzda; bizler onu yıkarken, bize hitâben: *"Onu sağ taraflarıyle ve abdest uzuvlarıyla yakamağa başlayınız"* buyurdu [43].

١٢ــ باب هَلْ تُكَفَّنُ المَرْأَةُ فِى إزَارِ الرَّجُلِ

12- BÂB: KADIN, ERKEK İZÂRI İÇİNDE KEFENLENİR Mİ?

٢٠ــ حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ حَمَّادٍ قال أخبَرنا ابنُ عَوْنٍ عنْ مُحَمَّدٍ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ تُوُفِّيَتْ بِنْتُ النبيِّ ﷺ فقال لَنَا اغسِلْنَهَا ثَلاثًا أوْ خَمْسًا أوْ أكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ إنْ رَأيْتُنَّ فاذا فَرَغْتُنَّ فَآذِنَّنِى فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فَنَزَعَ مِنْ حَقْوِهِ إزَارَهُ وقال أشْعِرْنَهَا إيَّاهُ *

20-....... Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Peygamber'in kızı vefât etti. Bunun üzerine Peygamber (S) bize: *"Onu üç yâhud beş yâhud eğer gerekli görürseniz bundan fazla sayıda yıkayınız. Yıkamayı bitirdiğinizde bana bildiriniz"* buyurdu. Biz yıkamayı bitirince

---

42 Peygamber hayâtta dâima sağ ile başlamak geleneğinde idi. Bunda *"Ashâbu'l-yemîn = Sağ taraf sâhiblerinden"* (el-Vâkıa: 8, 27, 38: el-Müddessir: 39; el-Beled: 19) olma alışkanlığını kazandırmak temennîsi veyâ yümn, hayr ve bereket sâhibi olmaya bir alıştırma olması mümkindir.

43 Ölü yıkamaya abdest azâlarıyle başlanması müstehâbdır. Bu abdest, ağız çalkalama ve buruna su verme bulunmaksızın, hayâttaki gusl abdestinin aynıdır.

Peygamber'e haber verip bildirdik. Peygamber belinden izârını çıkardı ve: *"Bu izârı kızıma iç gömleği yapın"* buyurdu [44].

١٣ــ باب يَجْعَلُ الكَافُورَ فِي آخِرِهِ

13- BÂB: CENÂZEYİ SON YIKAYIŞINDA KÂFÛRLU SU KULLANIR

٢١ــ حدّثنا حامِدُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنْ مُحَمَّدٍ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قالَتْ تُوُفِّيَتْ إحْدَى بَنَاتِ النبيِّ ﷺ فَخَرَجَ فقال اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أوْ خَمْسًا أوْ أكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ إنْ رَأيْتُنَّ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كافُورًا أوْ شَيْئًا مِنْ كافُورٍ فاذا فَرَغْتُنَّ فآذِنَّنِي قَالَتْ فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فألْقَى إلَيْنَا حِقْوَهُ فقالَ أشْعِرْنَهَا إيَّاهُ * وعنْ أيُّوبَ عنْ حَفْصَةَ أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللّٰهُ عنهما بِنَحْوِهِ وقالَتْ إنَّهُ قال اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أوْ خَمْسًا أوْ سَبْعًا أوْ أكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ إنْ رَأيْتُنَّ قَالَتْ حَفْصَةُ قالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ رضى اللّٰهُ عنها وَجَعَلْنَا رَأْسَهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ *

21-....... Bize Hammâd ibn Zeyd, Eyyûb'dan; o da Muhammed ibn Sîrîn'den tahdîs etti. Ümmü Atıyye şöyle demiştir: Peygamber'-

---

44 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu meydandadır. Lûgat açıklamaları şöyledir:

el-Hakvu, bedende böğüre denir. Ve fûtaya denir; izâr ma'nâsınadır. Bir kavle göre fûta bağlayacak yere denir ki, bel olacaktır. Bunda hâ'nın kesriyle *el-Hıkve* de lûgattir.

el-Kâfûr ve *el-Kufurrâ:* Ve bunda kâf'ın ve fâ'nın üç harekesiyle lûgattir. Hurma çekirdeğinin kapçığına denir. Ve kâfûr bir nevi' güzel kokulu nebât ismidir ki, çiçeği papatya çiçeğine benzer olur. Tıb müfredâtında reyhânu'l-kâfûr ile resmedilmiştir ki, kâfûr otu ta'bîr olunur. Kâfûr bu isimle ma'rûf koku ismidir. Hind ve Çin dağlarında biten bir ağaçtan meydana gelir, yânî onun zamkıdır. Bu ağaç gâyet büyük olduğu için gölgesinde pek çok insan mekân tutar. O mekânın harâreti sebebiyle kaplanlar bu ağacın etrafında barınırlar ve kâfûrun azlığına sebeb budur... *(Kaamûs Ter.)*

el-İzâr: Bedene bürünecek câr ve milhafeye denir... Şârih der ki: Gerçi müellif mutlaka milhafe ile tefsîr eyledi; lâkin izâr belden aşağı tutulan fûta ve peştemâl makûlesine denir. Nitekim ridâ, belden yukarı tutulan elbiseye denir. Meselâ hacıların belden yukarı tutundukları ihrâm, ridâ ve belden aşağı tutundukları izârdır... *(Kaamûs Ter.)*

eş-Şiâr: At kısmının çuluna denir ki asıl şiâr, insanın gömleğine denir. Ve mutlaka bedenine dokunan elbisesine denir, kıllara dokunduğu için...

el-İş'âr: Bir adama bir nesneyi bildirmek... ve bir kimseye şiâr yânî gömleği giydirmek ma'nâsınadır. *(Kaamûs Ter.).*

in kızlarından biri vefât etti. Bunun akabinde Peygamber dışarı çıktı da: *"Kızımı su ve sidr ile üç yâhud beş, yâhud eğer gerekli görürseniz bundan daha fazla sayıda yıkayınız. Sonuncu yıkayışta kâfûr yâhud kâfûr nev'inden kokulu birşey kullanınız. Yıkamayı bitirdiğinizde bana bildiriniz"* buyurdu. Ümmü Atıyye dedi ki: Biz yıkamayı bitirince kendisine bildirdik. Peygamber bize kendi izârını attı da: *"Bunu kızıma iç gömleği yapın"* buyurdu. Ve yine Eyyûb es-Sahtıyânî'den; o da Hafsa bintu Sîrîn'den; o da Ümmü Atıyye'den yukarıda geçen hadîsin benzerini rivâyet etti. Burada Ümmü Atıyye şöyle demiştir: Rasûlullah: *"Onu üç, yâhud beş, yâhud yedi, yâhud da eğer gerekli görürseniz bundan daha fazla sayıda yıkayınız"* buyurdu.

Hafsa dedi ki: Ümmü Atıyye: Biz onun başını üç bukle yaptık, dedi [45].

١٤ــ بابُ نَقْضِ شَعْرِ المَرْأةِ. وقال ابنُ سِيرِينَ لاَ بَأْسَ أنْ يُنْقَضَ شَعْرُ المَيِّتِ

14- YIKAMA SIRASINDA KADININ SAÇ ÖRGÜSÜNÜ ÇÖZMEK BÂBI

İbn Sîrîn: Ölünün saçının çözülüp bozulmasında be's yoktur, demiştir [46]

٢٢ــ حدّثنا أحْمَدُ قال حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ وَهْبٍ قال أخبرنا ابنُ جُرَيْجٍ قال أيُّوبُ وَسَمِعْتُ حَفْصَةَ بِنْتَ سِيرِينَ قالَتْ حَدَّثَتْنَا أُمُّ عَطِيَّةَ رضى اللهُ عنها أنَّهُنَّ جَعَلْنَ رَأْسَ بِنْتِ رسولِ اللهِ ﷺ ثلاثَةَ قُرُونٍ نَقَضْنَهُ ثُمَّ غَسَلْنَهُ ثُمَّ جَعَلْنَهُ ثَلاَثَةَ قُرُونٍ *

22-....... Bize İbn Cureyc haber verdi. Eyyûb es-Sahtıyânî şöyle dedi: Yine ben Hafsa bintu Sîrîn'den işittim; o şöyle dedi: Bize Ümmü Atıyye (R) tahdîs etti ki, onlar Rasûlullah'ın kızının başını üç bukle yapmışlardır. İbn Atıyye: Biz yıkayacağımız sırada saç örgülerini çözdük. Sonra başını yıkadık, sonra da saçları üç bukle yaptık, dedi [47].

---

45 Bu hadîsin de bâb başlığına delâlet yeri açıktır...

46 Muhammed ibn Sîrîn'in bu sözünü, Saîd ibn Mansûr, Eyyûb es-Sahtıyânî tarîkinden mevsûlen rivâyet etmiştir.

47 Kadın cenâzesinin saçının üç bukle yapılıp arkasına bırakılması Şâfiî, Ahmed ibn Hanbel, İshâk ibn Râhûye'nin mezhebidir. Hadîste görülen Ümmü Atıyye'nin kendi yaptıklarını haber vermesinden ibârettir. Yalnız bunu Peygamber'in işâretiyle yapmış olması da muhtemildir. İhtimâl üzerine hüküm binâ edilemi-

١٥ـ باب كَيْفَ الإِشْعَارُ لِلْمَيِّتِ. وقال الحَسَنُ الخِرْقَةُ الْخَامِسَةُ تَشُدُّ بِهَا الفَخِذَيْنِ وَالوَرِكَيْنِ تَحْتَ الدِّرْعِ

15- BÂB: ÖLÜYE İÇ GÖMLEĞİ GİYDİRMEK NASILDIR?

Ve Hasen el-Basrî: Beşinci bez ki, ölü yıkayıcı gömleğin altından olmak üzere, uylukların aşağısını ve yukarısını bununla sarıp bağlar, demiştir [48].

٢٣ـ حدّثنا أَحْمَدُ قال حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ وَهْبٍ قال أخبرنا ابنُ جُرَيْجٍ أَنَّ أَيُّوبَ أخبرهُ قال سَمِعْتُ ابنَ سِيرِينَ يَقُولُ جاءَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ رضى اللهُ عنها امْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ مِنَ اللاَّتِى بايَعْنَ قَدِمَتِ البَصْرَةَ تبَادِرُ ابناً لَهَا فَلَمْ تُدْرِكْهُ فَحَدَّثَتْنَا قالَتْ دَخَلَ عَلَيْنَا النبىُّ ﷺ وَنَحْنُ نَغْسِلُ ابنَتَهُ فقال اغسِلْنَهَا ثَلاثاً أَوْ خَمْساً أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ ذٰلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَاجْعَلْنَ فِى الآخِرَةِ كافوراً فإِذَا فَرَغْتُنَّ فاذِنَّنِى قالَتْ فَلَمَّا فَرَغْنَا أَلْقَى إِلَيْنَا حِقْوَهُ فقال أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ وَلَمْ يَزِدْ عَلَى ذٰلِكَ وَلاَ أَدْرِى أَىُّ بَنَاتِهِ وَزَعَمَ أَنَّ الإِشْعَارَ الْفُفْنَها فيهِ وكَذٰلِكَ كانَ ابنُ سِيرِينَ يَأْمُرُ بِالمَرْأَةِ أَنْ تُشْعَرَ وَلاَ تُؤْزَرَ *

23-....... Bize İbnu Cureyc haber verdi. Ona da Eyyûb haber verip şöyle demiştir: Ben Muhammed ibn Sîrîn'den işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah ile bey'at etmiş Ensâr kadınlarından biri olan Ümmü Atıyye Basra'ya geldi. Basra'daki bir oğluna yetişip görmek üzere ansızın geliyordu; fakat ona yetişememişti. İşte o zamân bize tahdîs edip şöyle dedi: Biz Peygamber'in kızını yıkama hâlinde iken yanımıza Peygamber (S) girdi de: *"Onu su ve sidr ile üç yâhud beş, yâhud gerekli görürseniz bundan daha fazla sayıda yıkayınız. Son yıkayışta kâfûr kullanınız. Yıkamayı bitirdiğiniz zamân bana bildiriniz"* buyurdu. Ümmü Atıyye dedi ki: Biz yıkamayı bitirince Peygamber bize hıkve-

---

yeceği ise şer'î bir esastır. Bunun için Hanefîler saçların iki bölük yapılıp cenâzenin göğsüne ve gömleğinin üstüne konulması ictihâdında bulunmuşlardır. Hanefîler'ce saçı tarakla tarayıp arkaya atmaya luzûm yoktur.

Bâb başlığındaki ta'lîkte ve hadîs metninde ifâde edilen saç örgülerinin çözülmesi, vefâtından evvel insanın başında örülü bulunan saçlara suyun iyice işlemesi için yıkama sırasında bu örgülerin çözülmesini anlatmaktadır.

48 İbnu Ebî Şeybe Hasan el-Basrî'nin buna yakın bir lâfzını mevsûlen rivâyet etmiştir.

sını (yânî izârını) attı da: *"Bu izârı o kıza iç gömleği yapın"* buyurdu.

Eyyûb dedi ki: Muhammed ibn Sîrîn bunun üzerine bir şey ziyâde etmedi Yine Eyyûb: Bu yıkanan kız, Peygamber'in hangi kızıdır bilmiyorum, dedi. Ve yine Eyyûb: İş'âr, yıkayıcı kadınlar o kızı bu izâr içine sardılar demektir. (Tâbiîler'in ölüler bilgisinde en âlim olanı) Muhammed ibn Sîrîn de işte böyle kadın cenâzesine boydan boya iç gömleği giydirilmesini ve izâr bağlanmamasını emreder idi, demiştir [49].

١٦ ـ بابٌ هَلْ يُجْعَلُ شَعَرُ المَرْأةِ ثَلاثَةَ قُرُونٍ

16- BÂB: ÖLÜ KADININ SAÇI ÜÇ BUKLE YAPILIR MI? [50]

٢٤ ـ حدّثنا قَبِيصَةُ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ هِشَامٍ عنْ أُمِّ الهُذَيْلِ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ ضَفَرْنا شَعَرَ بِنْتِ النبيِّ ﷺ تَعْنِى ثَلاثَةَ قُرُونٍ. وقال وَكِيعٌ قال سفيَانُ ناصِيَتَهَا وَقَرْنَيْهَا *

24-....... Bize Sufyân (es-Sevrî), Hişâm ibn Hassân'dan; o da Ümmü'l-Huzeyl (Hafsa bintu Sîrîn)'den; o da Ümmü Atıyye(R)'den tahdîs etti. Ümmü Atıyye: Biz Peygamber'in kızının saçlarını ördük. yânî üç örgü yaptık, demiştir.

Vekî' de dedi ki: Sufyân es-Sevrî: Alın perçemini bir bukle, başın iki yan tarafının saçlarını da ayrı ayrı iki bukle yapmıştır, dedi.

١٧ ـ بابٌ يُلْقَى شَعَرُ المَرْأةِ خَلْفَهَا

17- BÂB: ÖLÜ KADININ SAÇLARI ARKASINA ATILIR

---

49 Bu hadîsten kadın cenâzesinin beş parça bezle kefenleneceği açıkça anlaşılıyor ki, bu parçalar: Dırı', izâr, lifâfe, hımâr ve hırka'dır. Bunların îzâhı ve kullanış sûretleri şöyledir: Bu hadîsteki ifâdelerde anlatılan kadın cenâzesinin kefenlenişini Aynî şöyle îzâh ediyor: "Cenâze evvelâ dır'a, yânî gömlek giydirilir. Sonra hımâr denilen bez, baş örtüsü gibi kadının başına örtülür ve gömlek üzerine açılır. Bunun üzerine izâr, onun üzerine de lifâfe denilen en geniş bez sarılır. En sonra da bu bezler açılmamak için, hırka denilen enli bez, kadının memesi ile göbeği arasına bağlanır" (*Umdetu'l-Kaarî,* IV, 49).

50 Buhârî bâb başlığını böyle suâl tarzında vermekle bu husûstaki görüş ayrılığına işâret etmiş oluyor. Hadîs metni ile de üç bukle yapılacağını bildirmiş ve suâli delîli ile cevâblamış bulunuyor.

٢٥ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ بنُ سَعِيدٍ عنْ هِشَامِ بنِ حَسَّانٍ قال حَدَّثَتْنَا حَفصَةُ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ تُوُفِّيَتْ إحْدَى بَنَاتِ النبيِّ ﷺ فأتانا النبيُّ ﷺ فقال اغسِلْنَهَا بالسِّدْرِ وِتْراً ثَلاثاً أوْ خَمْساً أوْ أكْثَرَ مِنْ ذٰلِكِ إنْ رَأَيْتُنَّ ذٰلِكِ وَاجْعَلْنَ فِى الآخِرَةِ كافوراً أوْ شَيْئاً مِنْ كافورٍ فإذَا فَرَغْتُنَّ فآذِنَّنِى فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فألْقَى إلَيْنَا حِقْوَهُ فضَفَرْنا شَعَرَها ثلاثَةَ قُرُونٍ وَألْقَيْنَاها خَلْفَهَا *

25-....... Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Peygamber'in kızlarından biri vefât etti. Akabinde Peygamber (S) bize geldi de: *"Onu sidrli su ile tek sayıda yıkayın. Ya üç, ya beş, yâhud eğer gerekli görürseniz bundan daha fazla tek sayıda yıkayınız. Son yıkama suyunun içine kâfûr yâhud kâfûr nev'inden güzel kokulu birşey katınız. Yıkamayı bitirdiğinizde bana bildirin"* buyurdu. Nihâyet biz yıkamayı bitirdiğimizde kendisine bildirdik. Peygamber bize hıkvesini (yânî izârını) attı. Biz o kızın saçlarını üç örgü yaptık ve bu üç örgüyü de arka tarafına atıp salıverdik [51].

١٨ـ بابُ الثِّيابِ البِيضِ لِلْكَفَنِ

18- KEFEN İÇİN BEYAZ BEZ (KULLANILMASI) BÂBI [52]

٢٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقَاتِلٍ قال أخبرنا عَبْدُاللّٰهِ قال أخبرنا هِشَامُ ابنُ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ إنَّ رَسولَ اللّٰهِ ﷺ كُفِّنَ فِى ثَلاثَةِ أثْوابٍ يَمَانِيَةٍ بِيضٍ سَحُولِيَّةٍ مِنْ كُرْسُفٍ لَيْسَ فِيهِنَّ قَمِيصٌ وَلاَ عِمامَةٌ *

26-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) pamuktan, suhûliyye denilen üç parça beyaz Yemen bezi içinde kefenlendi. Bu kefen parçalarının içinde gömlek ve başlık yoktu [53].

---

51 Ölü kadının saç buklelerinin ön tarafa veyâ arka tarafına doğru salıverilmesi hakkındaki tatbîkatla ilgili îzâh daha önceki hadîslerde geçmişti.

52 Buhârî ölülerin yıkanma hükümlerini bitirince, kefeni beyâna başladı.

53 Hadîsin bâb başlığına delâleti zâhirdir. Bâzı lûgat açıklamaları şöyledir:
Yemâniyye: Yemen'e mensûb demektir. Bu kelime yâ'nın tahfîfi ile de söylenir. Kaaide nisbet yâ'sının şeddeli olmasını gerektirir ise de, kelimeye elif ziyâde kılınarak nisbet yâ'sı hafîfletilmiştir. Aslında Yemâniyye iken, Yemâniye de denilmiştir.

١٩ــ بابُ الكَفَنِ فِي ثَوْبَيْنِ

19- CENÂZEYİ İKİ BEZ İÇİNDE KEFENLEME BÂBI [54]

٢٧ــ حدّثنا أَبو النُّعْمَانِ قال حدّثنا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ ابنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهم. قال بَيْنَمَا رَجُلٌ وَاقِفٌ بِعَرَفَةَ إِذْ وَقَعَ عَنْ رَاحِلَتِهِ فَوَقَصَتْهُ أَوْ قال فأَوْقَصَتْهُ قال النبيُّ ﷺ اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ وَلاَ تُحَنِّطُوهُ وَلاَ تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ فانّهُ يَبْعَثُ يَوْمَ القِيَامَةِ مُلَبِّياً *

27-....... Bize Hammâd (ibn Zeyd), Eyyûb es-Sahtıyânî'den; o da Saîd ibn Cubeyr'den tahdîs etti. İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Bir adam Arafât'ta vakfe ederken ansızın devesinden düştü. Düşer düşmez deve onun boynunu kırdı. Peygamber (S): *"Bu adamı su ve sidr ile yıkayınız ve iki ihrâm bezi içinde kefenleyiniz. Ona koku sürmeyiniz; başına bez de sarmayınız. Çünkü bu ihrâmlı hacı kıyâmet gününde Lebbeyk, Allâhumme lebbeyk... diyerek diriltilecektir"* buyurdu.

٢٠ــ بابُ الحَنُوطِ لِلْمَيِّتِ

20- ÖLÜ İÇİN GÜZEL KOKU KULLANMAK BÂBI [55]

٢٨ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ

Sehûliyye: Ezherî: "Sîn'in fethi ile Yemen'de bez dokunan bir nâhiyenin adıdır; sîn'in dammı ile de beyaz bezin adıdır" diye ta'rîf etmiştir. Diğer lûgatçiler Yemen'de bir nâhiyenin adı olduğunu başka ma'nâlarından önce söylemişlerdir.

Kursuf: Kâf'ın ve sîn'in dammı ve râ'nın sükûnu ile pamuk demektir.

Esvâb: Sevb'in cem'idir. Aslında dokunmuş olan bez, kete [illegible] makûlesidir. Dönüp varacağı şey i'tibâriyle mecâzen libâsa ıt[illegible].

Kamîs: Gömlek; imâme de başlık ve sarık demektir.

54 Buhârî bu başlık ile kefenin üç olmasının vâcib değil, sünnet ol[illegible] etmiştir. Zarûret olmayarak kefenin iki parçaya indirilmesi ile sünnet terkedilmiş olur. Bir parça ise, vâcibdir.

Hadîs metnindeki "vakasat" ve "evkasat" kelimeleri aynı ma'nâda olup her ikisi de boynunu kırdı demektir.

55 *el-Hanût,* sabûr vezninde ve *el-Hınât,* kitâb vezninde, güzel kokulu nesnelerden terkîb edilmiş kokuya denir ki, ölünün kefeni üzere saçılır ve buharlandırılır; kâfûr, sandal ve sâireden mürekkeb olur.

el-Ihnât ve't-Tahnît, ölüye hanût saçmak, ölünün kefenine hanût saçmak ve buharlandırmak ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما قال بَيْنَمَا رَجُلٌ وَاقِفٌ مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ بِعَرفَةَ اذْ وَقَعَ مِنْ رَاحِلَتِهِ فأقْصَعَتْهُ أوْ قال فأقْعَصَتْهُ فقال رسولُ اللّهِ ﷺ اغسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِى ثَوْبَيْنِ وَلاَ تُحَنِّطُوهُ وَلاَ تخَمِّرُوا رَأْسَهُ فانَّ اللّهَ يَبْعَثُهُ يَوْمَ القِيَامَةِ مُلَبِّياً *

28-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'ın berâberinde bir kimse Arafât'ta vakfe yaparken birden devesinden düştü. Râvî: Deve de onu kana bürüdü, yâhud deve onu derhâl öldürdü, demiştir. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *"Onu su ve sidr ile yıkayınız ve iki ihrâm bezi içinde kefenleyiniz. Ona koku sürmeyiniz; başına da bez sarmayınız. Çünkü bu zât kıyâmet gününde telbiye okuyarak diriltilecektir"* buyurdu [56].

٢١ ــ بابٌ كَيْفَ يُكَفَّنُ المُحْرِمُ

21- BÂB: İHRÂMLI İKEN ÖLEN KİMSE NASIL KEFENLENİR?

٢٩ ــ حدّثنا أَبو النُّعْمَانِ قال أخبرنا أَبو عَوَانَةَ عَنْ أَبِى بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما أَنَّ رَجُلاً وَقَصَهُ بَعِيرُهُ وَنَحْنُ مَعَ النبىِّ ﷺ وَهْوَ مُحْرِمٌ فقال النبيُّ ﷺ اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِى ثَوْبَيْنِ وَلاَ تُمِسُّوهُ طِيبًا وَلاَ تَخَمِّرُوا رَأْسَهُ فانَّ اللّهَ يَبْعَثُهُ يَوْمَ القِيَامَةِ مُلَبِّداً *

29-....... İbn Abbâs(R)'tan (o, şöyle demiştir): Biz Peygamber'le bulunduğumuz sırada devesi bir adamın boynunu kırdı, o adam da ihrâmlı hâlde idi. Peygamber (S): *"Onu su ve sidr ile yıkayınız, iki parça ihrâmı içinde kefenleyiniz. Ona hiçbir koku sürmeyiniz ve başına da bez sarmayınız. Çünkü Allah onu kıyâmet gününde başının saçına zamk makûlesi nesne sürüp yapıştırmış bir kimse olarak diriltecektir"* buyurdu [57].

---

56 Hadîsin bâb başlığına mutâbakatı, ihrâmlı için hanûtun men'inden anlaşılan mefhûm yoluyladır. Bu hadîs metninde râvî, devenin işlediği cinâyeti, yukarıdaki hadîstekinden farklı ve iki kelime ile terdîdli olarak ifâde etmiştir.

Birincisi, kâf, sâd, ayn harflerinden if'âldir ki, "Feaksaathu" kelimesidir. Bunun birçok ma'nâlarından biri, birşeyi kana bürümek ve kıpkızıl etmek, ezmek...dir. Buna göre deve onu ezip kana bürüdü, kıpkızıl etti demek olur.

İkincisi, kaf, ayn, sâd harflerinden yapılmış if'âddir. Bunun sülâsîsi: Derhâl ölmek ve çabuk öldürmek ma'nâsınadır. İf'âli de, yânî el-İkaas da derhâl öldürmek ma'nâsınadır. Bu sûretle aralarında yine çok ma'nâ farkı yoktur.

57 *et-Telbîd;* ihrâmda olan hacı başının saçı perîşan olmayıp toplanmak için saçına zamk makûlesi nesne sürüp yapıştırmak ma'nâsınadır.

٣٠ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ عَمْرٍو وَأَيُّوبَ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى الله عنهما قال كانَ رجُلٌ وَاقِفٌ مَعَ النبىِّ ﷺ بعَرَفَةَ فوَقَعَ عنْ رَاحِلَتِهِ. قال أَيُّوبُ فوَقَصَتْهُ وقال عَمْرٌو فأَقْصَعَتْهُ فمَاتَ فقال اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ وَلاَ تُحَنِّطُوهُ وَلاَ تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ فانَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ القِيَامَةِ. قال أَيُّوبُ يُلَبِّى. وقال عَمْرٌو مُلَبِّياً *

30-....... Bize Hammâd ibn Zeyd, Amr ibn Dînâr ile Eyyûb es-Sahtıyânî'den; bunların ikisi de Saîd ibn Cubeyr'den tahdîs ettiler. İbn Abbâs(R) şöyle demiştir; Bir adam Arafât'ta Peygamber ile birlikte vakfe yapmakta idi. Birdenbire devesinden düştü. Râvî Eyyûb "fevakasathu = deve onun boynunu kırdı" ta'bîrini söyledi. Amr ise "feeksaathu = deve onu derhâl öldürdü'" ta'bîrini söyledi. Ve o zât derhal öldü. Bunun üzerine Peygamber (S): *"Onu su ve sidr ile yıkayın,iki ihrâm bezi içinde kefenleyin. Onu kokulandırmayın, başına da bez sarmayın. Çünkü o kıyâmet gününde* -Eyyûb: *Telbiye okuyarak,* dedi; Amr ise: *Telbiye edici olarak,* dedi- *diriltilecektir"* buyurdu [58].

٢٢ـ بابُ الكَفَنِ فِي القَمِيصِ الَّذى يُكَفُّ أَوْ لاَيُكَفُّ وَمَنْ كُفِّنَ بِغَيْرِ قَمِيصٍ

22- ETRAFI DİKİLEN YÂHUD ETRAFI DİKİLMEYEN GÖMLEK İÇİNDE KEFENLEME VE GÖMLEKSİZ KEFENLENDİRİLEN KİMSE BÂBI [59]

٣١ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ بنُ سَعِيدٍ عنْ عُبَيْدِاللَّهِ قال حدّثنى نافِعٌ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ عَبْدَاللهِ بنَ أُبَىٍّ لَمَّا تُوُفِّىَ جاءَ ابْنُهُ إلَى النبىِّ ﷺ فقالَ يا رسولَ اللَّهِ أعْطِنِى قَمِيصَكَ أُكَفِّنْهُ فِيهِ وَصَلِّ عَلَيْهِ وَاستَغْفِرْ

---

58 Hadîste râvîlerin "fevakasat" veyâ "feaksaat" şeklinde terdîd ile bildirmeleri, kendilerinin tesbît edişlerinin netîcesidir. "Vakasa" boynu kırdı ma'nâsınadır. İkincisi ayn, kaf, sâd ve ayn harfi kökün if'âl bâbından olan mâzîsidir. *"Feakasat,* birşeyi kana bürüdü ve kıpkızıl etti" demektir. Binâenaleyh ma'nâca aralarında çok ayrılık yoktur.

59 Şârih Kirmânî, Buhârî'nin bu başlığını, terceme ettiğimiz şekilde tefsîr etmiştir. Buhârî'nin ifâdesine göre kefen cümlesinden olan gömleğin etrafı dikilmiş olup olmaması; ilik konulmuş veyâ konulmamış olması müsâvîdir.

لَهُ فَأَعْطَاهُ النَّبِىُّ ﷺ قَمِيصَهُ فقال آذِنِّى أُصَلِّى عَلَيْهِ فَآذَنَهُ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يُصَلِّىَ عَلَيْهِ جَذَبَهُ عُمَرُ رضى الله عنهُ فقال أَلَيْسَ اللهُ نَهَاكَ أَنْ تُصَلِّىَ عَلَى الْمُنَافِقِينَ فقال أنا بَيْنَ خِيَرَتَيْنِ قال الله تعالى اسْتَغْفِرْلَهُمْ أَوْ لاَتَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْلَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ فَصَلَّى عَلَيه فَنَزَلَتْ وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَداً *

31-....... Ubeydullah şöyle demiştir: Bana Nâfi', İbn Umer'den tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Abdullah ibn Ubeyy öldüğü zamân oğlu Abdullah, Peygamber'e geldi ve: Yâ Rasûlallah! Gömleğini bana ver de babamı onun içinde kefenleyeyim; namâzını da Sen kıldır ve onun için mağfiret isteyiver, dedi. Peygamber(S), Abdullah'a kendi gömleğini verdi ve: *"Cenâze hazırlanınca bana haber ver de namâzını kılayım"* buyurdu. Müteâkıben Abdullah cenâzenin hazırlandığını Peygamber'e bildirdi. Peygamber onun cenâze namâzını kıldırmaya davrandığında Umer (R) Peygamber'i çekti ve: (Yâ Rasûlallah!) Allah seni münâfıklar üzerine namâz kılmaktan nehyetmedi mi? dedi[60]. Peygamber (S): *"Ben iki tercîh etme arasında serbestim* (yânî istiğfâr etmekte ve etmemekte muhayyerim). *Allah Taâlâ:* ***Onlar için istiğfâr et yâhud istiğfâr etme. Eğer onlar için yetmiş defa istiğfâr dahi etsen, yine Allah kendilerini kat'iyyen mağfiret etmiyecektir*** (et-Tevbe: 80) *buyurdu"* diye cevâb verdi. Ve Rasûlullah, Abdullah ibn Ubeyy'in cenâzesine namâz kıldı. Bunun üzerine: ***"Onlardan ölen hiçbir kimse üzerine duâ etme;*** (defn veyâ ziyâret için) ***kabrinin başında da dikilme. Çünkü onlar Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr ile kâfir oldular ve onlar fâsıklar olarak öldüler"*** (et-Tevbe: 84) [61].

---

60 Hz. Umer'in bu nehy hükmünü ***"Onlar için istiğfâr etsen de istiğfâr etmesen de haklarında birdir. Allah onları kat'iyyen mağfiret etmez. Şübhesiz Allah fâsıklar gürûhuna hidâyet vermez"***(el-Munâfıkûn:6) âyetinden almış olması muhtemildir. Umer'in ictihâdına göre istiğfâr, salât ile te'vîl edilmiş ve bu sözden namâzdan nehy buyurulduğu hükmü çıkarılmış olur.

Abdullah ibn Ubeyy, Medîne'de munâfıkların reîsi idi. Müslümânlara birçok kötülükleri dokunmuştu.

61 Bu hâdise üzerine et-Tevbe:84. âyetinin inmesi, Hz. Umer'in görüşünü doğrulamış oluyor.

Peygamber'in münâfıkların reîsine hayâtında musâmahalı davranması, öldüğünde mubârek gömleğini vermesi, cenâze namâzını kılması ve istiğfâr etmesinin sebebleri şöyle özetlenmiştir: Müslümânlar'ın ilk zamânlarında büyük bir kabîleye başkanlık etmekte bulunması, şeklen de olsa müslümân görülen bir zâtı her türlü kötülüklerine rağmen vaziyeti ıslâh ve idâre etmek basîretinin îcâbı olması, öldüğünde oğlu Abdullah'a bir taltîf olması, yâhud daha mühim olarak, bu zâtın son deminde Peygamber'in gömleği ile şefâat olunmak dileği gö-

٣٢ـ حدّثنا مالِكُ بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا ابنُ عُيَيْنَةَ عنْ عَمْرٍو سَمِعَ جابِراً رضى اللهُ عنهُ قال أتَى النبيُّ ﷺ عَبْدَاللهِ بنَ أُبَيٍّ بَعْدَ مادُفِنَ فأخْرَجَهُ فَنَفَثَ فِيهِ مِنْ رِيقِهِ وَألْبَسَهُ قَمِيصَهُ *

32-....... Bize İbnu Uyeyne, Amr ibn Dînâr'dan tahdîs etti. O, Câbir'den şöyle dediğini işitmiştir: Abdullah ibn Ubeyy gömüldükten sonra, Peygamber (S), Abdullah ibn Ubeyy'in yanına geldi ve onu çukurundan dışarı çıkarttı. Akabinde onun cildine kendi tükürüğünden üfledi ve ona gömleğini giydirdi 62.

٢٣ـ بابُ الكَفَنِ بِغَيْرِ قَمِيصٍ

23- GÖMLEKSİZ KEFENLEME BÂBI

٣٣ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ هِشَامٍ عنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ كُفِّنَ النبيُّ ﷺ فِى ثَلاثَةِ أثْوابٍ سَحُولٍ كُرْسُفٍ لَيْسَ فِيها قَمِيصٌ وَلاَ عِمَامَةٌ *

33-....... Âişe (R): Peygamber (S) üç tane beyaz pamuk bezi içinde kefenlendi. Bu kefen parçalarının içinde gömlek de, başlık da yoktu, demiştir.

٣٤ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ عَنْ هِشَامٍ قال حدّثنى أبى عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ كُفِّنَ فِى ثَلاثَةِ أثْوابٍ لَيْسَ فِيها قَمِيصٌ وَلاَ عِمَامَةٌ *

---

rülüp duyularak, kabîlesi halkından munâfık olanları ıslâh etmek gâyesi veyâ Bedir günü Abbâs'a giydirmiş olduğu gömleğine karşılık vermiş bulunması...

62 Bu Câbir hadîsinde Peygamber'in, Abdullah ibn Ubeyy'in kabrine defn edildikten sonra geldiği haber veriliyor. Bundan evvelki İbn Umer hadîsinde, gömülmezden evvel geldiği ve namâzını kıldığı haber verilmişti. İki hadîs arasında görülen bu zıdlığı şârihler şöyle gidermeye çalışmışlardır: İbn Umer hadîsindeki "gömleğini verdi" sözü, "ihsân etti" demektir. Peygamber'in vereceğini va'd etmesinden mecâzen "verdi" diye ta'bîr edilmiştir, demişlerdir. İbn Cevzî de Peygamber'in iki gömlek vermiş olması muhtemildir, der.

Câbir'in: "Peygamber İbn Ubeyy'i çukurundan çıkarttı ve ona gömleğini giydirdi" demesinden, bu ölünün gömleksiz defn olunduğu hatıra gelir. Yâhud Peygamber'in kendi gömleği ile teberrük etmesi istenildiğinden, ölünün üstündeki gömlek çıkarılıp Peygamber'in gömleği giydirilmiştir. Bâb başlığının ikinci kısmına delîl olan yer, işte burasıdır.

34-....... Âişe (R): Rasûlullah (S) içlerinde gömlek ve başlık bulunmayan üç tâne bez içinde kefenlendirildi, demiştir[63].

٢٤ ـ بابُ الكَفَنِ وَلاَ عِمَامَةٌ

24- BAŞLIK OLMAYARAK KEFEN BÂBI

٣٥ ـ حدّثنا إسْماعِيلُ قال حدّثنى مالِكٌ عنْ هِشامِ بنِ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ كُفِّنَ فِى ثَلاثَةِ أثْوابٍ بِيض سَحُولِيَّةٍ لَيْسَ فِيها قَمِيصٌ وَلاَ عِمَامَةٌ *

35-....... Âişe (R): Rasûlullah (S) pamuktan dokunmuş sahûliyye denilen üç parça beyaz bez içinde kefenlendi. Bu kefen parçaları içinde ne gömlek ve ne de başlık vardı, demiştir[64].

٢٥ ـ بابُ الكَفَنِ مِنْ جَمِيعِ المَالِ وَبِهِ قال عَطَاءٌ وَالزُّهْرِىُّ وَعَمْرُو بنُ دِينَارٍ وَقَتَادَةُ. وقال عَمْرُو بنُ دِينَارٍ الحَنُوطُ مِنْ جَمِيعِ المَالِ. وقال إبْرَاهِيمُ يُبْدَأُ بِالكَفَنِ ثُمَّ بِالدَّيْنِ ثُمَّ بِالوَصِيَّةِ. وقال سُفْيَانُ أجْرُ القَبْرِ والغَسْلِ هُوَ مِنَ الكَفَنِ

25- KEFEN, ÖLÜNÜN MALININ MECMÛUNDAN TESVİYE EDİLİR (ÜÇTE BİRİNDEN DEĞİL) BÂBI[65]

---

63 Hadîslerin bâb başlığına uygunluğu açıktır. Bunlara yakın bir metin, daha evvel de geçmişti.

64 Bu hadîsin de bir rivâyeti biraz önce geçmişti. Bu üç parça bez, lifâfe, izâr, ve kısa ridâ diye ta'rîf edilmiştir. Lifâfe, leff yânî sarmaktan alınmış olup "sargı" demektir. Cenâze ıstılâhında, ölünün başından ayağına kadar vucûdunu bürüyen örtüye denir.

İzâr da aynı ma'nâya hamledilmiştir; baştan aşağıya kadar vucûdu bürüyen örtü demektir. Bâzı fakîhler, izâr, omuzdan aşağıya bürüyen örtüdür, demişlerdir. Bir de yakasız, yensiz ve etrafı dikiş ile bastırılmamış, göğüs tarafı açılmamış bir parça vardır ki, buna yukarıda anlatıldığı şekliyle, gömlek denilemiyeceği âşikârdır. İşte bu üç parça bez, erkekler için sünnet kılınan bir kefendir. Hadîste başlık açıkça istisnâ edildiğinden, hesâba dâhil değildir.

Bu üç parça bezin temiz olmak şartıyle yeni veyâ kullanılmış olması musâvîdir.

65 Buhârî bu başlık ile ölünün techîz ve tekfîn masraflarının, malının ümûmundan yapılacağını bildirip, ölünün malının üçte birinden yapılır diyen küçük bir grubun görüşünü reddetmek istemiştir. Bu üçte bir görüşü, Hallâs ibn Umer'in kavli olduğu nakledilmiştir.

Atâ ibn Ebî Rebâh, ez-Zuhrî, Amr ibn Dînâr ve Katâde de bu görüşe kaail olmuşlardır [66]. Amr ibn Dînâr: Ölü yıkarken kullanılacak koku, ölünün malının mecmûundan sarf olunur, demiştir. İbrâhîm en-Nahaî de: Ölünün malından evvelâ kefen ile harcamaya başlanır. Sonra borcu ödenir. Sonra vasıyyeti yerine getirilir, demiştir. Sufyân es-Sevrî de: Kabir ücreti, yıkama harcaması, kefen masrafları cümlesinden sayılır, demiştir [67].

٣٦ــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المَكِّيّ قال حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ عنْ سَعْدٍ عنْ أبيهِ. قال أُتِيَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ عَوْفٍ رضى اللّٰهُ عنهُ يَوْماً بِطَعَامِهِ فقال قُتِلَ مُصْعَبُ بنُ عُمَيْرٍ وكانَ خَيْراً مِنِّي فَلَمْ يُوجَدْ لَهُ ما يُكَفَّنُ فِيهِ إلا بُرْدَةٌ وَقُتِلَ حَمْزَةُ أوْ رَجلٌ آخَرُ خَيْرٌ مِنِّي فلَمْ يُوجَدْ لَهُ مايُكَفَّنُ فِيهِ إلاَّ بُرْدَةٌ لَقَدْ خَشِيتُ أنْ يَكُونَ قَدْ عُجِّلَتْ لَنا طَيِّباتُنَا فِي حَيَاتِنَا الدُّنْيَا ثُمَّ جَعَلَ يَبْكِي *

36-....... Bize İbrâhîm ibn Sa'd, babası Sa'd ibn İbrâhîm'den; o da babası İbrâhîm ibn Abdirrahmân'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Babam Abdurrahmân ibn Avf'un önüne bir gün yemeği getirilmişti. Bunun üzerine dedi ki: Mus'ab ibn Umeyr (Uhud'da) şehîd edildi. Hâlbuki o benden çok hayırlı idi. Ona bir tek kaftândan başka içinde kefenlenleneceği birşey bulunmamıştı. Hamza da şehîd edildi - Yâhud diğer bir adam şehîd edildi, demiştir-. O da benden hayırlı idi. Ona da bir kaftândan -yâhud kaftânından- başka içinde kefenlenebileceği şey bulunamamıştı. Yemîn olsun ki ben, âhiret için kazandığımız hasenelerin bize bu dünyâ hayâtımızda peşin verilmiş olmasından endîşe etmişimdir, dedi; sonra da ağlamaya başladı [68].

---

66 Buhârî bâb başlığındaki hükümde, burada isimleri verilen tâbiî müctehidlerinin ittifâk etmiş olduklarını da bildirmiş oluyor. Bu müctehidlerin görüşleri Dârimî'de, Abdurrazzâk'ın *Musannaf*ında mevsûlen rivâyet edilmiştir.

67 Amr ibn Dînâr'ın bu sözünü Abdurrazzâk; İbrâhîm Nahaî'nin sözünü Dârimî; Sufyân es-Sevrî'nin sözünü de yine Dârimî mevsûl olarak rivâyet etmişlerdir.

68 İbn Hacer'in rivâyet husûsunda ekseriyyetini bildirdiği " بُرْدَهُ = burdehu (=Onun bürdesi)" nushasında mef'ûl zamîri Mus'ab'a râcî olduğundan, şehîdin kefenlendirildiği bürdenin kendisine âid olduğu tasrîh edilmiş bulunuyor. Bu ise hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânına uygunluğu bakımından son derece lâzım olan bir mes'eledir. Ölünün cümle malından en evvel tekfîn masraflarının ayrılması mes'elesidir. Bu da hadîsteki bürdenin Mus'ab'a âid olduğu tasrîh edilmekle te'mîn olunabilir.

٢٦ــ بابٌ اذا لَمْ يُوجَدْ إلاَّ ثَوْبٌ وَاحِدٌ

26- BÂB: BİR TEK BEZDEN BAŞKASI BULUNMADIĞI ZAMÂN (NE YAPILIR)?

٣٧ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقَاتِلٍ قال أخبرنا عَبْدُاللهِ قال أخبرنا شُعْبَةُ عنْ سَعْدِ بنِ إبْرَاهِيمَ عنْ أبيهِ إبْرَاهِيمَ أنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ عَوْفٍ رضى اللّٰهُ عنهُ أُتِىَ بِطَعَامٍ وكانَ صائِماً فقال قُتِلَ مُصْعَبُ بنُ عُمَيْرٍ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّى كُفِّنَ فِي بُرْدَةٍ إنْ غُطِّىَ رَأْسُهُ بَدَتْ رِجْلاهُ وَإنْ غُطِّىَ رِجْلاهُ بَدَا رَأْسُهُ وَأُرَاهُ قالَ وَقُتِلَ حَمْزَةُ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّى ثُمَّ بُسِطَ لَنَا مِنَ الدُّنْيَا ما بُسِطَ أوْ قال أُعْطِينَا مِنَ الدُّنْيَا ما أُعْطِينَا وَقَدْ خَشِينَا أنْ تَكُونَ حَسَنَاتُنَا عُجِّلَتْ لَنا ثُمَّ جَعَلَ يَبْكِى حَتَّى تَرَكَ الطَّعَامَ *

37-....... Bize Şu'be, Sa'd ibn İbrâhîm'den; o da babası İbrâhîm'den haber verdi. O şöyle demiştir: Oruçlu bulunduğu bir gün babam Abdurrahmân ibn Avf'un önüne bir iftâr sofrası getirilmişti. Babam (sofraya bakıp) şöyle dedi: Mus'ab ibn Umeyr (Uhud'da) şehîd edildi. Hâlbuki o benden daha hayırlı idi. Öyleyken Mus'ab bir tek bürde içinde kefenlendi. Bununla başı örtülse ayakları açılıyor; ayakları örtülse başı açılıyordu. Râvî dedi ki: Ben babam Abdurrahmân ibn Avf şunu da söyledi zannediyorum: Hamza da şehîd edildi. Hâlbuki o da benden daha hayırlı idi. Sonra bize dünyâ ni'metlerinden önümüze serilen bunca ni'metler yazılıp serildi -Yâhud da: Dünyâdan bize verilen bunca ni'metlere nâil olduk, dedi-. Hâlbuki bizler, âhiret için kazandığımız hasenelerin ta'cîl edilip de, bize dünyâda verilmiş olmasından endîşe etmekteyiz, dedi; sonra üzülerek ağlamaya başladı, hattâ yemeği de terkeyledi [69].

٢٧ــ بابٌ اذا لَمْ يَجِدْ كَفناً إلاَّ مايُوَارِى رَأْسَهُ أوْ قَدَمَيْهِ غَطَّى بِهِ رَأْسَهُ

Hadîsten, zarûret hâlinde bir kefenle yetinilebileceği ve bunun câiz olduğu hükmü alınmıştır. Yine bu hadîsten, ilk müslümanların ne kadar maddî imkânsızlık ve çetinlikler altında mücâdele ettikleri apaçık sezilmektedir.

69 Bâb başlığındaki suâlin cevâbı hadîs metninde mevcûddur. O da "Mus'ab ibn Umeyr bir tek bürde içinde kefenlendi" sözüdür. Şübhesiz ki bürde, bir tek bezden ibârettir.

27- BÂB: ÖLÜ SÂHİBLERİ, ÖLÜNÜN YALNIZ BAŞ TARAFINI YÂHUD YALNIZ AYAK TARAFINI ÖRTECEK ŞEYDEN BAŞKA KEFEN YAPACAK BİRŞEY BULAMADIKLARI ZAMÂN, O TEK ŞEYLE ÖLÜNÜN YALNIZ GÖVDESİYLE BAŞ TARAFINI ÖRTERLER

٣٨ـ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصِ بنِ غِيَاثٍ قال حدّثنا أَبِي قال حدّثنا الأَعْمَشُ قال حدّثنا شَقِيقٌ قال حدّثنا خَبَّابٌ رضى الله عنهُ قال هاجَرْنا مَعَ النبيِّ ﷺ نَلْتَمِسُ وَجْهَ اللّهِ فَوَقَعَ أَجْرُنا عَلَى اللّهِ فَمِنَّا مَنْ ماتَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئاً مِنْهُمْ مُصْعَبُ بنُ عُمَيْرٍ وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهْوَ يَهْدِبُهَا قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ نَجِدْ ما نُكَفِّنُهُ إلاَّ بُرْدَةً إذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلاهُ وَإِذَا غَطَّيْنَا رِجْلَيْهِ خَرَجَ رَأْسُهُ فَأَمَرَنا النبيُّ ﷺ أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الإِذْخِرِ *

38-....... Bize Habbâb (R) tahdîs edip şöyle dedi: Biz Allah rızâsını kasdederek Peygamber (S) ile hicret ettik. Artık ecrimiz (va'di gereğince) Allah'a vâcib oldu. Yoldaşlarımızdan bunun ecr ve ni'metinden hiçbirşey tatmadan âhirete gidenler vardır. Mus'ab ibn Umeyr bunlardan birisidir. Dostlarımızdan, kendilerine hicret semeresi ulaşan ve bu meyveyi devşirenler de vardır. Mus'ab, Uhud günü şehîd edilmişti de biz onu saracak bir kefen bulamamıştık. Yalnız (şehîde âid) bir kaftân bulmuştuk da bu şehîdi ona sarmağa çalışmıştık [70]. Bürdeyle başını örttüğümüzde ayakları açığa çıkıyor; ayaklarını örttüğümüz zamân ise başı açığa çıkıyordu. (Bu yokluk karşısında) Peygamber (S) bize şehîdin başını örtmemizi ve ayaklarının üstüne de ızhır (denilen kokulu ottan) koymamızı emreyledi [71].

٢٨ـ بابُ مَنِ اسْتَعَدَّ الكَفَنَ فِي زَمَنِ النبيِّ ﷺ فَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِ

---

70 *el-Burdu* (البُرْدُ); bâ'nın zammı ile bir nevi' çizgili yânî çubuklu kumaş adıdır... ve bir nevi' abâya denir ki ihrâm gibi bedene bürünürler. Ve bu cemi'dir; müfredi bürde'dir. Ve hâlen bu diyârlarda hırka ta'bîr ettiğimiz libâsa da bürde ıtlâk edilir *(Kaamûs Ter.)*.
Şârih Aynî, bürde'yi nemîre ile tefsîr ediyor ki, alaca yün kaftân demektir. *Sa'leb* de yaşlı kadınların giydikleri çizgili bir sevbdir, demiştir.

71 Şehîde kefen yapmak için üzerinde taşıdığı bu bir tek bürdeden başka birşey bulunmaması, Mus'ab ibn Umeyr'in ne derece fakîrlik ve ihtiyaç içinde olduğunu pek belîğ şekilde göstermektedir. Hadîsin bâb başlığına delâleti gâyet açıktır.

28- PEYGAMBER (S) ZAMÂNINDA KEFEN HAZIRLAYAN VE BU İŞİ REDD VE İNKÂR OLUNMAYAN KİMSE BÂBI [72]

٣٩ ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مَسْلَمَةَ قال حدّثنا ابنُ أبِى حَازِمٍ عنْ أبِيهِ عنْ سَهْلٍ رضى اللّهُ عنهُ أنّ امْرَأةً جاءَتْ النبىَّ ﷺ بِبُرْدَةٍ مَنْسُوجَةٍ فِيهَا حَاشِيَتُهَا أتَدْرُونَ مَاالبُرْدَةُ قالُوا الشَّمْلَةُ قال نَعَمْ قَالَتْ نَسَجْتُهَا بِيَدِي فَجِئْتُ لِاكْسُوكَهَا فأخَذَهَا النبىُّ ﷺ مُحْتَاجًا إلَيْهَا فَخَرَجَ الَيْنَا وإنَّهَا إزَارُهُ فَحَسَّنَهَا فُلاَنٌ فقال اكْسُنِيهَا ما أحْسَنَهَا قال القَوْمُ ما أحْسَنْتَ لَبِسَهَا النبىُّ ﷺ مُحْتَاجًا اِلَيْهَا ثُمَّ سَألْتَهُ وَ عَلِمْتَ أنّهُ لاَ يَرُدُّ. قال إنِّى وَاللّهِ ما سَألْتُهُ لِألْبَسَهَا إنَّمَا سَألْتُهُ لِتَكُونَ كَفَنِى . قال سَهْلٌ فَكانَتْ كَفَنَهُ *

39-....... Sehl ibn Sa'd'den (o, şöyle demiştir): Bir kadın kenarlı dokunmuş bir bürdeyi Peygamber'in yanına getirdi. Sehl:

— Bilir misiniz, bürde nedir? diye sordu.

Oradakiler:

— Şemledir, ihrâmdır, diye cevâb verdiler.

Sehl:

— Evet öyledir, dedi.

Kadın:

— Bu bürdeyi kendi elimle dokudum ve sana giydirmek için geldim, dedi.

Peygamber de o bürdeyi aldı ve zâten kendisinin böyle bir bürdeye ihtiyâcı vardı. Akabinde Peygamber o bürdeyi örtünerek bizim yanımıza çıktı. Fulân sahâbî de bu bürdenin güzelliğini belirtti ve:

— (Yâ Rasûlallah!) Bu ne kadar güzel; bunu bana giydir, dedi.

Orada bulunanlar, o zâta:

— Bunu söylemekle iyi etmedin. Peygamber bu bürdeyi ihtiyâcı olarak giymişti. Sonra sen Peygamber'in hiçbir isteyeni reddetmez olduğunu bildiğin hâlde bunu kendisinden istedin, dediler.

O da:

— Vallâhi ben bu bürdeyi giymek için istemedim. Ben onu ancak benim kefenim olsun diye istedim, dedi.

Sehl ibn Sa'd: Hakîkaten bu bürde o zâtın kefeni oldu, demiştir [73].

---

72 Buhârî bu başlık ile Peygamber devrinde kefenini hayâtta iken hazırlayan kimseyi, Peygamber'in reddetmediğini isbât için getirmiştir.

73 Bu bürdeyi Peygamber'e getiren kadının ismini, sonra bürdenin güzelliğini belirtip onu Peygamber'den isteyen sahâbînin ismini Buhârî vermemiştir. Buna

٢٩ـ بابُ اتِّباعِ النِّسَاءِ الجَنَائِزَ

29- KADINLARIN CENÂZELER ARDINDAN GİTMELERİ (MES'ELESİ) BÂBI [74]

٤٠ ـ حدّثنا قَبِيصَةُ بنُ عُقْبَةَ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ خالِدٍ عنْ أُمِّ الهُذَيْلِ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللّٰهُ عنها قالَتْ نُهِينَا عنِ اتِّباعِ الجَنَائِزِ وَلَمْ يُعْزَمْ عَلَيْنَا *

40-....... Ümmü Atıyye: Biz kadınlar cenâzeler ardında gitmekten nehy olunduk. Cenâzeler ardından gitmek bizim üzerimize vâcib kılınmadı, demiştir [75].

٣٠ـ بابُ حَدِّ المَرْأةِ عَلَى غَيْرِ زَوْجِهَا

30- KADININ, KOCASINDAN BAŞKALARININ ÖLÜMÜ ÜZERİNE

---

sebeb, verilen isimlerde çeşitlilik bulunması olabilir. Fakat Sehl'in son ifâdesinden, onun bu sahâbîyi iyi bildiği anlaşılır.

Hadîs bâb başlığına tamâmiyle uygun bir delîldir. Hadîste hakîkaten Peygamber'den kefen yapmak üzere istenmiş, Peygamber bu isteği kabûl etmiş, sahâbîler evvelâ bunu kendisi giymek için istedi sanarak hoş görmemişler; sonra kefen yapmak için istediğini anlayınca ses çıkarmamışlardır. Bu vak'adan bir mü'min hayâtta iken ölümden sonrası için kefen gibi techîz ve tekfîn ihtiyâclarını hazırlamasının cevâzı hükmü çıkarılmıştır. Hattâ bu hazırlık meâd için olduğundan, fazîlet kabûl edilmiştir. Peygamber (S): *"Mü'minlerin îmânca en fazîletlisi, ölümü çok hatırlayan ve ona iyi hazırlanandır"* buyurmuştur *(Umdetu'l-Kaarî).*

74 Kadınların cenâzeler ardında gitmelerinin nehyedilmesi mes'elesinde bu nehyin tahrîmî veyâ tenzîhî olduğu veyâ bâzı kayıdlarla cevâzı şeklinde görüşler vardır. Buhârî bu görüş ayrılıklarından dolayı, bu husûstaki hükmü kesinleştirmemiştir.

75 Hadîsin bu son fıkrası "Cenâzeler ardında gitmek bize vâcib kılınmadı" ma'nâsına olabileceği gibi, "Bize cenâzeleri teşyî' ve arkalarından gitmemizin nehyedilmesi, diğer nehiyler derecesinde şiddetli ve te'kîdli kılınmadı" ma'nâsına da gelir. Her iki takdîre göre de Ümmü Atıyye: "Bize cenâzeleri teşyî' harâm edilmeyerek mekrûh kılındı" demiş olur. Buna göre hadîsin zâhiri, bu hehyin tenzîhî bir nehiy olmasını gerektirir. Âlimler cumhûrunun mezhebi de budur.

İbn Ebî Şeybe'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği bir hadîs şöyledir: Peygamber (S) bir cenâzede idi. Umer'in bir kadına bağırdığını gördü de ona hitâben: *"Yâ Umer, o kadını serbest bırak. Çünkü şu an, göz ağlamakta, gönül musîbete uğramış, ölüm hâdisesinin de yakın bulunduğu bir zamândır"* buyurdu. Bu Ebû Hureyre hadîsini Hâkim de *el-Müstedrek*'de tahrîc etmiştir *(Umdetu'l-Kaarî).*

Hulâsa kadınların cenâzeler ardından gitmeleri hakkındaki en kuvvetli görüş, bu nehyin tenzîhî olmasıdır.

YAS İÇİN SÜSLENMEYİ TERKETME SÜRESİ BÂBI

٤١ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال **حدّثنا** بِشْرُ بنُ المُفَضَّلِ قال **حدّثنا** سَلَمَةُ بنُ عَلْقَمَةَ عنْ مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ قال تُوفِّيَ ابنٌ لِأُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللّٰهُ عنها فَلَمَّا كانَ اليَوْمُ الثالِثُ دَعَتْ بِصُفْرَةٍ فَتَمَسَّحَتْ بِهِ وقالَتْ نُهِينَا أنْ نُحِدَّ أكْثَرَ مِنْ ثَلاثٍ إلاَّ بِزَوجٍ *

41-....... Muhammed ibn Sîrîn şöyle demiştir: Ümmü Atıyye'nin bir oğlu ölmüştü. Vefâtının üçüncü günü olunca, Ümmü Atıyye safranlı bir koku istedi. Akabinde bu kokuyu kendisine sürdü de: Biz kadınlar, kocadan başka ölüler için üç günden fazla yas tutmaktan nehyolunduk, dedi.

٤٢ ـ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ قال **حدّثنا** سُفْيَانُ قال **حدّثنا** أيُّوبُ بنُ مُوسَىٰ قالَ أخبرنى حُمَيْدُ بنُ نافِعٍ عنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ أبِي سَلَمَةَ قالَتْ لَمَّاجاءَ نَعْىُ أبى سُفْيَانَ مِنَ الشامِ دَعَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ رضى الله عنها بِصُفْرَةٍ فِي اليَوْمِ الثَّالِثِ فَمَسَحَتْ عارِضَيْهَا وَذِراعَيْهَا وقالَتْ إنِّى كُنْتُ عنْ هٰذَا لَغَنِيَّةً لَوْلاَ أنِّى سَمِعْتُ النبىَّ ﷺ يَقُولُ لاَيحِلُّ لامْرَأةٍ تُؤمِنُ بِاللهِ وَاليَوْمِ الآخِرِ أنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاَثٍ إلاَّ عَلَى زَوْجٍ فإنَّهَا تُحِدُّ عَلَيْهِ أرْبَعَةَ أشْهُرٍ وَعَشْراً *

42-....... Bize Eyyûb ibnu Mûsâ tahdîs edip şöyle dedi: Bana Humeyd ibnu Nâfi', Ebû Seleme'nin kızı Zeyneb'den haber verdi. (Ümmü Habîbe'nin kendi kızı ve râvîsi olan Ebû Seleme kızı) Zeyneb şöyle demiştir [76]: Şam'dan Ebû Sufyân'ın ölüm haberi Medîne'ye geldiği-

---

76 Ümmü Habîbe, Peygamber'in zevcelerindendir. Ebû Sufyân'ın kızı ve Muâviye'nin kızkardeşidir. İsmi de Ramle'dir. İslâm'ın evvelinde kocası Abdullah ibn Cahş ile birlikte Habeşistan'a hicret etmiş idi. Kocası orada hristiyan olarak vefât ettiğinden, Habeşistan'da iken Peygamber'e nikâhı vekâletle yapılmış ve mehri de Peygamber hesâbına Necâşî tarafından ödenip, Medîne'ye gönderilmiştir. Ümmü Habîbe ilk müslümân olan kadınlardandır. Dînî salâbeti ile meşhûrdur. Sahîh rivâyete göre 44 hicrî yılında vefât etmiştir.

Zeyneb bintu Ebî Seleme'ye gelince, bu da Ümmü Habîbe'nin ilk kocası olan Abdullah'tan olan kızıdır. Abdullah Ebû Seleme künyesi ile anıldığı için, Zeyneb de Ebû Seleme kızı diye anılırdı. Bu sebebden Zeyneb, Peygamber'in üvey kızıdır. Ümmü Habîbe'nin ilk kocasından Umer ibn Ebî Seleme isminde bir de oğlu vardı. Bu da, buradaki Zeyneb'in kardeşi oluyordu. Bu Zeyneb, 73 târihinde vefât etmiştir.

nin üçüncü günü (Ebû Sufyân'ın kızı, annem) Ümmü Habîbe zağferânlı bir koku istedi. Akabinde bunu iki yanağının safhasına ve iki kollarına sürdü ve: Şübhesiz ben böyle süslenmekten müstağnî bir kadınım. Fakat ben Peygamber(S)'i şöyle buyururken işittim: *"Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kadının, eşinden başka bir ölü üzerine üç günden fazla yas tutması halâl olmaz. Lâkin kadın, eşinin ölümü üzerine dört ay on gün yas tutar"* [77].

٤٣ ـ حدّثنا إسْماعِيلُ قال **حدّثني** مالِكٌ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ أبي بَكْرِ ابنِ مُحَمَّدِ بنِ عَمْرِو بنِ حَزْمٍ عَنْ حُمَيْدِ بنِ نافِعٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أبي سَلَمَةَ أخْبَرَتْهُ قالَتْ دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ زَوْجِ النبيِّ ﷺ فقالَتْ سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقولُ لايَحِلُّ لامْرَأةٍ تُؤْمِنُ باللهِ وَاليَوْمِ الآخِرِ تحِدُّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثلاثٍ إلاَّ عَلَى زَوْجٍ أرْبَعَةَ أشْهُرٍ وَعَشْراً ثُمَّ دخَلْتُ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ حِينَ تُوُفِّيَ أخُوها فَدَعَتْ بِطِيبٍ فَمَسَّتْ ثُمَّ قالَتْ مالِي بالطِّيبِ مِنْ حاجَةٍ غَيْرَ أنِّي سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ عَلَى المِنْبَرِ يَقولُ لايَحِلُّ لامْرَأةٍ تُؤْمِنُ باللهِ وَاليَوْمِ الآخِرِ تُحِدُّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاثٍ إلاَّ عَلَى زَوْجٍ أرْبَعَةَ أشْهُرٍ وَعَشْراً *

43-....... Zeyneb bintu Ebî Seleme (R) haber verip şöyle demiştir: Ben Peygamber'in zevcesi olan Ümmü Habîbe'nin yanına girdim. Ümmü Habîbe şöyle dedi: Ben Rasûlullah(S)'tan işittim, şöyle buyuruyordu: *"Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kadına zevcinden başka bir ölü için üç günden fazla yas tutması halâl olmaz. Lâkin kadın, zevcinin ölümü üzerine dört ay on gün yas tutar"*.

Zeyneb bintu Ebî Seleme şöyle dedi: Sonra bir kerre de ben, erkek kardeşi vefât ettiğinde Zeyneb bintu Cahş'ın yanına girdim. Zeyneb bintu Cahş da bir koku isteyip kendisine sürdü [78]. Sonra da şöyle

---

77 *el-İhdâd*, kadının zevcine yâhud akrabâsından birinin ölümü üzerine yas ve mâtem tutmasıdır. Cevherî, bu mâtemi "Kadının ellerini ve saçlarını kınalamaması, hüzün ifâde eder bir tarzda boyasız elbise giyinip süslenmekten çekinmesidir" diye ta'rîf etmiştir.

Kadının, kocasından başkasının ölümü üzerine tutacağı yas müddeti üç gündür. Bu üç gün hüzün ve kederin şiddetli olduğu zamândır. Bu yas, vâcib de değildir. Çünkü hadîste vücûb ifâde eden bir sîga yoktur.

78 Zeyneb bintu Cahş, Peygamber'in halası Umeyye bintu Abdilmuttalib'in kızıdır. Hicretin üçüncü yılı dul kalmış ve Peygamber'in kadınları arasına katılmıştır. Zeyneb 20. hicret yılında vefât etmiştir. Zeyneb bintu Cahş'in Abdullah, Ubeydullah ve Ebû Ahmed adlarında üç erkek kardeşi vardı. Bunlardan Abdullah ile Ebû Ahmed, kendisinden evvel vefât ettiğinden hadîste zikredilen yasın, Ubeydullah'ın Habeşistan'da vefâtını işittiğinde tutmuş olması mümkindir.

dedi: Benim gibi yaşını başını almış bir kadının kokuya ne ihtiyâcı olabilir? Şu kadar ki, ben Rasûlullah(S)'tan minber üzerinde işittim, şöyle buyuruyordu: *"Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kadına, zevcinden başka bir ölü için üç günden fazla yas tutması halâl olmaz. Lâkin kadın, zevcinin ölümü üzerine dört ay on gün yas tutar"* [79].

٣١ــ بابُ زِيارَةِ القُبُورِ

31- KABİRLERİ ZİYÂRET ETMEK BÂBI

٤٤ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا ثابتٌ عنْ أنَسٍ ابنِ مالِكٍ رضي اللهُ عنهُ قال مَرَّ النبيُّ ﷺ بامْرأةٍ تَبْكِي عِنْدَ قَبْرٍ فقال اتَّقِي اللهَ واصْبِرِي قالَتْ إلَيْكَ عَنِّي فإنَّكَ لَمْ تُصَبْ بِمُصِيبَتِي وَلَمْ تَعْرِفْهُ فَقِيلَ لَهَا إنَّهُ النبيُّ ﷺ فَأتَتْ بابَ النبيِّ ﷺ فَلَمْ تَجِدْ عِنْدَهُ بَوَّابِينَ فَقالَتْ لَمْ أعْرِفْكَ فقال إنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأُولَى *

44-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), bir kabir yanında ağlamakta olan bir kadının yanından geçti de, o kadına:

— *"Allah'a ıttıkaa et ve sabreyle"* buyurdu.

Kadın:

— Benden uzaklaş, sen benim musîbetimle musîbetlenmedin, dedi.

Kadın Peygamber'i tanımıyordu. Kadına:

— Bu zât Peygamber'dir, denildi.

Bunun üzerine kadın Peygamber'in kapısına geldi. Kadın, Peygamber'in kapısı yanında kapıcılar (bekçiler) bulmadı [80]. (Peygam-

---

79 Bu yas, zevcin zevce üzerinde meşrû bir hakkıdır. Ölüm gibi acı bir âkıbetle eşinden, hayât yoldaşından ayrılan bir kadının, iddeti zamânında süslenmesi şuûrsuzca bir hareket olur. Kadının bu müddet içinde zîneti ve süslenmeyi terketmesi, hem kaybettiği hayât ortağının toprağına hürmet, hem de ölünün ana baba gibi hayâtta olan âile ferdlerine karşı bir saygı ifâde eder. Bunun ehemmiyetini ve vucûbunu her duygulu insan kendi gönlünde hisseder (*Tecrîd Ter.*, IV, 468).

Bu bâbdaki hadîslerde kadının kocasından başka ölen yakınları için üç gün; kocası için ise *dört ay on gün* yas olarak süslenmeyi bırakacağı husûsu delîllenmiş oluyor. Hadîslerin bâb başlığına delâletleri bu yönden açıktır.

80 Kadının bu müşâhedesi, Peygamber'in bütün hayâtının ve zamânının halk arasında geçtiğine, kapısı önünde sultân saraylarında olduğu gibi kapıcılar, muhâfızlar ve içeri girmeye mâni' olucu bekçiler bulunmadığına, halk içinde gezerken de sağında solunda gözcüler, muhâfızlar bulunmadığına açıkça delâlet eder.

ber'in yanına girdi de:)

— Ben seni bilemedim, dedi.

Peygamber (S):

— *"Sabr ancak musîbetin birinci darbesi sırasındadır"* buyurdu [81].

٣٢ــ باب قَوْلِ النبىِّ ﷺ يُعَذَّبُ المَيِّتُ بِبَعْضِ بُكاءِ أهْلِهِ عَلَيْهِ إذَا
كانَ النَّوْحُ مِنْ سُنَّتِهِ لِقَوْلِ اللهِ تَعَالَى قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ ناراً وَقال
النبىُّ ﷺ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عنْ رَعِيَّتِهِ فإِذَا لَمْ يَكُنْ من سُنَّتِه فَهْوَ
كمَا قالَتْ عائِشَةُ رضى اللهُ عنها لاَتَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى وَهْوَ كَقَوْلِهِ
تعالى وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلةٌ ذُنُوباً إِلَى حِمْلِهَا لاَيُحْمَلْ مِنْهُ شيءٌ وما يُرَخَّصُ
مِنَ البُكاءِ فِى غَيْرِ نَوْحٍ. وقال النبىُّ ﷺ لاَتُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْماً إلا كانَ

---

81 Bu hadîsin bâb başlığına delâleti açık olup, kabir ziyâretinin mutlak sûrette cevâzını; ziyâretçinin erkek veyâ kadın olması; ziyâret edilen kabrin müslim veyâ gayri müslime âid bulunmasının musâvî olduğunu ifâde etmektedir. Çünkü hadîste böyle bir ayırma yoktur.

Kabir ziyâreti hakkındaki ibâha, umûmî bir mubâh kılınmadır. Nitekim kabir ziyâretinden nehy de vaktiyle umûmî idi; sonra bu nehy nesh edildi ve umûma mubâh kılındı. Erkekler için de, kadınlar için de câiz oldu. Bunun mubâh kılınması hakkında birçok hadîsler gelmiştir:

Bureyde (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S): *"Ben sizleri kabirleri ziyâret etmekten nehyetmiştim; artık şimdi kabirleri ziyâret ediniz"* buyurdu (Müslim) hadîsi gibi...

Kadınlar için kabir ziyâretinin mubâh olduğuna tarafdâr olan âlimlerin dayandıkları en kuvvetli delîl, İbni Abdilberr'in *Temhîd*'de Abdullah ibn Ebî Muleyke'den rivâyet ettiği şu haberdir:

İbn Ebî Muleyke şöyle demiştir: Âişe bir kerre kabirlerden doğru geliyordu. Kendisine:

— Ey Mü'minlerin Anası, nereden geliyorsun? diye sordum.

Âişe:

— Kardeşim Abdurrahmân ibn Ebî Bekr'in kabrini ziyâret ettim; oradan geliyorum, dedi.

Ben ona:

— Rasûlullah kabirleri ziyâretten nehyetmez mi idi? dedim.

Âişe:

— Evet, vaktiyle nehyetmiş idi; fakat sonra ziyâret edilmesini emretti, dedi.

Âişe'nin bu hükmü ve beyânına ve diğer hadîslere istinâden âlimler cumhûru kadınlar için kabir ziyâretinin mubâh olduğunu kabûl etmişlerdir. Yalnız bu ziyâretin erkek-kadın karışık olarak yapılması sûretinde mesfedete vesîle olabileceği için gençlerin iştirâki doğru bulunmamıştır. Yalnız kadınlara âid ziyârette böyle bir mahzûr olmadığından, genç ihtiyâr diye bir ayırıma luzûm görülmemiştir (*Umdetu'l-Kaarî*, IV, 75-78).

عَلَى ابْنِ آدَمَ الأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا وَذَلِكَ لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ القَتْلَ

32- PEYGAMBER(S)'İN: *"Ölü, kendi âilesinin bir nevi' ağlamasından dolayı azâb olunur"* SÖZÜ BÂBI [82]

Bu azâblanmaya sebeb olan ağlama, sağlığında ölülere feryâdla ağlama, ölünün kendi âdeti ve hayât yolundan olduğu zamândır [83].

Çünkü Yüce Allah: *"Ey îmân edenler, kendilerinizi ve âile ferdlerinizi ateşten koruyun..."* buyurmuştur (et-Tahrîm: 6).

Peygamber de: *"Her biriniz birer çobandır ve güttüklerinden sorumludur"* buyurmuştur [84].

Ölü üzerine yapılan ağlama, ölünün hayâtta iken yapageldiği sünnetinden meydana gelmiş değilse, işte bu nevi' ağlama Âişe'nin dediği gibidir: *"Günâhkâr hiçbir nefs diğerinin (günâh) yükünü taşımaz"* (el-En'âm: 164; el-İsrâ: 15; Fâtır: 18; ez-Zumer: 7; en-Necm: 38).

---

82 Buhârî bu hadîsi bâb içinde İbn Abbâs'tan böyle "Ağlamasının bâzısı, yânî bir nevi' ile..." şeklinde kayıdlı olarak; İbn Umer'den de: "Ağlaması ile..." diye kayıdsız olarak mevsûlen rivâyet etmiştir. Buhârî, kayıdlı olan İbn Abbâs hadîsini bu başlıkta tercîhan zekretmekle, kayıdsız olanın kayıdlıya hamledilmesi gerektiğini işâret etmiş oluyor.

83 Buhârî bununla ölünün hayâtta iken ağlayıcı olup olmaması sûretiyle bir farka işâret ederek: "Sağlığında ölülere feryâdla ağlamayı âdet edinen kimse âilesinin kendisine ağlamasıyle azâb olunur" fıkrasıyle birinci nev'in hükmünü bildiriyor. Buna da et-Tahrîm: 6. âyetiyle istidlâl ediyor. Âyetle istidlâl sûretine gelince, şöyledir: Hayâtında ölülere feryâdla ağlayıcılık eden bir adam, çocuklarını da bu çirkin âdete alıştırmış ve kendisi ölünce, bu alışık âile halkı bu defa da kendisine feryâdla ağlayacaklarından, iyi terbiyeleri ve çirkin işlerden korunmalarıyle vazîfeli bulunduğu âilesi ferdlerini iyi terbiyeleri şöyle dursun, ağlayıcılık gibi bir mekrûha alıştırmış bulunduğundan kendi kötü eseri olarak azâb olunur demek olur.

Buhârî bu âyetten sonra da'vâsını te'yîd için Cumua Kitâbı'nda geçen çobanlık ve sorumluluk hadîsini de getirmiştir. Bu hadîsle devlet reîsinden hammala kadar cem'iyetin her ferdinin karşılıklı hakk ve vazîfeleri ve sorumlulukları bulunduğunu, çocukların iâşeleri ve iyi tahsîl ve terbiye edilmeleri sorumluluğunu hatırlatıyor.

Buhârî böylece feryâdla ağlayıcılığı âdet edinen kimseye, âilesi feryâdla ağlayıp mâtem tutarlarsa, kendi taksîri eseri olarak azâb edileceğini Kitâb ve sünnetle delîllendirmiş bulunuyor.

84 Buhârî bu fıkra ile ikinci nev'e işâret ederek: Ölen kişi hayâtta iken ölülere feryâd etmek alışkanlığında değilse, şimdi âilesinin kendi arkasından feryâdla ağlamalarından sorumlu değildir. Bu kimse Âişe'nin dediği gibi (el-En'âm:163,...) âyetlerinin hükmüne tâbi'dir deyip, bunu da diğer bir âyet grubu ile takviye ediyor.

Bu da Yüce Allah'ın şu kavli gibidir:
"Günâh işleyen hiçbir nefs, başkasının günâhını çekmez. Eğer yükü ağır bir kişi** (diğer birini)* ***onu taşımaya çağırırsa, bu, hısmı da olsa, kendisine ondan hiçbirşey yükletilmez..." (Fâtır: 18).
Ruhsat verilen ağlama ise, feryâdsız olan ağlama nev'idir[85]**.**
Ve Peygamber (S) şöyle buyurdu:
"Herhangi bir nefs zulm ile öldürülecek olursa, muhakkak onun kan günâhından bir pay, birinci âdemoğlu üzerinde sâbit olur. Bu da şundandır: çünkü o birinci âdemoğlu öldürmeyi âdet edenlerin birincisidir"[86].

٤٥ ــ **حدّثنا** عَبْدَانُ وَمُحَمَّدٌ قالا أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا عاصِمُ ابنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قال **حدّثني** أسامَةُ بنُ زَيْدٍ رضى اللهُ عنهما قال أرْسَلَتِ ابْنَةُ النبيِّ ﷺ إلَيْهِ إنَّ ابْناً لِي قُبِضَ فَأْتِنَا فأرْسَلَ يُقْرِىءُ السَّلاَمَ وَيَقُولُ إنَّ لله ما أخَذَ وَلَهُ ماأعْطَى وَكُلٌّ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ فأرْسَلَتْ إلَيْهِ تُقْسِمُ عَليهِ لَيَأْتِيَنَّهَا فقامَ وَمَعهُ سَعْدُ بنُ عُبَادَةَ وَمُعَاذُ بنُ جَبَلٍ وَأُبَيُّ بنُ كَعْبٍ وَزَيْدُ بنُ ثابتٍ وَرِجالٌ فَرُفِعَ إلَى رسولِ اللهِ ﷺ الصَّبِيُّ وَنَفْسُهُ تَتَقَعْقَعُ قال حَسِبْتُهُ أنَّهُ قال كَأَنَّهَا شَنٌّ فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ فَقَالَ سَعْدٌ يارَسولَ اللهِ ماهٰذَا فَقال هٰذِهِ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ وَإنَّمَا يَرْحَمُ اللهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ *

45-....... Usâme ibn Zeyd (R) tahdîs edip şöyle dedi: Peygamber(S)'in kızı (Zeyneb) Peygamber'e:

— Oğlum öldü, bana geliniz, diye haber gönderdi.

Peygamber de kızına selâm söyleyerek:

---

85 Burası da aslında İbn Ebî Şeybe, Taberânî ve Hâkim'in tahrîc ettiği bir hadîstir. Buhârî'nin şartı üzere olmadığı için, sâdece ona işâret etmekle yetinmiştir. Bu fıkra bâb başlığına ma'tûf bir parça olduğundan "Ve ruhsat verilen ağlama nev'i feryâdsız olandır bâbı" takdîrindedir.

86 Buhârî bu hadîsi Diyetler Kitâbı'nda mevsûlen rivâyet etmiştir. Bunu burada getirmesi, kaatil olmayı ilk çıkaran ve âdet eden kimseye, kıyâmete kadar meydana gelecek katl suçlarından bir pay ayrıldığı gibi, âilesi içinde ölü üzerine feryâdla ağlama âdetini koyup devâm ettirenin de aynı şekilde suçlu olacağını delîllendirmek içindir.

— *"Allah'ın aldığı ve verdiği her şey Allah'a âiddir ve her şey Allah katında belirlenmiş bir müddet, bir ömür iledir. Binâenaleyh ey kızım, sen sabr et ve bu sabrın Allah yanında sevâbı olduğunu hatırla"* diye cevâb yolladı.

Bu defa Zeyneb, Peygamber'e yemîn vererek:

— Muhakkak geliniz, diye haber gönderdi.

Bu haber üzerine Peygamber kalktı. Maiyyetinde Sa'd ibn Ubâde, Muâz ibn Cebel, Ubeyy ibn Ka'b, Zeyd ibn Sâbit ve bir takım insanlar olduğu hâlde Zeyneb'in evine geldi. Çocuk Rasûlullah'ın kucağına verildi. Çocuğun canı gidip gelmekte ve hareket hâlinde idi. Râvînin: Vucûdu sanki (zaîflıktan) eski su kırbası gibi idi, dediğini sanıyorum demiştir. Rasûlullah'ın iki gözü yaş döktü. Sa'd ibn Ubâde:

— Yâ Rasûlallah, bu yaş, bu ağlayış nedir? dedi.

Rasûlullah:

— *"Bu göz yaşı, bir rahmettir ki, Allah onu kullarının gönülleri içine koymuştur. Allah ancak kullarından merhametli olanlara merhamet ihsân eder"* buyurdu [87].

٤٦ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا أَبو عامِرٍ قال حدّثنا فُلَيْحُ ابنُ سُلَيْمَانَ عنْ هِلاَلِ بنِ عَلِيٍّ عنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللّٰهُ عنهُ. قال شَهِدْنا بِنْتاً لِرَسولِ اللهِ ﷺ قال وَرَسولُ اللهِ ﷺ جالِسٌ عَلَى القَبْرِ قال فَرَأَيْتُ عَيْنَيْهِ تَدْمَعَانِ قال فقال هَلْ مِنْكُمْ رَجُلٌ لَمْ يُقَارِفِ اللَّيْلَةَ فقال أَبو طَلْحَةَ أنا. قال فانْزِلْ قال فَنَزَلَ فِي قَبْرِها *

46-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Bizler Rasûlullah'ın bir kızının (Ümmü Kulsüm'ün) cenâzesinde hazır bulunduk. Enes dedi ki: Rasûlullah kabrin bir tarafına oturmuştu. Yine Enes dedi ki: Ben Rasûlullah'ın iki gözünün yaş akıtmakta olduğunu gördüm. Yine Enes dedi ki: Rasûlullah (S):

— *"İçinizde bu gece günâh işlememiş kimse var mıdır?"* diye sordu.

Ebû Talha:

— Ben varım, dedi.

Rasûlullah:

— *"Haydi kabre in!"* buyurdu.

---

87 Hadîsin son kısımları, yânî Peygamber'in çocuğa ağlaması ve Sa'd ibn Ubâde'ye verdiği cevâb, bâb başlığının ruhsatlı olan ağlama nev'ine güzel bir delîl olmaktadır.

Bunun üzerine Ebû Talha o kadının kabrine indi(de yerleştirdi) [88].

٤٧ــ حدّثنا عَبْدَانُ قال **حدّثنا** عَبْدُاللهِ قال أخبرنا ابنُ جُرَيْجٍ قال
أخبرنى عَبْدُاللهِ بنُ عُبَيْدِ اللهِ بنِ أبى مُلَيْكَةَ. قال تُوُفِّيَتِ ابْنَةٌ لِعُثْمَانَ رضى اللهُ
عنهُ بِمَكَّةَ وَجِئْنَا لِنَشْهَدَها وَحَضَرَها ابنُ عُمَرَ وابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهمْ وَإِنِّى
لَجَالِسٌ بَيْنَهُمَا أوْ قال جَلَسْتُ إِلَى أحَدِهِمَا ثُمَّ جاءَ الآخَرُ فَجَلَسَ إِلَى جَنْبِى
فقال عَبْدُاللهِ بنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما لِعَمْرِو ابنِ عُثْمَانَ ألاَ تَنْهَى عَنِ البُكاءِ
فانَّ رسولَ اللهِ ﷺ. قال إنَّ المَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكاءِ أهْلِهِ عليه فقالَ ابنُ عَبَّاسٍ
رضى اللهُ عنهما قَدْ كانَ عُمَرُ رضى اللهُ عنهُ يَقُولُ بَعْضَ ذٰلِكَ ثمَّ حَدَّثَ قال
صَدَرْتُ مَعَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهُ مِنْ مَكَّةَ حَتَّى إذَا كُنَّا بِالبَيْدَاءِ إذَا هُوَ بِرَكْبٍ
تَحْتَ ظِلِّ سَمُرَةٍ فقال اذْهَبْ فانْظُرْ مَنْ هٰؤُلاَءِ الرَّكْبُ قال فَنَظَرْتُ فاذَا صُهَيْبٌ
فاخْبَرْتُهُ فقال ادْعُهُ لِي فَرَجَعْتُ إِلَى صُهَيْبٍ فَقُلْتُ ارْتَحِلْ فالْحَقْ أمِيرَ المُؤْمِنِينَ
فَلَمَّا أُصِيبَ عُمَرُ دَخَلَ صُهَيْبٌ يَبْكِي يَقُولُ وا أخاهْ وا صاحِبَاهْ فقال عُمَرُ رضى
اللهُ عنهُ ياصُهَيْبُ أتَبْكِي عَلَيَّ وَقَدْ قال رسولُ اللهِ ﷺ إنَّ المَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبَعْضِ
بُكاءِ أهْلِهِ عليهِ قال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما فَلَمَّا ماتَ عُمَرُ رضي اللهُ عنهُ
ذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِعَائِشَةَ رضى اللهُ عنها فقَالَتْ رَحِمَ اللهُ عُمَرَ وَاللهِ ماحَدَّثَ رَسولُ
اللهِ ﷺ إنَّ اللهَ لَيُعَذِّبُ المُؤْمِنَ بِبُكاءِ أهْلِهِ عليهِ وَلٰكِنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال
إنَّ اللهَ لَيَزِيدُ الكافِرَ عَذَاباً بِبُكاءِ أهْلِهِ عليهِ وقالَتْ حَسْبُكُمُ القُرْآنُ وَلاَتَزِرُ وَازِرَةٌ
وِزْرَ أُخْرَى. قال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما عِنْدَ ذٰلِكَ وَاللهُ هُوَ أضْحَكَ
وَأبْكَى. قال ابنُ أبى مُلَيْكَةَ وَاللهِ ما قالَ ابنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما شَيْئاً *

---

88 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, Peygamber'in kabirin bir tarafına oturup, iki gözü yaş akıtarak ağlamasıdır. Buhârî Peygamber'in defn esnâsında ağladığı bu kızının ismini vermemiştir. İbn Sa'd, Taberî, Devlâbî, Tahâvî bu kızın Usmân'ın zevcesi olan Ümmü Kulsüm olduğunu tasrîh etmişlerdir. Ümmü Kulsüm dokuzuncu hicret yılında vefât etmiştir.

Bu hadîsten, kabrin bir tarafına oturmak câiz olduğu, kadın cenâzesinin kabre erkek tarafından konulmasının cevâzı; koca ve baba gibi ölünün yakınları varken, bunların izni ile yabancı erkek tarafından kadın cenâzesinin mezârına konulmasının cevâzı hükümleri anlaşılmıştır.

47-....... Bize İbnu Cureyc haber verip şöyle dedi: Bana Abdullah ibnu Ubeydillah ibn Ebî Muleyke haber verip şöyle dedi:

Usmân'ın kızı (Ümmü Ebân) Mekke'de vefât etmişti. (Namâzında ve gömülüşünde) hazır bulunmak için bizler de bu cenâzeye gelmiştik. İbn Umer ile İbn Abbâs da bu cenâzede hazır bulundular. Ben İbn Umer ile İbn Abbâs'ın arasına oturmuştum. Yâhud da şöyle dedi: Yâhud ben bu ikisinden birinin yanına oturmuştum da diğeri de gelip benim yanıma oturmuştu. (Bu sırada evden kadınların feryâdı yükseldi.) Bunun üzerine Abdullah ibn Umer, yanında bulunan Usmân'ın oğlu Amr'e:

— Şu kadınları ağlamaktan nehy etmez misin? Çünkü Rasûlullah (S): *"Şübhesiz ölü, âilesinin kendisine ağlamasından dolayı azâb edilir"* buyurdu, dedi.

Buna karşı Abdullah ibn Abbâs da:

— Umer, ölü kendisine âilesinin her ağlaması yüzünden değil, bâzı gûnâ ağlaması sebebiyle azâb olunur der idi, dedi [89]. Bundan sonra da İbn Abbâs şu hâdiseyi anlatıp, şöyle dedi:

— Ben Mekke'den Umer ile birlikte hacc'dan dönmüştüm. Biz (Mekke ile Medîne arasındaki) Beydâ mevkiinde duraklamakta iken, büyük bir semure ağacının altında develi bir yolcu kaafilesi göründü. Umer bana:

— Git bak, bu kaafile kimlerdir? dedi.

Ben de baktım ve derhâl Suheyb'i tanıdım. Ve bunu Umer'e haber verdim. Umer:

— Suheyb'i bana çağır, dedi.

Ben Suheyb'in yanına döndüm ve:

— Mü'minlerin Emîri'nin yanına gel ve onunla buluş, dedim.

(Berâber Medîne'ye geldik.) Umer vurulduğu zaman Suheyb ağlayarak Umer'in yanına girdi ve:

---

89 Her ikisi de merfû' olan bu İbn Umer ve İbn Abbâs hadîslerinden İbn Umer'inki *"Şübhesiz ölü, âilesinin kendisine ağlamasından dolayı azâb edilir"* şeklinde mutlaktır. İbn Abbâs'ın hadîsi ise: *"Ölü kendisine âilesinin bâzı nevi' ağlaması sebebiyle azâb edilir"* şeklinde mukayyeddir. Buhârî'nin bâb başlığında da işâret ettiği gibi, bu iki hadîsten mutlak olanı, mukayyed olanına hamledilecektir. Bu iki hadîsten mutlak olan ağlama, feryâd ile kayıdlı olan ağlamaya hamledilir. Âlimlerin mutlakı, mukayyede hamletmekteki ittifâkları da bunu te'yîd eder. Buradaki Umer hadîsindeki " بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ = Ölüye, âilesinin bâzı gûnâ ağlaması sebebiyle..." kaydı, mutlak'ın mukayyede hamledilmesini gerektirir. Bu hamlin üçüncü bir müeyyidesi de, bu hadîslerin râvîsi olan Umer ile İbn Umer'in ölüye fiilen ağlamış olmalarıdır. İbn Ebî Şeybe'nin *Musannaf*'ında Hz. Âişe: "Sa'd ibn Muâz'ın cenâzesinde Rasûlullah ile Ebî Bekr ve Umer hazır bulundular. Ben de odamdan bunlara bakıyordum. Muhammed'in hayâtı elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki, ben Umer'in Sa'd'e ağladığını, Ebû Bekr'in ağladığından daha iyi biliyorum" demiştir.

— Vah kardeşim, vah yoldaşım! diyerek feryâda başladı.

Umer:

— Yâ Suheyb! Bana mı ağlıyorsun? Hâlbuki Rasûlullah: *"Ölü, âilesinin bâzı gûnâ ağlamalarından dolayı azâb olunur"* buyurdu, dedi.

Sonra İbn Abbâs şöyle dedi:

— Umer vefât ettiğinde bu vak'ayı Âişe'ye anlattım. Âişe: Allah Umer'e rahmet etsin. Allah'a yemîn ederim ki, Rasûlullah (S): "Allah, ehl ve âilesinin ölüye ağlamasından dolayı bir mü'mini azâb eder" hadîsini söylememiştir. Lâkin Rasûlullah (S): *"Allah ehl ve âilesinin kendisine ağlamasından dolayı kâfirin azâbını artırır"* buyurdu. Ve Âişe devamla: Size Kur'ân kâfîdir. ***"Günâhkâr hiçbir nefs, diğerinin*** (günâh) ***yükünü taşımaz"*** (el-En'âm: 164) dedi.

İbn Abbâs, Âişe'nin bu sözlerini naklettikten sonra: ***Hakîkat şu: Güldüren de, ağlatan da Allah'tır"*** (en-Necm: 43) dedi.

İbnu Ebî Muleyke: Allah'a yemîn ederim ki, İbnu Umer bundan sonra birşey söylemedi, demiştir [90].

٤٨ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ أبى بَكْرٍ عنْ أبيهِ عنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أنَّها أخْبَرَتْهُ أنَّها سَمِعَتْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها زَوْجَ النبىِّ ﷺ قالَتْ إنَّما مَرَّ رسولُ اللهِ ﷺ عَلَى يَهُودِيَّةٍ يَبْكِى عَلَيْهَا أهْلُهَا فقال إنهُمْ لَيَبْكُونَ عَلَيْهَا وَإنَّها لَتُعَذَّبُ فِى قَبْرِها *

48-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), âilesi başında ağlaşmakta olan bir Yahûdî karısının (mezarı) yanından geçmişti de: ***"Bunlar ölüleri üzerine ağlıyorlar. Hâlbuki ölü kabrinde azâb olunuyor"*** buyurdu [91].

---

90 Âişe'nin, Umer ve Abdullah ibn Umer'i vehme nisbet etmesi hakkında Hattâbî şöyle diyor: Ölüye ağlamak mes'elesinin hakîkî mâhiyeti, Âişe'nin ictihâdı vechile olması muhtemildir. Çünkü Âişe'nin rivâyetine göre ölüye ağlamanın azâba vesîle olması, Yahûdî cenâzesi hakkında gelmiştir. Sonra müfesser olan haber, mücmel olan haberden daha kuvvetlidir. Bir üçüncü cihet de Âişe'nin âyet ile hüccet getirmiş bulunmasıdır... *(Umdetu'l-Kaarî).*

Hz. Âişe'nin burada yemîn ile kat'î ifâde etmesi, ya Rasûlullah'tan bu azâbın kâfire has olduğunu sarîhen işitmiş olduğundan, yâhud da bu ihtisâsı karînelerle anlamış bulunmasındandır.

İbn Abbâs: "Allah güldürür, Allah ağlatır" demekle, insanların gülmenin ve ağlamanın menşei olan ibrete bizâtihi mâlik olmadıklarını ifâde etmiş oluyor.

91 Bu hadîste de Âişe'nin, bundan evvelkinde olduğu gibi, Abdullah ibn Umer'in: *"Şübhesiz Allah, âilesinin kendisine ağlaması sebebiyle mü'mine azâb eder"* şeklindeki rivâyetini redd ve inkârı vardır. İbn Abbâs, Âişe'den İbn Umer'in,

٤٩ ــ حدّثنا إسْماعِيلُ بنُ خَلِيلٍ قال حدّثنا عَلِيُّ بنُ مُسْهِرٍ قال حدّثنا أبو إسْحاقَ وَهُوَ الشَّيْبانِيُّ عنْ أبي بُرْدَةَ عنْ أبيهِ قال لَمَّا أُصِيبَ عُمَرُ رضى اللهُ عنهُ جَعَلَ صُهَيْبٌ يَقُولُ وَاأخاهْ فقال عُمَرُ أمَا عَلِمْتَ أنَّ النبيَّ ﷺ قال إنَّ المَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكاءِ الحَيِّ *

49-....... Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Umer vurulduğu zamân Suheyb: Vah kardeşim! diyerek ağlamaya başlamıştı. Bunun üzerine Umer: Yâ Suheyb! Peygamber(S)'in *"Şübhesiz ölü, dirinin ağlaması ile muhakkak azâb olunur"* buyurduğunu bilmez misin? dedi [92].

٣٣ ــ بابُ مايُكْرَهُ مِنَ النِّيَاحَةِ عَلَى المَيِّتِ. وقال عُمَرُ رضى اللهُ عنهُ دَعْهُنَّ يَبْكِينَ عَلَى أبي سُلَيْمانَ مالَمْ يَكُنْ نَقْعٌ أوْ لَقْلَقَةٌ وَالنَّقْعُ التَرابُ عَلَى الرَّأْسِ وَاللَّقْلَقَةُ الصَّوْتُ

33- ÖLÜ ÜZERİNE FERYÂDLA AĞLAMANIN MEKRÛH KILINMASI BÂBI

Ve Umer (R): "Kadınlara ilişmeyin; Ebû Süleymân'a ağlasınlar; başlarına toprak saçmadıkça yâhud feryâd (ve) figân etmedikçe" demiştir [93].

ölü sâhiblerinin ölülerine ağlamasına terettüb eden azâbı, mü'min cenâzesine teşmîl ve belki de tahsîs ettiğini sorduğunda, Âişe bu rivâyetinde: "Hayır, Rasûlullah: *Mü'min âilesinin ağlaması ile azâb olunur* demedi; Rasûlullah bir Yahûdî kadının kabri başında âilesi ferdleri ağlaşırken oradan geçmişti de, bunları görünce: *Bunlar ölülerine ağlıyorlar; hâlbuki ölü, kabrinde azâb olunuyor* buyurdu", demiş oluyor.

92 Bu hadîsteki *Hayy* kelimesi, diri ma'nâsına geldiği gibi, kabîle ma'nâsına da gelir. Bu ikinci ma'nâya göre, diğer rivâyetteki "ehl" kelimesine uygun olur.
Burada Umer'in Suheyb'i ağlamaktan men' etmesi, Suheyb'in ağlarken sesini yükselterek feryâd mâhiyetini alması; bunun da Peygamber tarafından nehyedilmiş bulunmasındandır.

93 Umer'in bu sözünü Buhârî *et-Târîhu'l-Evsat*'ında mevsûlen rivâyet etmiştir. Bunu Beyhakî de mevsûlen şöyle rivâyet etmiştir:
A'meş'e varan muttasıl senedle o da Şakîk'ten. Şakîk şöyle demiştir: Hâlid ibn Velîd vefât ettiğinde, Benû'l-Mugîre kadınları toplanıp ağlaşmaya başlamışlardı. Orada bulunan cemâat tarafından Umer'e: Bir haber göndersen de şu kadınları ağlamaktan nehyetsen, denildi. Umer de cevâben: Şu kadınları bırakınız; varsın Ebû Süleymân Hâlid ibn Velîd'e ağlasınlar. Başlarına toprak dökmedikçe, avaz avaz bağırışıp çağırışmadıkça yalnız gözyaşı dökmek, bu kadınlar aleyhine bir hüküm ifâde etmez, dedi. Ebû Süleymân, Hâlid ibnu'l-Velîd'in künyesidir (*Umdetu'l-Kaarî,* IV, 92).

"en-Nak' ", başa toprak saçmak; "el-Laklaka" da, ağlarken çıkarılan sestir [94].

٥٠ ـ حدّثنا أبو نُعَيم قال حدّثنا سَعِيدُ بنُ عُبَيْدٍ عَنْ عَلِيِّ بنِ رَبِيعَةَ عنِ المُغِيرَةِ رضي الله عنهُ قال سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يَقُولُ إنَّ كَذِباً عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلَى أحَدٍ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يَقُولُ مَنْ نِيحَ عليه يُعَذَّبُ بِمَا نِيحَ عَلَيْهِ *

50-....... el-Mugîre (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Benim ağzımdan yalan söylemek, başka bir kimse ağzından yalan söylemek gibi değildir. Her kim bile bile benim ağzımdan yalan uydurursa ateşteki yerine hazırlansın".*

el-Mugîre dedi ki: Ben yine Peygamber'den işittim: *"Herhangi ölüye feryâd ve figânla ağlanırsa, kendisine yapılan bu feryâd ve figân sebebiyle azâblandırılır"* buyuruyordu [95].

٥١ ـ حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرني أبي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سَعِيدِ ابنِ المُسَيَّبِ عنِ ابنِ عُمَرَ عَنْ أبِيهِ رضي الله عنهما عنِ النبيِّ ﷺ قال المَيِّتُ

Hâlid ibnu'l-Velîd hicretin yirminci yılında vefât etmişti. Umer, Peygamber'in Câhiliyyet şeklinde olmayarak ağlanmasını tabiî bir ihtiyâç saydığını bildiği ve bizzât Peygamber'in de ağladığını gördüğü için, Mugîre oğulları kadınlarını ağlamaktan men' etmiyordu.

94 Buhârî, Umer'in sözündeki bu iki kelimeyi böyle ma'nâlandırmıştır. Buhârî râvîlerinden İsmâîlî "laklaka"yı yüksek ses diye vasıflandırıyor ki, feryâd, figân ve çığlıktır.

Saîd ibn Mansûr, "en-Nak'", yakaları yırtmak diye ta'rîf edildiğini bildirmiştir.

Lûgatte şu bilgiler verilmiştir:

en-Nevh, en-Niyâh, en-Niyâha: Ölü üzerine feryâd ve figân ederek ağlamak ma'nâsınadır ki, Türkçe'de *sagı sagmak* ta'bîr olunur...

en-Nak'u: النَّقْعُ Nûn'un fethi ve kaaf'ın sükûnu ile feryâd eylemek ve musîbet deminde yaka yırtmak, katl eylemek ... ve devekuşu ötmek... boğazlamak... peyderpey feryâd ve figân eylemek, ses ve avâzı yükseltmek .. ma'nâsınadır. Üçüncü bâbdandır.

el-Laklaka: Zelzele vezninde, leylek ötmek ve mutlaka ızdırapla olan savta yâhud şiddetli savta denir *(Kaamûs Ter.).*

95 Bu hadîs, iki hüküm ihtivâ ediyor: Biri Peygamber'in dilinden yalan uydurmağa ve O'nun söylemediği bir şeyi söyledi diye haber vermeğe terettüb eden azâb; ikincisi ölüye feryâd figân edilmesinin sebeb olduğu azâb. İhtivâ ettiği bu hükümler bakımından bâb başlığına uygunluğu meydandadır.

يُعَذَّبُ فِى قَبْرِهِ بِمَا نِيحَ عَلَيْهِ * تابَعَهُ عَبْدُ الأَعْلَى قال حدّثنا يَزِيدُ ابنُ زُرَيْعٍ قال حدّثنا سَعِيدٌ قال حدّثنا قَتَادَةُ. وقال آدَمُ عنْ شُعْبَةَ المَيِّتُ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ الحَيِّ عَلَيْهِ *

51- Bize Abdân tahdîs edip şöyle dedi: Bana babam Usmân ibn Cebele, Şu'be'den; o da Katâde'den; o da Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den; o da İbn Umer'den; o da babası Umer ibnu'l-Hattâb(R)'dan tahdîs etti. Peygamber (S): *"Ölü, kendisine feryâd ve figânla ağlanması sebebiyle kabrinde azâb olunur"* buyurmuştur [96].

Bu hadîsi rivâyet etmekte Abdân'a Abdu'l-A'lâ mutâbaat etmiş ve şöyle demiştir: Bize Yezîd ibnu Zuray' tahdîs edip şöyle dedi: Bize Saîd ibnu Ebî Arûbe tahdîs edip şöyle dedi: Bize Katâde, Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den tahdîs etti [97].

Ve Âdem ibn Ebî Iyâs da Şu'be'den (bâb hadîsinin isnâdıyle) *"Ölü, dirinin* -yâhud kabîlenin- *kendisine ağlaması sebebiyle azâb olunur"* hadîsini söyledi [98].

٣٤ـ بابٌ
34- BÂB [99]

٥٢ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِاللهِ قال **حدّثنا** سُفْيَانُ قال **حدّثنا** ابنُ المُنْكَدِرِ: قال سَمِعْتُ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما. قال جِيءَ بِأَبِى يَوْمَ أُحُدٍ قَدْمُثِّلَ بِهِ حَتَّى وُضِعَ بَيْنَ يَدَىْ رسولِ اللهِ ﷺ وَقَدْ سُجِّىَ ثَوْباً فَذَهَبْتُ أُرِيدُ أَنْ أَكْشِفَ عَنْهُ فَنَهَانِى قَوْمِى ثُمَّ ذَهَبْتُ أَكْشِفُ عَنْهُ فَنَهانِى قَوْمِى فأَمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ فَرُفِعَ فَسَمِعَ صَوْتَ صائِحَةٍ فقال مَنْ هٰذِهِ فَقَالُوا ابْنَةُ عَمْرٍو أَوْ أُخْتُ

---

96 Bu hadîs, 49. rakamıyle de geçmiş ve ilgili açıklama orada verilmişti. Şübhesiz buradaki nevha, başına toprak saçarak, saçlarını yolarak feryâd ve figânla ağlamaktır ki, bu nevi' ağlama, Câhiliyyet devri ağlaması olup, Peygamber tarafından nehyedilmiştir.

97 Bu mutâbaatı Ebû Ya'lâ kendi *Müsned*'inde mevsûlen rivâyet etmiştir.

98 Âdem ibn Ebî Iyâs'ın hadîsi de daha evvel bu lâfızla geçmişti.

99 Buhârî, burada tercemesiz, unvânsız böyle bir "bâb" açmıştır. Bu bâb sözü, Ebû Zerr ve Kerîme nushalarında yok; yalnız Asîlî nushasında vardır. "Bâb" sözü, bundan evvelki bâbın son bulduğuna işâret ve hem de öncekinin sonrakinden ayrılmakla berâber, yine de birbirleriyle ilgili yanı bulunduğunu ifâde eder.

عَمْرٍ وقال فَلِمَ تَبْكِى أَوْ لاَ تَبْكِى فَمَا زَالَتِ المَلاَئِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رُفِعَ *

52-....... Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan işittim, şöyle dedi: Uhud günü babam şehîd edilip, burnu, kulakları, etrafı kesilmiş olarak getirildi ve nihâyet Rasûlullah'ın önüne konuldu. Üzeri bir bezle örtülmüş hâldeydi. Ben babamın üstünden örtüsünü açmak isteyerek yanına vardım. Akrabâlarım beni bundan nehyettiler. Sonra bir daha açmak üzere vardım. Yine kabîlem beni nehyettiler. Bu defa Rasûlullah emir buyurdu da, örtü kaldırılıp açıldı. Bu sırada bir kadın çığlığı işitti ve:

— *"Bu kadın kimdir?"* diye sordu.

Oradakiler:

— Amr'ın kızıdır, yâhud Amr'ın kızkardeşidir, diye cevâb verdiler.

Rasûlullah:

— *"Bu kadın niçin ağlıyor?"* Yâhud da: *"Ağlamasın! Çünkü o azîz şehîdi melekler, cenâzesi kaldırılıncaya kadar kanatlarıyla gölgelemekte devâm ettiler"* buyurdu [100].

٣٥ ـ بابٌ لَيْسَ مِنَّا مَنْ شَقَّ الجُيُوبَ

35- BÂB:
"Yakalar yırtan bizden değildir"

٥٣ ـ حدّثنا أَبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال حدّثنا زُبَيْدٌ اليَامِيُّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهُ قال قال النبيُّ ﷺ لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الخُدُودَ وَشَقَّ الجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الجَاهِلِيَّةِ *

53-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S): "(Ölüler için) *avuç içi ile yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve Câhiliyyet çağırısı ile feryâd* (ve) *figân eden kimse bizden değildir"* buyurdu [101].

---

100 Hadîsin bundan evvelki bâb başlığına uyan ciheti, Peygamber'in açıkça olmasa da, hakîkatte şehîdin kızkardeşi Fâtıma bintu Amr'ı yüksek sesle ağlamaktan nehyetmesidir.

101 Hadîsin bir fıkrası bâb başlığı yapılmıştır. Hadîs, ölü için yüz, baş dövmeyi yaka yırtmayı, münâsebetsiz sözler söyleyerek feryâd ve figânla bağırıp çağırmayı açık olarak nehyetmiştir. Bu nevi' câhilâne hareketler İlâhî hükme râzı olma-

٣٦ ـ باب رَثَى النبىُّ ﷺ سَعْدَ بنَ خَوْلَةَ

36- BÂB: PEYGAMBER (S), SA'D İBN HAVLE'YE MERSİYE EDİP HÜZNÜNÜ AÇIKLAMIŞTIR [102]

٥٤ ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ
عامِرِ بنِ سَعْدِ بن أبِى وَقَّاصٍ عنْ أبِيهِ رضى اللهُ عنهُ قالَ كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ
يَعُودُنِى عامَ حَجَّةِ الوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّبِى فَقُلْتُ إنِّى قَدْ بَلَغَ بِى مِنَ الوَجَعِ
وَأنا ذومال وَلاَ يَرِثُنى إلاَّ ابْنَةٌ أفا تَصَدَّقُ بِثُلُثَى ما لِى قالَ لاَ فَقُلْتُ بِالشَّطْرِ
فَقَالَ لاَثُمَّ قال الثّلُثُ وَالثّلُثُ كَبِيرٌ أوْ كَثِيرٌ إنَّكَ أنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أغْنِيَاءَ خَيْرٌ
مِنْ أنْ تَذَرَهُمْ عالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ وَإنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِى وَجْهَ اللهِ إلاَّ
أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى ماتَجْعَلُ فِى فِى امْرَأتِكَ فَقُلْتُ يارَسولَ اللهِ أُخَلَّفُ بَعْدَ
أصْحَابِى. قالَ إنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلاً صالِحاً إلاَّ ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً
ثُمَّ لَعَلَّكَ أنْ تُخَلَّفَ حَتَّى يَنْتَفِعَ بِكَ أقْوَامٌ وَيُضَرَّبِكَ آخَرُونَ اللَّهُمَّ أمْضِ
لِأصْحَابِى هِجْرَتَهُمْ وَلاَ تَرُدُّهُمْ عَلَى أعْقَابِهِمْ لَكِنِ البَائِسُ سَعْدُبنُ خَوْلَةَ يَرْثِى
لَهُ رسولُ اللهِ ﷺ أنْ ماتَ بِمَكَّةَ *

54-....... Sa'd ibn Ebî Vakkaas (R) şöyle demiştir: Vedâ Haccı yılında Mekke'de tutulduğum şiddetli bir hastalığımda Rasûlullah bana hasta ziyâreti yapıyordu. Ben:

— Yâ Rasûlallah! Bendeki hastalık şu şiddetli dereceye ulaşmıştır. Ben mal sâhibi bir kimseyim. Bana yalnız bir tek kızdan başkası mîrâsçı olmayacak. Buna göre malımın üçte ikisini sadaka yapayım mı? diye sordum.

Rasûlullah:

---

mayı îhâm eder. Hadîsteki hareketlerin bir arada toplanması şart değildir; bunlar teker teker nehyedilmiştir.

"Bizden değildir" demek nehiyde mübâlağa ifâde eder. Hakîkatte ise: "Bizim sünnetimize uymamış ve koyduğumuz İslâm âdet ve medeniyetine uymamıştır" demektir. Yoksa müslümânlıktan tamâmiyle çıkar demek değildir. Sünnet ehline göre ma'siyet işlemek, ma'siyet sâhibi olan mü'mini, o ma'siyetin halâl olduğuna i'tikaad etmedikçe îmândan çıkarmaz.

102 *er-Resvu,* râ'nın fethi ve üç noktalı sâ'nın sükûnu ile ... ve masdar olur; mersiye eylemek, yânî güzellik ve iyiliklerini zikrederek acıyıp ağlamak ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

— *"Hayır, sadaka yapma"* buyurdu.

Ben:

— Yarısını sadaka yapayım mı? dedim.

Rasûlullah yine:

— *"Hayır, sadaka yapma"* dedi.

Sonra Rasûlullah şöyle buyurdu:

— *"Üçte bir* (sadaka yap). *Üçte bir de büyüktür yâhud çoktur. Senin mîrâsçılarını zengin bırakman, muhtâc ve halka el açar halde fakîr bırakmandan daha hayırlıdır. Ey Sa'd! Sen Allah rızâsını isteyerek harcayacağın herbir nafakadan muhakkak ücret alacaksın. Hattâ yemek yerken eşinin ağzına koyacağın bir lokmadan dolayı da ecre nâil olacaksın".*

Yine ben:

— Yâ Rasûlallah! (Siz Medîne'ye döneceksiniz de) ben arkadaşlarımın arkasında geriye mi bırakılacağım? diye sordum.

Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

— *"Sen geri bırakılmıyacaksın.* (Şâyet burada kalır da) *sâlih amel işlersen, elbette onunla derecen artacak, merteben de yükselecektir. Sonra zannediyorum ki, sen uzun zamân yaşatılacaksın. Hattâ senden bir takım kavimler faydalanacak; diğer bir takımları da senden dolayı zarara uğrayacaklardır. Yâ Allah! Sahâbîlerimin hicretlerini tamamla, onları topukları üzerinde ters çevirme!"*

Lâkin hâli üzüntülü olan Sa'd ibn Havle'dir. Rasûlullah (S) ona, Mekke'de ölmüş olmasından dolayı şefâat edip, üzülmektedir [103].

---

103 Buhârî bu hadîsi *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin on yerinde getirmiştir. Senedinin sıhhatinde bütün ilim ehlinin ittifâk ettikleri bir hadîstir. İslâm fıkhında vasıyyet mıkdârı hakkında bir asıl olarak kabûl edilmiştir. Daha başka hükümlere de kaynak olan câmiâlı bir hadîstir.

Sa'd ibn Ebî Vakkaas, cennetle müjdelenmiş olan seçkin sahâbîlerdendir. Yedinci olarak İslâm'a girmiştir. Müslümân olduğunda onyedi yaşında bir gençti. "Müslümân olduğumda yüzümde tüy yoktu" dediği oğlu Âmir'den rivâyet edilmiştir. Peygamber'in *"Sen uzun zamân yaşatılacaksın"* buyurduğu üzere, hakîkaten cennetle müjdelenen on sahâbîden en son vefât edendir. Hicretin 55. yılında vefât etmiştir. Demek ki, Mekke'deki hastalığından kurtulup, ondan sonra 45 sene daha yaşamış ve bu arada İslâm'a pekçok hizmetler îfâ etmiştir. Hâlbuki Mekke'deki hastalık günlerinde, babasının vefâtı üzerine kendi hayâtından da ümîd keserek vasıyyet etmeğe başlamıştı.

Babası Sa'd ibn Havle de müslümân olmuştur. Buhârî, Sa'd ibn Havle'nin hicret ettiğini, Bedr'de ve müteâkıb gazvelerde bulunduğunu, Vedâ Haccı'nda vefât ettiğini zikretmiştir (*Umdetu'l-Kaarî,* IV, 101).

Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri, Sa'd ibn Havle'nin zikredildiği son fıkrasıdır. Rasûlullah, Sa'd ibn Ebî Vakkaas'a tesellî verip, hadîsteki bir takım müjdeleri haber verdiği zamân, o günlerde hicret edip çıktığı yer olan Mekke'de ölmüş olan Sa'd ibn Havle'ye acımış ve ona üzüldüğünü açıklamıştır.

٣٧ـ بابُ مايُنْهٰى مِنَ الحَلْقِ عِنْدَ المُصِيبَةِ

37- MUSÎBET SIRASINDA SAÇ YOLMANIN NEHYEDİLMESİ BÂBI

٥٥ـ وقال الحَكَمُ بنُ مُوسَى حدّثنا يَحْيَى بنُ حَمْزَةَ عن عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ جابِرٍ أنَّ القَاسِمَ بنَ مُخَيْمِرَةَ حَدَّثَهُ. قال حدّثني أبو بُرْدَةَ بنُ أبي مُوسَى رضي اللهُ عنهُ قال وَجِعَ أبو مُوسَى وَجَعاً فَغُشِيَ عليهِ وَرَأْسُهُ فِي حَجْرِ امْرَأَةٍ مِنْ أَهْلِهِ فَلَمْ يَسْتَطِعْ أنْ يَرُدَّ عَلَيْهَا شَيْئاً فَلَمَّا أفاقَ قال أنا بَرِيءٌ مِمَّنْ بَرِيءَ مِنْهُ رسولُ اللهِ ﷺ إنَّ رسولَ اللهِ ﷺ بَرِيءَ مِنَ الصَّالِقَةِ وَالحَالِقَةِ وَالشَّاقَّةِ *

55-....... Bana Ebû Mûsâ'nın oğlu Ebû Burde tahdîs edip şöyle dedi: (Bir kerre babam) Ebû Mûsâ şiddetli bir hastalıkla hastalanmıştı. Bu sırada başı âilesinden bir kadının kucağında olduğu hâlde bayılmıştı. Bunun üzerine kadın ağlamağa başladı. Fakat Ebû Mûsâ, kadının bu ağlamasını men' etmeye muktedir olamamıştı. Ebû Mûsâ bu baygınlıktan açılınca şöyle dedi: Rasûlullah'ın hoşlanmayıp uzak bulunduğu kimselerden ben de uzağımdır. Şübhesiz Rasûlullah (S) musîbet zamânında sayhâ eden, saçını yolan ve elbisesini yırtan kadınlardan uzak bulunmuştur [104].

٣٨ـ لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الخُدُودَ

38- BÂB:

"Yanaklara vuran bizden değildir"

Bu son sözün Sa'd ibn Ebî Vakkaas tarafından söylendiği de ileri sürülmüştür. Bunun Zuhrî tarafından buraya sokulduğu da söylenmiştir *(Umdetu'l-Kaarî* ve *İrşâdu's-Sârî).*

104 *el-Hâlıka* (الحالقة): Mâtem ve musîbet hengâmında saçını tıraş eden kadına denir.

es-Sâlika (السالقة): Mâtem ve musîbet hengâmında yüksek avâz ile sayhâ ve feryâd eden kadına yâhud yüzüne şamar vuran kadına denir.

es-Sâlıka (الصالقة): Musîbet zamânında yüksek savt ile nevha ve feryâd eden ve kezâ musîbet zamânında saçını tıraş eden kadına denir.

eş-Şâkka (الشّاقّة): Musîbet zamânında elbisesini parçalayan kadındır *(Kaamûs Tercemesi).*

Müslim'in bir rivâyetinde Peygamber: "أنا بَرِيءٌ مِمَّنْ حَلَقَ وَسَلَقَ وخرق = *Ben saçını yolan, sesini yükselten, elbisesini parçalayan kimselerden uzağım*" buyurmuştur. Bunda erkek, kadın aynı hükümdedir.

٥٦ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمنِ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنِ الأَعْمَشِ عنْ عَبْدِاللهِ بنِ مُرَّةَ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ. قال لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الخُدُودَ وَشَقَّ الجُيُوبَ وَدَعا بِدَعْوَي الجَاهِلِيَّةِ *

56-....... Abdullah ibn Mes'ûd'dan: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Yanakları döven, yakaları yırtan ve Câhiliyyet çağırış bağırışıyle feryâd eden kimseler bizden değildir"* [105].

٣٩ــ بابُ مايُنْهى مِنَ الوَيْلِ وَدَعْوَى الجَاهِلِيَّةِ عِنْدَ المُصِيبَةِ

39- MUSÎBET SIRASINDA CÂHİLİYYET ÇAĞIRIŞININ VE VÂVEYLÂ ETMENİN NEHYOLUNMASI BÂBI

٥٧ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصٍ قال حدّثنا أَبي قال حدّثنا الأَعْمَشُ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ مُرَّةَ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عَبْدِاللهِ رضى اللّهُ عنهُ. قال قال النبيُّ ﷺ لَيْسَ مِنَّا منْ ضَرَبَ الخُدُودَ وَشَقَّ الجُيُوبَ وَدَعا بِدَعْوَى الجَاهِلِيَّةِ *

57-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Peygamber (S): *"Yanakları döven, yakaları yırtan ve Câhiliyyet çağırısı ile bağırıp çağıran bizden değildir"* buyurdu [106].

---

105 Hadîsin bir fıkrası bâb başlığı yapıldığı için, delâleti açıktır. Burada arka arkaya müstakill bâblara delîl olmak üzere getirilmiş olan bu hadîs, 57 rakamı ile geçmiştir.

106 Bu hadîsin buradaki başlığında zikredilen vâveylâ, ansızın gelen musîbet zamânında Arablar'ın söyleyip kullandıkları bir nidâdır. Bu kelime lûgatte şöyle açıklanmıştır:

el-Veyl: Şerrin gelmesi ma'nâsınadır. Bâzıları dedi ki, veyl, fecâate düşme kelimesidir, bir musîbet hudûsunda îrâd olunur. Lisânımızda vây, yazık, ve hayf ve dırîğ ile ta'bîr olunur. *Veylehu, Veyleke, Veylî* dahi denilir. Feryâd hâletinde *Veylâhû* derler; kendisine isâbet eden korkunç işten nâşî gûyâ ki veyl ve helâkî da'vet eder... *(Kaamûs Ter.).*

İslâm'ın bu husûsta yasak ettiği Câhiliyyet âdetleri şunlardır:
Nudbe: Ölünün iyiliklerini sayıp dökerek ağlamak;
Niyâha: Avâz avâz ağlamak;
Latmu'l-hadd: Yanaklarını, yüzünü, başını, dizlerini döğmek;
Sakku'l-Ceyb: Yaka ve elbise yırtmak;
Hamşu'l-Vech: Yüzünü tırmalamak;
Neşru şiir: Manzûmelerle ölünün iyiliklerini yaymaya çalışmak;
Duâu veyl ve's-subûr: Azâb ve helâk ile duâ etmek (Nevevî).

٤٠ـ باب مَنْ جَلَسَ عِنْدَ المُصِيبَةِ يُعْرَفُ فِيهِ الحُزْنُ

40- BİR MUSÎBET SIRASINDA OTURAN VE KENDİSİNDE HÜZÜN FARKEDİLEN KİMSE BÂBI [107]

٥٨ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال حدّثنا عَبْدُ الوَهَّابِ. قال سَمِعْتُ يَحْيَى. قال أخبرَتْنِي عَمْرَةُ قالَتْ سَمِعْتُ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ لَمَّا جاءَ النبيَّ ﷺ قَتْلُ ابنِ حارِثَةَ وَجَعْفَرٍ وَابْنِ رَوَاحَةَ جَلَسَ يُعْرَفُ فِيهِ الحُزْنُ وَأَنَا أَنْظُرُ مِنْ صائِرِ البَابِ شَقِّ البَابِ فأتاهُ رَجُلٌ فَقَالَ إنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ وَذَكَرَ بُكاءَهُنَّ فأَمَرَهُ أنْ يَنْهَاهُنَّ فَذَهَبَ ثُمَّ أتاهُ الثَّانِيَةَ لَمْ يُطِعْنَهُ فقال انْهَهُنَّ فأتاهُ الثَّالِثَةَ قال وَاللهِ غَلَبْنَنا يارسولَ اللهِ فَزَعَمَتْ أَنَّهُ قال فاحْثُ فِي أفْوَاهِهِنَّ التُرابَ فَقُلْتُ أَرْغَمَ اللهُ أَنْفَكَ لَمْ تَفْعَلْ ماأَمَرَكَ رَسولُ اللهِ ﷺ وَلَمْ تَتْرُكْ رسولَ اللهِ ﷺ مِنَ العَنَاءِ

58-....... Bana Amre bintu Abdirrahmân haber verip şöyle dedi: Ben Âişe(R)'den işittim, şöyle dedi: Peygamber'e (Mûte şehîdleri) Zeyd ibn Hârise'nin, Ca'fer'in, Abdullah ibn Revâha'nın şehîdlik haberi geldiği zamân, Peygamber (mescidde) oturmuştu. Yüzünde hüzün ve keder eseri fark ediliyordu. Ben de kapının Rasûlullah'ın görülebileceği bir aralığından, yânî kapının yarığından kendisine bakıyordum. Bu sırada Rasûlullah'a bir adam geldi ve:

— Ca'fer'in kadınları, dedi ve onların ağlaştıklarını söyledi.

Rasûlullah (S) o kimseye kadınları bu çığlıktan men' etmesini emretti. O adam gitti. Sonra ikinci defa Rasûlullah'a geldi ve kadınların kendisine itâat etmediklerini haber verdi. Rasûlullah yine:

— *"Kadınları nehyet!"* buyurdu.

O adam üçüncü defa geldi ve:

— Yâ Rasûlallah! Vallâhi kadınlar bize galebe ettiler, dedi.

(Râvî Amre dedi ki:) Âişe: Rasûlullah o adama: *"Bu kadınların ağızlarına toprak saç"* buyurdu, dedi.

Âişe dedi ki: Ben de o adama: Allah senin burnunu topraklasın, yânî Allah seni zelîl etsin. Sen ne Rasûlullah'ın sana verdiği emri yerine getirdin, ne de hüzün ve keder içinde bulunan Rasûlullah'ı kendi hâlinde bıraktın! dedim.

---

107 Bu bâb başlığı, bir musîbet sırasında kişinin mahzûn ve mükedder oturup hüznünü izhâr etmesinin cevâzını göstermek için sevkedilmiştir. Ḥadîsin buna delâleti açıktır.

٥٩ ـ حدّثنا عَمْرو بنُ عَلِيّ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ فُضَيْلٍ قال حدّثنا عاصِمٌ الأَحْوَلُ عنْ أَنسٍ رضي اللهُ عنهُ. قال قنَتَ رسولُ اللهِ ﷺ شَهْراً حِينَ قُتِلَ القُرَّاءُ فَمَا رَأَيْتُ رسولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلم حَزِنَ حُزْناً قطُّ أشَدَّ مِنْهُ.

59-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Maûne kuyusunda yetmiş kadar kurrâ şehîd edildiği zamân bir ay kunût yaptı (ve müşrikler aleyhine duâ etti). Ben Rasûlullah'ın o zamândan daha şiddetli bir hüzünle üzüldüğünü aslâ görmedim [108].

٤١ ـ بابُ مَنْ لَمْ يُظْهِرْ حُزْنَهُ عِنْدَ المُصِيبَةِ. وقال مَحَمَّدُ بنُ كَعْبٍ القُرَظِيُّ الجَزَعُ القَوْلُ السَّيِّءُ وَالظَّنُّ السَّيِّءُ. وقال يَعْقُوبُ عليه السَّلامُ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللهِ

41- MUSÎBET SIRASINDA KEDERİNİ AÇIĞA VURMAYAN KİMSE BÂBI [109]

Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî de: "el-Cezau", kötü söz söylemek ve kötü zannda bulunmaktır, dedi [110].
Ya'kûb Peygamber de:
"Ben kederimi, mahzûnluğumu yalnız Allah'a şikâyet ediyorum..."

---

108 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, Enes'in: "Ben Rasûlullah'ı o zamândan daha şiddetli bir hüzünle üzüldüğünü aslâ görmedim" sözüdür. Bundan hüzün ve kederi ma'kûl ölçüde belli edip, boşalmanın rûhî bir ihtiyâc olduğu ve bu ölçüde bunun câiz olduğu anlatılmış oluyor.

109 Bu bâb da bundan öncekinin aksine, musîbet sırasında hüzün ve kederi açığa vurmamanın, azîmete tutunup gönülden sabretmenin cevâzını ifâde etmek için getirilmiştir.

110 Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî, Medîne'de Peygamber'in sağlığında doğmuş, seksen sekiz yaşında iken 117 yılında Medîne'de vefât etmiştir. İbnu Ebî Hâtim *Seele Sâilun Sûresi*'nin tefsîri sırasında Eyyûb ibn Mûsâ tarîkinden olmak üzere Muhammed ibn Ka'b'ın bu sözüne benzer bir metin rivâyet etmiştir *(Fethu'l-Bârî)*. Buradaki kötü söz söylemekten maksad, musîbet sırasındaki şiddetli hüzün sebebiyle mukadderâtı kötüleme ve İlâhî hükme karşı gelmeyi ifâde edecek münâsebetsiz şeyler söylemektir.

Kötü zanndan maksad da, musîbetin acısına sabretmenin bir sevâba sebeb olmayacağı şeklinde bâtıl, hatâlı ve yanlış düşüncelere düşmek demektir.

dedi (Yûsuf: 84) [111].

٦٠ ـ حدّثنا بِشْرُ بنُ الحَكَمِ قال حدّثنا سُفْيَانُ بنُ عُيَيْنَةَ قال أخبرنا إسْحَاقُ بنُ عَبْدِ اللهِ بنِ أبي طَلْحَةَ أنَّهُ سَمِعَ أنَسَ بنَ مالِكٍ رضى اللهُ عنهُ يَقُولُ اشْتَكَى ابْنٌ لِأبي طَلْحَةَ قال فَمَاتَ وَأبُو طَلْحَةَ خارِجٌ فَلَمَّا رَأتِ امْرَأتُهُ أنَّهُ قَدْ ماتَ هَيَّأتْ شَيْئاً وَنَحَّتْهُ فِي جانِبِ البَيْتِ فَلَمَّا جاءَ أبُو طَلْحَةَ قال كَيْفَ الغُلامُ قالَتْ قَدْ هَدَأتْ نَفْسُهُ وَأرْجُوأنْ يَكُونَ قَدِ اسْتَرَاحَ وَظَنَّ أبُو طَلْحَةَ أنَّهَا صادِقَةٌ قال فَبَاتَ فَلَمَّا أصْبَحَ اغْتَسَلَ فَلَمَّا أرَادَ أنْ يَخْرُجَ أعْلَمَتْهُ أنَّهُ قَدْ ماتَ فَصَلَّى مَعَ النبيِّ ﷺ ثُمَّ أخْبَرَ النبيَّ ﷺ بِمَا كانَ مِنْهُمَا فقال رسولُ اللهِ ﷺ لَعَلَّ اللهَ أنْ يُبَارِكَ لَكُمَا فِي لَيْلَتِكُمَا. قال سُفْيَانُ فقال رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ فَرَأيْتُ لَهُمَا تِسْعَةَ أوْلادٍ كُلُّهُمْ قَدْ قَرأَ القُرْآنَ *

60-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Bize İshâk ibn Abdillah ibn Ebî Talha haber verdi. O, Enes ibn Mâlik(R)'ten şöyle derken işitmiştir: Ebû Talha'nın hasta olan bir oğlu vardı. Enes dedi ki: Bu çocuk Ebû Talha evden dışarıda bulunduğu bir sırada öldü. Karısı Ümmü Süleym, çocuğun öldüğünü görünce bir şey hazırladı (yâni çocuğu yıkadı, kefenledi) ve çocuğu kokuladı da evin bir tarafına koydu. Ebû Talha geldiğinde: Oğlan nasıldır? diye sordu. Ümmü Süleym: Çocuğun nefsi sâkinleşti. İstirahat etmiş olmasını ümîd ederim, dedi. Ebû Talha, kadın doğru söylüyor sandı ve yattı (yânî eşi ile birleşti). Sabâh olunca yıkandı. Dışarı çıkmak istediğinde Ümmü Süleym, Ebû Talha'ya çocuğun öldüğünü bildirdi. Ebû Talha mescide gidip, Peygamber ile namâz kıldı. Sonra da bu karı koca arasında o gece olup bitenleri Peygamber'e haber verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *"Allah'ın sizlere, bu geceniz hakkında bereketler ihsân etmesini dilerim"* diye duâ etti [112].

---

111 Yûsuf Sûresi: 84. âyetinin bu fıkrasının bu başlığa konulması da çok münâsib düşmüştür. Hakîkaten Ya'kûb Peygamber, hüzün ve kederlerin en şiddetlisi olan evlâd acısıyle yanıp tutuştuğu hâlde, bu şiddetli hüznünü açığa çıkarmamış, hüznünü yalnız Allah'a şikâyet ederek sabır ve metânetle, şifâsını ve sevâbını yalnız Allah'tan beklemiştir. Bu da, örnek edilmeye son derece lâyık ve eskimez bir tutumdur.

112 Hadîs, diğer tarîklerde ve Müslim'de daha tafsîllidir. Ümmü Süleym, Enes ibn Mâlik'in anasıdır. Ebû Talha da Ümmü Süleym'in ikinci kocasıdır ve Enes'in üvey babasıdır. Bunların hâl tercemeleri ileride Fazîletler Kitâbı'nda daha geniş anlatılacaktır.

Sufyân ibn Uyeyne şöyle dedi: Ensâr'dan (Ibâye ibnu Rıfâa isminde) bir kimse: Ben Ebû Talha ile Ümmü Süleym'in dokuz çocuklarını gördüm, bunların hepsi de Kur'ân okurdu, dedi [113].

٤٢ ـ بابُ الصَّبْرِ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الاولَى. وقال عُمَرُ رضى اللهُ عنهُ نِعْمَ العِدْلاَنِ وَنِعْمَ العِلاَوَةُ الَّذِينَ إذَا أَصابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قالُوا إنَّا لِلّهِ وَإنَّا الَيْهِ رَاجِعُونَ أُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُلٰئِكَ هُمُ المُهْتَدُونَ وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ وَإنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إلاَّ عَلَى الخَاشِعِينَ

42- *"Sabr, musîbetin birinci darbesi sırasındadır"* BÂBI

Ve Umer (R) şöyle demiştir:

Şunlar ne güzel iki denk ve ne güzel ilâvedir.

"Onlar kendilerine bir musîbet geldiği zamân 'Biz Allah'ın mülküyüz ve biz ancak O'na dönücüleriz' derler. İşte onlar; Rabb'lerinden mağfiretler ve rahmet hep onların üzerinedir ve onlar doğru yola erdirilenlerdir"

(el-Bakara: 156-157) [114].

Ümmü Süleym'in o gece kocası Ebû Talha ile çiftleşmesinden, belki de Rasûlullah'ın duâsı bereketiyle Abdullah adında bir oğulları olmuştur.

Hadîsin bâb başlığına delîl olan ciheti gâyet açıktır: Ümmü Süleym'in kederini habsederek sabra tutunması, ve târihte benzerine nâdir tesâdüf edilir bir sûrette İlâhî kazâya kemâliyle teslîmiyet göstermesi, Ümmü Süleym için başlı başına hârika bir menkabedir. Ümmü Süleym'in bu hareketinden, muktedir olabilenler için ruhsatı terkedip şiddet tarafına tutunmanın câiz olduğu hükmü alınmıştır.

113 Bâzıları bu dokuz çocuğun, Ümmü Süleym ile Ebû Talha'nın o geceki birleşmelerinden doğan Abdullah'ın çocukları olduğunu söylemişlerdir. Böyle de olsa bu hâdisede, yine Peygamber'in duâsının bereketi güneş kadar açıktır.

114 Umer'in bu sözünü Hâkim, Beyhakî ve Abd ibn Humeyd mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

el-Adl; bir nesneyi bir nesne ile berâberleştirmek ma'nâsınadır.... mahfede bir adama denk olmak ma'nâsınadır... ve bir nesne mukaabilinde olan cezâ ve ivâz ma'nâsınadır...

Ve *Idl,* ayn'ın kesriyle bu dahi misl ve nazîr ma'nâsınadır ve yükün bir dengine denir.

el-İlâve: Kitâbe vezninde .... ve dâbbeye yüklenmiş olan iki dengin aralığına zâid olarak konulan nesneye denir ve mutlaka bir nesne üzerine ziyâde kılınan şeye denir *(Kaamûs Ter.).*

Bu lûgat ma'nâlarına göre ***"Rabb'lerinden mağfiretler"*** bir denk, ***"Rabb'lerinden bir rahmet"*** diğer bir denk, ***"Onlar doğru yola erdirilenlerdir"*** fıkrası da bu iki dengin üzerine konulan bir ilâve olmuş bulunuvor.

Ve Yüce Allah'ın şu kavli:
"Hem sabr (ve sebât) ile hem de namâz ile (Allah'tan) yardım isteyin. Şübhesiz bu elbette büyük bir şeydir. Ancak Allah'a karşı yüksek saygı gösterenler üzerinde öyle değildir"
(el-Bakara: 45) [115].

٦١ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ عن ثابتٍ. قال سَمِعْتُ أنساً رضى اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأُولَى *

61-....... Bize Şu'be, Sâbit el-Bunânî'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Enes ibn Mâlik(R)'ten işittim; Peygamber (S): "(Gerçek) *sabr, musîbetin ilk darbesi sırasında* (katlanıp dayanmak)*dır*" buyurmuştur [116].

٤٣ـ بابُ قَوْلِ النبيِّ ﷺ إنَّا بِكَ لَمَحْزُو نُونَ. وقال ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهُما عنِ النبيِّ ﷺ تَدمَعُ العَيْنُ وَيَحْزَنُ القَلْبُ

43- PEYGAMBER(S)'İN: "(Yâ İbrâhîm!) *Bizler senin ayrılığın sebebiyle çok kederliyiz*" KAVLİ BÂBI
Ve İbn Umer (R) Peygamber(S)'den olmak üzere: ***"Göz ağlar ve kalb mahzûn olur"*** **demiştir** [117].

Diğer bir tefsîre göre ***"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn"*** iki ıdl yânî iki denktir. Bunlara karşılık olarak zikredilen müteâkıb sevâblar da ilâvedir.
İyi bil ki, sabr Kur'ân-ı Azîm'de 95 yerde zikredilmiştir... *(İrşâdu's-Sârî)*.

115 Bunun ardından gelen âyet şöyledir: ***"Onlar hakîkaten Rabb'lerine kavuşucu ve hakîkaten O'na dönücü olduklarını bilirler"***(el-Bakara:46).
Diğer bir âyette bu sabretme ile ve namâz kılma ile Allah'tan yardım isteme şöyle ifâde edilmiştir: ***"Ey îmân edenler! Sabr ile bir de namâz ile*** (Allah'tan) ***yardım isteyin. Şübhesiz Allah sabredenlerle berâberdir"***(el-Bakara: 153).
Namâz içinde zikr, duâ, huşû' bulunduğu için, namâzın sabretmeye yardımcı olacağı ifâde edilmiştir (Kastallânî).
Bu âyetlerin bâb başlığına konulması, musîbetler zamânında tutunulması gereken sabr ve metinliğe en mükemmel şekilde bir teşvîk ve rağbetlendirmedir.

116 Bu hadîs, 44 rakamıyle daha önce de geçmişti. Hadîsin buradaki metni bâb başlığına aynen konulmuş olduğu için, mutâbakat tamâmiyle görülmektedir.

117 Bâb başlığı, gelecek olan hadîsin bir cümlesidir. Bu cümle ve onu ta'kîb eden diğer cümle, hadîste Enes ibn Mâlik'ten rivâyet edildiği gibi, İbn Umer'den de rivâyet edilmiştir. Müslim, Enes'ten; İbn Mâce, Esmâ bintu Yezîd'den; İbn Hıbbân, Ebû Hureyre'den; Taberânî, Ebû Umâme ile Sâib ibn Yezîd'den rivâyet etmişlerdir.

٦٢ــ حدّثنا الحَسَنُ بنُ عَبْدِ العَزِيزِ قال حدّثنا يَحْيى بنُ حَسَّانَ قال حدّثنا قُرَيْشٌ هُوَ ابنُ حَيَّانَ عنْ ثابِتٍ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللهُ عنهُ. قال دَخَلْنَا مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ عَلَى أبي سَيْفٍ القَيْنِ وكانَ ظِئْراً لإبْرَاهِيمَ عليهِ السَّلاَمُ فأخَذَ رسولُ اللهِ ﷺ إبْرَاهِيمَ فقَبَّلَه وَشَمَّهُ ثُمَّ دَخَلْنَا عليهِ بَعْدَ ذلِكَ وَإبْرَاهِيمُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ فَجَعَلَتْ عَيْنَا رسولِ اللهِ ﷺ تَذْرِفانِ فقال لَهُ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ عَوْفٍ رضى اللهُ عنهُ وَأنْتَ يارسولَ اللهِ فقال ياابنَ عَوْفٍ إنَّهَا رَحْمَةٌ ثُمَّ أتْبَعَهَا بِأُخْرَى فقالَ ﷺ إنَّ العَيْنَ تَدْمَعُ وَالقَلْبَ يَحْزَنُ وَلاَ نَقُولُ إلاَّ مايَرْضَى رَبُّنَا وَإنَّا بِفِرَاقِكَ يا إبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ رَوَاهُ مُوسَى عنْ سُلَيْمَانَ بنِ المُغِيرَةِ عنْ ثابِتٍ عنْ أنَسٍ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ *

62-....... Bize Kurayş -ki o İbnu Hayyân'dır-, Sâbit el-Bunânî'den tahdîs etti. Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Rasûlullah ile demirci bir san'atkâr olan Ebû Seyf'in yanına girdik. Ebû Seyf, (Peygamber'in çocuğu) İbrâhîm'in süt babası idi. Rasûlullah, İbrâhîm'i aldı, onu öptü ve kokladı. Bundan sonra bir kerre daha Ebû Seyf'in evine gittik. Bu defa İbrâhîm can veriyordu. Rasûlullah'ın iki gözü yaş dökmeye başladı. Bunun üzerine Abdurrahmân ibn Avf:

— Yâ Rasûlallah! Halk musîbet zamânında sabr etmeyebilir; fakat sen de mi? diye taaccüb ifâde etti.

Rasûlullah:

— *"Ey Avf oğlu! Bu hâlet, bir rahmet ve şefekattir"* buyurdu.

Sonra bu göz yaşını diğer bir gözyaşı ta'kîb etti. Bu defa da Rasûlullah (S):

— *"Şübhesiz göz ağlar, kalb de mahzûn olur. Biz ise, Rabb'imizin râzı olacağı sözden başka söz söylemeyiz. Yâ İbrâhîm! Bizler senin ayrılığınla pek mahzûn ve kederliyiz"* buyurdu [118].

Bu hadîsi Mûsâ ibn İsmâîl, Süleymân ibnu'l-Mugîre'den; o da

---

118 Peygamber'in oğlu İbrâhîm, hicretin sekizinci yılı Zu'l-hicce ayında doğmuştur. Peygamber'in azadlılarından Selmâ ebelik etmiş, kocası Ebû Râfi' de Peygamber'e bir oğlu doğduğunu müjdelemiş, Peygamber de çok sevinmiştir. İbrâhîm'in doğumu akabinde ona süt analığı yapmak için Medîne kadınları arasında bir rekaabet uyanmış. Nihâyet Peygamber, onu emzirmek için Munzir'in kızı Ümmü Bürde'ye teslîm etmiştir. Kaadî Iyâd, Ümmü Bürde'nin adı Havle'dir, kocası da Ebû Seyf el-Berâ ibn Evs el-Ensârî'dir diyor.

İbrâhîm işte bu karı-kocanın yanında süt emerken hastalanıp vefât etmiştir. Vefât târihi hicretin onuncu yılıdır, fakat ayı ve günü hakkında birkaç görüş vardır *(Umdetu'l-Kaarî)*.

Sâbit el-Bunânî'den; o da Enes ibn Mâlik'ten; o da Peygamber(S)'den olmak üzere rivâyet etmiştir [119].

٤٤ــ بابُ البُكاءِ عِنْدَ المَرِيضِ

44- HASTA YANINDA AĞLAMAK BÂBI

٦٣ــ حدّثنا أصْبَغُ عنِ ابنِ وَهْبٍ قال أخبرني عَمْرٌو عنْ سَعِيدِ بنِ
الحَارِثِ الأنْصَارِيِّ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما. قال اشْتَكَى سَعْدُ
بنُ عُبَادَةَ شَكْوَى لَهُ فأتاهُ النبيُّ ﷺ يَعُودُهُ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ابنِ عَوْفٍ وَسَعْدِ
بنِ أبي وَقَّاصٍ وَعَبْدِ اللهِ بنِ مَسْعُودٍ رضى اللهُ عنهم فَلَمَّا دَخَلَ عليه فَوَجَدَهُ
فِي غاشِيَةِ أهْلِهِ فقال قَدْ قَضَى قالُوا لايارسولَ اللهِ فَبَكَى النبيُّ ﷺ فَلَمَّا رَأى
القَوْمُ بُكَاءَ النبيِّ ﷺ بَكَوْا فقالَ ألاَ تَسْمَعُونَ إنَّ اللهَ لاَيُعَذِّبُ بِدَمْعِ العَيْنِ
وَلاَ بِحُزْنِ القَلْبِ وَلٰكِنْ يُعذِّبُ بِهٰذَا وَأشارَ إلَى لِسَانِهِ أوْ يَرْحَمُ وَإنَّ المَيِّتَ
يُعَذَّبُ بِبَكاءِ أهْلِهِ عليه وَكانَ عُمَرُ رضى اللهُ عنهُ يَضْرِبُ فِيهِ بِالعَصَا وَيَرْمِي
بالحِجَارَةِ وَيحْثِي بِالتُّرابِ *

63-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Sa'd ibn Ubâde bir kerre kendisine ârız olan bir hastalıktan dolayı rahatsız oldu. Peygamber (S), Abdurrahmân ibn Avf, Sa'd ibn Ebî Vakkaas ve Abdullah ibn Mes'ûd ile birlikte Sa'd'e hasta ziyâretine geldiler. Peygamber, Sa'd'in yanına girdiği zamân, onu âilesi halkı tarafından çepçevre kuşatılmış bir hâlde buldu. Rasûlullah:

— *"Sa'd öldü mü?"* diye sordu.

Oradakiler:

— Hayır yâ Rasûlallah, ölmedi, dediler.

Peygamber duygulanıp ağladı. Topluluk Peygamber'in ağladığını görünce, onlar da ağladılar [120]. Bunun üzerine Peygamber (S):

Peygamber bu oğlunun vefâtına üzülmüş ve hadîsteki sözleri söylemiştir. *Sahîh-ı Müslim*'de Umer'den: İbrâhîm vefât ettiğinde Peygamber (S): *"İbrâhîm benim oğlumdur. O, meme emerken ölen bir yavrudur. Onun süt emmesini tamamlamak için cennette iki tâne süt anne ta'yîn buyurulmuştur"* dediği rivâyet edilmiştir: Muslim, Kitâbu'l. Fadâil, 15. bâb, 63-(2316).

119 Mûsâ ibn İsmâîl et-Tebûzekî'nin bu hadîsini Beyhakî ed-Delâil'inde mevsûlen rivâyet etmiştir.

120 Bâb başlığına delîl olan fıkra burasıdır. Şübhesiz bu, gözyaşı akıtmak ve hüzünlenmekten ibâret bir ağlamadır; feryâd edip çağırışmak nev'inden İslâm'ca

— *"İşitmez misiniz? Şübhesiz ki, Allah gözyaşı ile ve iç üzüntüsü ile azâb etmez. Lâkin* -diline işâret ederek- *işte bunun yüzünden ya azâb eder, yâhûd da merhamet eyler. Ve şübhesiz ölü, âilesinin kendisine* (nehyedilmiş bir ağlayışla) *ağlamasından dolayı azâb olunur"* buyurdu [121].

Umer (R) de (Câhiliyyet âdeti üzere) ağlandığında sopa ile döver, çakıl taşları atar ve toprak saçardı [122].

٤٥ـ باب مايُنهى عن النَّوحِ والبُكاءِ وَالزَّجرِ عنْ ذٰلِكَ

45- FERYÂD (VE) FİGÂN ETMENİN VE (YÜKSEK SESLE) AĞLAMANIN NEHYEDİLMESİ VE BU FİİLLERDEN MEN' EDİLMESİ BÂBI

٦٤ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِاللهِ بنِ حَوْشَبٍ قال حدّثنا عَبْدُالوَهَّابِ قال حدّثنا يَحيى بنُ سَعِيدٍ. قال أخبَرَتْنِي عَمْرَةُ قالَتْ سَمِعْتُ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها تَقُولُ لَمَّا جاءَ قَتْلُ زَيْدِ بنِ حارِثَةَ وَجَعْفَرٍ وَعَبْدِ اللهِ بنِ رَوَاحَةَ جَلَسَ النبيُّ ﷺ يُعْرَفُ فِيهِ الحُزْنُ وَأنا أَطَّلِعُ مِنْ شَقِّ البَابِ فأتاهُ رَجُلٌ فقال يارسولَ اللهِ إنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ وَذَكَرَ بُكاءَ هُنَّ فأمَرَهُ بأنْ يَنهاهُنَّ فَذَهَبَ الرَّجُلُ ثُمَّ أتَى فقال قَدْ نَهَيْتُهُنَّ وذَكَرَ أنَّهُنَّ لَمْ يُطِعْنَهُ فأمَرَهُ الثَّانِيَةَ أنْ يَنْهاهُنَّ فَذَهَبَ ثُمَّ أتَى فقال وَاللهِ لَقَدْ غَلَبْنَنِي أوْ غَلَبْنَنا الشَّكُّ مِنْ مُحَمَّدِ بنِ حَوْشَبٍ فَزَعَمَتْ أنَّ النبيَّ ﷺ. قال فاحْثُ فى أفْواهِهِنَّ التُّرابَ فَقُلْتُ أرْغَمَ اللهُ أنْفَكَ فَوَاللهِ ماأنْتَ بِفَاعِلٍ وَما تَرَكْتَ رسولَ اللهِ ﷺ مِنَ العَنَاءِ *

64-....... Bize Yahyâ ibn Saîd tahdîs edip şöyle dedi: Bana Abdurrahmân kızı Amre haber verip şöyle dedi: Ben Âişe(R)'den işittim, şöyle diyordu: Zeyd ibn Hârise, Ca'fer ve Abdullah ibn Revâha'nın ölüm haberleri geldiği zamân Peygamber (S) mescidde oturdu. Kendisinde hüzün fark ediliyordu. Ben de kapının (görüle-

---

nehyedilmiş ağlama değildir. Birinci nevi' ağlama, Peygamber'in de hadîsin devâmında bildirdiği gibi, azâba sebeb olmaz; bu ağlamanın meşrû' olan nevi'dir.

121 Hadîsin bu fıkralarına âid açıklamalar daha önceki bâblarda geçmiştir.

122 Umer ibn Hattâb'ın bu fiilleri bu hadîste geçen isnâd ile mevsûlen İbn Umer tarafından rivâyet edilmiştir.

bilecek) aralığından Peygamber'e bakıyordum. Bu sırada kendisine bir kimse geldi ve:

— Yâ Rasûlallah! Ca'fer'in kadınları, dedi ve onların (çığlıkla) ağlayışlarını zikretti. Rasûlullah da o kimseye kadınları bu çığlıktan nehyetmesini emretti. O adam da gitti. Sonra geldi de: Onları nehyettim, dedi, ve kadınların kendisine itâat etmediklerini söyledi. Peygamber ikinci defa ona kadınları nehyetmesini emretti. O zât tekrar gitti. Sonra geldi ve:

— Vallâhi kadınlar bana -yâhud bize- galebe ettiler, dedi.

Şekk, râvî Muhammed ibn Havşeb'dendir. (Amre dedi ki:) Âişe: Peygamber (S) o adama: *"Bu kadınların ağızlarına toprak saç"* buyurdu, dedi. (Âişe dedi ki:) Ben de o adama: Allah senin burnunu toprağa sürsün (yânî seni zelîl kılsın)! Vallâhi sen ne Rasûlullah'ın verdiği emri yaptın, ne de (hüzün ve keder içinde bulunan) Rasûlullah'ı kendi hâlinde bıraktın, dedim [123].

٦٥ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ عَبْدِ الوَهَّابِ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ قال حدّثنا أيُّوبُ عن مُحَمَّدٍ عن أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ أخَذَ عَلَيْنَا النبيُّ ﷺ عِنْدَ البَيْعَةِ أنْ لاَ نَنُوحَ فَمَا وَفَتْ مِنَّا امْرَأةٌ غَيْرُ خَمْسِ نِسْوَةٍ أُمُّ سُلَيْمٍ وَأُمُّ العَلاَءِ وَابْنَةُ أبِي سَبْرَةَ امْرَأةُ مُعَاذٍ وَامْرَأتَيْنِ أوْ ابْنَةُ أبِي سَبْرَةَ وَامْرَأةُ مُعَاذٍ وَامْرَأةٌ أُخْرَى *

65-....... Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), biz kadınlardan İslâm üzerine bey'at aldığı sırada ölüye feryâd ve çığlıkla ağlamıyacağımıza dâir de söz almıştı [124]. Beş kadından başka biz-

---

123 Bu hadîs, 40. bâb başlığına delîl olmak üzere de sevkedilmişti. Burada "el-Bukâ (= ağlamak)" ile "en-Nevh(= feryâd ve çığlık atmak)" arasındaki farkı beyân edip, birincisinin câiz, ikincisinin men' edildiğini delîllendirmek için getirmiştir. Ağlama, uzatarak olduğu zamân nehyedilen nevha ma'nâsına olur; kısa olduğu zamân hüzün ma'nâsına olur.

124 Hadîsin bâb başlığına delîl onan fıkrası, hicret akabinde kadınlardan İslâm Dîni nâmına bey'at alındığında, bey'at maddeleri arasında ölüye feryâd ve figân edilmemesinin de konulmuş olmasıdır. İslâm'da feryâd ve figânla ağlamak nehyedilmiş olmasaydı böyle bir ahd almağa lüzûm görülmezdi.

Hadîste "Bizden ahdine vefâ eden yalnız beş kadındır" demekle, öbür müslümân kadınlar nevha yapma âdetini bırakmadılar demek değildir. Ümmü Atıyye, benimle bey'at eden kadınlardan beşi hâric olarak, öbürleri bu ahidleşme akabinde bu çirkin âdeti birden bırakamadılar. Fakat bu beş kadın derhâl bu ahidleşmeye bağlılıklarını gösterdiler demek olur (Nevevî).

den hiçbir kadın (o zamân) ahdine vefâ etmedi. Ahdini yerine getiren beş kadın: Ümmü Süleym, Ümmü'l-Alâ, Muâz'ın karısı olan Ebû Sebre kızı, ve daha iki kadındır. Yâhud Ebû Sebre kızı ile Muâz'ın karısı ve diğer bir kadın [125].

٤٦ـ بابُ القِيامِ لِلْجَنازةِ

46- CENÂZE İÇİN AYAĞA KALKMAK BÂBI

٦٦ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا سُفْيانُ قال حدّثنا الزُّهْرِيُّ عنْ سالِمٍ عنْ أبيهِ عنْ عامِرِ بنِ رَبيعةَ عنِ النبيِّ ﷺ قال إذا رَأيْتُمُ الجَنازةَ فقُومُوا حتَّى تُخلِّفَكُمْ * قال سُفْيانُ قال الزُّهْرِيُّ قال أخبرني سالِمٌ عنْ أبيهِ. قال أخبرنا عامِرُ بنُ رَبيعةَ عنِ النبيِّ ﷺ زادَ الحُمَيْدِيُّ حتَّى تُخلِّفَكُمْ أوْ تُوضَعَ*

66-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Bize ez-Zuhrî, Sâlim'den; o da babası Abdullah ibn Umer'den; o da Âmir ibn Rabîa'dan tahdîs etti. Peygamber (S): *"Sizler cenâze gördüğünüzde, cenâze sizi geride bırakıncaya kadar ayağa kalkınız"* buyurmuştur [126].

Sufyân ibn Uyeyne şöyle dedi: ez-Zuhrî şöyle dedi: Bana Sâlim, babasından haber verdi. Babası Abdullah ibn Umer: Bize Âmir ibn Rabîa, Peygamber'den haber verdi, demiştir [127].

el-Humeydî Ebû Bekr Abdullah el-Mekkî, Sufyân ibn Uyeyne'-

---

125 Ümmü Atıyye'nin ahde vefâlı olarak vasıflandırdığı beş kadından üçüncünün hüviyetini ta'yîn husûsunda tereddüt etmiştir. Ebû Sebre kızı denilen bu kadın, Muâz ibn Cebel'in karısıdır da her ikisi bir şahsiyet midir? Ve binâenaleyh geriye beşi doldurmak için iki kadın mı kalıyor? Yoksa Ebû Sebre kızı ayrı, Muâz ibn Cebel karısı da ayrı olarak dört oluyor da, geriye bir kadın mı kalıyor? İşte Ümmü Atıyye'nin rivâyetinde görülen tereddüdün çıkış yeri budur. Bu iki bakış noktasından birincisine atıf vâv'sız "İmreetu Muâz" rivâyetiyle; ikincisine de atıf vâv'ıyla "Ve ımreetu Muâz" rivâyetiyle işâret edilmiştir. Birinciye göre beşi doldurmak için iki kadın, ikinci rivâyete göre de bir kadın kalıyor.

126 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. Cenâzenin, müslümân cenâzesi yâhud zımmî cenâzesi olması musâvîdir. Bu kalkış, rûhları kabzeden Allah'a ta'zîm içindir (Kastallânî).

127 Buhârî'nin bu tarîkı zikretmesi, birinci rivâyetin an'aneli; bunun ise ihbâr lâfzıyle oluşunu beyân edip birinciyi kuvvetlendirmek içindir.

den yaptığı rivâyetinde: *"Cenâze sizi geride bırakıncaya yâhud cenâze yere konuluncaya kadar ayakta durunuz"* fıkrasını ziyâde etmiştir [128].

٤٧ ــ بابٌ مَتَى يَقْعُدُ إذَا قامَ لِلْجَنَازَةِ

47- BÂB: CENÂZE İÇİN AYAĞA KALKTIĞINDA İNSAN NE ZAMÂN OTURUR? [129]

٦٧ ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عَنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما عنْ عامِرِ بنِ رَبيعَةَ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال إذَا رأى أحَدُكُمْ جِنَازَةً فانْ لَمْ يَكُنْ ماشِياً مَعَهَا فَلْيقُمْ حَتَّى يُخَلِّفَها أوْ تخلّفهُ أوْ تُوضَعَ مِنْ قَبْلِ أنْ تخلّفهُ *

67-....... Bize el-Leys ibn Sa'd, Nâfi'den; o da İbn Umer(R)'den; o da Âmir ibn Rabîa'dan tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Sizin herhangi biriniz bir cenâze gördüğünde, cenâzenin berâberinde yürüyücü değilse, cenâzeyi arkada bırakıncaya kadar, yâhud cenâze onu geride bırakıncaya kadar; yâhud cenâze o kimseyi arkada bırakmazdan evvel cenâze yere indirilinceye kadar ayağa kalksın"* [130].

٦٨ ــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ قال حدّثنا ابنُ أبى ذِئْبٍ عنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عنْ أبيهِ. قال كُنَّا فِى جِنَازَةٍ فأخَذَ أبُو هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ بِيَدِ مَرْوانَ فَجلَسَا قَبْلَ أنْ تُوضَعَ فَجاءَ أبُو سَعِيدٍ رضى اللّهُ عنهُ فأخَذَ بِيَدِ مَرْوانَ فقال

---

128 Bu rivâyette, cenâze görenlerin ayağa kalkmaları ve bu kalkışlarının ya cenâze kendilerini geride bırakıp ilerleyinceye kadar, yâhud cenâze ileri götürülmeyip, orada musallâ gibi bir yere konuluncaya kadar devâm etmesi emredilmiştir.

129 Bu suâlin cevâbı gelecek hadîsler içinde verilmektedir.

130 Bu hadîste terdîd edâtları arka arkaya geldiği için, anlaşılmakta karışıklığa düşülmemelidir. Görülen bir cenâzeye ayakta durma müddeti gösterilirken, üç nevi' hareket teblîğ edilmiş zannedilebilir. Hâlbuki böyle değildir. Birinci "yâhud" terdîde; ikincisi tenvîa (yânî nev'ilendirmeye) hamledilmiştir. Râvî Âmir ibn Rabîa, Peygamber'in: "Siz cenâzeden geri kalıncaya kadar" mı; yoksa "Cenâze sizi geride bırakıncaya kadar" mı ayakta durunuz buyurduğunu kestiremediğinden, bunu terdîd ile ifâde etmiştir. Bu iki fıkranın medlûlleri birdir. Cenâze uzaklaşıncaya kadar ayakta durulmasıdır. Ve bu, bir nev'idir. İkinci nevi'de cenâzenin yere konulmasıdır. İkinci "Ev (=Yâhud)" edâtı bunu ifâde ediyor.

قُمْ فَوَاللهِ لَقَدْ عَلِمَ هٰذَا أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ نَهَانَا عَنْ ذٰلِكَ فقال أَبُو هُرَيْرَةَ صَدَقَ *

68-....... Keysân şöyle demiştir: Biz bir cenâzede bulunduk. Ebû Hureyre, Mervân'ın elini tuttu. Cenâze yere konulmazdan evvel ikisi oturdular. Bunun üzerine Ebû Saîd el-Hudrî gelip Mervân'ın elinden tuttu ve:

— Ayağa kalk! Yemîn olsun şu adam (yânî Ebû Hureyre), Peygamber'in bizleri cenâze omuzlardan yere indirilmedikçe oturmadan nehyettiğini kat'î olarak bilmektedir, dedi.

Bu söz üzerine Ebû Hureyre de:

— Ebû Saîd doğru söyledi, dedi [131].

٤٨ــ بابُ مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً فَلاَ يَقْعُدُ حَتَّى تُوضَعَ عَنْ مَنَاكِبِ الرِّجالِ فانْ قَعَدَ أُمِرَ بِالقِيَامِ

48- *"Bir cenâze ardından giden kimse, o cenâze erkeklerin omuzlarından indirilip konuluncaya kadar oturmaz, eğer bundan önce oturursa kalkmakla emredilir"* BÂBI

٦٩ــ حدّثنا مُسْلِمٌ يَعْنِى ابنَ إِبْرَاهِيمَ قال حدّثنا هِشَامٌ قال حدّثنا يَحيي عَنْ أَبِى سَلَمَةَ عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الخُدْرِىِّ رضى اللهُ عنهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ . قال إِذَا رَأَيْتُمُ الجِنَازَةَ فَقُومُوا فَمَنْ تَبِعَهَا فَلاَ يَقْعُدْ حَتَّى تُوضَعَ *

69-....... Bize Yahyâ ibn Ebî Kesîr, Ebû Seleme ibn Abdirrahmân'dan; o da Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S): *"Bir cenâze gördüğünüz zamân hemen ayağa kalkınız. Cenâzenin ar-*

---

131 Ebû Hureyre'nin elinden tuttuğu Mervân ibnu'l-Hakem, Emevî hükümdârlarının dördüncüsüdür. Bu hâdise onun Medîne Vâlîsi bulunduğu sırada olmuştur. Onun Medîne vâlîliği kırksekiz hicrî yılına kadar devâm etmiştir. Mervân'ın sünnete aykırı bir takım hareketleri böyle zamân zamân sahâbîler tarafından redd ve inkâr edildiğinden, ismi hadîslere geçmiştir.

Hadîsin râvîsi Ebû Saîd el-Makburî, Medîneli'dir. Benû Dînâr kabirlerini muhâfazaya me'mûr olduğundan böyle "Makburî" nisbetiyle anılmıştır. Kendisinin kabre dâir rivâyetleri daha mu'teberdir. Umer, Alî, Usâme'den de rivâyetleri vardır. Kendisinden de oğlu Saîd ve daha başkaları rivâyet etmişlerdir. Vâkıdî, yüz târihinde vefât ettiğini bildirmiştir *(Hulâsa lil-Hazrecî ve Umdetu'l-Kaarî).*

dından giden kimse ise, cenâze konuluncaya kadar oturmasın" buyurmuştur [132].

٤٩ـ بابُ منْ قامَ لجِنَازةِ يَهُودِيٍّ

49- BİR YAHÛDÎ CENÂZESİ İÇİN AYAĞA KALKAN KİMSE BÂBI

٧٠ـ حدّثنا مُعَاذُ بنُ فَضَالَةَ قال حدّثنا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَ عنْ عُبَيْدِ اللهِ بن مِقْسَمٍ عنْ جابِرِ بن عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عَنْهُمَا.قال مَرَّبِنَا جِنَازَةٌ فقامَ لَهَا النبىُّ ﷺ وَقُمْنَا بِهِ فَقُلْنَا يارسولَ اللهِ إنَّهَا جِنَازَةُ يَهُودِيٍّ قال إذَا رَأَيْتُمُ الجنَازةَ فَقُومُوا *

70-....... Câbir ibn Abdillah şöyle demiştir: Bir kerre yanımızdan bir cenâze geçmişti. Peygamber (S) hemen o cenâze için ayağa kalktı. Biz de ona uyarak ayağa kalktık ve:

— Yâ Rasûlallah! Bu bir Yahûdî cenâzesidir, dedik.

— *"Bir cenâze gördüğünüzde hemen ayağa kalkınız"* buyurdu [133].

٧١ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا عَمْرُو بنُ مُرَّةَ: قال

---

132 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. Hadîsteki konulma ile maksad yere konulmak mı, yâhud lâhde konulmak mıdır? Bu husûsta iki görüş vardır. Buhârî bu hadîs için yazdığı başlıkla, yere konulmayı işâret etmiş gibidir.

Bâb başlığındaki *"Bundan önce oturursa kalkmakla emredilir"* hükmü, bundan evvelki Ebû Saîd hadîsinin sonunda "kalk" diye daha açık ifâde edilmiş ve Ebû Saîd'in Mervân'a yaptığı bu emr, Ebû Hureyre tarafından da tasdîk olunmuştu.

Tahâvî'nin Şa'bî tarîkıyle Ebû Saîd Makburî'den gelen rivâyetinde Ebû Saîd Hudrî'nin Mervân'a hitâben vâkı' olan "kalk emri" üzerine Vâlî Mervân'ın hemen ayağa kalktığı tasrîh edilmiştir.

133 Bu hadîsi Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî de rivâyet etmiştir. Müslim'in rivâyetinde "إنَّ المَوْتَ فَزَعٌ = *Çünkü ölüm korkunç şeydir"* ziyâdesi vardır.

Ebû Dâvûd'un rivâyeti daha tafsîllidir:

"Biz, Peygamber'in berâberinde bulunuyorduk. Bu sırada yanımızdan bir cenâze geçti. Peygamber cenâze için ayağa kalktı. Biz de kalkıp cenâzeyi omuzlamak için gittik. Varınca onun bir Yahûdî cenâzesi olduğunu gördük. Ve: Yâ Rasûlallah! Bu bir Yahûdî cenâzesidir, dedik. Rasûlullah: *Ölüm korkunç* (ve ibret alınacak) *bir hâdisedir. Herhangi bir cenâze gördüğünüz zamân hemen ayağa kalkınız* buyurdu."

Binâenaleyh ölüm korkuç bir hâdise olması cihetiyle ölünün müslim, kâfir cenâzesi olması musâvîdir. Her Âdem evlâdının ölüsü herkes için uyanma sebebi olabilir.

سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ أبِى لَيْلَى. قال كانَ سَهْلُ بنُ حُنَيْفٍ وَقَيْسُ بنُ سَعْدٍ قَاعِدَيْنِ بِالقَادِسِيَّةِ فَمَرُّوا عَلَيْهِمَا بِجَنَازَةٍ فَقَاما فَقِيلَ لَهُمَا إنَّهَا مِنْ أهْلِ الأرْضِ أىْ مِنْ أهْلِ الذِّمَّةِ فقالاَ إنَّ النبِىَّ ﷺ مَرَّتْ بِهِ جِنَازَةٌ فَقَامَ فَقِيلَ لَهُ إنَّهَا جنَازَةُ يَهُودِىٍّ فقال ألَيْسَتْ نَفْساً * وقال أبُو حَمْزَةَ عنِ الأعْمَشِ عنْ عَمْرٍو عنِ ابنِ أبِى لَيْلَى. قال كُنْتُ مَعَ قَيْسٍ وَسَهْلٍ رضى اللّٰهُ عنهما فَقَالاَ كُنَّا مَعَ النبِىِّ ﷺ وقال زَكَرِيَّاءُ عنِ الشَّعْبِىِّ عنِ ابنِ أبِى لَيْلَى كانَ أبُو مَسْعُودٍ وَقَيْسٌ يَقُومانِ لِلْجَنَازَةِ *

71-....... Bize Amr ibnu Murre tahdîs edip şöyle dedi: Ben Abdurrahmân ibn Ebî Leylâ'dan işittim, şöyle dedi: Sehl ibn Huneyf ile Kays ibn Sa'd, Kaadisiyye mevkiinde oturuyorlardı. Ora halkı bunların yanından bir cenâze geçirdiler. Sehl ile Kays hemen ayağa kalktılar. Kendilerine: Bu cenâze, bu arâzîlerin halkından, yânî zimmet ehlindendir, denildi. Bunun üzerine Sehl ile Kays:

— Peygamber(S)'in yanından bir Yahûdî cenâzesi geçmişti de Peygamber hemen ayağa kalkmıştı. Bunun üzerine Peygamber'e de: Bu bir Yahûdî cenâzesidir, denilmişti de Peygamber (S): *"Bu da* (yaşayıp ölen) *bir insan değil mi?"* diye cevâb vermişti, demişlerdir [134].

---

134 Kaadisiyye ile Kûfe arasında onbeş fersahlık bir mesâfe vardır. Umer ibn Hattâb'ın halîfeliği zamânında onaltıncı hicret yılında İranlılar'la yapılan muhârebe burada cerâyen etmiştir. Sa'd ibn Ebî Vakkaas kumandasındaki İslâm ordusu burada İranlılar'a karşı kat'î zafer kazanmıştır... (Kirmânî ve *Kaamûsu'l-A'lâm*'dan özetle).

Peygamber bu cevâbında da cenâzeye kalkmanın, cenâzeyi ta'zîm değil, fakat bütün hayât sâhiblerine hayât ve maîşetlerini veren Allah'ın, bunların rûhlarını ve hayâtlarını alarak câmid ve sönük bir cüsse hâline koyduğunu hatırlattığını ve bu sûretle Allah'a ta'zîm edilmiş bulunduğunu bildirmiştir. Müslim cenâzesi Allah'ın azametini hatırlamağa vesîle olduğu gibi, bir Yahûdî, bir Hristiyan cenâzesi de sebeb olabilir demek olur.

Ahmed ibn Hanbel'in *Müsned*'inden:

Abdullah ibn Amr ibn Âs (R) şöyle demiştir: Bir kimse Rasûlullah'tan bâzı şeyler sordu da dedi ki: Yâ Rasûlallah! Yanımızdan kâfir cenâzesi geçiyor; buna da ayağa kalkacak mıyız? Rasûlullah: *"Evet, kâfir cenâzesine de kalkınız. Çünkü siz hakîkatte o kâfir cenâzesine kalkmıyorsunuz. Fakat beşer nefislerini kabzeden Allah'a kalkıyorsunuz"* buyurdu.

Leys ibn Sa'd'ın Ebû Burde'den muttasıl rivâyeti yoluyla Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'den rivâyet ettiği hadîs, bu konuda en fazla tafsîli ihtivâ etmektedir. Bu hadîste Peygamber (S): *"Sizin yanınızdan bir cenâze geçtiğinde o ister müslümân, ister Yahûdî yâhud da Nasrânî ölüsü olsun; ayağa kalkınız. Çünkü biz, hakîkaten o ölüye kalkmıyoruz. Fakat onunla berâber olan ölüm meleğine ta'zîm edip kalkıyoruz"* buyurmuştur.

Ve Ebû Hamze Muhammed ibn Meymûn, el-A'meş'ten; o da Amr'dan; o da İbn Ebî Leylâ'dan söyledi. İbn Ebî Leylâ şöyle demiştir: Ben Kays ile Sehl'in berâberinde idim. Bunlar: Biz Peygamber'in berâberinde idik... dediler [135].

Zekeriyyâ ibn Ebî Zâide de Şa'bî'den; o da İbn Ebî Leylâ'dan söyledi ki, o Ebû Mes'ûd Ukbe ibn Amr el-Ensârî ile Kays ibn Sa'd; her ikisi de cenâze için ayağa kalkarlardı, demiştir [136].

٥٠ ـ بابُ حَمْلِ الرِّجالِ الجنازَةَ دُونَ النِّساءِ

50- CENÂZEYİ KADINLARIN DEĞİL DE ERKEKLERİN TAŞIMASI BÂBI

٧٢ ـ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عنْ أبِيهِ أنَّهُ سَمِعَ أبا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ رضى اللهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ. قال إذَا وُضِعَتِ الجِنَازَةُ وَاحْتَمَلَهَا الرِّجالُ عَلَى أعْنَاقِهِمْ فإنْ كانَتْ صالِحَةً قالَتْ قَدِّمُونى وَإنْ كانَتْ غَيْرَ صالِحَةٍ قالَتْ ياوَيْلَهَا أيْنَ يَذْهَبُونَ بِهَا يَسْمَعُ صَوْتَهَا كُلُّ شَيْءٍ إلاَّ الإنْسَانَ وَلَوْ سَمِعَهُ لَصَعِقَ *

72-....... Keysân, Ebû Saîd el-Hudrî'den işitti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: "*Cenâze* (tâbûta) *konulup erkekler omuzları üzerine yüklendikleri zamân, eğer o cenâze iyi bir kişi ise: 'Beni* (sevâbıma) *ulaşdırınız' der. Eğer o cenâze iyi olmayan bir kişi ise: 'Eyvâh! Bu cenâze ile nereye gidiyor sunuz?' diye feryâd eder. Cenâzenin bu feryâdını* (gâfil) *insandan başka her varlık işitir. İnsan bu sayhâyı işitseydi, muhakkak düşer bayılırdı*" [137].

---

* Zeynuddîn Irakî de: Ebû Mûsâ hadîsinde zikr ve tasrîh edilen sebeb ve illet müslim ve gayrımüslim cenâzesinde mütehakkık bulunduğuna göre, hükmün Âdem evlâdları'nın hepsine şumûlünü, hattâ kitâb ehli olmayan kâfirlerin cenâzesi geçerken bile kalkmanın luzûmunu gerektirir, demiştir (*Tecrîd Ter.*, IV, 568).

135 Ebû Hamze'nin bu rivâyetini Ebû Nuaym *el-Mustahrac*'ında mevsûlen getirmiştir. Buhârî'nin bunu getirmekten maksadı, Abdurrahmân ibn Ebî Leylâ'nın bu hadîsi Kays ile Sehl'den bizzât işitmiş olduğunu göstermektir.

136 Bunu da Saîd ibn Mansûr mevsûlen rivâyet etmiştir.

137 Hadîsin bâb başlığına delîl olabilecek yeri, "*Erkekler omuzları üzerine yüklendikleri zamân...*" ihbârî cümlesidir. Bu cümleden, cenâzeyi yükleyip taşımanın erkeklere mahsûs olduğu hükmü alınmıştır. Ancak cenâzeyi nakledecek erkek bulunmazsa, böyle zarûret hâlinde kadınlar taşırlar ve gömerler...

٥١ ـ باب السُّرْعَةِ بِالجَنَازَةِ. وقال أنسٌ رضى الله عنه أَنْتُمْ مُشَيِّعُونَ فَامْشُوا بيْنَ يَدَيْهَا وَخَلْفَهَا وَعنْ يَمِينهَا وَعنَ شِمالِهَا وقال غَيْرُهُ قَرِيباً مِنْهَا

51- CENÂZEYİ YOLCU EDİP TAŞIMAKTA SÜR'AT EDİLMESİ BÂBI

Ve Enes ibn Mâlik (R): "Sizler, ölüyü yerine ulaştırmak için berâberinde gidenlersiniz. Onun için cenâzenin önünde, arkasında, sağında solunda yürüyünüz" demiştir [138].

Enes'ten başkası da: "Cenâzeye yakın gidiniz" demiştir [139].

٧٣ ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ. قال حَفِظْنَاهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ عنْ سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضى الله عنه عنِ النبىِّ ﷺ.

Şârih İbnu Battâl: "Cenâze iyi bir kişi ise beni ulaştırınız demesi, nefsî ve rûhî bir tekellümdür. Yoksa şuûr medrekleri olan rûh, bedenden ayrıldıktan sonra bedenin tekellümü mümteni'dir. Meğer ki Allah'ın kudreti, ölünün rûhunu bedenine redd ve iâde etmiş olsun" demiştir *(Umdetu'l-Kaarî).*

Kâmil Mîrâs da şöyle demiştir: "Fakat bize göre bu kelâm ne nefsî, ne de lâfzîdir. Her cenâzenin şu fânî âlemdeki hayâtına göre, ibret almayı gerektirir olmasıdır. Hayâtını hayır yolunda geçiren iyi bir kişi ile zâlimlerden birisinin; üçü beşi bir çatı altına sığınan ferâgatli bir âile ölüsü ile dünyâya sığamayan bir cihângirin; bir fakîr ile dünyâya tasarrufa çalışan bir milyonerin şimdi içine sığındıkları tâbûtları acaba beşer hayâline neler haykırmıyor! Bu sanduklar içinden hayâlimize ne ma'nâlı sesler aksetmiyor. Beşerin gafleti bu çok ma'nâlı sesleri işitmeye ve ibret gösteren bu levhaları görmeye mâni' oluyor. İbret nazarları önünden her gün gelip geçen bu nevi' kevnî olayları hakkıyle görmek, bu sesleri lâyıkıyle işitmek mümkin olsaydı, hadîste haber verildiği üzere insan derhâl düşer bayılırdı". (Birâz sâdeleştirilerek *Tecrîd Ter.*, IV, 575-576).

138 Enes'in bu sözünü Abdulvahhâb ibn Atâ el-Haffâf kendi Cenâzeler Kitâbı'nda ve İbn Ebî Şeybe mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

et-Teşyî'(اَلتَّشْيِيعُ):Sürüden ayrılan deveye haykırmak, ve bir semte giden adamı, ona vedâ etmek ve menziline ulaştırmak için berâberinde gitmek, ... ve bir adama, kalb kuvveti vermekle yüreklendirmek... ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

139 Buhârî'nin "Enes'ten başkası" sözüyle kimi kasdettiği araştırılmış, bâzıları bunun Abdurrahmân ibn Kurt (R) olduğunu ileri sürmüştür. Bu zât suffa sahâbîlerinden olup, Umer zamânında Hımıs'ta vâlîlik yapmıştır (el-Hazrecî, *Hulâsa,* ve Aynî, *Umdetu'l-Kaarî).*

Cenâzeye yakın gitmek de cenâzenin dört bir tarafından cenâzeye yaklaşarak gitmek demek olacaktır. Bu sûretle gerektiğinde cenâzeyi yüklenenlere yardım imkânı te'mîn edilmiş olur.

قال أَسْرِعُوا بالجِنَازَةِ فإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا وَإِنْ تَكُ سِوَى ذٰلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ *

73-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Biz şu gelecek hadîsi ez-Zuhrî'den ezberledik; o da Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den; o da Ebû Hureyre(R)'den. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Cenâzeyi sür'atlice naklediniz. Eğer bu ölü iyi bir kişi ise, bu bir hayrdır. Onu* (bir an evvel kabirdeki) *hayr ve sevâbına ulaştırmış olursunuz. Eğer bu cenâze iyi bir kişi değilse, bu da bir şerrdir. Onu omuzlarınızdan* (çabuk) *indirip korsunuz"* [140].

٥٢ـ بابُ قَوْلِ المَيِّتِ وَهُوَ عَلَى الجِنَازَةِ قَدِّمُونِى

52- ÖLÜNÜN TÂBÛT ÜZERİNDE İKEN "BENİ YERİME ULAŞTIRINIZ!" KAVLİ BÂBI

٧٤ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا اللَّيْثُ قال حدّثنا سَعِيدٌ عنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ أبا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ رضي اللهُ عنهُ. قال كانَ النبيُّ ﷺ يَقُولُ إِذَا وُضِعَتِ الجِنَازَةُ فاحْتَمَلَهَا الرِّجالُ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ فإِنْ كانَتْ صالِحَةً قالَتْ قَدِّمُونِى وَإِنْ كانَتْ غَيْرَ صالِحَةٍ قالَتْ لأَهْلِهَا يا وَيْلَهَا أَيْنَ يَذْهَبُونَ بِهَا يَسْمَعُ صَوْتَهَا كُلُّ شَيْءٍ إِلاَّ الإِنْسَانَ وَلَوْ سَمِعَ الإِنْسَانُ لَصَعِقَ *

74-....... Keysân, Ebû Saîd Hudrî'den işitmiştir. O şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle der idi: *"Cenâze tâbûta konulduğu ve erkekler onu omuzları üzerine yüklendikleri zamân, eğer o cenâze iyi bir kişi idiyse: 'Beni* (sevâbıma) *ulaştırınız' der; ve eğer o cenâze iyi olmayan*

---

140 Şârihler hadîsteki *"Cenâzeyi sür'atle götürün"* emrinden, şiddetli bir sür'at istenmeyip, yürümekle koşmak arasında ortalama bir seyr ve hareket istendiğini bildirmişlerdir. Bâzıları bu ivmek ve sür'at ile matlûb olan, ölüm tahakkuk edip tamâmen kesinleştikten sonra techîz ve tekfîni acele yapmaktır demişlerdir. Bütün âlimler, öldü zannıyle büyük bir felâkete meydan verilmemek için bu sür'atin başlangıcının, ölümün gereği gibi tahakkuku zamânı olduğunu kabûl etmişlerdir. Hattâ İbn Bezîze gibi bir kısım âlimler, ölümün lâyıkıyle anlaşılması için aradan bir gün ve bir gece geçmedikçe, ölünün techîzine sür'at edilmemelidir demişlerdir. Zamânımızda belediye tabîbi tarafından muâyene edilip, ölümün tahakkuku hakkında bir rapor verilmedikçe techîz edilmemesi, en iyi bir tedbîrdir.

Ölüm kesinleştikten sonra bir müslimin gövdesini âilesinin gözü önünde hapsedip kokutmak muvâfık değildir. Artık bundan sonra sür'atle cesed, yerine emânet edilmelidir. Bu ma'nâda bir hadîsi de Ebû Dâvûd Husayn ibn Vahvah'dan rivâyet etmiştir (*Umdetu'l-Kaarî*, IV, 126).

bir kişi idiyse, cenâze ahâlîsine hitâben: 'Bu cenâzeye yazıklar olsun! Onu nereye götürüyorlar?' diye feryâd eder. Cenâzenin bu feryâdını insandan başka herşey işitir. İnsan bunu işitseydi, muhakkak düşer bayılırdı'' [141].

٥٣ـ باب مَنْ صَفَّ صَفَّيْنِ أَوْ ثَلاَثَةً عَلَى الجِنَازَةِ خَلْفَ الإمامِ

53- CENÂZE NAMÂZINDA İMÂMIN ARKASINDA İKİ YÂHUD ÜÇ SIRA SAFF OLAN KİMSE BÂBI

٧٥ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرِ ابنِ عَبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنهما أَنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى عَلَى النَّجَاشِيِّ فَكُنْتُ فِي الصَّفِّ الثَّانِي أَوِ الثَّالِثِ *

75-....... Câbir ibn Abdillah (R): Rasûlullah (S-Habeş hükümdârı olan) Necâşî üzerine cenâze namâzı kıldırdı. Ben ikinci yâhud üçüncü saffta bulundum, demiştir [142].

٥٤ـ باب الصُّفُوفِ عَلَى الجِنَازَةِ

54- CENÂZE NAMÂZINDA CENÂZEYE KARŞI SIRA İLE DİZİLMİŞ SAFFLAR BÂBI

٧٦ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ قال حدّثنا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ. قال نَعَى النبيُّ ﷺ إِلَى أَصْحَابِهِ النَّجَاشِيَّ ثُمَّ تَقَدَّمَ فَصَفُّوا خَلْفَهُ فَكَبَّرَ أَرْبَعاً *

76-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Necâşî'nin ölüm haberini sahâbîlerine ulaştırdı. Sonra (namâz kıldırmak

---

141 Bu hadîs 72 rakamıyle de geçmiş ve gerekli hâşiyeler orada verilmişti.

Bâb başlığı, hadîsteki iyi kişinin sözünü ihtivâ etmektedir.

Yâ veylâhâ (يَا وَيْلاَهَا)'nın ma'nâsı, ''Ey hüznüm, ey helâkim; gel artık, tam senin zamânındır'' demektir. Helâk ve musîbete uğrayan kimse tarafından söylenir.

142 Bu hadîs, cenâze namâzında cemâatin iki yâhud üç sıra hâlinde saff tutmalarının delîli olmak üzere getirilmiştir.

üzere) kendisi öne geçti, sahâbîler O'nun arkasında dizi dizi sıralanıp saff oldular. Akabinde Peygamber dört tekbîr aldı [143].

٧٧ــ حدّثنا مُسْلِمٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا الشَّيْبَانِيُّ عنِ الشَّعْبِيِّ قال أخبرَنى مَنْ شَهِدَ النبىَّ ﷺ أتى عَلَى قَبْرٍ مَنْبُوذٍ فَصَفَّهُمْ وَكَبَّرَ أرْبَعاً قُلْتُ مَنْ حَدَّثَكَ قال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما *

77-....... Bize Süleymân eş-Şeybânî, eş-Şa'bî'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bana Peygamber'in yanında hazır bulunmuş olan bir kimse haber verdi. Peygamber (S) bir defa kenarda kalmış bir kabre gelip, kabr üzerine sahâbîleri saff saff dizmiş ve dört tekbîr alarak cenâze namâzı kıldırmıştır. (Süleymân eş-Şeybânî dedi ki:) Ben eş-Şa'bî'ye hitâben: Bu hadîsi sana kim (yânî hangi sahâbî) tahdîs etti? diye sordum. eş-Şa'bî: İbnu Abbâs (R) diye cevâb verdi [144].

٧٨ــ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسٰى قال أخبرنا هِشَامُ بنُ يُوسُفَ أنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ قال أخبرنى عَطَاءٌ أنَّهُ سَمِعَ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللّٰهِ رضي اللهُ عنهما يَقُولُ قال النبىُّ ﷺ قَدْ تُوُفِّىَ اليَوْمَ رَجُلٌ صالِحٌ مِنَ الحَبَشِ فَهَلُمَّ فَصَلُّوا عَلَيْهِ قال فَصَفَفْنَا فَصَلَّى النبيُّ ﷺ عَلَيْهِ وَنَحْنُ صُفُوفٌ قال أبو الزُّبَيْرِ عَنْ جابِرٍ كُنْتُ فِى الصَّفِّ الثَّانى *

78-....... Bana Atâ ibn Ebî Rebâh haber verdi. O, Câbir ibn Abdillah(R)'tan şöyle derken işitmiştir: Peygamber (S): *"Bu gün Habeş milletinden iyi bir adam ölmüştür, gelin de ona cenâze namâzı kılın!"* buyurdu. Câbir dedi ki: Biz dizilip saff olduk. Bizler dizi dizi safflar hâlinde iken Peygamber Necâşî üzerine cenâze namâzı kıldırdı.

Ebû'z-Zubeyr Muhammed ibn Müslim, Câbir'den söyledi. Câ-

---

143 Bu hadîs daha tafsîlli olup, şu husûslara sarîh olarak delâlet etmektedir: Peygamber'in namâz için cemâatin önüne geçtiği, sahâbîlerin O'nun arkasında dizi dizi saff bağladıkları; cenâze namâzında dört tekbîr aldığı.

144 "المَنْبُوذُ", münferid ve uzak kalmış; köşeye, kenara düşmüş; diğer emsâlinden ayrılmış ma'nâsınadır. Burada tenvîn ile "Menbûzin" şeklinde okunduğundan, diğer kabirlerden ayrı, kenarda kalmış bir kabir demek olur.

"المَنْبُوذُ"un bir ma'nâsı da "lakît", yânî bulunmuş çocuk'tur. Burada birinci ma'nâ daha uygundur.

Müslim'in rivâyetinde: "Rasûlullah tâze bir kabre vardı. Üzerine namâz kıldı. Cemâat arkasında saff bağladılar. O da dört tekbîr aldı" şeklindedir.

Buhârî'nin sevkettiği senedde sahâbî olan râvînin ismi tasrîh edilmemiş, fakat eş-Şa'bî'nin bu sorusu ile sahâbînin İbn Abbâs olduğu meydana çıkmıştır.

bir: (Peygamber Necâşî'ye cenâze namâzı kıldığı zamân) ben ikinci saffta idim, demiştir [145].

٥٥ـ باب صُفُوفِ الصِّبْيَانِ مَعَ الرِّجالِ عَلَى الجَنائِزِ

55- CENÂZELER ÜZERİNE KILINAN NAMÂZLARDA ERKEKLERİN BERÂBERİNDE ÇOCUKLARIN DA SAFF TUTMALARI BÂBI

٧٩ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ قال حدّثنا الشَّيْبَانِيُّ عنْ عامِرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِقَبْرٍ قَدْ دُفِنَ لَيْلاً فقال مَتَى دُفِنَ هٰذَا قالُوا البَارِحَةَ قال أفَلاَ آذَنْتُمُونِي قالُوا دَفَنَّاهُ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ فَكَرِهْنَا أنْ نُوقِظَكَ فقامَ فَصَفَفْنَا خلْفَهُ. قال ابنُ عَبَّاسٍ وَأنا فِيهِمْ فَصَلَّى عَلَيْهِ *

79-....... Bize Süleymân eş-Şeybânî, Âmir eş-Şa'bî'den; o da İbn Abbâs(R)'tan tahdîs etti (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) geceleyin içine cenâze gömülmüş olan bir kabre uğradı. Orada bulunan cenâze sâhiblerine:

— *"Bu cenâze ne zamân gömüldü?"* diye sordu.

Onlar da:

— Geçen gece (yânî dünkü günün gecesinde), diye cevâb verdiler.

(Peygamber bu ölüyü hastalığı sırasında ziyâret etmiş bulunduğundan) cenâze sâhiblerine:

— *"Bana niçin haber vermediniz?"* diye serzeniş etti.

Onlar:

— Biz onu gecenin karanlığında gömdük; sizi o vakitte uyandırmak istemedik, dediler.

Bunun üzerine Rasûlullah namâza dikeldi. Biz de arkasında saff bağladık. İbn Abbâs dedi ki: Ben de bu saffların içinde bulundum. Rasûlullah bu gömülü olan ölüye namâz kıldı [146].

---

145 Bu hadîsin ve bundan evvelki hadîsin bâb başlığına delîl olan yerleri açıkça bellidir.

146 Hadîsin râvîsi olan İbn Abbâs, kendisinin de erkeklerin saffları içinde cenâze namâzı kıldığını bildirdiği ve o sırada kendisinin bulûğ çağına ulaşmamış bir çocuk olmasından, çocukların da cenâze namâzını safflar arasına karışarak kılabilecekleri anlaşılmıştır. Hadîsin bâb başlığına delîl olan kısmı da burasıdır.

٥٦ـ بابُ سُنَّةِ الصَّلاةِ عَلَى الجَنَائِزِ. وقال النبيُّ ﷺ مَنْ صَلَّى عَلَى الجَنَازَةِ وقال صَلّوا عَلَى صاحِبِكُمْ وقال صَلّوا عَلَى النَّجاشِيِّ سَمَّاها صَلاَةً لَيْسَ فِيهَا رُكُوعٌ وَلاَ سُجُودٌ وَلاَ يَتَكَلَّمُ فِيها وَفِيهَا تَكْبِيرٌ وَتَسْلِيمٌ وكانَ ابنُ عُمَرَ لاَيُصَلِّى إلاَّ طاهِراً وَلاَ تُصَلَّى عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَلاَ غُرُوبِهَا وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ. وقال الحَسَنُ أدْرَكْتُ النَّاسَ وَأحَقُّهُمْ عَلَى جَنائِزِهِمْ مَنْ رَضُوهُمْ لِفَرائِضِهِمْ وَإذَا أحْدَثَ يَوْمَ العِيدِ أوْ عِنْدَ الجَنَازَةِ يَطْلُبُ المَاءَ وَلاَ يَتَيَمَّمُ وَإذَا انْتَهَى إلَي الجَنَازَةِ وَهُمْ يُصَلّونَ يَدْخُلُ مَعَهُمْ بِتَكْبِيرَةٍ. وقال ابنُ المُسَيَّبِ يُكَبِّرُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهارِ وَالسَّفَرِ وَالحَضَرِ أرْبَعاً وَقال أنَسٌ رضى اللهُ عنهُ تَكْبِيرَةُ الوَاحِدَةِ اسْتِفْتَاحُ الصَّلاَةِ وقال وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أحَدٍ مِنْهُمْ ماتَ أبَداً وَفِيهِ صُفُوفٌ وَإمامٌ

56- CENÂZENİN ÜZERİNE NAMÂZ KILMANIN KAANÛNLAŞTIRILMASI BÂBI [147]

Peygamber (S): *"Cenâze üzerine namâz kılan kimse..."* buyurdu, Ve yine: *"Arkadaşınız üzerine namâz kılınız"* buyurdu. Ve yine: *"Necâşî üzerine namâz kılınız"* buyurdu. Peygamber bu sözleriyle, içinde rukû' ve sucûd bulunmayan, kelâm da edilmeyen; fakat içinde ölüye duâ edilen, tekbîr alma ve selâm verme bulunan bu husûsî duruşa namâz ismi vermiştir [148].

Ve İbn Umer, cenâze namâzını ancak temiz olarak kılardı ve o, cenâze namâzını güneşin doğuşu ve batışı sırasında kılmaz ve tekbîr alışta iki elini yukarı kaldırır idi [149].

---

147 Cenâze namâzı bir takım şartları ve rükünleri hâiz olarak Peygamber tarafından teşrî' buyurulup kaanûnlaştırılmış olan bir namâzdır. Cenâze namâzı da diğer namâzlar gibi abdestli, kıbleye yönelik ve tekbîr ile kılınır. Diğer namâzlardan farkı rukû'suz, sucûdsuz, sırf duâ ile meşrû kılınmış olmasıdır. Buhârî bütün bu cihetlere "Cenâze üzerine namâzın kaanûnlaştırılması bâbı" ile işâret etmiştir.

148 Buhârî muttasıl hadîslerden muttasıl hadîslerden alarak arka arkaya sıraladığı Peygamber'in bu sözleri ile, kendisinde ölüyü duâ edilen bu husûsî ibâdete "Salât = Namâz" adını verdiğini delîllendirmek istemiştir. Diğer namâzlarda tekellüm câiz olmadığı gibi, bunda da dünyâ kelâmı câiz olmadığını; diğer namâzlara tekbîr ile başlanıp selâm vererek çıkıldığı gibi bu namâzda da öyle olduğunu bildirmiştir.

149 İbn Umer'in bu sözünü İmâm Mâlik *el-Muvatta*'ında muttasıl sened ile rivâyet etmiştir. Buhârî bununla, cenâze namâzının diğer namâzlara benzediğini istidlâl etmek istiyor. Bu hadîs, üç mes'eleyi ihtivâ etmektedir:

a. Cenâze namâzının temizken kılınacağı: Bu temizliğin hem abdeste, hem

Ve Hasen Basrî: Zamânlarına yetiştiğim (sahâbî ve tâbiîden olan) insanlar, cenâzeleri üzerine kılınacak namâzda imâmete en ziyâde lâyık gördükleri kimseler, farz namâzlarında imâmlığına râzı oldukları kimselerdi, demiştir [150].

Kezâ: Bayram günü namâzında abdesti bozulan yâhud cenâze namâzı kılınacağı sırada abdesti olmayan kimse, su arar da teyemmüm etmez [151].

Ve yine Hasen Basrî: Bir kimse cenâze namâzına cemâat namâz kılarken ulaşırsa, cemâatle berâber bir tekbîr alarak namâza girer, demiştir [152].

Saîd ibn Müseyyeb de:

Erkek kişi, cenâze namâzında gecede gündüzde, seferde hazarda musâvî olarak dört tekbîr alır, demiştir [153].

---

de teyemmüme şumûlü olduğundan, yerine göre her ikisinin de taraftarları vardır: Ebû Hanîfe: Abdest ile meşgûl olarak cenâze namâzını kaçıracağına kanaat eden kimse için, suyun bulunması ile berâber teyemmümü tecvîz etmiştir. İbn Adiyy de İbn Abbâs'tan merfûan: "Abdestsiz bulunduğun bir sırada ansızın cenâze namâzı ile karşılaşırsan teyemmüm eyle" hadîsini rivâyet etmiştir.

Mâlik, Şâfiî, Ebû Sevr cenâze namâzında teyemmüm etmeyi tecvîz etmemişlerdir.

b. İbn Umer'in güneşin doğuşu ve batışı zamânlarında cenâze namâzı kılmaması...

c. İbn Umer'in cenâze namâzında tekbîr alırken ellerini kaldırması keyfiyyeti. Buhârî'nin buradaki "Ellerini kaldırırdı" rivâyeti mutlaktır. İlk tekbîr kasdedildiği gibi, dört tekbîre de hamle müsâiddir. Bâzıları ikinci görüşe gitmişlerse de çoğunluğun tatbîkatı yalnız ilk tekbîrde el kaldırıp, diğerlerinde kaldırmamaktır.

150 Buhârî Hasen Basrî'nin bu sözlerini cenâze namâzında imâmlığa en ziyâde ve müstahakk olan kimdir mes'elesini çözmek için getirmiştir. Âlimlerden birçoğuna göre memleketin vâlîsi, ölünün velîsi, câmi'in imâmı diye bir sıralama yapılmıştır.

151 Bu kısmın bâb başlığına atıf olması yâhud Hasen'in sözünün devâmından bulunması da muhtemildir.

Buhârî bunu, abdestsiz olarak cenâze namâzına rast gelen kimsenin şer'î vaziyetini cevâblamak için getirmiştir.

152 Buhârî burada, namâz esnâsında gelen bir kimsenin cenâze namâzına giriş şekline temâs ediyor. İbn Ebî Şeybe *Musannaf*'ında Hasen'in bu sözlerini mevsûlen rivâyet etmiştir. Oradaki bir tarîkte Hasen: "Namâz esnâsında yetişen kimse yetişebildiği tekbîrleri alır, geçen tekbîrleri kazâ etmez" demiştir. Muhammed ibn Sîrîn'in de: "Yetiştiği tekbîrleri alır, geçen tekbîrleri kazâ eder" dediği rivâyet edilmiştir.

153 Saîd ibn Müseyyeb'in bu sözüne yakın bir ma'nâ İbn Ebî Şeybe'nin *Musannaf*-ında sağlam bir isnâd ile sahâbî Ukbe ibn Âmir'den rivâyet edilmiştir (Kastallânî).

Bu ve benzeri rivâyetler sebebile âlimlerin pek çoğu gece cenâze defnine ruhsat vermişlerdir. Husûsiyle Peygamber'in ve Râşid Halîfeler'in gece gömülmüş olmaları bu ruhsatın en sağlam ilmî dayanağıdır.

Enes ibn Mâlik de: Birinci tekbîr namâza başlama tekbîridir, demiştir [154].

Ve Yüce Allah *"Onlardan hiçbir kimse üzerine ebedî salât etme. Kabrinin başında da durma..."* (et-Tevbe: 85) buyurdu, yânî buna "Salât" ismini verdi [155].

Ve bu cenâzeye yapılan salâtta diğer namâzlar gibi safflar da, imâm da mevcûddur [156].

٨٠ ـــ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنِ الشَّيْبَانِيِّ عنِ الشَّعْبِيِّ قال أخبرنى مَنْ مَرَّ مَعَ نَبِيِّكُمْ ﷺ عَلَى قَبْرٍ مَنْبُوذٍ فأَمَّنَا فصَفَفْنَا خَلْفَهُ فَقُلْنَا ياأبا عَمْرٍو مَنْ حَدَّثَكَ قال ابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنهما *

80-....... Şa'bî şöyle demiştir: Bana, Peygamberiniz ile berâber yolu yalnız bir kabre uğrayan bir zât haber verdi. O zât: Peygamber (S) bize imâm oldu; biz de O'nun arkasında saff bağladık, dedi. Süleymân Şeybânî dedi ki: Biz eş-Şa'bî'ye: Yâ Ebâ Amr! Bunu sana tahdîs eden sahâbî kimdir? dedik. eş-Şa'bî: İbnu Abbâs(R)'tır, diye cevâb verdi [157].

٥٧ ـــ بابُ فَضْلِ اتِّبَاعِ الجَنَائِزِ . وقال زَيْدُ بنُ ثَابِتٍ رضى اللّهُ عنهُ إِذَا صَلَّيْتَ فَقَدْ قَضَيْتَ الَّذِي عَلَيْكَ. وقال حُمَيْدُ بنُ هِلاَلٍ ما عَلِمْنَا عَلَى الجَنَازَةِ إِذْنًا وَلٰكِنْ مَنْ صَلَّى ثُمَّ رَجَعَ فَلَهُ قِيرَاطٌ

57- CENÂZELERİN BERÂBERİNDE GİTMENİN FAZÎLETİ BÂBI [158]

Ve Zeyd ibn Sâbit (R-45): Cenâze namâzını kılınca, üzerindeki cenâzeye ittibâ borcunu ödemiş olursun,

---

154 Enes'in bu sözünü Saîd ibn Mansûr vasletmiştir.

155 Bu et-Tevbe: 85. âyeti de bâb başlığı üzerine atfedilmiştir.

156 Yânî bu zikredilen şeyler ölü üzerine yapılan bu işe "Salât", yânî "Namâz" denmesinin sahîhliğine şehâdet etmektedirler.

157 Bu hadîsin bâb başlığına uygunluğu "Peygamber bize imâm oldu, biz de arkasında saff olduk" fıkrasındadır. Hadîs biraz önceki bâbda da geçmişti.

158 *et-Tebeu ve't-Tebâatu:* Bir kimseye uymak, ona uyup ensesinde gitmek yâhud uğrayıp koşulup berâberce gitmek...

el-İttibâ': Hemzenin ve şeddeli tâ'nın kesresiyle tebeiyet eylemek ma'nâsınadır... "İttebeahu(= Ona uyup gitti)" denilirki, tebiahu ma'nâsınadır... *(Kaamûs Ter.).*

Cenâzeye ittibâ' etmek, cenâze ile birlikte gitmek ve cenâze namâzını kılmakla tefsîr edilmiştir.

demiştir [159].

Humeyd ibn Hilâl de: Biz cenâze namâzı üzerine geri dönmek için cenâze sâhiblerinden izin almak bilmiyoruz, lâkin cenâze namâzını kıldıktan sonra geri dönen için bir kîrât sevâb vardır, demiştir [160].

٨١ــ **حدّثنا** أبو النُعْمَانِ قال **حدّثنا** جَرِيرُ بنُ حازِمٍ قال سَمِعْتُ نافِعاً يَقُولُ حُدِّثَ ابنُ عُمَرَ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهم يَقُولُ مَنْ تَبعَ جَنازَةً فَلَهُ قِيرَاطٌ فقال أكْثَرَ أبو هُرَيْرَةَ عَلَيْنا فصَدَّقَتْ يَعْنِي عائِشَةَ أبا هُرَيْرَةَ وَقالَتْ سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُهُ فقال ابنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما لَقَدْ فَرَّطْنا فِي قَرارِيطَ كَثِيرَةٍ * فَرَّطْتُ ضَيَّعْتُ مِنْ أمْرِ اللهِ *

81-....... Bize Cerîr ibnu Hâzım tahdîs edip şöyle dedi: Ben Nâfi'den işittim, şöyle diyordu: İbnu Umer'e:

— Ebû Hureyre, cenâzenin berâberinde giden kimse için bir kîrât ecir vardır diyor, denildi.

İbn Umer:

— Ebû Hureyre bize (hadîs rivâyet etmeyi) çoğalttı, dedi.

Fakat Âişe, Ebû Hureyre'yi tasdîk etti ve:

— Ebû Hureyre'nin söylemekte olduğu hadîsi ben de Rasûlullah'tan işittim, dedi.

Bunun üzerine Abdullah ibn Umer:

— Yemîn olsun ki, biz pek çok kîrâtlardaki sevâbı almakta kusûr ettik, dedi.

(Buhârî dedi ki:) "Farrattu" "Allah'ın emrinden zâyi' ettim" demektir [161].

---

159 Zeyd ibn Sâbit(45)'in bu sözünü Saîd ibn Mansûr ile İbn Ebî Şeybe muttasıl bir senedle rivâyet etmişlerdir. Bunların rivâyetinde: "Borc olan namâz edâ edildikten sonra, cenâze ile cenâze sâhiblerini kendi hâllerine bırakınız" ziyâdesi vardır.

Namâzdan sonra kabre kadar gidilirse, bunun için de ziyâde bir ecir vardır.

160 Buhârî bununla, cenâze namâzından sonra ayrılmak isteyen için cenâze sâhiblerinden izin almak veyâ almamak görüşlerinin varlığına işâret etmiştir.

161 Şârih Kirmânî: *el-Kîrât;* lugatte denk'in yarısıdır, burada nasîb demektir, demiştir. Bâzıları Allah indinde ma'lûm olan cüz'lerden bir hayr cüz'üdür demiştir.

Kaamûs'da: *el-Kîrât* ve *el-Kırrât,* ağırlık ölçülerinden bir ölçü ismidir ki, mıkdârı memleketlere göre değişir, denmiştir.

Buhârî'nin âdeti, hadîsteki garîb kelimeyi tefsîr etmektir. Kelime, Kur'ân'daki bir kelimeye uygun düşmüşse, ona işâret ederek tefsîrini verir. Burada da

٥٨ـ باب مَنِ انْتَظَرَ حَتَّى تُدْفَنَ

58- CENÂZE GÖMÜLÜNCEYE KADAR BEKLEYEN KİMSE BÂBI

٧٢ـ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ مَسْلَمَةَ. قال قَرَأْتُ عَلَى ابنِ أبى ذِئْبٍ عنْ سَعِيدِ بنِ أبى سَعِيدٍ المَقْبُرِىِّ عنْ أبِيهِ أنَّهُ سأَلَ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ فقال سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ ح **وحدّثنى** عَبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ **حدّثنا** هِشَامٌ **حدّثنا** مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِىِّ عن ابنِ المُسَيَّبِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ أنَّ النبىَّ ﷺ قال **حدّثنا** أحْمَدُ بنُ شَبِيبِ بنِ سَعِيدٍ قال **حدّثنى** أبي قال **حدّثنا** يُونُسُ. قال ابنُ شِهَابٍ وَ**حدّثنى** عَبْدُ الرَّحْمٰنِ الأعْرَجُ أنَّ أباهُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ. قال قال رسولُ اللهِ ﷺ مَنْ شَهِدَ الجَنَازَةَ حَتَّى يُصلِّىَ فَلَهُ قِيرَاطٌ وَمَنْ شَهِدَها حَتَّى تُدْفَنَ كانَ لَهُ قِيرَاطانِ قِيلَ وَما القِيرَاطانِ قال مِثْلُ الجَبَلَيْنِ العَظِيمَيْنِ *

82- Bize Abdullah ibnu Mesleme tahdîs edip şöyle dedi: Ben İbnu Ebî Zi'b'in huzûrunda okudum. O da Saîd ibn Ebî Saîd el-Makburî'den; o da babası Ebû Saîd Keysân'dan. O, Ebû Hureyre'den sormuş; Ebû Hureyre de: Ben Peygamber(S)'den işittim, demiştir.

H ve bana Abdullah ibnu Muhammed tahdîs etti: Bize Hişâm tahdîs etti: Bize Ma'mer, ez-Zuhrî'den; o da İbnu'l-Müseyyeb'den; o da Ebû Hureyre(R)'den. Peygamber (S) buyurdu ki...

Bize Ahmed ibnu Şebîb ibn Saîd tahdîs edip şöyle dedi: Bana babam Şebîb ibn Saîd tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yûnus ibn Yezîd tahdîs etti. İbnu Şihâb dedi ki: Ve bana Abdurrahmân el-A'rac tahdîs etti ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir [162]: Rasûlullah (S): *"Cenâzede, cenâze namâzı kılınıncaya kadar hazır bulunan kimseye bir kîrât vardır. Cenâze gömülünceye kadar hazır bulunan kimse için ise iki kîrât sevâb olur"* buyurdu. İki kîrât nedir? denildi. Rasûlullah: *"İki büyük dağ gibidir"* buyurdu [163].

---

et-Tefrît kelimesini, şu âyette geçtiği ma'nâsıyle tefsîr etmiştir:

"Her nefsin: Allah yanında işlediğim taksîrlerden dolayı vay hasretime!..."(ez-Zumer:56).

162 **Buhârî bu hadîsi burada ayrı ayrı üç tarîkten getirmiştir. Bu tarîklerin sırasında** bâzı nushalarda farklılık vardır. Buradaki sıra, Aynî'nin *Umdetu'l-Kaarî'*dekine uygun olan el-Matbaatu'l-Müniriyye baskısının sırasıdır. İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî'*si ile Kastallânî'nin *İrşâdu's-Sârî'*sindeki sırada küçük bir takdîm, te'hîr farkı vardır.

163 **Hadîsin Müslim'deki rivâyeti daha tafsîllidir:**

Sa'd ibn Ebî Vakkaas (R) şöyle anlatmıştır: Bir kerre Sa'd ibn Ebî Vak-

٥٩ـ بابُ صَلاةِ الصِّبيَانِ مَعَ النَّاسِ عَلَى الجَنَائِزِ

59- CENÂZELER ÜZERİNE KILINAN NAMÂZLARDA ÇOCUKLARIN DA İNSANLARIN BERÂBERİNDE CENÂZE NAMÂZI KILMALARI BÂBI [164]

٨٣ـ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنا يَحْيَ بنُ أبِي بُكَيْرٍ قال حدّثنا زَائِدَةُ قال حدّثنا أبُو إسْحَاقَ الشَّيْبَانِيُّ عَنْ عامِرٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما. قال أتَى رَسولُ اللهِ ﷺ قَبْراً فقالُوا هٰذَا دُفِنَ أوْ دُفِنَتِ البَارِحَةَ. قال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما فَصَفَفْنَا خَلْفَهُ ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهَا *

83-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bir kabre geldi. Orada bulunanlar: Bu cenâze dünkü günün gecesinde gömüldü dediler. İbn Abbâs bu kelimeyi *dufine* yâhud *dufinet* şeklinde terdîdli söylemiştir. İbn Abbâs: Biz Rasûlullah'ın arkasında saff olduk, sonra Rasûlullah o gömülü cenâze üzerine namâz kıldırdı, dedi [165].

---

kaas, kendisi İbn Umer'in yanında otururken oraya Maksûre sâhibi olan Habbâb (R) da geldi ve:

— Ey Umer'in oğlu Abdullah! Ebû Hureyre'nin Rasûlullah'tan şöyle buyururken işittim dediğini duymaz mısın: "*Kim cenâze ile berâber cenâze evinden çıkar ve cenâze namâzını kılar da sonra gömülünceye kadar cenâzeyi ta'kîb ederse, ona herbiri Uhud Dağı kadar olan iki kîrât ecir verilir. Kim, cenâze namâzını kılıp da sonra dönerse ona da Uhud Dağı kadar bir ecir verilir.*"

(Sa'd ibn Ebî Vakkaas dedi ki:) Bunun üzerine İbnu Umer, Ebû Hureyre'nin bu rivâyetini sorup anlamak ve Âişe'nin de dediğini öğrendikten sonra gelip kendisine haber vermek üzere Habbâb'ı, Hz. Âişe'ye gönderdi. Sonra İbnu Umer mescidin çakıllarından bir avuç alıp, onları elinde döndürüyordu. Nihâyet elçi Habbâb geldi ve İbnu Umer'e Âişe'nin:

— Ebû Hureyre doğru söylemiştir, dediğini bildirdi.

Bunun üzerine İbn Umer, elindeki çakılları yere çarptı da:

— And olsun, biz bir çok kîrâtlar almak husûsunda kusûr ettik, demiştir. (Müslim, Kitâbu'l-Cenâiz; "Cenâze üzerine namâz kılmanın ve cenâzeyi ta'kîb etmenin fazîleti bâbı"; *Müslim Tercemesi,* III, bâb:17, hadîs:56).

164 Buhârî bu bâbında çocukların cenâze namâzlarında erkeklerin arkasında ayrı saff tutmak sûretiyle değil, erkeklerin saffları arasında berâber saff tutacaklarını delîllemek istemiştir. İbn Abbâs'ın bu hadîste bulûğa ulaşmamış bir çocukken "Peygamber'in arkasında saff olduk" demesi bâb başlığının delîlidir.

Buhârî bu hadîsi burada rivâyet etmekle, çocukların cemâatte hâzır ve safflara dâhil olabileceklerini anlatmak istemiştir.

165 Gömülmüş olan cenâze üzerine nâmaz kılmanın cevâzı hakkında fakîhler değişik bâzı şartlar ileri sürmüşlerdir:

Hanefîler, namâzı kılınmaksızın gömülen ölünün bedeninin dağıldığı tahmîn edilmedikçe, gömülü olduğu hâlde namâz kılmak câizdir demişlerdir (*Mebsût*'tan naklen *Umdetu'l-Kaarî).*

٦٠ــ باب الصَّلاةِ عَلَى الجَنَائِزِ بِالمُصَلَّى وَالمَسْجِدِ

60- CENÂZELER ÜZERİNE KILINACAK NAMÂZLARIN (BUNUN İÇİN AYRILMIŞ MUSALLÂDA) NAMÂZGÂHTA VE MESCİDDE KILINMASI BÂBI

٨٤ــ حدّثنا يَحْيَ بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ وَأبي سَلَمَةَ أنَّهُمَا حَدَّثاهُ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ. قال نَعَى لَنَا رسولُ اللهِ ﷺ النَّجاشِيَّ صاحِبَ الحَبَشَةِ يَوْمَ الَّذِى ماتَ فِيهِ فقال اسْتَغْفِرُوا لِأخِيكُمْ * وَعنِ ابنِ شِهَابٍ قال حدّثني سعيدُ بنُ المُسَيَّبِ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ. قال إنَّ النبيَّ ﷺ صَفَّ بِهِمْ بِالمُصَلَّى فَكَبَّرَ عَلَيْهِ أرْبَعاً *

84-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bize Habeşler'in meliki olan Necâşî'nin ölüm haberini, öldüğü gün bildirdi ve: *"Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret isteyin"* buyurdu.

Ve İbn Şihâb'dan: O şöyle demiştir: Bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb tahdîs etti ki, Ebû Hureyre (R): Peygamber'in onları namâzgâhta saff yapıp Necâşî üzerine dört tekbîr aldığını söylemiştir [166].

٨٥ــ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ قال حدّثنا أبو ضَمْرَةَ قال حدّثنا مُوسَى بنُ عُقْبَةَ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما أنَّ اليَهُودَ جاؤُا إلَى النبيِّ ﷺ بِرَجُلٍ مِنْهُمْ وَامْرَأةٍ زَنَيَا فأمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا قَرِيباً مِنْ مَوْضِعِ الجَنائِزِ عِنْدَ المَسْجِدِ *

85- Bize İbrâhîm ibnu'l-Munzir tahdîs edip şöyle dedi: Bize Ebû Damre tahdîs edip şöyle dedi: Bize Mûsâ ibn Ukbe, Nâfi'den tahdîs etti. Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Yahûdîler kendilerinden zinâ etmiş olan bir erkek ile bir kadını Peygamber'e getirdiler. Peygamber bu zinâcıların taşlanmasını emretti. Bunun üzerine ikisi de

---

Bâzıları üç güne kadar kılınır, bâzıları daha uzun sürede kılınır, bâzıları yıkanmış olarak gömülmesi hâlinde kılınır... demişlerdir.

166 Hadîsin bâb başlığına delîl olan kısmı "Onları musallâda saff yapîp Necâşî üzerine dört tekbîr alması" fıkrasıdır.

mescidin yanında cenâzelerin konulduğu yere yakın bir mekânda taşla öldürüldüler [167].

٦١ـ بابُ مايُكْرَهُ مِنِ اتِّخاذِ المَسَاجِدِ عَلَى القُبُورِ وَلَمَّا ماتَ الحَسَنُ ابنُ الحَسَنِ بنِ عَلِيٍّ رضى اللهُ عنهم ضَرَبَتِ امْرَأتُهُ القُبَّةَ عَلَى قَبرِهِ سَنَةً ثُمَّ رُفِعَتْ فَسَمِعُوا صائِحاً يَقُولُ ألاَ هَلْ وَجَدُوا مافَقَدُوا فأجابَهُ الآخَرُ بَلْ يَئِسُوا فانْقَلَبُوا

61- KABİRLER ÜZERİNDE MESCİDLER EDİNMENİN MEKRÛH KILINMASI BÂBI

Alî ibn Ebî Tâlib'in torunu olan el-Hasen ibnu'l-Hasen (97) vefât ettiğinde, eşi ve yine Alî'nin torunu olan Fâtıma bintu'l-Hüseyin (110), kocasının kabri üzerine bir sene kadar bir kubbe kurmuştu [168]. Sonra bu kubbe kaldırıldı. O sırada Fâtıma ve yanında bulunanlar bir sayhâ işittiler. Sayhâ sâhibi:

— Düşün bak! Bu musîbet-zedeler kaybettiklerini buldular mı? diye soruyordu.

Diğer bir sayhâ sâhibi de bu suâle:

— Hayır, onlar ümîdlerini kestiler de döndüler, diye cevâb vermişti [169].

٨٦ـ حدّثنا عُبَيْدُ اللهِ بنُ مُوسَى عنْ شَيْبَانَ عنْ هِلالٍ هُوَ الوَزَّانُ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها عنِ النبيِّ ﷺ. قال فِي مَرَضِهِ الَّذِي ماتَ فِيهِ لَعَنَ اللهُ اليَهُودَ والنَّصارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أنْبِيَائِهِمْ مَسْجِداً قالَتْ ولَوْلاَ ذٰلِكَ لأبْرَزُوا قَبْرَهُ غَيْرَ أنِّي أخْشَى أنْ يُتَّخَذَ مَسْجِداً *

---

167 Bu hadîsin delîl alınan yeri "Mescidin yanında cenâzelerin konulduğu yer..." fıkrasıdır. Buradaki "ınde(= yanında)" kelimesinin "fî(= de, da)" ma'nâsına olduğu bildirilmiştir.

168 *el-Kubbe:* Tepesi müdevver binâya denir ki, künbed ta'bîr olunur... Fî'l-asl Arab evlerinden küçük, yuvarlak çadıra denip, sonra mutlak olarak kullanıldı *(Kaamûs Ter.)*.

Çadırdan yapılmış kubbe, küçük ve yuvarlak bir odacıktan ibârettir ve bu Arab evlerindendir (İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*).

Kubbe darb etmek, yere çakılan bir takım direkler üzerine çadırı dikmek ve kurmaktır.

169 Şârih ibn Battâl: "Bu hasen üzerine kurulan kubbede hem oturuluyor, hem de namâz kılınıyordu. Bunun için Buhârî bu hâdiseyi kerâhete delîl olarak getirdi" demiştir.

86-....... Urve'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti. Peygamber (S) âhirete göç ettiği hastalığında: *"Allah Yahûdîler'i ve Hıristiyanlar'ı rahmetinden uzak kılsın. Bunlar peygamberlerinin kabirlerini mescid edindiler"* buyurmuştur [170]. Âişe: Böyle bir endîşe olmasaydı sahâbîler, Rasûlullah'ın kabrini açık bırakırlardı. Lâkin ben onun mescid edinilmesinden korkarım, demiştir [171].

٦٢ـ باب الصَّلاَةِ عَلَى النُّفَسَاءِ إِذَا مَاتَتْ فِي نِفَاسِهَا

62- LOHÛSALIĞI İÇİNDE ÖLDÜĞÜNDE LOHÛSA KADININ ÜZERİNE CENÂZE NAMÂZI KILINIŞI BÂBI

٨٧ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ قال حدّثنا حُسَيْنٌ قال حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ بُرَيْدَةَ عنْ سَمُرَةَ رضي اللّهُ عنهُ. قال صَلَّيْتُ وَرَاءَ النبيِّ ﷺ عَلَى امْرَأةٍ مَاتَتْ فِي نِفَاسِهَا فَقَامَ عَلَيْهَا وَسَطَهَا *

87-....... Semure ibn Cundeb (R) şöyle demiştir: Ben lohûsalığından dolayı vefât eden bir kadın üzerine Peygamber'in arkasında

---

İbnu't-Tîn: Bu iki sayhâ sâhiblerinin cinn tâifesinin mü'minlerinden olmaları yâhud meleklerden bulunmaları muhtemildir, demiştir.

Kabir üzerine binâ yapmanın yasaklığına delâlet eden hadîslerin başında Müslim'deki Câbir hadîsi gelir: Câbir (R): "Rasûlullah (S) kabrin kireçle yapılmasını, kabir üzerine oturulmasını ve kabir üzerine binâ yapılmasını nehyetti" demiştir (Kitâbu'l-Cenâiz, en-Nehy an tecsîsı'l- kabri ve'l-binâ aleyhi, 32. bâb. 93-"970").

170 Rasûlullah'ın âhiret âlemine göçeceği sıralarda, Mûsevîler'in ve Hıristiyanlar'ın Peygamber kabirlerine ibâdetlerinden ve ibâdeti andırır ihtirâm ve saygılarından şiddetli bir ilençle bahsetmesi, ümmetini Yahûdî ve Hristiyanlar'ın bu müşrikçe ve câhilâne hareketlerinden men' etmek ve sakındırmak içindir. Muhammed'in Peygamber olarak gönderilmesinde en büyük hedef, insanlığın türlü türlü ihtiraslarla bozulan bu tevhîd akîdesini aslî safveti ile insanlara öğretmekti. İşte bu sebeble ölüm hastalığında bile ümmetini bu nevi' câhiliyet ve müşriklik âdetlerinden şiddetle sakındırmayı ihmâl etmemişti. Ki, bu hâldeki bu tenbîhi çok daha belîğ olmuştur. Kaldı ki, Peygamber bu ve benzeri tavsiyelerini bir çok defalar çeşitli vesîlelerle hutbelerinde, va'zlarında tekrarlamış bulunuyordu.

171 Âişe'nin dediği gibi, böyle kabre taabbüd endîşesi olmasaydı, müslümânlar Peygamber'in kabri üzerine girmeye mâni' bir binâ kurmazlardı. Kabri perdesiz olarak halkın ziyâretine açık bulundururlardı. Âişe'nin izhâr ettiği bu endîşeye bakarak, şârih Aynî, kabrin açık tutulmasını men' eden bizzât Âişe olmak îcâb eder diyor ki, çok doğrudur.

cenâze namâzı kıldım. Peygamber (S), o kadının cenâzesinin karşısında tam ortasına doğru ayakta durdu [172].

٦٣ـ بابٌ أَيْنَ يَقُومُ مِنَ المَرْأةِ وَالرَّجُلِ

63- BÂB: CENÂZE NAMÂZINI KILDIRACAK KİMSE, KADIN VE ERKEK CENÂZESİNİN NERESİNE DOĞRU DİKELİR? [173]

٨٨ـ حدّثنا عِمْرَانُ بنُ مَيْسَرَةَ قال حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدثنا حُسَيْنٌ عن ابنِ بُرَيْدَةَ قال حدّثنا سَمُرَةُ بنُ جُنْدَبٍ رضى اللهُ عنهُ قال صَلَّيْتُ وَرَاءَ النبيِّ صلى اللهُ عَلَيْهِ وسلم عَلَى امْرَأةٍ ماتَتْ فِى نِفَاسِهَا فَقَامَ عَلَيْهَا وَسَطَهَا *

88-....... Bize Semure ibnu Cundeb (R) tahdîs edip şöyle dedi: Ben nifâs müddeti içinde ölmüş bir kadına Peygamber(S)'in arkasında cenâze namâzı kıldım. Peygamber cenâzenin karşısında ve ortasına doğru ayakta durdu [174].

٦٤ـ بابُ التَّكْبِيرِ عَلَى الجَنَازَةِ أَرْبَعاً. وَقالَ حُمَيْدٌ صَلى بِنَا أَنسٌ رضى اللهُ عنهُ فَكَبَّرَ ثَلاثاً ثُمَّ سَلَّمَ فَقِيلَ لَهُ فاسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ ثُمَّ كَبَّرَ الرَّابِعَةَ ثُمَّ سَلَّمَ

64- CENÂZE ÜZERİNE KILINAN NAMÂZDA DÖRT TEKBÎR ALINMASI BÂBI

Ve Humeyd et-Tavîl şöyle demiştir: Enes (R) bizlere cenâze namâzı kıldırdı da bunda üç defa tekbîr aldı, sonra selâm verdi. Akabinde bu

---

172 *en-Nifâs:* Nûn'un kesresi ile kadının çocuk doğurma hâletine denir; lohûsalık ta'bîr olunur; kan ma'nâsına olan nefs'ten alınmıştır. Bu isimdir.
en-Nifâs: Kitâb vezninde, kadın lohûsa olmak ma'nâsınadır.
en-Nufesâ da doğum zamânı yaklaşan lohûsa kadına denir. Bu kelime gayrı kıyâsî bir müfreddir.
Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. Cenâzesine namâz kılınan bu kadının Ümmü Ka'b adında bir Ensâriyye olduğu Müslim'in rivâyetinde bildirilmiştir.

173 Buhârî bu husûstaki görüş ayrılığına işâret olarak başlığı soru şeklinde sevketmiş ve cevâbın hadîs içinde verileceğini düşündürmüştür.

174 Ölü erkek olursa namâzını kılan imâm yâhud münferid, göğsünün hizâsına doğru durur. Kadın olursa göğsü hizâsına doğru mu, yoksa ortası hizâsına doğru mu durmak daha fazîletli olduğu ihtilâflıdır. İkinci görüşte bulunanların delîli bu hadîstir.

husûs kendisine söylendi. Bunun üzerine hemen kıbleye yöneldi, sonra dördüncü tekbîri aldı, sonra da selâm verdi [175].

٨٩ــ حدّثنا عَبْدُاللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ سَعِيدِ ابنِ المُسَيَّبِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ نَعَى النَّجاشِيَّ فِى اليَوْمِ الَّذى ماتَ فِيهِ وَخَرَجَ بِهِمْ إلَى المُصَلَّى فَصَفَّ بِهِمْ وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ *

89-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), vefât etmiş olduğu gün içinde Necâşî'nin ölümünü bildirdi. Ve sahâbîleri musallâya çıkardı, onları sıralayıp saff yaptı ve Necâşî üzerine dört defâ tekbîr aldı.

٩٠ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ سِنَانٍ قال حدّثنا سَلِيمُ بنُ حَيَّانَ قال حدّثنا سَعِيدُ بنُ مِينَاءَ عنْ جابِرٍ رضى اللهُ عنهُ أنَّ النبىَّ ﷺ صَلَّى عَلَى أصْحَمَةَ النَّجَاشِيِّ فَكَبَّرَ أرْبَعاً. وقال يَزِيدُ بنُ هارُونَ وَعَبْدُ الصَّمَدِ عنْ سَلِيمٍ أصْحَمَةَ وَتابَعَهُ عَبْدُ الصَّمَدِ *

90-....... Bize Saîd ibnu Mînâ, Câbir ibn Abdillah'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S) Ashame en-Necâşî üzerine dört defâ tekbîr almıştır. Ve Yezîd ibn Hârûn ile Abdussamed, Selîm'den yaptıkları rivâyette "Ashame" demişlerdir [176].

Ve bu hadîsi rivâyet etmekte Abdussamed ibnu Abdilvâris, Yezîd ibn Hârûn'a mutâbaat etmiştir [177].

---

175 Humeyd et-Tavîl'in bu hadîsini Abdurrazzâk muttasıl bir senedle rivâyet etmiştir. Enes'in bu fiilinin bâb başlığına delîlliği açıkça görülür.

176 Ayrı ayrı tarîklerden ve bâzı küçük lâfız farklarıyle getirilen bu iki hadîsin de bâb başlığına delâletleri açıktır. Buhârî bu hadîsin Yezîd ibn Hârûn tarîkinden gelenini Habeşistan hicreti konusunda Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe'den rivâyet etmiştir.

177 Bu mutâbaatı da İsmâîlî, Ahmed ibn Saîd tarîkinden mevsûlen rivâyet etmiştir. Bu rivâyet ve mutâbaaları arka arkaya getirmesi Ashame kelimesinin doğru yazılış ve okunuşunu tesbît etmiştir. Bu kelime burada getirilen rivâyetlerin hepsinde " أصْحَمَة " şeklinde, yânî elif, sâd, noktasız hâ, mîm ve yuvarlak tâ ile zabt edilmiştir. Doğrusu budur. Bu kelime o iyi Habeş Meliki'nin ismidir ki, kelime olarak Arabca ma'nâsı atıyye demektir. Buhârî dışındaki diğer bâzı rivâyetlerde bu kelime: " صَحْمَة = Sahmete"; " أصْخَمَة = (Noktalı hâ ile) Ashame"; " أصْحَبَة = (Bir noktalı bâ ile) Ashabe" şekillerinde de nakledilmiştir. Buhârî bunların yanlışlığını işâret etmiş oluyor (Kirmânî, İbn Hacer, Aynî).

٦٥ـ بابُ قِراءَةِ فاتِحَةِ الكِتَابِ عَلَى الجَنَازَةِ. وقال الحَسَنُ يَقْرَأُ عَلَى الطِّفْلِ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ وَيَقُولُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطاً وَسَلَفاً وَأَجْراً

65- CENÂZE ÜZERİNE KILINAN NAMÂZDA FÂTİHATU'L-KİTÂB SÛRESİNİ OKUMA(NIN MEŞRÛLUĞU) BÂBI

el-Hasenu'l-Basrî de: Çocuk üzerine cenâze namâzı kıldıracak olan kimse Fâtihatu'l-Kitâb'ı okur, sonra da "*Allahumme'c'alhu lenâ faratan ve selefen ve ecran* (= Yâ Allah, bu çocuğu -cennette- bizim için karşılayıcı, teşrîfâtçı ve âhiret armağanı kıl) **diye duâ eder, demiştir** [178].

٩١ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ عن سَعْدٍ عنْ طَلْحَةَ. قال صَلَّيْتُ خَلْفَ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عَنْهما * حدّثنا محمَّدُ بنُ كَثِيرٍ قال أخبرنا سُفْيَانُ عنْ سَعْدِ بنِ إبْرَاهِيمَ عنْ طَلْحَةَ ابنِ عَبْدِ اللهِ بنِ عَوْفٍ. قال صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما عَلَى جَنازَةٍ فَقَرَأَ بفاتِحَةِ الكِتَابِ قال لِيَعْلَمُوا أنها سُنَّةٌ *

91- Bize Muhammed ibn Beşşâr tahdîs edip şöyle dedi: Bize Gunder tahdîs edip şöyle dedi. Bize Şu'be, Sa'd ibn İbrâhîm'den; o da Talha ibn Abdillah'tan tahdîs etti. Talha: Ben İbn Abbâs'ın arkasında cenâze namâzı kıldım, demiştir.

Ve bize Muhammed ibnu Kesîr tahdîs edip şöyle dedi: Bize Sufyân es-Sevrî, Sa'd ibn İbrâhîm'den; o da Talha ibn Abdillah ibn Avf'-tan haber verdi. Talha: Ben İbn Abbâs'ın arkasında cenâze üzerine namâz kıldım; bu namâzda İbn Abbâs Fâtihatu'l-Kitâb'ı okudu da: Cenâze namâzında Fâtihatu'l-Kitâb okumak bir sünnet olduğunu bilsinler dedi, demiştir [179].

---

178 el-Hasenu'l-Basrî'nin bu haberini Ebû Nasr Abdulvahhâb ibn Atâ kendi te'lîfi olan Cenâzeler Kitâbı'nda, Saîd ibn Arûbe'den muttasıl senedle rivâyet etmiştir. Bu mevsûl rivâyette İbn Arûbe'ye: Çocuğa cenâze namâzı kılınır mı? diye sormuşlar. O da Katâde'nin "Evet" diyerek, Hasen'in yukarıdaki haberini rivâyet ettiğini söylemiştir.

179 Bu hadîsi Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî de *Sünen*'lerinde Cenâze Kitâbları'nda rivâyet etmişlerdir Buhârî burada görüldüğü üzere hadîsi, tâbiî fakîhlerden Talha ibn Abdillah'a varan iki sened ile getirmiştir. İkinci tarîkte Talha'nın, İbn Abbâs'ın arkasında cenâze namâzı kılıp, İbn Abbâs'ın hadîsteki o sözlerini söylediğini bizzât işittiğini bildirmesi, hadîsin sahîhliği ve kuvveti bakımından çok ehemmiyetlidir.

Cenâze namâzında Fâtiha okuma ihtilâflı bir mes'eledir. İbnu'l-Munzir Hasen ibn Alî'den, Abdullah ibn Zubeyr'den, Mısver ibn Mahreme (R)'den meşrûluğunu nakletmiştir. Mekhûl, İmâm Şâfiî, İmâm Ahmed, İshâk ibn Râhûye birinci tekbîrden sonra Fâtiha okunur demişler; Hasen el-Basrî ise her tekbîrden sonra Fâtiha okunabileceğine hükmetmiştir.

Öbür tarafta Ebû Hureyre'nin, Abdullah ibn Umer'in cenâze namâzında kırâati reddettikleri, İmâm Mâlik'in, Ebû Hanîfe'nin de görüşü böyle olduğu rivâyet edilmiştir.

Bu hadîste Fâtiha'nın okunma yeri bildirilmemiştir. Beyhakî'nin İmâm eş-Şâfiî tarîkıyle rivâyet ettiği Câbir (R) hadîsinde kırâat yeri şöyle bildirilmiştir:

Câbir (R): "Rasûlullah (S) cenâze namâzında dört tekbîr aldı. Birinci tekbîrden sonra Ümmü'l-Kur'ân'ı okudu" demiştir. Fakat Zeynuddîn Irâkî bunun isnâdını zayıf bulmuştur.

İbn Abbâs hadîsi şübhesiz mevkûf bir hadîstir. Fakat sahîh kavle göre sahâbî sözü, sünnetten sayıldığından bu hadîs merfû' hükmündedir.

Tahâvî, teşehhüdün terkedilmesiyle kırâatin terkedilmesine istidlâl etmiş ve "Cenâze namâzı ölüye bir duâdan ibârettir. Sahâbîler'den Fâtiha okuyan zâtların Fâtiha'yı tilâvet kasdıyle değil, duâ niyyetiyle okumuş olmaları çok muhtemildir" demiştir.

Cenâze namâzında Fâtiha okumayı kabûl eden Şâfiî imâmları, bunun vucûb tarîkiyle okunacağını iddia etmemişler, sâdece müstehâbdır demişlerdir.

Fâtiha'nın gizli mi, açıktan mı okunacağı husûsu da bu İbn Abbâs hadîsinde bildirilmemiştir. Bunu Beyhakî'nin Şâfiî tarîkinden; onun da İbn Uyeyne'den; onun da İbn Aclân'dan; onun da Saîd ibn Ebî Saîd'den rivâyet ettiği bu hadîsten öğreniyoruz: Saîd ibn Ebî Saîd: Ben cenâze üzerine kılınan namâzda İbn Abbâs'tan Fâtihatu'l-Kitâb'ı açıktan okuduğunu işittim. Akabinde: Ben bunu, ancak bunun bir sünnet olduğunu bilmeleri için yaptım dedi, demiştir.

Cenâze namâzında Fâtiha okunması hakkında daha birçok rivâyetler vardır. Bunları çok güzel bir tertîble Aynî *Umdetu'l-Kaarî*'de rivâyet edip toplamıştır (*Umdetu'l-Kaarî,* IV, 154-157).

BİR TENBÎH

Buhârî cenâze namâzında okunacak duâlardan yalnız bu hadîsteki ve bâb başlığındakini rivâyet etmiştir. Müslim'de ve diğer sahîh ve sünen sâhiblerinde bir haylî duâ metinleri rivâyet edilmiştir. Bunlardan Peygamber'in kıldırdığı cenâze namâzlarında muayyen bir duâ okumadığı, herbirinde başka başka duâlar okuduğu, her sahâbî de işittiği duâyı nakl ve rivâyet ettiği anlaşılıyor. Bundan dolayı fakîhler, musallînin bildiği kısa uzun herhangi bir duâyı okumasını câiz görmüşlerdir. Şu kadar ki, Peygamber'den sâbit olan duâların tercîh edilmesi tavsiye edilmiştir. Biz bu konuda en sahîh bir duâ olduğu için Müslim'deki duâlardan birini aynen verelim:

Avf ibn Mâlik el-Eşcaî (R) şöyle dedi: Bir cenâze namâzı kıldırırken Peygamber(S)'den işittim; şu duâyı söylüyordu:

Allahumma'ğfir lehu ve'rhamhu va'fu anhu ve âfihî. Ve ekrim nuzulehu ve vessi' mudhalehu va'ğsilhu bi-mâin ve selcin ve beradin. Ve nakkıhî mine'l-hatâyâ kemâ yuhakka's-sevbu'l-ebyadu mine'd-denesi. Ve ebdilhu dâran hayran min dârihî ve ehlen hayran min ehlihî ve zevcen hayran min zevcihî. Ve kıhî fitnete'l-kabri ve azâbe'n-nârî(= Yâ Allah, ona mağfiret et, ona merhamet eyle! Onu afvet ve onu her türlü belâ ve kötülüklerden sâlim kıl. Vardığı yerde ona ikrâm eyle! Girdiği yeri geniş kıl. Onu su, kar ve dolu ile yıka. Onu beyaz

٦٦ـ بابُ الصَّلاةِ عَلَى القَبْرِ بَعْدَ مايُدْفَنُ

66- ÖLÜ GÖMÜLDÜKTEN SONRA KABİR ÜZERİNE CENÂZE NAMÂZI KILINMASI BÂBI

٩٢ـ حدّثنا حَجَّاجُ بنُ مِنْهَالٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدثني سُلَيْمَانُ الشَّيْبَانِيُّ. قال سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ. قال أخبرني مَنْ مَرَّمَعَ النبيِّ ﷺ عَلَى قَبْرٍ مَنْبُوذٍ فأَمَّهُمْ وَصَلّوْا خَلْفَهُ قُلْتُ مَنْ حَدَّثَكَ هٰذَا يأَبا عَمْرٍو قال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما *

92-....... Ben eş-Şa'bî'den işittim, şöyle dedi: Bana, Peygamber(S)'in berâberinde, kenarda kalmış bir kabre uğrayan kimse haber verdi. Peygamber onlara imâm olmuş, onlar da Peygamber'in arkasında o mezâr üzerine cenâze namâzı kılmışlardır. (Süleymân eş-Şeybânî dedi ki:) Ben eş-Şa'bî'ye hitâben: Yâ Ebâ Amr, bu hadîsi sana tahdîs eden (sahâbî) kimdir? dedim. eş-Şa'bî: Abdullah ibn Abbâs(R)'tır, dedi [180].

٩٣ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ الفَضْلِ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ ثابتٍ عنْ أبى رافِعٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ أنَّ أسْوَدَ رَجُلاً أوِ امْرَأَةً كانَ يَقُمُّ المَسْجِدَ فَمَاتَ وَلَمْ يَعْلَمِ النبيُّ ﷺ بِمَوْتِهِ فَذَكَرَهُ ذاتَ يَوْمٍ فقال مافعَلَ ذٰلِكَ الإِنْسَانُ قالُوا ماتَ يارسولَ اللهِ قال أفَلاَ آذَنْتُمُونِى فقالُوا إنَّهُ كانَ كَذَا وكَذَا قِصَّتُهُ قال فَحَقَّرُوا شَأْنَهُ قال فَدُلّونِي عَلَى قَبْرِهِ فأتَى قَبْرَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ *

elbisenin kirden temizlendiği gibi günâhlardan temizle. Ona dünyâdaki mekânı yerine daha hayırlı bir mekân; ehli yerine daha hayırlı bir ehil; eşi yerine daha hayırlı bir eş ihsân eyle. Onu kabir fitnesinden ve ateş azâbından da koru). Râvî Avf: Rasûlullah'ın bu ölü üzerine yaptığı şu duâdan ötürü, keşki ölünün yerinde ben olaydım diye temennî ettim, dedi (Müslim, Kitâbu'l-Cenâiz: *Müslim Tercemesi,* III, 141-144, "Cenâze namâzında ölü için okunan duâ bâbı"). Burada diğer duâlardan bâzıları da toplanmıştır.

Cenâze namâzında ilk tekbîrden sonra ***Subhâneke'llâhumme...,*** ikinci tekbîrden sonra salâvât duâları, üçüncü tekbîrden sonra da yukarıda verilen duâlardan biri okunur. Üçüncü tekbîrden sonra o duâları bilmeyenler el-Bakara:201. âyetindeki duâyı, yâhud es-Saffât:180-182. âyetini okurlar.

180 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri "Peygamber onlara imâm olmuş, onlar da Peygamber'in arkasında o mezâr üzerine cenâze namâzı kılmışlardır" fıkrasıdır. Hadîs, daha önceki 59. bâbda 83 rakamıyle de geçmişti.

93-....... (Ebû Hureyre -R- şöyle demiştir): Bir zencî adam yâhud zencî kadın mescidi süpürür idi [181]. Günün birinde vefât etti. Fakat Peygamber onun ölümünü bilmemişti. Bir gün Peygamber o zâtı andı da: *"Bu insan ne yaptı?"* diye sordu. Sahâbîler: O öldü yâ Rasûlallah, dediler. Rasûlullah: *"Bana* (vefâtını) *haber vermeli değil miydiniz?"* buyurdu. Sahâbîler: O şöyle şöyle oldu diye, onun kıssasını zikrettiler. Râvî dedi ki: Sahâbîler bu sözleriyle o zâtın şânını horladılar (onu küçük ve ehemmiyetsiz gördüler). Rasûlullah: *"Haydin onun kabrini bana gösteriniz"* buyurdu. Akabinde onun kabrine vardı ve üzerine namâz kıldı [182].

٦٧ـ باب المَيِّتُ يَسْمَعُ خَفْقَ النِّعَالِ

67- BÂB: ÖLÜ, (DİRİLERİN) AYAKKABILARININ SESİNİ İŞİTİR

٩٤ـ حدّثنا عَيَّاشٌ قال حدّثنا عَبْدُ الأَعْلَى قال حدّثنا سَعِيدٌ قال وقال لِي خَلِيفَةُ حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ قال حدّثنا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رضى اللّٰهُ عنهُ عَنِ النبيِّ ﷺ. قال العَبْدُ إِذَا وُضِعَ فِى قَبْرِهِ وَتُوُلِّيَ وَذَهَبَ أَصْحَابُهُ حَتَّى إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ أَتَاهُ مَلَكَانِ فَأَقْعَدَاهُ فَيَقُولاَنِ لَهُ ما كُنْتَ تَقُولُ فِى هٰذَا الرَّجُلِ مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَقُولُ أَشْهَدُ أَنهُ عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ فَيُقَالُ انْظُرْ إِلَى مَقْعَدِكَ مِنَ النَّارِ أَبْدَلَكَ اللّٰهُ بِهِ مَقْعَداً مِنْ الجَنَّةِ قال النبيُّ ﷺ فَيَرَاهُمَا جَمِيعاً وَأَمَّا الكَافِرُ أَوِ المُنَافِقُ فَيَقُولُ لاَأَدْرِى كُنْتُ أَقُولُ ما يَقُولُ النَّاسُ فَيُقَالُ لاَدَرَيْتَ

181 Bu şekk, gâlib ihtimâl ile Sâbit el-Bunânî'dendir. Buhârî'nin diğer rivâyetinde bir zencî kadın olması ihtimâline kuvvet verildiği gibi, İbn Huzeyme'de "Siyâh bir kadın" denilmiş, Beyhakî de isminin Ümmü Mıhcen olduğunu açıkça söylemiştir.

182 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır.

Kabir üzerine cenâze namâzı kılmanın cevâzı ihtilâflı mes'elelerdendir. Alî ibn Ebî Tâlib, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah ibn Umer, Abdullah ibn Mes'ûd, Âişe (R) ile Evzâî, Şâfiî, Ahmed ibn Hanbel, İshâk ibn Râhûye hep cevâzına kaail olanlardır. Bir takımları tecvîz etmezler ki, İbrâhîm Nahaî, Hasen Basrî, Sufyân Sevrî, Ebû Hanîfe, Leys ibn Sa'd, Mâlik bunlardandır. Bâzıları şartlı olarak cevâz verirler: Ölünün velîsi, beldenin vâlîsi namâzını kılmamış bulunursa, kabri üzerinde namâzı kılınabilir demişlerdir. Cevâza kaail olanların da ne zamâna kadar kılınabileceğinde ihtilâfları vardır. Bir aya kadar diyenler olduğu gibi, cesed çürümedikçe câiz görenler, hattâ ebeden tecvîz edenler vardır (*Tecrîd Ter.*, II,330).

Bu hadîs daha evvel de geçmişti.

وَلاَ تَلَيْتَ ثُمَّ يُضْرَبُ بِمِطْرَقَةٍ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً بَيْنَ أُذُنَيْهِ فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ إِلاَّ الثَّقَلَيْنِ *

94-....... Bize Saîd ibn Ebî Arûbe, Katâde'den; o da Enes(R)'ten tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur:

"Kul kabrine konulduğu ve sâhibleri geri dönüp gittikleri zamân -ki ölü bunlar yürürken ayakkabılarının sesini muhakkak işitir- ona iki melek gelir. Bunlar ölüyü oturturlar ve ona:

— Şu Muhammed denilen kimse hakkında ne dersin? diye sorarlar.

O mü'min kul:

— O'nun Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet ederim, der.

Bunun üzerine melekler tarafından:

— Ey mü'min, cehennemdeki yerine bak. Allah bu azâb yerini senin için cennetten bir makaama tebdîl eyledi, denilir".

Peygamber (S): *"O mü'min, cehennem ve cennetteki iki makaamını birden görür"* buyurmuştur.

"Fakat kâfir veyâhud munâfık olan ölü (meleklerin suâline):

— Muhammed hakkında bir şey bilmiyorum. İnsanların O'na diyegeldikleri bir sözü (işitir), *ben de onlara uyup söylerdim, diye cevâb verir.*

Bu iki melek tarafından o kâfir veyâ munâfıka:

— Hay sen anlamaz ve uymaz olaydın! denilir.

Sonra bu kâfir veyâ munâfıkın iki kulağı arasına demirden bir topuzla vurulur. O topuzu yiyince kâfir veyâ munâfık şiddetli bir feryâd ile bağırır ki, bu feryâdı ins ve cinnden başka, bu ölüye yakın olan her şey işitir" [183].

٦٨ـ باب مَنْ أَحَبَّ الدَّفْنَ فِي الأَرْضِ المُقَدَّسَةِ أَوْ نَحْوِهَا

183 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri *"Ölü, ölü sahîbleri yürüyüp giderlerken ayakkabılarının sesini muhakkak işitir"* fıkrasıdır.

Hadîsin sonundaki "Sakaleyn(=İki ağırlık)", ins ile cinn'dir. Bunlara iki ağırlık denilmesi, arzın başlıca ağırlığı oldukları veyâ mânevî bir ehemmiyette oldukları, veyâ sorumluluk ağırlığını taşıdıkları... gibi sebeblerden dolayıdır.

Kâfir veyâ munâfıkın kopardığı çığlığı insan ve cinnlerin işitmekten men' edilmiş olmalarının sebebi, imtihân yurdu olan bu fânî âlemdeki imtihânın devâm etmekte olmasıdır. Bu iki sınıfın bu çığlığı duymaları mümkin olsa, ibtilâ ve imtihân ortadan kalkar ve îmân bir zarûret hâlini alırdı. Bu iki sınıfın nev'inin bekaasına hizmet eden muâmeleler ve münâsebetler derhâl dururdu.

Hadîste kabir azâbına da açık delâlet vardır ki, buna âid diğer hadîsler ilgili bâblarda gelecektir.

68- EL-ARZU'L-MUKADDESE'DE YÂHUD ONUN GİBİ MUKADDES OLAN DİĞER YERLERDE GÖMÜLMEYİ ARZU EDEN KİMSE BÂBI [184]

٩٥ ـ حدّثنا مَحْمُودٌ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قال أخبرنا مَعْمَرٌ عنِ ابنِ
طاوُسٍ عنْ أبيهِ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضي اللهُ عنهُ. قال أُرْسِلَ مَلَكُ المَوْتِ إلى
مُوسَى عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ فلمَّا جاءَهُ صَكَّهُ فَرَجَعَ إلَى رَبِّهِ فقال أرْسَلْتَنِي إلى عَبْدٍ
لاَيُرِيدُ المَوْتَ فَرَدَّ اللهُ عليهِ عَيْنَهُ وقال ارْجِعْ فَقُلْ لَهُ يَضَعْ يَدَهُ عَلَى مَتْنِ ثَوْرٍ
فَلَهُ بِكُلِّ ما غَطَّتْ بِهِ يَدُهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ سَنَةٌ قال أيْ رَبِّ ثُمَّ ماذاَ قال ثُمَّ المَوْتُ
قال فالآنَ فَسَأَلَ اللهَ أنْ يُدْنِيَهُ مِنَ الأرْضِ المُقَدَّسَةِ رَمْيَةً بِحَجَرٍ قال قال رسولُ
اللهِ ﷺ فَلَوْ كُنْتُ ثَمَّ لأَرَيْتُكُمْ قَبْرَهُ إلَى جانِبِ الطَّرِيقِ عِنْدَ الكَثِيبِ الأَحْمَرِ *

95-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Ölüm meleği Mûsâ Peygamber'e gönderildi. Melek Mûsâ'ya gelince, Mûsâ, meleğe bir tokat vurdu. Melek Rabb'ına döndü ve:

— Sen beni ölmek istemeyen bir kula gönderdin, dedi.

Allah, meleğe gözünü (yâhud eski kudret ve metânetini) iâde etti ve tekrâr Mûsâ'ya dön de ona: Elini bir öküzün sırtına koymasını ve elinin örttüğü her bir kıla mukaabil bir yıl ömür verileceğini söyle, dedi.

Mûsâ, bu ilâhî bahşişi duyunca:

— Yâ Rabbî! Bundan sonra ne olacak (ölecek miyim, yoksa daha yaşayacak mıyım)? diye sordu.

Allah:

— Sonra öleceksin, buyurdu.

Mûsâ:

— Öyleyse ölüm şimdi gelsin, dedi de Allah'tan bir taş atımı mesâfeye kadar kendisini Mukaddes Arz'a yaklaştırmasını (orada ölüp orada gömülmesini) diledi [185].

Ebû Hureyre şöyle dedi: Rasûlullah (S): *"Eğer ben Mûsâ'nın gömüldüğü yerde sizinle berâber bulunsaydım, onun yol kenârında olan*

---

184 "Yâhud onun gibi mukaddes olan diğer yerler"'den maksad, kendisine ibâdet ve namâz için yolculuk edilmeye izin verilmiş bulunan Mekke ve Medîne arâzîleri yâhud mescidleridir.

185 Mûsâ, Mukaddes Arz'a girmesi müyesser olmayınca, bir taş atımı menziline kadar kendisinin oraya yaklaştırılmasını ve orada ölüp, orada gömülmesini dilemiştir. Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri de bu fıkrasıdır.

ve kızıl bir kum tepesinin yanında bulunan kabrini muhakkak sizlere gösterirdim'' buyurdu [186].

٦٩ـ بابُ الدَّفْنِ بِاللَّيْلِ وَدُفِنَ أبو بَكْرٍ رضى اللهُ عنهُ لَيْلاً

69- CENÂZEYİ GECELEYİN GÖMME BÂBI [187]

Ebû Bekr (R) de geceleyin gömülmüştür [188].

٩٦ـ حدثنا عُثْمَانُ بنُ ابي شَيْبَةَ قال حدّثنا جَرِيرٌ عنِ الشَّيْبَانِيِّ عنِ الشَّعْبِيِّ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما. قال صَلَّى النبيُّ ﷺ عَلَى رَجُلٍ بَعْدَ مادُفِنَ بِلَيْلَةٍ قامَ هُوَ وَأصْحَابُهُ وكانَ سَأَلَ عَنْهُ فقالَ مَنْ هٰذَا فَقَالُوا فُلاَنٌ دُفِنَ البَارِحَةَ فَصَلَّوْا عَلَيْهِ *

96-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) geceleyin gömülmesinin ardından bir kimsenin mezârı üzerine cenâze namâzı kıldı. Bu namâzda kendisi ve sahâbîleri ayakta durdular. Peygamber o kimse hakkında suâl sorup *''Bu kimdir?''* demişti de, oradakiler: Dünkü günün gecesinde gömülmüş olan Fulân kimsedir

---

186 Hadîste Mûsâ'nın nerede vefât ettiği ve nerede gömüldüğü ta'yîn edilmemiştir. Yalnız Peygamber, Mi'râc seferinde Mûsâ'yı kabrinde namâz kılarken gördüğü için, yerini biliyordu. Bu bilgisiyle, hadîsin son fıkrasında ifâde buyurduğu gibi, Mûsâ'nın kabrinin yerini mücmel sûrette tavsîf etmiş ve: *''Eğer sizinle orada bulunsaydım, kabrini size muhakkak gösterirdim''* buyurmuştur.

Peygamber'in bu haberinden Mûsâ'nın kabrinin Beytu'l-Makdis dâhilinde olmadığı, hâricinde ve belki de bir derece yakınında olduğu anlaşılabilir. Fakat orası neresidir? Bu husûs mechûldür. Sonra, Mûsâ'nın taleb ettiği bir taş atımı ile o zamânın örfüne göre ne kadar bir uzaklık kasdedilmişti? Bunlar da bilinmiyor. Bundan dolayı âlimler Mûsâ'nın kabrini ta'yîn husûsunda birçok görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlar içinde en meşhûru Mûsâ'nın kabrinin Kudüs'ün yirmi kilometre kuzeydoğusunda ve Lût Denizi'nin kuzeybatı cihetinde bulunan Erîha kasabasında olduğudur. Hadîste bildirildiği vechile, burada kırmızı kum tepeceği ile bir yol bulunduğu ve burada duânın kabûl edildiği naklolunuyor. Eski bir kasaba olan Erîha'yı Îsâ Peygamber'in de ziyâret ve bir â'mânın gözlerini iyi ettiği de rivâyet edilmiştir.

187 Buhârî bu başlıkla, geceleyin cenâze gömmenin meşrû'luğunu beyân etmek istemiştir. Ancak bunda görüş ayrılıkları bulunduğu için, cevâz lâfzını açıklamıyarak böyle muallak bırakmıştır.

188 Buhârî bu ta'lîki Cenâze Kitâbı'nın sonlarındaki ''Pazartesi günü ölmek bâbı''nda Âişe hadîsinden olmak üzere senedleyerek rivâyet etmiştir. Bunun bâb başlığına delâleti açıktır.

diye cevâb vermişlerdi. Bu cevâb akabinde hepsi birden o kabir üzerine cenâze namâzı kıldılar [189].

٧٠ ـ باب بناء المسجد على القبر

70- KABİR ÜZERİNE MESCİD KURULMASI(NIN MEN'İ) BÂBI

٩٧ ـ حدّثنا إسماعيل قال حدّثني مالكٌ عن هشام عن أبيه عن عائشة رضى الله عنها قالت لمّا اشتكى النبيُّ ﷺ ذكرت بعض نسائه كنيسةً رأينها بأرض الحبشة يقال لها مارية وكانت أمّ سلمة وأمّ حبيبة رضى الله عنهما أتتا أرض الحبشة فذكرتا من حسنها وتصاوير فيها فرفع رأسه فقال أولئك إذا مات منهم الرجل الصالح بنوا على قبره مسجداً ثمّ صوّروا فيه تلك الصورة أولئك شرار الخلق عند الله *

97-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) hasta olduğu zamân kadınlarından bâzısı Habeşistan'da gördükleri bir kiliseyi konuştular. Ona Mâriye (yânî Meryem Ana) Kilisesi deniyormuş. (Sonradan Peygamber'in kadınlarından olan) Ümmü Seleme ile Ümmü Habîbe (R) Habeşistan arâzîsine gitmişlerdi [190]. Bu iki kadın o kili-

---

189 Oradakilerin Peygamber'in suâline: Dün gece gömülen Fulân kimsedir, diye cevâb vermelerini işittiği hâlde, bu fiillerini reddetmemiş olması, hadîsin bâb başlığına delâlet noktasıdır. Bu hadîs bâzı lâfız farklarıyle daha önce de geçmişti. Orada da belirtildiği gibi bu hadîs cenâzeyi geceleyin gömmenin cevâzına delîl olan hadîslerdendir. Bu ve benzeri rivâyetlere dayanarak ilim ehlinden çokları gece cenâze defnine ruhsat vermişlerdir. Bilhassa Peygamber'in ve Dört Halîfe'nin geceleyin gömülmüş olmaları, bu ruhsatın en sağlam ilmî dayanağıdır.

Müslim'de Câbir'den rivâyet edilen bir hadîste Peygamber'in geceleyin cenâze gömmeyi nehyettiği bildirilmiştir. Buhârî'nin buradaki hadîsi ile bu Müslim hadîsinin ayrı hükümleri hakkında şârih Aynî: Bu hadîsler arasındaki ihtilâf, gece cenâze defninin evvelce nehyedilmiş olduğunu, fakat sonra ruhsat verildiğini ifâde eder diyor. Nevevî de: "Müslim hadîsinde nehyolunan, namâzı kılınmadan cenâze defnidir" diyor. Namâzı kılınmadan cenâze defni mutlak sûrette nehyedilmiştir. Namâzı kılınmadan gece de, gündüz de cenâze defn edilmez. Binâenaleyh bu hadîsin zâhirinden, cenâzenin gece de defni hükmü alınmıştır (*Umdetu'l-Kaarî,* IV, 135).

190 Bu iki kadın, kocaları ile birlikte Habeşistan'a muhâcir olarak gitmişlerdi. Ümmü Habîbe'nin kocası Ubeydullah ibn Cahş, Habeşistan'da ölmüştü. Hicretin altıncı yılında Peygamber Umeyye ed-Damrî'yi gönderip, kendisini tezvîc ve nikâh akdi için Necâşî'yi tevkîl etmiş, mehrini Necâşî kendi kesesinden verip sonra Medîne'ye yollamıştı. Ümmü Seleme, kocasıyle birlikte Medîne'ye döndükten

senin güzelliğini ve içindeki sûret ve timsâlleri zikrettiler. Bunun üzerine Peygamber başını yukarı kaldırdı da: *"Onlar kendilerinden iyi bir kimse çıkıp da vefât ettiği zamân, onun kabri üzerine bir mescid binâ ederler, sonra o binâya bu sûretleri* (yânî resimleri) *yaparlar. İşte onlar Allah katında mahlûkaatın en şerlileridirler"* buyurdu [191].

٧١ــ بابُ مَنْ يَدْخُلُ قَبْرَ المَرْأةِ

71- (LAHDİNE YERLEŞTİRMEK İÇİN) KADININ KABRİNE GİRECEK KİMSE BÂBI

٩٨ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ سِنَانٍ قال حدّثنا فُلَيْحُ بنُ سُلَيْمَانَ قال حدّثنا هِلاَلُ بنُ عَلِيٍّ عنْ أنَسٍ رضيَ اللهُ عنهُ. قال شَهِدْنا بِنْتَ رسولِ اللهِ ﷺ وَرَسولُ اللهِ ﷺ جالِسٌ عَلَى القَبْرِ فَرَأيْتُ عَيْنَيْهِ تَدْمَعَانِ فقال هَلْ فِيكُمْ مِنْ أحَدٍ لَمْ يُقَارِفِ اللَّيْلَةَ فقال أبُو طَلْحةَ أنا قال فانْزِلْ فِي قَبْرِها قال فَنَزَلَ فِي قَبْرِها فَقَبَرَها. قال ابنُ المُبَارَكِ قال فُلَيْحٌ أُرَاهُ يَعْنِي الذَّنْبَ * قال أبو عَبْدِ اللهِ لِيَقْتَرِفُوا أي لِيَكْتَسِبُوا *

98-....... Bize Fulayh ibnu Süleymân tahdîs edip şöyle dedi: Bize Hilâl ibnu Alî tahdîs etti. Enes (R) şöyle demiştir: Biz Rasûlullah'ın kızının cenâzesinde hâzır bulunup, şuna şâhid olduk: Rasûlullah kabrin bir tarafına oturmuş hâldeydi. İki gözünün yaş dökmekte olduğunu gördüm. Rasûlullah: *"İçinizde bu gece günâh işlememiş bir kimse var mı?"* diye sordu. Ebû Talha: Ben varım, dedi. Rasûlullah: *"Bu kızın kabri içine in"* buyurdu. Râvî Enes dedi ki: Bu emir üzerine

---

sonra kocası ölmüş olduğundan, o da Peygamber'in zevceleri arasına katılmıştı. Her iki kadın da kocaları gibi Kureyş'in en büyük âilelerinden olmakla berâber ilk müslümânlardan bulunduklarına hürmeten ve mahzûn kalblerini hoş etmek maksadıyle Peygamber tarafından zevceliğe alınmışlardı.

191 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. İyi kimselerin kabirleri üzerine mescid binâsıyle kabir sâhiblerine ibâdeti andırır vechile ta'zîm etmek dînen nehyedilmiştir. Peygamber, bu ta'zîm gitgide, oranın bir put edinilmesine ve putlara ibâdet etmeye götürür diye bunu nehyetmiştir. Bundan, kabirleri mescid edinmek, sûretleri ve timsâlleri asıp dikmek, bir ölünün şânına ta'zîmen kabrinin başında namâz kılmaktan nehy buyurulduğu gibi, mutlak olarak makbere namâz kılmaktan da nehy buyurulmuştur.

Hadîsin son fıkrasındaki "İşte onlar" ismi işâretinin, hem ibâdet edenlere, hem musavvirlere âidiyeti vardır.

Ebû Talha, Rasûlullah'ın kızının kabrine indi ve o kızı lahdine yerleştirip gömdü [192].

Abdullah ibnu'l-Mubârek şöyle dedi: Fulayh ibnu Süleymân: Ben "Yukaarif" sözüyle, günâh işlemeyi kasdettiğini zannediyorum, dedi [193].

Ebû Abdillah el-Buhârî: "Li-yakterifû"; "*Li-yektesibû* (= yânî: Kazanmaları için)" (el-En'âm: 113) ma'nâsınadır, dedi [194].

٧٦ـ بابُ الصَّلاةِ عَلَى الشَّهِيدِ

72- ŞEHÎD ÜZERİNE NAMÂZ BÂBI [195]

٩٩ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا اللَّيْثُ قال حدّثني ابنُ شِهَابٍ عنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بنِ كَعْبِ بنِ مالِكٍ عنْ جابِرِ بنِ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما قال كانَ النبيُّ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخذاً لِلْقُرْآنِ فإِذَ اُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ وقال أنا شَهِيدٌ عَلَى هٰؤُلاَءِ يَوْمَ القِيامَةِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ فِي دِمائِهِمْ وَلَمْ يُغَسَّلُوا وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ *

---

192 Hadîsin bâb başlığına delîlliği, Rasûlullah'ın Ebû Talha'ya *"Kızın kabrine in"* buyurmasıdır. Bundan, kadın cenâzesinin kabre bir erkek tarafından konulmasının cevâzı alınmıştır. Zevc ve baba gibi ölünün en yakınları varken bunların izni ile yabancı bir erkek tarafından kadın cenâzesinin mezârına konulmasının cevâzı bu hadîsten açıkça anlaşılmaktadır. Bu hadîs, cenâzenin kabre indirilmesi sırasında kabrin bir tarafına oturmanın cevâzına da delâlet etmektedir.

193 Bu ta'lîki, el-İsmâîlî senedli olarak rivâyet etmiştir.

194 Buhârî bu lugat açıklamasıyle, Abdullah ibnu'l-Mubârek'in Fulayh'ten naklettiği ma'nâyı te'yîd etmek istemiştir denildi. Bu kelimeyi bâzıları günâh işlemek, bâzıları da eşi ile cinsî münâsebet etmek ma'nâsıyle tefsîr etmişlerdir. Buhârî'nin işâret ettiği el-En'âm:113. âyetinde günâh işlemek, günâh kazanmak ma'nâsına tefsîr edilmiştir. Bu tefsîri Taberî, Alî ibn Ebî Talha'dan; o da İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir *(Umdetu'l-Kaarî)*.

195 Buhârî burada hükmü açıklamaksızın böyle mutlak bir başlık koydu. Çünkü bâb altında iki hadîs getirdi. Bunlardan Câbir hadîsi şehîde cenâze namâzının kılınmadığına, Ukbe hadîsi ise şehîdlere bir müddet sonra da olsa cenâze namâzı kılındığına delâlet ediyor. Bundan dolayı âlimler bu konuda ayrı ayrı görüşlere gitmişlerdir.

99-....... Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Uhud şehîdlerinden ikişer kişiyi bir örtü (yânî bir kabir) içinde birleştiriyordu. Sonra: *"Bunların hangisi Kur'ân'ı daha çok öğrenmiştir?"* diye soruyordu. Bu çift şehîdlerden biri kendisine işâret edilince, onu kabirdeki lahdin içine önce koyuyordu. Ve sonra: *"Ben bu mucâhidler üzerine* (yânî hayâtlarını Allah yolunda fedâ ettiklerine) *kıyâmet günü bir şâhidim"* buyurdu ve bu şehîdlerin kendi kanları içinde, yıkanmadıkları ve üzerlerine namâz da kılınmadığı hâlde gömülmelerini emretti [196].

١٠٠ ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا اللَّيْثُ قال حدّثني يُزِيدُ
بنُ أبى حَبِيبٍ عنْ أبى الخَيْرِ عنْ عُقْبَةَ بنِ عامِرٍ أنَّ النبىَّ ﷺ خَرَجَ يَوْماً
فَصَلَّى عَلَى أهْلِ أُحُدٍ صَلاتَهُ عَلَى المَيِّتِ ثُمَّ انْصَرَفَ إلَى المِنْبَرِ فقال إنِّى
فَرَطٌ لَكُمْ وَأنا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ وَإنِّى وَاللهِ لأَنْظُرُ إلَى حَوْضِى الآنَ وَإنِّى أُعْطِيتُ
مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الأَرْضِ أوْ مَفَاتِيحَ الأَرْضِ وَإنِّى وَاللهِ ما أخافُ عَلَيْكُمْ أنْ
تُشْرِكُوا بَعْدِى وَلٰكِنْ أخافُ عَلَيْكُمْ أنْ تَنَافَسُوا فِيهَا *

100-....... Ukbe ibn Âmir(R)'den (o, şöyle demiştir): Peygamber (S) bir gün çıkıp Uhud şehîdlerine cenâze üzerine kıldığı namâzı gibi namâz kıldı [197]. Sonra Medîne'ye dönüp minbere çıktı da: *"Ben sizin için havuza ilk erişeniniz olacağım. Sizin hakk yolundaki hizmetlerinize şehâdet ediciyim. Allah'a yemîn ederim ki, ben şu anda* (cennetteki) *havuzumu muhakkak görmekteyim. Ve emîn olunuz ki, bana arz'ın hazînelerinin anahtarları* -yâhud arz'ın anahtarları- *verilmiştir. Vallâhî ben, benden sonra sizin müşrikliğe döneceğinizden*

---

196 Hadîs umûmiyetiyle şehîdler üzerine namâz kılınmayacağına delâlet ediyor. Harbde ölen şehîdler üzerine cenâze namâzı kılınıp kılınmayacağı husûsunda ihtilâf edilmiştir. Şâfiî, Mâlik ve Ahmed bunun harâm olduğuna kaail olmuşlardır. Şâfiîlerin bâzısı vâcib değil, lâkin câiz olur demişlerdir. Hanefîler'e göre şehîd yıkanmaksızın namâzı kılınır.

197 Bu Ukbe hadîsi, bir müddet geçtikten sonra da olsa umûmiyetle şehîdler üzerine cenâze namâzı kılınacağına delâlet etmektedir.

Rasûlullah'ın vefâtına yakın bir zamânda Uhud'a gidip oradaki şehîdlerin mezarına namâz kılması, harb şehîdine de cenâze namâzı kılınacağına delâlet eder. Peygamber Uhud harbi akabinde bu şehîdlere namâz kılamaması, o sırada mağlûb bir ordunun yerine getirilmesi zarûrî ve acele işleriyle meşgûl bulunmasından dolayı olabilir. Rasûlullah ordusunun tanzîmi ve harbin getirdiği çetinliklerin hafifletilmesi ile meşgûl olduğu için şehîdlerin namâzlarını daha musâid ve münâsib bir zamâna bırakmış olabilir. Yâhud da başta şehîde namâz kılınmaz iken, sonradan kılınır olmuştur.

hiç korkmam. Lâkin ben sizin ihtirâs ile Dünyâ hazîneleri husûsunda birbirinizle nefsâniyet yarışına düşüp didişmenizden korkarım" buyurdu [198].

٧٣ـ باب دَفْنِ الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلاثَةِ فِى قَبْرٍ

73- BİR KABİR İÇİNDE İKİ VE ÜÇ KİŞİNİN GÖMÜLMESİ BÂBI

١٠١ـ حدّثنا سَعِيدُ بنُ سُلَيْمَانَ قال حدّثنا اللَّيْثُ قال حدّثنا ابنُ شِهَابٍ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ كَعْبٍ أنَّ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما أخبره أنَّ النبىَّ ﷺ كانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ *

101-....... Câbir ibn Abdillah (R) şöyle haber vermiştir: Peygamber (S) Uhud harbi şehîdlerinden iki kişiyi bir kabirde birleştiriyordu [199].

٧٤ـ باب مَنْ لَمْ يَرَ غَسْلَ الشُّهَدَاءِ

74- ŞEHÎDLERİ YIKAMAYI DÜŞÜNMEYEN KİMSE BÂBI

١٠٢ـ حدّثنا أبو الوَلِيدِ قال حدّثنا لَيْثٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ كَعْبٍ عنْ جابِرٍ. قال قال النبىُّ ﷺ ادْفِنُوهُمْ فِي دِمائِهِمْ يَعْنِى يَوْمَ أُحُدٍ وَلَمْ يُغَسِّلْهُمْ *

102-....... Câbir (R) şöyle demiştir: Peygamber (S): *"Onları, yânî Uhud şehîdlerini kendi kanları içinde gömünüz"* buyurdu. Hâlbuki Peygamber onları yıkatmamıştı da [200].

---

198 Hadîsin sonundaki hutbede Peygamber, nübüvvet nûruyla görüp haber verdiği yakın ve uzak istikbâle âid bâzı mu'cizelerini dile getirmiştir.

199 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. Hadîste üç kişinin zikri yoksa da, ikinin üç'e de delâletine işâret edilmiş oluyor. Murgînânî, lûzum görüldüğünde beşe kadar gömülebileceğini zikretmiştir.

200 Hadîsteki Peygamber'in sarîh emri, bâb başlığına açıkça delâlet ettiği gibi, Peygamber'in onları yıkatmamış olduğunun bildirilmesi de bu husûsu kuvvetlendirmiş oluyor. Şehîdin yıkanmadan gömülmesinde fakîhler arasında hemen hemen ihtilâf yok gibidir. Yalnız Saîd ibn Müseyyeb: Şehîd yıkanır. Çünkü her ölü cünüb olur ve yıkanması vâcib olur demiştir. Hasen Basrî de bu görüşe kaail olmuştur (*Umdetu'l-Kaarî*, IV, 171-175).

٧٥ـ بابُ مَنْ يُقَدَّمُ فِي اللَّحْدِ وَسُمِّيَ اللَّحْدَ لأَنَّهُ فِي ناحِيَةٍ وَكُلُّ جائِرٍ مُلْحِدٌ مُلْتَحَداً مَعْدِلاً وَلَوْ كانَ مُسْتَقِيماً كانَ ضَرِيحاً

75- LAHDİN İÇİNDE ÖNE GEÇİRİLEN KİMSE BÂBI [201]

Kabir içindeki oyuğa lahd denilmesi, onun kabrin bir tarafındaki meyl olmasından dolayıdır.
Her zulm edici, mülhiddir (yânî hakktan meyledicidir).
"*Mültehad*" (el-Cinn: 22), meyl edip sığınılacak yerdir.
Eğer kabir bir yana meyilsiz olarak dümdüz olsaydı, o bir darîh, yânî yerde düz bir çukur ve yarıktan ibâret olurdu [202].

١٠٣ـ **حدّثنا** ابنُ مُقَاتِلٍ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا لَيْثُ بنُ سَعْدٍ قال **حدّثني** ابنُ شِهَابٍ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ كَعْبِ بنِ مالِكٍ عنْ جابِرِ بنِ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما أنَّ رسولَ ﷺ كانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذاً لِلْقُرْآنِ فإذا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ. وقال أنا شَهِيدٌ عَلَى هٰؤُلاءِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ بِدِمائِهِمْ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يُغَسِّلْهُمْ * وَأخبرنا الأَوْزَاعِيُّ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ جابرِ بنِ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهُما قال كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ لِقَتْلَى أُحُدٍ أَيُّ هٰؤُلاَءِ أَكْثَرُ أَخْذاً لِلْقُرْآنِ فإذَا اشِيرَ لَهُ إِلَى رَجُلٍ قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ قَبْلَ صاحِبِهِ. وقال جابِرٌ

---

201 ***el-Lahd:*** Kabrin bir yanında oyulan yarığa denir... ve lahdi olmayan kabre "الضَّرِيحُ = ed-Darîh" denir...

ed-Darîh (الضَّرِيحُ); baîd ma'nâsınadır. Ve kabre, bir kavle göre kabrin ortasında olan yarığa, ve bir re'ye göre lahdi olmayıp yarık olan kabre denir...

el-İlhâd: Kabre lahid yapmak ve bir nesneden meyl ve udûl eylemek, nizâ' ve cidâl eylemek...

el-İltihâd: Bu dahi bir nesneye meyl eylemek.

el-Mültehad: İltihâd'dan mekân ismidir; meyl olunacak mekâna denir; bu alâka ile sığınacak yere ve adama ıtlâk olunur. Yüce Allah'ın: "***Ben ondan başka bir sığınak bulamam***"(el-Cinn:22) kavli bu ma'nâdadır... *(Kaamûs Tercemesi).*

Hadîs bu başlığı beyân etmektedir.

202 Buhârî bu Mültehad kelimesini âyetteki ma'nâyı şâhid getirerek açıklamak istemiştir:

"***De ki: Hakîkat ben*** (isyân edersem) ***beni Allah'tan hiçbir kimse kat'iyyen kurtaramaz ve ben O'ndan başka bir sığınak da kaabil değil bulamam***" (el-Cinn: 22).

فَكُفِّنَ أَبِى وَعَمِّى فِى نَمِرَةٍ وَاحِدَةٍ. وقال سُلَيْمَانُ بنُ كَثِيرٍ حدّثنى الزُّهْرِىُّ
قال حدّثنى مَنْ سَمِعَ جابِراً رضى الله عنهُ *

103-....... Câbir ibn Abdillah(R)'tan (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) Uhud şehîdlerinden iki kişiyi bir örtecek yer içinde, yânî bir kabir içinde birleştiriyordu. Sonra: *"Bunların hangisi Kur'ân'ı daha çok öğrenmiştir?"* diye sorardı. Bu iki şehîdden birine işâret edilince onu kabirdeki lahdin içinde önce geçirir ve: *"Ben bu şehîdler üzerine bir şâhidim"* buyurup, onları yıkamadığı ve üzerlerine cenâze namâzı kılmadığı hâlde, şehîdlerin kendi kanları içinde gömülmelerini emreyledi.

(Abdullah ibn Mübârek şöyle dedi:) Ve bize el-Evzâî, ez-Zuhrî'den haber verdi ki, Câbir ibn Abdillah şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Uhud şehîdleri için: *"Bunların hangisi Kur'ân'ı daha çok öğrenmiştir?"* diye sorardı. Kendisine bir adamın daha çok Kur'ân bildiği işâret edilince, Rasûlullah o adamı kabirdeki lahdin içinde yanındaki arkadaşından öne geçirirdi [203].

Ve Câbir: (Uhud şehîdlerinden olan) babam Abdullah ibn Amr ile amucam Amr ibn Cumûh bir tek çizgili abâ içinde kefenlendirildi, demiştir.

Ve Süleymân ibnu Kesîr dedi ki: Bana ez-Zuhrî tahdîs edip şöyle dedi: Bana Câbir(R)'den işiten kimse tahdîs etti [204]

٧٦ــ بابُ الإِذْخِرِ وَالحَشِيشِ فِي القَبْرِ

76- KABİR İÇİNE IZHIR ÇAYIRI VE KURU OT KONULUŞU BÂBI [205]

١٠٤ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللهِ بنِ حَوْشَبٍ قال حدّثنا عَبْدُ الوَهَّابِ
قال حدّثنا خالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما عَنِ النبىِّ ﷺ.
قال حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَكَّةَ فَلَمْ تَحِلَّ لأَحَدٍ قَبْلِى وَلاَ لِأَحَدٍ بَعْدى أُحِلَّتْ

---

203 Abdullah ibnu'l-Mubârek bu kısmı da geçen sened ile rivâyet etmiştir.

204 Bu ismi söylenmeyen kişi, Leys'in rivâyetinde isimlendirilmiştir ki, o, Abdurrâhmân ibn Ka'b ibn Mâlik'tir. Ve bu tefsîre göre hadîsteki mürsellik iddiası giderilmiş olur.

205 *el-Izhır*... mutlaka ter ü tâze ve sebz olan otluğa denir ve bir nevi' hoş kokulu otluğun ismidir; Türkçe'de Mekke ayrığı ve Mekke samanı dedikleridir. *el-Haşîş:* Kuru otluğa, yânî kurumuş ota denilir *(Kaamûs Ter.)*.

لِى ساعَةً مِنْ نَهَارٍ لاَيُخْتَلَى خَلاَهَا وَلاَ يُعْضَدُ شَجَرُها وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُها وَلاَ تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إلاَّ لِمُعَرِّفٍ فقال العَبَّاسُ رضى اللّٰهُ عنهُ إلاَّ الإِذْخِرَ لِصَاغَتِنا وَقُبُورِنا فقال إلاَّ الإِذْخِرَ. وقال أَبُو هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ عنِ النَّبِيِّ ﷺ لِقُبُورِنا وَبُيُوتِنَا. وقال أبانُ بنُ صالِحٍ عنِ الحَسَنِ ابنِ مُسْلِمٍ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ مِثْلَهُ. وقال مُجَاهِدٌ عنْ طاوُسٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما لِقَيْنِهِمْ وَبُيُوتِهِمْ *

104-....... Bize Hâlid el-Hazzâ, İkrime'den; o da İbn Abbâs(R)'tan tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Azîz ve Celîl olan Allah Mekke'yi harâm kılmıştır. Artık Mekke, benden evvel hiçbir kimse için halâl olmadı; benden sonra da hiçbir kimse için halâl değildir. Mekke bana da bir gündüzün bir sâatinde halâl kılınmıştı. Mekke'nin otu koparılmaz, ağacı kesilmez, av hayvanı ürkütülmez, yitiği kimse tarafından el uzatılıp alınamaz.* (Mekke'de yitirilen şeyi) *ancak onun sâhibini araştıracak kimse alabilir"*. Rasûlullah'ın bu sözleri üzerine Abbâs: Yâ Rasûlallah, kuyumcular ve kabirlerimiz için ızhır otu müstesnâ olsun, dedi. Rasûlullah: *"Izhır müstesnâdır"* buyurdu [206].

Ebû Hureyre Peygamber'den rivâyet ettiği hadîste o zâtın: "Kabirlerimiz için ve evlerimiz için (ızhır müstesnâ olsun)" dediğini söyledi [207].

Ve Ebân ibnu Sâlih, el-Hasen ibn Müslim'den; o da Şeybe'nin kızı Safiyye'den söyledi ki, bu Safiyye: Ben Peygamber(S)'den işittim, deyip bu hadîsin benzerini (yânî kabirler ve evleri zikrettiğini) rivâyet etmiştir [208].

Mucâhid de Tâvûs'tan; o da İbn Abbâs'tan söyledi ki, Abbâs: Izhır, Mekkeliler'in demircileri, dökümcüleri ve evleri için (zarûrî bir ihtiyaç maddesi)dir, demiştir [209].

---

206 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri *"Izhır otu müstesnâdır"* fıkrasıdır. Hadîste kuru ot zikredilmediği hâlde, başlıkta konulmasına gelince, kabir yarıkları doldurulurken, diğer kuru otların da katılıp kullanılacağına işâret edilmiş oluyor.

İstekten sonraki istisnâ, yâ o anda buna dâir bir vahiy geldiğine, yâ daha evvelki bir vahiyde istisnânın beyân ve teblîği isteğe ta'lîk edildiğine, yâhud da böyle bir vahiy yoksa, Peygamber'in Allah tarafından me'mûr kılındığı husûsların tafsîlinde ictihâda izinli bulunduğuna delîldir.

Buhârî bu hadîsi değişik râvîlerden bâzı lâfız farkları ile İlim, Hacc ve Mekke Fethi bölümlerinde de getirmiştir.

207 Buhârî bu Ebû Hureyre hadîsini İlim Kitâbı'nda, senediyle rivâyet etmiştir.

208 Ebân'ın bu hadîsini, senediyle birlikte İbn Mâce rivâyet etmiştir.

209 Mucâhid'den gelen bu hadîsin tamâmını da Buhârî, Hacc Kitâbı'nda senediyle getirmiştir.

٧٧ــ بابٌ هَلْ يُخْرَجُ المَيِّتُ مِنَ القَبْرِ وَاللَّحْدِ لِعِلَّةٍ

77- BÂB: ÖLÜ HERHANGİ BİR SEBEBDEN ÖTÜRÜ KABİRDEN VE LAHİDDEN ÇIKARILIR MI? [210]

١٠٥ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال عَمْرٌو سَمِعْتُ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما. قال أَتَى رسولُ اللهِ ﷺ عَبْدَ اللهِ بنَ أُبَيٍّ بَعْدَ ماأُدْخِلَ حُفْرَتَهُ فأَمَرَ بِهِ فأُخْرِجَ فَوَضَعَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَنَفَثَ عَلَيْهِ مِنْ رِيقِهِ وَأَلْبَسَهُ قَمِيصَهُ فاللهُ أَعْلَمُ وكانَ كَسَا عَبَّاسًا قَمِيصًا. قالَ سُفْيَانُ وقال أَبو هُرَيْرَةَ وكانَ عَلَى رسولِ اللهِ ﷺ قَمِيصَانِ فقال لَهُ ابنُ عَبْدِ اللهِ يا رسولَ اللهِ أَلْبِسْ أَبِي قَمِيصَكَ الَّذِى يَلِى جِلْدَكَ. قال سُفْيَانُ فَيُرَوْنَ أَنَّ النبىَّ ﷺ أَلْبَسَ عَبْدَ اللهِ قَمِيصَهُ مُكافأَةً لِمَا صَنَعَ *

105-....... Bize Sufyân (ibn Uyeyne) tahdîs etti. Amr ibn Dînâr şöyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan işittim, şöyle dedi: Rasûlullah (S), Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl kendi çukuru içine konulduktan sonra onun çukuruna geldi; onun dışarıya çıkarılmasını emretti. O da dışarıya çıkarıldı. Rasûlullah onun cesedini kendi iki dizi üzerine koydu da, onun cildi üzerine tükürüğünden üfledi, ve ona kendi gömleğini giydirdi. Rasûlullah'ın kendi gömleğini ona giydirmesinin sebebini Allah en bilendir. Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl, Peygamber'in amucası Abbâs'a bir gömlek giydirmiş idi.

Sufyân ibn Uyeyne şöyle dedi: Ebû Hureyre şöyle demiştir [211]: Rasûlullah'ın üzerinde iki gömlek vardı. Abdullah ibn Ubeyy'in oğlu Abdullah, Rasûlullah'a: Yâ Rasûlallah, senin cildine dokunan gömleğini babama giydir, dedi.

Sufyân ibn Uyeyne şöyle dedi: Peygamber'in kendi gömleğini Abdullah ibn Ubeyy'e giydirmesini, vaktiyle onun Abbâs'a gömlek giydirmiş olmasına bir karşılamadır zannederlerdi [212].

---

210 Buhârî, başlığı soru şeklinde zikretmiş, getireceği üç hadîsteki cevâbla yetinerek, cevâbı zikretmemiştir.

211 Rivâyetlerin çoğunda "Ebû Hureyre dedi" şeklindedir. Bâzılarında "Ebû Hârûn" dedi şeklindedir.

212 Buhârî bunu Cihâd Kitâbı'nın sonlarında "Esîrlere elbise giydirmek" bâbında senediyle getirmiştir.
Bedr günü Abbâs, Kureyş esîrleri arasında bulunuyordu. Mağlûbiyet perişânlığı ile üzerinde gömleği yoktu. Kendisine giydirilmek üzere gömlek alındı.

١٠٦ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال أخبرنا بِشْرُ بنُ المُفَضَّلِ قال حدّثنا حُسَيْنٌ المُعَلِّمُ عنْ عَطَاءٍ عنْ جابِرٍ رضى اللهُ عنهُ. قال لَمَّا حَضَرَ أُحُدٌ دَعانِى أَبِى مِنَ اللَّيْلِ فقال ما أُرَانِى إلاَّ مَقْتُولاً فِي أَوَّلِ مَنْ يُقْتَلُ مِنْ أَصْحَابِ النبىِّ ﷺ وَإِنِّى لاَ أَتْرُكُ بَعْدِى أَعَزَّ عَلَيَّ مِنْكَ غَيْرَ نَفْسِ رسولِ اللهِ ﷺ فإِنَّ عَلَيَّ دَيْناً فاقْضِ وَاسْتَوْصِ بِأَخَوَاتِكَ خَيْراً فأصْبَحْنَا فكانَ أَوَّلَ قَتِيلٍ وَدُفِنَ مَعَهُ آخَرُ فِى قَبْرٍ ثُمَّ لَمْ تَطِبْ نَفْسِى أَنْ أَتْرُكَهُ مَعَ الآخَرِ فاسْتَخْرَجْتُهُ بَعْدَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ فإِذا هُوَ كَيَوْمِ وَضَعْتُهُ هُنَيَّةً غَيْرَ أُذُنِهِ *

106-....... Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Uhud harbi vakti geldiğinde babam Abdullah beni geceleyin çağırdı ve: "Ben Peygamber'in sahâbîlerinden ilk şehîd edilecekler içinde şehîd olacağımı kuvvetle zannediyorum. Ve ben kendimden sonraya Rasûlullah'ın zâtı müstesnâ senden daha kıymetli bir kimseyi geride bırakmıyorum. Benim üzerimde bir borç vardır. Binâenaleyh onu öde. Kızkardeşlerine hayr vasıyet etmeyi iste dur" dedi. Sabaha girdik. Babam ilk şehîdlerden oldu. Ve bir tek kabir içinde diğer bir şehîdle berâber gömüldü. Sonra gönlüm, onu başka bir kimsenin berâberinde terk etmekten hoşlanmadı. Altı ay geçtikten sonra onu mezarından çıkardım. Bir de gördüm ki o, kulağı müstesnâ, yenice gömülmüşcesine, mezarına koyduğum gündeki gibi duruyor [213].

١٠٧ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا سَعِيدُ بنُ عامِرٍ عنْ شُعْبَةَ عنِ ابنِ أبِى نَجِيحٍ عنْ عَطَاءٍ عنْ جابِرٍ رضى اللهُ عنهُ. قال دُفِنَ مَعَ أَبِى رَجُلٌ فَلَمْ تَطِبْ نَفْسِي حَتَّى أَخْرَجْتُهُ فَجَعَلْتُهُ فِى قَبْرٍ عَلَى حِدَةٍ *

Fakat Abbâs uzun boylu olduğundan, yalnız Abdullah ibn Ubeyy'in gömleği denk gelmişti. O da hemen gömleğini Abbâs'a hediye etmişti. Buna mukaabele edilmesi ictimâî âdâb gereği idi. Fakat münâsib bir zemîn bulunmadığından karşılanamamıştı. İşte Peygamber Abdullah'ın ölümü üzerine oğlunun da isteği ile kendi gömleğini ona giydirmekle, bunu karşılamış oluyordu.

Bu hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri işte Peygamber'in kendi gömleğini Abdullah ibn Ubeyy'e giydirmek için mezarından dışarıya çıkartmış olmasıdır. Buna da ölünün bundan faydalanması düşüncesi sebeb olmuştur. Böyle bir hâcet ve zarûret için ölünün kabrinden çıkarılmasının cevâzı alınmıştır.

213 Hadîsin bâb başlığına delâleti "Altı ay sonra onu mezarından çıkardım" fıkrasıdır.

107-....... Câbir (R) şöyle demiştir: Babam Abdullah ibn Amr'ın berâberinde bir adam gömülmüştü. Benim gönlüm buna râzı olmadı, nihâyet babamı mezardan çıkardım ve onu tek başına bir kabir içine koydum [214].

٧٨ـ بابُ اللَّحْدِ والشَّقِّ فِى القَبْرِ

78- KABİR İÇİNDE BULUNACAK LAHİD VE YARIK BÂBI

١٠٨ـ حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا اللَّيْثُ بنُ سَعْدٍ قال حدّثنى ابنُ شِهَابٍ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ كَعْبِ بنِ مالِكٍ عنْ جابِرِ ابنِ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما . قال كانَ النبىُّ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ ثُمَّ يَقُولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أخذاً لِلْقُرْآنِ فإذَا أُشِيرَلَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِى اللَّحْدِ فقال أنا شَهِيدٌ عَلَى هٰؤُلاَءِ يَوْمَ القِيَامَةِ فأمَرَ بِدَفْنِهِمْ بِدِمائِهِمْ وَلَمْ يُغَسِّلْهُمْ *

108-....... Câbir (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Uhud şehîdlerinden ikişer kişiyi bir kabirde birleştiriyordu. Sonra: *"Bunların hangisi Kur'ân'ı daha çok bellemiştir?"* diye soruyordu. Bu çift şehîdlerden biri kendisine işâret edilince, onu kabirdeki lahdin içine önce koyardı. Akabinde: *"Ben kıyâmet gününde bu şehîdler üzerine bir şâhidim"* der, onları yıkamadığı hâlde, bunların kendi kanları ile gömülmelerini emrederdi [215].

٧٩ـ بابٌ إذَا أسْلَمَ الصَّبِىُّ فَمَاتَ هَلْ يُصَلَّى عليهِ وَهَلْ يُعْرَضُ عَلَى الصَّبِىِّ الإسْلاَمُ. وقال الحَسَنُ وَشُرَيْحٌ وَإبْرَاهِيمُ وَقَتَادَةُ إذَا أسْلَمَ أحَدُهُمَا فالوَلَدُ مَعَ المُسْلِمِ وكانَ ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما مَعَ أُمِّهِ مِنَ المُسْتَضْعَفِينَ وَلَمْ يَكُنْ مَعَ أَبِيهِ عَلَى دِينِ قَوْمِهِ. وقال الاسْلاَمُ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى

---

214 Arka arkaya getirilen bu Câbir hadîslerinde ölünün mezardan çıkarılması, dirinin gönlünün hoş olması için yapılmıştır. Bundan da ölünün herhangi bir ihtiyâc sebebiyle mezarından çıkarılacağı hükmü sâbit oluyor.

215 Hadîsin bâb başlığına delâleti, kabir içindeki bulunacak lahdi sarîh olarak ihtivâ etmesidir. Başlıktaki şıkk = yarık sözü de lahdin bir tefsîri gibidir. Hadîs daha önce de geçmiş ve gerekli hâşiyeler orada da verilmişti.

79- BÂB: SABÎ (YÂNÎ ÇOCUK) İSLÂM'A GİRİP DE ÖLDÜĞÜ ZAMÂN ÜZERİNE CENÂZE NAMÂZI KILINIR MI?

Ve çocuğa İslâm'a girmesi teklîf edilir mi? [216]

Hasen Basrî, Kaadı Şurayh, İbrâhîm Nahaî ve Katâde ibn Diâme:

Ana-babadan biri İslâm'a girdiği zamân çocuk bunlardan İslâm'a girenin berâberinde olur, demişlerdir [217].

Ve İbn Abbâs da Mekke'de, annesinin berâberinde zayıflatılmak istenen(mustad'aflar)den idi de, kavminin dîni üzere bulunan babası Abbâs'ın berâberinde değil idi [218].

Ve (Rasûlullah): ***"İslâm*** **(dâimâ)** ***yüksek olur; onun üstüne yükselinmez"*** **dedi** [219].

---

216 Buhârî burada arka arkaya soru hâlinde iki başlık getirip, cevâblarını vermemiştir. Buhârî bu suâllerin cevâblarını bâb altında veyâ başka yerde rivâyet edeceği hadîsler içinde buldurmak istemiştir.

217 Bu tâbiî âlimlerinden Hasen Basrî ile Kaadı Şurayh'ın görüşlerini Beyhakî senedleriyle rivâyet etmiştir.

İbrâhîm en-Nahaî ile Katâde'nin görüşlerini de Abdurrazzâk, yine senedli olarak rivâyet etmiştir.

218 Buhârî, İbn Abbâs'ın Mekke'de iken annesi Lubâbe bintu'l-Hâris el-Hilâliyye'nin berâberinde bulunup, müşrik dîni üzere olan babası Abbâs'ın berâberinde bulunmadığını delîlleyen bu hadîsi, bâb içinde senediyle getirecektir.

219 Buhârî bu sözün söyleyicisini açıkça belli etmemiştir. Bundan dolayı belki sözcünün İbn Abbâs olduğu zannedilebilirse de, böyle değildir. Bu güzel sözün kaaili, Rasûlullah'tır. Dârakutnî bunu kendi *Sünen*'inde sahîh senedle şöyle rivâyet etti:

Âiz ibn Amr el-Muzenî (R): Peygamber (S): *"İslâm yüksek olur; onun üstüne yükselinmez"* buyurdu, demiştir.

Rivâyet olundu ki Fetih yılı Âiz ibn Amr, Ebû Sufyân ibn Harb'in berâberinde gelmiş. Sahâbîler: Bunlar: Âiz ibn Amr ve Ebû Sufyân'dır demişler. Bunun üzerine Rasûlullah (S): *"İşte Âiz ibn Amr ile Ebû Sufyân! İslâm bundan daha azîzdir. İslâm yüksek olur ve onun üzerine yükselinmez"* buyurmuştur *(Fethu'l-Bârî* ve *Umdetu'l-Kaarî).*

İbn Hazm, *el-Muhallâ* isimli kitâbında bu sözü Hammâd ibn Zeyd'den; o da Eyyûb'dan; o da İkrime'den; o da İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

İbn Abbâs: Yahûdî yâhud Nasrânî bir kadın, Yahûdî yâhud Nasrânî erkeğin nikâhı altında iken İslâm'a girdiğinde, araları ayrılır. (Çünkü) İslâm yüksektir ve onun üzerine yükselinmez, demiştir (Kastallânî).

Bunu İbn Abbâs'ın bu şekilde söylemiş olması bile, Rasûlullah'tan işitmiş olduğunu düşündürebilir.

١٠٩ ـ حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ عنْ يُونُسَ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني سالِمُ بنُ عَبْدِ اللهِ أنَّ ابنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما أخْبَرَهُ أنَّ عُمَرَ انْطَلَقَ مَعَ النبيِّ ﷺ فِي رَهْطٍ قِبَلَ ابنِ صَيَّادٍ حَتَّى وَجَدُوهُ يَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ عِنْدَ أُطُمِ بَنِي مَغَالَةَ وَقَدْ قارَبَ ابنُ صَيَّادٍ الحُلُمَ فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ النبيُّ ﷺ بِيَدِهِ ثُمَّ قال لِابنِ صَيَّادٍ تَشْهَدُ أنِّي رسولُ اللهِ فَنظَرَ إلَيْهِ ابنُ صَيَّادٍ فقال أشْهَدُ أنَّكَ رسولُ الأُمِّيِّينَ فقال ابنُ صَيَّادٍ لِلنبيِّ ﷺ أتَشْهَدُ أنِّي رسولُ اللهِ فَرَفَضَهُ وقال آمَنْتُ باللهِ وَبِرُسُلِهِ فقال لَهُ ماذا تَرَى فقال ابنُ صَيَّادٍ يَأْتِينِي صادِقٌ وَكاذِبٌ فقال النبيُّ ﷺ خُلِّطَ عَلَيْكَ الأمْرُ ثُمَّ قال لَهُ النبيُّ ﷺ إنِّي قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئاً فقال ابنُ صَيَّادٍ هُوَ الدُّخُّ فقال أخْسَأْ فَلَنْ تَعْدُوَ قَدْرَكَ فقال عُمَرُ رضي اللهُ عنهُ دَعْنِي يا رَسولَ اللهِ أضْرِبْ عُنُقَهُ فقال النبيُّ ﷺ إنْ يَكُنْهُ فَلَنْ تُسَلَّطَ عَلَيْهِ وَإنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلا خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ * وقال سالِمٌ سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما يَقُولُ انْطَلَقَ بَعْدَ ذٰلِكَ رسولُ اللهِ ﷺ وَأُبَيُّ بنُ كَعْبٍ إلَى النَّخْلِ الَّتِي فِيهَا ابنُ صَيَّادٍ وهْوَ يَخْتِلُ أنْ يَسْمَعَ مِنِ ابنِ صَيَّادٍ شَيْئاً قَبْلَ أنْ يَرَاهُ ابنُ صَيَّادٍ فَرَآهُ النبيُّ ﷺ وهْوَ مُضْطَجِعٌ يَعْنِى فِى قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا رَمْزَةٌ أوْ زَمْرَةٌ فَرَأتْ أُمُّ ابنِ صَيَّادٍ رسولَ اللهِ ﷺ وَهْوَ يَتَّقِى بِجُذُوعِ النَّخْلِ فقالَتْ لِابنِ صَيَّادٍ يا صافِ وَهْوَ اسْمُ ابنِ صَيَّادٍ هٰذا مُحَمَّدٌ ﷺ فَثارَ ابنُ صَيَّادٍ فقال النبيُّ صلى اللهُ عليه وسلم لَوْ تَرَكَتْهُ بَيَّنَ * وقال شُعَيْبٌ فِي حَدِيثِهِ فَرَفَصَهُ رَمْرَمَةٌ أوْ زَمْزَمَةٌ. وقال عُقَيْلٌ رَمْرَمَةٌ وقال مَعْمَرٌ رَمْزَةٌ *

109-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle haber verdi: Umer ibnu'l-Hattâb, Peygamber(S)'in beraberinde bir topluluk içinde İbnu Sayyâd (denilen küçük kâhin)in bulunduğu tarafa gittiler. Ve onu (Ensâr'dan) Megâle oğulları'nın taştan yapılmış sağlam kale binâsı yanında çocuklarla oynarken buldular. İbnu Sayyâd o sırada henüz bulûğ çağına ermeye yaklaşmıştı. İbn Sayyâd, Peygamber'i bilemedi. Nihâyet Peygamber eliyle ona (hafifçe) vurduktan sonra İbnu Sayyâd'a:

— ***Benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?*** dedi.

Bunun üzerine ibnu Sayyâd, Rasûlullah'a baktı ve:

— Senin Ümmîlerin Rasûlü olduğuna şehâdet ederim, dedi ve Pey-

gamber'e hitâben: Sen de benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin? dedi.

Rasûlullah onun suâline cevâb vermeyi bıraktı da:

— *Ben Allah'a ve* (hakk) *rasûllerine îmân ettim,* dedi. Akabinde İbnu Sayyâd'a: *Ne görüyorsun?* diye sordu.

İbnu Sayyâd:

— Bana doğru haber de, yalan haber de gelir, dedi.

Bu cevâb üzerine Peygamber:

— *Öyleyse iş sana çok karıştırılmış,* buyurdu. Bundan sonra Peygamber İbnu Sayyâd'a: *Senin için gönlümde birşey sakladım* (şunu bil), buyurdu.

İbnu Sayyâd:

— Gönlündeki o şey "Duh"tur, diye cevâb verdi.

Bunun üzerine Rasûlullah:

— *Sus, yıkıl git; haddini tecâvüz etme,* buyurdu [220].

Peygamber'in onu böyle azarlaması üzerine Umer:

— Yâ Rasûlallah, beni bırak da şunun boynunu vurayım, dedi.

Peygamber:

— *Ona dokunma, eğer bu çocuk o Deccâl ise, sen onu vurmaya me'mûr ve muktedir kılınmadın* [221]*. Eğer Deccâl değil ise, onu öldürmekte senin için hiçbir hayır yoktur,* buyurdu.

Ve Sâlim şöyle dedi: Ben babam Abdullah ibn Umer'den işittim, o şöyle diyordu: Rasûlullah (S) bundan sonra bir kerre de Ubeyy ibn

---

220 Rasûlullah'ın gönlünde Duhân Sûresi'ni tuttuğu veyâ elinde Duhân ismini tuttuğu, İbn Sayyâd'a bunun ne olduğu sorulunca yalnız "Duh" diye cevâb verdiği söylenmiştir. Bu kelimenin hem lâfzının zabtında, hem de ma'nâsının ta'yîninde görüş ayrılıkları vardır. Bu kelime duhân, yânî duman ma'nâsınadır. İbn Sayyâd'ın, Peygamber'in sakladığı şeyden yalnız iki harfi kapıp söyleyebildiği ve Peygamber'in bu gâib bilicilik iddiâsından ötürü onu azarladığı bildirilmiştir.

İbn Cevzî şöyle demiştir: Gaybı bilmek, Peygamber'lere mahsûs vahy ile, ümmetten iyi ve uyanık kimselerin idrâki olan ilhâm ile mümkindir. İbn Sayyâd'ın bu sözü şeytân atmasından başka birşey değildi..

Peygamber, berâberindeki sahâbîlere yolda gelirken Duhân Sûresi'ni hıfzında tutacağını söylemişti. Nitekim Umer'den Rasûlullah'ın kendisine söylediği rivâyet edilmiştir. İşte kâhinin söylediği lâfz, o sırada çalınan iki harftir. Peygamber'in bu yalancı peygamberi böyle imtihâna tâbi' tutması da, kâhinliğin yalancılık olduğunu sahâbîlerine göstermek içindi.

221 *es-Salt ve's-Salît* (اَلسَّلْطُ وَالسَّلِيطُ): Şedîd nesneye, şedîd ve sert kelâmla insanların kalblerini azûrde eden lisana denir. Ve dili uzun, yânî kötü ve yakışıksız sözler ile insanları rencîde eden kimseye denir... *es-Sultân:* Burhân, hüccet ve delîl ma'nâsınadır.

et-Teslît (اَلتَّسْلِيطُ): Bir kimseyi başkası üzerine kahr ve kudretle gâlib ve müstevlî kılmak ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

Ka'b ile berâber İbnu Sayyâd'ın bulunduğu hurmalığa gitmişti. Rasûlullah onu gâfil yakalamak ve İbn Sayyâd kendisini görmeksizin onun husûsî hayâtını görmek ve onun kâhinliğinden, tabiî olmayan hâlinden ve sözlerinden birşeyler işitmek ve sahâbîlere göstermek istiyordu. Peygamber onu kadîfe örtüsü içinde yan yatmış bir hâlde gördü. Kadîfe hırkası içinde genizden gelen anlaşılmaz bir hırıltı vardı. Tam bu sırada bir hurma ağacının arkasına gizlenmiş bulunan İbnu Sayyâd'ın annesi, Rasûlullah'ı gördü ve hemen:

— Yâ Sâfi! İşte Muhammed geldi, diye seslendi.

Sâfi, İbnu Sayyâd'ın adıdır. İbnu Sayyâd sür'atle ayağa kalktı. Bunun üzerine Peygamber (S), maiyyetinde bulunan kimselere:

— *Şu kadın oğlunu o hâlde bıraksaydı, o tutarsız saçma sapan sözleriyle, tabiî olmayan hâli ile size ne mal olduğunu açıklardı,* buyurdu [222].

Ve Şuayb ibn Ebî Hamza kendi hadîsinde: "Ferafasahu, ramrametun" yâhud "zemzemetun" şeklinde söyledi.

Ukayl ibn Hâlid ise "Ramrametun" dedi.

Ma'mer ibn Râşid ise "Ramzetun" diye söyledi [223].

١١٠ — حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا حَمَّادٌ وَهُوَ ابنُ زَيْدٍ عن

---

222 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri Peygamber'in: *"Sen benim Rasûlullah olduğuma şehâdet eder misin?"* buyurmasıdır. İşte bu kelâm, çocuğa İslâm'ı arz ve teklîf etmektir.

İbn Sayyâd, henüz bulûğa ermemiş halde bulunduğu için, bundan çocuğa İslâm'ı arz etmenin meşrû' olacağı anlaşılmıştır.

223 Buhârî, Şuayb'in hadîsini Edeb Kitâbı'nda, Ukayl'in hadîsi ile Ma'mer'in hadîsini de Cihâd Kitâbı'nda senedleriyle getirmiştir.

Bu rivâyetlerde gelen bu lâfızların ma'nâları birbirine yakındır:

er-Remzu (الرَّمْز): Gamz vezninde ve râ'nın dammı ve iki fetha ile lugattır, mutlak işâret eylemek, dudakları ile yâhud göz ile yâhud kaş ile yâhud ağız ile yâhud el ile işâret etmek ma'nâsınadır.

et-Teremrum (التَّرَمْرُم): Tezelzül vezninde söylemeye ağız açıp debrenip yapınmak ma'nâsınadır, kelâm için ağzı hareket ettirip söyleyemediği zamân " تَرَمْرُمْ = *Teremreme"* denilir.

ez-Zemzeme (الزَّمْزَمَة): Zelzele vezninde uzun uzadıya gürüldiyerek ve yankılanarak seslenmek ma'nâsınadır, ıraktan dağ içinden gelen top ve gök gürültüsü gibi... Bu kelime isim olarak kullanılır. *"Semi'tu zemzemeten* = Uzak bir ses işittim" demektir. Ve peyderpey gök gürüldemek ma'nâsınadır.

Ve *Zemzeme,* ateş-perest tâifesi tâam ederken söyledikleri nağmeye denir ki, genizlerinde ve boğazlarında bir gûnâ ezgi ile, terâne ile terdîd ve tercî', avâz eylemekten ibârettir; ne dudak açarlar, ne dili hareket ettirirler, aralarında o kelâm masnû'dur. Yabancılar anlamayıp hemen kendileri anlarlar. Bu ma'nâda masdar ve isim olarak kullanılır.. (*Kaamûs Ter.*, IV, 328).

ثابتٍ عنْ أنسٍ رضى الله عنهُ. قال كانَ غُلامٌ يَهُودِيٌّ يَخْدُمُ النبىَّ ﷺ فَمَرِضَ فأتاهُ النبىُّ ﷺ يَعُودُهُ فقعَدَ عِنْدَ رَأْسِهِ فقال لَهُ أَسْلِمْ فَنَظَرَ إلَى أبيهِ وهُوَ عِنْدَهُ فقال لَهُ أَطِعْ أبا القاسِمِ ﷺ فأسْلَمَ فَخَرَجَ النبىُّ ﷺ وَهُوَ يَقُولُ الحَمْدُ لله الَّذِى أَنْقَذَهُ مِنَ النارِ *

110-....... Enes (R) şöyle demiştir: Bir Yahûdî çocuğu vardı, Peygamber'e hizmet ederdi. Bir ara çocuk hastalandı. Peygamber (S) ona hasta ziyâretine geldi ve başının yanında oturdu. Ve çocuğa hitâben: *"İslâm'a gir"* buyurdu. Çocuk yanında bulunan babasının yüzüne baktı. Babası: Ebû'l-Kaasım'a itâat et (yânî O'nun emrini kabûl et), dedi. Bunun üzerine o çocuk hemen (şehâdet kelimelerini söyleyip) müslümân oldu. Müteâkıben Peygamber hastanın yanından çıkarken: *"Bu çocuğu cehennem ateşinden kurtaran Allah'a hamdolsun"* diyordu [224].

١١١ — حدّثنا عَلِىُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا سُفْيانُ. قال قال عُبَيْدُ اللهِ سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رضى الله عنهما يَقولُ كُنْتُ أنا وَأُمِّى مِنَ المُسْتَضْعَفِينَ أنا مِنَ الوِلْدَانِ وَأُمِّى مِنَ النِّسَاءِ *

111-....... Ubeydullah el-Leysî şöyle dedi: Ben İbn Abbâs'tan işittim; o: Ben ve annem Lubâbe, mustad'afînden (yânî Medîne'ye hicret edemeyip Mekke'de kalan ve orada zaîf bırakılmak istenen müslümânlardan) idik. Ben çocuklar sınıfındaki mustad'aflardan idim, annem ise kadınlar sınıfından olan mustad'aflardan idi [225].

---

224 Bu hadîs de bundan evvelki uzun hadîs gibi, çocuğa müslümânlık teklîfinin cevâzına delâlet eder. Bu hadîsten zımmîyi, bilhassa komşuluk hakkı da bulunursa, hasta ziyâretine gitmenin câiz olduğu anlaşılmıştır. Çünkü bu ziyârette İslâm medeniyetinin güzelliğini açıklama ve zimmet ehli ile ziyâde ülfet ederek İslâm'a rağbetlendirme vardır. Yine bundan kâfirin ve çocuğun hizmete alınmasının cevâzı, hukûka hürmetkârlık fazîletinin öğretilmesi hükümleri alınmıştır.

225 Peygamberin amucası Abbâs, Bedr harbinden sonra müslümân olmuştu. Fakat oğlu Abdullah ile karısı Lubâbe, ikisi de hicretten evvel müslümân olmuşlar, Peygamber'in müsâadesiyle hicret etmeyip Mekke'de kalmışlardı. Harbe, seferin şiddet ve zorluklarına muktedir olamayıp hicret edemiyen çocuk, kadın, ma'lûl müslümânlar Kur'ân dilinde "Mustad'afûn" diye anılmışlar ve bu ta'bîr ümmetin zaîf görülmek istenenleri ma'nâsıyle, bu sınıfa bir şeref unvânı olmuştur.

İbn Abbâs yukarıki beyânıyle gerek kendisinin, gerek annesi Lubâbe bintu'l-Hâris el-Hilâliyye'nin hicretten evvel müslümân olduklarını ifâde etmiş oluyor.

İşte Buhârî, İbn Abbâs'ın bu beyânını burada rivâyet etmekle çocuğa dîn öğretmenin cevâzını te'yîd etmek istemiştir.

Kur'ân'da bu mustad'aflar erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan olmak üzere en-Nisâ:75, 96-97 ve 126. âyetlerinde zikredilmiştir:

١١٢ ـ حدّثنا أبو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ قال ابنُ شِهَابٍ يُصَلَّى عَلَى كُلِّ مَوْلُودٍ مُتَوَفًّى وإنْ كانَ لِغَيَّةٍ مِنْ أجْلِ أنَّهُ وُلِدَ عَلَى فِطْرَةِ الاسْلامِ يَدَّعِي أبَوَاهُ الاسْلاَمَ أوْ أبُوهُ خاصَّةً وَإنْ كانَتْ أُمُّهُ عَلَى غَيْرِ الاسْلامِ إذَا اسْتَهَلَّ صارِخاً صُلِّيَ عليه وَلاَ يُصَلَّى عَلَى مَنْ لاَ يَسْتَهِلُّ مِنْ أجْلِ أنَّهُ سِقْطٌ فانَّ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ كانَ يحَدِّثُ قال النبيُّ ﷺ مامِنْ مَوْلُودٍ إلاَّ يُولَدُ عَلَى الفِطْرَةِ فأبَوَاهُ يُهَوِّدانِهِ أوْ يُنَصِّرَانِهِ أوْ يُمَجِّسَانِهِ كَما تُنْتَجُ البَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعاءَ هَلْ تحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَدْعاءَ ثُمَّ يَقُولُ أبو هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ فِطْرَةَ اللهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا الآيَةَ *

112-....... İbn Şihâb ez-Zuhrî şöyle demiştir: Her ölen çocuğa, zinâ eden bir kadına âid olsa bile, cenâze namâzı kılınır. Çünkü o çocuk İslâm fıtratı üzere yaratılmış olup, o fıtrat üzere doğurulmuştur. Onun anasıyle babası yâhud anası gayrı müslim olsa bile, bilhassa babası müslümân olduklarını iddiâ ederlerse o çocuk doğum sırasında ağlayarak doğmuş ise, ona namâz kılınır. Böyle hayât emâresi ızhâr etmeyerek, yânî ağlamayarak doğan çocuğa, eksik ve haml müddeti tamam olmadan düşük bir cenîn olarak doğduğu için namâz kılınmaz. Çünkü Ebû Hureyre (R) şu hadîsi tahdîs edip durmuştur:

Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Her doğan çocuk muhakkak fıtrat üzere doğar. Sonra anasıyle babası onu Yahûdî yâhud Nasrânî yâhud Mecûsî yaparlar. Nasıl ki, kusursuz doğurulan her hayvan yavrusu, organları tam olarak doğar. Siz hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik birşey hisseder misiniz?"*

Bundan sonra Ebû Hureyre: ***"O hâlde sen yüzünü bir muvahhid olarak dîne, Allah'ın o fıtratına çevir ki, O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışına hiçbir şey bedel olamaz. Bu, dimdik ayak-***

"Size ne oluyor ki, Allah yolunda ve acz ve ıstırâb içinde bırakılıp: 'Ey Rabb'ımız, bizi ahâlîsi zâlim olan şu memleketten kurtarıp çıkar, bize tarafından bir sâhib gönder, bize katından bir yardımcı yolla' diyen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda düşmanla çarpışmıyorsunuz? Îmân edenler Allah yolunda harb ederler. Küfredenler de şeytân yolunda savaşırlar. Öyle ise o şeytânın dostlarıyle döğüşün. Şübhesiz ki, şeytânın hîlekârlığı zaîftir"(en-Nisâ:75-76).

"Erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan za'f ve acz içinde bırakılıp da hiçbir çâreye gücü yetmeyen ve (hicrete) ***bir yol bulamayanlar müstesnâ. İşte onlar, Allah'ın onları afvedebileceğini umabilirler..."***(en-Nisâ:98-99).

Eski peygamberlerin ümmetlerinden olan mustad'aflar da Kur'ân'ın pekçok yerinde zikredilmiştir: El-A'râf: 74, 136, 149; el-Kasas: 4-5; es-Sebe': 31-33...

ta duran bir dîndir. Fakat insanların çoğu bilmezler'' (er-Rûm: 30) âyetini söyler idi [226].

۱۱۳ ـ حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا يُونُسُ عنِ الزُّهْرِىِّ قال أخبرنِى أَبُو سَلَمَةَ بنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ قال قال رسولُ اللهِ ﷺ ما مِنْ مَوْلُودٍ إلاَّ يُولَدُ عَلَى الفِطْرَةِ فأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ كَمَا تُنْتَجُ البَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاءَ هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ رضي اللّٰهُ عنهُ فِطْرَةَ اللهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لاَ تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدِّينُ القَيِّمُ *

113-....... İbn Şihâb ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: ''*Her çocuk ancak fıtrat üzere dünyâya getirilir. Bundan sonra anası babası* (Yâhûdî ise) *onu Yahûdî yaparlar,* (Nasrânî ise) *onu Nasrânî yaparlar,* (Mecûsî ise) *onu Mecûsî yaparlar. Nitekim kusursuz doğan bir hayvan yavrusu içinde siz kulağı, dudağı, burnu, ayağı kesik olanını hiç görüyor musunuz?*''

Bundan sonra Ebû Hureyre (R) şu âyeti söylerdi: ''***O hâlde sen yüzünü bir muvahhid olarak dîne, Allah'ın o fıtratına çevir ki, O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışına*** (hiçbir şey) ***bedel olamaz. Bu, dimdik ayakta duran bir dîndir. Fakat insanların çoğu bilmezler''*** (er-Rûm: 30) [227].

---

226 Bu uzunca hadîs iki bölümü ihtivâ etmektedir: Birinci kısım İmâm ez-Zuhrî'nin haberidir. İkinci kısım da birinci kısmın delîli olmak üzere sevkedilmiş olan Ebû Hureyre hadîsidir. İbn Şihâb, Ebû Hureyre'ye yetişemediği için bu hadîs zâhirde İbn Şihâb'a dayanıp mevkûf bir hadîs gibi görülür. İbn Şihâb bunu Ebû Hureyre'den bir râvî vâsıtasıyle almıştır. Buhârî bundan sonra gelen hadîsi, bunun da merfûluğuna delîl olmak üzere başka bir tarîkten merfûan getirmiştir.

227 Arka arkaya ve birbirini kuvvetlendirici bir tarzda getirilen bu hadîsler çocuğa İslâm dînini arz ve teklîf etmenin, sabîlik hâlinde vefât eden çocuklara cenâze namâzı kılınmasının cevâzına delâlet etmektedirler.

Bu hadîslerin öğrettiği en büyük bir hakîkat da insanlarda dîn duygusunun ve hakîkat aşkının fıtrî oluşudur. Akıllara hayret veren şu hayâtın, hâricî, dâhilî bir takım duygularla techîz edilmiş bulunan şu muazzam beşer binâsının o necîb dîn duygusu üzerine kuruluşudur. Bu hakîkati hem Peygamber'in bu sözlerinden, hem de delîl olarak sevkedilen *Fıtratullah âyet*inden öğreniyoruz.

Âyetteki ''Fıtrat''ı, hakk dîni kabûle istidâd ve kaabiliyet ma'nâsına tefsîr etmişlerdir ki, nazmın gereği budur, aslî hilkat demektir.

Bu âyeti, bu sözlerinin sonunda bizzât Rasûlullah'ın okuduğunu belgeleyen rivâyet de vardır.

٨٠ــ بابٌ إذَا قال المُشْرِكُ عِنْدَ المَوْتِ لآإلٰهَ إلاَّ اللهُ

80- BÂB: MÜŞRİK OLAN KİMSE ÖLÜM SIRASINDA "*Lâ ilâhe ille'llah*" DEDİĞİ ZAMÂN? 228

١١٤ــ حدّثنا إسْحَاقُ قال أخبرنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنى أبى عَنْ صالِحٍ عَنِ ابنِ شِهَابٍ قال أخبرنى سَعِيدُ بنُ المُسَيَّبِ عَنْ أبيهِ أنَّهُ أخبره أنَّهُ لَمَّا حَضَرَتْ أبا طالِبٍ الوَفاةُ جاءَهُ رسولُ اللهِ ﷺ فَوَجَدَ عِنْدَهُ أبا جَهْلِ بنَ هِشَامٍ وَعَبْدَ اللهِ بنَ أبى أُمَيَّةَ بنِ المُغِيرَةِ قال رسولُ اللهِ ﷺ لأبى طالِبٍ يا عَمِّ قُلْ لآإلٰهَ إلاَّ اللهُ كَلِمَةً أشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللهِ فقال أبو جَهْلٍ وعَبْدُ اللهِ بنُ أبي أُمَيَّةَ ياأبا طالِبٍ أتَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ المُطَّلِبِ فَلَمْ يَزَلْ رسولُ اللهِ ﷺ يَعْرِضُهَا عَلَيهِ وَيَعُودَانِ بِتِلْكَ المَقَالَةِ حَتَّى قال أبوطالِبٍ آخِرَ ما كَلَّمَهُمْ هُوَ عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ المُطَّلِبِ وأبى أنْ يَقُولَ لآإلٰهَ إلاَّ اللهُ فقال رسولُ اللهِ ﷺ أمَا وَاللهِ لأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مالَمْ أُنْهَ عَنْكَ فأنْزَلَ اللهُ تعالى فِيهِ ماكانَ لِلنبيِّ الآيَةَ *

114-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb, kendi babası Müseyyeb ibn Hazn'dan haber verdi. Müseyyeb ibn Hazn (R) ona şöyle haber vermiştir: Ebû Tâlib'e ölüm alâmetleri geldiği sırada ona Rasûlullah (S) geldi ve amucasının yanında Ebû Cehl ibn Hişâm ile Abdullah ibn Ebî Umeyye'yi buldu. Rasûlullah, Ebû Tâlib'e hitâben:

---

228 Buhârî bu başlığı soru şeklinde getirip, cevâbını zikretmemiştir. Bunun da sebebi, bu mes'elenin şöyle bir tafsîle tâbi' bulunmasıdır:

Ölürken *Lâ ilâhe ille'llah* diyen bir gayrı müslim ya kitâb ehlidir, yâhud kitâb ehli değildir. Her iki sûrette bu şehâdet kelimesini o kimse ya ölüm görünmeden söylemiştir, yâhud ölüm gelip çattığı sırada söylemiştir. Bu son şekle göre hayâtının son demine eren bu kimse kitâb ehli olsa da, müşrik olsa da bu şehâdetin faydası yoktur. "***Rabb'ının bâzı âyetleri gelip ölüm çattığı gün... daha evvelden îmân etmiş veyâ îmânında bir hayır kazanmış olmayan hiçbir kimseye*** (o günkü) ***îmânı aslâ fayda vermez...***"(el-En'âm:158) bu hakîkatin delîlidir. Şehâdet kelimesinin fayda ve menfâati yalnız kitâb ehli olmayan ve hayâtta iken îrâd etmiş olan müşriklere mahsûs ve munhasırdır. Böyle olan müşrikin İslâm olmasıyle hükmolunur. *"Ben insanlarla Lâ ilâhe ille'llah deyinceye kadar harb etmekle emrolundum"* (Buhârî, Müslim) hadîsinde kitâb ehli olmayan müşriklerle mukaatelenin nihâyeti, şehâdet kelimesini söylemekle hudûdlandırılıp ta'yîn buyurulmuştur. Kitâb ehli, her iki şehâdet kelimesini söylemekle faydalanabilir.

Bundan başka "İslâm dîninden başka bütün dînlerden teberrî ettim" demesi de şarttır... *(Umdetu'l-Kaarî).*

— *"Yâ amuca! **Lâ ilâhe ille'llah** kelimesini söyle de, bununla Allah katında sana şehâdet edeyim"* dedi.

Ebû Cehl ve Abdullah ibn Ebî Umeyye:

— Yâ Ebâ Tâlib! Abdulmuttalib milletinden yüz mü çevirecek-sin? diye men' ettiler.

Fakat Rasûlullah bu tevhîd kelimesini amucasına arz etmeye devâm ediyordu. O iki kişi de mütemâdiyyen o sözlerini tekrâr ediyorlardı. Nihâyet Ebû Tâlib bunlara söylediği son söz olarak:

— O (yânî ben), Abdulmuttalib milleti üzeredir, dedi ve ***Lâ ilâhe ille'llah*** demekten çekindi.

Rasûlullah (S):

— *"İyi bil ki* (ey amucam)! *Allah'a yemîn olsun, ben sana mağfiret dilemekten nehyolunmadığım müddetçe, senin için muhakkak Allah'tan mağfiret isteyeceğim"* dedi.

Akabinde Allah bu husûsta şu âyeti indirdi:

"Müşriklerin o çılgın ateşin yârânı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra, artık onların lehine, velev hısım olsunlar, ne Peygamber ne de mü'min olanların istiğfâr etmeleri doğru değildir" (et-Tevbe: 113) [229].

٨١ـ بابُ الجَرِيدِ عَلَى القَبْرِ وَأَوْصَى بُرَيْدَةُ الأَسْلَمِيُّ أَنْ يُجْعَلَ فِي قَبْرِهِ جَرِيدَانِ. وَرَأَى ابنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما فُسْطَاطاً عَلَى قَبْرِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ فقال انْزِعْهُ ياغُلامُ فإنَّمَا يُظِلُّهُ عَمَلُهُ. وقال خارِجَةُ بنُ زَيدٍ رَأَيْتُنِي وَنَحْنُ شُبَّانٌ فِي زَمَنِ عُثْمَانَ رضى اللهُ عنهُ وَإِنَّ أَشَدَّنا وَثْبَةً الَّذي يَثِبُ قَبْرَ عُثْمَانَ بنِ مَظْعُونٍ حَتَّى يُجاوِزَهُ. وقال عُثْمَانُ بنُ حَكِيمٍ أَخَذَ بِيَدِى خارِجَةُ فأَجْلَسَنِي عَلَى قَبْرٍ وَأَخبرنى عَنْ عَمِّهِ يَزِيدَ بنِ ثابتٍ قال إِنَّمَا كُرِهَ ذٰلِكَ لِمَنْ أَحْدَثَ عليه. وقال نافِعٌ كانَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما يَجْلِسُ عَلَى القُبُورِ

81- KABİR ÜZERİNE HURMA DALI KOYMA BÂBI

229 Bu âyetin Ebû Tâlib hakkında nâzil olduğu açıkça bildirilmiştir. Bu sebeble Zeccâc *Maâni'l-Kur'ân*'da bu konuda müfessirlerin ittifâkı bulunduğunu Vâhidî'den nakletmiştir. Bununla berâber Peygamber'in ebeveyni hakkında indirildiğini, binâenaleyh, ana babası için de mağfiret dilemekten nehy olunduğunu iddiâ edenler de vardır. Fakat bu Müseyyeb ibn Hazn hadîsinin sonundaki sarâhat karşısında başka delâlete i'tibâr yoktur; onların ilmî dayanakları kalmamış olur.

Ve Büreyde el-Eslemî kendi kabrinin içine iki hurma dalı konulmasını vasıyyet etmiştir [230].

İbn Umer (R), Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahmân'ın kabri üzerinde bir çadır gördü de: Ey oğul, bu çadırı sök, çünkü ölüyü kabrinde ancak kendi ameli gölgeler, dedi [231].

Ve Hârice ibn Zeyd şöyle dedi: Usman'ın halîfeliği zamânında biz gençler topluluğu iken kendimi gördüm ki, bizim en şiddetli sıçrayıp atlayanımız Usmân ibn Maz'ûn'un kabrini, üzerinden öteye geçecek kadar sıçrayıp atlayan kimse idi [232].

Ve Usmân ibn Hakîm şöyle dedi: Hârice ibn Zeyd, benim elimi tuttu, beni bir kabir üzerine oturttu ve bana amucası Zeyd ibn Sâbit'ten şunu haber verdi: Zeyd ibn Sâbit: Kabir üzerine oturmak ancak orada yakışmayacak söz ve fiil yapan kimseler için mekrûh görüldü, demiştir [233].

Nâfi' de: İbn Umer (R), kabirler üzerine oturur idi, demiştir [234].

١١٥ـ حدّثنا يَحْيي قال حدّثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ عنِ الأَعْمَشِ عنْ مُجَاهِدٍ

---

230 Büreyde'nin bu haberini İbn Sa'd, senediyle rivâyet etmiştir: Büreyde ibn Abdillah el-Eslemî, hicretin 62. yılında Merv'de vefât etmiştir. ***"Fî kabrihi***(= Kabrinin içinde)" rivâyetine göre ***"Ke-şeceratin tayyıbetin"*** (İbrâhîm: 24) kavli sebebiyle hurmadaki bereketten dolayı Büreyde kabrinin içine iki hurma dalı koymayı vasıyyet etmiş olabilir. "Alâ kabrihi(= Kabri üzerine)" rivâyetine göre ise, Peygamber'in fiiline uymuş olması muhtemildir.

231 İbn Umer'in bu haberini de İbn Sa'd senediyle rivâyet etmiştir: Eyyûb ibn Abdillah ibn Yesâr şöyle dedi: Abdullah ibn Umer, Ebû Bekr'in oğlu ve Âişe'nin erkek kardeşi olan Abdurrahmân'ın kabri yanından geçti, üzerinde bir çadır kurulmuş gördü de: Ey oğul! Bu çadırı sök! Çünkü onun kabrini ancak kendi ameli gölgeler, başkası değil, dedi (Kastallânî).

232 Hârice ibn Zeyd'in bu haberini Buhârî *et-Târîhu's-Sagîr*'inde senediyle rivâyet etmiştir. Hârice Medîne'nin yedi büyük tâbiî fakîhından biridir. Bu haberin başlığa münâsebeti, kabir üzerine hurma dalı koymanın, kabrin sırtını yerden yükseltecek şeyler koymanın cevâzına irşâd edici olmasıdır.

233 Usmân ibn Hakîm'in bu haberini Müsedded, *el-Müsnedu'l-Kebîr*'inde senediyle rivâyet etmiştir. Oradaki rivâyete göre, kendisine kabir üzerine oturmanın kötülüğünü ifâde eden bir hadîs söylenmiş, o da buna karşı başlıktaki vak'ayı anlatmış ve sonunda da bu kerâhatin kimler için olduğunu göstermiştir. Buhârî bu gerekçenin delîli olmak üzere İbn Umer'in fiilini getirmiştir.

234 Nâfi'in bu haberini Tahâvî, senediyle rivâyet etmiştir.

عنْ طاوُسٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما عنِ النبىِّ ﷺ أنَّهُ مَرَّ بِقَبْرَيْنِ يُعَذَّبانِ فقال إنَّهُمَا لَيُعَذَّبانِ وما يُعَذَّبانِ فِى كَبِيرٍ أمَّا أحَدُهُما فكانَ لاَ يَسْتَتِرُ مِنَ البَوْلِ وَأمَّا الآخَرُ فَكانَ يَمْشِي بالنَّمِيمَةِ ثُمَّ أخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَشَقَّهَا بِنِصْفَيْنِ ثُمَّ غرزَ فِى كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً فقالُوا يا رسولَ اللهِ لِمَ صَنَعْتَ هٰذا فقال لَعَلَّهُ أنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمَا مالَمْ يَيْبَسَا *

115-....... Bize Ebû Muâviye, el-A'meş'ten; o da Mucâhid ibn Cebr'den; o da Tâvûs'tan; o da İbn Abbâs(R)'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S) azâb edilmekte olan iki kabre uğradı da: *"Bunlar muhakkak azâb ediliyorlar. Hem de bunlar büyük bir işten dolayı azâb edilmiyorlar. Bunlardan biri sidikten sakınmaz idi. Diğeri de koğuculuk ederdi"* buyurdu. Sonra Peygamber yaprakları koparılmış tâze bir hurma dalı aldı ve bunu ikiye böldü. Sonra her bir kabre bunlardan birini dikti. Sahâbîler: Yâ Rasûlallah! Bunu niçin yaptınız? diye sordular. Rasûlullah (S): *"Bu dallar kurumayıp tâze kaldığı müddetçe, bu iki kabir sâhibinden azâbın hafiflemesini ümîd ederim"* buyurdu [235].

٨٢ـــ باب مَوْعِظَةِ المُحَدِّثِ عِنْدَ القَبْرِ وَقُعُودِ أصْحَابِهِ حَوْلَهُ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الأجْدَاثِ الأجْدَاثُ القُبُورُ بُعْثِرَتْ أُثِيرَتْ بَعْثَرْتُ حَوْضِى أىْ جَعَلْتُ أسْفَلَهُ أعْلاَهُ الإيفَاضُ الإسْرَاعُ وَقَرَأ الأعْمَشُ إلَي نَصْبٍ إلَي شَيْءٍ مَنْصُوبٍ يَسْتَبِقُونَ إلَيْهِ وَالنُّصْبُ وَاحِدٌ وَالنَّصْبُ مَصْدَرٌ يَوْمَ الخُرُوجِ مِنَ القُبُورِ يَنْسِلُونَ يَخْرُجُونَ

82- MUHADDİSİN KABİR YANINDA VA'Z ETMESİ VE BU SIRADA ARKADAŞLARININ ONUN ETRAFINDA OTURMALARI BÂBI

"Yevme yahrucûne mine'l-ecdâs" (el-Kamer: 7)

---

235 Bu hadîs buna yakın bir metinle Abdest Alma Kitâbı'nda geçmişti. Orada da ifâde ettiğimiz gibi 20. Asır ilmi yaş bitkinin kendi etrafında biyo-manyetik bir alan oluştuğu ve bunun orayı bir takım şerli cereyânlardan koruduğu sırrına ulaşmıştır. Kabirlere ağaç dikilmesinin mânevî fâidesi Peygamber'in bu fiilinden ve sözlerinden anlaşılıyor. Kur'ân'da da *".... Hiçbir şey hâric değil, hepsi O'na hamd ile tesbîh eder. Fakat siz, onların tesbîhini iyi anlamazsınız..."*(el-İsrâ:44) buyurulmuştur. Demek ki, kabre dikilen ağaç yaş kaldıkça onun zikrinden kabir sâhibi faydalanacaktır. Ağacın maddî, sıhhî, medenî faydaları ise ne kadar meydanda bir hakîkattir.

kavlindeki *el-Ecdâs*, kabirler ma'nâsınadır.
"*Bu'siret*" (el-İnfitar: 4) usîret (= eşelendi) ma'nâsınadır.
"Havzımı eşeledim" demek, havzımın dibindeki şeyleri yukarısına çıkardım, demektir.
"*el-Îfâd*" (el-Maâric: 43); sür'atle gitmek ma'nâsınadır.
el-A'meş, bu âyetteki "NSB" lâfzını "İlâ nasbin" okudu ki, dikilmiş bir şeye doğru öne geçme yarışı yapıyorlar, demektir. "Nusb" lâfzı dikilen tek şeye isimdir; "Nasb" ise dikmek ma'nâsına masdardır.
"*Yevme'l-hurûc*" (el-Kaaf: 42) kabirlerden çıkış günüdür.
"*Yensilûn*" (Yâsîn: 51), çıkıp gidiyorlar, demektir [236].

١١٦ ـــ حدّثنا عُثْمَانُ قال حدّثني جَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنْ سَعْدِ بنِ عُبَيْدَةَ عنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ عَلِيٍّ رضى اللّٰهُ عنهُ. قال كُنَّا فِي جَنَازَةٍ فِي بَقِيعِ الغَرْقَدِ فأتانا النبيُّ ﷺ فقعَدَ وقعَدْنَا حَوْلَهُ وَمَعَهُ مِخْصَرَةٌ فَنَكَّسَ فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِمِخْصَرَتِهِ ثُمَّ قال مامِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ مامنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ إلاَّ كُتِبَ مَكَانُهَا مِنَ الجَنَّةِ والنَّارِ وَإلاَّ قَدْ كُتِبَ شَقِيَّةً أَوْ سَعِيدَةً فقال رَجُلٌ يا رسول اللّٰهِ أفلاَ نَتَّكِلُ علَى كِتَابِنَا وَنَدَعُ العَمَلَ فَمَنْ كانَ مِنَّا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَسَيَصِيرُ إلَى عَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا منْ كانَ مِنَّا مِنْ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ فَسَيَصِيرُ إلَى عَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ قَالَ أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ الشَّقَاوَةِ ثُمَّ قَرَأَ فأمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى الآيَةَ *

---

236 Buhârî bu bâb başlığında da âdeti üzere Kur'ân'daki kabir ile ilgili bâzı lugatlerin ma'nâlarını da veriyor. Böylece mes'eleyi açıklığa kavuşturmak sûretiyle gönüllere iyice yerleştirmeyi ve bilgileri delîllendirmeyi hedef ediniyor. Buhârî'nin ma'nâlarını verdiği kelimeleri ihtivâ eden âyetlerin ma'nâlarını sırasıyle yazmakla, bu gâyenin daha iyi gerçekleşmesi ümîd edilir:

"... O da'vet edicinin tanınmamış bir şeye da'vet edeceği gün, gözleri zelîl ve hakîr olarak, hepsi de çıvgın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar" (el-Kamer: 6-7).

"Kabirler alt üst edildiği zamân..."(el-İnfitâr:4).

"O gün onlar sanki dikili bir şey'e koşuyorlar gibi kabirlerinden fırlaya fırlaya çıkarlar" (el-Maâric: 42).

"Nidâ edenin yakın bir yerden ünliyeceği güne kulak ver. O gün (bütün halk) ***o hakk sayhâyı işitecekler. İşte bu*** (kabirlerden) ***çıkış günüdür"***(Kaaf:41-42).

"Sûra üfürülmüştür. Artık bakarsın ki onlar kabirlerinden (kalkıp) ***Rabb'lerine doğru koşup gidiyorlar"***(Yâsîn:51).

116-....... Alî ibn Ebî Tâlib şöyle demiştir:

Biz bir kerre Bakîu'l-Garkad kabristanında bir cenâzede bulunduk. Peygamber (S) bizim yanımıza gelip oturdu, biz de O'nun etrafında oturduk. Peygamber'in elinde bir deynek vardı. Başını aşağıya doğru eğdi de, elindeki deynekle yere vurmaya başladı [237]. Sonra:

— *"Sizden hiçbir kimse ve nefeslendirilmiş hiçbir can hâric olmamak üzere, muhakkak herbirinin cennetten ve cehennemden olan yeri* (takdîr edilip) *yazılmıştır. Ve herbir kimse muhakkak şakî yâhud saîd olarak yazılmıştır"* buyurdu.

Bunun üzerine sahâbîlerden biri:

— Öyle ise Yâ Rasûlallah, ameli ve ibâdeti bırakıp yazılmış olan kitâbımıza dayanamaz mıyız? Bizden saâdet ehli olan her kişiyi İlâhî yazı, saâdet ehlinin hayr ameline sevkeder (cennetlik olur). Yine bizden şakaavet ehli (olması mukadder) olan her kişiyi de İlâhî yazı, şakaavet ehlinin (şerr) ameline sevkeder (bu da cehenneme girer), dedi.

Rasûlullah

— "(Diğer rivâyette: Siz amele devâm edin, çünkü herkes niçin yaratıldı ise o kendisine kolaylaştırılır) *Saâdet ehline gelince, onlara saâdet amelini işlemek kolaylaştırılır. Şakaavet ehline gelince, onlara da eşkıyâ zümresinin şerr işlerini işlemek ciheti kolaylaştırılır"* buyurdu. Sonra da şu âyeti okudu: ***"Bundan sonra kim verir ve sakınırsa, o en güzeli de tasdîk ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız. Ammâ kim cimrilik eder, kendini mustağnî görür ve o en güzeli yalan sayarsa, biz de ona o en güç olanı kolaylaştırırız"*** (el-Leyl: 5-10) [238].

---

237 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri burasıdır. Peygamber oturmuş, sahâbîler de O'nun etrafına oturmuşlar. Peygamber oturmasında ve orada yaptığı konuşmada, oradakilere en mükemmel bir va'zda bulunmuştur.

Hadîsten kabirde oturmanın, orada ilimli, öğüdlü, te'sîrli güzel konuşma yapmanın cevâzı anlaşılmıştır.

238 İnsanın meleklik kuvvetiyle hayvanlık kuvveti arasında dâimî bir itişme ve çekişme vardır. Meleklik kuvveti insanı yüksekliğe, altındaki hayvanlık kuvveti ise alçaklığa doğru çeker. Hayvanlık üstün gelip de, eserleri galebe ederse meleklik siner, gizlenir. Aksi de böyledir. Allah'ın, aslî ve kesbî istî'dâdın îcâb ve temâyülüne göre nizâm ve intizâm vücûda getirmekte hâss bir inâyeti vardır. Eğer o isti'dâd hayvanca hâletler kazanmaya çalışırsa, onun husûlüne yardım eder. Binâenaleyh ona uyan şeyleri, sebebleri kendisine kolaylaştırır. Yok, meleklik hasletlerini kazanmak isterse, onda o husûslara uygun şekillerde yardım eder, kolaylık verir. Nitekim Allah, el-Leyl sûresinin 5-10. âyetlerinde bunu açıklamıştır. Diğer bir âyette meâlen: ***"Herbirine, onlara da bunlara da Rabb'ının vergisinden birbiri ardınca veririz. Rabb'ının vergisi kimseden men' edilmiş*** (esirgemiş) ***değildir"***(el-İsrâ:18-20) buyurulmuştur (*Huccetu'llahi'l-Bâliğa*, Hasan Basrî Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, III, el-Leyl Sûresi).

٨٣ـ بابُ ماجاءَ فِي قاتِلِ النَّفسِ

83- KENDİ KENDİNİ ÖLDÜREN KİMSE HAKKINDA GELEN HADÎSLER BÂBI

١١٧ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يزيدُ بنُ زُرَيْعٍ قال حدّثنا خالِدٌ عنْ أبي قِلاَبَةَ عنْ ثابِتِ بنِ الضَّحَّاكِ رضي اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال مَنْ حَلَفَ بِمِلَّةٍ غَيْرِ الاسْلامِ كاذِباً مُتَعَمِّداً فَهُوَ كَمَا قال وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ عُذِّبَ بِهِ فِي نارِ جَهَنَّمَ. وقال حجَّاجُ بنُ مِنْهَالٍ حدّثنا جَرِيرُ بنُ حازِمٍ عنِ الحَسَنِ قال حدّثنا جُنْدَبٌ رضى اللهُ عنهُ فِى هَذَا المَسْجِدِ فَمَا نَسِينَا وما نَخافُ أنْ يَكْذِبَ جُنْدَبٌ عنِ النبيِّ ﷺ قال كَانَ بِرَجُلٍ جِراحٌ قَتَلَ نَفْسَهُ فقال اللهُ عَزَّ وجَلَّ بَدَرَنِى عَبْدِى بِنَفْسِهِ حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الجَنَّةَ *

117-....... Bize Hâlid el-Hazzâ, Ebû Kılâbe'den; o da Sâbit ibnu'd-Dahhâk(R)'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Her kim İslâm'-dan başka bir dîne yalancı ve kasdedici olarak yemîn ederse, o kimse dediği gibi* (yalancı)*dir* [239]. *Kim de kendini demirden yapılmış keskin bir âletle öldürürse, bu kimse de cehennem ateşinde o âletle azâb olunur"* buyurmuştur [240].

---

239 "Kâziben(=Yalancı olarak)" kaydı "Halefe(=Yemîn etti)" fiilindeki mustetir fâil zamîrinden hâldir. Ve: "Yemîn eden kimse, adına yemîn ettiği dîn ve millete ta'zîm etmekte yalancı olarak" demektir. Çünkü İslâm dîninden başka bir dîne yemîn eden kimse her hâlde ve her zamanda bu yemîninde yalancıdır, ve doğruluğu ihtimâli yoktur.

"Müteammiden(=Kasd ve niyet edici olarak)" kaydı, "Bu yemînin gerçekten yalan olduğuna ve bir nevi ta'zîm ifâde etmediğine i'timâd ve i'tikaad ederek" demektir.

"O dediği gibidir" demek, o kimse yemîninde hakîkaten yalancıdır; kâfir değildir demektir. Çünkü bu yemîn hâdisesi ile dîninden çıkıp, adına yemîn ettiği dîne girmiş değildir. Şu kadar ki, onun bu yemîni, i'tikaadının zıddı olduğu için yalancı olur. Bu îzâhlara göre hadîsin maâli "Kim İslâm dîninden başka bir dîn adına, o dîne ta'zîm etmekte yalancı olarak ve bu yalanına i'timâd ve i'tikaad ederek yemîn ederse, o kimse hakîkaten yemîninin ifâde ettiği ta'zîmde yalanı tercîh etmiş olur" demektir.

240 Hadîsin bâb başlığına delîl olan kısmı burasadır. Fakîhler ve sünnet ehli âlimleri: Hayâtına kasdeden bir kimse bu çirkin hareketiyle İslâm'dan dışarı çıkmış olmaz. Binâenaleyh namâzı kılınır. Günâhı kendisine âiddir demişlerdir... Umer ibnu Abdilazîz ile Evzâî müstesnâ, bütün fakîhler intihâr eden kimseye cenâze namâzı kılmakta kerâhet olmadığında ittifâk etmişlerdir. Çünkü Rasûlullah bütün müslümânlara namâz kılmak âdetini koymuş ve bundan hiçbir müslümânı istisnâ etmemiştir (İbn Battâl).

Haccâc ibnu Minhâl da şöyle dedi: Bize Cerîr ibnu Hâzım tahdîs etti ki, el-Hasen el-Basrî şöyle demiştir: Bize Cundeb (R) şu Basra Mescidi'nde Peygamber'den aşağıdaki hadîsi tahdîs etti. Biz o hadîsi unutmadık. Cundeb'in yalan söylemesinden de korkmuyoruz (Çünkü Cundeb çok doğrudur). Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: "(Sizden evvel geçen ümmetlerden birinde) *yaralı bir adam vardı.* (Acısına dayanamayıp) *kendisini öldürdü. Bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah: Kulum kendi kendisini öldürmeye davranmakla benim hükmüme sabırsızlık etti. Ben de ona cenneti harâm kıldım, buyurdu*"[241].

١١٨ ـ حدّثنا أَبو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ قال حدّثنا أَبو الزِّنادِ عن الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ. قال قال النبيُّ ﷺ الَّذِى يَخْنُقُ نفسَهُ يَخْنُقُها فى النَّارِ وَالَّذِى يَطْعُنُها يَطْعُنُها فِي النَّارِ *

118-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir. Peygamber (S): "(Dünyâda iken) *kendini boğan kimse, ateşin içinde de kendini boğar durur. Kendini dürtüp vuran* (ve böylece kendini öldüren) *kimse de ateşte kendini dürter durur*" buyurdu [242].

٨٤ ـ بابُ ما يُكْرَهُ مِنَ الصَّلاَةِ عَلَى المُنَافِقِينَ وَالاسْتِغْفَارِ

---

241 "Bedereni", mubâdere etti ma'nâsınadır; yânî benim hükmümün önüne geçmeye davrandı demektir. Bu da kulun, rûhunun Allah tarafından alınıncaya kadar sabredememesidir. Bu kendi kendini öldüren kimseye cennetin harâm kılınışından, bunun devâmlı bir ukubet olduğu anlaşılıyor. Cezânın devâmlı olmasının sebebi de bu kaatilin, intihârı halâl saymış olmasıdır. Yoksa bundan önce geçen Sâbit ibn Dahhâk hadîsinin hâşiyesinde beyân edildiği gibi, intihâr kâfirliği ve binâenaleyh ebedî azâbı gerektirmez. Bir de bu ebedî cezânın o adamın şahsına âid olması muhtemildir. Yânî o adamın intihâr suçundan başka müşrik veyâ dînsiz olması suçu da bulunmuş olabilir..

242 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu meydandadır. Buhârî bu hadîsi, daha uzun bir metinle, Tıbb Kitâbı'nda da getirmiştir. O hadîs bunu açıklayıcı olacaktır: *"Kim kendini bir dağın tepesinden atar da öldürürse, o kimse cehennem ateşinde ebedî ve dâimî olarak muhalled bir hâlde kendini yukarıdan aşağıya atar durur. Kim zehir içerek kendini öldürürse, bu da cehennem ateşinde, elindeki zehiri ebedî ve dâimî içerek muhalled bir hâlde o acıyı hisseder durur. Kim kendini demirden yapılmış bir âletle öldürürse, bu da cehennem ateşine o âleti elinde olarak getirilir de devâmlı ve ebedî hâlde karnına saplar durur".*
Hadîste çeşitli intihâr şekillerinden bâzıları zikredilmiş ve böylece bütün nevi'leriyle bunun uzun bir süre azâb olunmayı gerektirecek büyük günâhlardan olduğu anlatılmıştır.

لِلْمُشْرِكِينَ رَوَاهُ ابنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما عنِ النبىِّ ﷺ

84- MUNÂFIKLAR ÜZERİNE CENÂZE NAMÂZI KILMANIN VE MÜŞRİKLER İÇİN ALLAH'TAN MAĞFİRET İSTEMENİN MEKRÛH KILINMASI BÂBI

Bu iki husûsun mekrûh kılındığı hadîsini Abdullah ibn Umer (R) rivâyet etti [243].

١١٩ـــ حدّثنا يَحيَ بنُ بُكَيْرٍ قال **حدّثنى** اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُبَيْدِ اللهِ بنِ عَبْدِ اللهِ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ عنْ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رضى اللهُ عنهمْ أَنَّهُ قال لَمَّا ماتَ عَبْدُ اللهِ بنُ أُبَىٍّ بنُ سَلُولَ دُعِىَ لَهُ رسولُ اللهِ ﷺ لِيُصَلِّىَ عَلَيْهِ فلَمَّا قامَ رسولُ اللهِ ﷺ وَثَبْتُ إلَيْهِ فَقُلْتُ يارَسولَ اللهِ أَتُصَلِّى عَلَى ابنِ أُبَىٍّ وَقَدْ قال يَوْمَ كَذَا وَكَذَا كَذَا وكَذَا أُعَدِّدُ عليه قَوْلَهُ فَتَبَسَّمَ رسولُ اللهِ ﷺ وقال أَخِّرْ عَنِّى يا عُمَرُ فَلَمَّا أَكْثَرْتُ عليه قال إنِّى خُيِّرْتُ فاخْتَرْتُ لَوْ أَعْلَمُ أَنِّى إنْ زِدْتُ عَلَى السَّبْعِينَ فَغُفِرَ لَهُ لَزِدْتُ عَلَيْهَا قال فَصَلَّى عليه رسولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ انْصَرَفَ فَلَمْ يَمْكُثْ إلاَّ يَسِيراً حَتَّى نَزَلَتِ الآيَتَانِ مِنْ بَرَاءَةٌ وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ ماتَ أَبَداً إلَى وَهُمْ فاسِقُونَ قال فَعَجِبْتُ بَعْدُ مِنْ جُرْأَتِى عَلَى رَسولِ اللهِ صلى اللهُ عليه و سلم يَوْمَئِذٍ وَاللهُ ورسولُهُ أَعْلَمُ *

119-....... Umer ibnu'l-Hattâb (R) şöyle demiştir:

Abdullah ibnu Ubeyy ibn Selûl öldüğü zamân, Rasûlullah (S) onun cenâzesine namâzını kıldırması için çağırıldı. Rasûlullah kalkıp dikilince ben O'na doğru sıçrayıp fırladım da: Yâ Rasûlallah! Abdullah ibn Ubeyy üzerine cenâze namâzı kılacak mısın? Hâlbuki o, şu, şu, şu ve şu günlerde şöyle şöyle demişti diyerek, Rasûlullah hakkındaki çirkin sözlerini teker teker sayıyordum. Rasûlullah gülümsedi de: *"Benden geriye çekil yâ Umer!"* buyurdu. Ben kendisine karşı sözü çoğaltınca: *"Ben muhayyer kılındım da istiğfâr etmeyi tercîh ettim. Eğer ben yetmişten fazla istiğfâr ettiğim takdîrde ona mağfiret edileceğini bilir olaydım, muhakkak yetmiş defadan ziyâde mağfiret isterdim"* buyurdu. Umer dedi ki: Akabinde Rasûlullah, Abdullah ibn Ubeyy üzerine namâz kıldı, sonra döndü. Ancak az bir zamân ikaamet etmişti ki, nihâyet Berâe sûresinden iki âyet indi: *"On-*

---

243 Abdullah ibn Umer'in bu hadîsini Buhârî, bu Cenâzeler Kitâbı'nın 22. bâbında senediyle getirmiştir. Orada bu hadîse âid bâzı açıklamalar da verilmişti.

lardan ölen hiçbir kimseye ebedî duâ etme, (defn veyâ ziyâret için) ***kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr ile kâfir oldular; onlar fâsıklar olarak öldüler''*** (et-Tevbe: 84). Umer: Ben sonra Rasûlullah'a karşı olan o günkü cür'etimden dolayı hayret ettim, Allah ve Rasûlü en bilendir, demiştir [244].

٨٥ ــ باب ثَنَاءِ النَّاسِ عَلَى المَيِّتِ

85- İNSANLARIN, ÖLÜYÜ HAYIRLA ANIP ÖVMELERİ BÂBI [245]

١٢٠ ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ صُهَيْبٍ قال سَمِعْتُ أَنَسَ بنَ مالِكٍ رضى اللّهُ عنهُ يَقُولُ مَرُّوا بِجَنَازَةٍ فأَثْنَوْا عَلَيْهَا خَيْرًا فقال النَّبِيُّ ﷺ وَجَبَتْ ثُمَّ مَرُّوا بأُخْرَى فَأَثْنَوْا عَلَيْهَا شَرًّا فَقَالَ وَجَبَتْ فَقَالَ عُمَرُ بنُ الخطَّابِ رضي اللَّهُ عَنْهُ ما وَجَبَتْ قال هَذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا فَوَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ وهَذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ شَرًّا فَوَجَبَتْ لَهُ النَّارُ أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِى الأَرْضِ *

120-....... Ben Enes ibn Mâlik(R)'ten işittim; şöyle diyordu: (Bir kerre) Peygamber ve sahâbîlerinin yanında bir cenâze geçirdiler. Sahâbîler bu cenâzeyi hayırla anıp övdüler. Peygamber (S) *''Vâcib oldu''* dedi. Sonra başka bir cenâze daha geçirdiler. Sahâbîler bu cenâzeyi de şerr ile anıp kötülediler. Peygamber yine: *''Vâcib oldu''* buyurdu. Bunun üzerine Umer ibnu'l-Hattâb:

---

244 Hadîs burada diğer bir sahâbî olan İbn Abbâs vâsıtasıyle, doğrudan doğruya bizzât Umer tarafından verilmektedir.

Hadîsin bâb başlığına delâleti ***''Onlardan ölen hiçbir kimse üzerine ebedî cenâze namâzı kılma...''*** nehy kavlindedir. Çünkü bu nehiy, kerâhati gerektirir.

Bâb başlığındaki müşriklere mağfiret istemenin kerâhatine delâlet eden şey nerededir? dersen, bu da hadîsin sonunda indiği haber verilen âyetlerin öncesinden alınmıştır ki, o da şudur: ***''Onlar için ister istiğfâr et, ister istiğfâr etme. Eğer onlar için yetmiş defa istiğfâr dahi etsen, yine Allah kendilerini kat'iyyen mağfiret edecek değildir. Bu böyledir. Çünkü Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr ile kâfir olmuşlardır. Allah ise fâsıklar gürûhuna hidâyet etmez''***(et-Tevbe:80).

et-Tevbe Sûresi'nin 113. âyeti ile el-Munâfıkûn Sûresi'nin 6. âyeti de bu kerâhiyet hükmüne daha açık olarak delâlet etmektedir.

245 Buhârî bu bâbda dirilerin ölüleri hayırla anıp övmelerinin meşrûluğunu isbât etmek istemiştir.

Dirilerin dirilere medh ve senâ etmeleri, övmede mubâlâğa edilirse, nehyedilmiştir. Çünkü mubâlâğalı övgü, ahlâkı bozucudur. Hem medhedenin, hem de medh olunan kimsenin ahlâkları üzerinde kötü te'sîr eder. Övüleni ucbe, kendini beğenmeye; övücüsünü de riyâkârlığa sevk edebilir.

— Ne vâcib oldu? diye sordu.

Rasûlullah:

— *"Şu önce geçen cenâzeyi hayır ile anıp övdünüz. İşte ona cennet vâcib oldu. Şu sonraki cenâzeyi de şerr ile anıp kötülediniz. Buna da cehennem vâcib oldu. Çünkü sizler yeryüzünde Allah'ın şâhidlerisiniz"* buyurdu [246].

١٢١ ـ حدّثنا عَفَّانُ بنُ مُسْلِمٍ قال حدّثنا دَاوُدُ بنُ أبي الفُرَاتِ عنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ بُرَيْدَةَ عنْ أبي الاسْوَدِ. قال قَدِمْتُ المَدِينَةَ وَقَدْ وقَعَ بِهَا مَرَضٌ فَجَلَسْتُ إِلَى عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رضى اللّهُ عنهُ فَمَرَّتْ بِهِمْ جَنَازَةٌ فَأُثْنِيَ على صَاحِبِهَا خَيْرًا فقال عُمَرُ رضى اللّهُ عنهُ وَجَبَتْ ثُمَّ مُرَّ بِأُخْرَى فأُثْنِيَ عَلَى صَاحِبِهَا خَيْرًا فقال عُمَرُ رضى اللّهُ عنهُ وَجَبَتْ ثُمَّ مُرَّ بالثَّالِثَةِ فأُثْنِيَ على صَاحِبِهَا شَرًّا فقال وَجَبَتْ فقال أبو الأسْوَدِ فَقُلْتُ وما وَجَبَتْ يا أمِيرَ المُؤْمِنِينَ قال قُلْتُ كَمَا قال النبيُّ ﷺ أَيُّمَا مُسْلِمٍ شَهِدَ لَهُ أرْبَعَةٌ بِخَيْرٍ أدْخَلَهُ اللّهُ الجَنَّةَ فَقُلْنَا وَثَلاثَةٌ قَالَ وَثلاثَةٌ فَقُلْنَا وَاثْنَانِ قَالَ وَاثْنَانِ ثُمَّ لَمْ نَسْألْهُ عنِ الوَاحِدِ *

121-....... Ebu'l-Esved ed-Duelî(69) şöyle demiştir: Bir kerre Basra'dan Medîne'ye gelmiştim. O sırada Medîne'de bir hastalık vâkı' olmuştu. Ben Umer ibnu'l-Hattâb'ın yanına oturdum. Bizim topluluğun yanından bir cenâze geçti. Bu cenâzenin sâhibi oradakiler tarafından hayırla anılıp övüldü. Bunun üzerine Umer: Vâcib oldu, dedi. Sonra diğer bir cenâze daha geçirildi. Yine orada bulunanlar tarafından bu cenâzenin sâhibi de hayırla anılıp övüldü. Umer yine: Vâcib oldu, dedi. Daha sonra üçüncü bir cenâze geçirildi. Bu sefer orada bulunanlar tarafından bu cenâze şerr ile anılıp kötülüğü söylendi.

---

246 Ölüler hakkında ise bu kötü te'sîrler yoktur. Senâ, güzel huylar ve güzel vasıflarla anmaktır. Hayırda kullanılır. Senânın şerrde kullanılması nâdirdir. Buradaki hadîslerde şerrde de kullanılması, hayra müşâkele yânî mukaabele içindir.

"Cennet vâcib oldu" cümlesindeki vücûb ile subût ve tahakkuk ma'nâları kasdedilmiştir. Hükmün vukûunun sıhhati o kadar kuvvetlidir ki, vâcib derecesini bulmuştur demek oluyor. Yoksa Allah'a hiçbir şey vâcib olmadığı sünnet ehli indinde kararlaşmış İslâmî bir esastır. Bu asla göre hadîsin ma'nâsı: "Dirilerin ölüler hakkındaki hayırla anıp övmeleri, o ölünün dünyâda hayır sever, iyilik sever bir kimse olduğuna delâlet eder. Bunun için İlâhî va'd gereği, cennet vâcib olur. Dirilerin ölüleri şerr ile anıp vasfetmeleri de, o ölünün dünyâda işi gücü şerr olduğuna delâlet eder. Bunun için de İlâhî adâlet gereği cehennem vâcib olur demektir. Hadîste açıkça buyurulduğu üzere, mü'minlerin bâzılarının bâzılarına şehâdetlerinin te'sîri bu sûretledir.

Umer bu sefer de: Vâcib oldu, dedi. Ebu'l-Esved dedi ki: Ben:

— Ey Mü'minler'in Emîri! Ne vâcib oldu? dedim.

Umer:

— Ben, Peygamber'in söylediği gibi söyledim; Peygamber (S): *"Herhangi bir müslümân hakkında dört* (mü'min) *kişi hayr ile şehâdet ederse, Allah o müslümân kişiyi cennete girdirir"* buyurdu. Biz: Üç kişi şehâdet ederse de böyle mi? diye sorduk. Peygamber: *"Üç kişi şehâdet ederse de böyledir"* buyurdu. Sonra: İki kişi şehâdet ederse de böyle midir? dedik. Peygamber: *"İki kişi şehâdet ederse de böyledir"* buyurdu. Bundan sonra biz Peygamber'e bir şâhidden sormadık [247].

٨٦ــ بابُ ماجاءَ فِى عَذَابِ القَبْرِ وقَوْلُهُ تعالى إِذِ الظَّالِمُونَ فِى غَمَرَاتِ المَوْتِ وَالمَلاَئِكَةُ باسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ اليَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ. الهُونُ هُوَ الهَوَانُ وَالهَوْنُ الرِّفْقُ. وَقَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ. وَقولُهُ تعالى وَحاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ العَذَابِ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُواً وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ العَذَابِ

86- KABİR AZÂBI HAKKINDA GELEN HADÎSLER BÂBI [248]

---

247 Cenâzenin iyi veyâ kötü hâline şehâdet husûsunda şâhidlerin dört, üç, iki olarak ihtilâfının hikmeti şöyle îzâh edilmiştir:

Bu sayı ihtilâfı, şehâdetin ma'nâları ve mertebelerindeki ihtilâfa tâbi' bir ihtilâftır. Çünkü ölü bâzı defa iyilikleri ve fazîletleri halk dilinde yaygın bir kimse olur da, güzel huyu herkes tarafından duyulur, bilinir. Böyle cenâzede şâhidlerin tevâtur ve çokluğu müstehâb kılınmıştır ki, dörttür. Ve bu sayı, şehâdetin en yüksek mertebesidir. Allah bunu yalnız zinâ şâhidliğinde teklîf buyurmuştur. Sonra şehâdet, lehine şehâdet edilenin hâllerini idrâke vesîle olduğundan, dört şâhid bulunmazsa üçe; üç şâhid de bulunmazsa ikiye kasredilmiştir. Bu da şehâdetin en aşağı mertebesidir. Bu sebebden sahâbîler bir şâhidden suâl etmemişlerdir. Şehâdetin âhıret işleri hakkında da, dünyâ işlerinde olduğu gibi cereyânına müsâade buyurulması, hiç şübhesiz Allah'ın kullarına bahşeylediği bir rahmetidir.

Bu arada şehâdet ve tezkıyenin vâkıa mutâbık olup olmaması husûsları da fakîhlerce ayrı ayrı tafsîl edilmiştir. Kimisi tezkıyenin ve şehâdetin vâkıa uygun olmasını şart koşmuş, kimisi de tezkıye vâkıa mutâbık olmasa da faydası olur demişlerdir...

248 Buhârî bu başlık altında kabir azâbının hakk olduğuna dâir hadîsleri getirmiştir. Bu unvânda yalnız kabir azâbının mevcûdiyetini kasdedip, bu azâbın rûha mı, yoksa rûh ile bedenin mecmûuna mı ilgili bulunduğu husûsuna girişmiyeceğini bildirmek istemiştir.

Ve Yüce Allah'ın şu kavli:

"... Ölümün şiddetleri içinde, meleklerin de pençelerini uzatarak kendilerine: 'Canlarınızı kurtarın... Bu gün hakaaret azâbıyle cezâlandırılacaksınız' dedikleri zamân, sen o zâlimleri bir görmelisin" (el-En'âm: 93).

"el-Hûn", **horluk, zelîllikten ibârettir. "el-Hevn" ise, rıfk ve kolaylık ma'nâsınadır** [249].

Ve zikri ulu olan Allah'ın şu kavli:

"... Biz onları iki kerre azâba uğratacağız. Sonra da daha büyük bir azâba döndürüleceklerdir"

(et-Tevbe: 101) [250].

Ve Yüce Allah'ın şu kavli:

"Fir'avn'ın kavmini ise kötü azâb kuşatıverdi. (Azâbdan biri de) o ateştir ki, onlar sabâh akşâm ona arzolunacaklar, kıyâmetin kopacağı gün de Fir'avn hânedânını azâbın en çetinine sokun (denilecek)" (el-Mü'min: 45-46) [251].

Buhârî bâb başlığında kabir azâbıyle ilgili üç âyet de getirmiştir. Bunlardan Buhârî'nin, kabir azâbı mes'elesine çok ehemmiyet verdiği, kabir azâbı Kur'ân'da yoktur diyenleri, yoluyla redd eylemek ve Kur'ân'da işâreten de olsa zikrolunduğunu isbât etmek istediği anlaşılıyor. Şimdi sırasıyle bu âyetlerin tamâmını yazıp, ma'nâsının daha iyi anlaşılmasına çalışalım:

249 ***"Allah'a karşı yalan düzüp atandan, yâhud kendisine hiçbirşey vahy edilmemişken 'Bana da*** (kitâb) ***vahy olundu' diyenden, bir de 'Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim' diye söyleyenden daha zâlim kimdir? Ölümün şiddetleri içinde, meleklerin de pençelerini uzatarak kendilerine: 'Canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı haksız olanı söyleyegeldiniz, Allah'ın âyetlerinden kibirlenerek uzaklaşmış olduğunuz içindir ki, bu gün hakaaret azâbiyle cezâlandırılacaksınız'*** (dedikleri zamân), ***sen o zâlimleri bir görmelisin"***(el-En'âm:93).

el-Hûn; el-Hevân; el-Mehâne: Hor ve zelîl olmak ma'nâsınadır.

el-Hevn, avn vezninde bir nesne kolay olmak; vakaar, teennî ve sekînet ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

250 ***"Çevrenizdeki bedevîlerden ve Medîne ahâlîsinden bir takım münâfıklar vardır ki, onlar nifâk üzerinde idmân yapmışlardır. Sen bunları bilmezsin. Onları biz biliriz. Biz onları iki kerre azâba uğratacağız. Sonra da daha büyük bir azâba döndürüleceklerdir onlar"***(et-Tevbe:101).

İbn Abbâs bu âyetteki iki kerre azâbı, rusvâylık ve katl yâhud bunlardan biri ile kabir azâbı diye tefsîr etmiştir (Beydâvî).

Mucâhid de: Bu iki azâbdan birisi açlıktır, öbürüsü kabirde azâblanmaktır, demiştir.

251 ***"Nihâyet Allah onların kurdukları tuzakların fenâlıklarından bu zâtı korudu. Fir'avn'ın kavmini ise kötü azâb kuşatıverdi.*** (Azâbdan biri de) ***âteştir ki, onlar sabâh akşâm arz olunacaklar, kıyâmetin kopacağı gün de Fir'avn hânedânını azâbın en çetinine sokun*** (denilecek)" (el-Mü'min: 45-46).

Dünyâda sudan boğuldular; âhirette de ateşe girdiler (Celâleyn, Hâzin). Ka-

١٢٢ـ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ علْقَمَةَ بنِ مَرْثَدٍ عنْ سَعْدِ بنِ عُبَيْدَةَ عنِ البَرَاءِ بنِ عازِبٍ رضى اللهُ عنهما عنِ النبيِّ ﷺ. قال إذَا أُقْعِدَ المُؤْمِنُ فِى قَبْرِهِ أُتِىَ ثُمَّ شَهِدَ أنْ لاَإلٰهَ إلاَّ اللهُ وَأنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللهِ فَذٰلِكَ قوْلُهُ يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالقَوْلِ الثَّابِتِ *

122-....... el-Berâu'bnu Âzib(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Mü'mine gelinip de mü'min kabri içinde oturtulduğu zamân,* (suâllerden) *sonra mü'min:* ***Eşhedu en lâ ilâhe ille'-llah ve eşhedu enne Muhammeden Rasûlullah*** (= Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur. Yine şehâdet ederim ki, Muhammed muhakkak Allah'ın Rasûlü'dür) *diye şehâdet eder. İşte bu şehâdet, Allah'ın şu kavlidir:* ***Allah îmân edenlere dünyâ hayâtında da, âhirette de o sâbit sözde dâimâ sebât ihsân eder*** (Allah zâlimleri şaşırtır; Allah ne dilerse yapar)" (İbrâhîm: 27) [252].

١٢٣ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا غُنْدَرٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ بِهٰذَا وَزَادَ يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا نَزَلَتْ فِى عَذَابِ القَبْرِ *

123-....... Bize Şu'be bu geçen hadîsi tahdîs etti ve bunda şu ziyâde oldu: ***"Allah îmân edenleri o sâbit sözde dâimâ sâbit kılar..."*** (İbrâhîm: 27) âyeti, kabir azâbı hakkında indi [253].

---

bir azâbının subûtu bu âyetle de istidlâl edilmiştir. Mukaatil, Katâde, Suddî, Kelbî: Her kâfirin rûhu dünyâ durdukça sabâh akşam cehenneme arz olunur, demişlerdir.

Ebu'l-Leys es-Semerkandî: "Bu âyet kabir azâbına pek açık delâlet eder. Çünkü âyetin son fıkrasında kıyâmet gününe âid olan şiddetli azâb ayrıca zikredilmiştir. Sabâh ve akşâm arz olunan azâb, bu şiddetli azâbdan başka ve ondan önce olan bir azâbdır; bu da kabir azâbıdır" demiştir.

Bu tefsîr İbn Mes'ûd ile İbn Umer'den de rivâyet edilmiştir.

252 Îmân edenleri Allah dünyâ hayâtında da, âhirette de ***Lâ ilâhe ille'llah, Muhammeden Rasûlullah***(= Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın rasûlü'dür) sözünde sâbit kılar. Dünyâda herhangi bir belâya uğradıkları zamân, onlar dînlerinde sebât ve metânet göterirler...

Sâbit söz, Tevhîd kelimesidir. O hüccetle sâbit olan, kalblerde yerleşen en güzel kelimedir. Bu kelime yerleşince sâhibleri dünyâ hayâtındaki imtihânlarda sebât ve sadâkat gösterirler (ölümü dahi hiçe sayarlar). Zekeriyyâ, Yahyâ, Cercîs gibi. Onlar âhirette de yânî mevkıfta da i'tikaadları hakkında soruldukları zamân şaşırmazlar, kıyâmetin korkularından yâhud kabir suâlinden dehşet hissetmezler (Ebu's-suûd).

253 Bu hadîste, İbrâhîm: 27 âyetinin kabir azâbı hakkında indiği açıkça belirtilmiş oluyor.

١٢٤ـــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنى أبى عنْ صالِحٍ قال حدّثنى نافِعٌ أنَّ ابنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما أخبرهُ قال اطَّلَعَ النبىُّ ﷺ عَلَى أهْلِ القَلِيبِ فقال وَجَدْتُمْ ماوَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا فقِيلَ لَهُ أتَدْعُو أمْوَاتاً فقال ماأنْتُمْ بِأسْمَعَ منْهُمْ وَلٰكِنْ لاَ يُجِيبُونَ *

124-....... Sâlih ibn Keysân şöyle demiştir: Bana Nâfi' tahdîs etti. Ona da İbn Umer haber verip şöyle demiştir: Peygamber (S) Kalîb Çukuru'nda cesedler üzerine vardı da onlara:

— *"Rabb'inizin sizlere va'd ettiği şeyi hakk buldunuz mu?"* diye seslendi.

Peygamber'e:

— Bir takım ölü cesedlere mi hitâb ediyorsun? denildi.

Bunun üzerine Peygamber:

— *"Sizler bunlardan daha fazla işitir değilsiniz. Fakat bunlar cevâb veremezler"* buyurdu [254].

١٢٥ـــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ إنَّمَا قال النبىُّ ﷺ إنَّهُمْ لَيَعْلَمُونَ الآنَ أنَّ ماكُنْتُ أقُولُ حَقٌّ وقَدْ قال اللهُ تعالى إنَّكَ لاَتُسْمِعُ المَوْتَى *

125-......: Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) ancak: *"Bu ölüler, kendilerine söylemekte bulunduğum sözümün hakk ve doğru olduğunu şimdi muhakkak biliyorlar"* buyurmuştur. Nitekim Yüce Allah da: ***"Zîrâ şübhesiz sen ölülere duyuramazsın.*** (Arkalarını dönmüş kaçarlarken sağırlara da da'veti işittiremezsin)" (en-Neml: 80) buyurdu [255].

---

254 Kalîb, taşla örülmemiş ve kırlarda sâhibsiz bırakılmış eski kuyulara denir. Toprağı kalb ve nakledildiği için bu kuyu çukurlara "kalîb" denilmiştir. Hadîste zikredilen bu kuyunun Bedr'de olduğu ve Kalîb ehlinin isimleri Müslim'in Enes ibn Mâlik'ten gelen rivâyetinde belirtilmiştir:
Müslim Kitabu'l-Cenâiz, 9. bâb, 26-"932";
" Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer, 39. bâb, 107-"1794";
" Kitâbu'l-Cenneh ve Sıfatı Naîmihâ... 17. bâb, 76-78-"2873-2875".

Bu hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri: *"Siz bunlardan daha fazla işitici değilsiniz"* fıkrasıdır. Bu fıkra, öldükten sonra berzah âlemi diye anılan kabirde bir hayât olduğuna ve azâbı hakk edenlerin orada azâb olunacaklarına delâlet etmektedir.

255 Hadîsin bâb başlığına delâlet noktası *"Bu ölüler kendilerine söylemekte bulunduğum sözümün doğru olduğunu şimdi muhakkak biliyorlar"* cümlesidir.

Bu Âişe hadîsi ile bundan önceki İbn Umer hadîsi arasında bir farklılık var-

١٢٦ ـ حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرنى أبى عن شُعْبَةَ قال سَمِعْتُ الأشْعَثَ
عنْ أبيهِ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها أنَّ يَهُودِيَّةً دَخلَتْ عَلَيْهَا
فَذَكَرَتْ عَذَابَ القَبْرِ فقالَتْ لَهَا أعاذَكِ اللهُ مِنْ عذابِ القَبْرِ فَسَألَتْ عائِشَةُ
رسولَ اللهِ ﷺ عنْ عَذَابِ القبرِ فقال نَعَمْ عَذَابُ القَبْرِ قالَتْ عائِشَةُ رضى اللهُ
عنها فَمَا رَأيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ بَعْدُ صَلى صَلاَةً إلاَّ تَعَوَّذَ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ *

126-....... Âişe(R)'den: Âişe'nin yanına bir Yahûdî kadını girip, kabir azâbını zikretmiş; akabinde de Âişe'ye hitâben: Allah seni kabir azâbından korusun, diye duâ etmiş. Bunun üzerine Âişe, Rasûlullah'a kabir azâbını sormuş. Rasûlullah (S) da: *"Evet, kabir azâbı* (hakktır, vardır)" buyurmuştur. Âişe: Ben bundan sonra Rasûlullah'ın hiçbir namâz kılıp da kabir azâbından Allah'a sığınmayı terkettiğini görmedim, demiştir [256].

---

dır: Âişe: Peygamber ancak *"Bilirler"* buyurdu diyor. İbn Umer hadîsinde ise Peygamber: *"Sizler bunlardan daha fazla işitir değilsiniz"* buyurmuştu. Âişe kendi rivâyetini en-Neml:80. âyetini getirerek te'yîd etmiş ve İbn Umer rivâyetini reddetmiş bulunuyor.

İbnu't-Tîn şöyle demiştir: ".... Rasûlullah'ın her iki sözü de söylemiş olmasında bir mânia yoktur. Âişe, *"Bilirler"* buyurduğunu hıfz ve rivâyet etmiş, İbn Umer de *"İşitirler"* buyurduğunu işitmiş ve rivâyet eylemiş olabilir. Bir de ölü için "Bilgi" vasfı kabûl edilince "Duygu" vasfını da kabûl etmek pekâlâ câizdir. Ammâ bu işitme ister kulakla olsun, ister rûhî olsun. Elverir ki, ölüde bir nevi' "Duygu" bulunduğu sâbit olsun. Şu kadar ki, bu ta'mîm cumhûrun görüşüne uymaz. Kabirde suâlin bedene girmeksizin yalnız rûha yöneldiğini kabûl edenlerin görüşüne göre tamâm olabilir. Hâlbuki i'timâda lâyık olan cumhûrun görüşüdür. Ölünün kabirde rûh ve cesediyle berâber ni'metlenmesi veyâ azâblanmasıdır. Suâl ve azâbın yalnız rûha tahsîsi hâlinde kabrin bu azâba ihtisâsı mümkin olmaz (Kastallânî).

Bir uyarma: Kabir suâli ve kabir azâbı ta'bîrlerinden kasdedilen ma'nâ, berzâhî bir hayâttır. Binâenaleyh ölüm hâli ister döşekte gelsin de beton ve mermer bir kabir içine defn edilsin; ister Fir'avn ve tâbi'leri gibi denizde boğularak balıklara yem olsun; ister bir yangında yanıp kül olarak vucûd zerreleri savrulsun; ister atom ve hidrojen bombalarıyle vucûdu dumân olup gitsin yâhud maddesi kuvvete ve enerjiye tahavvül etsin, musâvîdir. Ve ölüm her ne sebeble gerçekleşirse gerçekleşsin, vucûdun maddî varlığı ne ve nerede olursa olsun, berzahî bir hayât başlayacaktır. O hayâtta sorulacak, o neş'e ile ni'metlenecek veyâhud azâblanacaktır.

256 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. Bundan kabir azâbını, geçmiş peygamberlerin kendi ümmetlerine haber verdikleri anlaşılıyor. Gerçi eldeki *Tevrât* nushalarında kabir azâbı, hattâ âhiret bahsi de yoktur. Fakat Yahûdî kadının bunu Âişe'ye haber vermesi, ya *Tevrât*'ın ya geçmiş peygamberlerin bugün elde bulunmayan kadîm nushalarında mevcûd bulunduğuna delâlet eder. Bu hadîste de diğer sahîh rivâyetlerde olduğu gibi, kabir azâbının hakk olduğu haber verilip, bu azâbdan Allah'a sığınmak da öğretilmiştir.

١٢٧ـــ حدّثنا يَحْيِ بنُ سُلَيْمانَ قال حدّثنا ابنُ وَهْبٍ قال أخبرنى يُونُسُ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال أخبرنى عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ أنَّهُ سَمِعَ أَسْماءَ بِنْتَ أبى بَكْرٍ رضى اللهُ عنهما تَقُولُ قامَ رَسولُ اللهِ ﷺ خَطِيباً فَذَكَرَ فِتْنَةَ القَبْرِ الَّتى يَفْتَتِنُ فِيهَا المَرْءُ فَلَمَّا ذَكَرَ ذٰلِكَ ضَجَّ المُسْلِمُونَ ضَجَّةً زَادَ غُنْدَرٌ عَذابُ القَبْرِ *

127-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr haber verdi ki, o Ebû Bekr'in kızı Esmâ'dan işitmiştir. Esmâ (R) şöyle diyordu: Rasûlullah (S) bir kerre hutbe yapmaya kalktı ve kişinin kabirde tâbi' tutulacağı imtihân fitnesini zikretti. Rasûlullah kabir hâllerini böyle tafsîlâtıyle anlatınca müslümânlar dehşetli bir sûrette feryâdla ağlaştılar. Râvî Gunder: Kabir azâbı (hakktır), cümlesini ziyâde etmiştir [257].

١٢٨ـــ حدّثنا عَيَّاشُ بنُ الوَلِيدِ قال حدّثنا عَبْدُ الأَعْلَى قال حدّثنا سَعِيدٌ عنْ قَتَادَةَ عنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللهُ عنهُ أنَّهُ حَدَّثَهُمْ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ. قال إنَّ العَبْدَ إذَا وُضِعَ فِى قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ وَإنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ أتاهُ مَلَكانِ فَيُقْعِدَانِهِ فَيَقولاَنِ ماكُنْتَ تَقولُ فِى هٰذَا الرَّجُلِ لِمُحَمَّدٍ ﷺ فأمَّا المُؤمِنُ فَيَقولُ أشْهَدُ أنَّهُ عَبْدُ اللهِ وَرَسولُهُ فَيُقَالُ لَهُ انْظُرْ إلَى مَقْعَدِكَ مِنَ النَّارِ قَدْ أبْدَلَكَ اللهُ بِهِ مقْعَداً مِنَ الجَنَّةِ فَيَراهُمَا جَمِيعاً * قال قَتَادَةُ وذُكِرَ لَنا أنَّهُ يُفْسَحُ فى قَبْرِهِ ثُمَّ رَجَعَ إلَى حَدِيثِ أَنَسٍ قال وَأمَّا المُنافِقُ وَالكافِرُ فَيُقَالُ لَهُ ماكُنْتَ تَقولُ فى هٰذَا الرَّجُلِ فَيَقُولُ لاأَدْرِى كُنْتُ أَقولُ مايَقولُهُ النَّاسُ فَيُقَالُ

---

257 Bu hadîsin başlığa uygun olan yeri, fitne ta'bîrinin kabir suâli ile kabir azâbına delâlet ve böyle umûmî bir ma'nâyı ihtivâ etmesidir. Nesâî'de aynı hadîsin sonunda şu ziyâde vardır:

.... Cemâatin bu feryâd ve figânı, Rasûlullah'ın bu hutbesini anlamama mâni' oldu. Bu sayhalar sükûnet bulunca bana yakın olan birisine:

— Allah sana bereketler ihsân etsin! Rasûlullah hutbesinin sonunda ne buyurdu? diye sordum.

O zât:

— *Bana vahy olundu ki, siz, kabirlerinizde Deccâl'in fitnesine yakın bir fitne ile imtihân olunursunuz* buyurdu, dedi.

Gunder'in buradaki ziyâdesinde "hakk" kelimesi hazfedilmiştir. Kastallânî bu kelimenin yalnız Ebû Zerr el-Herevî nushasında mevcûd olduğunu, şu kadar ki, bu kelimenin üzerine sukût(=düşme) alâmeti konulduğunu bildiriyor. Aynı kelime, bundan önceki hadîste de yazılmamıştı. Onun için tercemesinde parantez içine alınmıştır.

لاَدَرَيْتَ وَلاَ تَلَيْتَ وَيُضْرَبُ بِمَطَارِقَ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ *

128-....... Bize Saîd ibn Ebî Arûbe, Katâde'den; o da Enes'ten tahdîs etti. Enes ibn Mâlik (R) onlara şöyle tahdîs etmiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Kul, kabri içine konulduğu ve arkadaşları ile cemâati geriye dönüp gittikleri zamân -ki ölü bunların yürürken çıkardıkları ayakkabılarının seslerini bile muhakkak işitir- ona iki melek gelir. Bunlar ölüyü oturturlar ve ona:*

— Şu Muhammed adlı kimse hakkında ne der idin? diye sorarlar.

Bu soruya muhâtab olan mü'min kul:

— O'nun Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet ederim, der.

Bunun üzerine melekler tarafından:

— Cehennemdeki oturacak yerine bak. Allah bu azâb yerini senin için cennetten bir oturacak makaama tebdîl etti, denilir de o mü'min kul, cehennem ve cennetteki o iki makaamını berâberce görür".

Katâde: *"O mü'mine, kabri içinde bir genişlik verileceği bize zikrolundu"* dedi ve sonra yine Enes hadîsine döndü. Rasûlullah şöyle buyurdu:

"Munâfık ve kâfir olan kula gelince, ona da:

— Şu kimse hakkında ne der idin? diye sorulur.

O da:

— Ben O'nun hakkında birşey bilmiyorum. Ben sâdece insanların O'nun hakkında söyleyegeldikleri sözü söylerdim, diye cevâb verir.

Bunun üzerine ona:

— Anlamadın ve uymadın (yâhud: Sen hem anlamadın, hem de Kur'ân'ı tilâvet etmedin; yâhud da: Anlamaz ve uymaz olaydın) *denir, ve ona demirden tokmaklarla öyle bir vuruş vurulur ki, derhâl şiddetli bir sayhâ ile bağırır. Bu bağırışı insan ve cinnlerden ibâret olan iki ağırlıktan başka bu ölüye yakın olan her şey işitir"* [258].

٨٧ـ بابُ التَّعَوُّذِ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ

87- KABİR AZÂBINDAN ALLAH'A SIĞINMAK BÂBI

---

258 Hadîsin bâb başlığına delâlet yeri *"Ona demirden tokmaklarla öyle bir vuruş vurulur ki..."* fıkrasıdır. Bu hadîs ufak lâfız farkı ile bu kitâbın 67. bâbında 94 rakamı ile de geçmiş ve orada bâzı açıklamalar verilmişti.

١٢٩ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال حدّثنا يَحْيَ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنى عَوْنُ بنُ أبِى جُحَيْفَةَ عَنْ أبِيهِ عنِ البَرَاءِ بنِ عازِبٍ عن أبى أيُّوبَ رضى اللّهُ عنهم. قال خَرَجَ النبىُّ ﷺ وقَدْ وَجَبَتِ الشَّمْسُ فَسَمِعَ صَوْتاً فقال يَهُودُ تُعَذَّبُ فِى قُبُورِها. وقال النضْرُ أخبرنا شُعْبَةُ قال حدّثنا عَوْنٌ قال سَمعْتُ البَرَاءَ عَنْ أبى أيُّوبَ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ *

129-....... Bize Şu'be tahdîs edip şöyle dedi: Bana Avn ibnu Ebî Cuhayfe, babası Ebû Cuhayfe'den; o da el-Berâ ibnu Âzib'den tahdîs etti ki, Ebû Eyyûb (R) şöyle demiştir:

Peygamber (S), güneş batmış olduğu hâlde Medîne'den dışarıya çıkmıştı. Bir ses işitti de: *"Yahûdî kabîlesi, kendi kabirleri içinde azâb olunuyor"* buyurdu [259].

en-Nadr ibnu Şumeyl şöyle dedi: Bize Şu'be haber verip şöyle dedi: Bize Avn tahdîs edip şöyle dedi. Ben el-Berâ'dan işittim; o da Ebû Eyyûb(R)'dan; o da Peygamber(S)'den [260].

١٣٠ــ حدّثنا مُعَلَّى قال حدّثنا وُهَيْبٌ عَنْ مُوسَى بنِ عُقْبَةَ قال حَدَّثَتْنِى ابْنَةُ خالِدِ بنِ سَعِيدِ بنِ العَاصِى أنَّهَا سَمِعَتِ النبىَّ ﷺ وَهْوَ يَتَعَوَّذُ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ *

130-....... Mûsâ ibn Ukbe şöyle demiştir: Bana Hâlid ibn Saîd ibni'l-Âsî'nin kızı Eme tahdîs etti. O da Peygamber(S)'den, kabir azâbından Allah'a sığınırken işitmiştir [261].

١٣١ــ حدّثنا مُسْلِمُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنا هِشَامٌ قال حدّثنا يَحيِ عَنْ أبِي سَلَمَةَ عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضي اللّهُ عنهُ. قال كانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَدْعُو

---

259 Bâb başlığı kabir azâbından sığınmayı ve sığınmanın keyfiyetini beyân hakkında; hadîs ise kabir azâbının subûtunu beyân hakkındadır.

Kirmânî: Âdet, böyle ses işiten herkesin bu şekilde sığınacağını hükm edicidir, demiştir (Kastallânî). Böylece bâb ile hadîsin uygunluğunu göstermek istemiştir.

260 Buhârî bu ikinci tarîkı, bunun işitme sûretiyle muttasıl olduğunu tenbîh için sevketmiştir. Hâlbuki birinci tarîk an'ane ile gelmişti. Bu ikinci tarîkı el-İsmâîlî tam senedi ile rivâyet etmiştir.

261 Hadîsin bâb başlığına delâleti meydandadır.

اللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ المَحيَا وَالمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ المَسِيحِ الدَّجَّالِ *

131-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle duâ ederdi: *"Allâhumme innî eûzu bike min azâbi'l-kabri ve min azâbi'n-nâri ve min fitneti'l-mahyâ ve'l-memâti ve min fitneti'l-Mesîhi'd-Deccâli* (= Yâ Allah! Ben, kabir azâbından, ateş azâbından, hayât ve ölüm imtihân ve şiddetlerinden ve Deccâl Mesîh fitnesinden sana sığınırım)" 262.

٨٨ـ باب عَذَابِ القَبْرِ مِنَ الغِيبَةِ وَلبَوْلِ

88- GIYBET VE SİDİKTEN DOLAYI KABİR AZÂBI BÂBI

١٣٢ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا جَرِيرٌ عنِ الأَعْمَشِ عنْ مُجَاهِدٍ عنْ طاوُسٍ. قال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما مَرَّ النبيُّ ﷺ عَلَى قَبْرَيْنِ فقال إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ مِنْ كَبِيرٍ ثُمَّ قال بَلَى أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ يَسْعَى بِالنَّمِيمَةِ وَأَمَّا الآخَرُ فَكَانَ لاَ يَسْتَتِرُمِنْ بَوْلِهِ. قال ثُمَّ أَخَذَ عُودًا رَطْبًا فَكَسَرَهُ باثْنَتَيْنِ ثُمَّ غَرَزَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى قَبْرٍ ثُمَّ قال لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَالَمْ يَيْبَسَا *

132-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) iki kabrin üzerine uğradı da: *"Bu iki kabir muhakkak azâb olunuyorlar. Hâlbuki büyük bir şeyden dolayı azâb olunmuyorlar"* buyurdu. Sonra da: *"Evet, biri koğuculuk ederdi, diğeri de sidiğinden sakınmazdı"* buyurdu. Râvî dedi ki: Bundan sonra Rasûlullah yaş bir deynek al-

---

262 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır.

Kabir azâbından sığındıktan sonra, ateş azâbından da sığınılması, tahsîsten sonra ta'mîmdir. Nitekim hayât ve ölüm şiddetlerinden sonra Deccâl Mesîh'in fitnesinden sığınmak da ta'mîmden sonra tahsîs bi'z-zikr nev'inden bir edebî san'attır.

Rasûlullah bu fitnelerin ve imtihânların hepsinden emîn ve masûn olduğu hâlde bunlardan sığınması, bu sığınmanın bir duâ ve ibâdet olması; ve bir de sığınmayı ümmete öğretmek maksadıyle olabilir.

Bir de **"*Eûzu bike li-ümmeti*"**, ümmetim için sana sığınıyorum, ma'nâsına da olabilir.

Zamânına yetişemiyeceği muhakkak olduğu hâlde Deccâl Mesîh fitnesinden sığınması da, o la'netlinin haberi asırdan asra, cemâatten cemâate yayılıp, yalancı, sahtekâr, iftirâcı, fesâd çıkarıcı, büyüleyici olduğu mü'minlerce bilinsin de aldanmasınlar içindir.

dı, deyneği iki parçaya böldü. Sonra o parçalardan her birini bir kabir üzerine dikti. Sonra da: *"Bunlar kurumayıp tâze kaldıkları müddetçe belki bu kabir sâhiblerinden azâb hafîfletilir"* buyurdu [263].

٨٩ــ باب المَيِّتِ يُعْرَضُ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بالغَدَاةِ وَالعَشِيِّ

89- ÖLÜYE, SABÂH AKŞÂM KENDİ OTURACAĞI YERİNİN GÖSTERİLMESİ BÂBI

١٣٣ــ حدّثنا إسْمَاعِيلُ قال حدّثني مَالِكٌ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما أنّ رسولَ اللّهِ ﷺ قال إنّ أحَدَكُمْ إذَا ماتَ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالغَدَاةِ وَالعَشِيِّ إنْ كانَ مِنْ أهْلِ الجنَّةِ فَمِنْ أهْلِ الجنَّةِ وَإنْ كانَ مِنْ أهْلِ النَّارِ فَيُقَالُ هٰذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللّهُ يَوْمَ القِيَامَةِ *

133-....... Bana Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz öldüğü zamân, ona varıp oturacağı yeri sabâh akşâm gösterilir. O kimse cennet ehlinden ise cennetten; cehennem ehlinden ise cehennemden olan yeri gösterilir. Ve ona: İşte senin oturacağın yer burasıdır, nihâyet kıyâmet günü Allah seni buraya gönderecek, denilir"* [264].

---

263 Hadîs, koğuculuk etmek ile sidikten sakınmamanın kabir azâbına sebeb olduğunu açıkça ifâde etmektedir. Hadîsteki koğuculuk ta'bîri, gıybeti de içine aldığından, bâb başlığına delâlet vardır.

Bu iki suçun büyük şey olmamaları, birkaç damla sidikten sakınılmaması veyâ dile kolay gelen birkaç söz sarfedilmesi i'tibâriyledir. Yoksa haddizâtında her ikisinin; hele söz taşıyıcılığının ma'siyet olması dolayısıyle büyük günâh olduğunda şübhe yoktur.

"O zamân siz o (iftirâyı) ***dillerinizle birbirinize yetiştiriyordunuz; hiçbir bilginiz olmayan şeyi ağızlarınızla söylüyordunuz, ve bunu küçük, kolay bir şey sayıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah indinde büyüktür"***(en-Nûr:16).

Bu hadîs, bâzı küçük lâfız farklarıyle, aynı kitâbın 81. bâbının 115. hadîsi olarak da geçmiş ve gerekli açıklamaların bir kısmı orada verilmişti.

264 Hadîsin bâb başlığına uyan yeri açıktır. Ölüye cennet veyâ cehennemdeki yerinin sabâh akşâm arz olunup gösterilmesi, burası senin müstakbel durağındır diye haber verilmesidir.

Âlimler ölünün buna muhâtab olabilmesi ve haberi idrâk etmesini çeşit çeşit tevcîhlerle îzâh etmeye çalışmışlardır. Onların bu îzâhları ve tercîhlerinde kat'iyyet ifâde eden hiçbir söz yoktur. Hepsi ihtimâle dayanan görüşlerden ibârettir. Bunun sebebi de âhiret âleminin ve onun başlangıcı olan berzâhî hayâtın, beşerin idrâk ve ihâta vâsıtalarından tamâmiyle uzak bulunmasıdır. Onun için kelâmcılar hayâttan sonraya âid uhrevî mes'elelerde munhasıran nassın irşâd ve ilhâmını umûmî bir kaaide olarak kabûl etmişlerdir.

٩٠ـ بابُ كَلاَمِ المَيِّتِ عَلَى الجَنَازَةِ

90- ÖLÜNÜN, TÂBÛT ÜZERİNDE TAŞINIRKEN SÖYLEDİĞİ KELÂM BÂBI

١٣٤ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا اللَّيْثُ عَنْ سَعِيدِ بنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ رضى اللَّهُ عنهُ يَقُولُ قال رسولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا وُضِعَتِ الجِنَازَةُ فاحْتَمَلَهَا الرِّجَالُ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ فانْ كانَتْ صَالِحَةً قَالَتْ قَدِّمُونِى قَدِّمُونِى وإِنْ كَانَتْ غَيْرَ صَالِحَةٍ قَالَتْ يَا وَيْلَهَا أَيْنَ يَذْهَبُونَ بِهَا يَسْمَعُ صَوْتَهَا كُلُّ شَيْءٍ إِلاَّ الإِنْسَانَ وَلَوْ سَمِعَهَا الإِنْسَانُ لَصَعِقَ *

134-....... Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Cenâze tâbûta konulup da erkekler onu omuzları üzerine yüklendikleri zamân, o cenâze iyi bir kişi ise: Beni* (sevâbıma) *ulaştırınız, ulaştırınız der. Şâyet iyi bir kimse değilse: Yazıklar olsun! Bu cenâzeyi nereye götürüyorlar? diye seslenir. Cenâzenin bu sesini* (gâfil) *insandan başka herşey* (her varlık) *işitir. Eğer insan bunu işitseydi, muhakkak düşer bayılırdı"* [265].

٩١ـ بابُ ما قِيلَ فِي أَوْلاَدِ المُسْلِمِينَ. قال أَبُو هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ مَنْ ماتَ لَهُ ثَلاَثَةٌ مِنَ الوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الحِنْثَ كانَ لَهُ حِجَابًا مِنَ النَّارِ أَوْ دَخَلَ الجَنَّةَ

91- (HENÜZ BULÛĞA ERMEDEN ÖLEN) MÜSLÜMÂN ÇOCUKLARI

---

265 Şârih ibn Battâl: "Cenâze iyi bir kişi ise beni ulaştırınız demesi, nefsî ve rûhî bir tekellümdür. Yoksa şuûrun idrâk yeri olan rûh, bedenden ayrıldıktan sonra bedenin kelâm etmesi mümteni'dir. Meğer ki Allah'ın kudreti ölünün rûhunu bedenine redd ve iâde etmiş olsun" demiştir.

Aynî de: "İbn Battâl'ın bu fikri, hayât, kelâmın şartı olarak kabûl edilmesine göredir. Hâlbuki kelâm, sesler ve harflerden ibâret olduğuna göre, hayât şartına luzûm ve ihtiyâc olmaksızın İlâhî kudret o lâfzı ve savtı ölüde yaratabilir. Nefsî kelâm, rûh ile kaaim olur. Ve yalnız ölüde yaratılan sesler işitilmiş olur. Hadîs ile kasd olunan bu olsa gerektir" demiştir.

Kâmil Mîrâs da: "Fakat bize göre bu kelâm ne nefsî kelâmdır, ne de lâfzî kelâmdır. Belki her cenâzenin şu fânî âlemdeki hayâtına göre ibret almaya ve gönül gözünü açmaya sebeb olmasıdır..." demiş ve hâdisenin düşünmeye ve ibret alınmaya teşvîk edici oluşunu işâret etmiştir. (*Tecrîd Ter.*, IV, 572-576).

Bu hadîs aynı kitâbın 52. bâbında, 73. hadîs olarak geçmiş ve orada da bâzı açıklamalar verilmişti.

HAKKINDA SÖYLENMİŞ HADÎSLER BÂBI

Ebû Hureyre (R): Peygamber(S)'in: *"Her kimin bulûğa ermeden üç çocuğu ölmüşse, bu çocuklar o kimse için ateşten yana bir nevi' perde olur yâhud o kimse cennete girer"* **buyurduğunu söylemiştir** [266].

١٣٥ــ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ قال حدّثنا ابنُ عُلَيَّةَ قال حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ صُهَيْبٍ عَنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللّهُ عنهُ قال قال رسولُ اللّهِ ﷺ ما مِنَ النَّاسِ مُسْلِمٌ يَمُوتُ لَهُ ثَلاثَةٌ مِنَ الوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الحِنْثَ إلاَّ أدْخَلَهُ اللّهُ الجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إيَّاهُمْ *

135-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Günâh işleme çağına ermemiş üç çocuğu ölen hiçbir müslümân* (ana baba) *müstesnâ olmamak üzere, Allah muhakkak onu, bu çocuklara ihsân eylediği geniş rahmeti ile cennete girdirir"* [267].

١٣٦ــ حدّثنا أبُو الوَلِيدِ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بنِ ثابِتٍ أنَّهُ سَمِعَ البَرَاءَ رضى اللّهُ عنهُ. قال لَمَّا تُوُفِّيَ إبْرَاهِيمُ عليه السلامُ قال رسولُ اللّهِ ﷺ إنَّ لَهُ مُرْضِعًا فِي الجَنَّةِ *

136-....... Sâbit, el-Berâ(R)'dan şöyle dediğini işitmiştir: Rasûlullah (S), çocuğu İbrâhîm vefât ettiği zamân: *"İbrâhîm için cennette muhakkak bir süt annesi vardır"* buyurdu [268].

٩٢ــ بابُ ما قِيلَ فِي أوْلاَدِ المُشْرِكِينَ

---

266 Buhârî buna yakın bir hadîsi, bu kitâbın "Bir çocuğu ölüp de Allah'ın hükmüne râzı ve mağfiretini ümîd ederek sabreden kimsenin fazîleti bâbı"nda 6 rakamıyle getirmiştir.

Bu çocuklar ana babaları için cehenneme birer perde olurlarsa, ana babaların cehennemden perdelenmiş ve korunmuş olacakları evleviyetle sâbit olur.

267 Hadîs, küçükken müslümân çocuklarının cennetlik olduklarına delâlet eder. Cebrîyeciler müstesnâ, İslâm âlimleri bu mes'elede ittifâk etmişlerdir.

Hadîsin geliş sebebi yukarıda da söylendiği gibi, evlâdının ölümü ile gönülleri yanık ana ve babalara tesellî vermektir.

268 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, İbrâhîm'in cennette emzirildiğinin haber verilmesidir ki, bu müslümân çocuklarının cennetlik olduğuna açıkça delâlet eder. Bu hadîslere göre ilim ve ictihâdına güvenilen âlimler, küçükken ölen müslümân çocuklarının cennetlik olduklarında ittifâk etmişlerdir.

92- MÜŞRİKLERİN ÖLEN ÇOCUKLARI HAKKINDA SÖYLENMİŞ HADÎSLER BÂBI [269]

١٣٧ـ حدّثنا حِبَّانُ قال أخبرنا عَبْدُ اللّهِ قال أخْبرنا شُعْبَةُ عنْ أبِي بِشْرٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهُمْ . قال سُئِلَ رسولُ اللّهِ ﷺ عنْ أوْلادِ المُشْرِكِينَ فقالَ اللّهُ إذْ خَلَقَهُمْ أعْلَمُ بِمَا كانُوا عامِلِينَ *

137-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah(S)'a müşriklerin ölen çocuklarından soruldu da: *"Allah onları yarattığı zamân, onların ne yapacaklarını en iyi bilendir"* buyurdu [270].

١٣٨ـ حدّثنا أبُو اليَمَانِ قالَ أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ. قال أخبرنى عَطَاءُ بنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ أنَّهُ سَمِعَ أبَا هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ يَقُولُ سُئِلَ النبىُّ ﷺ عنْ ذَرَارِيِّ المُشْرِكِينَ فقال اللّهُ أعْلَمُ بِمَا كانُو عامِلِينَ *

138-....... Ebû Hureyre (R) şöyle diyordu: Peygamber(S)'e, müşriklerin (ölen) çocuklarından soruldu da: *"Allah onların neyi işleyiciler olduklarını en iyi bilendir"* buyurdu [271].

---

269 Buhârî bulûğa ermeden ölen müşrik çocuklarının cennetlik veyâhud cehennemlik olduklarına dâir hiçbir hüküm ifâde etmeyip, tavakkuf etmiştir. Fakat bâb altında sıraladığı hadîslerden bu çocukların da mü'min çocukları gibi cennetlik olmaları görüşüne meyyâl olduğu sezilmektedir.

270 Yânî Allah onları yaratırken, onların azâblandırmayı gerektirecek bir iş yapmayacaklarını bilir. İbn Battâl şöyle demiştir: "Allah onların ne yapacaklarını en iyi bilendir" sözü, üç türlü te'vîl edilir:

a. Peygamber tarafından bu müşrik çocuklarının cennetlik oldukları bildirilmezden evvel, böyle tavakkuf edilmiş olması;

b. Bu müşrik çocuklarının büyüyüp irâdeli hareket çağına geldiklerinde nasıl yaşayacaklarını, hangi dîn üzere öleceklerini Allah bilir demek olması;

c. Peygamber'in bu sözünün mücmel olması ve el-A'râf:172. âyetiyle tefsîr edilmiş bulunmasıdır.

*"**Hani Rabb'in Âdem oğulları'ndan, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şâhid tutmuş: Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?** (demişti). **Onlar da: Evet** (Rabb'imizsin), **şâhid olduk, demişlerdi...**"*(el-A'râf:172).

Bu âyetle işâret buyurulan umûmî bir ikrârdır ki, burada mü'minlerin çocukları gibi, müşriklerin çocukları da dâhil bulunur.

271 Bu Ebû Hureyre hadîsi de hemen aynı lâfızla, bundan önceki İbn Abbâs hadîsinin benzeridir.

Şârih Nevevî, muhakkak âlimlerin sahîh mezhebi ve tercîhi, müşrik çocuklarının cennetlik olduklarıdır, demiştir. Tahkîk ehli "***... Hiçbir günâhkâr, başkasının günâh yükünü yüklenmez. Biz bir rasûl gönderinceye kadar*** (hiçbir kimseye ve kavme) ***azâb ediciler değiliz***"(el-İsrâ:15) âyetini hüccet getirip, âkil ve reşîd olmayan çocukların azâb olunmayacağına hükmetmişlerdir.

١٣٩ـــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا ابنُ أبِى ذِئبٍ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ أبى سَلَمَةَ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ . قال قالَ النبيُّ ﷺ كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الفِطْرَةِ فأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أوْ يُنَصِّرَانِهِ أوْ يُمَجِّسَانِهِ كَمَثَلِ البَهِيمَةِ تُنْتَجُ البَهِيمَةَ هَلْ تَرَى فِيهَا جَدْعَاءَ *

139-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Her doğurulan çocuk, fıtrat üzere doğurulur. Sonra anası ile babası onu Yahûdî yaparlar, yâhud Nasrânî yaparlar, yâhud Mecûsî yaparlar. Hayvan yavrusunun eksiksiz tam bir hayvan yavrusu sıfatında doğurulması gibi. Sen o hayvan yavrusu içinde kulağı, dudağı, burnu, ayağı kesik olanını hiç görür müsün?"* [272].

٩٣ـــ بابٌ
93- BÂB [273]

١٤٠ـــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا جَرِيرُ بنُ حَازِمٍ قال حدّثنا أبُو رَجَاءٍ عنْ سَمُرَةَ بنِ جُنْدَبٍ . قال كانَ النبيُّ ﷺ إذَا صَلَّى صَلاَةً أقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فقال منْ رَأى مِنْكُمُ اللَّيْلَةَ رُؤْيا قال فانْ رَأى أحَدٌ قَصَّهَا فَيَقُولُ ماشاءَ اللّٰهُ فَسَأَلَنَا يَوْمًا فقال هَلْ رأى أحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيا قُلْنَا لاَ قال لٰكِنِّى رَأيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أتَيَانِى فأخَذَا بِيَدِى فَأخْرَجَانِى إلَى الأرْضِ المُقَدَّسَةِ فاذَا

Hulâsa bu husûsta âlimler arasında üç görüş vardır:
a. Müşrik çocuklarının babalarına tâbi' olması;
b. Bu husûsta bir hükme varmayıp tavakkuf edilmesi;
c. Müşrik çocuklarının cennetlik olmalarıdır.
Nevevî'ye göre de sahîh olan üçüncüsüdür.

272 Hadîsin bâb başlığına uyan kısmı *"Her doğan çocuk, fıtrat üzere doğurulur"* ifâdeleridir. Bu ifâde müşrik çocuklarının cennetlik olduklarını dolayısıyle bildirir. Yânî bu hadîs, gerek müslümândan, gerek kâfirden doğmuş olsun doğan her çocuğun İslâm fıtratı üzere doğduğunu bildirmektedir.
Bu hadîs, bu Cenâzeler Kitâbı'nın 79. bâbında 112 ve 113 rakamlarıyle de geçmiş ve orada da bâzı açıklamalar verilmişti.

273 Bu "Bâb" sözü, Ebû Zerr nushası müstesnâ, diğer nushaların hepsinde böylece sâbit olmuştur. Bu, kendinden önceki bâbdan bir fasıl gibidir. Burada gelecek hadîsin de önceki bâb başlığıyle ilgili ve ona uyan yeri olduğu için böyle getirilmiştir... *(Fethu'l-Bârî).*

رَجُلٌ جالِسٌ وَرَجُلٌ قائِمٌ بِيَدِهِ كَلُّوبٌ مِنْ حَدِيدٍ قال بَعْضُ أصْحَابِنَا عنْ مُوسٰى أَنَّهُ يُدْخِلُ ذٰلِكَ الكَلُّوبَ فِي شِدْقِهِ حَتَّى يَبْلُغَ قَفاهُ ثُمَّ يَفعَلُ بِشِدْقِهِ الآخَرِ مِثْلَ ذٰلِكَ وَيَلْتَئِمُ شِدْقُهُ هٰذَا فَيَعُودُ فَيصنَعُ مِثْلَهُ قُلْتُ ما هٰذَا قالاَ انْطَلِقْ فانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ مُضْطَجِعٍ عَلَى قَفَاهُ وَرَجُلٌ قائِمٌ عَلَى رَأْسِهِ بِفِهْرٍ أَوْ صَخْرَةٍ فَيَشْدَخُ بِهِ رَأْسَهُ فاذَا ضَرَبَهُ تَدَهْدَهَ الحَجَرُ فانْطَلَقَ إلَيْهِ لِيَأْخُذَهُ فَلاَ يَرْجِعُ إلَى هٰذَا حَتَّى يَلْتَئِمَ رَأْسُهُ وَعادَ رَأْسُهُ كَمَا هُوَ فَعادَ إلَيْهِ فَضَرَبَهُ قُلْتُ مَنْ هٰذَا قالاَ انْطَلِقْ فانْطَلَقْنَا إلَى ثَقْبٍ مِثْلِ التَّنُّورِ أعْلاَهُ ضَيِّقٌ وَأَسْفَلُه وَاسِعٌ يَتَوَقَّدُ تَحْتَهُ نارًا فاذَا اقْتَرَبَ ارْتَفَعُوا حَتَّى كادَ أَنْ يَخْرُجُوا فاذَا خَمَدَتْ رَجَعُوا فِيهَا وَفِيهَا رِجَالٌ وَنِسَاءٌ عُرَاةٌ فَقُلْتُ مَنْ هٰذَا قالا انْطَلِقْ فانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى نَهَرٍ مِنْ دَمٍ فِيهِ رَجُلٌ قائِمٌ عَلَى وَسَطِ النَّهَرِ وقال يَزِيدُ وَوَهْبُ بنُ جَرِيرِ بنِ حَازِمٍ وعَلَى شَطِّ النَّهْرِ رَجُلٌ بَيْنَ يَدَيْهِ حِجارَةٌ فأَقْبَلَ الرَّجُلُ الَّذِي فِي النَّهَرِ فاذَا أَرادَ أَنْ يَخْرُجَ رَمَى الرَّجُلُ بِحَجَرٍ فِي فِيهِ فَرَدَّهُ حَيْثُ كانَ فَجَعَلَ كُلَّمَا جَاءَ لِيَخْرُجَ رَمَى فِي فِيهِ بِحَجَرٍ فَيَرْجِعُ كَمَا كانَ فَقُلْتُ ما هٰذَا قالا انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إلَى رَوْضَةٍ خَضْرَاءَ فِيهَا شَجَرَةٌ عَظِيمَةٌ وَفِي أَصْلِهَا شَيْخٌ وَصِبْيَانٌ وَإذَا رَجُلٌ قَرِيبٌ مِنَ الشَّجَرَةِ بَيْنَ يَدَيْهِ نارٌ يُوقِدُهَا فَصَعِدَا بِي فِي الشَّجَرَةِ وَأَدْخَلاَنِي دَارًا لَمْ أَرَقَطُّ أَحْسَنَ مِنْهَا فِيهَا رِجَالٌ شُيُوخٌ وَشَبَابٌ وَنِسَاءٌ وَصِبْيَانٌ ثُمَّ أَخْرَجَانِي مِنْهَا فَصَعِدَابِي الشَّجَرَةَ فأَدْخَلاَنِي دَارًا هِيَ أَحْسَنُ وأَفْضَلُ فِيهَا شُيُوخٌ وَشَبَابٌ قُلْتُ طَوَّفْتُمَانِي اللَّيْلَةَ فأَخْبِرَانِي عَمَّا رَأَيْتُ قالاَ نَعَمْ أَمَّا الَّذِي رَأَيْتَهُ يُشَقُّ شِدْقُهُ فَكَذَّابٌ يُحَدِّثُ بِالكَذْبَةِ فَتُحْمَلُ عَنْهُ حَتَّى تَبْلُغَ الآفاقَ فَيُصْنَعُ بِهِ ما رَأَيْتَ إلَى يَوْمِ القِيامَةِ وَالَّذِي رَأَيْتَهُ يُشْدَخُ رَأْسُهُ فَرَجُلٌ عَلَّمَهُ اللّٰهُ القُرْآنَ فَنامَ عَنْهُ بِاللَّيْلِ وَلَمْ يَعْمَلْ فِيهِ بِالنَّهارِ يُفْعَلُ بِهِ إلى يَوْمِ القِيامَةِ والَّذِي رَأَيْتَهُ فِي الثَّقْبِ فَهُمُ الزُّناةُ والَّذِى رَأَيْتَهُ فِي النَّهْرِ آكِلُوا الرِّبا والشَّيْخُ فِي أَصْلِ الشَّجَرَةِ إبْراهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ والصِّبْيانُ حَوْلَهُ فأَوْلاَدُ النَّاسِ والَّذِي يُوقِدُ النَّارَ مالِكٌ خَازِنُ النَّارِ وَالدَّارُ الأُولَى الَّتِي دَخَلْتَ دَارُ عامَّةِ المُؤْمِنِينَ وأَمَّا هٰذِهِ الدَّارُ فَدارُ الشُّهَداءِ وأَنَا جِبْرِيلُ وَهٰذَا مِيكائِيلُ فارْفَعْ رَأْسَكَ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فاذَا فَوْقِي مِثْلُ السَّحَابِ قالاَ ذَاكَ

مَنْزِلُكَ قُلْتُ دَعَانِى أَدْخُلْ مَنْزِلِى قالاَ إِنَّهُ بَقِىَ لَكَ عُمُرٌ لَمْ تَسْتَكْمِلْهُ فَلَوِ اسْتَكْمَلْتَ أَتَيْتَ مَنْزِلَكَ *

140-....... Semure ibnu Cundeb (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) sabâh namâzını kılınca yüzünü bize yöneltir ve: *"Bu gece sizden kim ru'yâ gördü?"* diye sorar idi. Eğer birisi ru'yâ görmüş ise, ru'yâsını Peygamber'e hikâye ederdi. Peygamber de o şahsın ru'yâsı hakkında Allah'ın dilediği şeyleri (yânî yorumunu) söylerdi.

Yine bir gün bize sordu ve: *"Sizden ru'yâ gören var mıdır?"* buyurdu. Biz: Hayır, yoktur, dedik. Peygamber dedi ki: *"Lâkin bu gece ben şöyle bir ru'yâ gördüm: Bana iki adam geldi, bunlar elimi tuttular ve beni Mukaddes Arz'a* (yânî pampâk ve düz bir arâzîye) *çıkardılar. Orada bir adam oturuyordu. Diğer bir adam da ayakta duruyor, elinde de demirden çatal bir kanca vardı.* - Mûsâ ibn İsmâîl'den rivâyet eden bâzı arkadaşlarımız şöyle dedi:- *Ayaktaki adam bu çatal kancayı oturanın ağzının sağ tarafına, tâ kafasına kadar sokuyor ve ağzın bu kısmını parçalıyordu. Sonra bu adam onun ağzının diğer tarafını da böyle yapıyor ve bu tarafı da parçalanıyordu. Bu sırada ağzın sağ tarafı iyi olmaya dönüyordu. Bu defa da buraya dönüyor, yine kancayı sokup parçalıyordu.*

Ben, benim yanımdaki iki zâta: Bu adam kimdir ve bu hâl nedir? dedim. Onlar bana: (Sorma) *yürü, dediler. Birlikte ileri gittik. Nihâyet arka üstü yatmış bir adamın yanına geldik. Bunun baş ucunda da bir adam dikilmiş, elinde yumruk büyüklüğünde bir taş var. Bu taşla yatan adamın başını kırıyordu. Taşı başına her vurduğunda, taş yuvarlanıp gidiyordu. O adam da arkasından taşı almak için koşuyordu. O dönüp gelmeden bunun kırılmış olan başı düzeliyor ve tekrar eski hâline dönüyordu. Öteki adam dönüp gelince, yine başına vurup eziyordu.*

Ben yanımdaki adamlara: Bu adam kimdir? diye sordum. Onlar: (Hiç sorma) *ileri yürü, dediler. Birlikte ileriye gittik. Fırın gibi altı geniş, üstü dar bir deliğe eriştik. Bu deliğin altında ateş yanıyordu. Ateş alevlenip yükseldikçe içindeki insanlar da yükseliyor, hattâ delikten çıkmağa yaklaşıyorlardı. Ateşin alevi sâkinleşince de aşağı dönüyorlardı. Bunun içinde çıplak erkekler ve çıplak kadınlar vardı.*

Ben yanımdaki iki zâta: Bunlar kimdir? diye sordum. Onlar da: (Hiç sorma) *ileri yürü, dediler. Berâber yürüdük. Nihâyet kandan bir nehrin yanına geldik. O nehrin içinde ortasında ayakta bir adam dikiliyordu.* -Râvî Yezîd ile Vehb ibnu Cerîr ibn Hâzım şöyle dediler:- *Bu nehrin kıyısında da bir adam duruyordu. Önünde de bir takım taşlar vardı. Nehrin içindeki adam yüzerek kenara doğru gelip dışarı çıkmak isteyince, kıyıdaki adam onun ağzının içine bir taş atıyor ve*

onu geriye eski yerine döndürüyordu. Çıkmak için sâhile doğru gelmeye her teşebbüs ettikçe, kıyıdaki hemen ağzına bir taş fırlatıyor ve onu eski yerine döndürüyor.

Ben yine yanımdaki iki zâta: Bu nedir? diye sordum. Onlar da: Sorma; ileri yürü, dediler. Berâberce yürüdük. Nihâyet yeşil bir bahçeye vardık. Bu bahçede büyük bir ağaç vardı. Bu ağacın dibinde de yaşlı bir adamla bir takım çocuklar bulunuyordu. Bu ağaca yakın bir yerde de bir adam vardı ve önündeki ateşi yakmaktaydı.

Benim yanımdaki iki zât, benimle berâber ağaca çıktılar. Ve beni bir eve soktular ki, ben aslâ bundan güzel bir ev görmedim. Burada bir takım yaşlı erkekler, bir takım gençler, bir takım kadınlar ve bir takım çocuklar vardı. Sonra yanımdaki iki adam beni buradan dışarıya çıkardılar. Benimle birlikte ağaca yukarı çıktılar. Ve beni evvelkinden daha güzel ve daha kıymetli bir eve girdirdiler. Burada da bir takım yaşlılar ve gençler vardı.

Ben, yanımdaki iki zâta: Sizler beni bu gece (iyi) *gezdirdiniz. Şimdi bana gördüğüm şeyleri haber verip, bildiriniz, dedim. Onlar: Evet* (anlatalım) *dediler: Şu ağzının parçalandığını gördüğün kimseye gelince, o bir yalancı idi; o dünyâda devâmlı yalan söylerdi. Bunun yaydığı yalan her tarafa ulaşırdı. İşte bu yalancı, kıyâmet gününe kadar yapılmakta olduğunu gördüğün şekilde azâb olunacaktır.*

Başı ezilmekte olduğunu gördüğün kimseye gelince, öyle bir adamdır ki, Allah ona Kur'ân öğretmiş, o da (bu ni'metin kıymetini bilmeyerek) *bütün gece uyumuş, gündüz de Kur'ân ile amel etmemişti. İşte hayâtında Kur'ân'dan yüz çeviren bu gâfil kimse de, kıyâmet gününe kadar bu sûretle azâb olunacaktır.*

O delik içinde gördüğün çıplak kimselere gelince, onlar da bir alay zinâ edicilerdir. Nehir içinde gördüğün kimse ise, ribâ (yânî fâiz) *yiyicilerdir. Ağacın dibindeki yaşlı kimse İbrâhîm Peygamber'dir. İbrâhîm'in etrafındaki çocuklar ise, insan çocuklarıdırlar*[274]*. O ateş yakan kimse, cehennemin bekçisi olan Mâlik'tir. Girdiğin birinci ev, bütün mü'minlerin ortak evidir. İkinci gördüğün o muhteşem saray da, şehîdlerin sarayıdır. Ben Cibrîl'im, bu da* (kardeşim) *Mîkâîl'dir.* (Yâ Muhammed!) *Sen başını yukarı kaldır, dedi. Başımı kaldırdım, bir de gördüm ki, üst tarafımda beyâz bulut misâli bir şey! Melekler: İşte burası senin makaamındır, dediler. Ben: Beni bıraktı-*

---

274 Hadîsin bâb başlığına uyan ve delîl getirilen noktası burasıdır. İbrâhîm Peygamber'in etrafındaki bu çocukların "insan çocukları" diye ta'bîr edilmesi, bunun müslümânların çocukları ve kâfirlerin çocuklarına şumûlünü ifâde eder. Bunun zâhirine göre kâfir çocukları âhiret hükmünde müslümân çocuklarına katılmış oluyor. Zirâ onlar fıtrat üzere ölmüşlerdir. Netîce olarak bu hadîsten de müşrik çocuklarının cennetlik oldukları açıkça anlaşılmaktadır.

nız da şu makaamıma gireyim, dedim. Melekler: Hayır. Senin daha tamamlamadığın kalan bir ömrün vardır. Onu ne vakit tamamlarsan, o zamân menziline girersin, dediler'' [275].

٩٤ـ بابُ مَوْتِ يَوْمِ الاثْنَيْنِ

94- PAZARTESİ GÜNÜNDEKİ ÖLÜM BÂBI

١٤١ـ حدّثنا مُعَلَّى بنُ أسَدٍ قال **حدّثنا** وُهَيْبٌ عنْ هِشَامٍ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ دَخَلْتُ عَلَى أبِي بَكْرٍ رضى اللَّهُ عنهُ فَقَالَ فِي كَمْ كَفَّنْتُمُ النبيَّ ﷺ قالَتْ فِي ثَلاثَةِ أثْوَابٍ بِيضٍ سَحُولِيَّةٍ لَيْسَ فِيهَا قَمِيصٌ وَلاَ عِمَامَةٌ وقال لَهَا فِي أيِّ يَوْمٍ تُوُفِّيَ رسولُ اللَّهِ ﷺ قالَتْ يَوْمَ الاثْنَيْنِ قال فأيُّ يَوْمٍ هٰذَا قَالَتْ يَوْمُ الاثْنَيْنِ قال أرْجُو فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَ اللَّيْلِ فَنَظَرَ إلَى ثَوْبٍ عَلَيْهِ كانَ يُمَرَّضُ فِيهِ بِهِ رَدْعٌ مِنْ زَعْفَرانٍ فقال اغْسِلُوا ثَوْبِي هٰذَا وَزِيدُوا عَلَيْهِ ثَوْبَيْنِ فَكَفِّنُونِي فِيهَا قُلْتُ إنَّ هٰذَا خَلَقٌ. قال إنَّ الحَيَّ أحَقُّ بالجَدِيدِ مِنَ المَيِّتِ إنَّمَا هُوَ لِلْمُهْلَةِ فَلَمْ يُتَوَفَّ حَتَّى أمْسَى مِنْ لَيْلَةِ الثَّلاثَاءِ وَدُفِنَ قَبْلَ أنْ يُصْبِحَ *

141-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Ebû Bekr'in yanına girdim. O:

— Peygamber'i kaç parça bez ile kefenlediniz? diye sordu.

Âişe de:

— Gömlek ile başlık olmaksızın, üç parça beyaz Yemen'in Suhûl beldesinde dokunmuş pamuk bezi içinde, diye cevâb verdi.

Müteâkıben Ebû Bekr, Âişe'ye:

— Rasûlullah hangi gün içinde vefât etmişti? diye sordu.

Âişe de:

— Pazartesi gününde, diye cevâb verdi.

Ebû Bekr:

— Bu gün, hangi gündür? diye sordu.

Âişe:

— Bu gün pazartesi günüdür, dedi.

Ebû Bekr:

---

275 Buhârî bu hadîsi et-Ta'bîr, el-Buyû', Bed'u'l-Halk, el-Cihâd, Ehâdîsu'l-Enbiyâ, et-Tefsîr, ve el-Edeb ... kitâblarında da getirmiştir.

— Benim vefâtımın da şu sâatimle bu gece arasında vâkı' olmasını ümîd ediyorum, dedi.

Sonra Ebû Bekr, içinde hasta bulunduğu elbisesine baktı da, onda da bir zağferan lekesi olduğunu gördü ve:

— Benim üstümdeki bu elbisemi yıkayınız ve buna iki parça bez daha ilâve ediniz de beni bunların içine sarınız, dedi.

Ben:

— (Babacığım) muhakkak ki bu elbise eskimiştir, dedim.

Ebû Bekr:

— Şübhesiz diri, bunun yenisine ölüden daha lâyıktır. Çünkü yeni bez ancak hayâtında bir müddet bakaa gören kimse içindir, dedi.

Ebû Bekr, salı gecesi akşamına kadar vefât etmedi. Ve sabâha girmeden önce, geceleyin gömüldü [276].

٩٥ــ بابُ مَوْتِ الفَجْأةِ البَغْتَةِ

95- BİRDENBİRE (ANSIZIN) ÖLMEK BÂBI

١٤٢ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ أبِى مَرْيَمَ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ قال أخبرنى هِشَامٌ عَنْ أبِيهِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها أنَّ رَجُلاً قال لِلنبيِّ ﷺ إنَّ أُمِّى افْتُلِتَتْ نَفْسُهَا وَأظُنُّهَا لَوْ تَكَلَّمَتْ تَصَدَّقَتْ فَهَلْ لَهَا أجْرٌ إنْ تَصَدَّقْتُ عنها قال نَعَمْ *

142-....... Âişe (R)'den (o, şöyle demiştir): Bir kimse Peygamber'e geldi de: Annemin canı ansızın çıktı gitti. Öyle zannediyorum ki, annem söylenebilseydi tasadduk (edilmesini vasıyyet) ederdi. Şimdi ben onun adına sadaka versem, annem için bir sevâb olur mu? diye sordu. Peygamber (S): *"Evet* (olur)" buyurdu [277].

---

276 Ebû Bekr onüçüncü hicret yılı cumâda'l-âhire ayının yedisi olan pazartesi günü yıkanmış. O gün çok soğuk bir gün imiş. 15 gün ateşli bir hastalığa tutulmuş. Cumâda'l-âhirenin çıkmasına 8 gün kala olan salı gecesinin akşâmında vefât etmiştir (İbn Sa'd, Âişe'den).

Ebû Bekr'in pazartesi günü ölmeyi temennî etmesi, Peygamber'in o gün ölmüş olması sebebiyle, onda diğer günler üzerinde bir meziyyet olduğu ve bu i'tibârla teberrük kasdı ve hayır husûlü içindir. Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır.

277 Buhârî bu hadîsi, ansızın ölmenin mekrûh olmadığına delîl olmak üzere sevketmiştir. Böyle ansızın ölmekte kerâhat olmaması, gelen zâtın yânî Sa'd ibn Ubâde'nin Peygamber'e sorduğu suâle, Peygamber'in verdiği cevâbda kerâhete delâlet

٩٦ـ بابُ ماجاءَ فِي قَبْرِ النبيِّ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ وعُمَرَ رضى اللّهُ عنهما فأقْبَرَهُ أَقْبَرْتُ الرَّجُلَ إذَا جَعَلْتَ لَهُ قَبْرًا وَقَبَرْتُهُ دَفَنْتُهُ كِفَاتًا يَكُونُونَ فِيهَا أَحْيَاءً وَيُدْفَنُونَ فِيهَا أَمْوَاتًا

96- PEYGAMBER (S) İLE EBÛ BEKR VE UMER'İN GÖMÜLÜŞLERİ HAKKINDA GELEN HADÎSLER BÂBI

''*Akbarahu*'' (Abese: 21); "Onu kabre gömdürdü" demektir. Ölü için bir kabir yapıp hazırladığın zamân "Akbartu'r-racule" denir. "Kabartuhu"; "Ölüyü gömdüm" demektir [278].

''*Kifâten*'' (el-Mürselât: 25) "Bir toplantı yeri" demektir. İnsanlar diriler olarak yeryüzünde toplanmış olurlar, ölüler olarak da yerin içinde gömülürler [279].

---

eder birşey bulunmamasıdır. Buhârî böylece ansızın ölümün kerîh olduğuna dâir görüş ve rivâyetleri cevâblamış oluyor. Hadîsten alınan diğer kıymetli bir bilgi de, ölmüşlerin ardından onlar nâmına yapılacak hayırların o ölülere fayda vereceği husûsunun bizzât Peygamber'in diliyle haber verilmiş olmasıdır. Bunun daha başka delîlleri de vardır; yerinde görülecektir.

278 Buhârî burada âyette geçen kelimeyi alarak, bu fiilin sülâsî ve if'âl bâblarında farklı ma'nâda olduğunu göstermiştir.

el-Kabr....: Ölüyü defn eylemek ma'nâsınadır; birinci ve ikinci bâbdandır.

el-Ikbâr: Bir kimse için mezâr hazırlamak, ve ona mezâr yeri göstermek ve mezâr yeri vermek ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.)*.

''O kahr edilesi insan ne nankördür! Onu yaratan, hangi şeyden yarattı? Bir damla sudan yarattı da onu biçimine koydu. Sonra onun yolunu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürüp kabre soktu. Daha sonra, dilediği zamân da onu tekrâr diriltecek''(Abese:17-22).

Bu âyetlerde Allah insanı ana karnında yarattığı ve birçok tavırları geçirerek dünyâya getirdiği, sonra insanı öldürüp yeri ona mezâr yaptığı; sonra dilediği zamân da onu dirilteceği beyân edilmiştir. Bu âyetlerde öldürme ve kabre koyma, birer ni'met olarak zikredilmiştir. Allah'ın insanı öldürmesi, şu fânî hayâttan çekip, ebedî bir hayâta mazhar etmesidir. Şübhesiz ki bu bir ni'mettir. Sonra insan nev'ine bahşettiği zekâ ile kabirlenmesi; bu da ayrı bir İlâhî lutûftur. İnsan nev'inin ölüsü, diğer hayvanların leşleri gibi yeryüzünde sürünmüyor; kurda kuşa yem olmuyor.

Buhârî âyete işâret etmekle, hem kabrin Kur'ân'da zikr edildiğini, hem de ma'nâsını hatırlatmış oluyor.

279 Buhârî, el-Mürselât:25. âyetindeki ''*Kifâten*'' kelimesini işâret edip, bunun tefsîrini vermiş ve bunun da ölülerin toplantı yeri ma'nâsıyle kabre delâletini göstermiştir. Bu tefsîri başlıkta yazdık. Şimdi âyetlerin de tamâmını yazalım:

''Biz sizi hakîr bir sudan yaratmadık mı;onu sağlam bir yerde tutup da ma'lûm bir vakte kadar. İşte biz bunu kudretimizle yaptık. Demek biz ne güzel kaadirleriz. Yalan sayanların vay o gün hâline! Biz yeri bir toplantı yeri yapmadık mı dirilere de, ölülere de...''(el-Mürselât:20-25).

١٤٣ ـ حدّثنا إسْمَاعِيلُ قال حدّثني سُلَيْمَانُ عنْ هِشَامٍ ح و حدّثني مُحَمَّدُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا أبو مَرْوَانَ يَحْيَى بنُ أبِي زَكَرِيَّاءَ عنْ هِشَامٍ عنْ عُرْوَةَ عنْ عَائِشَةَ قَالَتْ إنْ كانَ رسولُ اللّهِ ﷺ لَيَتَعَذَّرُ فِي مَرَضِهِ أيْنَ أنا اليَوْمَ أيْنَ أنا غَدًا اسْتِبْطَاءً لِيَوْمِ عَائِشَةَ فَلَمَّا كانَ يَوْمِي قَبَضَهُ اللّهُ بَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي وَدُفِنَ فِي بَيْتِي *

143-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) ölüm hastalığında iken, Âişe gününün geç kaldığından şikâyet ederek: Ben bugün kimin nevbetindeyim? Yarın kimin nevbetinde olacağım? der (ve benim günümü özlediğinden dolayı) diğer kadınlarına özür beyân eylerdi. Benim nevbetimde olduğu zamân Allah Peygamber'in rûhunu benim göğsüm ile gerdanım arasında kabzedip aldı. Ve bedeni de benim odamın içine gömüldü [280].

١٤٤ ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا أبو عَوَانَةَ عنْ هِلاَلٍ عنْ عُرْوَةَ عنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ الَّذِي لَمْ يَقُمْ مِنْهُ لَعَنَ اللّهُ اليَهُودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ لَوْلاَ ذَلِكَ أُبْرِزَ قَبْرُهُ غَيْرَ أنَّهُ خَشِيَ أوْ خُشِيَ أنْ يُتَّخَذَ مَسْجِدًا و عنْ هِلاَلٍ. قال كَنَّانِي عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ وَلَمْ يُولَدْ لِي *

144-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bir daha kalkmadığı hastalığı içinde iken: *"Allah, Yehûda ve Nasrânîler'i rahmetinden uzak kılsın! Bunlar Peygamberlerinin kabirlerini mescidler edindiler"* buyurdu. (Âişe:) Böyle bir endîşe olmayaydı, Rasûlullah'ın kabri meydana çıkarılırdı. Şu kadar var ki, Peygamber endîşe etti.

---

280 Hz. Âişe, Peygamber'in vefâtı sırasında kendisine ebedî fahr ve şeref bahş eden vaziyetini bu gâyet belîğ vecîzesiyle tasvîr etmiştir ki, gerek mantûkan, gerek mefhûmen hâiz olduğu müstesnâ ebedî kudrete hayrân kalmamak kaabil değildir. O kudsî ve melekî hâli, ümmetin hâtırasında ebediyyen yaşatan mü'minlerin annesi Âişe'nin bu ebedî vecîzesidir.

Bu hadîs Peygamber'in, Âişe'nin nevbetinde ve kucağında öldüğünün, ve yine Âişe'nin odasına gömüldüğünün delîli olmaktadır. Bununla berâber hadîs, biraz evvel de işâret ettiğimiz gibi, Hz. Âişe'nin hâiz olduğu yüksek menzilet ve fazîletine de en parlak bir hüccettir.

Yâhud, O'nun kabrinin bir mescid edinilmesinden endîşe edildi, dedi [281].

Ve (yukarıki isnâdla) Hilâl ibn Humeyd el-Vezzân'dan; o: Urvetu'bnu'z-Zubeyr beni künye sâhibi kılıp, bir künye ile künyelendirdi; hâlbuki benim çocuğum olmadı, demiştir [282].

١٤٥ — حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقَاتِلٍ قال أخبرنا عَبْدُ اللّهِ قال أخبرنا أبو بَكْرِ بنُ عَيَّاشٍ عنْ سُفْيَانَ التَّمَّارِ أنَّهُ حَدَّثَهُ أنَّهُ رَأيَ قَبْرَ النبيِّ صلى اللّهُ عليه وسلم مُسَنَّمًا *

145-....... **Bize Abdullah ibnu'l-Mubârek haber verip şöyle dedi: Bize Ebû Bekr ibnu Ayyâş (193), Sufyân et-Temmâr'dan haber verdi. Sufyân kendisinin, Peygamber(S)'in kabrini yer seviyesinden biraz yükseltilmiş deve hörgücü gibi hörgüçletilmiş olarak gördüğünü tahdîs etmiştir [283].**

---

281 Hadîsin bâb başlığına uyan kısmı açıktır. Kabre taabbud endîşesinden dolayı Peygamber'in kabri, içeriye girmeye mâni' bir binâ içinde olup, halkın ziyâretine açılmadığı belirtilmiştir.

282 Hilâl: Benim çocuğum olmadığı hâlde bu hadîsi kendisinden rivâyet ettiğim Urve, beni künyelendirdi, demiştir. Çünkü gâlib kaaidede kişi ancak çocuklarının ilkinin ismiyle künyelendirilir. Hilâl'in bu künyesinde ihtilâf edilmiştir. Ebû Amr, Ebû Umeyye, Ebû'l-Cehm'dir diye görüşler ileriye sürülmüştür.

Buhârî'nin bu kelâmı getirmekten maksadı, Hilâl'in Urve'ye kavuştuğunu tenbîh etmektir.

283 Bu hadîsi İbn Ebî Şeybe de rivâyet etmiş ve buna Ebû Bekr ile Umer'in kabirlerinin de hörgüçlendirilmiş olduklarını ziyâde etmiştir. Ebû Nuaym'ın *Mustahrac*'ında da bu ziyâde ile berâber rivâyet edilmiştir.

Ebû Dâvûd ve Hâkim, Kaasım ibn Muhammed'den şu haberi rivâyet etmişlerdir: Kaasım şöyle demiştir: Bir kerre Âişe'nin yanına girdim de: Anneciğim, Rasûlullah'ın ve iki arkadaşının kabirlerini bana açıp gösterseniz! diye ricâ ettim, Âişe bana üç kabir gösterdi. Bu kabirler ne yüksekti, ne de zemînin kırmızı çakılları seviyesinde yassı ve basıktı. Ve bunlarla çakıllanmıştı. Rasûlullah'ın kabrini önde, Ebû Bekr'in başı, Peygamber'in kürek kemikleri arasına tesâdüf etmiş, Umer'in başı da Peygamber'in ayakları yanında olarak gördüm. Bu, Muâviye'nin halîfeliği zamânında olan durum idi... *(Fethu'l-Bârî).*

Aynî, bu üç kabrin biribirlerine göre duruşlarını anlatan muhtelif rivâyetleri sıralamış ve bu arada üç kabrin bu rivâyetlere göre alacağı durumu altı şekil hâlinde çizip şekillendirerek göstermiştir (*Umdetu'l-Kaarî* IV, 248-250).

Bu üç merkadin vaziyeti hakkındaki rivâyetler arasında ehemmiyetli farklar vardır. Bunun yegâne sebebi bundan evvel 144 rakamıyle geçen Âişe hadîsinde görüldüğü üzere, Âişe ve sahâbîler tarafından kabrin halka açılmaması, kabrin mescid edinilmesinden endîşe edilerek dâimâ mahfûz ve kapalı bulundurulmasıdır. Ki bu sûretle Peygamber'in Tevhîd nâmına taşıdığı yüksek gâye ve arzûsu tamâmiyle gerçekleşmiş bulunuyor. Bu mübârek kabirlerin sıfat ve vaziyetleri hakkındaki bu ihtilâflar, Peygamber'in arzûsunun gerçekleştiğinin en bâriz şâhididir (*Tecrîd Ter.*, IV, 774, özetle).

١٤٦ــ حدّثنا فَرْوَةُ قال **حدّثنا** عَلِيٌّ عَنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عن أبيهِ لَمَّا سَقَطَ عَلَيْهِمُ الحَائِطُ فِي زَمَانِ الوَلِيدِ بنِ عَبْدِ المَلِكِ أخَذُوا فِي بِنَائِهِ فَبَدَتْ لَهُمْ قَدَمٌ فَفَزِعُوا وَظَنُّوا أنَّهَا قَدَمُ النبيِّ ﷺ فَمَا وَجَدُوا أحَدًا يَعْلَمُ ذٰلِكَ حَتَّى قال لَهُمْ عُرْوَةُ لاَ وَاللَّهِ ما هِيَ قَدَمُ النبيِّ ﷺ ما هِيَ إلاَّ قَدَمُ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهُ * وعَنْ هِشَامٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها أنَّهَا أوْصَتْ عَبْدَ اللَّهِ بنَ الزُّبَيْرِ رضى اللَّهُ عنهما لاَتَدْفِنِّي مَعَهُمْ وَادْفِنِّي مَعَ صَوَاحِبِي بِالبَقِيعِ لاَ أُزَكَّى بِهِ أبَدًا *

146-....... Bize Alî (ibn Mushir), Hişâm ibn Urve'den; o da babası Urve ibnu'z-Zubeyr'den tahdîs etti (o, şöyle demiştir): el-Velîdu'bnu Abdilmelik zamânında (Halîfeliği 86-95 yılları arasıdır) Peygamber'in gömülü bulunduğu hücrenin bir duvarı yıkılınca, bunu yapmağa giriştiler. Bu sırada dizine kadar baldırı ile berâber bir ayak ortaya çıktı. Bu ayak, Peygamber'in ayağıdır zannederek, oradakiler (yânî Umer ibnu Abdilazîz ve berâberindekiler) korkup ağlaştılar. Ve hücrenin aslî vazıyyetini bilen bir kimse de bulamamışlardı. Nihâyet Zubeyr'in oğlu Urve, oradaki cemâate hitâben: Allah'a yemîn ederim ki, bu ayak Peygamber'in ayağı değildir Bu ayak ancak Umer ibn Hattâb'ın ayağıdır, dedi (ve böyle yemînle te'yîd ederek müşkili çözdü) [284].

---

284 Bu hadîs, Peygamber'in kabri hakkında târihî mühim bir hâdiseyi bildirmektedir. Hadîsin bâb başlığına delâleti şöyledir: Hadîs, Peygamber'in kendisinin ve ayağının kabir içinde olduğuna delâlet etmektedir. Başlık da Peygamber'in kabri hakkındadır.

Bu rivâyeti açıklayan diğer rivâyetlerden bâzıları şunlardır:

Hamavî, Ebû Bekr el-Âcurî'nin, hücrenin inşâsı hakkında Şuayb ibn İshâk vâsıtasıyle Hişâm ibn Urve'den şöyle rivâyet ettiğini bildiriyor: Umer ibn Abdilazîz zamânında halk, Peygamber'in kabrine doğru namâz kılmaya başlamıştı. Umer ibn Abdilazîz, buna mâni' olmak üzere bu üç kabrin bulunduğu Âişe hücresinin duvarını yükseltmek istedi. Eski duvarı yıktırdığında, diz kapağına kadar bir ayak görüldü. Umer ibn Abdilazîz ağlamağa başladı. Nihâyet Urve durumu aydınlattı ve: "Bu gördüğünüz, Umer ibn Hattâb'ın ayağıdır" dedi. Umer ibn Abdilazîz, Urve'nin bu sözünden son derece memnûn olup sevindi.

Ebû Bekr el-Âcurî'nin, Recâ el-Kindî (112)'den diğer bir rivâyetinde şöyle bildirilmiştir: Velîd ibn Abdilmelik, Umer ibn Abdilazîz'e bir mektûb gönderip, Peygamber'in kadınlarının hücrelerini satın alarak yıktırması ve Mescid'i genişletmesini emretmişti. Umer, odaları satın aldı ve kendisi Mescid'in bir köşesine oturup hücrelerin yıkılmasını emretti. .

Umer ibn Abdilazîz'in bu günkü kadar çok ağladığını hiç görmemiştim. Sonra Umer kabir üzerine istediği gibi bir hücre yaptırıp eski hücreyi yıktırınca,

Ve yine Hişâm'dan; o da babası Urve'den; o da halası Âişe'den olmak üzere geldi ki, Âişe, erkek kardeşi Abdullah ibnu'z-Zubeyr'e şöyle vasıyyet etmiştir: "Siz beni Rasûlullah ve iki halîfesinin yanına gömmeyiniz. Onların berâberinde gömülmek sebebiyle ebedî olarak tezkiye ve medh edilmeyeyim. Siz beni el-Bakî' mezarlığında gömülü bulunan kadın arkadaşlarımın (yânî Peygamber'in diğer kadınlarının) yanına gömün" [285].

١٤٧ ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا جَرِيرُ بنُ عَبْدِ الحَمِيدِ قال حدّثنا
حُصَيْنُ بنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ عَمْرِو بنِ مَيْمُونٍ الأَوْدِيِّ. قال رَأَيْتُ عُمَرَ بنَ
الخَطَّابِ رضِيَ اللَّهُ عنهُ. قال يا عَبْدَ اللَّهِ بنَ عُمَرَ اذْهَبْ إلَى أُمِّ المُؤْمِنِينَ
عَائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها فَقُلْ يَقْرَأُ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ عَلَيْكِ السَّلامَ ثُمَّ سَلْهَا أنْ
أُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيَّ قَالَتْ كُنْتُ أُرِيدُهُ لِنَفْسِي فَلأُوثِرَنَّهُ اليَوْمَ عَلَى نَفْسِي. فَلَمَّا
أَقْبَلَ قال لَهُ مالَدَيْكَ قال أَذِنَتْ لَكَ يا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ قال ما كانَ شَيْءٌ أَهَمَّ إِلَيَّ
مِنْ ذٰلِكَ المَضْجَعِ فاذَا قُبِضْتُ فاحْمِلُونِي ثُمَّ سَلِّمُوا ثُمَّ قُلْ يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بنُ
الخَطَّابِ فإنْ أَذِنَتْ لِي فادْفِنُونِي وَإلاَّ فَرُدُّونِي إلَى مَقَابِرِ المُسْلِمِينَ إنِّي لاَ أَعْلَمُ
أَحَدًا أَحَقَّ بِهٰذَا الأَمْرِ مِنْ هٰؤُلاَءِ النَّفَرِ الَّذِينَ تُوُفِّيَ رسولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ عَنْهُمْ
رَاضٍ فَمَنِ اسْتَخْلَفُوا بَعْدِي فَهُوَ الخَلِيفَةُ فاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا فَسَمَّى عُثْمَانَ
وَ عَلِيًّا وَطَلْحَةَ و الزُّبَيْرَ و عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ عَوْفٍ وَ سَعْدَ بنَ عَوْفٍ وَسَعْدَ
بنَ أَبِي وَقَّاصٍ وَ. وَلَجَ عَلَيْهِ شابٌّ مِنَ الأَنْصَا فقال أَبْشِرْ يا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ

üç kabir meydana çıktı. Bu kabirlerin üstündeki kumlar akıp yere inmişti. Umer bu vaziyetten müteessir olup, ağlayarak kumları toplamağa ve kabirleri bizzât düzeltmeye başladı. Recâ el-Kindî dedi ki: Ben:

— Yâ Emîr! Allah sana iyilik versin! Sen bu işi bizzât yapmak istersen halk da iştirâk eder. Sen birine emret de, o düzeltsin! dedim.

İstiyordum ki bana emretsin. Hâlbuki Umer, kölesi Muzâhim'e:

— Yâ Muzâhim, haydi kalk, düzle! diye emretti. Muzâhim düzeltti. Recâ dedi ki: Ebû Bekr'in kabri, Peygamber'in ortasına tesâdüf etmişti. Umer'in kabri de Ebû Bekr'in arkasında, Umer'in başı da Ebû Bekr'in ortası hizâsında bulunuyordu.

Bu husûsta daha geniş rivâyetler de vardır (*Umdetu'l-Kaarî,* IV, 250-252'den naklen *Tecrîd Ter.,* IV, 775-782).

285 Buhârî bunu diğer bir tarîkten senedli olarak el-İ'tisâm Kitâbı'nda da getirmiştir.

Bu hadîs, Hz. Âişe'nin derin, engin görüşünü, tevâzu' ve yüksek ferâgatini göstermektedir.

بُشْرَى اللَّهِ كانَ لَكَ مِنَ القَدَمِ فِى الاسْلاَمِ ما قَدْ عَلِمْتُ ثُمَّ اسْتُخْلِفْتَ
فَعَدَلْتَ ثُمَّ الشَّهَادَةُ بَعْدَ هٰذَا كُلِّهِ فقال لَيْتَنِى يا ابنَ أخِى وَذٰلِكَ كَفَافًا لاَ عَلَىَّ
وَلاَ لِى أُوصِى الخَلِيفَةَ مِنْ بَعْدِى بالمُهَاجِرِينَ الأَوَّلِينَ خَيْرًا أنْ يَعْرِفَ لَهُمْ
حَقَّهُمْ وَأنْ يَحْفَظَ لَهُمْ حُرْمَتَهُمْ وَأُوصِيهِ بِالأَنْصَارِ خَيْرًا الذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ
وَالإِيمَانَ أنْ يُقْبَلَ مِنْ مُحْسِنِيهِمْ وَيُعْفَى عَنْ مُسِيئِهِمْ وأُوصِيهِ بِذِمَّةِ اللَّهِ وَذِمَّةِ
رَسولِهِ ﷺ أنْ يُوفَى لَهُمْ بِعَهْدِهِمْ وَأنْ يُقَاتَلَ مِنْ وَرَائِهِمْ وَأنْ لاَ يُكَلَّفُوا فَوْقَ
طَاقَتِهِمْ *

147-....... Amr ibnu Meymûn el-Evdî şöyle demiştir: Umer ibnu'l-Hattâb'ı gördüm. O, Ebû Lu'lü' tarafından hançerle vurulduğu zamân oğlu Abdullah ibn Umer'e:

— Mü'minlerin Anası Âişe'ye git de ona: Umer ibnu'l-Hattâb sana selâm ediyor, de. Sonra iki arkadaşımın berâberinde gömülmekliğime ondan müsâade iste, dedi.

Âişe:

— Burayı ben kendim için ayırmıştım. Fakat bu gün elbette Umer'i nefsime tercîh ederim, dedi.

Abdullah dönüp geldiği zamân Umer ona:

— Yanında ne haber var? diye sordu.

Abdullah da:

— Ey Mü'minlerin Emîri! Âişe, arkadaşlarının yanına gömülmen için sana izin verdi, dedi.

Bunun üzerine Umer:

— Bugün benim için o yere gömülmemden başka, bana ehemmiyetli olan hiçbir iş ve arzû yoktur. Benim rûhum alındığı zamân, cenâzemi taşıyınız. Sonra Âişe'ye teslîm ediniz. Sonra: Umer ibnu'l-Hattâb sizden müsâade diler, deyin. Eğer benim orada gömülmeme müsâade ederse, beni orada gömünüz. Eğer müsâade etmezse, beni müslümânların kabirlerine götürüp orada gömünüz, diye vasıyyet etti.

(Bu sırada Umer'in yanına bâzı kimseler gelmiş ve: Ey Mü'minlerin Emîri! Yerine bir halîfe tavsiye etsen! demişlerdi. Umer bunlara hitâben:)

— Ben bu halîfelik makaamına, Rasûlullah'ın kendilerinden râzı olarak vefât ettiği şu kimselerden daha lâyık hiçbir kimse bilmiyorum. Bunlar aralarında kimi halîfe seçip kabûl ederlerse, benden sonra halîfe odur. Artık onun emirlerini dinleyiniz, dedi.

Ve Rasûlullah'ın kendilerinden râzı olduğu kimseler olarak şu

isimleri sıraladı: Usmân, Alî, Talha, Zubeyr, Abdurrahmân ibnu Avf, Sa'd ibnu Avf, Sa'd ibnu Ebî Vakkaas.

Bu sırada Ensâr'dan genç bir kimse Umer'in yanına girdi ve:

— Ey Mü'minlerin Emîri! Allah'ın senin hakkındaki lutûf ve inâyeti ile sevin. İslâm Dîni'ne girmekteki kıdeminden dolayı bilmekte olduğum bu kadar yüksek hizmetlerin vardır. Sonra halîfe seçildin ve adâlet ettin. Sonra bütün beşerî fazîletlerin ardından şehîdlik (rütbesini kazandın), diye tesellî etti.

Bunun üzerine Umer:

— Ey kardeşim oğlu! Bugün ben ondan, o da benden uzaklaşan bu halîfelik yok mu? Keşki bunun bana ne ikaabı, ne de sevâbı dokunsaydı. Benden sonraki halîfeyi seçmek için ilk muhâcirleri tavsiye ederim. Bu ilk muhâcirlerin haklarının tanınması, kendilerine yapılan hurmetin muhâfaza edilmesi çok hayır ve büyük isâbet olur. Sizlere Ensâr'a da hayırlı olmanızı tavsiye ederim. O Ensâr ki, hicretten evvel Medîne'de ikaamet etmişler, îmâna yardım ve yurd hazırlamışlardır. İşte bütün bunların iyilerinin iyilikleri kabûl edilmeli, kötülerinin kötülükleri ve kusûrları afvedilmeli. Size Allah'ın ve Rasûlü'nün ahd ve emânında olan bütün müslümânların (ve Kitâb ehli olanların) haklarına hurmetkâr olmanızı da tavsiye ederim. Bütün bunların hakları verilmeli, işleri görülmelidir. Mukaatele zarûrî olursa, bunların arkalarından mukaatele edilmelidir. Ve insanlara, tâkatlerinin üstünde teklîfler yüklememelidir [286].

٩٧ـ بابُ ما يُنْهى مِنْ سَبِّ الأَمْوَاتِ

97- ÖLÜLERE SÖVMEK VE KÖTÜLEMEKTEN NEHYEDİLMESİ BÂBI [287]

---

286 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, Umer'in Âişe'den, onun hücresi içinde Peygamber'in ve Ebû Bekr'in yanında gömülmek istemesi kıssasındadır.

Ayrıca bunda kabristanlarda, üzerlerine rahmet indiğinde rahmete nâil olmak; ziyâret edenlerin duâlarından faydalanmak için sâlih kimselerin kabirlerine komşu olmaya şiddetle arzû duymanın meşrûluğu; ölüm hâlinde olan kimseye yaptığı iyi şeyleri zikrederek tesellî edici sözler söylenebileceği; Umer'den sonra halîfeliğin bir şûrâ meclisine bırakılmış olduğu; Umer'in müslümân ve Kitâb ehli bütün insanlarla ilgili en mühim insan hakları maddelerini ihtivâ eden son derece kıymetli bir vasiyyet yapmış olduğu ve daha başka hükümler alınmıştır.

Bu hadîs ileride Usmân'ın menkıbeleri bâbında daha uzun bir metin ile gelecektir. Oradaki rivâyette bunlara ilâveten, Umer'in sabâh namâzında nasıl vurulduğu ve sahâbîlerin heyecânı ve nihâyet Usmân'ın şûrâ meclisi tarafından ittifâkla halîfe seçilmesi husûsları da bildirilmiştir.

287 *es-Sebb;* kesmek, ve bir kimsenin makadına dürtmek, sövmek ve kötülemek; duvarı sinirlemek ma'nâlarındadır *(Kaamûs Tercemesi).*

١٤٨ـ حدّثنا آدمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنِ الأَعْمَشِ عنْ مُجَاهِدٍ عنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنهَا قالَتْ قالَ النبيُّ ﷺ لاَ تَسُبُّوا الأَمْوَاتَ فانَّهُمْ قدْ أفْضَوْا إلَى ما قَدَّمُوا وَرَوَاهُ عَبْدُ اللهِ بنُ عَبْدِ القُدُّوسِ عنِ الأَعْمَشِ وَمُحَمَّدُ ابنُ أنَسٍ عنِ الأَعْمَشِ * تابَعَهُ عَلِيُّ بنُ الجَعْدِ وَابنُ عَرْعَرَةَ وَابنُ أبِى عَدِيٍّ عنْ شُعْبَةَ *

148- Bize Âdem ibn Ebî Iyâs tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şu'be, el-A'meş Süleymân ibn Mıhrân'dan; o da müfessir Mucâhid ibn Cebr'-den; o da Âişe'den tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir. Peygamber (S): *"Ölülere sövmeyiniz. Çünkü onlar, önden göndermiş oldukları amellerinin karşılıklarına ulaşmışlardır"* buyurdu [288].

Ve bu hadîsi Abdullah ibnu Abdilkuddûs es-Sa'dî er- Râzî, el-A'meş'ten ve Muhammed ibn Enes de yine el-A'meş'ten olmak üzere rivâyet etmişlerdir.

Bu hadîsi Şu'be'den rivâyet etmekte Âdem ibn Ebî Iyâs'a, Alî ibnu'l-Ca'd, Muhammed ibnu Ar'ara ve İbnu Ebî Adiyy ayrı ayrı mutâbaat etmişlerdir [289].

٩٨ـ بابُ ذِكْرِ شِرارِ المَوْتَى

98- ÖLÜLERİN ŞERRLİLERİNİ ANMAK BÂBI [290]

١٤٩ـ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصٍ قال حدّثنا أبِى قال حدّثنا الأَعْمَشُ

---

288 Bu hadîsteki "sebb"ten maksad, ölünün kötülüklerini sayıp dökerek, hayırsız ve fazîletsiz bir kimse olduğunu ortaya koymaktır. Bu sûretle ölünün günâhlarını ve ayıplarını zikretmek nehyedilmiştir. Bu nehyin gerekçesi de, ölenlerin hayâtlarında yaptıkları her şeyin karşılığına kavuşmuş bulunmaları; binâenaleyh kötülemenin boş ve luzumsuz olduğu, hattâ bu kötülükleri söylemenin onların diri olan yakınlarını üzüp, İslâm topluluğu içinde yersiz ve zararlı olan bir ayrılık sebebi olabileceği gibi husûslardır.

Ebû Dâvûd ile Tirmizî, *Sünen*'lerinde Abdullah ibn Umer'den Peygamber'-in: "اُذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ وَكُفُّوا عن مَسَاوِيهِم = *Ölülerinizin iyiliklerini anınız da kötülüklerinden dillerinizi tutunuz*" buyurduğunu rivâyet etmişlerdir.

289 Bu mutâbaalardan Alî ibnu'l-Ca'd'ınkini Buhârî, Rıkaak Kitâbı'nda; İbnu Ar'-ara'nın mutâbaatını Gusül Kitâbı'nda; İbnu Adiyy'in mutâbaatını da el-İsmâîlî senedleriyle rivâyet etmişlerdir.

290 Buhârî, İslâm'a zarar verenlerin, İslâm'ı körletmek yolunda tertîbler ve tuzaklar yapanların bu kötülüklerinin söylenmesi ve onların açtığı kötü çığırların yok edilmesinin cevâzını anlatmak için geçen bâbın ardından bunu getirmiştir.

قال حدّثنا عَمْرُو بنُ مُرَّةَ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما.
قال قال أبُو لَهَبٍ عَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّهِ لِلنَّبِيِّ ﷺ تَبًّالَكَ سائِرَ اليَوْمِ فَنَزَلَتْ تَبَّتْ
يَدَا أبِى لَهَبٍ وَتَبَّ *

149-....... Bize Amr ibnu Murre, Saîd ibnu Cubeyr'den; o da İbnu Abbâs'tan tahdîs etti ki, İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Allah'ın la'neti üzerine olası Ebû Leheb Abdu'l-Uzza ibn Abdilmuttalib, Kureyş'i Safâ üzerinde topladığı günün bakıyyesinde Peygamber(S)'e hitâben: "Tebben leke(= Yûh sana, helâk ve ziyân sana)" demişti. İşte bunun üzerine: ***"Ebû Leheb'in iki eli kurusun, kendisi de kurudu helâk oldu"*** sûresi indi [291].

---

291 Peygamber (S) *"En yakın hısımlarını uyandır!"*(eş-Şuarâ:214) âyeti indiği zamân, Safâ tepesine çıkıp Kureyş'e nidâ etmiş ve onlara İslâm'a girmeyi öğütlemişti. İşte o gün amucası Ebû Leheb: "Tebben leke = Yûh sana, bizi bunun için mi buraya topladın?" diye ağzını bozmuştu. Bunun üzerine Tebbet Sûresi inmiş ve Ebû Leheb, ebedî olarak İlâhî rahmetten uzak kalmıştır. Bu sûre bütün devirlerde Ebû Leheb tıynetinde olanların, onun şahsında rahmetten uzak kalacaklarını insanlığa îlân etmektedir.

Hadîsin, sahâbîninin mürseli olduğu, çünkü İbn Abbâs'ın o vakit küçük bir çocuk olduğu ve la'net sözünü İbn Abbâs'ın söylediği husûsları da dikkatten kaçırılmamalıdır. Bu hadîs, eş-Şuarâ:214 âyetinin tefsîri sırasında tekrar gelecektir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٥ ــ كِتَابُ الزكاة

25- KİTÂBUZ-ZEKÂT

(Zekât Kitâbı)

١ ــ بابُ وُجوبِ الزَّكَاةِ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وآتُوا الزَّكَاةَ
* وقال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما حدّثنى أَبُو سُفْيَانَ رضَى اللَّهُ عنهُ
فَذَكَرَ حَدِيثَ النَّبِيِّ ﷺ فقال يأمُرُنا بِالصَّلاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصِّلَةِ وَالعَفَافِ *

1- ZEKÂTIN VÂCİB OLMASI BÂBI

Ve Yüce Allah'ın şu kavli:

"Namâzı dosdoğru kılın, zekâtı verin..."

(en-Nûr: 56; el-Mucâdile: 12) [1]

Ve İbn Abbâs (R) şöyle dedi: Bana Ebû Sufyân (R) tahdîs edip, Peygamber'in hadîsini zikretti: Kendisi Hırakl'e "Muhammed bize namâz kılmamızı, zekât

1 Buhârî zekâtın farz olduğuna delîl olmak üzere Kur'ân'daki iki âyeti zikretmiştir. Bu âyetlerin tamâmı şöyledir:

"Namâzı dosdoğru kılın; zekâtı verin; o Rasûl'e itâat edin. Tâ ki ilâhî rahmete kavuşturulasınız"(en-Nûr:56);

"... O hâlde namâzı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Rasûlü'ne itâat edin. Allah ne yaparsanız hakkıyle haberdârdır" (el-Mucâdile: 13).

vermemizi, hısımlarla ilgilenmemizi, iffetli olmamızı emrediyor" demiştir [2].

١ ـ حدّثنا أبو عاصمٍ الضحّاكُ بنُ مَخْلَدٍ عنْ زَكرِيّاءَ بنِ إسْحاقَ عنْ يَحْيَ بنِ عَبْدِ اللّهِ بنِ صَيْفِيٍّ عنْ أبي مَعْبَدٍ عنِ ابنِ عَبّاسٍ رضي اللّهُ عنهما أنّ النبيَّ ﷺ بَعثَ مُعاذًا رضى اللّهُ عنهُ إلَى اليَمنِ فقالَ ادْعُهُمْ إلى شَهادَةِ أنْ لاإلٰهَ إلاّ اللّهُ وَأنّي رسولُ اللّهِ فانْ هُمْ أطَاعُوا لِذلِكَ فأعْلِمْهُمْ أنَّ اللّهَ قَدِ افْتَرضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَواتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فانْ هُمْ أطَاعُوا لِذلِكَ فأعْلِمْهُمْ أنَّ اللّهَ افْتَرضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أمْوالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أغْنِيائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرائِهِمْ *

1-....... İbn Abbâs(R)'tan (o, şöyle demiştir): Peygamber (S) Muâz ibn Cebel'i Yemen'e gönderirken, ona: "*Yemenliler'i* (evvelâ) *Allah'tan başka ibâdete lâyık bir tanrı olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet etmeye da'vet et. Eğer bu iki şehâdeti kabûl ederlerse, bu defa Allah'ın her gece ve gündüzde üzerlerine beş vakit namâz farz kıldığını onlara bildir. Eğer onlar bu namâz farzına itâat ederlerse, bu defa onlara mallarında Allah'ın zekât farz kıl-*

---

2 Bu İbn Abbâs hadîsi, Vahy Kitâbı'nda uzun bir metin ile geçmişti; burada onun sâdece zekât bahsine dâir fıkrası getirilmiştir.

Hicretin yedinci yılında bir ticâret kaafilesiyle Şâm'da bulunan Ebû Sufyân ile Roma İmparatoru Hırakliyus arasında yapılan konuşmada, Hırakliyus tercemânı vâsıtasıyle Ebû Sufyân'a Muhammed'in hâlleri ve söyledikleri şeyler hakkında bir takım suâller sormuş, cevâblar almıştı. Bu suâl ve cevâblardan biri şöyledir:

Hırakliyus:

— Peki, Muhammed size ne emrediyor? dedi.

Ebû Sufyân:

— Bize yalnız bir Allah'a ibâdet ediniz, hiçbir şeyi O'na ortak etmeyiniz, dedelerinizin ibâdet ettiğini terk ediniz, diyor. Bize namâzı, sadakayı, yâni zekâtı, doğru sözlülüğü, iffetli olmayı, hısımlara ilgiyi devâm ettirmeyi emrediyor, dedi.

el-Vucûb: Lâzım olmak ma'nâsınadır ki, murâd subût ve temekkün vechile lâzım olmaktan ibârettir; ikinci bâbdandır. Müellifin *el-Basâir*'de beyânı üzere, vucûb maddesi "sukût(= düşmek)" ve "vukû'(= vâkı' olmak)" ma'nâsına konulmuştur...

el-İffet, el-Affu ve'l-Afâfu: Çirkinliklerden ve harâm kılınmış şeylerden perhîz edip geri durmak ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.)*

el-Vasl, es-Sıla, el-Vusûl: Bir nesneyi bir nesneye ulaştırıp bitiştirmek ve eklemek; bir nesneye erişip ulaşmak; bitişiklik ve ulaşıklık; bir nesneyi bir nesneye ekleyip bitiştiren şey ma'nâlarına gelir *(Kaamûs Ter.)*

dığını bildir. Bu zekât, zenginlerinden alınır ve fakîrlerine verilir" buyurdu [3].

٢ــ حدّثنا حَفصُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنِ ابنِ عُثْمَانَ ابنِ عَبْدِ اللّهِ بنِ مَوْهَبٍ عنْ مُوسٰى بنِ طَلْحَةَ عنْ أبِي أيُّوبَ رضى اللّهُ عنهُ أنَّ رَجُلاً قال لِلنبيِّ ﷺ أخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الجَنَّةَ قال مالَهُ مالَهُ وَقالَ النبيُّ ﷺ أَرَبٌ مالَهُ تَعْبُدُ اللّهَ وَلاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصِلُ الرَّحِمَ . وقال بَهْزٌ حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عُثْمَانَ وَأبُوهُ عُثْمَانُ بنُ عَبْدِ اللّهِ أنَّهُمَا سَمِعَا مُوسٰى بنَ طَلْحَةَ عنْ أبِي أيُّوبَ بِهٰذَا * قال أبُو عَبْدِ اللّهِ أخْشٰى أنْ يَكُونَ مُحَمَّدٌ غَيْرَ مَحْفُوظٍ إنَّمَا هُوَ عَمْرٌو *

2-....... Bize Şu'be, İbni Usmân ibn Abdillah ibn Vehb'den; o da Mûsâ ibn Talha'dan; o da Ebû Eyyûb(R)'dan tahdîs etti (O, şöyle demiştir): Bir kimse Peygamber'e:

— Bana, kendimi cennete girdirecek bir amel haber ver! dedi.

Orada bulunanlar:

— Buna ne oluyor? Bunun ne dileği var ki? dediler.

Peygamber:

— *"Bu, bir hâcet sâhibidir; nesi olacak"* buyurdu da, o sorana karşı: *"Allah'a ibâdet edersin ve O'na hiçbir şeyi ortak kılmazsın; namâzı kılarsın, zekâtı verirsin, hısımlığa* (iyilik) *ekler durursun"* buyurdu [4].

---

3 Muâz ibn Cebel, Yemen'e vâlî ve muallim olarak Peygamber tarafından gönderilmiş ve kendisine hadîsteki ve diğer hadîslerdeki ta'lîmât verilmişti. Gönderilişi dokuz veyâ onuncu hicret yılında olduğu bildirilmiştir.

Hadîsteki "sadaka", zekât ma'nâsınadır. Nitekim "إنّما الصَدَقَات للفقراء = *Sadakalar ancak fakîrlere mahsûstur*" (et-Tevbe:60) âyetinde de sadaka, zekât ma'nâsınadır.

4 Hadîsin bâb başlığına hüccet olan kısmı *"Zekâtı verirsin"* cümlesidir. Bu hadîste cennete girmeye sebeb olacak mühim işlerden *"Hısımlara hısımlık ilgisini ekleyip durmak"* fıkrası da vardır. Hısımlar arasında sıkı bağlar bulunursa, onlarda devâmlı bir birlik, nizâm ve sağlamlık bulunur. Böyle birbirine bağlı âileler, boylar.. ve topluluklardan meydana gelen büyük topluluk ve milletler de aynı şekilde birbirlerine sağlam ilgilerle bağlı, birlikli, dirlikli, kuvvetli bir durumda bulunmuş olurlar. Yânî bu ilgi ve irtibât, ferdler ve cem'iyetin huzûr, birlik ve dirliğine en mühim bir te'mînâttır. Çünkü bu ilgi ile ferdî ve âilevî ihtiyâçlar giderilecek, sıkıntılar yok edilecek; böylece toplumun ma'rûz kalacağı parçalanma ve ayrılmalar önlenmiş olacaktır.

Ve Behz ibn Esed şöyle demiştir: Bize Şu'be tahdîs edip şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Usmân ve onun babası Usmân ibn Abdillah tahdîs ettiler ki, bu ikisi de Mûsâ ibn Talha'dan işitmişler; o da Ebû Eyyûb'dan bu hadîsi işitip rivâyet etmiştir [5].

Ebû Abdillah el-Buhârî: Muhammed isminin hıfz edilmemiş olmasından endîşe ederim, çünkü o, Amr'dır dedi [6].

٣ــ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ قال حدّثنا عَفَّانُ بنُ مُسْلِمٍ قال حدّثنا وُهَيْبٌ عَنْ يَحْيَ بنِ سَعِيدِ بنِ حَيَّانَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى النبىَّ ﷺ فقال دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُهُ دَخَلْتُ الجَنَّةَ قال تَعْبُدُ اللّهَ لاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ المَكْتُوبَةَ وَتُؤَدِّى الزَّكَاةَ المَفْرُوضَةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ قال وَالَّذِي نَفسِي بِيَدِهِ لاَأَزِيدُ عَلَى هٰذَا فَلَمَّا وَلَّى قال النبىُّ ﷺ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هٰذَا»

3-....... Bize Vuheyb (ibn Hâlid), Yahyâ ibn Saîd ibn Hayyân'dan; o da Ebû Zur'a'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti (Ebû Hureyre -R- şöyle demiştir): Peygamber'e bir bedevî Arab geldi ve:

— Bana, öyle bir işe delâlet et ki, ben onu işleyince cennete girebileyim, dedi.

Peygamber (S):

— *"Allah'a hiçbir şeyi ortak kılmıyarak, yalnız Allah'a ibâdet edersin, farz yazılan namâzı kılarsın, farz kılınmış olan zekâtı verirsin ve ramazân orucunu tutarsın"* buyurdu.

Bedevî Arab:

— Nefsim elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki, ben senden işittiğim bu ibâdetler üzerine bir artırma yapmam, dedi de arkasını dönüp gidince, Peygamber:

— *"Kim, cennet ehlinden bir kimseye bakması kendisini sevindirecekse, işte şu zâta baksın!"* buyurdu [7].

---

5 Bu isnâdda Şu'be, İbnu Usmân'ın isminin Muhammed olduğunu bildirmiştir.

6 Buhârî bu ifâdesiyle İbn Usmân'ın isminin Amr ibn Usmân olduğunu bildirip, Şu'be'nin bu ismi zabt etmekte bir tereddüdü olabileceğini açıklamış oluyor. Çünkü bu hadîs, diğer rivâyet yollarında Amr ibn Usmân'dan hıfz edilmiş bulunuyor.

7 Hadîsin bâb başlığına delâleti meydandadır. Bu suâli soran bedevînin Ebû'l-Mugîre Sa'd ibnu'l-Ahrem olduğu bildirilmiştir. Kendi kabîlesinin elçisi olarak Peygamber'e gelmiş, bu suâli sormuş ve İslâm'ın esaslarını ve en mühim farzlarını öğrenip, yine kavmine dönmüştür.

Taberânî'den *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'indeki rivâyette bu Ebû'l-Mugîre: Rasû-

٤ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ عنْ يَحْيَ عنْ أبِى حَيَّانَ قال أخبرنى أبو زُرْعَةَ عنِ النبىِّ ﷺ بهٰذَا *

4- Bize Müsedded, Yahyâ el-Kattân'dan; o da Ebû Hayyân'dan tahdîs etti. Bu Ebû Hayyân Yahyâ ibn Saîd: Bana Ebû Zur'a, bu hadîsi Peygamber(S)'den olmak üzere haber verdi, demiştir [8].

٥ــ حدّثنا حَجَّاجٌ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ قال حدّثنا أبو جَمْرَةَ قالَ سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهُمَا يَقُولُ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ القَيْسِ عَلَى النبىِّ ﷺ فقالُوا يا رسولَ اللّهِ إنَّ هٰذَا الحَىَّ مِنْ رَبِيعَةَ قَدْ حَالَتْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ وَلَسْنَا نَخْلُصُ إلَيْكَ إلاَّ فِى الشَّهْرِ الحَرَامِ فَمُرْنا بِشَيْءٍ نَأْخُذُهُ عَنْكَ وَنَدْعُوا إلَيْهِ مَنْ وَرَاءَنَا قال آمُرُكُمْ بِأرْبَعٍ وأنْهَاكُمْ عنْ أرْبَعٍ الإيمانِ بِاللّهِ وَشَهَادَةِ أنْ لاَإلٰهَ إلاَّ اللّهُ وَعَقَدَ بِيَدِهِ هٰكَذَا وَإقَامِ الصَّلاَةِ وَإيتَاءِ الزَّكَاةِ وَأنْ تُؤَدُّوا خُمُسَ ما غَنِمْتُمْ وَأنْهَاكُمْ عنِ الدُّبَّاءِ وَالحَنْتَمِ وَالنَّقِيرِ وَالمُزَفَّتِ. وقال سُلَيْمَانُ وَأبُو النُّعْمَانِ عنْ حَمَّادٍ الإيمَانُ بِاللّهِ شَهَادَةُ أنْ لاَإلٰهَ إلاَّ اللّهُ *

5-....... Bize Hammâd ibnu Zeyd tahdîs edip şöyle dedi: Bize Ebû Hamze (Nasr ibn İmrân) tahdîs edip şöyle dedi: Ben İbn Abbâs(R)'tan işittim, şöyle diyordu: Abdu'l-Kays hey'eti Peygamber'e geldiler ve:

— Yâ Rasûlallah! Bu topluluk Rabîa kabîlesindendir. Seninle bizim aramıza Mudâr kâfirleri girmiştir. Biz sana yalnız harâm ay içinde ulaşabiliriz. O hâlde sen bize kestirme birşey emret de bizler

---

lullah'a geldim, dedim ki, diye söze başlıyor ve Peygamber'in cevâben saydığı farzlar arasında şunu da ziyâde olarak rivâyet ediyor: *"Kendine gelmesini arzu ettiğin her hayr ve ni'metin, insanlar için de olmasını arzû edersin; sana gelmesini istemediğin her şerr ve zararı, insanlar hakkında da istemez ve insanları ondan bırakırsın"* buyurdu.

Müslim'deki rivâyette bu zât: "Bu senden işittiklerim üzerine hiçbir artırma yapmam, bunlardan da hiçbir eksiltme yapmam" demiştir.

8 Buhârî bundan evvelki hadîste râvîyi Yahyâ ibn Saîd ibn Hayyân diye ismiyle zikretmişti; burada ise Ebû Hayyân diye künyesiyle zikretmiştir.

Yahyâ el-Kattân bu hadîsi Ebû Hayyân'dan görüldüğü gibi mürsel olarak rivâyet etmiştir. Çünkü Ebû Zur'a tâbiîdir ve Ebû Hureyre'yi zikretmemiştir. Böyle olunca Vuheyb'e muhâlefet etmiş oluyor. Buhârî'nin Vuheyb hadîsinden sonra bu tarîki getirmesi, illetin yaralayıcı olmadığını bildirmek içindir. Çünkü Vuheyb hâfızdır ve bundan dolayı onun hadîsini daha önce getirmiştir. Binâenaleyh bu tarîkten gelen hadîs dahi hakîkatte mürsel değil, sahîh bir hadîstir.

onu senden alalım ve arkamızda kalan kimselerimizi de ona çağıralım, dediler.

Rasûlullah (S):

— *"Ben size dört şey emrediyor ve dört şeyden de nehyediyorum: Allah'a îmân etmek ve* ***Lâ ilâhe ille'llah*** (= Allah'tan başka tanrı yoktur hakîkatine) *şehâdet etmek"* buyurdu ve (parmağını) eliyle şöyle bağladı; devâmla: *"Namâzı kılmak, zekâtı vermek ve ganîmet aldığınız şeylerin beşte birini* (devlete) *vermenizdir. Ve sizleri dubbâ', hantem, nakîr ve müzeffet* (denilen kablarda yapılan içkiler)*den nehyediyorum"* buyurdu.

Ve Süleymân ibn Harb ile Ebu'n-Nu'mân Muhammed ibnu'l-Fadl es-Sedûsî, Hammâd ibn Zeyd'den; *"Allah'a îmân,* ***Lâ ilâhe ille'llah*** (= Allah'tan başka tanrı yoktur) *diye şehâdet etmektir"* şeklinde söylemişlerdir [9].

٦ــ حدّثنا أبو اليَمَانِ الحَكَمُ بنُ نافعٍ قال أخبرنا شُعَيْبُ بنُ أبي حَمْزَةَ عنِ الزُّهْرِيِّ قال حدّثنا عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ رضي اللَّهُ عنهُ . قال لَمَّا تُوُفِّيَ رسولُ اللَّهِ ﷺ وكانَ أبو بَكْرٍ رضي اللَّهُ عنهُ وكفرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ العَرَبِ فقال عُمَرُ رضي اللَّهُ عنهُ كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قال رسولُ اللَّهِ ﷺ أُمِرْتُ أنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَإلٰهَ إلاَّ اللَّهُ فَمَنْ قالَهَا فقَدْ عَصَمَ مِنِّي مالَهُ وَنَفْسَهُ إلاَّ بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلى اللَّهِ فقال وَاللَّهِ لأُقاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلاَةِ والزَّكَاةِ فانَّ الزَّكاةَ حَقُّ المَالِ وَاللَّهِ لَوْ مَنَعُونِي عَنَاقًا كانُوا يُؤَدُّونَهَا إلَى رسولِ اللَّهِ ﷺ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلى مَنْعِهَا. قال عُمَرُ رضي اللَّهُ عنهُ فَوَاللَّهِ ما هُوَ إلاَّ أنْ قَدْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَ أبي بَكْرٍ رضي اللَّهُ عنهُ فَعَرفْتُ أنَّهُ الحَقُّ *

6-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) vefât ettiği zamân, Ebû Bekr halîfe olup Arab kabîlelerinden bâzıları kâfirliğe dönerek tekrar kâfir olduklarında (onlara karşı ordu sevkine giriştiğinde) Umer, Ebû Bekr'e hitâben:

---

9 Buhârî, Süleymân ibn Harb'ın hadîsini Mağâzî Kitâbı'nda; Ebu'n-Nu'mân'ın hadîsini ise Hums Kitâbı'nda senedleri ile rivâyet etmiştir.

Bu hadîs, şimdiye kadar Îmân Kitâbı ve daha birkaç yerde geçmiş ve ilgili açıklamalar oralarda verilmişti. Hadîsin buradaki başlığa delîl olan kısmı, Abdu'l-Kays hey'etine emredilen dört İslâmî temelden birinin zekât vermek maddesi olmasıdır.

— Sen bu insanlara nasıl kıtâl yaparsın? Hâlbuki Rasûlullah (S): *"Ben insanlar **Lâ ilâhe ille'llâh...*** (= Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir) *deyinceye kadar onlarla harb yapmakla emr olundum. Kim bu sözü söylerse, artık o kimse İslâm kaanûnunun hakkı karşılığı olmak müstesnâ, benden malını ve canını korumuş olur.* (Gizli günâhlarının) *hesâbı ise Allah'a âiddir"* buyurmuştur, dedi.

Ebû Bekr de Umer'e karşı:

— Allah'a yemîn ederim ki, ben namâz ile zekât vermek arasını ayıran kimselerle muhakkak harb ederim. Çünkü zekât, mâlî bir hakktır. Allah'a yemîn ederim ki, bunlar Allah'ın Rasûlü'ne veregeldikleri bir dişi oğlağı (yânî umûmî olarak zekâtı) benden men' ederlerse, bu zekâtı men' etmek suçundan dolayı onlarla muhakkak harb ederim, dedi.

Bunun üzerine Umer:

— Vallâhi bu mürtedlerle harb edilmesi hakkındaki hüküm, Allah'ın Ebû Bekr'in göğsünü, gönlünü açıp genişletmiş olmasındandır. Ben bu sâyede onlarla harb etmenin hakk olduğunu öğrendim, dedi [10].

٢ـ بابُ البَيْعَةِ عَلَى إِيتَاءِ الزَّكَاةِ فانْ تَابُوا وَأَقَامُوا
الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِى الدِّينِ

2- ZEKÂT VERMEK ÜZERE BEY'AT EDİP AHİDLEŞMEK BÂBI

"... Eğer tevbe ederler, namâzı kılarlar ve zekâtı verirlerse, artık onlar dînde sizin kardeşlerinizdirler" (et-Tevbe: 11) [11].

10 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır.

Ebû Bekr'in "Zekât mâlî bir hakktır" sözüyle Tevhîd Kelimesi'nin mal, can masûniyetini gerekli kılması, ancak Tevhîd ve İslâm şartlarının yerine getirilmesine bağlıdır. Namâz, zekât gibi iki şarta bağlı olan masûniyet, bunlardan yalnız biri ile hâsıl olmaz demek istemiştir. Böylece İslâm'ın bütünlüğünü, çelikleşen irâdesiyle korumuştur. Ebû Bekr'in bu isâbetli kararının doğruluğu Umer tarafından da anlaşılıp i'tirâf edilmiş ve böylece Ebû Bekr'in engin ve keskin görüşü dile getirilmiştir.

11 Buhârî bu âyeti bâb başlığını te'yîd etmek için getirmiştir. Bundan evvelki ve sonrakiyle berâber tamâmı maâlen şöyledir:

"Onlar bir mü'min hakkında ne bir yemîn, ne de bir vecîbe gözetip tanımazlar. Onlar taşkınların tâ kendileridir. (Bununla berâber) ***eğer tevbe ederler, namâz kılarlar ve zekât verirlerse, artık onlar dînde sizin kardeşlerinizdir. Biz âyetleri bilecek bir kavm için açıklarız. Eğer ahidlerinden sonra yine andlarını bozarlar ve dîninize saldırırlarsa, bütün küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onlar andları olmayan adamlardır.*** (Bu sûretle) ***umabilirsiniz ki vazgeçer-***

٧ـ حدّثنا ابنُ نُمَيْرٍ قال حدّثنى أبى قال حدّثنا إسْمَاعِيلُ عنْ قَيْسٍ.
قال قال جَرِيرُ بنُ عبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهُ بايَعْتُ النبيَّ ﷺ عَلَى إقام الصَّلاَةِ
وَإيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ *

7-....... Kays şöyle demiştir: Cerîr ibnu Abdillah el-Becelî (R): Ben Peygamber(S)'e namâz kılmak, zekât vermek ve her müslümâna hayır isteyici olmak üzere bey'at ettim, demiştir [12].

٣ـ بابُ إثْمِ مانِعِ الزَّكَاةِ وَقَوْلِ اللّهِ تَعَالَى وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ
الذَّهَبَ وَالفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أليمٍ يَوْمَ
يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِباهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا
ما كَنَزْتُمْ لأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

3- ZEKÂT VERMEYEN KİMSENİN GÜNÂHI BÂBI

Ve Yüce Allah'ın şu kavli:

"... *Altını, gümüşü yığıp biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar, işte bunlara pek acıtıcı bir azâb muştula! O gün bunlar, üzerlerinde, cehennem ateşinin içinde kızdırılacak da o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak; işte bu nefisleriniz için toplayıp sakladıklarınız! Artık saklayıp istifçilik ettiğiniz bu nesneleri tadın! denilecek*" (et-Tevbe: 34-35) [13]

٨ـ حَدَّثنا الحَكَمُ بنُ نافِعٍ قال أخبرنا شُعَيْبٌ قال حدّثنا أبو الزِّنادِ

---

ler" (et-Tevbe: 10-12). Yânî İslâm'da harbin hedefi katl değil, ıslâh edip düzeltmektir.

Bu âyet, küfürden tevbeye ve dînde İslâm kardeşliğine nâil olmaya ancak namâzı kılan ve zekâtı veren kimselerin gireceğini ifâde etmektedir. İslâm bey'atı ancak zekât vermekle bütünlenecek ve zekâtı men' eden de ahdini bozmuş olacaktır. Peygamber'in bey'atının içine aldığı herşey de vâcib'dir.

12 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. Bu hadîs, Îmân Kitâbı'nın sonunda da geçmişti. Râvî Cerîr ibn Abdillah en son müslümân olanlardan olduğu için, bu bey'atı çok ehemmiyetlidir ve hükmün ebedîliğinin te'mînâtıdır.

13 Bu âyetler zekât vermeyenler, ferdî ve ictimâî yardımlaşmadan geri duranlar, istifçiler, servetlerini Hakk yolunda harcamayanlar hakkında inmiştir. Bâzı âlimler bunun Kitâb ehli milletler hakkında indiğini ileri sürmüşlerse de, cumhûr hem Kitâb ehli olanlar, hem müslümânlar hakkındadır, demişlerdir.

أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ هُرْمُزَ الأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ يقُولُ قال النبىُّ ﷺ تَأْتِى الإِبِلُ عَلَى صَاحِبِهَا عَلَى خَيْرِ ما كانَتْ إِذَا هُوَ لَمْ يُعْطِ فِيهَا حَقَّهَا تَطَؤُهُ بِأَخْفَافِهَا وَتَأْتِى الغَنَمُ عَلَى صاحِبِهَا عَلَى خَيْرِ ما كانَتْ إِذَا لَمْ يُعْطِ فِيهَا حَقَّهَا تَطَؤُهُ بِأَظْلاَفِهَا وَتَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا قال ومِنْ حَقِّهَا أَنْ تُحْلَبَ عَلَى المَاءِ قال وَلاَ يَأْتِى أَحَدُكُمْ يَوْمَ القِيَامَةِ بِشَاةٍ يَحْمِلُهَا عَلَى رَقَبَتِهِ لَهَا يُعَارٌ فَيَقُولُ يَا مُحَمَّدُ فأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا قَدْ بَلَّغْتُ وَلاَ يَأْتِى بِبَعِيرٍ يَحْمِلُهُ عَلَى رَقَبَتِهِ لَهُ رُغَاءٌ فَيَقُولُ يَا مُحَمَّدُ فأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا قَدْ بَلَّغْتُ *

8-....... Ebû Hureyre (R) şöyle diyordu: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Sâhibi, kendisindeki zekât hakkını vermediği zamân deve, kıyâmet günü en kuvvetli hâliyle sâhibinin üzerine gelir ve onu tabanlarıyle çiğner. 'Koyun' da kendisindeki zekât hakkını vermediği zamân en kuvvetli ve besili hâliyle sâhibi üzerine gelir ve tırnaklarıyle onu çiğner, boynuzlarıyle da ona vurur".*

Peygamber devâmla buyurdu: *"Bu hayvanların haklarından birisi de su başlarında sütlerinin sağılması* (ve oradakilere sadaka edilmesi)*dır"* [14].

Yine Peygamber şöyle buyurdu: *"Sakın sizden hiçbiriniz kıyâmet günü zekâtını vermediği davarını omuzunda bağırır hâlde taşıyıp gelmesin ve* (yardım isteyerek): *Ya Muhammed! demesin. O zamân ben ona: Ben senin için hiçbirşey yapmaya mâlik değilim; ben* (ilâhî emirleri) *teblîğ etmişimdir, derim. Yine sizden hiçbiriniz zekâtını vermediği devesini böğürür hâlde omuzu üzerinde taşıyarak gelmesin ve: Yâ Muhammed! demesin. Ben ona: Ben senin lehine hiçbirşeye mâlik olamıyorum; ben* (Allah'ın emir ve nehiylerini) *teblîğ etmişimdir, derim"* [15].

---

14 "Su başında sağılma hakkı" sürü sâhiblerinin sürülerini su başlarına getirdiklerinde sütlerinden bir mikdârını sağıp orada bulunan fakîrlere, yolculara sadaka yapmalarıdır. Şârih İbn Battâl dedi ki: Bu bir ikrâm hakkıdır, musâvât hakkıdır; farz demek değildir; terkine cezâ terettüb etmez. Su başında süt tasadduk etmek Arablar'ın âdeti idi. Bunun için fakîrler ve zaîfler su başlarında bunu bekler dururlardı.

Bu hadîsten iki nevi' hakk sâbit oluyor: Farz olan zekât, farzın gayrı hakk. Süt, ikinci nevi' hakk ve iyi ahlâk cümlesinden oluyor. Farz kılınan hakk hudûdlandırılmıştır; farz kılınmayan hakk ise hudûdlandırılmamıştır.

15 Bu hadîs, deveden, sığırdan, davardan zekât verilmesinin vâcib olduğuna delâlet eder. Yalnız keyfiyet ve mıkdârı burada bildirilmemiştir. Bu husûslar ileride gelecek hadîslerle bildirilecektir.

٩ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ قال حدّثنا هاشِمُ بنُ القَاسِمِ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِى صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ . قال قال رسولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ آتاهُ اللَّهُ مالاً فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ يَوْمَ القِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ لَهُ زَبِيبَتَانِ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ القِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ يَعْنِى شِدْقَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا مالُكَ أَنَا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلا لاَيَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ الآيَةَ *

9-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Kim ki, Allah kendisine mal verir de o malın zekâtını vermezse, kıyâmet gününde zekâtı verilmeyen mal, sâhibi için çok zehirli erkek bir yılan sûretine konulur. Bu yılanın iki gözü üstünde iki nokta vardır. Bu azgın yılan kıyâmet gününde mal sâhibinin boynuna gerdanlık yapılır. Sonra yılan ağzı ile sâhibinin çenesini iki tarafından yakalar. Sonra: Ben senin* (dünyâda çok sevdiğin) *malınım; ben senin hazînenim, der"*. Ebû Hureyre dedi ki: Bundan sonra Rasûlullah şu maâldeki âyeti okudu: ***"Allah'ın fadlından kendilerine verdiğini*** (harcamakta) ***cimrilik edenler, sakın bunun kendileri için bir hayr olduğunu sanmasınlar. Bil'akis bu, onlar için bir şerrdir. Onların cimrilik ettikleri şey, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır. Allah ne yaparsanız hakkıyle haberdârdır"*** (Âlu İmrân: 180) [16].

٤ــ بابٌ ما أُدِّيَ زَكاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ لِقَوْلِ النبىِّ ﷺ لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ . وقال أحمدُ بنُ شَبِيبِ بنِ سَعِيدٍ حدثنا أبى عَنْ يُونُسَ عنِ ابنِ شِهَابٍ عَنْ خَالِدِ بنِ أَسْلَمَ قال خَرَجْنَا مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بنِ

---

16 Hadîsteki mal ta'bîri umûmî bir lâfız olduğu için, altın, gümüş, ticâret metâ'ları gibi bütün zekât mallarını şâmildir. Hadîs, bütün bu malların zekâtını vermeyenlerin uğrayacakları azâbı anlatmaktadır.Hadîsin sonunda Peygamber'in okuduğu âyet, anlatılan hakîkati pek güzel te'kîd etmektedir. Bunlar zekâtın ictimâî bir yardım olduğunu ve bunu İslâm Dîni kadar hiç bir dînin ve hiçbir ictimâî teşekkülün kendi mensûblarına zarûrî ve kat'î bir vazîfe hâlinde yüklemediğini belirten hüccetlerdir. Bu bâbda arka arkaya getirilen iki hadîs ve onların ma'nâlarını te'yîd eden iki âyet, bu mâlî ibâdetin ehemmiyetinin, farzıyyetinin ve İslâm Dîni'nin ictimâî yardıma verdiği müstesnâ ehemmiyetin ebedî ve hiç eskimeyecek hüccetlerindendirler.

عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما فقال أعْرَابِيٌّ أخْبِرنِى قَوْلَ اللّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ
الذَّهَبَ وَالفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَهَا فى سَبِيلِ اللّهِ قال ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما
مَنْ كَنَزها فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَها فَوَيْلٌ لَهُ إنَّمَا كانَ هٰذَا قَبْلَ أنْ تُنْزَلَ الزَّكَاةُ
فَلَمَّا اُنْزِلَتْ جَعَلَهَا اللّهُ طُهْرًا لِلأَمْوَالِ

4- BÂB: PEYGAMBER'İN:

"Beş ûkıyyeden az mikdârdaki gümüşte zekât yoktur"

KAVLİNDEN DOLAYI, ZEKÂTI VERİLEN MAL KENZ DEĞİLDİR [17]

Ve Ahmed ibnu Şebîb ibn Saîd şöyle dedi: Bize babam Şebîb, Yûnus ibn Yezîd'den; o da İbn Şihâb'dan tahdîs etti ki, Hâlid ibn Eslem şöyle demiştir:

Bir kerre Abdullah ibn Umer ile Medîne hâricine çıkmıştık. Bir bedevî gelip İbn Umer'e: "... *Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar; işte onlara pek elemli bir azâbı muştula*" (et-Tevbe: 34) kavlindeki "*Kenz*"in mâhiyetinden bana haber ver! dedi. İbn Umer şöyle dedi: Her kim bu malları biriktirip de zekâtlarını vermezse, onun için helâk ve azâb vardır. Ancak zekât âyetinin indirilmesinden önce ihtiyâçtan fazla olup da Allah yolunda harcanmayan mallar kenz sayılırdı. Zekât indirilince, Allah zekâtı, mallar için bir temizlik sebebi kılmıştır [18].

---

17 Buhârî bu ünvândaki "Zekâtı verilen mâl kenz değildir" hükmünü, Peygamber'in *"Beş ûkıyyeden az mıkdârdaki gümüşte zekât vâcib değildir"* hadîsi ile delîllendirmiştir. Bâbın unvânına göre bir malın kenz olması ve sâhibinin azâbı hakk edici bulunması iki şeye bağlanmış oluyor: a. Malın nisâb mıkdârı olması; b. Zekâtı verilmemiş bulunması. Şu hâlde nisâba ulaşmayan mal kenz olmaz ve sâhibi de kenz âyetinde (et-Tevbe:34) bildirilen azâblanacak kimselere dâhil bulunmaz. Yine böyle bir mal nisâb mıkdârı olup da zekâtı verilirse, buna da kenz denilmez ve sâhibi de azâba müstehıkk olmaz.

Buhârî'nin murâdı: "Beş ûkıyyenin aşağısı kenz değildir. Çünkü bu mıkdarda zekât vâcib değildir. Beş ûkıyye ve ziyâdesinin zekâtı verilirse bu da kenz değildir. Sâhibi âyetteki vaîde dâhil değildir" demektir.

18 Buhârî bu hadîsi Tefsîr Kitâbı'nda da buradaki tarzda getirmiştir. Nesâî de Zekât'ta getirmiştir.

İbn Umer'in bu hadîsinden, zekâtın farz kılınmasından önce Allah yolunda harcamanın daha şiddetli olduğu anlaşılıyor. Bu sıkı vaziyeti "*... Sana hangi şeyi nafaka vereceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan artanı* (verin)"(el-

١٠ــ حدّثنا إسْحَاقُ بنُ يَزِيدَ قال أخبرنا شُعَيْبُ بنُ إسْحَاقَ قال الأوْزَاعِيُّ أخبرنى يَحْيَ بنُ أبى كَثِيرٍ أنَّ عَمْرو بنَ يَحْيَ بنِ عُمَارَةَ أخبرهُ عنْ أبِيهِ يَحْيَ بنِ عُمَارَةَ بن أبى الحَسَنِ أنَّهُ سَمِعَ أبَا سَعِيدٍ رضى اللّهُ عنهُ يَقُولُ قال النبى ﷺ لَيْسَ فِيمَادُونَ خَمْسِ أوَاقٍ صَدَقَةٌ وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ وَلَيْسَ فِمَا دُونَ خَمْسِ أوْسُقٍ صَدَقَةٌ *

10-....... O da Ebû Saîd(R)'den şöyle derken işitmiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Beş ûkıyyeden az mıkdâr* (gümüş) *da zekât yoktur. En aşağı üçer yaşında beş deveden aşağısında da zekât yoktur. Beş vesk mıkdârının aşağısında*(ki mahsûllerde) *da zekât yoktur"*[19].

١١ــ حدّثنا عَلِيٌّ سَمِعَ هُشَيْماً قال أخبرنا حُصَيْنٌ عنْ زَيْدِ بنِ وَهْبٍ قال مَرَرْتُ بالرَّبَذَةِ فاذَا أنا بأبى ذَرٍّ رضى اللّهُ عنهُ فَقُلْتُ لَهُ ماأنْزَلَكَ مَنْزِلَكَ

Bakara:219) âyetinden de öğreniyoruz. Zekât âyeti ininceye kadar bu âyette haber verildiği üzere, zarûrî ihtiyâçlardan fazlası tamâmen sadaka olarak verilirdi ki, hakîkaten güç idi. Zekât âyeti indirildikten sonra, bu güçlük ve ağırlık hafîfletilmiş oldu.

Kenz, lugatta gömülü mal demektir. Dîn ıstılâhında ise kenz, zekâtı verilmeyen maldır.

19 *Ûkıyye,* dîn lisânında kırk dirhem'dir. Bir ûkıyye'nin kırk dirhem olduğunda hadîscilerin, fakîhlerin, lugat âlimlerinin ittifâkı vardır ve bu, Hicâz ahâlîsinin ûkıyyesidir. *Rıtl* gibi bâzı ölçülerin Şâmî'si, Irâkî'si olduğu ve aralarında vezn i'tibâriyle fark bulunduğu gibi, ûkıyye de muhteliftir ve her yerin kendisine mahsûs bir ûkıyyesi vardır... Fakat her yerde nisâba mikyâs olarak dînen mu'teber olan ûkıyye, kırk dirhemdir. Buna göre beş ûkıyye, ikiyüz dirhem eder ve ikiyüz dirhemden az gümüşte zekât yoktur. Binâenaleyh gümüşün zekât nisâbı, ikiyüz dirhemdir.

Hadîsin ikinci fıkrasında devenin zekât nisâbı bildirilmiştir ki, üzerinden en aşağı üç sene geçen beş deveden ibârettir. Böyle beş deveye mâlik olan kimseye bi'l-icmâ bir koyun zekât lâzım gelir. Bu konuda fakîhler arasında ihtilâf geçmemiştir.

Zevd, üç ile onbeş yaş arasında olan deveye denir; *Ezvâd* diye cem'ilenir. Bâzı lugatçiler, iki yaşı başlangıç olarak kabûl etmişlerdir. Bâzıları da yaşın sonunu yirmi-otuz yaşa kadar ilerletmişlerdir.

Hadîsin üçüncü fıkrası, hurma, üzüm, hubûbât gibi mahsûllerin zekât nisâbını öğretmektedir ki bu da beş vesk'tan ibârettir. *Vesk,* aslında bir şeyi toplayıp yüklenmek ma'nâsınadır ***(Ve'l-Leyli ve mâ vesaka;***-el-İnşikaak:17). Bir vesk, ittifâkla Peygamber sâ'ı ile 60 sâ'a denir. Vesk'in cem'i *Evsuk* gelir. Bir *sâ',* 1040 dirhem ayarındaki ölçeğe denildiğine göre, beş vesk, kesirsiz olarak 1000 kilo ve eski okka ile 780 okka eder. Ancak Peygamber sâ'ının mıkdârında Iraklılar ile Hicâzlılar arasında görüş ayrılığı varsa da, hesâbın netîcesi birdir. Bir sâ'ın 1040 dirhem olduğudur.

هَذَا قال كُنْتُ بِالشَّامِ فاخْتَلَفْتُ أنا وَمُعَاوِيَةُ فِي وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ
وَالفِضَّةَ وَلاَ يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ. قال مُعَاوِيَةُ نَزَلَتْ فِي أهْلِ الكِتَابِ فَقُلْتُ
نَزَلَتْ فِينَا وَفِيهِمْ فَكانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فى ذَاكَ وكَتَبَ إلَى عُثْمَانَ رضى الله عنه
يَشْكُونِي فَكَتَبَ إلَيَّ عُثْمَانُ أنِ اقْدَمِ المَدِينَةَ فَقَدِمْتُهَا فَكَثُرَ عَلَيَّ النَّاسُ حَتَّى
كأنَّهُمْ لَمْ يَرَوْنى قَبْلَ ذلِكَ فَذَكَرْتُ ذَاكَ لِعُثْمَانَ فقال لِى إنْ شِئْتَ تَنَحَّيْتَ
فَكُنْتَ قَرِيباً فَذَاكَ الَّذِى أنْزَلَنِى هَذَا المَنْزِلَ وَلَوْ أمَّرُوا عَلَيَّ حَبَشِيًّا لَسَمِعْتُ
وَأطَعْتُ *

11- Bize Alî tahdîs etti. O Hüşeym'den şöyle dediğini işitmiştir: Bize Husayn haber verdi ki, Zeyd ibnu Vehb şöyle demiştir: Ben Rebeze'ye uğradım. Orada Ebû Zerr ile karşılaştım. Ona: Seni bu menziline indiren nedir? dedim. Ebû Zerr (R) şöyle dedi: Ben Şâm'da bulunuyordum. "*... Altını, gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar, işte onlara elemli bir azâbı muştula...*" (et-Tevbe: 34) âyetinin tefsîri hakkında Muâviye ile ihtilâf ettim. Muâviye: Bu âyet Kitâb ehli hakkında indi, dedi. Ben de: Bu âyet hem bizim hakkımızda, hem de Kitâb ehli hakkında indi, dedim. Bu konuda benimle onun arasında bir nizâ' oldu. Muâviye, Usmân'a bir mektûb yazıp beni şikâyet etti. Bunun üzerine Usmân da bana, Medîne'ye gel diye mektûb yazdı. Medîne'ye geldim. İnsanlar beni bundan evvel hiç görmemişler gibi, yanımda toplanıp çoğaldılar. Ben bu hâli Usmân'a söyledim. Usmân bana: İstersen bir kenara çekilirsin ve yakın bir yerde olursun, dedi. İşte beni bu menzile indiren hâdise budur. Eğer benim üzerime bir Habeşli'yi emîr ta'yîn etmiş olsaydılar, ben muhakkak onu dinler ve itâat ederdim [20].

---

20 Ebû Zerr Gıfârî'nin görüşüne göre, âile nafakasından fazla mal biriktirmek harâmdı. Kendisi bu yolda fetvâ verirdi. Şâm'da vâlî bulunan Muâviye ile arasında bu yüzden bir nizâ' çıkmış, Muâviye ona bu görüşünü halka yaymamasını tavsiye etmiş; Ebû Zerr görüşünde ısrâr edince, Muâviye, tarafdârlarının çoğalmasından endîşe ederek, Medîne'ye çağırması için Halîfe'ye yazılı mürâcaat etmiştir. Ebû Zerr Medîne'de aynı görüşü yaymaya başlayınca, orada da halk onun yanında fazla toplanmış; bunun üzerine Medîne'ye üç merhale uzaklığındaki Rebeze köyünde, ikaamete gönderilmiştir. Usmân devrinde Rebeze'de vefât etmiştir.

Ebû Zerr, zekâtı verilse bile fazla mal biriktirmenin aleyhinde idi. Hâlbuki Muâviye ve tarafdârlarına göre, azâbı gerektiren kenz, zekâtı verilmeyen maldan ibâretti. Zekâtı verilen mal, kenz değildi. Bu sûretle yânî zekâtını ve diğer Allah hakklarını vermek sûretiyle mal toplamak, artırma yapmak meşrû idi.

Bu iki görüşün bu günde de geçerliliği ve savunucuları vardır ve hattâ kıyâmete kadar da var olacaktır.

١٢ـــ حدّثنا عَيَّاشٌ قال حدّثنا عَبْدُ الأعْلَى قال حدّثنا الجُرَيْرِيُّ عن أبي العَلاَءِ عنِ الأحْنَفِ بنِ قَيْسٍ. قال جَلَسْتُ ح وحدّثني إسْحَاقُ ابنُ مَنْصُورٍ قال أخبرنا عَبْدُ الصَّمَدِ. قال حدّثني أبي قال حدّثنا الجُرَيْرِيُّ قال حدّثنا أبو العَلاَءِ بنُ الشِّخِّيرِ أنَّ الأحْنَفَ بنَ قَيْسٍ حَدَّثهُمْ. قال جَلَسْتُ إلَي مَلاَءٍ مِنْ قُرَيْشٍ فجَاءَ رَجُلٌ خَشِنُ الشَّعَرِ والثِّيَابِ وَالهَيْئَةِ حَتَّى قامَ عَلَيْهِمْ فسَلَّمَ ثُمَّ قال بَشِّرِ الكانِزِينَ بِرَضْفٍ يُحْمَى عَلَيْهِ فى نارِ جَهَنَّمَ ثُمَّ يُوضَعُ عَلى حَلَمَةِ ثَدْيِ أحَدِهِمْ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ نُغْضِ كَتِفِهِ وَيُوضَعُ عَلَى نُغْضِ كَتِفِهِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ حَلَمَةِ ثَدْيِهِ يَتَزَلْزَلُ ثُمَّ وَلَّى فَجَلَسَ إلَي سارِيَةٍ وَتَبِعْتُهُ وجَلَسْتُ إلَيْهِ وَأنا لاَأدْرِى مَنْ هُوَ فَقُلْتُ لَهُ لاأُرَى القَوْمَ إلاَّ قَدْ كَرِهُوا الَّذى قُلْتَ قال إنَّهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئاً قال لِى خَلِيلى قال قُلْتُ مَنْ خَلِيلُكَ قال النبيُّ ﷺ ياأبا ذَرٍّ أتُبْصِرُ أُحُداً قال فَنَظَرْتُ إلَى الشَّمْسِ ما بَقِيَ مِنَ النَّهارِ وَأنا أُرَى أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ يُرسِلُنِى فى حاجَةٍ لَهُ قُلْتُ نَعَمْ قال ما أُحِبُّ أنَّ لِى مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَباً أُنْفِقُهُ كُلَّهُ إلا ثَلاثَةَ دَنانِيرَ وَإنَّ هٰؤُلاَءِ لاَ يَعْقِلُونَ إنَّمَا يَجْمَعُونَ الدُّنْيَا لاَوَاللهِ لاَأسْألُهُمْ دُنْيَا وَلاَ أسْتَفْتِيهِمْ عنْ دِينٍ حَتَّى ألْقَى اللهَ *

12- Bize Ayyâş ibnu'l-Velîd tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdu'l-A'lâ tahdîs edip şöyle dedi: Bize el-Cuveyrî, Ebu'l-A'lâ'dan tahdîs etti ki, el-Ahnef ibn Kays: Ben bir topluluğun yanına oturdum... demiştir.

H ve yine bana İshâk ibnu Mansûr tahdîs edip şöyle dedi: Bize Abdussamed haber verip şöyle dedi: Bana babam Abdu'l-vâris tahdîs edip şöyle dedi: Bize el-Cuveyrî tahdîs edip şöyle dedi: Bize Ebu'l-A'lâ ibnu'ş-Şıhhîr tahdîs etti. Onlara da el-Ahnef ibn Kays tahdîs edip şöyle demiştir: Ben Kureyş ileri gelenlerinden bir cemâatin yanına oturdum. Bu sırada sert saçlı, sert elbiseli ve sert görünüşlü bir kimse geldi; nihâyet o topluluğun yanında dikeldi ve onlara selâm verdi. Sonra: Altın ve gümüşleri biriktirip infâk etmeyenlere, üzeri cehennem ateşinde kızdırılmış taşlardan haber ver. Sonra bu taşlar, onlardan her birinin memesi ortasına konulur, nihâyet iki kürek kemiğinden çıkar. Kürek kemikleri üzerine konulur; nihâyet memeleri ortasından dışarı çıkar. Böylece kürek kemikleri ile memeleri arasında gider gelir, dedi. Bunları söyledikten sonra o zât geri döndü ve direğin yanına oturdu. Ben de onun arkasından gittim ve yanına oturdum. Ben onun

kim olduğunu bilmiyordum. Ona: Ben bu insanların senin söylediğin sözlerden hoşlanmadıklarını sanıyorum, dedim. O cevâben: Onlar hiçbir şeyi akıl etmiyorlar. Dostum bana şöyle buyurdu, dedi. Ben: Senin dostun kimdir? dedim. Peygamber'dir, dedi. Peygamber (S): *"Yâ Ebâ Zerr! Uhud Dağı'nı görüyor musun?"* dedi. Ebû Zerr dedi ki: Rasûlullah bir ihtiyâcı için beni oraya gönderecek zannederek, gündüzden ne kadar zamân kaldı diye güneşe baktım ve evet Uhud'u görüyorum, dedim. Rasûlullah: *"Uhud Dağı gibi altınım olup, üç dînâr hâriç, bunun hepsini infâk etmek isterim"* buyurdu. Bu insanlar ise akıl etmiyorlar; ancak dünyâ metâ'ı topluyorlar. Allah'a yemîn ederim ki, ben Allah'a kavuşuncaya kadar onlardan hiçbir dünyâ metâ'ı istemem ve onlara dînden bir şey de sormam [21].

٥ ـ بابُ إنْفَاقِ المَالِ فى حَقِّهِ

5- MALI HAKKLI YERDE HARCAMA BÂBI [22]

١٣ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال حدّثنا يَحيَى عنْ إسْماعِيلَ قال حدّثنى قَيْسٌ عنِ ابنِ مَسْعُودٍ رضى اللهُ عنهُ. قال سَمِعْتُ النبىَّ ﷺ يَقولُ لاَحَسَدَ إلاَّ فِى اثْنَتَيْنِ رَجُلٍ آتاهُ اللهُ مالاً فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِى الحَقِّ وَرَجُلٍ آتاهُ اللهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِى بِهَا وَيُعَلِّمُهَا *

13-....... İbnu Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"İki kimseden başkasına gıbta olmaz: Biri şu kimsedir: Allah ona mal vermiş; hem de o malı hakk yolunda harcayıp tüketmeye yetecek kudret bahşetmiştir. İkincisi de şu kimsedir: Allah ona hikmet ihsân etmiş, o da bu ilim ve hikmetle hükmetmekte ve onu başkalarına da öğretmektedir"* [23].

---

21 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. Altın, gümüş ve benzeri dünyâ zenginliklerini biriktiren, bunlardaki Allah ve kul haklarını ödemeyen, infâk etmeyen istifçiler kötülenmektedir. Bunları dünyâda da, âhirette de dehşetli felâketler beklemektedir.

22 Yânî malın dünyâ ve âhiretçe hakkında bir muâheze bulunmayan bir harcama yerine harcanması bâbı.

23 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, birinci fıkrasındadır. Çünkü orası malın hakklı yerlere harcanmasını teşvîke delâlet etmektedir.

Hadîste malın hepsini sıhhat yolunda harcamaya ve mîrâsçıyı mahrûmiyete ve dînin men' ettiği benzer husûslara götürmediği müddetçe, malı tamâmen hayır yollarında tüketmeye cevâza hüccet vardır (İbnu't-Tîn).

Bu hadîs, İlim Kitâbı'nın "İlim ve hikmet husûsunda gıbta edilmesi bâbı"nda da geçmişti.

٦ـ بابُ الرِّياءِ فى الصَّدَقةِ لِقَوْلِهِ تعالى ياأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَتُبْطِلُوا صَدَقاتِكُمْ بالمَنِّ وَالأَذَى إلَى قَوْلِهِ الكافِرِينَ * وقال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما صَلْداً الَيْسَ عليه شَيْءٌ. وقال عِكْرِمَةُ وَابِلٌ مَطَرٌ شَدِيدٌ وَالطَّلُّ النَدَى

6- SADAKADA GÖSTERİŞ YAPMA(NIN KÖTÜLÜĞÜ) BÂBI

Çünkü Yüce Allah şöyle buyurdu:

"Ey îmân edenler; malını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi -başa kakmak ve incitmek sûretiyle- heder etmeyin. Çünkü onun hâli, üzerinde bir toprak bulunup da kendine şiddetli bir yağmur isâbet eden; bu sûretle o, kendisini kaskatı bir taş hâlinde bırakmış olan kaypak bir kayanın hâli gibidir.

Onlar işledikleri hiçbir şeyden (sevâb kazanmaya) muktedir olmazlar. Allah, kâfirler gürûhuna hidâyet vermez" (el-Bakara: 264)[24]

İbn Abbâs (R): Âyetteki "*Salden*", üzerinde toz toprak bulunmayan düz taş'tır, demiştir[25].

İkrime de: "*Vâbil*", şiddetli yağmurdur; "*et-Tallu*", çiğ denilen ıslaklık'tır, demiştir[26].

٧ـ بابٌ لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ وَلاَ يَقْبَلُ إلاَّ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ لِقَوْلِهِ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ

7- BÂB: ALLAH ÇALINMIŞ MALDAN YAPILAN SADAKAYI KABUL ETMEZ[27]

---

24 Buhârî, bâb başlığını bu âyetle hüccetlendirmiş oluyor.

25 İbn Abbâs'ın âyette geçen "*Salden*" kelimesine âid olan bu tefsîrini Muhammed ibn Cerîr, Muhammed ibn Sa'd'dan senediyle rivâyet etmiştir.

26 İkrime'nin bu îzâhını da Abd ibn Humeyd, kendi tefsîrinde senediyle rivâyet etmiştir. İkrime'nin tefsîrini verdiği kelimeleri ihtivâ eden âyetin tamâmı şudur: ***"Allah'ın rızâsını istemek ve ruhlarında olan*** (îmân)***ı kökleştirip takvîye etmek için mallarını harcayanların hâli de bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçenin hâline benzer ki, ona bol bir yağmur isâbet etmiş ve meyvelerini iki kat vermiştir. Ona bol bir yağmur düşmese de bir çisinti*** (bulunur). ***Allah, ne yaparsanız hakkıyle görücüdür"***(el-Bakara:265).

27 Bu başlık Müslim'in *Sahîh*'inde Mus'ab ibn Saîd'den rivâyet ettiği şu hadîsin bir parçasıdır: İbn Âmir'in bir hastalığında Abdullah ibn Umer ona hasta ziyâ-

Allah yalnız halâl kazançtan yapılan sadakayı kabûl eder.
Çünkü Allah'ın şu kavli vardır:
"İyi bir söz ve bir ayıp örtme, ardından eziyet gelen bir sadakadan hayırlıdır. Allah (kullarının sadakalarından) mustağnîdir, halîmdir (cezâda acele edici değildir)" (el-Bakara: 263)[28].

٨ـ بابُ الصَّدَقةِ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ لِقَوْلِهِ وَيُرْبِي الصَّدَقاتِ وَاللهُ لاَيُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أثِيمٍ إنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأقامُوا الصَّلاَةَ وآتَوُا الزَّكاةَ لَهُمْ أجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَهُمْ يَحْزَنونَ

8- YÜCE ALLAH'IN: ***"Allah ribânın bereketini tamâmen giderir; sadaka(sı verilen mal)ları ise artırır. Allah (harâmı halâl tanımakta ısrâr eden) çok kâfir, çok günâhkâr hiçbir kimseyi sevmez. Îmân eden, iyi iyi amellerde bulunan, namâzı dosdoğru kılan, bir de zekâtı veren kimseler; işte onların Rabb'leri indinde mükâfâtları vardır. Onlara hiçbir korku yoktur, onlar mahzûn da olacak değillerdir"*** (el-Bakara: 276-277) KAVLİNDEN DOLAYI, SADAKANIN HALÂL KAZANÇTAN YAPILMASI BÂBI[29]

١٤ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ مُنِيرٍ سَمِعَ أبا النَّضْرِ قال حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ هُوَ ابنُ عَبْدِ اللهِ بنِ دِينَارٍ عنْ أبِيهِ عنْ أبِي صالِحٍ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ

---

retine gelmişti. İbnu Âmir: Ey Umer'in oğlu, bana duâ et, dedi. İbn Umer, abdestli olmadığını i'tizâren bildirdi de, Rasûlullah'ın: *"Abdestsiz namâz ve duâ, çalınmış maldan verilen sadaka kabûl olunmaz"* buyurduğunu işittim. Sen de bir ara Basra'da vâlî bulunmuştun, dedi ve İbn Âmir'e üzerinde halk hukûku bulunması ihtimâli ile tevbe etmesini hatırlattı.

28 Buhârî bâb başlığını bu iki âyetle de takviye etmiştir.

29 Buhârî bu bâb başlığını da zikrettiği âyet ile delîllendirmiştir. Asıl başlık ise gelecek olan Ebû Hureyre hadîsinin bir parçasıdır; yânî o da Rasûlullah'ın hadîsidir. ***"Ey îmân edenler, infâkı kazandıklarınızın en güzellerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan yapın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız pek âdî, bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin. Bilin ki, şübhesiz Allah herşeyden müstağnîdir; asıl hamde lâyık olan O'dur"***(el-Bakara:267) gibi daha birçok âyetlerde bu husûs tekrâr tekrâr emredilmiştir.

عنهُ. قال قال رسولُ اللهِ ﷺ مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ إلاَّ الطَّيِّبَ وَإِنَّ اللهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ ثُمَّ يُرَبِّيهَا لِصَاحِبِهِ كَمَا يُرَبِّى أَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الجَبَلِ * تابَعَهُ سُلَيْمَانُ عنِ ابنِ دِينَارٍ. وقال وَرْقاءُ عنِ ابنِ دِينَارٍ عنْ سَعِيدِ بنِ يَسَارٍ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ * وَرَوَاهُ مُسْلِمُ بنُ أبي مَرْيَمَ وَزَيْدُ بنُ أَسْلَمَ وَسُهَيْلٌ عنْ أبي صالحٍ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ *

14- Bize Abdullah ibn Munîr tahdîs etti. O, Ebu'n-Nadr'ın şöyle dediğini işitmiştir: Bize Abdurrahmân -ki o, İbnu Abdillah ibn Dînâr'dır-, babası Abdullah'tan; o da Ebû Sâlih'ten tahdîs etti ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Kim halâl kazancından bir hurma değerinde bir sadaka verirse -ki Allah halâl maldan verilen sadakadan başka hiçbir sadakayı kabûl etmez- işte Allah bu halâl sadakayı sağ eliyle kabûl eder*[30]*. Sonra o tek hurma değerindeki sadakayı, dağ gibi oluncaya kadar, sizin birinizin sütten ayrılmış tayını büyütüşü gibi, sadaka sâhibi için dikkatle büyütür"*[31].

Bu hadîsi Abdullah ibn Dînâr'dan rivâyet etmede Süleymân ibn Bilâl, Abdurrahmân'a mutâbaat etmiştir[32].

Ve Verkaa ibn Umer, Abdullah ibn Dînâr'dan, o da Saîd ibn Yesâr'dan; o da Ebû Hureyre'den; o da Peygamber'den olmak üzere söyledi[33].

---

30 "Sağ el ta'bîr buyurulması, kıymetli şeylerin sağ el ile alınması örfünden istiâre edilmiştir" (Şârih Hattâbî).

Selef imâmlarına göre Kur'ân'da ve hadîslerde gelen yemîn, yed, kadem ve benzerleri Allah'ın sıfatlarıdır. Bunları te'vîl, tekyîf, ta'tîl ve tahrîf etmeyerek zâhirleri üzere icrâ vâcibdir. Selefî bir hadîsçi olan Sıddık Hasen Han, selef imâmlarının mezhebini bu sûrette takrîr ettikten sonra: "Selef mezhebi hakktır. Uyulmaya en hakklı olandır. Halefin mezhebi bu sıfatları te'vîlden ibârettir, zaîftır ve mercûh bir mezhebdir. Bu mezhebe Kitâb ve Sünnet'ten, şerîatin gâyesinden gâfil olanlar uyarlar" diyor.

31 *Fevl:* Fâ'nın fethi ve lâm'ın sükûnu ile çocuğu ve sâir yavruyu memeden çekip ayırmak ve memeden kesmek ma'nâsınadır....

Feluvv: Aduvv vezninde memeden kesilmiş bir yaşındaki beygir yavrusuna denir ki, biz ona tay deriz. Dişisine de *felüvve* derler *(en-Nihâye* ve *Kaamûs).*

Hadîsin son fıkrası bir meseldir. Memeden ayrılan tayın hayâtına, büyümesine sâhibi nasıl dikkat ederse, halâl olmak şartıyle bir hurmadan ibâret olan küçük bir sadakayı da Allah'ın kendi inâyetiyle dağ misâli büyüteceği; ecrinin büyük olacağı anlatılmış oluyor.

32 Buhârî bu mutâbaatı Tevhîd Kitâbı'nda küçük bir lâfız muhâlefetiyle senedli olarak getirmiştir. Ebû Avâne ve diğerleri de mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

33 Verkaa'nın bu hadîsini de Beyhakî senediyle rivâyet etmiştir.

Ve yine bu hadîsi Müslim ibn Ebî Meryem, Zeyd ibn Eslem, Suheyl üçlüsü de Ebû Sâlih'ten; o da Ebû Hureyre'den; o da Peygamber(S)'den rivâyet etmişlerdir [34].

٩ــ باب الصَّدَقَةِ قَبْلَ الرَّدِّ

9- KABÛL EDİLMEYİP GERİ ÇEVRİLMESİNDEN ÖNCE SADAKA VERMEK BÂBI

١٥ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا مَعْبَدُ بنُ خالِدٍ قال سَمِعْتُ حارِثَةَ بنَ وَهْبٍ قال سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يقولُ تَصَدَّقوا فانَّهُ يأْتِي عَلَيْكُمْ زَمانٌ يَمْشِي الرَّجُلُ بِصَدَقَتِهِ فَلاَ يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُها يَقولُ الرَّجُلُ لَوْ جِئْتَ بِها بِالأَمْسِ لَقَبِلْتُها فأمَّا اليَوْمَ فَلاَ حاجَةَ لِي بِها *

15-....... Bize Ma'bed ibn Hâlid tahdîs edip şöyle dedi: Ben Hârise ibn Vehb'den işittim, şöyle dedi: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Sadaka veriniz. Çünkü size öyle bir zamân gelir ki, kişi o sırada sadakasıyla yürür de onu kabûl edecek bir kimse bulamaz.* (Sadaka verilmek istenilen) *her kişi: Bu sadakayı dün getirseydin, muhakkak ben onu kabûl ederdim. Fakat bu gün benim için bu sadakaya ihtiyâc yoktur, der"* [35].

١٦ــ حدّثنا أَبو اليَمانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ قال حدّثنا أَبو الزِّنادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ. قال قال النبيُّ ﷺ لاتَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرَ فِيكُمُ المَالُ فَيَفِيضَ حَتَّى يُهِمَّ رَبَّ المَالِ مَنْ يَقْبَلُ صَدَقَتَهُ وَحَتَّى يَعْرِضَهُ فَيَقُولَ الَّذِى يَعْرِضُهُ عَلَيْهِ لاأَرَبَ لِي *

16-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle

---

34 Bu üç zâtın birincisinin hadîsini senediyle Kaadî Yûsuf ibn Ya'kûb Zekât Kitâbı'nda; diğer ikisinin hadîsini ise Müslim, senedleriyle mevsûlen rivâyet etmişlerdir (Kastallânî).

35 Bâb başlığı ve altındaki bu hadîsler, sadaka vermekte acele davranmayı teşvîki, aynı zamânda sadaka vermeyi geciktirmekten de sakındırmayı ihtivâ etmektedir. Çünkü sadakanın geri bırakılması, sonra sadakayı kabûl edecek fakîr bulamamak gibi bir mahzûra vesîle olacağı bildirilmiştir.

"Hadîsin zâhirine göre, sadaka verecek fakîr bulamamak vaziyeti, mal çoğaldığı bolluk zamânında meydana gelir ki, bu da kıyâmetin yaklaşması zamânıdır" (Şârih İbn Battâl).

buyurdu: *"İçinizde mal çoğalıp da* (her yer) *dolup taşmadıkça kıyâmet kopmaz. Hattâ o sırada mal sâhibini, sadakasını kim kabûl eder ki diye tasalandırır. Hattâ mal sâhibi sadakayı arz eder de, kendisine arzedileceği kimse: Benim mala ihtiyâcım yoktur, der"* [36].

١٧ ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا أَبو عَاصِمٍ النَّبِيلُ قال أَخْبرنا سَعْدَانُ بنُ بِشْرٍ قال حدّثنا أَبو مُجَاهِدٍ قال حدّثنا مُحِلُّ بنُ خَلِيفَةَ الطَّائِيُّ قال سَمِعْتُ عَدِيَّ بنَ حَاتِمٍ رضى اللَّهُ عنهُ يَقولُ كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَجَاءَهُ رَجُلاَنِ أَحَدُهُمَا يَشْكُو العَيْلَةَ وَالآخَرُ يَشْكُو قَطْعَ السَّبِيلِ فقال رسولُ اللَّهِ ﷺ أَمَّا قَطْعُ السَّبِيلِ فانَّهُ لاَ يَأْتِي عَلَيْكَ إِلاَّ قَلِيلٌ حَتَّى تَخْرُجَ العِيرُ إِلَى مَكَّةَ بِغَيْرِ خَفِيرٍ وَأَمَّا العَيْلَةُ فانَّ السَّاعَةَ لاَ تَقُومُ حَتَّى يَطُوفَ أَحَدُكُمْ بِصَدَقَتِهِ لاَ يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُهَا مِنْهُ ثُمَّ لَيَقِفَنَّ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ حِجَابٌ وَلاَ تَرْجُمَانٌ يُتَرْجِمُ لَهُ ثُمَّ لَيَقُولَنَّ لَهُ أَلَمْ أُوتِكَ مالاً فَلَيَقُولَنَّ بَلَى ثُمَّ لَيَقُولَنَّ أَلَمْ أُرْسِلْ إِلَيْكَ رَسولاً فَلَيَقُولَنَّ بَلَى فَيَنْظُرُ عَنْ يَمِينِهِ فَلاَ يَرَى إِلاَّ النَّارَ ثُمَّ يَنْظُرُ عَنْ شِمَالِهِ فَلاَ يَرَى إِلاَّ النَّارَ فَلْيَتَّقِيَنَّ أَحَدُكُمُ النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فانْ لَم يَجِدْ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ *

17-....... Bize Muhıll ibnu Halîfe et-Tâî tahdîs edip şöyle dedi: Ben Adiyy ibn Hâtim(R)'den işittim, şöyle diyordu: Ben Rasûlullah'ın yanında idim. Rasûlullah'a iki kişi geldi. Onlardan biri fakîrlikten şikâyet ediyordu. Diğeri de yol kesilmesinden (emniyet ve âsâyişsizlikten) şikâyet ediyordu. Rasûlullah (S) bunlara cevâben şöyle buyurdu: *"Ammâ yol kesilmesi mes'elesine gelince, o çok sürmez; az sonra sana bir zamân gelir ki, o vakit ticâret kervânı kimsenin himâye ve kefâletine muhtâc olmayarak, tâ Mekke'ye kadar çıkar* (gider). *Ortalığın darlık ve fakîrlik sıkıntısına gelince, sizin biriniz sadakasıyle dolaşıp da kendisinden bu sadakayı kabûl edecek bir kimse bulamayacak bir halde müreffeh günler gelmedikçe, kıyâmet kopmaz* [37]. *Sonra* (âhiret-

---

36 "Sadakayı kabûlden çekinme keyfiyyeti zamânın sonunda olur" (İbn Hacer).

37 Mal bolluğunun ve zekât kabûlünden çekinme keyfiyetinin sahâbîler devrinde ve Umer'in halîfeliği zamânında Sûriye, Mısır, Irak ve Îrân fetihlerinden i'tibâren başladığı da İslâm târihinin şehâdetiyle sâbittir. Kisrâların asırlık hazîneleri; Mısır'ın, Sûriye'nin altın yığınları tamâmen Medîne'ye taşınmıştı. İstisnâsız sahâbîler zenginleşmişti. Yukarıda ta'rîf edildiği üzere dînin ta'rîfi dâiresinde sadaka alması câiz olan fakîr bulmak hakîkaten güçleşmişti. Binâenaleyh Pey-

te) *sizden herbiriniz muhakkak Allah'ın huzûrunda, Allah ile kendi arasında hiçbir perde olmayarak ve Allah'ın kelâmını terceme edecek bir tercemân da bulunmayarak duracaktır. Sonra Allah o kula:*

— Ben sana mal vermedim mi? diye muhakkak soracak.

O kul da:

— Evet (verdin Allah'ım), *diye muhakkak cevâb verecektir.*

Sonra Allah:

— Ben sana bir Rasûl (yânî elçi) *göndermedim mi? diye elbette sorar.*

O kul da:

— Evet (gönderdin Rabb'im), *diye şübhesiz cevâb verir.*

Bu hâlde o kimse sağına bakar; cehennem ateşinden başka birşey göremez. Sonra soluna bakar; cehennem ateşinden başka birşey göremez. Binâenaleyh şimdi sizin herbiriniz tek bir hurmanın yarısı ile, bunu da bulamazsa güzel bir sözle olsun kendisini cehennem ateşinden korusun" [38].

١٨ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ العَلاَءِ قال حدّثنا أَبو أُسامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عنْ أبى بُرْدَةَ عنْ أبى مُوسٰى رضى اللهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ. قال لَيَأْتِيَنَّ عَلىَ النَّاسِ زَمانٌ يَطُوفُ الرَّجُلُ فِيهِ بِالصَّدَقَةِ مِنَ الذَّهَبِ ثُمَّ لاَيَجِد أَحَداً يَأْخُذُها مِنْهُ وَيُرَى الرَّجلُ الوَاحِدُ يَتْبَعُهُ أَرْبَعُونَ امْرَأَةً يَلُذْنَ بِهِ من قِلَّةِ الرِّجالِ و كَثْرَةِ النِّسَاءِ *

18-....... Ebû Mûsâ(R)'dan: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar üzerine muhakkak öyle bir zamân gelecektir ki, o vakit bir adam altın sadakasıyle* (taraf taraf) *dolaşacak da sonra elinden sadakasını alacak bir fakîr bulamayacak. Yine o zamân* (harb musîbetleriyle) *erkeklerin azlığından ve kadınların çokluğundan dolayı* (himâyesiz) *kırk kadının bir erkeğin arkasından gitmekte oldukları ve onun himâyesine sığındıkları görülecektir"* [39].

---

gamber'in bir mûcize halinde istikbâle âid bu ihbârı, çok geçmeden gerçekleşmiş bulunuyor.

Nitekim hadîsteki yol kesiciliğinin yakında sona ereceği haberi de çok geçmeden gerçekleşmiş; emniyet ve âsâyiş tahakkuk etmişti. Şu hâlde Peygamber'in bu ihbârlarının hem sahâbîler devrinde gerçekleştiği, hem de zamânın sonunda tekrâr meydana geleceği şeklinde anlaşılması da mümkindir. Şârih Kirmânî ve diğer bâzı şârihlerin görüşleri budur.

38 Hadîsin son fıkrası içtimâî yardımlaşmayı, en yüksek medeniyeti ancak Peygamber'e lâyık bir vecîzlikle anlatmıştır.

39 Peygamber tarafından vukûa geleceği haber verilen bu ictimâî ve iktisâdî dengesizliklerin ve beşerî sıkıntıların büyük harbler, fitneler, kıtâller sonunda ola-

١٠ــ بابٌ اتَّقوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ وَالقَلِيلِ مِنَ الصَّدَقَةِ وَمَثَلُ الذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللهِ وَتَثْبِيتاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ الآيَةَ وَإِلى قَوْلِه ومِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ

10- BÂB:

"Velev ki yarım hurma ile ve az sadaka ile de olsa, kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz" [40]

"Allah'ın rızâsını istemek ve rûhlarında olan îmânı kökleştirip takviye etmek için mallarını harcayanların hâli de bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçenin hâline benzer ki, ona bol bir yağmur isâbet etmiş de meyvelerini iki kat vermiştir. Ona bol bir yağmur düşmese de bir çisinti (bulunur). Allah, ne yaparsanız hakkıyle görücüdür"

"Sizden herhangi biriniz arzû eder mi ki hurmalardan, üzümlerden onun bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, orada kendisinin her çeşit meyveleri bulunsun, (fakat) ona ihtiyârlık çöksün, âciz ve küçük çocukları da olsun, derken o bahçeye içinde bir ateş bulunan bir bora isâbet etsin de o yanıversin? İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildirir; olur ki iyi düşünürsünüz" (el-Bakara: 265-266) [41]

١٩ــ حدّثنا عُبَيْدُ اللّهِ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا أَبُو النُّعْمَانِ الحَكَمُ هُوَ ابنُ عَبْدِ اللّهِ البَصْرِيُّ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ سُلَيْمَانَ عنْ أَبِي وَائِلٍ عنْ أَبِي مَسْعُودٍ رضى اللّهُ عنهُ. قال لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الصَّدَقَةِ كُنَّا نُحَامِلُ فَجَاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بِشَيْءٍ كَثِيرٍ فقالُوا مُرَائِي وَجَاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بِصَاعٍ فَقَالُوا إنَّ اللّهَ

---

cağı ve bunların da kıyâmet alâmetlerinden bulunduğu diğer hadîslerde de bildirilmiştir.

40 Bu başlık, hadîsin bir parçasıdır. Buhârî hadîs ile âyetler, az olsun, çok olsun; sadaka vermeye teşvîki ihtivâ ettikleri için, bunları başlıkta bir araya getirmiştir.

41 Bunlâr iki âyettir. Buhârî bunların birer fıkrasını verip işâret etmekle yetinmiştir. Biz, ma'nânın daha iyi anlaşılması için âyetlerin tamâmının tercemelerini verdik.

Her iki âyet, ibâdetlerimizde ve her türlü fiil ve hareketlerimizde doğrudan doğruya Allah rızâsının kasdedilmesi; ibâdetlerin zoraki değil, yüksek bir îmân ve ihlâsla yapılması gereğini gâyet belîğ bir mesel hâlinde öğretmektedir.

لَغَنِيٌّ عَنْ صَاعِ هٰذَا فَنَزَلَتِ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لاَ يَجِدُونَ إِلاَّ جُهْدَهُمْ الآيَةَ *

19-....... Ebû Mes'ûd (R) şöyle demiştir: ***"Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş; bununla onları bereketlendirmiş olasın.."*** maâlindeki (et-Tevbe: 103) sadaka âyeti indiği zamân, biz arkamızda ücretle yük taşımağa (kazancımızdan sadaka verip bu sevâba ermeye) çalışırdık. Sahâbîlerden biri çokca bir para getirip sadaka olarak verdi. Bunu gören munâfıklar: Bu murâîdir; gösterişçidir; dediler. Sonra diğer bir kimse geldi ve bir sâ' hurma sadaka verdi. Bu defa da munâfıklar: Allah bu adamın bir sâ' sadakasından şübhesiz ganîdir, dediler. Bunun üzerine şu âyet indi: ***"Sadakalarda, bağışlarda bulunan mü'minlerle*** (bir türlü), ***güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan fakîrlerle*** (diğer türlü lâf atarak, kaş göz oynatarak) ***eğlenenler; Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için acıtıcı bir azâb da vardır"*** (et-Tevbe: 79) [42].

٢٠ ـ حدّثنا سَعِيدُ بنُ يَحيَى قال حدّثنا أبي قال حدّثنا الأَعْمَشُ عن شَقِيقٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الأَنْصَارِيِّ رضى اللهُ عنهُ. قال كانَ رسولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَمَرَنا بالصَّدَقَةِ انْطَلَقَ أَحَدُنا إلى السُّوقِ فَتَحَامَلَ فَيُصِيبُ المُدَّ وَإِنَّ لِبَعْضِهِمُ اليَوْمَ لَمِائَةَ أَلْفٍ *

20-....... Ebû Mes'ûd el-Ensârî (R) şöyle demiştir: (Sadaka -et-Tevbe: 103- âyeti inip de) Rasûlullah (S) bize sadaka ile emrettiği sıralarda (sadaka vermeye kudreti olmayan) herhangi birimiz çarşıya gider ve arkasında ücretle yük taşır da iki avuç hurma kazanırdı. (Ve

---

42 Vâhidî'nin *Esbâbu'n-Nuzûl*'de beyânına göre, çok para tasadduk eden zât Abdurrâhmân ibn Avf'dır. Zekât âyeti inip de Rasûlullah sahâbîlerini zekât ve sadaka vermeye teşvîk ettiğinde, Abdurrahmân ibn Avf o günü mâlik bulunduğu sekiz bin dirhemin dört bin dirhemini sadaka etmiş ve: Yâ Rasûlullah, servetimin yarısını getirip Allah'a ödünç veriyorum. Öbür yarısını da âileme alıkoydum demiş. Peygamber de: *"Verdiğinle alıkoyduğun malına Allah bereket ihsân etsin"* diye duâ etmiş. Bu duâ sebebiyle Abdurrahmân'ın servetinde çok büyük bir artma olmuştur.

O gün Âsım ibn Adiyy de sadaka olarak yüz vesk hurma getirmiştir. Ebû Akîl el-Ensârî de: Bir sâ' hurma götürüp bir sâ' da âileme alıkoydum, demiştir. İşte zekât âyeti inip de sahâbîlerin birbirleriyle yarışırcasına az çok bu mâlî vazîfeyi yerine getirdiklerini gören munâfıkların bunlarla eğlenmeleri üzerine, tercemesini verdiğimiz âyet nâzil olmuştur.

bu kazancından sadaka verirdi). Ve şübhesiz bunlardan bâzılarının bu gün yüzbinlik serveti vardır [43].

٢١ ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ عنْ أبِى إسْحَاقَ قال سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بنَ مَعْقِلٍ. قال سَمِعْتُ عَدِىَّ بنَ حاتِمٍ رضى اللهُ عنهُ قال سَمِعْتُ رسولَ اللهِ صلى اللهُ عليهِ وسلم يَقُولُ اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ *

21-....... Ebû İshâk şöyle demiştir: Ben Abdullah ibn Ma'kıl'-dan işittim, şöyle dedi: Ben Adiyy ibn Hâtim(R)'den işittim, şöyle dedi: Ben Rasûlullah(S)'tan işittim; *"Bir hurmanın yarısı ile de olsa kendinizi ateşten koruyunuz"* buyuruyordu [44].

٢٢ ـ حدّثنا بِشْرُ بنُ مُحَمَّدٍ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِىِّ قال حدّثنى عَبْدُ اللهِ بنُ أبِى بَكْرِ بنِ حَزْمٍ عنْ عُرْوَةَ عَنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ دَخَلَتِ امْرَأةٌ مَعَهَا ابْنَتَانِ لَهَا تَسْأَلُ فَلَمْ تَجِدْ عِنْدِى شَيْئاً غَيْرَ تَمْرَةٍ فأعْطَيْتُهَا إيَّاها فَقَسَمَتْها بَيْنَ ابْنَتَيْهَا وَلَمْ تَأْكُلْ مِنْهَا ثُمَّ قامَتْ فَخَرَجَتْ فَدَخَلَ النَّبِىُّ ﷺ عَلَيْنَا فأخْبَرْتُهُ فقال مَنِ ابْتُلِىَ مِنْ هٰذِهِ البَنَاتِ بِشَىْءٍ كُنَّ لَهُ سِتْرًا مِنَ النَّارِ *

22-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Bir kerre yanıma bir kadın girdi. Berâberinde iki kız çocuğu vardı; bir şey istiyordu. O sırada yanımda bir hurmadan başka birşey bulamadım. Ben kadına o tek hurmayı verdim. Kadın hurmayı iki çocuğu arasında taksîm etti ve kendisi ondan birşey yemedi. Sonra kalktı ve çıkıp gitti. Müteâkiben yanımıza Peygamber girdi. Bu vak'ayı kendisine haber verdim. Peygamber (S): *"Kadın erkek, herhangi bir kimse şu kız çocukları yüzünden herhangi*

---

43 Hadîs metnindeki müdd Irak'a ve Şâm'a âid olmak üzere ayrı ayrı mikdârları gösterir. Fakat yuvarlak ve takrîbî bir hesâbla iki avuç açılarak aldığı mıkdâra deniyor.

Ebû Mes'ûd (R), bu hadîsinde saâdet asrındaki geçim darlığı ile İslâm fetihlerinin arka arkaya gelişmesinden sonraki refâh ve bolluk devrini ifâde etmiştir. Sahâbîlerin zekât ve sadaka vermekte bu derece ileri gayretler götermeleri, müstakbel insanlık için en mükemmel ve eskimeyecek bir sosyal yardımlaşma örneğidir. Bugünkü ve yarınki insanlığın ızdıraplarını dindirmek veyâ hafîfletmek için İslâm'ın bu eskimez asıllarını yaşamak ve yaşatmaktan başka çâre yoktur.

44 Bu hadîs bâb başlığının aynıdır ki, bundan daha ziyâde uygunluk olamaz.

bir sûretle sıkıntıya uğratılırsa o kız çocukları kendisi için cehennem ateşinden koruyan birer perde olurlar'' buyurdu [45].

١١ ـ باب أىُّ الصَّدَقةِ أفْضَلُ وَصَدَقةُ الشَّحِيحِ الصَّحِيحِ لِقَوْلِهِ وَأنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أنْ يأتِىَ أحَدَكُمُ المَوْتُ الآيَةَ وَقَوْلِهِ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا أنْفِقُوا مِما رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أنْ يأتِىَ يَوْمٌ لاَبَيْعٌ فِيهِ الآيَةَ

11- HANGİ SADAKA DAHA FAZÎLETLİDİR? VE SIHHATLİ CİMRİ KİMSENİN SADAKASI(NIN FAZÎLETİ) BÂBI

Yüce Allah'ın şu âyetleri bu mes'eleye hüccettir:
''Herhangi birinize ölüm gelip de: Ey Rabb'im, beni yakın bir müddete kadar geciktirseydin de sadaka verip dursaydım, iyi adamlardan olsaydım, diyeceğinden evvel, size rızk olarak verdiğimiz şeylerden (Allah yolunda) harcayın'' (el-Munâfıkûn: 10).
''Ey îmân edenler, içinde ne bir alış veriş, ne bir dostluk, ne de şefâat (imkânı) bulunmayan bir gün gelmezden evvel, size verdiğimiz rızıktan (Hakk yolunda) harcayın. Kâfirler zulmedenlerin tâ kendileridir'' (el-Bakara: 254) [46]

٢٣ ـ حدّثنا مُوسٰى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ قال حدّثنا عُمَارَةُ بنُ القَعْقَاعِ قال حدّثنا أبو زُرْعَةَ قا حدّثنا أبو هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ قال جاءَ رَجُلٌ إلَى النبىِّ ﷺ فقال يارسولَ اللهِ أيُّ الصَّدَقَةِ أعْظَمُ أجْراً قال أنْ تَصَدَّقَ وَأنْتَ صَحِيحٌ شَحِيحٌ تَخْشَى الفَقْرَ وَتأْمُلُ الغِنَى وَلاَ تُمْهِلُ حَتَّى إذَا بَلَغَتِ الحُلْقُومَ قُلْتَ لِفُلاَنٍ كَذَا وَلِفُلاَنٍ كَذَا وَقَدْ كانَ لِفُلاَنٍ *

---

45 Bu hadîs, az mıkdârda olsa bile sadakaya teşvîki, isteyeni eli boş çevirmemek için yanında bir hurma da bulunsa, bunu sadaka yapmanın makbûllüğünü ifâde etmektedir. Yüce Allah'ın anaların gönlünde yarattığı engin analık şefkat ve merhametinin en belîğ şekilde tecellî edişi de hadîste gâyet açık biçimde belirtilmiştir. Yine bu hadîste kız çocuklarının nafakası, terbiye ve yetiştirilmeleri husûsunda çalışmanın, cehennemden kurtuluşa sebeb olacak hayır işlerinin en fazîletlisi olduğuna da delâlet vardır.

46 Buhârî bâb başlığına, arka arkaya zikrettiği bu iki âyeti hüccet olmak üzere sevk etmiştir. Âyetler sadakaların geriye bırakılmaması husûsunu pek belîğ biçimde teşvîk etmektedir.

23-....... Bize Ebû Hureyre (R) tahdîs edip şöyle dedi: Peygamber(S)'e bir kimse geldi ve: Yâ Rasûlallah! Ecir ve sevâb yönünden hangi sadaka daha büyüktür? dedi. Rasûlullah: *"Senin sıhhatli, son derece cimri olduğun, fakîrlikten korkar ve zenginliği emel edinir bulunduğun hâlde verdiğin sadakadır. Can boğaza ulaşıp, bu malım fulân içindir, şu malım fulân kimse içindir deyinceye ve bunlarda mîrâsçıların oluncaya kadar sadakanı geriye bırakma!"* buyurdu [47].

١٢ــ بابٌ
12- BÂB [48].

٢٤ ــ حدّثنا مُوسٰى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا أبُو عَوانَةَ عنْ فِرَاسٍ عنِ الشَّعْبِيِّ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللّٰهُ عنها أنَّ بَعْضَ أزْوَاجِ النبىِّ ﷺ قُلْنَ لِلنبىِّ ﷺ أيُّنا أسْرَعُ بِكَ لُحُوقاً قال أطْوَلُكُنَّ يَداً فأخَذُوا قَصَبَةً يَذْرَعُونَهَا فَكانَتْ سَوْدَةُ أطْوَلَهُنَّ يَداً فَعَلِمْنَا بَعْدُ أنَّما كانَتْ طُولَ يَدِها الصَّدَقَةُ وَكانَتْ أسْرَعَنَا لُحُوقاً بِهِ وكانَتْ تُحِبُّ الصَّدَقَةَ *

24-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber'in kadınlarından bâzısı Peygamber'e hitâben: Hangimiz sana daha çabuk kavuşacaktır? dediler. Peygamber (S): *"Eli uzun olanınız"* buyurdu. Bunun üzerine Peygamber'in kadınları bir kamış endâze alıp kollarını ölçmeye başladılar. Sevde bintu Zem'a içlerinde en uzun kollu kadın idi. Fakat Rasûlullah'ın vefâtından sonra öğrendik ki, kolu uzun olan kadın, sadakası bol (eli açık) kadın demekmiş. Ve hakîkaten Sevde,

---

47 Sıhhatli cimrinin sadakasının, diğer kişilerinkinden fazîletli oluşu şöyle açıklanmıştır: Çünkü cimri, nefsinde cimrilik gibi fazîlete mâni' bir zorlayıcının varlığından dolayı canının yarısı olan malını ayırıp da bir fakîre verebilmek için nefsiyle çetin bir mücâdele etmiştir. Bu nefis mücâhedesi ise Allah'ın emrine çok ınkıyâddan neş'et etmiştir.

Bu sebeble cimrinin sadakası, başkalarının sadakasından daha fazîletli olmuştur.

48 Çoğunluğun rivâyetlerinde böyle vâkı' olmuştur. Ebû Zerr rivâyetinde ise bu yoktur. Ebû Zerr rivâyetine göre buradaki hadîs, geçen bâbın başlığının hadîslerinden olur. Diğerlerinin rivâyetlerine göre de bu "Bâb" sözü, Âişe hadîsini evvelki bâbdan ayıran bir fasl olur. Çünkü musannıfların âdeti, konuları toplamakta böyle kitâb lâfzını zikretmekle cereyân eder, sonra kitâb içinde birçok bâblar zikrederler, sonra da her bir bâbda fasıllar zikrederler (Aynî). Buhârî'nin *Sahîh*'inde unvânsız olarak görülen "bâb"lar birer "fasl"dan ibârettir.

içimizde Peygamber'e ilk kavuşan kadın oldu. Ve Sevde sadaka vermeyi severdi [49].

١٣ــ بابُ صَدَقَةِ العَلاَنِيَةِ وقَوْلِهِ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ والنَّهارِ سِراً وَعَلاَنِيَةً إِلى قَوْلِهِ وَلاَهُمْ يَحْزَنُونَ

13- ÂŞİKÂRE VERİLEN SADAKA BÂBI

Ve Yüce Allah'ın şu kavli:

"Mallarını gece gündüz, gizli ve âşikâr (Hakk yolunda) harcayanlar, işte onların Rabb'leri katında mükâfâtları vardır. Onlara hiçbir korku da yoktur; onlar mahzûn da olacak değillerdir"

(el-Bakara: 274) [50]

١٤ــ بابُ صَدَقَةِ السِّرِّ. وقال أبو هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فأَخْفَاها حَتَّى لاتَعْلَمَ شِمَالُهُ ماصَنَعَتْ يَمِينُهُ وقال اللهُ تعالى وَإِنْ تُخْفُوها وَتُؤْتُوهَا الفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

14- GİZLİ VERİLEN SADAKA BÂBI

Ve Ebû Hureyre (R), Peygamber(S)'in: *"... Bir de sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek derecede gizli sadaka veren kimse"* **buyurduğunu söyledi.**

Yüce Allah da şöyle buyurdu:

---

49 Hadîsin geçen kısımla ilgisi, Peygamber'e kavuşmaya sebeb olacak el uzunluğundan maksadın el açıklığından ibâret olduğunu açıklamasıdır. Bu el açıklığı sıfatı ise ancak sıhhatliden ve sıhhati hâlinde bu el açıklığını devâm ettiren kimseden hâsıl olacaktır (Aynî). Hadîsteki *"Kolu uzununuz"* ta'bîrindeki "Yed" lâfzı "sadaka" için istiâre edilmiştir. "Tûl" de müsteârun minhin mülâyimi olduğu için istiâreye terşîh olarak îrâd edilmiştir.

Peygamber'in vefâtından sonra kadınlarından ilk önce vefât eden kadın Sevde bintu Zem'a mıdır, yoksa Zeyneb bintu Cahş mıdır? Bu husûsta bâzı görüş, rivâyet ve târîh ayrılıkları vardır.

50 Buhârî, "Âşikâre verilen sadaka bâbı"nda hadîs getirmemiştir. Zâhir olan, onun bu konuda kendi şartına uyan bir hadîs bulamayıp, yalnız zikrettiği âyetle yetindiğidir. Âyette gizli açık harcama yapanların Rabb'leri katında mükâfâtları olduğu bildirildiğinden, başlığa delîl olmuştur.

el-Alenu ve'l-Alâniyetu: Bir nesne zâhir ve âşikâre olmak ma'nâsınadır ki, gizli ve gizlilemek mukaabilidir; 1, 2, 4, 5. bâblardan gelir *(Kaamûs Ter.).*

"Eğer sadakaları âşikâre verirseniz o ne güzel; eğer sadakaları gizler ve onları (bu sûretle) fakîrlere verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. (Allah o sebeble) günâhlarınızdan bir kısmını örter. Allah ne yaparsanız, ondan hakkıyle haberdârdır" (el-Bakara: 271) [51]

١٥ـ بابٌ إذَا تَصَدَّقَ عَلَى غَنِيٍّ وَهُوَ لاَيَعْلَمُ

15- BÂB: İNSAN BİLMİYEREK BİR ZENGİNE SADAKA VERDİĞİ ZAMÂN (SADAKASI MAKBÛLDÜR)

٢٥ـ حدّثنا أبُو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ قال حدّثنا أبُو الزِّنَادِ عنِ الأعْرَجِ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رضي اللّهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ. قال قال رَجُلٌ لأتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدِسَارِقٍ فأصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ تُصُدِّقَ عَلَى سارِقٍ فقال اللّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ لأتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدَيْ زَانِيَةٍ فأصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى زَانِيَةٍ فقال اللّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ عَلَى زَانِيَةٍ لاتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدَيْ غَنِيٍّ فأصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ تُصُدِّقَ عَلَى غَنِيٍّ فقال اللّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ عَلَى سارِقٍ وَعَلَى زَانِيَةٍ وعَلَى غَنِيٍّ فأُتِيَ فَقِيلَ لَهُ أمَّا صَدَقَتُكَ عَلَى سارِقٍ فَلَعَلَّهُ أنْ يَسْتَعِفَّ عنْ سَرِقَتِهِ وَأمَّا الزَّانِيَةُ فَلَعَلَّهَا أنْ تَسْتَعِفَّ عنْ زِنَاهَا وَأمَّا الغَنِيُّ فَلَعَلَّهُ أنْ يَعْتَبِرَ فَيُنْفِقَ مِمَّا أعْطَاهُ اللّهُ *

25-....... Bize Ebu'z-Zinâd, el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur:

"(İsrâil oğullarından) *bir kimse: Yemîn olsun* (bu gece) *muhakkak bir sadaka vereceğim, dedi ve sadakasıyle dışarı çıktı. Akabinde sadakasını* (tesâdüfen) *bir hırsızın eline koydu. Sabaha ulaştıklarında halk: Bir hırsıza sadaka verilmiştir, diye konuşurlar. Sadakayı veren* (bu yanlış işten üzülmeyerek):

---

51 Buhârî, bu "Gizli verilen sadaka bâbı"nda, Ebû Hureyre hadîsinin gizli verilen sadakanın üstünlüğünü bildiren fıkrası ile gizli verilen sadakaların daha hayırlı olduğunu anlatıp teşvîk eden âyeti getirmiştir.

Ebû Hureyre hadîsini daha evvel Kitâbu'l-Ezân "Mescidde namâz beklemek için oturan kimse bâbı"nda, senediyle ve bütünüyle getirmiş olduğu için, burada senedsiz olarak ve sadece ilgili fıkrasını göstermekle yetinmiştir.

— *Yâ Allah, hamd ancak sana mahsûstur* (sadaka verdiğim için hamd ederim), *dedi de yine: Allah'a yemîn olsun, muhakkak bir sadaka vereceğim, deyip sadakasıyle dışarıya çıktı.*

Bu defa da bilmeyerek sadakasını zinâ edici bir kadının ellerine koydu. Sabaha girdiklerinde halk: Zinâ edici bir kadına bu gece sadaka verilmiş, diye konuşur dururlar. Sadaka veren kimse hiç aldırmayarak:

— *Yâ Allah, sadakamı bir fâhişeye, yine senin irâdenle vermiş olduğum için, hamd ancak sana mahsûstur, dedi ve yine: Muhakkak bir sadaka vereceğine yemîn ederek, sadakasıyle dışarı çıktı. Bu sefer de sadakasını bilmiyerek bir zenginin ellerine koydu. Sabaha girdiklerinde halk: Bir zengine sadaka verilmiş diye konuşur oldular. Sadaka veren zât:*

— *Yâ Allah! Hırsıza, fâhişeye, zengine sadaka verdiğim için de hamd ancak sana mahsûstur, dedi.*

Ru'yâsında ona gelindi de şöyle müjdelendi:

— *Hırsıza verdiğin sadakana gelince, umulur ki, o sadaka sebebiyle hırsız hırsızlığından vazgeçer; temiz hayâta kavuşur. Fâhişeye gelince, umulur ki, bu kadın da zinâsından vazgeçip, temiz ve iffetli olur. Zengin kişiye gelince, umulur ki, bu zengin de aldığı sadakadan ibretlenip utanır da, Allah'ın kendisine ihsân eylemiş olduğu zenginliğinden fakîrlere infâk etmeye başlar"* [52].

١٦ — بابٌ إذَا تَصَدَّقَ عَلَى ابْنِهِ وَهُوَ لاَيَشْعُرُ

---

52 Hadîste hırsız ve fâhişe de zikredilmişken, bâb başlığında yalnız zengine verilen sadakanın durumunun açıklığa kavuşturulmaya çalışılması, zengine hiçbir hâlde sadaka vermenin câiz olmamasındandır. Böyle iken bilmiyerek bir zengine sadaka verildiğinde, sadaka veren, niyeti ve bu ameli ile sevâb kazanır, sadakası da makbûl olur. Diğerlerinde ise, sadakanın kabûl edileceği, evleviyetle sâbit olur.

İmâm Ahmed bu hadîsi İbnu Lahîa tarîkıyle el-A'rec'den rivâyet etmiştir. O rivâyette bu sadaka veren kimsenin İsrâîl oğulları'ndan olduğu belirtilmiştir. Bu hadîsten İsrâîl oğulları zamânında da sadakanın takvâ ehlinden muhtâc olan fakîrlere verilegeldiği ve bu sebeble halkın bu üç sınıfa sadaka verildiğini duyunca hayret ve söz ettikleri anlaşılıyor. Hadîste Allah'ın bu kuluna hayır niyeti ve ameliyle ru'yâsında sevâb bahşetmesi, sadakasının kabûl edileceğine delâlet etmiş oluyor. Hadîsten zekât ve sadakanın ictimâî çöküntüleri ve ahlâkî bozuklukları düzelttiği ve bu husûsta çok te'sîrli olduğu görülmektedir. Şuurlu bir insan ne kadar kötü olursa da, gördüğü iyilik ve ihsânın minnet yükü altında kalarak düştüğü kötü yoldan kendisini kurtarmağa çalışır. Hele o kötü fâhişelik yoluna zarûret sevkıyle düşmüş ise, böyleleri için zekât ve sadakanın uyanma vesîlesi olduğu çok görülmüştür.

16- BÂB: İNSAN BİLMİYEREK KENDİ OĞLUNA SADAKA VERDİĞİ ZAMÂN [53]

٢٦ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا إِسْرَائِيلُ قال حدّثنا أَبو الجُوَيْرِيَةِ أَنَّ مَعْنَ بنَ يَزِيدَ رضى اللّهُ عنهُ حَدَّثَهُ قال بَايَعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ أنا وَأَبِي وَجَدِّي وَخطَبَ عَلَيَّ فأَنْكَحَنى وخاصَمْتُ إِلَيْهِ وكان أبِي يَزِيدُ أَخْرَجَ دَنَانِيرَ يَتَصَدَّقُ بِهَا فَوَضَعَهَا عِنْدَ رَجُلٍ فِي المَسْجِدِ فَجِئْتُ فأَخَذْتُهَا فأَتَيْتُهُ بِهَا فقال وَاللّهِ ما إِيَّاكَ أَرَدْتُ فَخَاصَمْتُهُ إِلَى رسولِ اللّهِ ﷺ فقال لَكَ ما نَوَيْتَ يَا يَزِيدُ وَلَكَ ما أَخَذْتَ يا مَعْنُ *

26-....... Bize Ebu'l-Cuveyriye tahdîs etti. Ona da Ma'n ibnu Yezîd (R) tahdîs edip şöyle demiştir: Ben babamın ve dedemin berâberinde Rasûlullah ile bey'at ettim. Rasûlullah beni nişanladı ve evlendirdi. Ben Rasûlullah'a da'vâ arzettim. (O, bana hakk verdi.) Bir defa babam Yezîd, sadaka etmek üzere bir takım altın paralar çıkardı da bunları kendi nâmına tasadduk edivermesi için mescidde bir adamın yanına koydu. Sonra ben geldim, o adamdan bu altınları aldım da, babamın yanına bu altınlarla geldim. Bunun üzerine babam:

— Vallahi bu altınları sana verilsin diye bırakmadım, dedi ve altınları almak istedi.

Ben de Rasûlullah'a bu da'vâyı arzettim. Rasûlullah (S) babama hitâben:

— *"Yâ Yezîd, niyet ettiğin sadaka sevâbı sana âiddir;* (bana karşı da:) *Yâ Ma'n, aldığın sadaka paraları da senindir"* buyurdu [54].

---

53 Bu şartın cevâbı kaldırılmıştır; bunun takdîri "Câiz olur"dur. Buhârî bu cevâbı ya kısaltmak için, yâhud da bâb hadîsinin delâletiyle yetinmek için zikretmemiştir. Babanın bilmemesinden dolayı oğul, yabancı gibi olacağı için zikretmedi de denilmiştir.

54 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu şöyledir: Yezîd altınları kendi nâmına sadaka edivermesi için bir adama verdi ve ona bir hudûd koymadı. Akabinde oğlu Ma'n gelip o zâttan bu altınları aldı. Ve böylece Yezîd bizzât kendisi sadaka altınlarının oğlunun eline düşmesine sebeb oldu. Böylece de bilmiyerek kendi oğluna sadaka vermiş gibi oldu.

Râvî Ma'n, babası Yezîd, dedesi Ahnes ibn Habîb Bedr gâzîlerinden oldukları rivâyet edilmiştir. Baba, oğul, torun üçlüsünün bu müstesnâ şerefi İslâm târihinde hiçbir sahâbî âilesine nasîb olmamıştır.

Âlimlerin ittifâkına göre babanın borcu olan vâcib sadakayı oğlunun alması, babanın borcunu düşürmez. Bu menfî hükümden tatavvu' ve nâfile sadakalar müstesnâdır. Şârih İbn Battâl: Bu hadîste Peygamber, Yezîd ibn Ahnes'e: *"Niyet ettiğin sadakanın sevâbı senindir"* buyurduğuna göre, bu sadakanın vâ-

١٧ باب الصَّدَقَةِ بِالْيَمِينِ

17- (RAĞBET EDİLECEK SADAKA BİZZÂT KENDİ) SAĞ ELİYLE VERİLEN SADAKADIR BÂBI

٢٧ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يحْيَى عن عُبَيْدِ اللّهِ قال حدّثنى خُبَيْبُ بنُ عَبْدِ الرَّحمنِ عنْ حَفصِ بنِ عاصِمٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ. قال سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللّهُ تَعالَى فِى ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ ألاّ ظِلُّهُ أمامٌ عَدْلٌ وَشابٌّ نَشَأَ فِى عِبادَةِ اللهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعلَّقٌ فى المَساجِدِ وَرَجُلاَنِ تحابَّا فِى اللهِ اجْتَمَعا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذاتُ مَنْصِبٍ وجَمَالٍ فقال أنِّى أخافُ اللّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فأخْفَاها حَتَّى لاَ تَعْلَمَ شِمَالُهُ ما تُنْفِقُ يَمِينُهُ وَرَجلٌ ذَكَرَ اللهَ خالِياً فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ *

27-....... Bana Hubeyb ibnu Abdirrahmân, Hafs ibn Âsım'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Yedi sınıf insan vardır ki, Allah kendi gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmayan kıyâmet gününde, bunları kendi arşının gölgesinde gölgelendirir: Âdil imâm* (yânî devlet başkanı); *Allah'a ibâdet ederek temiz bir hayât içinde serpilip büyüyen genç; gönlü mescidlere sevgiyle bağlanmış olan namâzlı kimse; Allah için sevişen ve bu sevgi ile birleşip, bu sevgi ile ayrılan iki kişi; içtimâî mevkî sâhibi ve güzelliği olan bir kadın tarafından çağırılıp da kadınlığını kendisine arz ettiğinde; 'Ben Allah'tan korkarım' cevâbıyle karşılık veren er kişi; sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak derecede gizli*

---

cib olan sadaka ve zekât nev'inden olmayıp, tatavvu' sadakası olduğu anlaşılır ve nâfile sadakaya hamledilmelidir, demiştir. Şâfiî de: Bir babanın oğlu borçlu yâhud asker ve gâzî olursa, babasının sadakasını alabilir, demiştir.

İmâm Şâfiî ve diğer imâmlara göre ihtilâfsız sâbit olan bir şer'î hakîkat de şudur: Nafakası vâcib olmayan hâllerde baba ve oğuldan zengin olan tarafın, fakîr olan tarafa, fakîrler ve miskînler payından zekât ayırıp vermesi câizdir. Bu hâlde iki taraftan biri öbürüne yabancı vaziyetinde bulunuyor. Başka sûrette câiz değildir. Usûlün fürûa, fürû'un da usûle zekât vermelerinin câiz olmadığı mes'elesi, Hanefî kitâblarında sâbit bir asıldır... Nafakası vâcib olmayan sâir hısımlardan muhtâc olanlara zekât verilmesi hakkında âlimler ayrı ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir...

Bu hadîsten babanın malından sadaka, hibe yoluyla evlâdın zimmetine geçen mala babanın dönmesi sahîh olmadığı, yine bundan hukûkî mes'elelerde baba ile oğul arasında husûmet ve ihtilâf meydana gelerek oğulun mahkemeye murâcaat etmesi, oğulun babasına âsî sayılmıyacağı hükmü alınmıştır.

sadaka veren zengin kişi; insanlardan tenhâ (boş) *olarak Allah'ı anıp gözleri yaş döken takvâlı kişi''* [55].

٢٨ـــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ الجَعْدِ قال أخبرنا شُعْبَةُ قال أخبرنى مَعْبَدُ بنُ خالِدٍ قال سَمِعْتُ حارِثَةَ بنَ وَهْبٍ الخُزَاعِيَّ رضى الله عنه يَقُولُ سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يَقُولُ تَصَدَّقُوا فَسَيَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمانٌ يَمْشِي الرَّجُلُ بصَدَقَتِهِ فَيَقُولُ الرَّجُلُ لَوْ جِئْتَ بِهَا بِالأَمْسِ لَقَبِلْتُهَا مِنْكَ فأَمَّا اليَوْمَ فَلاَ حاجةَ لِى فِيهَا *

28-....... Ben Hârise ibn Vehb el-Huzâî(R)'den işittim, şöyle diyordu: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *''Sizler sadakalarınızı veriniz. Çünkü sizin üzerinize öyle bir zamân gelecektir ki, o vakit insan kendi sadakasıyle yürür de vermek istediği kimse: Sen bu sadakayı dün getirmiş olaydın ben onu senden kabûl eder alırdım, ammâ bu güne gelince artık benim için ona hiçbir ihtiyâç yoktur, der''* [56].

١٨ـــ بابُ مَنْ أمَرَ خادِمَهُ بِالصَّدَقَةِ وَلَمْ يُناوِلْ بِنَفْسِهِ. وقال أَبُو مُوسى عنِ النبيِّ ﷺ هُوَ أحَدُ المُتَصَدِّقِينَ

18- SADAKASINI BİZZÂT KENDİSİ VERMEYİP DE HİZMETÇİSİNE VERMESİNİ EMREDEN KİMSE BÂBI

Ve Ebû Mûsâ (R), Peygamber'in *''O* (yânî hizmetçi) *sadaka veren iki kimsenin birisidir''* **buyurduğunu söyledi** [57].

٢٩ـــ حدّثنا عُثْمَانُ بنُ أبِى شَيْبَةَ قال حدّثنا جَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنْ

---

55 Hadîsin bâb başlığına lâfzan uyan fıkrası *''Sağ elinin verdiği sadakayı sol elinin bilmiyeceği derecede gizli sadaka veren kişi''* cümlesidir. Bu fıkrada sadakanın vâsıtasız olarak bizzât kendi eliyle ve kimseye duyurmadan taşınıp verilmesinin değeri ifâde edilmiş oluyor.

Dînî, ictimâî ve ahlâkî çok mühim esasları toplayan bu hadîsi, Buhârî Ezân, Zekât, Cumua, Rikaak, Muhâribûn kitâblarında da getirmiştir.

56 Hadîsin bâb başlığına delâleti *''İnsan kendi sadakasıyle yürür...''* fıkrasıdır. Bu hadîs şu Zekât Kitâbı'nın dokuzuncu bâbında da geçmişti.

57 Ebû Mûsâ'nın bu hadîsi altı bâb sonra ''Sadaka verdiğinde hizmetçinin sevâbı bâbı''nda senediyle gelecektir. Buhârî bu bâb başlığıyle bi'l-vâsıta verilen sadakadan da mâl sâhibinin ecir alacağını bildirmek istemiştir.

شَقِيقٍ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ قال رسولُ اللَّهِ ﷺ إذَا أَنْفَقَتِ المَرْأَةُ مِنْ طَعَامِ بَيْتِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ كَانَ لَهَا أَجْرُهَا بِمَا أَنْفَقَتْ وَلِزَوْجِهَا أَجْرُهُ بِمَا كَسَبَ وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذٰلِكَ لاَ يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ أَجْرَ بَعْضٍ شَيْئًا *

29-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Kadın evinin yiyeceğinden, âile dirliğini bozucu olmayarak* (isrâf etmeyerek) *infâk ve ikrâm ettiğinde, infâk etmesi sebebiyle kadın için bu infâkın sevâbı vardır, bu malı kazanması sebebiyle kocası için de sevâbı vardır, bu malı bekleyen bekçi için de bir o kadar sevâb vardır. Bunlardan bâzısının ecri, diğerlerinin sevâbından hiçbirşey eksiltmez"* 58.

١٩ ــ بابٌ لاَصَدَقَةَ إلاَّ عنْ ظَهْرِ غِنًى وَمَنْ تَصَدَّقَ وَهُوَ مُحْتَاجٌ أَوْ أَهْلُهُ محْتَاجٌ أَوْ عَلَيْهِ دَيْنٌ فالدَّيْنُ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى منَ الصَّدَقَةِ والعِتْقِ وَالهِبَةِ وَهُوَ رَدٌّ عَلَيْهِ لَيْسَ لَهُ أَنْ يُتْلِفَ أَمْوَالَ النَّاسِ وقال النبىُّ ﷺ مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ إتْلاَفَهَا أَتْلَفَهُ اللهُ إلا أَنْ يَكُونَ مَعْرُوفاً بالصَّبْرِ فَيُؤْثِرَ عَلَى نَفْسِهِ وَلَوْ كان بِهِ خَصَاصَةٌ كَفِعْلِ أَبِى بَكْرٍ رضى اللهُ عنهُ حِينَ تَصَدَّقَ بِمَالِهِ وكَذٰلِكَ آثَرَ الأَنْصَارُ المُهَاجِرِينَ ونَهٰى النبيُّ ﷺ عنْ إضَاعَةِ المَالِ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُضَيِّعَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِعِلَّةِ الصَّدَقَةِ. وقال كَعْبٌ رضى اللهُ عنهُ قُلْتُ يارسولَ اللهِ إنَّ مِنْ تَوْبَتِى أَنْ أَنْخَلِعَ مِنْ مالِى صَدَقَةً إلَى اللهِ وإلَى رَسولِهِ ﷺ قال أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مالِكَ فَهْوَ خَيْرٌ لَكَ قُلْتُ فانّى أُمْسِكُ سَهْمِى الَّذِي بِخَيْبَرَ

19- BÂB: SADAKA ANCAK BİR ZENGİNLİK ÜZERİNDEN VERİLİR 59

58 Erkeğin kazancından kadının tasarrufu en nâzik ictimâî mes'elelerdendir. Bu sebeble hadîste "(Ma'rûf hudûdu geçmekle âile geçimini ve âile birliğini) *bozucu olmayarak*" kaydı getirilmiştir. Bu, menfî bir şarttır. Fakat şumûl sâhası çok geniştir. Kadının tasarrufu ile âile geçiminin, âile dirliğinin bozulmaması bir takım şartların bulunması ve gerçekleşmesiyle sağlanabilir. Bunlardan birisi, bu infâkın ev azığına münhasır olmasıdır. Bu tahsîs, hadîsin sarâhati ile de sâbittir. İkincisi kadının infâkı zevcin iznine ve örfe uygun olmasıdır...

59 Yânî kâmil sadaka, ancak kuvvetli bir servete dayanan zenginlikten verilen sa-

Kendisi ihtiyâçlı yâhud âilesi muhtâç yâhud da üzerinde borç bulunan kimse bu hâlde sadaka vermeğe kalkarsa; borcun ödenmesi sadaka vermekten, köle âzâd etmekten ve hibe yapmaktan daha hakklıdır. Borçlunun sadaka vermesi, köle âzâd etmesi ve hibe yapması merdûddur. Böylesi için insanların mallarını telef etmek hakkı yoktur [60]. Peygamber (S) de: *"Her kim halkın mallarını telef etmek isteyerek borç alırsa, Allah onu telef eder"* buyurdu [61]. Ancak, kendisi sabr edicilikle tanınmış olup da, kendisinde fakîrlik ve ihtiyâç olsa bile başkalarını kendi nefsine tercîh edebilecek kimseler, bu hâlde sadaka verebilirler; Ebû Bekr'in bütün malını sadaka yaptığı zamânki fiili gibi. Ensâr da bu şekilde muhâcirleri kendi nefislerine tercîh etmişlerdi [62]. Peygamber (S), kişinin kendi malını mahvetmesini nehyetmiştir. Bundan dolayı bir kimsenin sadaka için

---

dakadır. Bu başlık, Ahmed ibn Hanbel'in *el-Müsned*'de Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği hadîsten alınmıştır. Buhârî bu fıkrayı Vasıyyetler Kitâbı'nda da zikretmiştir. Buhârî başlıktaki bu hükmü, müteâkib rivâyetler ve hadîslerle tefsîr ve takviye etmiştir.

60 Sadaka verecek kimsenin ne kendisi, ne de âilesi muhtâc olmamak, borçlu da bulunmamak gerekir. Üzerinde kul borcu olan kimse için vâcib olan, evvelâ borcunu vermektir. Bu farzdır. Sadaka vermek nâfiledir. Borçlunun kazancı kendisinin değil, bi'l-kuvve alacaklının malıdır. Binâenaleyh borçlunun, kazancından sadaka vermek sûretiyle tasarrufu sefîhliktir. Hâkim tarafından hacr olunur.

61 Buhârî hadîsi, Ödünç İsteme bölümünde Ebû Hureyre'den senediyle rivâyet etmiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Kim halkın malını edâ etmek niyetiyle borç alırsa, Allah o kimseye borcunu ödemeyi kolaylaştırır. Kim de halkın malını telef ve isrâf etmek üzere borç alırsa, Allah onu telef eder, borç aldığı malın hayır ve bereketini giderir!"*

62 Buhârî bu fıkra ile, kendisi ve âilesi muhtâc iken sadaka verebilecek, yalnız Ebû Bekr Sıddîk ve Ensâr gibi temiz nefis sâhibleridir diyerek, bunları istisnâ ediyor. Bu iki istisnâ ile de Ebû Bekr'in ve Ensâr'ın bu fiillerini anlatan hadîslere işâret etmiş oluyor. Ebû Bekr'in malının hepsini sadaka verişini Ebû Dâvûd ve diğerleri rivâyet etmiştir. Ensâr'ın, muhâcirleri kendi nefislerinden üstün tutmaları vâkıası ise hadîslerle sâbit olduğu gibi, Kur'ân'da da dile getirilmiştir: ***"Onlardan evvel*** (Medîne'yi) ***yurd ve îmân evi edinmiş olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeylerden dolayı göğüslerinde bir ihtiyaç meyli bulmazlar. Kendilerinde fakîrlik ve ihtiyâç olsa bile onları öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden korunursa işte murâdlarına erenler ancak onlardır"*** (el-Haşr: 9).

insanların mallarını zâyi' ve imhâ etmeye hiçbir hakkı yoktur [63]**.**

Ve Ka'b ibn Mâlik (R) dedi ki: Ben: Yâ Rasûlallah, günâhlarımdan tevbe ettim. Allah'ın rızâsına ve Rasûlü'nün sevgisine ermek için bütün malımı sadaka yaparak, malımdan tamâmiyle soyunmam da bu tevbemdendir, dedim. Rasûlullah: *"Sen malının bir kısmını kendin için alıkoy. Bu senin için hayırlı bir harekettir"* **buyurdu. Ben Hayber'deki payımı elimde tutuyorum, dedim** [64]**.**

٣٠ ــ حدّثنا عَبْدَانُ قال اخْبَرَنا عَبْدُ اللهِ عَنْ يُونُسَ عن الزُّهْرِيِّ قال أخبرني سَعِيدُ بنُ المُسَيَّبِ أنَّهُ سَمِعَ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ. قال خَيْرُ الصَّدَقَةِ ما كانَ عنْ ظَهْرِ غِناً وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ *

30-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb haber verdi. O Ebû Hureyre'den işitmiştir. Peygamber (S): *"Sadakanın hayırlısı bir zenginlik üzerinden ayrılıp verilendir. İnfâk ve tasadduka da nafakası üzerine vâcib olan kimse ile başla"* buyurmuştur [65].

٣١ ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا هِشَامٌ عَنْ أبيهِ عَنْ حَكِيمَ بنِ حِزامٍ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال اليَدُ العُلْيَا خَيْرٌ مِنَ اليَدِ السُّفْلَى وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ عنْ ظَهْرِ غِنًى ومَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللهُ ومَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللهُ * وَعَنْ وُهَيْبٍ قال أخبرنا هِشَامٌ عَنْ أبيهِ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ بِهٰذَا *

---

63 Bu, Namâzın Sıfâtı bölümünün sonlarında geçmiş olan Mugîre hadîsinin bir parçasıdır. Buhârî, insan kendi malını zâyi' etmekten men' edilince, başkasının malını zâyi' ve telef etmekten evleviyetle reddedilir şeklinde istidlâl etmiş oluyor.

64 Ka'b ibn Mâlik'in tevbesine âid olan bu uzun hadîs Tefsîr Kitâbı'nda Tevbe Sûresi'nin tefsîri sırasında gelecektir. Rasûlullah'ın Ebû Bekr'i bütün malını sadaka yapmasından men' etmeyip de, İkinci Akabe Bey'ati'nde bulunmak şerefini taşıyan Ka'b gibi kıdemli bir sahâbîyi bu hareketinden men' etmesi, Ebû Bekr'in sabrı şiddetli, tevekkülü kuvvetli, müstesnâ bir şahsiyet olmasından dolayıdır. Ebû Bekr'in bu yüksek seviyesi hiçbir kimse için misâl edinme örneği olamazdı.

65 Bu hadîsin ma'nâsını bundan sonraki hadîs daha çok açmaktadır.

31-....... Bize Hişâm, babası Urve ibn Zubeyr'den; o da Hakîm ibn Hızâm(R)'dan tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Yüksek el, alçak elden hayırlıdır. Sadaka vermeye nafakası üzerine vâcib olanlara ihsân ile başla. Sadakanın hayırlısı* (yânî kâmil olanı) *bir zenginlik üzerinden verilenidir. Dilenmekten ve çirkin işlerden çekinip iffetli kalmak isteyeni Allah iffetli kılar; insanlardan müstağnî olmak isteyeni de Allah zengin kılar"* 66.

٣٢ــ **حدّثنا** أبو النُّعْمَانِ قال **حدّثنا** حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عن أيُّوبَ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما. قال سَمِعْتُ النبىَّ ﷺ ح و **حدّثنا** عَبْدُاللّٰهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ. قال وَهُوَ عَلَى المِنْبَرِ وذَكَرَ الصَّدَقَةَ وَالتَّعَفُّفَ والمَسْأَلَةَ اليَدُ العُلْيَا خَيْرٌ مِنَ اليَدِ السُّفْلَى فاليَدُ العُلْيَا هِيَ المُنْفِقَةُ والسُّفْلَى هِىَ السَّائِلَةُ *

32- Bize Ebu'n-Nu'mân tahdîs edip şöyle dedi: Bize Hammâd ibn Zeyd, Eyyûb es-Sahtıyânî'den; o da Nâfi'den tahdîs etti ki, İbn Umer (R): Ben Peygamber(S)'den işittim, demiştir.

H ve bize Abdullah ibn Mesleme, Mâlik'ten; o da Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) minber üzerinde iken sadakayı, iffetli kalmaya çalışmayı ve isteyiciliği zikredip: *"Yüksek el alçak elden hayırlıdır. Çünkü yüksek el infâk edici* (yânî verici), *alçak el ise isteyici eldir"* buyurmuştur 67.

---

66 Bu hadîsteki tertîb, iyi düşünülürse, Peygamber'in sadaka vermek husûsunda evleviyet ve akrabiyete göre bir silsile tertîb ve ta'kîb buyurduğu anlaşılır. Nesâî'nin Ebû Humeyd es-Sâidî'den gelen rivâyetinde daha şumûllü ve umûmî bir tertîb vardır. Bu tertîbi de Taberânî'deki rivâyette Rasûlullah şöyle öğretmiştir: *"Evvelâ zâtî ve nefsî vazîfeni îfâ et. Nefsinden artan şeyi de ehline, âilene sarfet. Âilenden birşey artarsa bunu da hısımlarına sadaka yap. Bunlardan arta kalanı da sağındaki, solundaki konuya komşuya sadaka yap"* (Taberânî).

Bu Hakîm ibn Hızâm hadîsinde de, bundan önceki Ebû Hureyre hadîsinde de birinci derecede nefse âid vazîfe zikredilip, diğerlerinden öne geçirilmiştir. Bunda bir hodgâmlık vardır sanılmamalıdır. Bil'akis âile, akrabâ ve diğer medenî vazîfelerin îfâsı, bir âile reîsinin tamâmen zinde ve sıhhatte olmasına bağlıdır. Bunun için insanın yemek, giymek gibi hayâtın devâmı için muhtâc olduğu kendi zâtî vazîfelerini en önce yapması zarûrîdir.

Yalnız aklî ve felsefî esaslardan ilhâm alınarak yazılan ahlâkî eserlerde de ahlâkî vazîfeler bu sûretle beş nev'e ayrılmıştır: Nefsî, âilevî, hemşehrî, insânî, medenî.

67 Bundan önce 31 rakamıyle geçen Hakîm ibn Hızâm hadîsindeki *"Yüksek el, alçak elden hayırlıdır"* vecîzesinin burada Rasûlullah tarafından güzel bir tefsîri yapılmıştır. Hakîkaten yüksek el veren eldir; verir yükselir; alçak el de iste-

٢٠ ـ بابُ المَنَّانِ بِمَا أعْطَى لِقَوْلِهِ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أمْوَالَهُمْ فى سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ لاَ يُتْبِعُونَ ماأنْفَقُوا مَنًّا ولاَ أذًى الآيَةَ

20- BİR İNSANA VERDİĞİ ŞEYLERİ SAYIP SÖYLEMEK SÛRETİYLE BAŞA KAKAN KİMSE(NİN KÖTÜLÜĞÜ) BÂBI

Çünkü Allah'ın şu kavli vardır:

"Mallarını (Allah yolunda) harcayıp da, sonra o harcadıklarının arkasından bir başa kakış ve bir eziyet takıp katmayanlar, onların Rabb'leri yanında mükâfâtları vardır. Onlara hiçbir korku yoktur, mahzûn da olacak değillerdir onlar" (el-Bakara: 262) [68]

٢١ ـ بابُ مَنْ أحَبَّ تَعْجِيلَ الصَّدَقَةِ مِنْ يَوْمِهَا

21- SADAKAYI GÜNÜNDEN GEÇİKTİRMEYİP ACELE VERMEYİ SEVEN KİMSE BÂBI [69]

٣٣ ـ حدّثنا أبو عاصِمٍ عنْ عُمَرَ بنِ سَعِيدٍ عنِ ابنِ أبي مُلَيْكَةَ أنَّ عُقْبَةَ بنَ الحَارِثِ رضى اللهُ عنهُ حَدَّثَهُ قال صَلَّى بِنَا النبيُّ ﷺ العَصْرَ فأسْرَعَ ثُمَّ دَخَلَ البَيْتَ فَلَمْ يَلْبَثْ أنْ خَرَجَ فَقُلْتُ أوْ قِيلَ لَهُ فقال كُنْتُ خَلَّفْتُ فى البَيْتِ تِبْراً مِنَ الصَّدَقَةِ فَكَرِهْتُ أنْ أُبَيِّتَهُ فَقَسَمْتُهُ *

33-....... Ukbe ibnu'l-Hâris (R) tahdîs edip şöyle demiştir: Peygamber (S) bize ikindi namâzını kıldırdı. Acele gitti, sonra evine girdi.

---

yen; alan eldir; alır alçalır. Bu vecîz hadîs, verici ve alıcı olan ellerin verir ve alırkenki durumlarını ve bu durum altındaki rûhî ve mânevî farklılığı çok belîğ biçimde anlatmıştır.

68 *el-Menn;* ni'met vermek, bir adama iyilik etmek; *el-Minnet;* bir adama ettiği iyiliği, lutûf ve ihsânı saymakla başına kakmak ma'nâsınadır.. *el-İmtinân:* Bir adam bir kimseye ettiği ihsânı zikr ve ta'dâd ile başına kakmak ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

Verdiği şeyleri söyleyip başa kakmak, vereni de, verileni de küçülten; yapılan iyiliği değersizleştiren kötü bir şeydir. Buhârî başlıktaki bu hükmü delîllendirmek için el-Bakara: 262. âyeti getirmiştir. el-Bakara: 264. âyeti de aynı hükme hüccet olacak bir fıkra ihtivâ etmektedir: ***"Ey îmân edenler, sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek sûretiyle heder etmeyin.."***.

69 Buradaki sadaka sözü, farz kılınmış olanları ve nâfile sadakaları şâmildir. Her iki hâlde de iyiliğin hayırlısı, bekletmeden çabucak yapılanıdır.

Akabinde çok geçmeden cemâatin yanına çıktı. Benim tarafımdan yâhud başka biri tarafından bu sür'atli girip çıkmasının sebebi kendisine söylendi. Bunun üzerine Rasûlullah: *"Evde sadakadan bir mıkdâr altın geriye bırakmıştım. Onu bu gece evde bulundurmamı istemedim de hemen onu taksîm ettim"* buyurdu [70].

٢٢ ــ بابُ التَّحْرِيضِ عَلَى الصَّدَقةِ والشَّفَاعَةِ فِيهَا

22- SADAKA VERMEYE TEŞVÎK ETMEK VE SADAKA VERİLMESİ HUSÛSUNDA ŞEFÂAT VE DELÂLET EYLEMEK BÂBI

٣٤ ــ حدّثنا مُسْلِمٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا عَدِيٌّ عن سَعِيدِ ابنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضي اللهُ عنهما قال خَرَجَ النبيُّ ﷺ يَوْمَ عِيدٍ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلُ وَلاَ بَعْدُ ثُمَّ مالَ عَلَى النِّسَاءِ وَمَعَهُ بِلالٌ فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ انْ يَتَصَدَّقْنَ فَجَعَلَتِ المَرْأَةُ تُلْقِي القُلْبَ والخُرْصَ *

34-....... Bize Adiyy (ibn Sâbit), Saîd ibn Cubeyr'den tahdîs etti ki, İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bir bayram günü (musallâya) çıktı ve yalnız iki rek'at namâz kıldırdı. Ondan evvel de, sonra da hiçbir namâz kılmadı. Sonra yanında Bilâl olduğu hâlde kadınların bulunduğu tarafa meyl etti de, onlara va'z etti ve onlara sadaka vermelerini emreyledi. Bunun üzerine kadınlar bilezikleri, altın, gümüş halka ve küpeleri atmaya başladılar [71].

٣٥ ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا عَبْدُ الوَاحِدِ قال حدّثنا أَبو بُرْدَةَ بنُ عَبْدِ اللهِ بنِ أَبِي بُرْدَةَ قال حدّثنا أَبو بُرْدَةَ بنُ أَبِي مُوسَى عنْ أَبِيهِ

---

70 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır: Peygamber namâzı bitirince sür'atle hareket etmiş, eve girmiş ve evdeki altını bizzât taksîm etmiş, sonra da o altını evinde geceletmeyi istemediğini haber vermiştir. İşte bu, sadakanın bekletilmeden verilmesinin müstehâb olduğuna delâlet etmiştir.

Bu hadîs, biraz lâfız farkıyle Namâz Kitâbı'nın sonlarında 77 rakamlı "İnsanlara namâz kıldırıp da bir hâceti hatırlayan kimse..." unvanlı bâbda da geçmişti. Buradaki *"Kasemtuhu = Onu taksîm ettim"* rivâyeti, taksîmin bizzât Peygamber tarafından yapıldığına delâlet ettiği gibi, kendi emri ile yapılan bir fiili kendisine izâfe ettiğine de delâlet eder. Bu sebeble iki hadîs arasında bu husûsta bir ayrılık bulunmamış olur.

71 Hadîsin son fıkrası, Peygamber'in kadınların yanına gelip onlara va'z ederek, sadaka vermelerini emreylemesi, bâb başlığına hüccet olan yeridir. Peygamber'in bu teşvîki kadınlarda çok te'sîrli olmuştur.

رضى الله عنهُ. قال كانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا جاءَهُ السَّائِلُ أوْ طُلِبَتْ إلَيْهِ حاجَةٌ قال اشْفَعُوا تُؤْجَرُوا وَيَقْضِى اللهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ ﷺ ماشَاءَ *

35-,...... Bize Ebû Burde, İbnu Mûsâ(R)'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S) kendisine bir isteyici geldiğinde yâhud kendisinden herhangi bir hâcet istenildiğinde bize: *"Siz de* (bu işin meydana gelmesi için bana) *delâlet ediniz, ecre nâil olursunuz. Gerçi Allah, Peygamber'inin dili üzerine* (yânî onun niyâz ve şefâati üzerine) *ne dilerse onu yerine getirecek*(infâz eyleyecik)*tir"* buyurdu [72].

٣٦ ــ حدّثنا صَدَقَةُ بنُ الفَضْلِ قال أخبرنا عَبْدَةُ عنْ هِشَامٍ عنْ فاطِمَةَ عنْ أسْماءَ رضى الله عنها قالَتْ قال لِى النبىُّ ﷺ لا تُوكِى فَيُوكَى عَلَيْكِ *

36-....... Bize Abdetu (ibnu Süleymân), Hişâm'dan; o da Fâtıma (bintu'l-Munzir)'dan haber verdi ki, Ebû Bekr kızı Esmâ şöyle demiştir: Peygamber (S) bana: *"Kesenin ağzını iple boğma, senin üzerine de nasîbin bağlanıp boğulur"* buyurdu [73].

٣٧ ــ حدّثنا عُثْمَانُ بنُ أبِى شَيْبَةَ عنْ عَبْدَةَ وقال لاَتُحْصى فَيُحْصِىَ اللهُ عَلَيْكِ *

37-....... Bize Usmân ibnu Ebî Şeybe, Abdet'ten yukarıdaki senedle tahdîs etti. Bu rivâyette Peygamber, Esmâ'ya: *"Malını sayıp zabtetme! Allah da sana ni'metlerini sayıp zabteder"* buyurmuştur [74].

٢٣ ــ بابُ الصَّدَقَةِ فِيمَا اسْتَطَاعَ

23- SADAKA, İNSANIN GÜCÜ YETTİĞİ MIKDÂRDA(VERİLMELİ)DIR BÂBI

---

72 Bu hadîste Peygamber'in sahâbîlerine emrettiği şefâat, bir fakîr için, yâhud bir ihtiyâc sâhibi için başka bir şahıs nezdinde istenilen şeyin kabûlüne delâlet etmektir. *"Kim güzel bir şefâatle şefâatte bulunursa, ondan kendisine bir hisse vardır. Kim de kötü bir şefâatle şefâatte bulunursa, ondan kendisine bir* (günâh) *payı vardır. Allah her şeye hakkıyle kaadirdir ve nâzırdır"* (en-Nisâ: 85).

73 Hadîsin bâb başlığına delâleti ma'nâ cihetiyledir. Çünkü Peygamber kesenin ağzını boğmaktan nehyetmiştir. Bu ise ancak para biriktirmek için yapılır. Bu nehyin ma'nâsı "biriktirme de sadaka yap" demektir.

74 *el-Îkaa:* Kırba ağzını iple boğmak.
el-Ihsâ: Bir şeyin veznini, sayısını saymak;
el-Îyâ: Kab içinde biriktirmek ve saklamak ma'nâsınadır.

٣٨ـ حدّثنا أبو عاصِمٍ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ. ح وحدّثني محمَّدُ بنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ عنْ حَجَّاجِ بنِ مُحَمَّدٍ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ. قال أخبرني ابنُ أبي مُلَيْكَةَ عنْ عَبَّادِ بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ الزُّبَيْرِ أخْبَرَهُ عنْ أسْماءَ بِنْتِ أبي بَكْرٍ رضي اللهُ عنهما أنَّها جاءَتْ إلى النبيِّ ﷺ فقال لاَ تُوعِي فَيُوعِيَ اللهُ عَلَيْكِ ارْضَخِي مااسْتَطَعْتِ*

38-....... Bize Ebû Âsım, İbnu Cureyc'den tahdîs etti. (Buhârî dedi ki) **H** ve yine bana Muhammed ibnu Abdirrahîm, Haccâc ibn Muhammed'den tahdîs etti ki, İbnu Cureyc şöyle demiştir: Bana İbnu Ebî Muleyke, Abbâd ibn Abdillah ibni'z-Zubeyr'den haber verdi. Abbâd'a da babası Abdullah ibnu'z-Zubeyr, Esmâ'dan şöyle haber vermiştir. Ebû Bekr'in kızı Esmâ bir defasında Peygamber'in yanına geldiğinde, Peygamber (S) ona hitâben: *"Sakın çömlekte para saklama! Saklarsan, Allah da sana karşı ni'metini saklayıp tutar.* (Ey Esmâ), *gücün yettiği kadar az olsa da sadaka ver"* buyurmuştur[75].

٢٤ـ بابٌ الصَّدَقَةُ تُكَفِّرُ الخَطِيئَةَ

24- BÂB: SADAKA GÜNÂHI ÖRTER

٣٩ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا جَرِيرٌ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبي وَائِلٍ عنْ حُذَيْفَةَ رضي اللهُ عنهُ. قال قال عُمَرُ رضي اللهُ عنهُ أيُّكُمْ يَحْفَظُ حَدِيثَ رسولِ اللهِ ﷺ عنِ الفِتْنَةِ قال قُلْتُ أنا أحْفَظُهُ كَمَا قال قال إنَّكَ عليهِ لَجَرِيءٌ فَكَيْفَ قال قُلْتُ فِتْنَةُ الرَّجُلِ في أهْلِهِ وَوَلَدِهِ وَجارِهِ تُكَفِّرُها الصَّلاَةُ وَالصَّدَقَةُ وَالمَعْرُوفُ. قال سُلَيْمَانُ قَدْ كانَ يَقُولُ الصَّلاَةُ وَالصَّدَقَةُ وَالأمْرُ بِالمَعْرُوفِ والنَّهْيُ عنِ المُنْكَرِ قال لَيْسَ هٰذِهِ أُرِيدُ وَلٰكِنِّي أُرِيدُ الَّتِي تَمُوجُ كَمَوْجِ البَحْرِ قال قُلْتُ لَيْسَ عَلَيْكَ بِهَا يا أمِيرَ المُؤْمِنِينَ بأْسٌ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا بابٌ مُغْلَقٌ قال فَيُكْسَرُ البَابُ أوْ يُفْتَحُ قال قُلْتُ لاَبَلْ يُكْسَرُ قال فإنَّهُ إذَا كُسِرَ لَمْ يُغْلَقْ أبداً قال قُلْتُ أجَلْ فهِبْنَا أنْ نَسْألَهُ مَنِ البَابُ فَقُلْنَا لِمَسْرُوقٍ سَلْهُ قال فَسَألَهُ فقال

75 "الرَّضْخُ = *er-Radhu*": Üçüncü bâbdandır. Pek-nesneyi kırıp ufaltmak ve azca atıyye vermek... ma'nâlarınadır.

Hadîs, insanın gücünün yettiği mikdâra göre az da olsa sadaka vermeye delâlet etmektedir.

عُمَرُ رضى اللهُ عنهُ. قال قُلْنَا فَعَلِمَ عُمَرُ مَنْ تَعْنِى قال نَعَمْ كَمَا أَنَّ دُونَ غَدٍ لَيْلَةً وَذٰلِكَ أَنِّى حَدَّثْتُهُ حَدِيثاً لَيْسَ بِالأَغَالِيطِ *

39-....... Bize Cerîr, el-A'meş'ten; o da Ebû Vâil'den tahdîs etti ki, Huzeyfe (R) şöyle demiştir: Umer: Rasûlullah'ın fitneden bahseden hadîsini hanginiz ezberinde tutuyor? diye sordu [76]. Huzeyfe dedi ki: Onu Rasûlullah'ın dediği gibi ben ezberimde tutuyorum, dedim. Umer: Sen O'na (yânî Rasûlullah'a) karşı çok cesûrsun. Peki nasıldır? dedi. Huzeyfe dedi ki: *"İnsanın âilesi, çocukları, komşusu yüzünden uğradığı fitneyi namâz kılmak, sadaka vermek ve iyilik etmek örter"* dedim. -Râvî Süleymân ibn Mıhrân el-A'meş: Ebû Vâil bâzan *"Namâz kılmak, sadaka vermek, iyiliği emretmek ve kötülükten nehyetmek..."* şeklinde söylemiştir, dedi [77].- Umer: Hayır; sormak istediğim bu fitne değil, lâkin denizin dalgalanması gibi dalgalanacak olan fitneyi sormak istiyorum, dedi. Huzeyfe dedi ki: Ey Mü'minlerin Emîri, o fitneden senin üzerine birşey yoktur; seninle onun arasında kilitli bir kapı vardır, dedim. Umer: O kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı? diye sordu. Huzeyfe dedi ki: Hayır, açılmıyacak; fakat kırılacak, dedim. Umer: Şübhesiz olan şu ki, o kapı kırıldığı zamân ebeden (yânî kıyâmete kadar) kilitlenemez, dedi. Huzeyfe dedi ki: Ben evet, dedim. Râvî Şakîk şöyle dedi: Biz Huzeyfe'ye: Kapı kimdir? diye sormaktan korktuk da, Mesrûk'a: Bunu Huzeyfe'den sen sor, dedik. Şakîk dedi ki: Mesrûk bunu Huzeyfe'ye sordu. Huzeyfe: (Kapı) Umer(R)'dir, dedi. Şakîk dedi ki: Biz Huzeyfe'ye: Peki Umer senin kasdettiğin kimsenin kendisi olduğunu bildi mi? dedik. Huzeyfe: Evet; yarından evvel bir gece bulunduğunu bildiği gibi. Bunun sebebi şudur: Çünkü ben ona içinde yalan yanlış olmayan bir hadîs söyledim, dedi [78].

---

76 Fitne, aslında imtihân ve ihtibârdır ki, Türkçe'si sınama demektir. Hâlisi, karışığından belli olsun diye altını, gümüşü potada eritmeye fitne dendiği gibi, iyiliği kötülüğü belli olsun diye insana edilen her muâmeleye de fitne denilir. Bu lâfzın ma'nâları çoktur...

77 İnsanın âilesi yüzünden fitnesi, onlardan dolayı halâl olmayan söz söylemesi, halâl olmayan iş işlemesi; çocukları yüzünden fitnesi, onlara aşırı sevgisiyle berâber birçok hayrâta onların yüzünden fırsat bulamaması, yâhud onları geçindireyim diye halâla, harâma bakmaması; komşusu yüzünden fitnesi, zengin olmasına hoş nazarla bakmayıp temennî ve hasedde bulunmasıdır.

78 İşte burada sayılan ibâdet ve faâliyetler bu nevi'den olacak günâhları örtecek, onlara keffâret olacaktır. Hadîsin bâb başlığına delâleti, "sadaka vermenin günâhı örter olması" fıkrasıdır. Bu hadîs bâzı küçük lâfız farklarıyle Namâz Vakitleri Kitâbı'nda 4 rakamlı "Namâz keffârettir" bâbında da geçmişti.

٢٥ــ باب مَنْ تَصَدَّقَ فِى الشِّرْكِ ثُمَّ أَسْلَمَ

25- MÜŞRİKLİK HÂLİNDE İKEN SADAKA VEREN, SONRA DA MÜSLÜMÂN OLAN KİMSE(?) BÂBI [79]

٤٠ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ محَمَّدٍ قال حدّثنا هِشَامٌ قال حدّثنا مَعْمَرٌ
عنِ الزُّهْرِىِّ عَنْ عُرْوَةَ عنْ حكِيمِ بنِ حِزَامٍ رضى اللهُ عنهُ قال قلْتُ يا رسولَ
اللهِ أَرَأَيْتَ أشْيَاءَ كُنْتُ أَتَحنَّثُ بِهَا فِى الجَاهِلِيَّةِ مِنْ صَدَقَةٍ أَوْ عَتَاقَةٍ وصِلَةِ رَحِمٍ
فَهَلْ فِيهَا مِنْ أَجْرٍ فقال النبىُّ ﷺ أَسْلَمْتَ عَلَى ماسَلَفَ مِنْ خَيْرٍ *

40-....... Hakîm ibn Hızâm (R) şöyle demiştir: Ben:

— Yâ Rasûlallah! Câhiliyet devrinde kendileriyle ibâdet edegelmekte olduğum sadaka vermek, köle âzâd eylemek, hısımlık bağını devâm ettirmek nev'inden bir takım işler hakkında ne düşünürsün? Bu işlerde benim için ecr ve sevâb var mıdır? dedim.

Peygamber (S):

— *"Sen, geçmiş olan hayırların üzerine İslâm'a girdin"* buyurdu [80].

٢٦ــ باب أجْرِ الخادِمِ إذَا تَصَدَّقَ بِأَمْرِ صاحِبِهِ غَيْرَ مُفْسِدٍ

26- HİZMETÇİ, EFENDİSİNİN EMRİ İLE, SERVETİ BOZUCU OLMAYARAK SADAKA VERDİĞİ ZAMÂN, BU HİZMETÇİNİN DE SEVÂB ALACAĞI BÂBI

---

79 Yânî müşriklik hâlinde iken sadaka veren, sonra da İslâm'a giren kimsenin bu işleri mu'teber olur mu yâhud olmaz mı? Hadîsin zâhiri, Câhiliye devrinde yapılan iyiliklerin mu'teber olması şıkkıdır.

80 Hadîsteki *Tahannüş;* takarrub ve taabbud yânî Allah'a yaklaşma ve ibâdet etme ma'nâsınadır.

Hakîm ibn Hızâm hadîsinden, müşrikin İslâm'a girmesi ve İslâm olarak vefât etmesi hâlinde, daha önceki iyi işlerinden sevâb alacağı ve faydalanacağı anlaşılıyor. Küfr üzere ölürse *"... Kim îmânı tanımayıp kâfir olursa, herhâlde bütün yaptığı boşa gitmiştir ve o âhirette en çok ziyâna uğrayacaklardandır"*(el-Mâide:5) âyeti uyarınca, işlediği bütün hayırlı işler bâtıl olur.

Âlimler Peygamber'in bu sözünü bir kaç türlü te'vîl etmişlerdir: Hadîsin ma'nâsı: "Ey Hakîm, sen mâzîde kazandığın güzel tabîatler ile İslâm oldun. Müslümânlıkta bu selîm tab'ından faydalanırsın" demektir; yâhud: Câhiliyet devrinde işlediğin hayırlarla iyi bir nâm kazandın ve bu ictimâî şerefinle müslümân oldun, demektir...

٤١ ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا جَرِيرٌ عنِ الأَعْمَشِ عنْ أبي وَائِلٍ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ قال رسولُ اللهِ ﷺ إذا تَصَدَّقَتِ المَرْأَةُ مِنْ طَعَامِ زَوْجِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ كانَ لَهَا أجْرُها وَلِزَوْجِهَا بِمَا كَسَبَ وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذٰلِكَ *

41-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Kadın, kocasının yiyeceğinden, bozguncu olmayarak sadaka verdiği zamân, bu sadakadan dolayı kadının bir ecri olur. Bu malı kazandığı için kocasının da ecri, bu malın bekçisinin de bunun kadar bir ecri olur"* [81].

٤٢ ــ حدّثنا محَمَّدُ بنُ العَلاَءِ قال حدّثنا أبُو أُسَامَةَ عنْ بُرَيْدِ بنِ عَبْدِ اللهِ عنْ أبي بُرْدَةَ عنْ أبي مُوسٰى عنِ النبيِّ ﷺ قال الخَازِنُ المُسْلِمُ الأَمِينُ الَّذي يُنْفِذُ وَرُبَّمَا قال يُعْطِى ماأُمِرَ بِهِ كامِلاً مُوَفَّراً طَيِّبٌ بِهِ نَفْسُهُ فَيَدْفَعُهُ إلَى الَّذِى أُمِرَ لَهُ بِهِ أحَدُ المُتَصَدِّقَيْنِ *

42-....... Ebû Mûsâ (R) tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Efendisinin emrini tam olarak yerine getirecek olan* -Belki de şöyle buyurdu: *Efendisi tarafından kendisine emredilen sadakayı tamâmen, derhâl ve gönül hoşluğu ile, verilmesi emrolunan kişiye verip teslîm edecek olan - müslim, emniyetli bekçi, sadaka veren iki hayır sâhibinden birisidir"* [82].

---

81 Bu hadîs küçük bir lâfız farkıyle aynı kitâbın 18. bâbında 29 rakamıyle geçmiş ve bâzı açıklamalar orada verilmişti.

82 Bu hadîste hizmetçinin ve iş vekîlinin sevâba nâil olması bâzı şartlara bağlanmıştır:

a. Hizmetçinin, efendisinin malını alıp harcamaya izinli bir iş vekîli olması;

b. Hizmetçinin müslim olması, çünkü sadakada niyet şarttır, kâfir ise bu ehliyeti hâiz değildir.

c. Hizmetçinin emîn olması; bununla da hıyâneti sâbit olan hizmetçi çıkarılıyor.

d. Sadaka husûsunda efendisinin emrini yerine getirmesi.

e. Hizmetçinin vermeye me'mûr olduğu sadakayı, gönül hoşluğuyla vermesi. Bu şart da niyetin varlığı için lâzımdır. Çünkü niyet, ecrin dayanağıdır.

f. Emr olunan sadakayı, efendisinin emrettiği kimseye vermesi. Şâyet başkasına verirse emre muhâlefet ve emînlikten uzaklaşmış olur.

İşte bu vasıfları taşıyan iş vekîli, efendisine vekâleten verdiği sadakadan dolayı iki sadaka verenin birisi bulunuyor ve efendisiyle başbaşa ecre nâil oluyor.

٢٧ـ باب أجرِ المَرْأةِ إذا تَصدَّقَتْ أوْ أطْعَمَتْ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ

27- KADIN (ÂİLE SERVETİNİ) BOZGUNCU OLMAYARAK KOCASININ EVİNDEN SADAKA VERDİĞİ YÂHUD (ÖRFE GÖRE ÂİLESİNE, KONUKLARINA) YEDİRDİĞİ ZAMÂN BU KADININ DA SEVÂBI OLACAĞI BÂBI

٤٣ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا مَنْصُورٌ وَالأَعْمَشُ عنْ أبي وَائِلٍ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها عنِ النبيِّ ﷺ تَصدَّقَتِ المَرْأةُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا ح حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصٍ قال حدّثنا أبى قال حدّثنا الأعْمَشُ عنْ شَقِيقٍ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها قالتْ قال النبيُّ ﷺ إذَا أطْعَمَتِ المَرْأةُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ لَهَا أجْرُهَا وَلَهُ مِثْلُهُ وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذٰلِكَ لَهُ بِمَا اكْتَسَبَ وَلَهَا بِمَا أنْفَقَتْ *

43-....... Bize Mansûr ile el'A'meş, Ebû Vâil'den; o da Mesrûk'tan; o da Âişe'den, Peygamber'in: *"Kadın, kocasının evinden sadaka verdiği zamân.."* hadîsini tahdîs etti. **H** yine bize Umer ibnu Hafs tahdîs edip şöyle dedi: Bize babam Hafs ibnu Gıyâs tahdîs edip şöyle dedi: Bize el-A'meş, Şakîk'tan; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Kadın, kocasının evinden bozguncu olmayarak yedirdiği zamân kendisi için bir ecir, kocası için de onun benzeri bir ecir vardır. Malı muhâfaza eden hâzin için de bunun kadar bir ecir vardır. Kocasına malı kazandığından ötürü, kadına ise infâk ettiğinden dolayı ecir vardır"* [83].

٤٤ـ حدّثنا يَحْيَى بنُ يَحْيَى قال أخبرنا جَرِيرٌ عنْ مَنْصُورٍ عنْ شَقِيقٍ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها عنِ النبىِّ ﷺ. قال إذَا أنْفَقَتِ المَرْأةُ مِنْ طَعَامِ بَيْتِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ فَلَهَا أجْرُها وَلِلزَّوْجِ بمَا اكْتَسَبَ وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذٰلِكَ *

44-....... Bize Cerîr, Mansûr'dan; o da Şakîk'tan; o da Mesrûk'tan; o da Âişe(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S): *"Kadın, kendi evinin yiyeceğinden, bozguncu olmayarak infâk ettiği zamân, kadın*

---

83 Hadîslerin bâb başlığına delâletleri açıktır. Bu hadîslerde ısrarla tekrarlanan "bozguncu olmayarak" kaydı, çok mühimdir. Bu kayıd, âile nizâmının, âile geçiminin kilit şartıdır. Bu husûsta daha evvel geçtiği yerde açıklama verilmişti.

için bu infâkın sevâbı vardır. Bu malı kazanmasından dolayı kocasına; muhâfaza ettiğinden dolayı da bekçiye bunun kadar sevâb vardır'' buyurmuştur [84].

٢٨ــ باب قَوْلِ اللهِ تعالي فأمَّا مَنْ أعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَي وَأمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى وَكَذَّبَ بِالحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى اللَّهُمَّ أعْطِ مُنْفِقَ مالٍ خَلَفاً

28- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''Bundan sonra kim verir ve sakınırsa, o en güzeli de tasdîk ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız. Ammâ kim cimrilik eder, kendini müstağnî görür ve o en güzeli yalan sayarsa, biz de ona o en güç olanı hazırlarız'' (el-Leyl: 5-10)

''Yâ Allah! Mal harcayana bir bedel ver!'' [85]

٤٥ــ حدّثنا إسْمَاعِيلُ قال حدّثني أخي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُعَاوِيَةَ ابنِ أبى مُزَرِّدٍ عَنْ أبى الحُبَابِ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ أنَّ النبىَّ ﷺ. قال ما مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ العِبَادُ فِيهِ إلاَّ مَلَكانِ يَنْزِلاَنِ فيقُولُ أحَدُهُمَا اللَّهُمَّ أعْطِ مُنْفِقاً خَلَفاً وَيَقُولُ الآخَرُ اللَّهُمَّ أعْطِ مُمْسِكاً تَلَفاً *

45-....... Ebu'l-Hubâb, Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Pey-

---

84 Buhârî bu bâbın hadîslerini Âişe'ye varan üç yoldan getirmiştir. Bu yolların hepsi Şakîk üzerinde deverân eder. O da Mesrûk'tan; o da Âişe'dendir. Bu yolların herbirinde,diğerinde olmayan ziyâde bir fâide vardır.Nitekim el-A'meş'in lâfzı *''Kadın kocasının evinden yedirdiği zamân'';* Mansûr'un lâfzı *''Kadın kendi evinin yiyeceğinden infâk ettiği zamân''* şeklinde olduğunu görürsün. Allah müellif Buhârî'ye rahmet eylesin; faydaların incilerini ne kadar da çoğaltmıştır! Ve mükâfâtını ancak Allah verebilir ki, onun tekrarı ne kadar da tatlı olmuştur (Kastallânî).

85 Bu âyetlerin burada zikredilmesi, hayır yollarında mal harcamayı rağbetlendirmeğe işârettir. Çünkü Allah, yapılan harcamaya dünyâda bedelini, âhirette bol sevâbını verecektir. Âyetler cimrilik yapan ve Allah'a yaklaşma yollarında mal harcamaktan çekinen kimseleri de tehdîde işârettir.

Âyetteki ''en güzel'' ta'bîri ***Lâ ilahe ille'llah***'ı; yâhud İslâm Dîni'ni, yâhud cenneti ifâde eder (Medârik).

Âyetlerden sonraki fıkra, âyetteki *''Yusrâ = En kolay''*'ı tefsîr etmekte gibidir. Bu fıkra hadîsten bir parça olup, atıf harfi olmadan bâb başlığına bağlıdır. Çünkü böyle de câizdir.

gamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Kulların kendisinde sabaha erdiği her bir günde muhakkak iki melek iner. Bu iki melekten biri: Yâ Allah! İnfâk ediciye bir bedel ver, der. Diğeri de: Yâ Allah!* (Malı) *tutucu olana telef ver, diye bedduâ eder"* [86].

٢٩ ـ باب مَثَلِ المُتَصَدِّقِ وَالبَخِيلِ

29- SADAKA VERİP DURAN CÖMERT KİMSE İLE CİMRİNİN MESELİ BÂBI

٤٦ ـ حدّثنا مُوسٰى قال **حدّثنا** وُهَيْبٌ قال **حدّثنا** ابنُ طاوُسٍ عنْ أبِيهِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ: قال قال النبىُّ ﷺ مَثَلُ البَخِيلِ وَالمُتَصَدِّقِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جبَّتَان مِنْ حَدِيدٍ ح و **حدّثنا** أبو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ قال **حدّثنا** أبو الزِّنادِ أنَّ عَبْدَ الرحْمٰنِ حَدَّثَهُ أنهُ سَمِعَ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ أنَّهُ سَمِعَ رسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ مَثَلُ البَخِيلِ وَالمُنْفِقِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جُبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ ثُدِيِّهِمَا إلَى تَرَاقِيهِمَا فأمَّا المُنْفِقُ فَلاَيُنْفِقُ إلاَّ سَبَغَتْ أوْ وَفَرَتْ عَلَى جلدِهِ حَتَّى تَستُرَ بَنَانَهُ وَتَعْفُوَ أثَرَهُ وَأمَّا البَخِيلُ فَلاَ يُرِيدُ أنْ يُنْفِقَ شَيْئاً إلاَّ لَزِقَتْ كلُّ حَلْقَةٍ مَكانَهَا فهُوَ يُوَسِّعُهَا وَلاَ تَتَّسِعُ * تابَعَهُ الحَسَنُ بنُ مُسْلِمٍ عنْ طاوُسٍ فى الجُبَّتَيْنِ * وقال حَنْظَلَةُ عنْ طاوُسٍ جُنَّتَانِ وقال اللَّيْثُ **حدّثنى** جَعْفَرٌ عنِ ابن هُرْمُزَ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ جُنَّتَانِ *

46-....... Bize Abdullah ibn Tâvûs, babası Tâvûs'tan tahdîs etti ki, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Peygamber (S): *"Cimri ile sadaka verici cömert kişinin örneği, üzerlerinde demirden cübbeleri bulunan şu iki kişinin örneği gibidir..."* buyurdu.

---

86 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu *"Yâ Allah, infâk ediciye bir bedel ver"* kavlinden dolayı açıktır. Çünkü onu beyân etmektedir. Hadîs "... (Hayır için) ***ne sarfederseniz, Allah bunun ardından bedelini ihsân eder. O, rızıklandıranların hayırlısıdır"*** (Sebe': 39) âyetine tamâmiyle uygundur.

Bir kudsî hadîste Allah: *"Sen infâk et ki, ben de sana infâk edeyim"* (Buhârî-Müslim) buyurmuştur. Hadîsteki bu infâk, hem vâcibi, hem mendûbu şâmildir.

Hadîsteki meleklerin duâsının kabûl edileceği, *"Kimin âmin demesi, meleklerin âmîn demesine uygun düşerse, geçmiş günâhları mağfiret olunur"* (Buhârî-Müslim) hadîsinin delâletiyle sâbittir.

H ve yine bize Ebû'l-Yemân tahdîs edip şöyle dedi: Bize Şuayb haber verip şöyle dedi: Bize Ebu'z-Zinâd tahdîs etti. Ona da Abdurrahmân el-A'rec, Ebû Hureyre'den işittiğini tahdîs etmiştir. Ebû Hureyre (R) de Rasûlullah'tan şöyle buyururken işitmiştir: *"Cimri ile infâk eden cömert kimsenin meseli, üzerlerinde memelerinden köprücük kemiklerine kadar demirden birer cübbeleri bulunan iki kişinin meseli gibidir. Cömert kişi infâk etmeğe davranınca, muhakkak demir cübbe cildi üzerinde tâ ayak parmaklarını örtecek ve ayak izlerini silecek kadar uzar yâhud bollanır. Cimri kişiye gelince, o herhangi birşey infâk etmek isteyince muhakkak demir cübbenin herbir halkası kendi yerine yapışır. Cimri kişi bu dar cübbeyi genişletmeye çalışır, fakat o genişlemez"* [87].

İki cübbe hakkındaki bu hadîsi Tâvûs'tan rivâyet etmekte el-Hasen ibnu Müslim, Tâvûs'un oğluna mutâbaat etmiştir. Hanzala ibn Ebî Sufyân, Tâvûs'tan yaptığı kendi rivâyetinde "Cunnetân = İki zırh" demiştir. el-Leys ibn Sa'd da şöyle dedi: Bana Ca'fer ibn Rabîa tahdîs etti ki, Abdurrahmân ibn Hürmüz şöyle demiştir: Ben Ebû Hureyre'den işittim; o, Peygamber(S)'den "Cunnetân = İki zırh" diye söyledi [88].

٣٠ـ بابُ صَدَقَةِ الكَسْبِ وَالتِّجارَةِ لِقَوْلِهِ تعالى ياأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُو أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّباتِ ما كَسَبْتُمْ إِلَى قَوْلِهِ أَنَّ اللهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

30- ÇALIŞIP İŞ YAPMAKLA KAZANILANDAN VE TİCÂRETTEN SADAKA VERMEK BÂBI

---

87 Bu hadîslerde cömert ile cimrinin rûh hâlleri en belîğ bir temsîl ile tasvîr edilmiştir: Cömert, ihtiyâç içinde bunalmışlara yardıma koşmakla gönlünde bir rahatlık ve sevinç duyar. Bu, iç açıklığının ve hazzın tâ parmaklarına kadar bütün vücûdunu kapladığını nefsinde hisseder. Bir de cömertlik, onun rûhî ve hâricî bütün ayıplarını tamâmiyle örter.

Cimri ise, düşkünlere ve fakîrlere karşı katı yürekli olmakla berâber, gönlünde fıtrî bir merhamet duygusu da vardır. Fakat cimriliği bu asîl duyguya galebe etmektedir. O, gönlündeki bu iki zıd temâyülden dolayı devamlı bir ızdırap içindedir. Bu ızdırap Allah'ın fıtrat gereğince cimrilerde yarattığı bir iç üzüntüsü, bir gönül darlığıdır ki, hadîste ifâde edildiği gibi bu rûhî hâl, cimriyi baştan ayağa kadar cendere içinde gibi sıkıştırır durur. Bir fakîre yardım edip de bu gönül azâbından kurtulmayı başaramaz.

88 Buhârî buradaki mutâbaatı Libâs Kitâbı'nda "Gömleğin yakası bâbı"nda getirmiştir. Hanzala'nın rivâyetini de yine Libâs Kitâbı'nda muallak olarak getirmiştir. Bu ta'lîki İsmâîlî, İshâk el-Ezrakî tarîkinden mevsûlen rivâyet etmiştir. Bu son rivâyetlerde "Cubbetân = İki cübbe" ta'bîri yerine "Cunnetân = İki zırh" ta'bîri gelmiştir. Bu ta'bîr, hadîsin ma'nâsında bir değişiklik meydana getirmemektedir.

Bunun delîli Yüce Allah'ın şu kavlidir:
"Ey îmân edenler, hakk yolunda harcamayı kazandıklarınızın en güzellerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan yapın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız pek âdî, bayağı şeyleri vermeye yeltenmeye yin. Bilin ki, şübhesiz Allah herşeyden müstağnîdir, asıl hamde lâyık olan O'dur" (el-Bakara: 267) [89].

٣١ ــ بابٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَعْمَلْ بِالمَعْرُوفِ

31- BÂB: HER MÜSLÜMÂN ÜZERİNE SADAKA VERMEK VÂCİBDİR

Sadaka edecek mal bulamayan ise (dînce işlenmesi) iyi tanınan iş yapsın [90].

٤٧ ــ حدّثنا مُسْلِمُ بنُ إبْراهِيمَ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا سَعِيدُ بنُ أبي بُرْدَةَ عَنْ أبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عنِ النبيِّ ﷺ. قال عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ فقالُوا يانَبِيَّ اللهِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ قال يَعْمَلُ بِيَدِهِ فَيَنْفَعُ نفسَهُ وَيَتَصَدَّقُ قالُوافإنْ لَمْ يَجِدْ قال يُعِينُ ذَا الحاجَةِ المَلْهُوفَ قالوا فانْ لَمْ يَجِدْ قالَ فَلْيَعْمَلْ بِالمَعْرُوفِ وَلْيُمْسِكْ عنِ الشَّرِّ فإنَّها لَهُ صَدَقَةٌ *

47-....... Ebû Mûsâ el-Eş'arî(R)'den: Peygamber (S):
— *"Her müslümân üzerine sadaka vermek vâcibdir"* buyurdu.
Orada bulunan sahâbîler:
— Ey Allah'ın Peygamberi! Sadaka edecek birşey bulamazsa (ne

---

89 Buhârî bu başlıkla, dînen mu'teber olacak sadakanın, ancak halâl kazançtan ve halâl ticâretten verilecek sadakadan ibâret olduğuna işâret etmiştir. Burada zikrettiği âyetle yetinip, başka bir hadîs getirmemiştir. Çünkü âyet ancak halâldan sadaka verilmesini emretmekte ve harâmdan verilecek sadakayı nehyetmektedir. Buhârî bu başlıktan kasdettiğini, delîl getirme yoluyla zikrettiği bu âyetle açıklamıştır.

90 Bu başlık, gelecek olan hadîsten alınmış iki cümledir. *Ma'rûf*, Allah'a itâat, Allah'a yaklaşma, insanlara iyilik nev'inden herşeyi toplayan câmialı bir sözdür. Diğer deyişle dînin ve selîm aklın iyi gördüğü şeyler; örfler, âdetlerdir. *Münker* de bunun zıddıdır ki, dînin ve selîm aklın kötülediği şey ve çirkinlik demektir.
Allah, Kur'ân'da *"Ma'rûf ile emret, münkerden nehyet"* (Lukmân: 17; el-A'raf: 199) hitâblarıyle Peygamberine teblîğ ve yüksek irşâd vazîfesinin iki mühim ana hattını öğretmiştir. İslâm ümmeti için ma'rûfla amel edip, münkerden kaçınmak birer vecîbe olmuştur.

yapar)? dediler.

Rasûlullah:

— *"Eliyle çalışır; elinin emeğiyle kazandığından hem kendini faydalandırır, hem de sadaka verir"* buyurdu.

Sahâbîler:

— Çalışmaya da gücü bulunmazsa? dediler.

Rasûlullah:

— *"İhtiyâc sâhibine, bunalmış mazlûma yardım eder"* buyurdu.

— Buna da güç bulamazsa (ne yapar)? dediler.

Rasûlullah:

— *"Ma'rûf* (yânî hayır) *işlesin, şerrden kendini tutsun. Çünkü bu da o kimse için bir sadakadır"* buyurdu [91].

٣٢ـ بابٌ قَدْرُ كَمْ يُعْطَى مِنَ الزَّكَاةِ وَالصَّدَقَةِ وَمَنْ أَعْطَى شَاةً

32- BÂB: ZEKÂTTAN NE MİKDÂR VE SADAKADAN NE MİKDÂR VERİLİR?

Bir zekâtlık koyunu tamâmen bir fakîre veren kimse(nin hükmü nedir)? [92]

---

91 Hadîsin bâb başlığına delâleti son derece açıktır, çünkü başlık hadîsten alınmıştır.

Hadîs, Peygamber ile sahâbîler arasında bir suâl cevâb uslûbu ile cereyân etmiştir. Böylece en zengininden hiçbir şeye mâlik bulunmayan ferde kadar herkesin kendi imkânı nisbetinde, içinde bulunduğu cemiyet ferdlerine yardım etmesi kaanûnu vaz' edilmiştir. Hiçbir şeye gücü yetmeyen kimse de, iyi hareket edip dosdoğru yaşayacak ve kendini kötülükten uzak tutacaktır. İşte bu son derece sâde ve vecîz ifâde içinde her ferde en eskimez bir iyilik ve medenî hayât düstûru verilmiştir.

92 Buhârî bu başlıkta üç mikdâr sorusu getirmiştir: Birincisi: Farz kılınan zekâtı verecek olan kimse ne mikdâr verecektir sorusudur. Zekât mallarının sınıflarına göre çeşitli mikdârlarda verilecek olan bu mikdâr sorusu, Zekât Kitâbı'ndaki birçok bâblarda bildirilmiştir. Buhârî bu bilgilerin hatırda bulunduğuna güvenerek, burada buna dâir hiçbir hadîs sevk etmemiştir. Buhârî'nin bu âdeti *Sahîh*'inin birçok yerinde böyle cereyân etmiştir. Buhârî bu unvân ile burada şerîat koyucu tarafından nasslaştırılan zekât mikdârlarından bir indirme ve eksiltme câiz olmayacağına işâret etmek istemiştir ki, bu da bâblarda bilinmişti.

İkincisi, sünnet ve mendûb olan sadakayı verecek kimse, ne kadar verecektir sorusudur. Mendûb olan sadakanın hudûdu bir mıkdâr ile takdîr ve tahdîd edilmemiştir. Çünkü bu nevi' sadaka bir ihsândır; onu veren muhsindir. ***"Ve Allah ihsân eden muhsinleri sever"*** (el-Bakara: 195; el-Mâide: 14, 96).

Üçüncü soru: Bir zekât koyununu kâmilen ve tamâmen bir fakîre veren kimsenin hükmü nedir sorusudur. Buhârî bu soru ile, bir zekât koyununun tamâmen bir fakîre verilmesinin cevâzına işâret etmiştir. Çünkü şerîat koyucu tarafından koyun zekâtının parçalanmadan bir fakîre verilmesi nasslaştırılmış ve tesbît edil-

٤٨ ـ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ قال حدّثنا أبو شِهَابٍ عنْ خالِدٍ الحَذّاءِ عنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللهُ عنها قالَتْ بُعِثَ إلي نُسَيْبَةَ الأنْصارِيَّةِ بِشَاةٍ فأرْسَلَتْ إلَى عائشةَ رضى اللهُ عنها مِنْهَا فقالَ النبىُّ ﷺ عِنْدَكُمْ شيءٌ فَقُلْتُ لا إلاَّ ماأرْسَلَتْ بِهِ نُسَيْبَةُ مِنْ تِلْكَ الشَّاةِ فقال هاتِ فَقَدْ بَلَغَتْ مَحِلَّهَا *

48-....... Ümmü Atıyye Nuseybe el-Ensâriyye (R) şöyle demiştir: Ensâriyye Nuseybe'ye (yânî bana: Zekât malından) bir koyun gönderilmişti. Ben Nuseybe de bu koyunun etinden bir parça Âişe'ye göndermişti. Bu sırada Peygamber (gelip):

— *"Yanınızda yiyecek birşey var mı?"* diye sordu.

Âişe dedi ki:

— Benim yanımda birşey yoktur, yalnız Nuseybe'nin şu zekât koyunundan (bana) gönderdiği bir parça et vardır, dedim.

Peygamber:

— *"Haydi getir! Zekât yerine ulaşmıştır"* buyurdu [93].

٣٣ ـ بابُ زَكاةِ الوَرِقِ

33- GÜMÜŞÜN ZEKÂTI BÂBI [94]

---

miştir. Binâenaleyh bir zekâtlık koyunun kesilip etinin parçalanarak birkaç fakîre verilmesi câiz değildir. Sadaka olan koyun ise tamâmen bir fakîre verilebileceği gibi, parçalanıp fakîrlere dağıtılması da câizdir.

93 Hadîs, Nuseybe (Nesîbe) Ümmü Atıyye el-Ensâriyye'nin kendi rivâyeti iken, mütekellim sigasıyle değil de, gâib sigasıyle sevkedilmiştir. Bu da bir anlatım tarzıdır. Müslim'deki rivâyeti ise mütekellim sigasıyle olup daha açıktır:

Ümmü Atıyye dedi ki: Rasûlullah (S) bana zekâtlık bir koyun gönderdi. Ben de bunun etinden bir parça Âişe'ye gönderdim. Rasûlullah, Âişe'nin yanına gelince: *"Yanında yiyecek birşey var mıdır?"* diye sormuş. O da: Hayır, birşey yoktur. Yalnız sizin Nuseybe'ye yolladığınız koyunun etinden bize gönderdiği bir parça et vardır, demiş. Rasûlullah: "(Getiriniz!) *O zekât yerine ulaşmıştır*" buyurmuştur (Müslim, Zekât).

Peygamber, kendisi zekât malından yemez; âilesi ferdlerini de yedirmezdi. Çünkü zekât malı onlara harâm idi. Fakat zekât Ümmü Atıyye'nin mülkiyetine geçtikten sonra Âişe'ye gönderildiğinden, bu etin mâhiyeti değişiyordu; artık bu, hediye oluyordu. Hediyeyi ise yiyebilirlerdi. *"Zekât yerine ulaşmıştır"* edebî vecîzesi ile bu şer'î hakîkat ifâde edilmiştir.

94 Buhârî, her yerdeki insanların ellerinde gümüşün deverânı ve revâcı çok olduğu için bu "Gümüşün zekâtı bâbı"nı diğer zekât mallarından önce getirdi.

٤٩ ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالكٌ عنْ عَمْرِو بنِ يَحْيَ الْمَازِنِيِّ عن أبِيهِ قال سَمِعْتُ أبا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ. قال قال رسولُ اللهِ ﷺ لَيْسَ فِيما دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ مِنَ الإبِلِ وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ وَلَيْسَ فِيمَا دُون خَمْسَةِ أَوْ سُقٍ صَدَقَةٌ *

49-....... Yahyâ ibn Umâre şöyle demiştir: Ben Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den işittim, o şöyle dedi: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"En aşağı üçer yaşında beş deveden aşağısında zekât yoktur. Beş ûkıyye-den* (yânî ikiyüz dirhemden) *az mikdârdaki gümüşte zekât yoktur. Beş vesk mikdârının altındaki* (hurma, üzüm ve hubûbât) *mahsûlle-rinde de zekât yoktur"* [95].

---

95. Hadîsin bâb başlığına delâleti *"Beş ûkıyyeden az mikdârdaki gümüşte zekât yoktur"* fıkrasıdır. Bu hadîs, cümlelerin yer değişikliği farkıyle *"Zekâtı verilen mal kenz değildir..."* unvânlı 4. bâbın başlığı içinde ve aynı bâbın 10 rakamlı hadîsi olarak geçmiş ve orada bâzı açıklamalar verilmişti . Şu kadar söyleyelim:

Ûkıyye, şerîat lisânında 40 dirhemdir. Bir ûkıyyenin 40 dirhem olduğunda hadîsçilerin, fakîhlerin ve lugât imâmlarının ittifâkı vardır. Ve bu, Hicâz ahâlîsinin ûkıyyesidir. Rıtl gibi bâzı ölçülerin Şâmî'si, Irâkî'si olduğu ve aralarında vezn i'tibârıyle fark bulunduğu gibi, ûkıyye de muhteliftir. Ve her yerin kendisine mahsûs bir ûkıyyesi vardır. Bâzı yerde yedi miskale, bâzı yerde de dokuz miskale bir ûkıyye demişlerdir. Fakat her yerde nisâba mikyâs olarak şer'an mu'teber olan ûkıyye, 40 dirhemdir...

Kitâbu'l-Mekaayîl'de Vâkıdî'den, Abdurrahmân ibn Sâbit (118)'in şu bilgileri haber verdiği rivâyet edilmiştir: Kureyş'in Câhiliyet devrine âid bir takım vezinleri vardı. İslâm devri geldiğinde müslümânlar bunları olduğu gibi kabûl ettiler ki, şunlardır:

Ûkıyye	= 40 dirhem
Rıtl	= 12 ûkıyye = 480 dirhem
Neş	= 20 dirhem
Nevât	= 5 dirhem
Miskâl	= 22 kîrât'tan bir habbe eksik

10 dirhem = 7 miskâl 1 dirhem = 15 kîrât

Bu ölçüler ile paraların Câhiliye ve İslâm devirlerinde çeşitli ülkelerdeki târihî gelişmeleri hakkında Kâmil Mîrâs'ın güzel araştırma ve toplamasını *Tecrîd Tercemesi,* V, 41-189 sahîfelerinden okunması tavsiyeye lâyıktır.

Hulâsa, bu Ebû Saîd hadîsinde beş ûkıyye mikdârından az da zekât olmadığı açıkça bildirildiğinden, gümüşün nisâbı 200 dirhem oluyor.

Hadîste, en aşağı üçer yaşında olan beş devenin, zekât nisâbı olduğu sâbit oluyor. Böyle beş deveye mâlik olan kimseye bi'l-icmâ' bir koyun zekât lâzım gelir. Bu konuda fakîhler arasında hiçbir ihtilâf geçmemiştir.

"Beş vesk mikdârı mahsûlden aşağısında zekât yoktur" cümlesi de hurma, üzüm, hubûbat gibi mahsûllerin zekât nisâbını öğretmiştir. *Vesk,* aslında bir şeyi toplayıp yüklenmek ma'nâsınadır. Ve bi'l-ittifâk bir vesk, Peygamber sâ'ı ile 60 sâ'a denilir... Bir *sâ',* 1040 dirhem ayarındaki ölçeğe denir; beş vesk, kesirsiz olarak 1000 kg ve eski okka ile 750 okka eder... *(Tecrîd Ter.,* V, 110-111).

٥٠ــ حدّثنا محمّدُ بنُ المُثَنّى قال حدّثنا عَبْدُ الوَهّابِ قال حدّثنى يَحْيَى بنُ سَعِيدٍ قال أخبرني عَمْرٌو سَمِعَ أباهُ عنْ أبى سَعِيدٍ رضى اللهُ عنهُ قال سَمِعْتُ النبىَّ ﷺ بهٰذَا *

50-....... Ebû Saîd (R): Ben Peygamber(S)'den bu hadîsi işittim, demiştir [96].

٣٤ــ بابُ العَرْضِ فى الزَّكاةِ. وقال طاوُسٌ قال مُعَاذٌ رضى اللهُ عنهُ لِأَهْلِ اليَمَنِ ائْتُونى بِعَرْضٍ ثِيابٍ خَمِيصٍ أَوْ لَبِيسٍ فى الصَّدَقَةِ مَكانَ الشعِيرِ وَالذُّرَةِ أَهْوَنُ عَلَيْكُمْ وَخَيْرٌ لِأَصْحابِ النبىِّ ﷺ بالمَدِينَةِ وقال النبىُّ ﷺ وَأَمّا خالِدٌ احْتَبَسَ أَدْرَاعَهُ وَأَعْتُدَهُ فى سَبِيلِ اللهِ وقال النبىُّ ﷺ تَصَدَّقْنَ وَلَوْ مِنْ حُلِيِّكُنَّ فَلَمْ يَسْتَثْنِ صَدَقَةَ الفَرْضِ مِنْ غَيْرِها فَجَعَلَتِ المَرْأَةُ تُلْقِى خُرْصَهَا وَسِخابَهَا وَلَمْ يَخُصَّ الذَّهَبَ والفِضَّةَ مِنَ العُرُوضِ *

34- ZEKÂTTA ARZ (YÂNÎ NASSLA TA'YÎN EDİLMİŞ OLANIN KIYMETİNDE BİR METÂ') VERİLMESİ BÂBI [97]

Ve Tâvûs dedi ki: Muâz ibn Cebel (R) Yemen ahâlîsine:

Bana zekâtta elbise, hamîs yâhud lebîs denilen metâ'ları, arpa ve darı yerine zekât olarak getirin. Bu

---

96 Bu, zikredilen hadîsin diğer bir tarîkidir. Bunu getirmekten maksad, hadîsin kuvvetini beyân etmektir. Çünkü bu, geçen isnâdın hilâfına vâsıta ihtimâli olmadığı için en yüksek derecededir.

97 *el-Ard:* Ayn'ın fethi, râ'nın sükûnu ile eşyânın kıymetini ta'yîn eden altından, gümüşten başka olan metâ'a denilir. Altın ve gümüşe ise *Ayn* denilir.

el-Arad: Ayn'ın ve râ'nın fethi ile, az olsun çok olsun, insana ârız olan dünyâ malına denir ve mutlak mal demektir. Nitekim " الدُّنيا عَرَضٌ حاضِرٌ يأكل منها البَرُّ والفاجِرُ = Dünyâ hâzır bir metâ'dır; ondan insanların iyisi de yer kötüsü de" denilmiştir. Binâenaleyh *ard* (arz) ile *arad* arasında umûm husûs mutlak vardır. Ard, hâss'dır; arad, âmmdır. Her ard, araddır; fakat aksi sahîh değildir. Rasûlullah: " لَيسَ الغِنَى عَنْ كَثْرَةِ العَرَضِ إنَّما الغِنَى غِنَى النَّفسِ = Zenginlik mal ve metâ'ın çokluğundan vücûd bulur değildir. Fakat zenginlik insanın nefsinden meydana gelen bir rûh hâlidir" buyurmuştur (Buhârî; Müslim). Mala *araz* (arad) denilmesi, sâhibine sonradan geldiğinden dolayıdır. Bir ân gelip ârız, sonra da zâil olur. Bu iki kelimenin daha başka ma'nâları da vardır *(Ümdetu'l-Kaarî).*

size daha kolay ve Peygamber'in Medîne'deki sahâbîleri için de daha hayırlı ve daha yararlıdır, dedi [98]**.**

Ve Peygamber (S): *"Hâlid'e gelince, o zırhlarını, silâh ve binek gibi harb araç ve gereçlerini Allah yolunda* (kullanmaya hazırlayıp) *habs yânî vakfetmiştir"* **buyurdu** [99]**.**

Ve yine Peygamber, farz olan zekâtı, farz olmayanından ayırmaksızın: *"Ey kadınlar! Siz de velev zînet eşyâlarınız cinsinden olsa da, sadaka veriniz"* **buyurdu. Bu emr üzerine kadın tâifesi küpelerini, sihâb denilen altınsız, gümüşsüz gerdanlıklarını atmaya başladılar. Peygamber harcama yeri i'tibâriyle altın ve gümüşe, diğer metâ'lardan ayrı bir husûsiyet vermemiştir** [100]**.**

---

98 Tâvûs'un bu hadîsini İbnu Ebî Şeybe, *el-Musannaf*'ında; Yahyâ ibnu Âdem *Kitâbu'l-Harâc*'ında muttasıl senediyle rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyet, zekâtın kıymetle verilebilmesinde nasstır. Zekâtın aynen verildiği gibi, kıymeti takdîr edilerek bedelen de verilmesinin cevâzı buradan alınmıştır.

Bu rivâyetteki bâzı isimlerin ma'nâları:

el-Hamîs: Dört köşeli ve iki tarafı damgalı siyah abâdır. Vaktiyle Yemen'in ma'rûf elbiselerinden olup, uzunluğu beş zirâ' imiş.

el-Lebîs: Giyilmiş ve kullanılmış elbisedir.

es-Sıyâb: Hamîs ve lebîsten daha umûmî bir lâfızdır.

ez-Zuratu: Zâl'in dammı ile, hubûbât'tandır.

99 Hâlid ibn Velîd'den de konuşulan bu hadîsi Buhârî, Yüce Allah'ın *"Ve fi'r-Rikâb..."*(et-Tevbe:61) kavli bâbında, Ebû Hureyre'den senediyle rivâyet etmiştir. Buhârî'nin bununla istidlâli şöyledir: Zekât âmilleri Hâlid ibn Velîd'in zırhlarını ve diğer harb araç ve gereçlerini ticâret malı gibi zekâta tâbi'dir zannederek, bunların kıymetinin zekâtını istemişlerdi. Demek ki, kıymeti üzerinden zekât alınması, zekât verilmesi câizdir. Fakat Peygamber tarafından harb araç ve gereçlerinin zekâta tâbi' olmadığı; bunların Allah yolunda kullanılmak üzere habs ve vakf olduğu bildirilmiştir.

100 Buhârî bu hadîsi İki Bayram Kitâbı'nda İbn Abbâs ile Câbir ibn Abdillah'tan, senediyle uzunca bir metinle getirmiştir. İlim Kitâbı'nda da yine İbn Abbâs'tan getirmiştir.

Buhârî bu hadîsi ve berâberinde söylediği sözlerini, kıymet üzerinden eşyâlar ve metâ'lar ile zekât verilmesine istidlâli göstermek için getirmiştir. İstidlâli şöyledir: Rasûlullah, farz olan zekât ile sadakayı ayırmaksızın, mutlak olarak kadınlara: *"Sadaka veriniz"* buyurmuştur. Kadınlar da küpeleri, yüzükleri ile, yapımında altın, gümüş gibi mâdenler karışmamış olan ve "sihâb" denilen gerdanlıklarını Rasûlullah'a vermişlerdi. Rasûlullah da altını, gümüşü, eşyâ ve metâ'lardan ayırdetmiyerek kabûl etmişti, ki işte Peygamber'in bu fiili, kıymetten zekât vermenin cevâzını ve aynen vermekten hiç farkı olmadığını gösterir.

Hadîsin istidlâle dayanak noktası "sihâb" kelimesidir. Bu kelimenin ma'-

٥١ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثني أبي قال حدّثني ثُمَامَةُ أنَّ أنَساً رضي الله عنهُ حَدَّثَهُ أنَّ أبا بَكْرٍ رضي الله عنهُ كَتَبَ لَهُ الَّتي أمَرَ اللهُ رسولَهُ ﷺ وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتَ مَخَاضٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ فانَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ وَيُعْطِيهِ المُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَماً أوْ شاتَيْنِ فانْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ عَلَى وَجْهِهَا وَعِنْدَهُ ابنُ لَبُونٍ فانَّهُ يُقْبَلُ مِنْهُ وَلَيْسَ مَعَهُ شيءٌ *

51-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle tahdîs etmiştir: Ebû Bekr es-Sıddîk (R), Enes ibn Mâlik'e (zekât âmili ta'yîn ettiğinde), Allah'ın kendi Rasûlü'ne (alınmasını) emrettiği mikdârları açıklayan bir mektûb yazmıştı (ki, şunlar o mektûbdandır): Kimin zekâtı bir yaşını doldurmuş bir dişi deveye ulaşırsa ve mal sâhibinin yanında bu sıfatta deve bulunmaz da yanında iki yaşında bir dişi deve bulunursa, mal sâhibinden zekât olarak bu hayvan kabûl edilir de zekât tahsîldârı (yaş farkını telâfî için) mal sâhibine ya yirmi dirhem, yâhud iki koyun verir. Mal sâhibi yanında bir yaşında bir dişi deve bulunmaz da iki yaşında erkek deve bulunursa, bu da o kimseden zekât olarak kabûl edilir. Fakat fark olarak birşey verilmez [101].

---

nâsını *Kaamûs Tercemesi*'nden nakledelim: *"es-Sihâb;* kitâb vezninde, Arab kadınlarına mahsûs bir nevi' kilâde (gerdanlık)dir ki, sük ta'bîr olunan güzel bir koku mürekkebâtı ile karanfilden düzerler. Onda cevâhire (ve mâdenlere) âid birşey yoktur. Cem'i, kütüb vezninde *Suhub* gelir".

Bu hadîste Peygamber, farz olan zekâtın sarf yeri ile müstehâb olan sadakanın sarf yerini ayırmamıştır. Çünkü her iki ibâdetle kasdedilen Allah'ın rızâsı ve Allah'a yaklaşmadır. Sarf yeri ise et-Tevbe:61. âyette sayılan sekiz çeşit yerdir. Kısaca ifâde gerekirse fakîrdir, muhtâc olan kimsedir.

Buhârî, Ebû Bekr'in Enes'e yazdığı bu meşhûr mektûbu altı bölüme ayırarak, birbiri ardınca gelecek olan ayrı ayrı altı bâbdaki hükümlere delîl olarak sevketmiştir. Ayrıca Humus, Şerîket, Libâs ve Hîleleri Terk kitâblarında da getirmiş olduğundan, Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inin on yerinde parça parça getirmiş oluyor.

101 *Bintu Mahâd:* Mîm'in fethi ile, bir yaşını doldurup ikisine giren ve anası gebe olmak isti'dâdında bulunan deve nev'ine denir. Erkeğine *İbnu Mahâd* derler. *Mâhıd,* hâmil demektir. Anası hâmil olup da doğurunca, evvelki yavruya Arablar, dişi olursa *Bintu Lebûn,* erkek olursa *İbnu Lebûn* derler. Lisânımızda koyunun her yaşta kuzu, toklu, şişek, güveç gibi adlarla anıldığı gibi, Arablar arasında da deve her yaşta, hattâ dişisine, erkeğine ayrı ayrı birer isim verilmiştir. Deve Arab'ın en kıymetli malı olduğu için her yaşa âid adlara ehemmiyet verilir. Bu husûsta kitâblar yazılmıştır.

Hadîs, zekâtın aynen verildiği gibi, kıymet takdîr edilerek bedelen de verilmesinin cevâzını göstermektedir. Buhârî'nin istidlâli şöyledir: Hadîste, develerin zekâtını verecek olan bir mal sâhibinin bir yaşında bir dişi deve vermesi îcâb edip de, kendisinin bu vasıfta dişi devesi bulunmayıp iki yaşında dişi devesi olur ve mal sâhibi bunu vermek isterse, zekât me'mûru onu kabûl eder. Fakat me'-

٥٢ ـ حدّثنا مؤمّل قال حدّثنا إسماعيل عن أيّوب عن عطاء بن أبى رباح: قال قال ابن عبّاس رضى الله عنهما أشهد على رسول الله ﷺ لصلّى قبل الخطبة فرأى أنّه لم يسمع النّساء فأتاهنّ ومعه بلال ناشر ثوبه فوعظهنّ وأمرهنّ أن يتصدّقن فجعلت المرأة تلقى وأشار أيّوب إلى أذنه وإلى حلقه *

52-....... Bize İsmâîl ibn Uleyye, Eyyûb es-Sahtıyânî'den tahdîs etti ki, Atâ ibn Ebî Rebâh şöyle demiştir: İbn Abbâs (R) şöyle dedi: Ben Rasûlullah üzerine şehâdet ederim ki, O elbette ve muhakkak bayram namâzını hutbeden önce kıldırmıştır. Sonra kendisi kadınlara hutbesini işittiremediğini düşündü de yanında Bilâl, eteğini yaymış olduğu hâlde, kadınların yanına geldi. Onlara va'z etti ve sadaka vermelerini emreyledi. Bu emr üzerine kadın tâifesi, artık (halka, gerdanlık ne varsa) Bilâl'ın eteği içine atmaya başladılar. Râvî Eyyûb eliyle kulağına ve boğazına işâret edip (bunlarda bulunan küpe, halka ve gerdanlığı kasdettiğini) göstermiştir [102].

٣٥ ـ باب لا يجمع بين متفرّق ولا يفرّق بين مجتمع ويذكر عن سالم عن ابن عمر رضى الله عنهما عن النبىّ ﷺ مثله

35- BÂB: "AYRI AYRI BULUNAN ZEKÂT MALLARI BİR ARAYA TOPLANMAZ; TOPLU OLANLARIN DA ARASI AYRILMAZ"

Ve Sâlim'den; o da babası İbn Umer'den; o da Peygamber(S)'den bu başlığın benzeri olan hadîs zikredilir [103].

٥٣ ـ حدّثنا محمّد بن عبد الله الأنصارىّ قال حدّثنى أبى قال حدّثنى ثمامة أنّ أنساً رضى الله عنه حدّثه أنّ أبابكر رضى الله عنه كتب له التى

---

mûr, aradaki bu yaş farkını telâfî etmek için mal sâhibine ya yirmi dirhem, yâhud iki koyun geri verir. Hadîsçiler ve fakîhler örfünde buna "Cebrân = İki telâfî yolu" denilir.

102 Bu hadîsin bir parçası başlık içinde geçmiş ve ora ile ilgili hâşiyede gerekli açıklamalar verilmişti.

103 Bu başlığı meydana getiren vecîz kaanûn, başlığın altında getirilen Enes'in rivâyet ettiği Ebû Bekr'in mektûbunda aynen mevcûddur. Buhârî bunun diğer bir sahâbîden de Peygamber'e dayanan bir senedle rivâyet edildiğini göstermiş ve hadîsi daha da kuvvetlendirmiştir.

فَرَضَ رسولُ اللهِ ﷺ وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتفرِّقٍ وَلاَ يُفرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ *

53-....... Enes ibn Mâlik şöyle tahdîs etmiştir: Ebû Bekr (R), Rasûlullah'ın takdîr buyurduğu zekât mikdârına âid Enes ibn Mâlik'e yazdığı mektûbda: Zekât (artar veyâ eksilir) endîşesiyle, ayrı ayrı bulunan zekât malları bir araya toplanmaz; toplu bulunanların arası da ayrılmaz, diye yazmıştır [104].

٣٦ـ بابٌ ماكانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فانَّهُمَا يَتَرَاجعَانِ بَيْنَهُمَا بالسَّوِيَّةِ وقال طاوُسٌ وَعَطَاءٌ إذا عَلِمَ الخَلِيطَانِ أمْوَالَهُمَا فَلاَ يُجْمَعُ مالُهُمَا. وقال سُفْيَانُ لاَ تَجِبُ حَتَّى يَتِمَّ لِهٰذَا أرْبَعُونَ شاةً وَلِهٰذَا أرْبَعُونَ شاةً

36- BÂB: "KARIŞIK İKİ SÜRÜDEN OLUŞAN ORTAKLI BİR SÜRÜNÜN ZEKÂTI HUSÛSUNDA, BU KARIŞIK SÜRÜNÜN İKİ SÂHİBİ KENDİ ARALARINDA ADÂLET GEREĞİNCE BİRBİRLERİNE MÜRÂCAAT EDERLER" [105]

---

104 Hattâbî, hadîsteki "faraza" fiilini şer'î vücûb ma'nâsına "farzetti" değil, "takdîr etti" ma'nâsınadır, demiştir. Gerçekten zekâtın vücûbu Kur'ân'ın nâssı ile bildirilmiş, mikdârının ta'yîni Rasûlullah'a bırakılmıştır.

Hadîsteki zekâtın gerekmesinden veyâ düşmesinden, aynı zamânda artmasından veyâ eksilmesinden korkacak kimse zekât me'mûru mu, yoksa mal sâhibi mi, yoksa her ikisi mi olduğu bildirilmemiştir. Fakat her iki taraf için de böyle bir endîşe vardır. Zekât me'mûru zekâtın düşmesinden veyâhud eksilmesinden çekinir. Mal sâhibi de zekâtın gerekmesinden veyâhud artmasından korkar. Bu korkuyu hakk düşüncesi değil, menfaat düşüncesi doğurur. Binâenaleyh hadîste iki edebî ve ilmî vecîze hâlinde zikredilen "Ayrı olanın toplanması ile toplu bulunanın ayrılması"; hem zekât me'mûruna, hem de mal sâhibine yönelik olmak üzere nehyedilmiştir. Bu nehyin misâllendirilişi şöyledir:

Zekât âmiline yönelen nehiy: İki kimseye âid olan kırk koyunu zekât almak maksadıyle bir yere toplaması gibidir. Âmilin toplu bir zekât malını ayırması da: Bir kimsenin malı olan 120 koyunu kırkar kırkar ayırıp, üç zekât istemesi gibidir. Hâlbuki bu yolda zekât, şer'an matlûb değildir. Bu sebeble zekât me'mûru birinci misâldeki toplamak ile ikinci misâldeki ayırmadan nehyedilmiştir.

Mal sâhibine yönelik kısmın misâli şöyledir:

Ayrı olanın birleştirilmesi: Kırk koyun sâhibi bir kimsenin, yine kırk koyuna mâlik diğer birisiyle bu ayrı ayrı iki sürüyü sayım zamânı birleştirerek iki koyun yerine bir koyun zekât vermek istemeleri gibidir. Toplu olanın ayrılması da: Karışık ve ortak yirmişer koyun sâhibi olan iki kişinin zekât me'mûruna karşı bu toplu bir sürüyü sayım zamânı ikiye ayırmaları ve zekâtın düşmesine sebeb olmaları gibidir. Bu hareket de Beytü'l-mâle zarar verir ve nehyedilmiştir. Bu toplama ve ayırma daha başka şekillerde de olabilir. Böyle aldatmalı işler, dînen nehyedilmiştir.

105 *Halîtayn: Halît*'in tesniyesidir. Bu kelimenin şer'î medlûlünü ta'yînde görüş ayrılıkları vardır. Ebû Hanîfe, *Halît*, şerîk demektir, demiştir. İbn Esîr de bunu

Tâvûs ibn Keysân ile Atâ ibn Ebî Rebâh da: İki ortaktan herbiri ortaklı maldaki hisselerini bilebilirler ve ayırdedebilirlerse, zekât husûsunda bu ortakların malları cem' olunmaz, demişlerdir [106]. Sufyân es-Sevrî de: İki ortaktan birisinin kırk, öbürüsünün de kırk koyunu tamâm olmadıkça, zekât vâcib olmaz, demiştir [107].

٥٤ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنى أبى قال حدّثنى ثُمَامَةُ أنَّ أنساً حَدَّثَهُ أنَّ أبا بَكْرٍ رضى الله عنه كَتَبَ لَهُ الَّتى فَرَضَ رسولُ اللهِ ﷺ وَماكانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فانَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ *

54-....... Enes (R) şöyle tahdîs etmiştir: Ebû Bekr, Rasûlullah'ın takdîr buyurduğu zekât mikdârına dâir Enes'e şunu da yazmıştır: "Herhangi iki karışık sürüden oluşan ortaklı bir sürünün zekâtı husûsunda, bu karışık sürünün iki sâhibi, kendi aralarında adâlet gereğince birbirlerine mürâcaat ederler" [108].

---

te'yîd ediyor ve: Rasûlullah'ın bize hitâb ettiği şerîat dilinde *halîtayn*, birbirinden ayırdedilemiyecek bir halde malları birbirine karışan iki şerîkten ibârettir, diyor. Binâenaleyh ayrılması kaabil olmayacak şekilde birbirine karışmayan mala *halîtayn* denilmez. İki ortaktan herbirinin malı birbirinden ayrılabildiği sûrette bu birlikte *hulta* yoktur. Ebû Hanîfe'ye göre, iki şerîkten veyâ fazla şerîklerden hiçbirisine hisseleri nisâba ulaşmadıkça zekât vâcib değildir. Bunlar müşterek olmadıkları hâlde ne hükme tâbi' iseler, yine haklarında o hâl cârîdir.

Zekât ve nisâb konusunda Ebû Hanîfe'nin yegâne şart olarak i'tibâr ettiği "Şerîklerin müşterek maldaki hisselerinin ayırdedilmemesi" şartı, yüksek bir iktisâdî dehâ ile konulmuş bir şarttır. Tâvûs ile Atâ da bu şarta tutunmuşlardır. İmâm Buhârî de bu şartı tercîh etmiş oluyor.

Daha evvel de söylediğimiz gibi arka arkaya getirilen bu bâb başlıkları Ebû Bekr'in Enes'e yazdığı zekât mikdârları mektûbunun bölümleridir.

106 Tâvûs ile Atâ'nın bu sözlerini Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*'de senediyle rivâyet etmiştir. Buhârî bunu burada istidlâl maksadıyle zikretmiştir. Demek ki, Tâvûs ile Atâ'nın cem'i câiz değildir dedikleri bu şerîket, şuyû'lu olarak tasarruf ifâde eden bir şeriket değildir; "Şerîketi civâr = komşuluk ortaklığı" denilen ve komşuluk ifâde eden bir birliktir.

107 Sufyân es-Sevrî'nin bu sözünü de Abdurrazzâk senediyle rivâyet etmiştir. Teymî: "Sufyân es-Sevrî Ebû Hanîfe gibi zekâtta haltı, yânî şerîketi müessir bulmuyor" demiştir. *Tavzîh*'de de: İmâm Mâlik'in kavli Atâ ibn Ebî Rebâh'ın kavli gibidir, denilmiştir (*Umdetu'l-Kaarî*, IV, 355-357).

108 Hadîsteki *"Bi's-seviyye"* kelimesini İbn Hacer; "musâvât" ile tefsîr etmiştir. Aliyyü'l-Kaarî *Mirkâtu'l-Mesâbîd*'de: *Bi's-seviyye* kaydı delâlet ma'nasına hamledilmelidir, diyerek şu açıklamayı veriyor: Şu hâlde hadîsin ma'nâsı "Müşterek bir sürünün zekâtı iki şerîkin birisinden alındığında, onun adâlet gereğince diğer ortağa mürâcaat hakkı vardır" demek olur. Ve bu ma'nâca hadîsin hükmü, bütün hulta ve şerîketlere şâmil bulunur.

٣٧ ــ باب زكاة الإبل ذكره أبو بكر وأبو ذر وأبو هريرة رضى الله عنهم عن النبي ﷺ

37- DEVE ZEKÂTI BÂBI

Bu deve zekâtı hadîsini Ebû Bekr, Ebû Zerr ve Ebû Hureyre (R) Peygamber(S)'den zikretmişlerdir [109].

٥٥ ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا الوَلِيدُ بنُ مُسْلِمٍ قال حدّثنا الأَوْزَاعِيُّ قال حدّثني ابنُ شِهَابٍ عَنْ عَطَاءِ بنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضى الله عنهُ أَنَّ أَعْرَابِياً سَأَلَ رسولَ اللهِ ﷺ عَنِ الهِجْرَةِ فقال وَيْحَكَ إِنَّ شأْنَها شَدِيدٌ فَهَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ تُؤَدِّي صَدَقَتَها قال نَعَمْ قال فاعْمَلْ مِنْ وَرَاءِ البِحَارِ فإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَتِرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئاً *

55-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Bir A'râbî, Rasûlullah'a hicretten sordu. (Medîne'ye hicret edeyim mi? dedi). Rasûlullah: *"Sana yazık; hicret etme! Çünkü hicret işi çok çetindir. Senin deve nev'inden zekâtını vermekte olduğun malın var mıdır?"* buyurdu. A'râbî: Evet, vardır, diye cevâb verdi. Rasûlullah (S): *"Öyle ise sen, denizlerin ötesinde* (bulunsan da) *çalış. Çünkü Allah senin çalışmandan hiçbir şeyi aslâ terketmeyecektir"* buyurdu [110].

٣٨ ــ باب من بلغت عنده صدقة بنت مخاض وليست عنده

38- YANINDAKİ DEVELERİN ZEKÂTI *BİNTU MEHÂD*'A ULAŞAN; FAKAT YANINDA *BİNTU MEHÂD* BULUNMAYAN KİMSE BÂBI

---

109 Deve zekâtının beyânı hakkında Ebû Bekr'in iki uzun hadîsi yakında gelecektir. Ebû Zerr ile Ebû Hureyre'den bu konudaki hadîsler de yine bu Zekât Kitâbı'nda altı bâb sonra gelecektir.

110 *Arab* ve *A'râb* kelimeleri: Arab, cins ismidir. İnsanlardan bir sınıfa, bir kavme denilir; nisbetinde *Arabî* denir. *A'râb* ise, Arab kavminden çölde oturanlara hâss bir isimdir. Bunun nisbetinde *A'râbî* denir ve bedevî ta'bîr olunur. Bu cihetle şehirliler için Arabî denilmesi husûsiyet kazanmıştır.

Hadîsin bâb başlığına delîl olan fıkrası "Senin deve nev'inden zekâtını vermekte olduğun malın var mı?" suâline A'râbî'nin "Evet" cevâbıdır.

Hadîste zikredilen A'râbî, Medîne'de ikaamet etmek üzere hicret için Peygamber'den müsâade istemiş, Peygamber bu müsâadeyi vermemiş; gerekçeli olarak kendi yurdunda oturmasını, orada çalışmasını, çalışmalarından hiçbirinin Allah katında terk ve zâyi' edilmiyeceğini öğretmiştir.

٥٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللّهِ قالَ **حدّثنى** أبى قال **حدّثنى** ثُمَامَةُ
أنَّ أنسًا رضى اللّهُ عنهُ حَدَّثَهُ أنَّ أبا بَكْرٍ رضى اللّهُ عنهُ كَتَبَ لَهُ فَرِيضَةَ الصَّدَقَةِ
الَّتِي أمَرَ اللّهُ رسولَهُ ﷺ مَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ مِنَ الإبِلِ صَدَقَةُ الجَذَعَةِ وَلَيْسَتْ
عِنْدَهُ جَذَعَةٌ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ فانها تُقْبَلُ مِنْهُ الحِقَّةُ وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إنِ
اسْتَيْسَرَتَا لَهُ أوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ
الحِقَّةُ وَعِنْدَهُ الجَذَعَةُ فانها تُقْبَلُ مِنْهُ الجَذَعَةُ وَيُعْطِيهِ المُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا
أوْ شَاتَيْنِ ومَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ إلاَّ بِنْتُ لَبُونٍ فانها
تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ لَبُونٍ ويُعْطِى شَاتَيْنِ أوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا ومَنْ بَلَغَت صَدَقَتُهُ بِنْتَ
لَبُونٍ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ فانَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الحِقَّةُ وَيُعْطِيهِ المُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أوْ
شَاتَيْنِ وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتَ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ فانَّهَا
تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ مَخَاضٍ وَيُعْطِي مَعَهَا عِشْرِينَ دِرْهَمًا أوْ شَاتَيْنِ *

56-....... Enes (R) şöyle tahdîs etmiştir: Ebû Bekr (R), Enes ibn Mâlik'e, Allah'ın kendi Rasûlü'ne emretmiş olduğu zekât farîzası mikdârlarını şöyle yazdı:

"Kim ki yanında bulunan develerinin sayısı bir *cezea* zekât nisâbına ulaşır, develeri arasında *cezea* bulunmaz da *hıkka* bulunursa, (zekât âmili tarafından) o kimseden *hıkka* kabûl edilir[111]. Mal sâhibi bu *hıkka* ile birlikte (noksanı telâfî için zekât me'mûruna) iki koyun vermek mal sâhibi için kolay olursa ya iki koyun verir yâhud da yirmi dirhem gümüş verir. Bir kimsenin mâlik olduğu develeri bir *hıkka* zekât nisâbına ulaşır, develeri arasında *hıkka* bulunmaz da *cezea* bulunursa, (zekât me'mûru tarafından) o kimseden *cezea* kabûl edilir ve zekât me'mûru bu *cezea* ile birlikte mal sâhibine yirmi dirhem gümüş, yâhud iki koyun verir. Her kimin mâlik olduğu develerin zekâtı bir *hıkka* zekât nisâbına ulaşır, yanında da yalnız *bintu lebûn* bulunursa, (zekât âmili tarafından) o kimseden *bintu lebûn* kabûl edi-

---

111 Hadîs metnindeki bu cümlelerin harekeleri, Türkçe'ye tercemede güçlük meydana getirmiştir. Aslında deve sayısı, *belağa* fiilinin fâili, *"Sadakatu'l-cezea"* ta'bîrinin mef'ûl olması düşünülür.

Aliyyü'l-Kaarî, *Mirkât*'ta: Buradaki cerr harfi fâil üzerine dâhil olmuştur. Ahfeş'e göre zâiddir, *el-İbl* fâildir. İbâre: " مَنْ بَلَغَتْ إبِلُهُ صَدَقَةَ الْجَزَعَةِ = Kim ki mâlik olduğu develerin sayısı bir cezea zekât nisâbına ulaşırsa" demektir, demiştir. Terceme, umûmiyetle buna göre yapılmağa çalışılmıştır.

lir. Ve mal sâhibi yâ iki koyun yâhud yirmi dirhem verir. Yine her kimin develerinin zekâtı bir *bintu lebûn* zekât nisâbına ulaşır, develeri içinde *hıkka* bulunursa, (zekât me'mûru tarafından) mal sâhibinden bu *hıkka* kabûl edilir. Ve zekât me'mûru mal sâhibine ya yirmi dirhem, yâhud da iki koyun verir. Yine her kimin develerinin zekâtı bir *bintu lebûn* zekât nisâbına ulaşır, develeri arasında *bintu lebûn* bulunmaz da *bintu mehâd* bulunursa, o kimseden zekât olarak *bintu mehâd* kabûl edilir. Ve mal sâhibi *bintu mehâd*'ın berâberinde ya yirmi dirhem, yâhud iki koyun verir'' [112].

٣٩ــ بابُ زَكَاةِ الغَنَمِ

39- KOYUN CİNSİNİN ZEKÂTI BÂBI

٥٧ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ المُثَنَّى الأَنْصَارِيُّ قال حدّثني أبي قال حدّثني ثُمَامَةُ بنُ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ أنَسٍ أنَّ أنَسًا حدَّثَهُ أنَّ أبَا بَكْرٍ رضى اللّٰهُ عنهُ كَتَبَ لَهُ هٰذَا الكِتَابَ لَمَّا وَجَّهَهُ إلَى البَحْرَيْنِ *

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ هٰذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى المُسْلِمِينَ وَالَّتِي أمَرَ اللّٰهُ بِهَا رسولَهُ فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ المُسْلِمِينَ عَلَى

---

112 Bu hadîs ile bundan sonra gelecek olan hadîsteki deve isimleri:

Arablar bir yaşından i'tibâren muhtelif çağlardaki develere ayrı ayrı isimler vermişlerdir. Türkçe'de bu isimlerin çoğunun karşılıkları yoktur. Yalnız deve yavrusuna ''dorum, potuk, köşek''; tohumluk erkek deveye ''boğur'' deriz. Öbürlerini hangi yaşta olursa olsun umûmiyetle ''deve'' diye ifâde ederiz. Şimdi hadîslerin daha iyi anlaşılması için, bu isimlerin bâzılarını ve ma'nâlarını kısaca yazalım:

İsimler	Ma'nâları
Bintu Mehâd	Umûmiyetle bir yaşını doldurmuş, ikisine basmış dişi deve.
İbnu Mehâd	Bir yaşını doldurmuş, ikisine basmış erkek deve.
Bintu Lebûn	İki yaşını doldurmuş, üçüne basmış dişi deve.
İbnu Lebûn	İki yaşını doldurmuş, üçüne basmış erkek deve.
Hıkka	Üç yaşını doldurmuş, dördüne basmış dişi deve.
Hıkk	Üç yaşını doldurmuş, dördüne basmış erkek deve.
Cezea	Dört yaşını doldurmuş, beşine basmış dişi deve.
Cez'	Dört yaşını doldurmuş, beşine basmış erkek deve.

Şârih Aynî, en-Nadr ibn Şumeyl'in *Kitâbu'l-İbl*'inden naklen deve isimleri ile bu isimlerin verilme sebebleri hakkında bilgiler vermiştir (*Umdetu'l-Kaarî*, IV, 250-252).

وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا ومَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلاَ يُعْطِ فى أَرْبَعٍ وعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ فَمَا
دُونَهَا مِنَ الغَنَمِ مِنْ كُلِّ خَمْسٍ شاةٌ إِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ
وثَلاَثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنثى فاذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثلاثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ
فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثَى فاذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَأَرْبَعِينَ إِلى سِتِّينَ فَفِيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ الجَمَلِ
فاذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَسِتِّينَ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَفِيهَا جذَعَةٌ فاذا بَلَغَتْ يَعْنِى
سِتًّا وَسَبْعِينَ إِلَى تِسْعِينَ فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ فاذا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ إِلَى عِشْرِينَ
ومِائَةٍ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الجَمَلِ فاذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمائَةٍ فَفِي كُلِّ
أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلاَّ أَرْبَعٌ مِنَ الإِبِلِ
فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا فاذَا بَلَغَتْ خَمْسًا مِنَ الإِبِلِ فَفِيهَا شاةٌ وَفِى
صَدَقَةِ الغَنَمِ فى سائِمَتِهَا إِذَا كانَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ شاةٌ فاذَا زَادَتْ
عَلَى عِشْرِينَ وَمائَةٍ إِلَى مِائَتَيْنِ شاتانِ فاذَا زَادَتْ عَلَى مائَتَيْنِ إِلَى ثَلاَثِمائَةٍ فَفِيهَا
ثَلاَثٌ فاذَا زَادَتْ عَلَى ثَلاَثِمَائَةٍ فَفِي كُلِّ مائة شاةٌ فاذَا كانَتْ سائِمَةُ الرَّجُلِ
نَاقِصَةً مِنْ أَرْبَعِينَ شاةً وَاحِدَةً فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا وَفِى الرِّقَةِ
رُبُعُ العُشْرِ فانْ لَمْ تَكُنْ إِلاَّ تِسْعِينَ وَمِائَةً فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا *

57-.......Enes ibn Mâlik (R) şöyle tahdîs etmiştir: Ebû Bekr (R), Enes ibn Mâlik'i Bahreyn'e zekât âmili olarak gönderdiği zamân, onun için şu kitâbı (yânî mektûbu) yazmıştır [113]:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle.

"İşte bu, Allah'ın kendi Rasûlü'ne emrettiği ve Rasûlullah'ın müslümânlar üzerine takdîr ve ta'yîn buyurduğu zekât farîzasıdır. Herhangi bir müslümândan bu kitâbda bildirilen mikdârlar vechiyle ze-

---

113 Bu Enes hadîsi ayniyle bu isnâdla, bundan önceki bâblarda da parçalanmış olarak geçmişti. Bu hadîs deve, koyun ve gümüş zekâtının beyânını ihtivâ etmektedir. Bu hadîsi Ebû Dâvûd da Zekât Kitâbı'nda şöyle tahrîc etmiştir: Hammâd ibn Seleme dedi ki: Enes ibn Mâlik'in torunu ve Abdullah ibn Enes'in oğlu Sümâme'den bir kitâb aldım. Bu kitâbı Ebû Bekr'in Enes ibn Mâlik'e yazdığını söylüyordu. Bu mektûbu Ebû Bekr, Enes'i zekât âmili olarak gönderirken yazmış ve Rasûlullah'ın mührü ile mühürleyip tasdîk etmişti. Bu mektûb " هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ = Bu, zekât farîzasıdır" cümlesiyle başlıyordu, diyerek baştan başa bu uzun mektûbu rivâyet etti.

Bu zekât hadîsini Nesâî ile İbn Mâce de Zekât bölümlerinde rivâyet etmişlerdir.

kât istenirse, o müslümân bu zekâtını versin. Bundan fazlası istenirse (ziyâdeyi) vermesin!

"Deveden yirmidört tânesinde ve bundan aşağısında koyun olarak (vâcib olan zekât), her beş devede bir koyundur.

"Deve sayısı:

25'e erişince, 35'e kadar dişi bir bintu mehâd;
36'ya erişince, 45'e kadar dişi bir bintu lebûn;
46'ya erişince, 60'a kadar boğur basacak bir hıkka;
61'e erişince, 75'e kadar " " bir cezea;
76'ya erişince, 90'a kadar iki tâne bintu lebûn;
91'e erişince, 120'ye kadar boğur basacak iki hıkka zekât vermek vâcib olur.

"Deve sayısı yüzyirmiden fazla olunca, her kırk devede bir tâne *bintu lebûn,* ve her elli devede bir *hıkka* zekât vardır. Berâberinde dört tâne deveden başka bulunmayan kimseye gelince; bu mikdâr devede zekât yoktur. Ancak deve sâhibi, kendi isteği ile verebilir. Deve sayısı beşe ulaşınca da bir koyun zekât vermek vâcib olur.

"Senenin birçok günleri yaylakta güdülen koyunun zekâtında, koyun sayısı kırk olunca, yüzyirmiye kadar bir koyundur. Yüzyirmiden ziyâdede de, ikiyüze kadar iki koyundur. Koyun sayısı ikiyüzden fazla olursa, üçyüze kadar üç koyundur. Koyun sayısı üçyüzden fazla olunca, her yüz koyunda bir koyun zekât vardır. Bir kimsenin de yayılır koyunu, kırktan bir koyun noksan olursa, bu noksan koyunda zekât yoktur. Ancak koyun sâhibi isterse kendiliğinden nâfile olarak verebilir.

"(İkiyüz dirhem) gümüşte de onda birin dörtte biri (yânî kırkta bir mıkdârı) zekât vâcibdir. Gümüş mıkdârı yüzdoksan dirhemden başka olmazsa, bunda da zekât yoktur. Ancak gümüş sâhibi isterse kendiliğinden nâfile olarak verebilir" [114].

---

114 Hadîste bildirilen koyun zekâtı hakkında âlimlerin ittifâkı vardır. Kırk koyundan aşağısında zekât olmadığı; kırk'ta bir; yüzyirmibir'de iki; ikiyüzbir'de üç koyun zekât vâcib olduğunda hiçbir muhâlefet geçmemiştir. İkiyüzbir'den dörtyüz'e kadar yine üç koyun zekât lâzım olup, koyun dörtyüz olunca zekât da dört olur. Sonra her yüzde muttariden bir koyun zekât olarak hesâb edilir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî -ve bir kavle göre- Ahmed ibn Hanbel, Sevrî, İshâk, Evzâî'nin ve umûmiyetle hadîsçilerin mezhebi budur. Alî ve İbn Mes'ûd'dan da böyle rivâyet edilmiştir. Yalnız bu hesâbın son kısmında Şa'bî, Nahaî, Hasen ibn Hayy muhâlefet etmişlerdir. Bunlar, koyun zekâtının üçyüze kadar olan hesâbında icmâ'da dâhil oldukları hâlde, üçyüzbir'den dörtyüz'e kadar olan zekât mikdârından i'tibâren icmâ'dan ayrılmışlardır. Bunlar üçyüzbir'den dörtyüz'e kadar dört koyun verilir, demişlerdir. Ahmed ibn Hanbel'den de böyle bir rivâyet vardır.

Ticâret maksadıyle besiye çekilen hayvanlarda, kırlarda otlatılma şartı aranmaksızın, zekât lâzım geldiği fıkıh kitâblarında açıkça belirtilmiştir.

٤٠ـ باب لاتُؤْخذ فى الصَّدَقةِ هَرِمَةٌ وَلاَ ذَاتُ عَوارٍ وَلاَ تَيْسٌ إلاَّ ماشاءَ المُصَدِّقُ

40- BÂB: ZEKÂTTA MALIN YAŞLISI, AYIPLISI VE DÖL HAYVÂNI ALINMAZ; ANCAK ZEKÂT ME'MÛRUNUN (BUNLARDAN ALMAK) DİLEMESİ MÜSTESNÂ

٥٨ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ قال حدّثنى أبى قال حدّثنى ثُمامَةُ أنَّ أنسًا رَضى اللَّهُ عنهُ حَدَّثَهُ أنَّ أبابَكْرٍ رضي اللَّهُ عنهُ كَتَبَ لَهُ الَّتِي أمَرَ اللَّهُ رَسولَهُ ﷺ وَلاَ يُخْرَجُ فى الصَّدَقةِ هَرِمَةٌ وَلاَ ذَاتُ عَوارٍ وَلاَ تَيْسٌ إلاَّ ماشاءَ المُصَدِّقُ *

58-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle tahdîs etmiştir: Ebû Bekr (R), Allah'ın kendi Rasûlü'ne (takdîrini) emrettiği zekât mikdârlarını Enes ibn Mâlik için yazdı (Şu hükümler de ondandır): "Ve zekât vermekte malın yaşlısı, ayıplısı (koç ve teke gibi) döl hayvanı çıkarılmaz. Ancak zekât me'mûrunun bunları almak dilemesi müstesnâ" [115].

٤١ـ باب أخذِ العَناقِ فى الصَّدَقةِ

41- ZEKÂTTA (BİR YAŞINI BİTİRMİŞ) DİŞİ KEÇİ OĞLAĞININ ZEKÂT OLARAK ALINMASI BÂBI

Hadîsin sonundaki *"er-Rıka"* kelimesi, râ'nın kesri ve kaaf'ın tahfîfi iledir; sonundaki " ه = He" de aslındaki vâv'dan bedeldir. Aslı *el-Va'd* ve *el-Ide*'de olduğu gibi, *el-Verık* idi. *el-Verık* ve *er-Rıka,* darbedilmiş darbedilmemiş gümüşe denir. Gümüşün zekâtı onda birin dörtte biri; yânî kırkta bir'dir.

115 Bu hadîs de Buhârî'nin altı kısma ayırıp, Zekât Kitâbı'nın altı bâbında bir isnâdla rivâyet ettiği Enes hadîsinin bir parçasıdır. Bu parçaların hepsinde Buhârî'nin senedi hep aynıdır. Bu kısım, hadîsin altıncı parçasıdır.

Ebû Bekr'in Enes'e yazdığı mektûbun bu fıkrasında: a. Dişleri dökülen yaşlı; b. Kıymeti düşük ayıplı hayvân; c. Koç veyâ tekenin zekât olarak alınması nehyedilmiştir. Bu nehiy, farz olan zekâta âiddir; nâfile sadakayı şâmil değildir.

Hadîsin istisnâlı fıkrası: "Zekât me'mûru, vekîli bulunduğu hakk sâhibleri ve müslümân fakîrler hakkında bu hayvânlardan zekât almayı haklı ve menfaatlı bulursa alır" demek olur. Fakîrlerin haklarını korumaya me'mûr olan zekât âmilinin dişi dökülmüş, ihtiyâr ve hastalıklı hayvânı zekât olarak almakta bir hakk, bir menfâat görmesi, ancak bütün sürünün bu vasıfta olması hâlinde olabilir.

Hadîsin son kelimesini Ebû Ubeyd, dâl'ın fethi ve teşdîdi ile "el-Musaddaku = المُصَدَّق " şeklinde rivâyet etmiştir. Bu, mal sâhibi demektir. Bu hâlde istisnâ yalnız koç veyâ tekenin nefyine münhasırdır. Binâenaleyh mal sâhibi koçunu zekât olarak vermeye mecbûr değildir. Ammâ dilerse verebilir, demek olur. Artık istisnâ üst tarafa sirâyet etmez.

٥٩ـ حدّثنا أَبو اليَمَان قال أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ ح وقال اللَّيْثُ حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمنِ بنُ خَالِدٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُبَيْدِ اللّهِ بنِ عَبْدِ اللّهِ ابنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ رضَى اللّهُ عنهُ . قال قال أَبو بَكْرٍ رضى اللّهُ عنهُ لَوْ مَنَعُونِى عَنَاقًا كانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلَى رسول اللّهِ ﷺ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهَا قال عُمَرُ رضى اللّهُ عنهُ فَمَا هُوَ إلاَّ أنْ رَأَيْتُ أنَّ اللّهَ شَرَحَ صَدْرَ أَبِى بَكْرٍ رضى اللّهُ عنهُ بِالقِتَالِ فَعَرَفْتُ أنَّهُ الحقُّ*

59-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Ebû Bekr (R): Eğer bunlar Rasûlullah'a ödeyegeldikleri bir dişi oğlağı benden men' eder vermezlerse, bunun men' edilmesine karşı muhakkak onlarla mukaatele ederim, dedi. Umer (R) de şöyle dedi: Ben Ebû Bekr'in bu hükmünü, başka değil; ancak Allah'ın Ebû Bekr'in gönlünü harb etmeye açıp genişletmesi olarak gördüm. Ve öğrendim ki, bu muhârebe hakktır [116].

٤٢ـ بابٌ لاَ تُؤْخذُ كَرَائِمُ أمْوَالِ النَّاسِ فِي الصَّدَقَةِ

42- BÂB: ZEKÂTTA, HALKIN MALLARININ EN İYİLERİ ZEKÂT OLARAK ALINMAZ

٦٠ـ حدّثنا أُمَيَّةُ بنُ بِسْطَامٍ قال حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ قال حدّثنا رَوْحُ بنُ القَاسِمِ عنْ إِسْمَاعِيلَ بنِ أُمَيَّةَ عنْ يَحْيَ بنِ عَبْدِ اللّهِ بنِ صيفى عنْ أَبِى مَعْبَدٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ لَمَّا بَعَثَ

---

116 Hadîsin bâb başlığına delâleti "Eğer bunlar Rasûlullah'a ödeyegeldikleri bir dişi oğlağı (yânî zekâtı) benden men' ederlerse..." sözlerindedir. Buhârî bu başlıkla bir yaşını doldurmuş oğlak ve kuzuların zekât olarak alınmasının cevâzına işâret etmiştir. Bu hadîs, zekâtı vermek istemeyenlere karşı harb hakkında Ebû Bekr ile Umer'in münâkaşasını anlatan hadîsin bir parçasıdır. O hadîs, bu Zekât Kitâbı'nın evvelinde 6 rakamıyle uzunca bir metin hâlinde geçmişti.

Ebû Bekr: *Anâk* yâhud *Ikaal,* yânî az veyâ çok herhangi bir hakkı men' edenle harb etmemiz vâcibdir. Bunlar da men' etmiş olduklarından, onlarla harbetmemiz vâcib olmuştur, hükmüne varmış, Umer de bu hükmün haklılığını görüp tasdîk etmiştir.

el-Anâk, keçi yavrusunun dişisine denir. Müslim ile Ebû Dâvûd ve bir rivâyetinde Buhârî "**Anâk**" yerinde "**Ikaal**" lâfzıyle rivâyet etmişlerdir. *İkaal* ile kasdedilen meşhûr ma'nâ, umûmî olarak zekâttır.

مُعَاذًا رضى اللّٰهُ عنهُ عَلَى اليَمَنِ قال إنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ فَلْيَكُنْ
أَوَّلَ ماتَدْعُوهُمْ اليْهِ عِبَادَةُ اللّٰهِ فاذا عَرَفُوا اللّٰهَ فأَخْبِرْهُمْ أنَّ اللّٰهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ
خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ فاذَا فَعَلُوا فأَخْبِرْهُمْ أنَّ اللّٰهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ
زَكَاةً تُؤْخَذُ مِنْ أَمْوَالِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فاذَا أطاعُوا بِهَا فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ
كَرَائِمَ أَمْوَالِ النَّاسِ *

60-....... Ebû Ma'bed'den tahdîs etti ki, İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Muâz ibn Cebel'i Yemen'e vâlî gönderdiğ izamân, ona şöyle buyurdu: *"Ey Muâz, sen Kitâb Ehli olan bir kavim üzerine vâlî gidiyorsun. Allah'a ibâdet etmek, onları çağıracağın ilk şey olsun. Onlar Allah'ı tanıdıkları zamân, Allah'ın onlara gündüz ve geceleri içinde beş namâz farz kılmış olduğunu haber ver. Onlar bu namâzları îfâ ettikleri zamân da, Allah'ın onlara mallarından alınarak fakîrlerine verilecek olan bir zekât vergisi farz eylediğini onlara haber ver. Ve sen, insanların mallarının en iyilerini almaktan da sakın"* [117].

٤٣ــ بابٌ لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ

43- BÂB: BEŞ DEVEDEN AŞAĞISINDA ZEKÂT YOKTUR

٦١ــ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عن مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ
الرَّحْمٰنِ بنِ أَبِى صَعْصَعَةَ المَازِنِىِّ عنْ أبيهِ عنْ أَبِى سَعِيدٍ الخُدْرِىِّ رضى اللّٰهُ
عنهُ أنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ قال لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ مِنَ التَّمْرِ صَدَقَةٌ

---

117 Bu hadîs, bâzı lâfız farklarıyle Zekât Kitâbı'nın başında 1 rakamı ile de geçmişti. Oradaki rivâyette bulunmayan fıkralar burada vardır ki, onlar da: Yemenliler'in Kitâb Ehli oldukları, Muâz'ın Yemen'e vâlî olarak gönderildiğini ifâde eden alâ harfi cerri ve bir de son fıkradır.

Kerâîm, Kerîme'nin cem'idir. Kerîme, hayvâna izâfetle bol sütlü, gösterişli, etli, canlı, boylu boslu hayvân demektir. Peygamber, zekât âmillerini, mal sâhiblerinin gözbebeği olan böyle birinci sınıf mallarını zekât olarak almaktan men' etmiştir. Bu, mal sâhiblerinin rûhî durumlarının dikkate alınması ve yüksek idâreciliğin gereğidir. Peygamber'in Muâz'a, Yemenliler'in Kitâb Ehli olduklarını hatırlatması da çok yerindedir. Peygamber, Yemenliler'in münevver olduklarını, müşrikler gibi câhil, gâfil olmadıklarını, binâenaleyh basîretli olmasını tenbîh etmiş bulunuyor.

وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ مِنَ الْوَرِقِ صَدَقَةٌ وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ مِنَ الابِلِ صَدَقَةٌ *

61-....... Bize Mâlik, Muhammed ibn Abdirrahmân ibn Ebî Sa'-saa el-Mâzinî'den; o da babasından; o da Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Beş vesk mıkdârından aşağıdaki hurmada zekât yoktur. Beş ûkıyye* (yânî ikiyüz dirhem)*'den az mıkdârdaki gümüşte zekât yoktur. En aşağı üçer yaşında beş deveden aşağısında da zekât yoktur"* [118].

٤٤ـ بابُ زَكَاةِ البَقَرِ وقال أبو حُمَيْدٍ قال النبيُّ ﷺ لأَعْرِفَنَّ ماجاءَ اللّٰهَ رَجُلٌ بِبَقَرَةٍ لَهَا خُوَارٌ وَيُقَالُ جُؤَارٌ تَجْأَرُونَ تَرْفَعُونَ أَصْوَاتَكُمْ كَمَا تَجْأَرُ البَقَرَةُ

44- SIĞIR ZEKÂTI BÂBI

Ve Ebû Humeyd Abdurrahmân es-Sâidî (R) şöyle dedi: Peygamber (S):
"Yemîn olsun, ben sizden herhangi bir kimsenin, böğürmesi olan bir sığır ile Allah'ın huzûruna gelişini muhakkak tanırım..." **buyurdu** [119]
Buhârî: "Huvâr" yerine, cîm ve hemze ile "Cuâr" dahî denilir. "Tec'erûne", sığırın böğürmesi gibi sesinizi yükseltirsiniz, demektir, dedi [120].

---

118 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri son fıkrasıdır. Hadîs bu maddelerin burada zikredilen mıkdârlardan aşağısında zekâtın düşmesine delîldir. Hadîs, aynı kitâbın "Gümüşün zekâtı bâbı"nda da geçmiş, bâzı açıklamalar orada verilmişti. Hadîs, orada gümüş nisâbı için; burada ise deve nisâbı için getirilmiştir. Buhârî bu hadîsi burada bir de senedindeki ihtilâftan dolayı tekrâr etmiştir:
Seneddeki Muhammed ibn Abdirrahmân ibn Ebî Sa'saa el-Mâzinî; bu zât, İmâm Mâlik'in rivâyetinde de böyledir. Ma'rûf olan ise, bunun Muhammed ibn Abdillah ibn Abdirrahmân ibn Ebî Sa'saa şeklinde olmasıdır. Dedesine nisbet edilmiş; dedesi de dedesine nisbet edilmiştir *(Umdetu'l-Kaarî).*

119 Buhârî bu hadîsi "Kitâbu Terki'l-Hıyel = Hîleleri Terk Kitâbı"nda getirmiştir. Bu kısım, Buhârî'nin birçok yollardan müsned ve mevsûl olarak tahrîc ettiği İbnu'l-Lutbiyye hadîsinin bir parçasıdır. Bunun bâb başlığına uygunluğu, sığır zekâtını ödemeyen hakkında vaîdi ihtivâ etmesi cihetindendir. İşte bu vaîd, sığır zekâtının vucûbuna delâlet eder.

120 Buhârî, benzeri Kur'ân'da vâkı' olmuş bir garîb kelimeye uğrayınca, fâideyi çoğaltmak için hem Kur'ân'daki o kelimeyi, hem de tefsîrini zikretmek âdetinde-

٦٢ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصِ بنِ غِياثٍ قال حدّثنا أبى قال حدّثنا الأَعْمَشُ عنِ المَعْرُورِ بنِ سُوَيْدٍ عنْ أبى ذَرٍّ رضى اللّهُ عنهُ. قال انْتَهيْتُ إلَى النبىِّ ﷺ . قال والَّذي نَفْسِي بِيَدِهِ أوْ وَالَّذى لاَإلٰهَ غَيْرُهُ أوْ كَمَا حَلَفَ ما مِنْ رَجُلٍ تَكُونُ لَهُ إِبِلٌ أوْ بَقَرٌ أوْ غَنَمٌ لاَيُؤَدِّى حَقَّهَا إلاَّ أُتِىَ بِهَا يَوْمَ القِيامَةِ أعْظَمَ ما تَكُونُ وَأسْمَنَهُ تَطَؤُهُ بِأخْفَافِهَا وَتَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا كلَّمَا جازَتْ أُخْرَاهَا رُدَّتْ عليه أُولاها حَتَّى يُقْضَى بينَ النَّاسِ رَوَاهُ بُكَيْرٌ عنْ أبى صالِحٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ *

62-....... Ebû Zerr (R) şöyle demiştir: Ben bir defasında Peygamber'in yanına vardım. O: *"Nefsim elinde olana"* yâhud: *"Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayana"* diye; yâhud da nasıl yemîn ettiyse öyle yemîn etti de, şöyle buyurdu: *"Develeri yâhud sığırları yâhud koyunları olup da, bunlardaki Allah hakklarını ödemeyen herkese, muhakkak kıyâmet günü bu hayvânlar, olabilecekleri en iri ve en semiz hâlleriyle getirilecekler de ayaklarıyla sâhiblerini çiğniyecek, boynuzlarıyle de ona toslayacaklardır. Bütün insanlar arasında hükm olununcaya kadar o sürülerin sonları her geçtikçe, ön tarafları tekrâr o adam üzerine döndürülecektir"* [121].

Bu hadîsi Bukeyr, Ebû Sâlih Zekvân'dan; o da Ebû Hureyre'den; o da Peygamber'den rivâyet etmiştir [122].

٤٥ــ بابُ الزَّكَاةِ عَلَى الأَقَارِبِ: وقالَ النبىُّ ﷺ لَهُ أجْرَانِ أجْرُ القَرَابَةِ وَالصَّدَقَةِ

45- YAKINLARA (YÂNÎ HISIMLARA) VERİLEN ZEKÂT BÂBI

---

dir. Buradaki *"Tec'erûne"* kelimesi ***"Size ulaşan her ni'met Allah'tandır. Sonra size herhangi bir keder ve musîbet dokunduğu zamân ancak O'na tadarrû' ve feryâd edersiniz"***(en-Nahl:53) âyetinde geçmektedir. Aynı fiil, diğer şekillerde ***"Nihâyet refâh içinde olanlarını azâb ile yakaladığımız vakit onlar hemen feryâd ve istimdâd edeceklerdir. Bu gün*** (boşuna) ***feryâd etmeyin. Çünkü bizden yardımcı bulamayacaksınız"***(el-Mü'minûn:64-65) âyetlerinde de geçmektedir.

121 Hadîsin bâb başlığına delâleti bundan önceki hadîste söylediğimiz şekildedir.

122 Bukeyr'in bu hadîsini Müslim rivâyet etmiştir. Buhârî'nin bundan maksadı, bu hadîsin, sığırın zikredilmesinde Ebû Zerr hadîsine uygunluğunu göstermektir. Çünkü her iki hadîs, içinde gelen husûsların hepsinde birbirine musâvîdirler.

Ve Peygamber (S): *"Hısımına veren için iki ecr vardır: Hısımlık ecri, sadaka ecri"* **buyurdu** [123].

٦٣ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ إسْحَاقَ بنِ عَبْدِ اللَّهِ بنِ أبِي طَلْحَةَ أنَّهُ سَمِعَ أنَسَ بنَ مالِكٍ رضى اللَّهُ عنهُ يَقُولُ كانَ أبُو طَلْحَةَ أكْثَرَ الأنْصارِ بالمَدِينَةِ مالاً مِنْ نَخْلٍ وكانَ أحَبَّ أمْوالِهِ إلَيْهِ بَيْرُحاءَ وكَانَتْ مُستَقْبِلَةَ المَسْجِدِ وكانَ رَسولُ اللَّهِ ﷺ يَدْخُلُها وَيَشْرَبُ مِنْ مَاءٍ فِيهَا طَيِّبٍ. قال أنَسٌ فَلَمَّا أُنْزِلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ لَنْ تَنالُوا البِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ قامَ أبُو طَلْحَةَ إلَى رسولِ اللَّهِ ﷺ فقال يا رسولَ اللَّهِ إنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعالَى يَقُولُ لَنْ تَنالُوا البِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَإنَّ أحَبَّ أمْوالِي إلَيَّ بَيْرُحَاءَ وَإنَّهَا صَدَقَةٌ لِلَّهِ أرْجُو بِرَّهَا وَذُخْرَهَا عِنْدَ اللَّهِ فَضَعْهَا يا رَسولَ اللَّهِ حَيْثُ أرَاكَ اللَّهُ قال فقال رسولُ اللَّهِ ﷺ بَخْ ذٰلِكَ مالٌ رَابِحٌ ذٰلِكَ مالٌ رَابِحٌ وَقَدْ سَمِعْتُ ما قُلْتَ وَإنِّي أرَى أنْ تَجْعَلَهَا فِي الأقْرَبِينَ فَقال أبُو طَلْحَةَ أفْعَلُ يَا رَسولَ اللَّهِ فَقَسَمَهَا أبُو طَلْحَةَ فِي أقارِبِهِ وَبَنِي عَمِّهِ * تابَعَهُ رَوْح وقال يَحْيَ بنُ يَحْيَ وَإسْمَاعِيلُ عن مالِكٍ رَايِحٌ *

63-....... Bize Mâlik, Abdullah ibnu Ebî Talha'nın oğlu İshâk'tan haber verdi ki, o, Enes ibn Mâlik (R) şöyle derken işitmiştir: Ebû Talha, Medîne'de hurmalık mal cihetiyle Ensâr'ın en zengini idi. Kendisine mallarının en sevimlisi de Beyruhâ (denilen bûstânı) idi. Beyruhâ, Mescid'in karşısında idi. Rasûlullah (S) da Beyruhâ'ya girer ve onun içindeki güzel sudan içerdi. Enes dedi ki: Şu ***"Siz, sevdiğiniz şeylerden*** (Allah yolunda) ***harcayıncaya kadar aslâ iyiliğe ermiş olmazsınız. Her ne infâk ederseniz, şübhesiz Allah onu bilicidir"*** (Âlu İmrân: 92) âyeti inince, Ebû Talha kalkıp, doğru Rasûlullah'a geldi de:

— Yâ Rasûlallah! Şübhesiz çok mübârek ve çok yüce olan Allah ***"Siz sevdiğiniz şeylerden harcayıncaya kadar aslâ iyiliğe ermiş olmazsınız..."*** buyuruyor. Bana malımın en sevgili olanı ise Beyruhâ'dır. Beyruhâ, Allah için sadakadır. Bu sadakanın hayrını ve onun Allah

123 Buhârî bu ta'lîki, aynı kitâbın "Kadının kocaya ve himâyesinde bulunan yetîmlere zekât vermesi bâbı"nda Abdullah ibn Mes'ûd'un karısı Zeyneb hadîsinde, senediyle getirmiştir. Bâzıları buradaki zekâtın, şer'î ma'nâsıyle zekât değil, tatavvu' ve tasadduk ma'nâsına olduğunu söylemişlerdir.

katında bir âhiret azığı olmasını umud ediyorum. Yâ Rasûlallah! Bu bustânımı Allah'ın sana gösterdiği münâsib cihete koy, sarfet, dedi.

Enes dedi ki: Bu söz üzerine Rasûlullah:

— *"Ne hoş! İşte bu kazançlı bir maldır. İşte bu kazançlı bir maldır. Ben senin söylediğin sözü işitmişimdir. Ben bu bustânı yakınlarına tahsîs etmeni uygun görürüm"* buyurdu.

Ebû Talha da:

— Yâ Rasûlallah, ben de senin arzun gibi yaparım, dedi.

Ve Ebû Talha Beyruhâ'yı yakınları ve amca oğulları arasında taksîm etti [124].

Bu hadîsi rivâyet etmekte Ravh da Abdullah ibn Yûsuf'a mutâbaat etti. Yahyâ ibn Yahyâ ile İsmâîl'in İmâm Mâlik'ten gelen rivâyetlerinde "Râbih" yerine "Râyıh" lâfzını söylemiştir [125].

٦٤ــ **حدّثنا** ابنُ أَبِى مَرْيَمَ قال أخبرنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ قال أخبرنى زَيْدٌ عنْ عِيَاضِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ عنْ أَبِى سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضى اللَّهُ عنهُ خَرَجَ رسولُ اللَّهِ ﷺ فِي أضْحَى أوْ فِطْرٍ إلَى المُصَلَّى ثُمَّ انْصَرَفَ فَوَعَظَ النَّاسَ وَأَمَرَهُمْ بِالصَّدَقَةِ فقال أَيُّهَا النَّاسُ تَصَدَّقُوا فَمَرَّ على النِّسَاءِ فقال يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ فإنِّى رَأَيْتُكُنَّ أكْثَرَ أهْلِ النَّارِ فَقُلْنَ وَبِمَ ذٰلِكَ يا رَسولَ اللَّهِ قال تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَتَكْفُرْنَ العَشِيرَ مارَأَيْتُ مِنْ ناقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الحَازِمِ مِنْ إحْدَاكُنَّ يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَلَمَّا صَارَ إلَى مَنْزِلِهِ جَاءَتْ زَيْنَبُ امْرَأَةُ ابنِ مَسْعُودٍ تَسْتَأْذِنُ عليه فقِيلَ يا رَسولَ اللَّهِ هٰذِهِ زَيْنَبُ فقال أىُّ

---

124 En sevimli malın en yakın hısımlara verilmesi, âile ve yakınlardan fakîr olanlara sadaka verilip yardım edilmesi, başkalarına yapılacak yardımdan hayırlı olduğu bu hadîsten en açık şekilde anlaşılmaktadır. Bu sûretle evvelâ akrabâlar arasındaki ihtiyâç sâhiblerinin ihtiyâçları giderilecek; akrabâlar arasındaki maddî ve ma'nevî bağlar sağlamlaştırılacak; ondan sonra derece derece diğer daha büyük grup ve topluluklar arasındaki bağlar sağlamlaştırılmış olacaktır. Böylece en küçüğünden en büyüğüne doğru birbirlerine bağlı, kinsiz, düşmanlıksız gruplardan oluşan millet de en sağlam bir millet olacaktır. Âile, boy, aşîret gibi milleti oluşturan gruplar arasındaki yaraları saramamış, kinleri, düşmanlıkları düzeltememiş olan milletler, birlikli, dirlikli ve kuvvetli değillerdir. Milleti teşkîl eden çeşitli meslek grupları arasındaki gelir dağıtımını âdilce yapamayan milletlerin murûz kalacakları derin huzûrsuzluklar, çalkantılar ve netîcede başka milletlere sömürge oluşların temelinde bu gibi iktisâdî ve ictimâî pürüzler vardır.

125 Buhârî, Ravh'ın mutâbaasını Buyû'; Yahyâ'nın rivâyetini Vekâlet; İsmâîl'in rivâyetini de Tefsîr kitâblarında senedli olarak getirmiştir.

الزَّيانِب فقيلَ امْرَأةُ ابنِ مَسْعُودٍ قال نَعَمْ ائذَنُوا لَهَا فَأُذِنَ لَهَا قَالَتْ يَانَبِيَّ اللَّهِ
إنَّكَ أمَرْتَ اليَوْمَ بِالصَّدَقةِ وكانَ عِنْدِي حُلِيٌّ لِى فأرَدْتُ أنْ أتَصَدَّقَ بِهِ فَزَعَمَ
ابنُ مسْعُودٍ أنَّهُ وَوَلَدَهُ أحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَلَيْهِمْ فقال النبيُّ ﷺ صَدَقَ ابنُ
مَسْعُودٍ زَوْجُكِ وَوَلَدُكِ أحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتِ بِهِ عَلَيْهِمْ *

64-....... Bana Zeyd (ibnu Eslem), Iyâd ibn Abdillah'tan; o da Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den haber verdi (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) bir kurbân yâhud ramazân bayramında namazgâha çıktı. Sonra namâzdan ayrılıp insanlara va'z etti ve onlara sadaka vermekle emretti: *"Ey insanlar! Sadaka veriniz!"* buyurdu. Akabinde kadınların yanına uğradı ve: *"Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz. Çünkü ben siz kadınları, cehennem halkının çoğunluğu olarak gördüm"* buyurdu. (Kadınlar:) Yâ Rasûlallah! Ne sebeble kadınlar cehennem halkının çoğunluğu olmuşlardır? dediler. Rasûlullah: *"Sizler la'neti çok söylersiniz, zevcelerinize karşı ni'meti küfrân* (yânî nankörlük) *edersiniz. Ey kadınlar topluluğu!* (Ne acîbdir ki) *kendini zabteden tam akıllı ve dîninde ihtiyâtlı kimsenin aklını sizin kadar eksik akıllı, eksik dînli hiçbir kimsenin çelip giderebildiğini görmedim"* buyurdu.

Sonra Rasûlullah, bu konuşmasından ayrılıp evine döndüğünde, İbnu Mes'ûd'un karısı Zeyneb gelmiş, yanına girmeye izin istiyordu.

— Yâ Rasûlallah, şu izin isteyen kadın Zeyneb'dir, denildi.

Rasûlullah:

— *"Zeyneb'lerin hangisidir?"* diye sordu.

— İbnu Mes'ûd'un kadınıdır, diye cevâb verildi.

Rasûlullah:

— *"Evet, ona izin veriniz"* buyurdu.

Ve Zeyneb'e izin verildi. Zeyneb:

— Ey Allah'ın Peygamberi! Sen bugün sadaka vermekle emrettin. Benim yanımda kendime âid bir takım zînetler vardır; bunları sadaka yapmak istedim. Fakat İbnu Mes'ûd, kendisinin ve oğlunun sadaka vereceğim kimselerden daha ziyâde sadakaya müstehıkk olduklarını iddiâ etti; (ne buyuruyorsun?) dedi.

Peygamber (S):

— *"İbnu Mes'ûd doğru söylemiştir; kocan ve oğlun, sadaka vereceğin kimselerden daha ziyâde sadakaya lâyıktır"* buyurdu [126].

---

126 İmâm Şâfiî, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd; Mâlikîler'den Eşheb, Ebû Yûsuf, Muhammed ve Zâhirîler, bu hadîsteki sadakayı farz olan zekât ma'nâsına hamlederek

٤٦ ــ بابٌ لَيْسَ عَلَى المُسْلِمِ فِي فَرَسِهِ صَدَقَةٌ

46- BÂB: MÜSLÜMÂN ÜZERİNE ATI İÇİN SADAKA (YÂNÎ ZEKÂT VERMEK) YOKTUR

٦٥ ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قَالَ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ دِينارٍ قال سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بنَ يَسارٍ عنْ عِرَاكِ بنِ مالِكٍ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ. قال قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم لَيْسَ عَلَى المُسْلِمِ فِي فَرَسِهِ وَغُلامِهِ صَدَقَةٌ *

65-....... Ebû Hureyre (R): Peygamber (S): *"Müslümân kişi üze-*

---

ve bununla hüccet getirerek, kadının, fakîr olan kocasına zekâtını vermesini câiz görmüşlerdir.

Diğer taraftan Hasen Basrî, Sevrî, Ebû Hanîfe, Mâlik, zevcenin zevcine malının zekâtını vermesi câiz değildir, demişlerdir. Bunlar bahsimiz olan Zeyneb hadîsindeki sadakayı, farz kılınmış olan zekât ma'nâsına değil, yardımlaşma ve gönüllü sadaka ma'nâsına hamletmişlerdir.

Bu sadakanın medlûlü, tatavvu' olduğunu, Tahâvî'nin Râita tarîkiyle rivâyet ettiği uzunca bir hadîs dahî te'yîd etmektedir:

Râita bintu Abdillah şöyle demiştir: Abdullah ibn Mes'ûd'un eşi Zeyneb, san'atkâr bir kadın idi. Abdullah ibn Mes'ûd ise fakîr idi. İbnu Mes'ûd'u ve oğlunu Zeyneb infâk ederdi. Ve: Seninle oğluna bakmak, beni sadaka vermekten men' ediyor; sizinle berâber dışarıya sadaka vermeye gücüm yetmiyor, diye şikâyet ederdi, Abdullah ibn Mes'ûd da cevâben:

—Bize yaptığın harcama ve yardımdan dolayı sevâb almazsan, ben de senin bu ihsânını istemem, demişti.

Bunun üzerine Zeyneb ve İbn Mes'ûd, Peygamber'e giderek, Zeyneb; Peygamber'den:

—Yâ Rasûlallah! Ben san'at sâhibi bir kadınım. El emeğimi satar, kazanırım. Oğlumun ve zevcimin birşeyleri yok. Bunları ben infâk ediyorum. Bunların maîşetinden artırıp, hârice sadaka veremiyorum. Bunları infâk ve iâşeden dolayı bana ecir var mıdır? dedi.

Peygamber:

—*"Evet; bunları infâktan sevâb alırsın. Sen kocanı ve oğlunu infâk et"* buyurdu.

Kadının, kocasına farz olan zekâtını vermesinin câiz olup olmaması husûsundaki ihtilâfı, yukarıda özetledik. Hanefîler'in fıkıh kitâblarında Ebû Hanîfe'nin cevâz vermemesine dâir fetvâsı tercîhan metinlerde zikredilmiş; İmâmeynin cevâza dâir ictihâdları ise, muhâlefet hâlinde şârihler tarafından gösterilmiştir. Binâenaleyh Hanefî fıkhında zekât verecek olan, zekâtını usûlüne, yânî babasına, büyük babasına, ne kadar yükselirse yükselsin veremez. Furû'una, yânî oğluna, oğlunun oğluna, ne kadar inilirse inilsin, yine veremez. Karısına da veremez. Buraya kadar Hanefîler arasında ihtilâf yoktur. İttifâk vardır. İhtilâf ancak kadının kocasına zekâtını verebilmesindedir. Ve bu husûsta Ebû Hanîfe'nin menfî ictihâdı tercîh edilmiştir.

rine atı için ve kölesi için zekât vermek vâcib değildir'' buyurdu, demiştir [127].

٤٧ــ بابٌ لَيْسَ عَلَي المُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ صَدَقَةٌ

47- BÂB:MÜSLÜMÂN ÜZERİNE KÖLESİ İÇİN SADAKA (YÂNÎ ZEKÂT VERME VUCÛBU) YOKTUR

٦٦ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ بنُ سَعِيدٍ عنْ خُثَيْمِ بنِ عِرَاكٍ قال حدّثني أبي عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ * ح و حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا وُهَيْبُ بنُ خالِدٍ قال حدّثنا خُثَيْمُ بنُ عِرَاكِ بنِ مالِكٍ عنْ أبيهِ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال لَيْسَ عَلَى المُسْلِمِ صَدَقَةٌ فِي عَبْدِهِ وَلاَ فَرَسِهِ *

66-....... Bize Huseym ibnu Irâk ibni Mâlik, babası Irâk ibn Mâlik'ten; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): *''Müslümân kişi üzerine kölesi ve atı husûsunda sadaka* (yânî zekât vermek) *yoktur''* buyurmuştur [128].

٤٨ــ بابُ الصَّدَقَةِ عَلَى اليَتَامَى

48- YETÎMLERE SADAKA VERMEK BÂBI

٦٧ــ حدّثنا مُعَاذُ بنُ فَضَالَةَ قال حدّثنا هِشَامٌ عنْ يَحْيي عنْ هِلاَلِ

---

127 Saîd ibn Müseyyeb, Umer ibn Abdilazîz, Mekhûl, Atâ, Şa'bî, Hasen Basrî, İbn Sîrîn, Sevrî, Zuhrî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshâk ve Zâhir ehli bu hadîsle hüccet getirerek, mutlak sûrette atta zekât yoktur, demişlerdir. Hanefîler'den Ebû Yûsuf ile Muhammed'in ictihâdları da böyledir.

Tirmizî: ''Ümmetin ameli bu Ebû Hureyre hadîsi üzerine cereyân etmiştir. İlim ehline göre, sâime olan atta ve hizmet için tercîh edilen kölede zekât yoktur. Ticâret için tutulanlarda, bir sene geçince kıymeti üzerinden zekât vâcib olur'' der.

İbrâhîm Nahaî, Hammad ibn Ebî Süleymân, Ebû Hanîfe.., tenâsül için muhâfaza edilen atlarda zekât vâcibdir, demişlerdir ki, ilgi hâlinde sâime olarak yetişen atlar olacaktır. Serahsî, Zeyd ibn Sâbit'in mezhebi de bu olduğunu zikretmiştir.

Şu hâlde, münferid binek atları ve cihâd atlarında zekât yok; zürriyet ve ticâret için olanlarda zekât vardır.

128 Buhârî burada da aynı hadîsi değişik yollardan getirmiş ve başlıktaki hükme delîl olmak üzere sevk eylemiştir.

ابنِ أبِي مَيْمُونَةَ قال **حدّثنا** عَطَاءُ بنُ يَسَارٍ أنَّهُ سَمِعَ أبا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ رضى الله عنهُ يُحَدِّثُ أنَّ النبيَّ ﷺ جَلَسَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى المِنْبَرِ وجَلَسْنَا حَوْلَهُ فقال إنِّي مِمَّا أخافُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِى ما يُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا وَزِينَتِهَا فقال رَجُلٌ يا رَسولَ اللهِ أوَ يَأْتِى الخَيْرُ بِالشَّرِّ فَسَكَتَ النبىُّ ﷺ فَقِيلَ لَهُ ماشَأْنُكَ تُكَلِّمُ النبىَّ ﷺ وَلاَ يُكَلِّمُكَ فَرَأَيْنَا أنَّهُ يُنْزَلُ عَلَيْهِ قال فَمَسَحَ عَنْهُ الرُّحَضَاءَ فقال أيْنَ السَّائِلُ وكَأنَّهُ حَمِدَهُ فقال إنَّهُ لاَيَأْتِى الخَيْرُ بِالشَّرِّ وَإنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ يَقْتُلُ أوْ يُلِمُّ إلاَّ آكِلَةَ الخَضْرَاءِ أكَلَتْ حَتَّى إذَا امْتَدَّتْ خاصِرَتَاهَا اسْتَقْبَلَتْ عَيْنَ الشَّمْسِ فَثَلَطَتْ وَبالَتْ وَرَتَعَتْ وَإنَّ هٰذَا المَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ فَنِعْمَ صاحِبُ المُسْلِمِ ماأعْطَى مِنْهُ المِسْكِينَ وَاليَتِيمَ وَابنَ السَّبِيلِ أوْ كَمَا قال النبىُّ ﷺ وَإنَّهُ مَنْ يَأْخُذُهُ بِغَيْرِ حَقِّهِ كالَّذِى يَأْكُلُ وَلاَ يَشْبَعُ وَيَكُونُ شَهِيداً عَلَيْهِ يَوْمَ القِيامَةِ *

67-....... Bize Atâu'bnu Yesâr tahdîs etti ki, o, Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle tahdîs ederken işitmiştir:

Peygamber (S), günün birinde minber üzerine oturmuştu; biz de O'nun etrafında oturmuştuk. Bu hâlde Peygamber:

— *"Benden sonra dünyâ çiçeğinden ve dünyâ zînetlerinden önünüze açılacak ni'met bollukları, hayât sahneleri sizin için korkmakta olduğum şeylerdendir"* buyurdu.

Bunun üzerine sahâbîlerden biri:

— Yâ Rasûlallah! Hiç hayr ve ni'met, şerr ve mefsedet getirir mi (ki korkuyorsunuz)? diye sordu.

Peygamber (vahiy bekleyerek bir müddet) sükût etti. O soran kimseye sahâbîler tarafından:

— Senin şânın nedir ki Peygamber'e suâl soruyorsun? Hâlbuki O sana kelâm söylemiyor, denildi.

O sırada biz, Peygamber üzerine vahiy indirilmekte olduğunu gördük. Râvî Ebû Saîd dedi ki: Peygamber, dökmekte olduğu bol teri alnından sildi ve suâl soran kimseyi över bir edâ ile:

— *"Soran nerededir?"* diye sordu. Ve sonra şöyle buyurdu: *"Hakâkaten hayr ve ni'met, şerr ve mefsedet getirmez* (fakat sebeb olabilir): *Bahârın bitirdiği otlardan* (zehirli) *bir kısmı vardır ki, o* (yiyeni) *öldürür yâhud ölüme yaklaştırır. Lâkin yeşil ot böyle değildir. Onu otlayan hayvân, ölüm tehlikesinden korunmuştur. Bu hayvân, o yeşil otu yer, iki böğürünü şişirince bahâr güneşini karşılar. Kolayca*

fışkısını çıkarır, işer, genişler. Yine bol bol yer. İşte bu dünyâ malı da yeşil ot gibi çekicidir, tatlıdır. Bu ni'metten miskîne, yetîme, vatanından ayrı düşmüş yolculara sadaka veren zengin müslümân ne hayırlı kişidir!'' (Râvî ihtiyât ederek:) Yâhud Peygamber'in buyurduğu gibidir: *''Şu muhakkak ki haksız; harâm mal toplayan hırslı kimse de dâimâ yiyen, bir türlü doymayan obur gibidir. Kıyâmet gününde bu mal, kendi sâhibinin cimriliğine şâhid olacaktır''* [129].

٤٩ــ بابُ الزَّكاةِ علَى الزَّوْجِ وَالأَيْتامِ فِى الحَجْرِ قالَهُ أَبُو سَعِيدٍ عنِ النبىِّ ﷺ

49- KADININ KOCAYA VE HİMÂYESİNDE BULUNAN YETÎMLERE ZEKÂT VERMESİ BÂBI

Bunu (yânî kocaya ve yetîmlerine zekât vermeyi) Ebû Saîd, Peygamber'den olmak üzere söyledi [130].

٦٨ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصٍ قال حدّثنا أبى قال حدّثنا الأَعْمَشُ قال حدّثنى شَقِيقٌ عنْ عَمْرِو بنِ الحَارِثِ عنْ زَيْنَبَ امْرَأةِ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما. قال فَذَكَرْتُهُ لابْرَاهِيمَ فَحَدَّثَنِى إبْرَاهِيمُ عنْ أبى عُبَيْدَةَ عنْ عَمْرِو بنِ الحَارِثِ

---

129 Hadîs birkaç benzetme ihtivâ etmekte olup, belîğ ve i'câzkâr bir uslûb ile ifâde edilmiştir: Bu benzetmelerden biri *''Size açılacak dünyâ çiçekleri''* edebî cümlesidir. Peygamber bununla: Ben aranızdan ayrılıp ebediyyet âlemine gittikten sonra sizin bugünkü ferâgatli ve zühdî hayâtınızı bırakarak, kayserlerin ve kisrâların feth edilecek geniş ve zengin ülkelerinin çeşitli zenginlikleri önünüze serildiği zamân, bu çiçek renklerinin gözlerinizi kamaştırmasından; kokularının da bütün his ve idrâkinizi alt üst etmesinden, İslâmî hayâtınızı bozmasından endîşe ediyorum... buyurmuş oluyor.

''Hayr, şerr getirmez'' vecîzesi ve temsîlî îzâhı çok belîğdir. Evet; mal, servet Allah'ın insanlara bahşettiği hayr ve saâdettir. Bu cihetle mal, şerr ve fesad olmaktan uzaktır. Lâkin bu servetin gerek kazanılmasında, gerek sarf sûretinde onun rengi, onun mâhiyeti değişir; zararlı ve felâketli olabilir.

İşte Peygamber'in bu yüksek teblîği, iki temsîl ihtivâ etmektedir: Bunun birisi ile dünyâ malını toplamakta, fakîr haklarını men' etmekte ifrat edenlerin hâli; öbürsüyle de kazancında, harcamasında i'tidâl yolunu tutanların müstesnâ vaziyeti tasvîr edilmiştir.

Hadîsin son fıkrası ile bildirilen şehâdetin, bu servetin kazanma ve harcama keyfiyetlerine âid olacağı diğer hadîslerde gelmiştir.

Hulâsa hadîste servet, haddizâtında hayr olduğu, fakat kazanma sûreti ve harcama keyfiyeti i'tibâriyle saâdet vesîlesi veyâhud felâket sebebi olacağı bildirilmiştir.

130 Bundan evvel ''Hısımlara zekât verilmesi bâbı''nda 64 rakamında, bâzı lâfız farklılığı mevsûlen geçmiş olan hadîse işâret etmiştir.

عن زينب امرأة عبد الله بمثله سواء قالت كنت في المسجد فرأيت النبي
ﷺ فقال تصدقن ولو من حليكن وكانت زينب تنفق على عبد الله وأيتام
في حجرها قال فقالت لعبد الله سل رسول الله ﷺ أيجزي عني أن أنفق
عليك وعلى أيتامي في حجري من الصدقة فقال سلي أنت رسول الله ﷺ
فانطلقت إلى النبي ﷺ فوجدت امرأة من الأنصار على الباب حاجتها مثل
حاجتي فمر علينا بلال فقلنا سل النبي ﷺ أيجزي عني أن أنفق على زوجي
وأيتام لي في حجري وقلنا لا تخبر بنا فدخل فسأله فقال من هما قال زينب
قال أي الزيانب قال امرأة عبد الله قال نعم ولها أجران أجر القرابة وأجر
الصدقة *

68-....... Bize el-A'meş tahdîs edip şöyle dedi: Bana Şakîk, Amr ibnu'l-Hâris'ten; o da Abdullah ibn Mes'ûd'un kadını Zeyneb'den tahdîs etti. A'meş dedi ki: Ben bu hadîsi İbrâhîm ibn Yezîd'e söyledim. İbrâhîm de bana Ebû Ubeyde (Âmir ibn Abdillah ibn Mes'ûd)'den; o da Amr ibnu'l-Hâris'ten; o da Abdullah'ın kadını Zeyneb'den musâvî olarak bu hadîsin benzerini tahdîs etti. Zeyneb şöyle demiştir:

Ben Mescid'de idim. Peygamber(S)'i gördüm ki, O: *"Kadınlar! Velev ki, kendi zînetlerinizden olsun; sadaka veriniz."* buyurdu. Zeyneb ise hem kocası Abdullah'ı, hem de kendi himâye ve terbiyesinde bulunan bir takım yetîmleri infâk ediyordu. Râvî dedi ki: Zeyneb, Abdullah'a: Sen Allah'ın Elçisi'ne: Benim sana ve himâyemde bulunan yetîmlerine nafaka vermekliğim, benden sadaka yerine kâfî gelir mi? soruver, dedi. Abdullah: Allah Elçisi'ne sen kendin sor, dedi. Zeyneb dedi ki: Bunun üzerine ben (bayram günü) Peygamber'e gittim. Kapıda Ensâr'dan bir kadını (bekler) buldum. Onun hâceti de benim hâcetim gibi idi. Bilâl yanımıza geldi. Biz herbirimiz Bilâl'e:

— Peygamber'e sor: Benim, kocama ve himâyemde bulunan yetîmlerime nafaka vermekliğim, benden sadaka olarak yeter mi (Sadaka vermiş olur muyum)? dedik.

Ve bu esnâda Bilâl'e: Bizim isimlerimizi Peygamber'e haber verme, diye de tenbîh ettik.

Bilâl içeri girdi ve Peygamber'e sordu.

Rasûlullah:

— *"Bunu soranlar kimdir?"* dedi.

Bilâl:

— Zeyneb'dir, dedi.

Rasûlullah:

— *"Zeyneb'lerin hangisidir?"* diye sordu.
Bilâl:
— Abdullah'ın kadınıdır, dedi.
Rasûlullah:
— *"Evet, ona iki ecr vardır: Biri hısımlık* (yânî hısımla ilgilenme) *ecri, öbürü de sadaka ecridir"* buyurdu [131].

٦٩ـ حدّثنا عُثْمَانُ بنُ أبي شَيْبَةَ قال حدّثنا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ أمِّ سَلَمَةَ قالَتْ قُلْتُ يارَسولَ اللهِ ألِي أجْرٌ أنْ أُنْفِقَ عَلَى بَنِي أبِي سَلَمَةَ إنَّماهُمْ بَنِيَّ فقال أنْفِقِي عَلَيْهِمْ فَلَكِ أجْرُ ما أنْفَقْتِ عَلَيْهِمْ *

69-....... Bize Abde ibn Süleymân, Hişâm'dan; o da babası Urve ibn Zubeyr'den; o da Ümmü Seleme'nin kızı olan Zeyneb'den tahdîs etti. Zeyneb şöyle demiştir: Ümmü Seleme dedi ki: Ben:
— Yâ Rasûlallah! (Ölen kocam) Ebû Seleme'nin çocuklarını infâk etmemden dolayı bana ecr ve sevâb var mıdır? Onlar benim de çocuklarımdır! diye sordum.
Rasûlullah:
— *"Bu çocuklara infâk et. Senin için bu çocuklara verdiğin nafakanın ecri vardır"* buyurdu[132].

---

131 Râvîye Zeyneb'in, Peygamber'in kapısı önünde buluştuğu kadının ismi, Buhârî'nin rivâyet tarîkında zikredilmemiştir. Bunun ismi de Zeyneb olduğu ve Ebû Mes'ûd Ukbe ibn Âmir'in kadını bulunduğu, Ebû Dâvûd Tayâlîsî ile Nesâî'nin rivâyetlerinde bildirilmiştir. Bu iki Zeyneb'in ikisinin zevclerinin de fakîr olduğu ve himâyelerinde yetîmleri bulunduğunu Buhârî'nin rivâyetinde öğreniyoruz. Fakat bu yetîmlerin kız ve oğlan kardeşlerinin yetîm çocukları olduğu Ebû Dâvûd Tayâlîsî'nin rivâyetinde tasrîh edilmiştir. Nesâî'nin rivâyetinde ise: Bu iki Zeyneb'in birisinin fazla malı vardı. Fakat himâyesinde oğlan kardeşinin yetîmleri bulunuyordu. Öbürüsünün de fazla malı vardı. Onun kocasının da eli yufka, yânî fakîr idi, denmiştir.

Bu hadîsteki infâktan maksad, İmâm Ebû Hanîfe'ye göre vâcib sadaka olan zekât olmadığını, İmâmeyn ile İmâm Şâfiî ve emsâline göre farz olan zekât olduğunu 64 rakamıyle geçen hadîsin hâşiyesinde bildirmiştik. Bu iki ihtilâflı görüşe göre, bu rivâyetteki "Benden kâfî gelir mi?" sorusunun ma'nâsı, Ebû Hanîfe'ce: Kocamı ve yetîmlerimi infâk etmekliğim, benden nâfile sadaka yerine geçer mi? demek olur. Öbürlerine göre de: "Farz kılınmış zekât olarak kabûl olunur mu?" şeklinde bir suâl olur.

132 Bu Ümmü Seleme hadîsinde de aynı açıklamalar geçerlidir. Hadîsin bâb başlığına delîlliği şöyledir: Bu hadîsten, zekât vericinin çocukları olan yetîmlere sadaka vermek mu'teber ve geçerli olduğu bilinince, buna kıyâsla, onların başka kocaya âid yetîmlerine zekât vermek, kâfî gelir. Yâhud da hadîs, sırf yetîme infâk hakkında olan birinci hadîse münâsebetinden dolayı bu bâbda zikredilmiştir. Buhârî bu nevi'den takvîyeyi çok yapar *(Umdetu'l-Kaarî)*.

Aynî'nin bildirdiğine göre, Ümmü Seleme'nin Ebû Seleme'den dört çocuğu olmuştu: Umer, Muhammed, Zeyneb, Durre.

٥٠ـ باب قَوْلِ اللهِ تعالى وَفِي الرِّقابِ وَالغَارِمِينَ وَفِى سَبِيلِ اللهِ وَيُذْكَرُ
عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رَضى اللهُ عنهما يُعْتِقُ مِنْ زَكاةِ مالِهِ وَيُعْطِى فِي الحَجِّ.
وقال الحَسَنُ إن اشْتَرَى أباهُ مِنَ الزَّكاةِ جازَ وَيُعْطِى فِي المُجاهِدِينَ
وَالَّذِي لَمْ يَحُجَّ ثُمَّ تَلاَإِنَّمَا الصَّدَقاتُ لِلْفُقَرَاءِ الآيَةَ فِي أَيِّهَا أَعْطَيْتَ
أَجْزَأَتْ وقال النبيُّ ﷺ إنَّ خالِداً احْتَبَسَ أَدْرَاعَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَيُذْكَرُ
عَنْ أَبِى لاَسٍ حَمَلَنَا النبيُّ ﷺ عَلَى إِبِلِ الصَّدَقَةِ لِلْحَجِّ

50- YÜCE ALLAH'IN:

"Sadakalar ancak kölelere-esîrlere, borçlulara, Allah yolunda... harcamaya mahsûstur..." (et-Tevbe: 60)

KAVLİ BÂBI [133]

İbn Abbâs'tan "Kişi kendi malının zekâtından köle âzâd eder ve farz haccı yapması için fakîre atıyye verir" dediği zikrolunur [134].

Hasen Basrî: Kişi zekâttan babasını satın alırsa câiz olur. Mücâhidlere ve hacc yapmayana atıyye verir, dedi. Sonra *"Sadakalar Allah'tan bir farz olarak ancak fakîrlere, miskinlere, sadaka üzerine me'mûr olanlara, kalbleri alıştırılmak istenenlere, kölelere-esîrlere, borçlulara, Allah yolunda ve yolculara mahsûstur.."* (et-Tevbe: 60) **âyetini okudu.**

Bu sekiz harcama yerinden hangisine verirsen, zekâtını ödemiş olursun [135].

Peygamber (S): *"Şübhesiz Hâlid, zırhlarını Allah yolunda vakfetmiştir"* buyurdu [136].

Ebû Lâs'ın: Peygamber (S) bizleri hacc için zekât develeri üzerine yükledi, dediği zikrolunur [137].

---

133 Buhârî bu bâb başlığında zekâtın sarf yerleri âyetinden konu bakımından ihtiyâç duyulan yerleri kesip almıştır.

134 İbn Abbâs'ın bu sözünü Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*'de Mucâhid'den; o da İbn Abbâs'tan senediyle rivâyet etmiştir.

135 Hasen Basrî'nin bu haberini İbnu Ebî Şeybe, senediyle rivâyet etmiştir.

136 Peygamber'in bu hadîsi, bu bâbın hadîsi olarak senediyle gelecektir.

137 Ebû Lâs'ın bu haberini Ahmed ibn Hanbel, Ibnu Huzeyme, Hâkim ve diğerleri senediyle rivâyet etmişlerdir.

٧٠ ــ حدّثنا أبو اليَمَانِ قال أخبرنا شُعَيْبٌ قال حدّثنا أبو الزِّنادِ عنِ الأعْرَجِ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ. قال أمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ بالصَّدَقَةِ فقِيلَ مَنَعَ ابنُ جَمِيلٍ وَخالِدُ بنُ الوَلِيدِ وَعَبَّاسُ بنُ عَبْدِ المُطَّلِبِ فقال النبيُّ ﷺ مايَنْقِمُ ابنُ جَمِيلٍ إلاَّ أنَّهُ كانَ فَقِيراً فأغْنَاهُ اللهُ وَرَسولُهُ وَأمَّا خالِدٌ فانَّكُمْ تَظْلِمُونَ خالِداً قَدِ احْتَبَسَ أدْرَاعَهُ وَأعْتُدَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأمَّا العَبَّاسُ بنُ عَبْدِ المُطَّلِبِ فَعَمُّ رسولِ اللهِ ﷺ فَهِيَ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ وَمِثْلُهَا مَعَهَا * تابَعَهُ ابنُ أبي الزِّنادِ عنْ أبيهِ * وقال ابنُ إسْحَاقَ عنْ أبي الزِّنادِ هِيَ عَلَيْهِ وَمِثْلُهَا مَعَهَا * وقال ابنُ جُرَيْجٍ حُدِّثْتُ عَنِ الأعْرَجِ بِمِثْلِهِ *

70-....... Bize Ebu'z-Zinâd, el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti. Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) sadaka (yânî zekât) ile emr ettiğinde kendisine: İbnu Cemîl, Hâlid ibnu'l-Velîd ve Abbâs ibnu Abdilmuttalib zekâtı men' edip vermediler, denildi. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: *''İbnu Cemîl zekât vermekten nasıl çekinebilirdi ki, o fakîr iken Allah ve Rasûlü onu zengin etmiştir. Hâlid'e gelince, siz Hâlid'den* (zekât istemekle) *ona zulm ediyorsunuz. Hâlid zırhlarını vakfetmiş ve harb âlet ve gereçlerini Allah yolunda* (cihâd için) *hazırlamıştır. Abbâs ibnu Abdilmuttalib'e gelince, o, Allah Elçisi'nin amucasıdır. Zekât ona vâcibdir. Abbâs'ın zekâtı* (zamânından evvel) *bir misli ile berâber* (verilmiş)*dir''*[138].

Bu hadîsi Abdurrahmân ibnu Ebi'z-Zinâd, babası Ebu'z-Zinâd'dan rivâyet etmekte Şuayb'e mutâbaat etmiştir [139].

---

138 Bu hadîste Peygamber'in emir buyurduğu bildirilen sadaka ile murâd, farz olan zekâttır. Elimizdeki Buhârî nushalarında ''es-Sadaka''nın ahd lâmı ile ma'rife yapılmış bulunması bunun en açık delîlidir. Nevevî de: Sahîh ve meşhûr olan, bu sadakanın, farz kılınmış zekât olmasıdır, diyor. Nevevî'nin bu sözünü Müslim'in rivâyeti vechile, Peygamber'in Umer'i zekât âmili ta'yîn etmiş olması da te'yîd ediyor. Zekât âmili mendûb olan sadakayı değil, farz kılınan sadakanın tahsîli için ta'yîn edilgelmiştir. Mendûb olan sadaka, ferdlerin kendi ihtiyârına bırakılmıştır.

İbn Cemîl, et-Tevbe:75. âyeti ile kendilerinden tevbe etmeleri istenen tâifeden idi. Kendisi:Rabb'im benden tevbe etmemi istedi. Ben de tevbe ettim, der imiş, ve hakîkaten hâlini ıslâh edip münâfıklık lekesini silmiştir.

Bu hadîsin son fıkrası, bir tefsîre göre zekâtın mîâdından evvel peşin alınmasının câiz olduğuna delîl sayılmıştır. Bu konuda yânî vaktinden evvel zekât vermek câiz midir, değil midir husûsunda, âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bâzı âlimler zekâtın peşin alınmasını kabûl; bâzıları da reddetmişlerdir.

139 Bu mutâbaatı Ahmed ve diğerleri senediyle rivâyet etmiştir.

Megâzî İmâmı Muhammed ibn İshâk, Ebu'z-Zinâd'dan yaptığı rivâyetinde, sadaka lâfzı zikredilmeksizin *"Zekât Abbâs'ın borcudur. Bununla berâber bir misli daha* (geçmiş senenin borcu) *vardır"* şeklinde söylemiştir [140].

İbn Cureyc de: Bana el-A'rec'den bunun benzeri (yânî sadaka lâfzı olmaksızın İbn İshâk'ın rivâyeti gibi) tahdîs edildi, demiştir [141].

٥١ــ بابُ الإِسْتِعْفافِ عنِ المَسْأَلَةِ

51- İSTEMEKTEN SAKINIP GERİ DURMAK BÂBI

٧١ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عَطَاءِ بنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ عنْ أبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضى اللهُ عنهُ أنَّ ناساً مِنَ الأنْصَارِ سَأَلُوا رسولَ اللهِ ﷺ فأَعْطَاهُمْ ثُمَّ سأَلُوهُ فأَعْطَاهُمْ حَتَّى نَفِدَ ماعِنْدَهُ فقال مايَكُونُ عِنْدِى مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أَدَّخِرَهُ عَنْكُمْ ومَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللهُ وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللهُ وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ اللهُ وَما أُعْطِىَ أحَدٌ عَطَاءً خَيْراً وَأَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ *

71-....... Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den (O, şöyle demiştir): Ensâr'dan bâzı kimseler, Rasûlullah'tan (sadaka) istediler. Rasûlullah da onlara verdi. Sonra bunlar yine istediler. Rasûlullah yine verdi [142]. Nihâyet yanındaki mal tükendi. Akabinde Rasûlullah (S) şöyle buyurdu:

"Sadaka malından yanımda mevcûd olan şeyleri sizlerden aslâ saklamam. Kim (dilenmekten) *sakınmak isterse, Allah o kimseyi iffetli kılar. Kim halktan istiğna ederse, Allah onu zengîn kılar. Kim sabretmek isterse, Allah ona sabır ihsân eder. Hiçbir kimseye sabır-*

---

140 İbn İshâk'ın hadîsini Dârakutnî, senediyle rivâyet etmiştir. Dârakutnî'nin, Abbâs'ın mâlî durumu bozuk olduğu için onun zekâtının bir yıl geri bırakıldığı hakkındaki diğer bir rivâyetini ve Umer'in Abbâs'a sert muâmelesini, Müslim'in Verkaa'dan gelen rivâyeti te'yîd ediyor: Umer, Peygamber'e Abbâs'ı şikâyet edince, Peygamber: *"Abbâs'ın zekâtını bir misli fazlasıyle ben üzerime alıyorum"* buyurmuş ve sonra: *"Bir adamın amucası, babasının soyu olduğunu bilmedin mi?"* diye itâb etmiştir.

141 İbn Cureyc'in hadîsini de Abdurrazzâk *Musannaf*'ında senediyle rivâyet etmiştir. Ancak İbn Cureyc, İbn Cemîl ismi yerine Ebû Cehm ibn Huzeyfe ismini koymuş ve bu sûretle diğer râvîlere muhâlefet etmiştir.

142 Buhârî, *Sahîh*'inin Ebû Zerr rivâyeti ile Yûnînî nushasında bunların Rasûlullah'tan üçüncü defa istedikleri ve Rasûlullah'ın da verdiğine dâir bir fıkra daha vardır.

dan daha hayırlı ve sabırdan daha geniş hiçbir ni'met verilmemiştir'' [143].

٧٢ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عَنْ أبي الزِّنادِ عنِ الأعْرَجِ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ. قال والَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لأنْ يَأْخُذَ أحَدُكُمْ حَبْلَهُ فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أنْ يَأْتِيَ رَجُلاً فَيَسْأَلَهُ أعْطَاهُ أوْ مَنَعَهُ *

72-....... Bize Mâlik, Ebu'z-Zinâd'dan; o da el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre'den olmak üzere haber verdi ki: Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur:

''Nefsim yedinde olan Allah'a yemîn ederim ki, sizden birinizin ipini alıp da sırtına odun toplaması, bir kimseye gidip de ondan sadaka istemesinden elbette daha hayırlıdır. O isteyeceği kimse kendisine ya verir yâhud da vermez (her iki hâlde de alçaklık vardır)'' [144].

٧٣ــ حدّثنا مُوسَى قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا هِشَامٌ عَنْ أبِيهِ عنِ الزُّبَيْرِ بنِ العَوَّامِ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال لأنْ ياخُذَ أحَدُكُمْ حَبْلَهُ فَيَاتِيَ بِحُزْمَةِ الحَطَبِ عَلَي ظَهْرِهِ فَيَبِيعَهَا فَيَكُفَّ اللهُ بِهَا وَجْهَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أنْ يَسْألَ النَّاسَ أعْطَوْهُ أوْ مَنَعُوهُ *

73-....... Bize Hişâm, babası Urve'den; o da ez-Zubeyr ibnu'l-Avvâm(R)'dan tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur:

''Sizden birinizin urganını alıp da arkasında odun demeti getirmesi, akabinde bu demeti satması ve bu kazancından dolayı Allah'ın onun yüzünü (alçalmaktan) *koruması, elbette bu kimse için insanlardan istemekten daha hayırlı ve şereflidir. O insanlar ona ya verirler yâhud vermezler''* [145].

---

143 Hadîsten Rasûlullah'ın cömertliği, fakîrleri ve her türlü ihtiyâc sâhiblerini kendi nefsine tercîh etmek husûsunda beşeriyete en yüksek bir fazîlet numûnesi olduğu açıkça görülür. Hadîsteki en mühim ahlâkî bir umde de, geçim darlığına sabır ve mukaavemetin, ahlâk güzelliklerinden olduğudur.

144 Bu hadîste, alın teri ile kazanmaya; kimsenin minneti altına girmemeye belîğ bir teşvîk vardır.

145 Hadîsteki odunculuğun dilenmekten daha hayırlı olduğunun bildirilmesinden, bunun kazanç yollarının en fazîletlisi olduğu zannedilmemelidir. Belki Rasûlullah' bunu, sermâyesiz, âletsiz, vâsıtasız bir geçim yolu olduğu için zikretmiştir... (Nevevî).

Bir hadîste *''Kazancın hayırlısı ve şereflisi, el emeği ve alın teriyle*

٧٤ — حدّثنا عَبْدَانُ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا يُونُسُ عنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ أَنَّ حَكِيمَ بنَ حِزَامٍ رضى الله عنه. قال سَأَلْتُ رسولَ اللهِ ﷺ فأعْطَانِي ثُمَّ سأَلْتُهُ فأعْطَانِي ثُمَّ سأَلْتُهُ فأعْطَانِي ثُمَّ قال ياحَكِيمُ إنَّ هٰذَا المَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ وَمَنْ أَخَذَهُ بِإشْرَافِ نَفسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ وكان كالَّذِى يَأْكُلُ وَلاَ يَشْبَعُ اليَدُ العُلْيَا خَيْرٌ مِنَ اليَدِ السُّفْلَى قال حَكِيمٌ فَقُلْتُ يارسولَ اللهِ وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالحَقِّ لاَأَرْزَأُ أَحَداً بَعْدَكَ شَيْئاً حَتَّى أُفارِقَ الدُّنْيَا فَكانَ أَبُو بَكْرٍ رضى الله عنه يَدْعُو حَكِيماً إلَى العَطَاءِ فَيَأْبَى أَنْ يَقْبَلَهُ مِنْهُ ثُمَّ إنَّ عُمَرَ رضى الله عنهُ دَعاهُ لِيُعْطِيَهُ فأبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئاً فقال عُمَرُ إنِّى أُشْهِدُكُمْ يامَعْشَرَ المُسْلِمِينَ عَلَى حَكِيمٍ أَنِّى أَعْرِضُ عليه حَقَّهُ منْ هٰذَا الفَيْءِ فَيَأْبَى أَنْ يَأْخُذَهُ فَلَمْ يَرْزَأْ حَكِيمٌ أَحَداً مِنَ النَّاسِ بَعْدَ رَسولِ اللهِ ﷺ حَتَّى تُوُفِّىَ *

74-....... Hakîm ibn Hızâm (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'tan atıyye istedim, o bana istediğimi verdi. Sonra yine istedim, bana yine verdi. Sonra üçüncü defa yine istedim, bu defa da bana verdi. Bundan sonra şöyle buyurdu: *"Ey Hakîm! Şübhesiz bu dünyâ malı,* (sanki) *yeşil renkli, yemesi tatlı bir meyvedir. Her kim bu malı nefis ferâgati ile hırssız alırsa, o mal kendisi için bereketli ve meymenetli kılınır. Her kim de bunu nefis hırsı ile alırsa bu mal, alan kimse için bereketli ve şerefli olmaz. O ihtiraslı kimse* (doymazlık hastalığına tutulmuş) *bir obur gibidir ki, dâimâ yer; bir türlü doymaz. Yüksek el, alçak elden hayırlıdır".*

Hakîm dedi ki: Ben: Yâ Rasûlallah! Seni hakk Peyamber gönderen Allah'a yemîn ederim ki, ben şu dünyâdan ayrılıncaya kadar senden başka hiçbir kimsenin malından birşey alıp eksiltmem, dedim.

(Râvî dedi ki:) Hakîkaten Ebû Bekr (R), Beytu'l-mâl'deki hakkını vermek için Hakîm'i çağırırdı. Fakat Hakîm, Ebû Bekr'in bu ihsânını kabûl etmekten çekinirdi. Sonra Umer (R) de hakkını vermek için onu da'vet etmiş, Hakîm ondan da herhangi birşey kabûl etmekten çekinmiştir. Bundan sonra Umer (sahâbîlerin huzûrunda):

---

kazanılandır" buyurulmuştur. Nitekim Buhârî *Sahîh*'inde de Mıkdâm ibn Ma'dikerib (R)'den Peygamber'in *"Muhakkak ki hiçbir insan, elinin kazancından yemesinden daha hayırlı hiçbir taam yememiştir"* buyurduğu rivâyet edilmiştir. Bu husûsta daha başka rivâyetler ve tafsîlât vardır.

Ey müslümânlar topluluğu! Ben sizleri Hakîm üzerine şâhid yapıyorum ki, ben harâc ve ganîmet malından ta'yîn edilmiş olan hakkını kendisine arz ediyorum, fakat o bu hakkını almaktan çekiniyor, dedi. Ve hakîkaten Hakîm, Rasûlullah(S)'tan sonra tâ vefât edinceye kadar hiçbir insanın malından alıp eksiltmemiştir [146].

٥٢ـ بابُ مَنْ أعْطَاهُ اللّهُ شَيْئاً مِنْ غَيْرِ مَسْئَلَةٍ وَلاَ إشْرَافِ نَفْسٍ
وَفِي أمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالمَحْرُومِ

52- ALLAH HER KİME, KENDİSİNİN İSTEMESİ VE NEFS İHTİRÂSI OLMAKSIZIN BİRŞEY İHSÂN EDERSE (O KİMSE BU İHSÂNI KABÛL ETSİN) BÂBI [147]

"Ve zenginlerin mallarında isteyen fakîrin de, (iffetinden dolayı istemeyen) yoksulun da bir hakkı vardır"

(ez-Zâriyât: 19) [148]

٧٥ـ حدّثنا يَحْي بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ يُونُس عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ سالِمٍ أنَّ عَبْدَاللهِ بنَ عُمَرَ رضى الله عنهما قال سَمِعْتُ عُمَرَ يَقُولُ كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُعْطِينِى العَطَاءَ فأقُولُ أعْطِهِ مَنْ هُوَ أفْقَرُ إلَيْهِ مِنِّى فقال خُذْهُ إذَا جاءَكَ مِنْ هٰذَا المَالِ شَيءٌ وَأنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ وَلاَ سائِلٍ فَخُذْهُ وَمالاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ *

75-....... Umer'in oğlu Abdullah (R) şöyle demiştir: Ben Umer'den işittim; şöyle diyordu: Rasûlullah (S) bana bâzı bâzı beytu'l-mâlden gâzîlik bahşişi verirdi. Ben de: Sen bunu benden daha muhtâc olan bir fakîre ver, der idim. Rasûlullah da: *"Sen bunu al! Sen hırslı bir kimse olmadığın ve isteyen de bulunmadığın hâlde, bu maldan sana bu sûretle birşey geldiği zamân, sen o malı al. Bu sıfat üze-*

---

146 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu *"Yüksek el, alçak elden hayırlıdır"* fıkrasıdır. Çünkü bir tefsîre göre yüksek elden murâd, istemeyip iffetli kalmaya çalışan eldir. Fakat meşhûr olan tefsîr, yüksek elin, verici el olduğudur.

147 Buhârî, başlıktaki şartın cevâbını, hadîs ona delâlet ettiği için zikretmemiştir. Biz onu parantez içinde gösterdik.

148 Bu âyetteki "(İffetinden dolayı istemeyen) ***yoksulun da bir hakkı vardır***" fıkrası başlığa çok uygundur. Müstemlî nushasında bu âyet, şart cümlesinden önce gelmiştir. Buhârî nushalarından birçoğunda, bu âyet zikredilmemiştir.

re olmayan (yânî kendi gelmeyen ve nefsin kendisine meylettiği) *bir malın arkasında da nefsini koşturma!"* buyurdu [149].

---

149 Hadîsteki, Peygamber'in Umer'e verdiği atânın mâhiyetini hadîs şârihleri bildirmiyor. *Kaamûs Tercemesi*'nde: *Atâ*, asâ vezninde bahşiş tarîkıyle verilen vergiye denir, deniliyor. Afyonkarahisarlı Mustafa, *Ahterî Kebîr*'inde ziyâde olarak şu bilgileri veriyor: Bâzı lisân ehli: Atâ, beytu'l-mâlden senede yâhud aylık verilen bahşiştir; rızık da her gün verilen gündeliktir demişlerdir. Bâzıları da: Atâ, ekseriyetle mucâhidlere; rızık da müslümân fakîrlere verilen maldır diye ta'rîf etmişlerdir...

Hakîkaten müslümân gâzîlerin zekât harcama yerlerinden muayyen hissesi bulunduğu için, hadîsteki atâ, gâzîlik bahşişi diye terceme edildi. *"Kâne"* fiili, bunun devâmlı bir i'tiyâd hâlinde tekerrür ettiğini gösterdiğinden, buna da tercemede "bâzı bâzı" sözleriyle işâret edildi.

Bu hadîsin âlimlerin ictihâdını üzerine toplayan noktası "فَخُذْهُ = Harîs ve tâlib olmayarak gelen atâ ve ihsânı al!" emridir. Taberî'nin beyânına göre bu emrin bir nedb ve irşâd emri olduğunda âlimlerin ittifâkı vardır. Yalnız ihtilâf, kayıdsız şartsız her verenin her verdiği alınır mı; yoksa bunun da bir haddi var mıdır? Bu husûsta âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bâzı âlimler: Verilen her atıyye kabûl edilir, alınır. Veren kimse isterse sultân olsun, başkası olsun; sâlih olsun, fâsık olsun musâvîdir; elverir ki atıyye vermesi câiz olan bir zenginlik sâhibinden gelsin. Bu husûsta Ebû Hureyre'nin: "Bana her hediye verenin hediyesini muhakkak kabûl ederim. Hediye istemeye gelince aslâ" dediği rivâyet edilmiştir.

Bâzı âlimler de:Hediye kabûlü Rasûlullah'tan ümmete mendûb ve me'sûrdur, demişlerdir. Yalnız bunlar saltanat sâhiplerinin atıyyesini istisnâ etmişlerdir. Bu âlimlerden bâzıları sultân atıyyelerinin kabûlü harâmdır; bâzıları da mekrûhtur demişlerdir. Üçüncü bir kısım âlimler de, bunun tamâmen aksi bir ictihâd ile yalnız sultân atıyyesinin kabûlü mendûbdur, başkalarının değildir diyorlar... Taberî de: "Bana göre atıyye mes'elesinde doğru olan ictihâd, ister sultân câizesi olsun, isterse sultândan başka herhangi bir kimsenin hediyyesi olsun, kabûl edilmelidir, ve kabûl edilmesi mendûbdur." demiştir. Taberî'nin dayandığı delîl, bu hadîste Peygamber'in; tahsîs etmeksizin, herhangi bir cihetten Allah bir mal ihsân ederse, onun kabûlünü "O malı al" emriyle mendûb kılmasıdır. Bunun bir müstesnâsı varsa, o da Peygamber'in istisnâ buyurduğu harâm maldan gelen ve onun harâm olduğu bilinen hediyesidir.

Malında harâm karışık olan kimsenin hediyesinin kabûlü ve kendisiyle alış-veriş yapılıp yapılmaması hakkında da ihtilâf vardır. Bâzı âlimler kerîh görmüşler, bâzıları da tecvîz etmişlerdir.

Taberî, ibâhaya kaail olanlar nâmına en iyi delîl olarak kitâb ehlinden cizye alınmasını ileri sürüp şöyle diyor: "Allah Kitâb ehlinden cizye alınmasını mubâh kılmıştır. Hâlbuki bu kitâbîlerin kazançlarının en çoğunu şarâb ve domuz ticâreti teşkîl ediyor. Fâizcilik de en ağır şartlarla bunların tercîh ettikleri üçüncü bir kazanç yoludur. Bütün bunlar Allah katında ma'lûm iken, Kitâbîlerden cizye alınmasının mübâh kılınması, elindeki malını halâldan mı, yoksa harâm yoldan mı kazandığı bilinmeyen bir müslümânın verdiği hediyeyi kabûl etmek câiz ve mubâh olduğuna en açık sûrette delâlet etmektedir. Kazancının halâl ve harâmlığına pek aldırmayan kimselerin hediyesini almak, bu delîle istinâden kat'iyyen harâm değildir. Yalnız harâm kazanç aynen bilinmiş olursa bundan ayrılan hediyenin kabûlü harâmdır. Bu husûsta sahâbî ve tâbiîlerden pekçok haberler vardır" *(Umdetu'l-Kaarî,* IV, 404-405)

٥٣ــ بابُ مَنْ سأَلَ النَّاسَ تَكَثُّراً

53- (BİR İHTİYÂCI KAPATMAK İÇİN DEĞİL DE) MAL BİRİKTİRİP ÇOĞALTMAK İÇİN İNSANLARDAN İSTEYİP DİLENEN KİMSE BÂBI

٧٦ــ حدّثنا يَحْيَ بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُبَيْدِ اللهِ بنِ أبي جَعْفَرٍ قالَ سَمِعْتُ حَمْزَةَ بنَ عَبْدِاللهِ ابنِ عُمَرَ قال سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ ابنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهُ. قال قال النبيُّ ﷺ مايَزالُ الرَّجلُ يَسْأَلُ النَّاسَ حَتَّى يَأْتِيَ يَوْمَ القِيامَةِ لَيْسَ فِي وَجْهِهِ مُزْعَةُ لَحمٍ وقال إنَّ الشَّمْسَ تَدْنُو يَوْمَ القِيامَةِ حَتَّى يَبْلُغَ العَرَقُ نِصْفَ الأُذُنِ فَبَيْنَاهُمْ كَذٰلِكَ اسْتَغَاثُوا بآدَمَ ثُمَّ بِمُوسٰى ثُمَّ بِمُحَمَّدٍ ﷺ * وَزادَ عَبْدُاللهِ حدّثني اللَّيْثُ حدّثني ابنُ أبي جَعْفَرٍفَيَشْفَعُ لِيُقْضٰى بَيْنَ الخَلْقِ فَيَمْشِي حَتَّى يأْخُذَ بِحَلْقَةِ البَابِ فَيَوْمَئِذٍ يَبْعَثُهُ اللهُ مَقاماً مَحْمُوداً يَحْمَدُهُ أهْلُ الجَمْعِ كُلُّهُمْ. وقال مُعَلّى حدّثنا وُهَيْبٌ عنِ النُّعْمَانِ بنِ رَاشِدٍ عنْ عَبْدِ اللهِ بنِ مُسْلِمٍ أخِي الزُّهْرِيِّ عنْ حَمْزَةَ سَمِعَ ابنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما عنِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم فِي المَسْئَلَةِ *

76-....... Ben Abdullah ibn Umer(R)'den işittim; o şöyle dedi. Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Bâzı harîs, yüzsüz kimse hiç durmadan dâimâ insanlardan ister. En sonu kıyâmet gününde bu yüzsüz kimse, yüzünde bir et parçası olmaksızın* (Arasat meydânına) *gelir"* [150]. Yine Rasûlullah şöyle buyurdu: *"Kıyâmet gününde güneş* (insanlara) *o kadar yaklaşır ki, hattâ dökülen ter, insanın* (boyunla) *kulak ortasına erişir. İşte insanlar bu elemli vaziyette bulundukları sırada* (evvelâ) *Âdem'den, sonra Mûsâ'dan, sonra Muhammed'den imdâd ve şefâat isterler"* [151].

Ve Leys ibn Sa'd'ın kâtibi Abdullah ibn Sâlih şunu ziyâde etti: Bana el-Leys tahdîs etti. Bana İbnu Ebî Ca'fer tahdîs etti: *"Rasûlullah, halk arasında hüküm ve kazâ olunması için şefâat eder, bunun için ilerler, nihâyet hâcet kapısının halkasını tutar. İşte o günü Allah Taâlâ, Rasûlü'ne Makaamu Mahmûd'u ihsân eder.* (Bu lûtuf ve de-

---

150 Bu harîs kimsenin yüzünde bir et parçası bulunmayarak haşrolunmasının ma'nâsı, cinâyet yeri olan yüzde bi'l-müşâhede cezâ ve ukûbetin belirmesidir. Çünkü bu harîs, dünyâda yüzünü zelîl kılmıştı (Hattâbî).

151 Burada ihtisâr vardır. Çünkü burada zikredilmeyen diğer peygamberlerden de yardım isteneceği öteki hadîslerden bilinmişti.

lâletten dolayı) *mahşer halkının hepsi Muhammed'e hamd edip överler''* [152].

Ve Muallâ şöyle dedi: Bana Vuheyb en-Nu'mân ibn Râşid'den; o da ez-Zuhrî'nin kardeşi olan Abdullah ibn Müslim'den; o da Hamza'dan tahdîs etti. Hamza, İbnu Umer'den; o da Peygamber(S)'den istemek hakkındaki bu hadîsi işitmiştir [153].

٥٤ـ بابُ قَوْلِ اللهِ تعالى لاَيَسْأَلُونَ النَّاسَ إلْحَافاً وكَمِ الغِنَى وَقَوْلِ النبيِّ ﷺ وَلاَ يَجدُ غِنًى يُغْنِيهِ لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِى سَبِيلِ اللهِ لاَيَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى الأَرْضِ إلَى قَوْلِهِ فانَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ

54- YÜCE ALLAH'IN:

''Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de birşey istemezler...'' (el-Bakara: 273) KAVLİ BÂBI [154]

Ve kişiyi istemekten men' edici zenginliğin mikdârı ne kadardır? Ve (bu husûsta) Peygamber(S)'in:

''Lâkin (hakîkî) *miskin, kendini geçindirecek şeyi bulunmayandır...''*

kavli ile Yüce Allah'ın şu kavli vardır: [155]

''(Sadakalar) Allah yolunda kendilerini vakfetmiş fakîrler içindir ki, onlar yeryüzünde dolaşmaya muktedir olmazlar. Hâllerini bilmeyen, iffet ve istiğnâlarından dolayı onları zenginler sanır. Sen o gibileri sîmâlarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de (birşey) istemezler. Siz (hakk yolunda) ne mal harcarsanız, şübhesiz Allah onu hakkıyle bilicidir''

(el-Bakara: 273)

---

152 Abdullah ibn Sâlih'in rivâyet ettiği bu ziyâde, yalnız Ebû Zerr rivâyetinde vardır. Diğer Buhârî râvîleri bu ziyâdeyi rivâyet etmemişlerdir. Ebû Zerr'in bu rivâyeti, ondan gelen bütün Buhârî nushalarında mevcûddur.

153 Bunu, Beyhakî senediyle hadîsin birinci kısmının sonunda, öteki ziyâde olmaksızın rivâyet etmiştir.

154 Burada âyetin istemeyenleri medheden fıkrası başlık yapılmış, müteâkib fıkralarla da bu husûs kuvvetlendirilmiştir.

155 ''Kişiyi istemekten men' edecek zenginliğin mikdârı'' hakkında bâbda bir sarâhat yoktur. Fakat Buhârî, ya şartına uygun bir hadîs bulamadığı için getirmemiş, yâhud da bâb altında gelecek Ebû Hureyre hadîsinden anlaşılacak ma'nâ ile yetinmek istemiştir. Buhârî, Peygamber'in buradaki sözü ile el-Bakara:273. âyetini başlıktaki ''Zenginliğin mikdârı ne kadar?'' suâlinin tefsîri olmak üzere getirmiştir. Ebû Zerr rivâyetinde, âyetten önce ''Çünkü Yüce Allah'ın şu kavli vardır'' ifâdesi mevcûddur.

٧٧ـ حدّثنا حجّاجُ بنُ مِنْهالٍ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال أخبرنى مُحَمَّدُ ابنُ زِيادٍ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ رضى الله عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال لَيْسَ المِسْكِينُ الَّذى تَرُدُّهُ الأُكْلَةُ وَالأُكلَتانِ وَلكِنِ المِسْكِينُ الَّذى لَيْسَ لَهُ غِنًى وَيَسْتَحْيِى أوْ لاَ يَسْأَلُ النَّاسَ إلْحافاً *

77-....... Bana Muhammed ibn Ziyâd haber verip şöyle dedi: Ben Ebû Hureyre(R)'den işittim ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Halkın kendisine bir iki lokma, bir iki hurma verdiği dilenci makûlesi kişi miskin değildir. Lâkin* (hakîkî) *miskin, kendini geçindirecek şeye mâlik olmayan ve istemekten hayâ eden yâhud insanlardan yüzsüzce istemeyen iffetli, nezîh kimsedir"* 156.

٧٨ـ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْراهِيمَ قال حدّثنا إسْماعِيلُ بنُ عُلَيَّةَ قال حدّثنا خالِدٌ الحَذَّاءُ عنِ ابنِ أشْوَعَ عنِ الشَّعْبِىِّ قال حدّثنى كاتبُ المُغِيرَةِ بنِ شُعْبَةَ قال كَتَبَ مُعاوِيَةُ إلَى المُغِيرَةِ بنِ شُعْبَةَ أنِ اكْتُبْ إلَىَّ بَشىءٍ سَمِعْتَهُ مِنَ النبىِّ ﷺ فكَتَبَ إلَيْهِ سَمِعْتُ النبىَّ ﷺ يَقُولُ إنَّ الله كَرِهَ لَكُمْ ثَلاثاً قِيلَ وقال وإضاعَةَ المَالِ وَكَثْرَةَ السُّؤالِ *

78-....... eş-Şa'bî şöyle demiştir: Bana el-Mugîre ibn Şu'be'nin kâtibi Verrâd tahdîs edip şöyle dedi: Ebû Sufyân'ın oğlu Muâviye, el-Mugîre ibn Şu'be'ye bir mektûb gönderip, içinde: "Peygamber' den işitmiş olduğun hadîslerden birini bana yaz (gönder)" diye yazmıştı. el-Mugîre de Muâviye'ye hitâben şu hadîsi yazdı: Ben, Peygamber(S)'den işittim; şöyle buyuruyordu: *"Şübhesiz Allah sizin için üç şeyi çirkin gördü: Dedikodu; malı zâyi' ve isrâf etmek; çok suâl sormak"* 157.

٧٩ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ غُرَيْرٍ الزُّهْرِىُّ قال حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْراهِيمَ عنْ أبِيهِ عنْ صالِحِ بنِ كَيْسانَ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخبرنى عامِرُ بنُ سَعْدٍ

156 Hadîsin bâb başlığına mutâbakatı yânî delîlliği *"İnsanlardan yüzsüzce istemeyen"* fıkrasıdır.

157 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri "Çok suâl" fıkrasıdır. Şârihler bunu: Çok dilenmek, luzûmsuz herşeyi sormak diye ta'rîf ediyorlar ki, ikisi de zararlıdır; ikisi de nehyedilmiştir. Burada hadîsin sevki delâletiyle çok dilenmek ve zarûretsiz, ihtiyâcsız her zamân dilenmeyi san'at edinmek ma'nâsı kasdedildiği anlaşılır. İkinci ma'nâya da hamledilebilir. Bu hadîste nehyedilen fiillerin her üçü de âileleri ve cemiyeti bozacak, çökertecek mühim ictimâî hastalıklardır.

عنْ أبيهِ قال أعْطَى رسولُ اللهِ ﷺ رَهْطاً وَأنا جالِسٌ فِيهِمْ قال فَتَرَكَ رسولُ اللهِ ﷺ مِنهُمْ رَجُلاً لَمْ يُعْطِهِ وَهُوَ أعْجَبُهُمْ إلَيَّ فَقُمْتُ إلى رسولِ اللهِ ﷺ فَسَارَرْتُهُ فَقُلْتُ مالَكَ عنْ فُلاَنٍ وَاللهِ إنِّي لأُرَاهُ مُؤْمِناً قال أوْ مُسْلِماً قال فَسَكَتُّ قَلِيلاً ثُمَّ غَلَبَنِي ماأعْلَمُ فِيهِ فَقُلْتُ يارسولَ اللهِ مالَكَ عنْ فُلاَنٍ وَاللهِ إنِّي لأُرَاهُ مُؤْمِناً قال أوْ مُسْلِماً قال فَسَكَتُّ قَلِيلاً ثُمَّ غَلَبَنِي ماأعْلَمُ فِيهِ فَقُلْتُ يارسولَ اللهِ مالَكَ عنْ فُلاَنٍ وَاللهِ إنِّي لأُرَاهُ مُؤْمِناً قال أوْ مُسْلِماً يَعْنِي فقال إنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أحَبُّ إلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أنْ يُكَبَّ فِي النَّارِ عَلَى وَجْهِهِ * وَعَنْ أبِيهِ عنْ صالِحٍ عنْ إسْمَاعِيلَ بنِ مُحَمَّدٍ أنَّهُ قال سَمِعْتُ أبِي يُحَدِّثُ هٰذَا فقال فِي حَدِيثِهِ فَضَرَبَ رَسولُ اللهِ ﷺ بِيَدِهِ فَجَمَعَ بَيْنَ عُنُقِي وَكَتِفِي ثُمَّ قال أقْبِلْ أيْ سَعْدُ إنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ * قال أبو عَبْدِ اللهِ فَكُبْكِبُوا قُلِبُوا مُكِبًّا أكَبَّ الرَّجُلُ إذَا كانَ فِعْلُهُ غَيْرَ وَاقِعٍ عَلَى أحَدٍ فاذَا وَقَعَ الفِعْلُ قُلْتَ كَبَّهُ اللهُ لِوَجْهِهِ وكَبَبْتُهُ أنا *

79-....... Bize Ya'kûb ibnu İbrâhîm, babası İbrâhîm ibn Sa'd'dan; o da Sâlih ibn Keysân'dan tahdîs etti ki, İbnu Şihâb ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Âmir ibnu Sa'd haber verdi ki, babası Sa'd ibnu Ebî Vakkaas şöyle demiştir: Rasûlullah (S) -kalbleri İslâm'a alıştırılanlardan- bir takım kimselere atıyye veriyordu. Ben Sa'd da onların içinde oturuyordum. Râvî Sa'd dedi ki: Derken Rasûlullah, onların içinde en çok beğendiğim bir kimseyi bıraktı (birşey vermedi). Bunun üzerine ben Rasûlullah'a doğru kalktım ve ona gizlice:

— Fulân kimseyi neden bıraktın? Vallâhi ben onu elbette bir mü'min biliyorum, dedim.

Rasûlullah bana:

— *"Öyle deme! Müslim de!"* buyurdu.

Az bir müddet sustum. Sonra o adam hakkındaki bildiğim şey bana galebe etti ve dayanamadım da yine:

— Yâ Rasûlallah! Fulândan sana ne oldu ki, onu bıraktın? Allah'a yemîn ederim, ben onu muhakkak bir mü'min biliyorum, dedim.

Rasûlullah bana:

— *"Öyle deme! Müslim de!"* buyurdu.

Râvî dedi ki: Ben az bir müddet daha sustum. Sonra o adam hakkında bildiğim şey bana galebe etti de, ben tekrâr:

— Yâ Rasûlallah! Fulân kimseden sana ne oldu? Onu neden bıraktın? Vallâhi ben onu elbette bir mü'min biliyorum, dedim.

Rasûlullah bana:

— *"Mü'minen deme, müslimen de!"* buyurdu (Yânî "mü'min" lâfzı yerine "müslim" lâfzını kullanmasını kasdediyordu).

Müteâkıben: *"Şübhesiz ben bâzı defa daha çok sevdiğim kimse varken* (onu bırakırım da) *başka birisine atıyye veririm. Bu tercîhimin sebebi, bu adamın mal hırsı ile yüzü koyun, cehenneme atılması endîşesidir"* buyurdu [158].

Ve Ya'kûb ibn İbrâhîm, babası İbrâhîm'den; o da Sâlih ibn Keysân'dan; o da İsmâîl ibn Muhammed'den olmak üzere söyledi ki, bu İsmâîl şöyle demiştir: Ben babam Muhammed ibn Sa'd ibn Ebî Vakkaas'tan işittim. O bu hadîsi tahdîs ediyordu. Ve hadîsi içinde şunları da söyledi: Rasûlullah eliyle vurdu da boynum ile kürek kemiğim arasını birleştirdi. Sonra:

— *"Ey Sa'd, bana dön! Şübhesiz ben bâzen öyle kişiye veririm ki..."* diye buyurdu [159].

Ebû Abdillah el-Buhârî dedi ki: ***"Fe-kubkibû"***, "Yüzleri üzere çevrildiler" (eş-Şuarâ: 94) demektir. ***"Mukibben"***, "Yüzü üstü olarak" (el-Mülk: 22) demektir. Fiil bir kimse üzerine vâkı' olmadığı (yânî lâzım olduğu) zamân, "Ekebbe'r-raculu = Kişi yüz üstü oldu" diye if'âl bâbından kullanılır. Fiil bir kimse üzerine vâkı' olduğu (yânî müteaddî olduğu) zamân ise sülâsîden "Kebbehu'llâhu li-vechihi = Allah onu yüzü üstü attı (yâhud: Atsın)"; "Ve kebebtuhu ene = Ve ben onu yüzü üstü attım" dersin [160].

٨٠ ـ حدّثنا إسماعيل بن عبد الله قال **حدّثنى** مالك عن أبى الزّناد عن الأعرج عن أبى هريرة رضى الله عنه أنّ رسول الله ﷺ قال ليس المسكين الذى يطوف على النّاس تردّه اللّقمة واللّقمتان والتّمرة والتّمرتان

158 Vâkıdî'nin bildirdiğine göre, bu atıyye verilmeyen zât, muhâcirlerden Cuayl ibn Surâka (R)'dir. Sa'd'ın "Mü'min" demesini, Peygamber'in mükerreren *"Müslim de!"* buyurarak tashîh ve ihtâr etmesi, îmânın vicdânî, bâtınî bir iş olup, bilinmesi Allah'a âid gayb hâllerinden bulunmasından dolayı, zâhirî hâle göre "Müslim" demenin daha doğru olduğunu öğretmek içindir.

159 Bu zikredilen hadîsin diğer bir tarîkıdır. Hem birinciyi takviye etmiş, hem de faydalı bir ziyâde ihtivâ etmiştir.

160 Buhârî, âdeti üzere yürüyerek, hadîsteki garîb lâfız, Kur'ân'daki lâfza muvâfık düştüğü zamân, istidrâden Kur'ân'daki lâfzı da zikredip, hadîsteki lâfzın tefsîrini vermektedir. Buradaki îzâhında if'âl bâbından olan "ekebbe"nin lâzım; sülâsîden olan "kebbe" fiilinin ise müteaddî olduğunu göstermektedir. İf'âlinin lâzım; sülâsînin müteaddî oluşu, bu fiilin bir garîbliğidir.

وَلٰكِنِ المِسْكِينُ الَّذِى لاَيَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ وَلاَ يُفْطَنُ بِهِ فَيُتَصَدَّقُ عليه وَلاَ يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ *

80-....... Bana Mâlik, Ebu'z-Zinâd'dan; o da el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: "Sadaka için) *insanlar üzerinde dolaşıp bir iki lokmanın, bir iki hurmanın geri çevirmekte olduğu dilenci makûlesi kişi, miskin değildir. Lâkin* (kâmil) *miskin, kendini geçindirecek bir gınâ bulamayan ve kendisine sadaka verilmek için* (halkça) *zarûrette olduğu bilinemeyen; kendisi de kalkıp insanlardan* (sadaka) *istemeyen iffetli, nezîh kimsedir"* [161].

٨١ ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصِ بنِ غِيَاثٍ قال حدّثنا أبى قال حدّثنا الأَعْمَشُ قال حدّثنا أَبو صالِحٍ عَنْ أَبى هُرَيْرَةَ عَنِ النبىِّ ﷺ قال لأَنْ يأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ ثُمَّ يَغْدُ وَأَحْسِبُهُ قال إِلَي الجَبَلِ فَيَحْتَطِبَ فَيبيعَ فَيَأْكُلَ وَيَتَصَدَّقَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ * قال أَبو عَبْدِ اللهِ صالِحُ بنُ كَيْسَانَ أَكْبَرُ مِنَ الزُّهْرِىِّ وَهُوَ قَدْ أَدْرَكَ ابنَ عُمَرَ *

81-....... Bize Ebû Sâlih, Ebû Hureyre'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Yemîn olsun, sizden birinizin ipini alması, sonra sabâh vakti* -Ebû Hureyre dedi ki: Şöyle buyurduğunu zannediyorum:- *dağa gitmesi odun toplayıp akabinde bunu satması ve bunun bedelinden yemesi ve sadaka vermesi, o kimse için insanlardan istemesinden daha hayırlıdır"* [162].

---

161 Bu hadîsin, isnâd ve lâfızda değişik kısa bir rivâyeti 77 rakamında geçmişti. Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri: *"Kalkıp insanlardan* (sadaka) *istemeyen iffetli kişidir"* fıkrasıdır.

İslâm'da istemenin, dilenmenin kötülüğünü ve Peygamber tarafından nehyedildiğini gösteren pekçok hadîsler vardır. Hattâ Peygamber'in *"Kimseden hiçbir şey istememek üzere bey'at aldığı"* ve bunun karşılığının ne olduğu sorulduğunda *"Cennettir"* buyurduğu Ebû Umâme ile Sevbân tarafından rivâyet edilmiştir (Taberânî).

• İbn Umer, Peygamber'in *"Zengin için, ve hilkati yerinde, bedenî kuvvetleri zinde olanlar için sadaka halâl değildir"* buyurduğunu rivâyet etmiştir (Tirmizî).

162 Bu hadîsin isnâd ve lâfız farklılıklarıyle iki rivâyeti 72 ve 73 rakamlarında geçmiş ve orada bâzı açıklamalar verilmişti. Hadîs burada biraz daha tafsîllidir.

Ebû Abdillah el-Buhârî dedi ki: Sâlih ibn Keysân, ez-Zuhrî'den yaşça daha büyüktür. Ve bu Sâlih, İbn Umer'e erişmiştir [163].

٥٥ــ بابُ خَرْصِ التمْرِ

55- HURMANIN YAŞKEN AĞACI ÜZERİNDE MIKDÂRINI TAKDÎR VE TAHMÎN ETMEK BÂBI [164]

٨٢ــ حدّثنا سَهْلُ بنُ بَكَّارٍ قال حدّثنا وُهَيْبٌ عنْ عَمْرِو بنِ يَحْيَ عنْ عَبَّاسٍ السَّاعِدِيِّ عنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رضى اللّٰهُ عنه قال غَزَوْنا مَعَ النبيِّ ﷺ غَزْوَةَ تَبُوكَ فَلَمَّا جاءَ وَادِيَ القُرَى إذَا امْرأَةٌ فِي حَدِيقَةٍ لَهَا فقال النبيُّ ﷺ لِأَصْحَابِهِ اخْرُصُوا وَخَرَصَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ عَشَرَةَ أَوْسُقٍ فقال لَهَا أَحْصِي مايَخْرُجُ مِنْهَا فَلَمَّا أَتَيْنا تَبُوكَ قال أَمَا إنَّهَا سَتَهُبُّ اللَّيْلَةَ رِيحٌ شَدِيدَةٌ فَلاَ يَقُومَنَّ أَحَدٌ وَمَنْ كَانَ مَعَهُ بَعِيرٌ فَلْيَعْقِلْهُ فَعَقَلْنَاها وَهَبَّتْ رِيحٌ شَدِيدَةٌ فَقَامَ رَجُلٌ فأَلْقَتْهُ بِجَبَلِ طَيِّيءٍ وَأَهْدَى مَلِكُ أَيْلَةَ لِلنبيِّ ﷺ بَغْلَةً بَيْضَاءَ وكساهُ بُرْدًا وكَتَبَ لَهُ بِبَحْرِهِمْ فَلَمَّا أَتَى وَادِيَ القُرَى قال لِلْمَرْأَةِ كَمْ جاءَ حَدِيقَتُكِ قَالَتْ عَشَرَةَ أَوْسُقٍ خَرْصَ رسولِ اللّٰهِ ﷺ فقال النبيُّ ﷺ إنِّي مُتَعَجِّلٌ إلَى المَدِينَةِ فَمَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَعَجَّلَ مَعِي فَلْيَتَعَجَّلْ فَلَمَّا قالَ ابنُ بَكَّارٍ كَلِمَةً مَعْنَاها أَشْرَفَ عَلَى المَدِينَةِ. قال هٰذِهِ طَابَةُ فَلَمَّا رَأَي أُحُدًا قال هٰذَا جُبَيْلٌ يُحِبُّنا وَنُحِبُّهُ أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ دُورِ الأَنْصَارِ قالُوا بَلَى قال دُورُ بَنِي النَّجَّارِ ثُمَّ دُورُ بَنِي عَبْدِ الأَشْهَلِ ثُمَّ دُورُ بَنِي ساعِدَةَ أَوْ دُورُ بَنِي الحَارِثِ بنِ الخَزْرَجِ وَفِي كُلِّ دُورِ الأَنْصَارِ يَعْنِي خَيْرًا * وقال سُلَيْمَانُ بنُ بِلاَلٍ حدّثني عَمْرٌو ثُمَّ دَارُ بَنِي الحَارِثِ ثُمَّ بَنِي سَاعِدَةَ. وقال سُلَيْمَانُ عنْ سَعْدِبنِ سَعِيدٍ عنْ عُمَارَةَ بنِ غَزِيَّةَ عنْ عَبَّاسٍ عنْ أَبِيهِ عنِ النبيِّ ﷺ قال أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنا ونُحِبُّهُ * قال أَبُو عَبْدِ اللّٰهِ كُلُّ بُسْتَانٍ عليه حائِطٌ فَهُوَ حَدِيقَةٌ وَمَالَمْ يَكُنْ عليه حائِطٌ لَمْ يُقَلْ حَدِيقَةٌ *

---

163 Yânî Sâlih ibn Keysân, yaşça ez-Zuhrî'den büyüktür; bu sebeble doğrudan doğruya, İbn Umer'e erişip ondan vâsıtasız olarak hadîs işitmiştir. Zuhrî'nin ise İbn Umer'e kavuşmasında ihtilâf edilmiştir. Sahîh olan, Zuhrî'nin İbn Umer'e kavuşmayıp; İbn Umer'in oğlu Sâlim vâsıtasıyle İbn Umer'den rivâyet ettiğidir (Kastallânî).

82-....... Ebû Humeyd es-Sâidî (R) şöyle demiştir: Biz, Peygamber'in berâberinde Tebük gazvesine gittik. Peygamber Vâdî'l-Kurâ'ya vardığı zamân, kendi bahçesinde çalışan bir kadına tesâdüf etti. Peygamber (S) sahâbîlerine:

— *"Şu bahçedeki hurmayı tahmîn ediniz"* buyurdu.

(Biz tahmîn ettik.) Rasûlullah da on vesk tahmîn etti. Akabinde bahçe sâhibesi olan kadına:

— "(Hurma toplarken) *buradan ne kadar kîle hurma çıkacağını say!"* buyurdu.

Tebük'e geldiğimizde Rasûlullah:

— *"Dikkat ediniz! Bu gece muhakkak şiddetli bir rüzgâr esecektir. Sakın kimse bulunduğu yerden ayağa kalkmasın! Berâberinde devesi olan da devesini sıkı bağlasın!"* buyurdu.

Bu emir üzerine biz de develerimizi sıkı bağladık. Ve (hakîkaten o gece) şiddetli bir rüzgâr esti. O sırada birisi ayağa kalkmıştı. Rüzgâr onu Tayy Dağı'na sürükleyip attı. Bu sefer sırasında Eyle Meliki, Peygamber'e (Düldül adlı) beyâz bir katır hediye etmiş ve bir bürde giydirmişti. Peygamber de bu Melik'e deniz kenârındaki beldeleri halkı için bir emân-nâme yazdırmıştı.

(Dönüşte) Peygamber Vâdî'l-Kurâ'ya gelince, hurmalık sâhibesi olan kadına:

— *"Bahçen ne mıkdâr hurma getirdi?"* diye sordu.

O:

- Allah Elçisi'nin tahmîni vechile on vesk getirdi, dedi.

Nihâyet (sefer hey'eti Medîne'ye yaklaşınca) Peygamber:

— *"Ben Medîne'ye* (yetişmek için) *acele edeceğim. Sizden her kim benim berâberimde bir ân evvel Medîne'ye varmak isterse acele etsin!"* buyurdu.

(Râvî dedi ki:) İbn Bekkâr burada bir söz söyledi ki, ma'nâsı şöyledir: Peygamber Medîne'ye yaklaşıp, uzaktan görünce de (eliyle işâret edip):

— *"İşte Tâbe!"* buyurdu.

Uhud'u görünce de:

---

164 *Hars* (خرص): Yaşken ağaç üzerinde ne kadar meyve bulunduğunu tahmîn etmektir *(es-Sahâh)*.

Bâzı ilim ehlinden "hars"ın, kendisine zekât vâcib olan hurma, üzüm gibi yaş meyvenin, erişilmesinden sonra mahsûlün ne mikdâr tutacağını takdîr ve tahmînden ibâret olduğu rivâyet edilmiştir (Tirmizî).

Fakîhler, zekât almaya dayanak olan bu takdîr ve tahmîn işinin tafsîli ve meşrûluğu husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı hurmanın, üzümün ermeye, olgunlaşmaya başladığı zamân tahmînini câiz görmüş, bir kısmı da câiz görmemiştir. Her iki tarafın delîlleri ve tafsîlâtı geniş şerhlerde ve fıkıh kitâblarında görülebilir.

— *"İşte dağcağız! Uhud bizleri sever, biz de onu severiz!"* buyurdu.

(Sonra berâberindekilere:)

— *"Dikkat edin! Sizlere Ensâr mahallelerinin en hayırlısını haber vereyim!"* buyurdu.

Sahâbîler:

— Evet, haber ver! dediler.

Rasûlullah:

— "(Evvelâ) *Neccâr oğulları yurtları, sonra Abdu'l-Eşhel oğulları yurtları, sonra Sâide oğulları yurtları, yâhud el-Hâris ibnu'l-Hazrec oğulları yurtları ve* (hulâsa) *bütün Ensâr yurtlarında hayır vardır"* buyurdu [165].

Ve Süleymân ibn Bilâl şöyle dedi: Bana Amr: *"Sonra el-Hâris oğulları yurdu, sonra Benû Sâide yurdu"* diye tahdîs etti [166].

Ve yine bu Süleymân ibn Bilâl, Sa'd ibn Saîd'den; o da Umâretu'bnu Gaziyye'den; o da Abbâs'tan; o da babası Sehl ibn Sa'd'dan şöyle dedi: Peygamber (S): *"Uhud öyle bir dağdır ki, o bizi sever, biz de onu severiz"* buyurmuştur [167].

Ebû Abdillah el-Buhârî dedi ki: Üzerinde çepçevre ihâta duvarı bulunan her bustân hadîkadır. Üzerinde çevreleyen duvar, çit bulunmayana hadîka denilmez [168].

٥٦ــ بَابُ العُشْرِ فِيمَا يُسْقَى مِنْ مَاءِ السَّمَاءِ وَبِالمَاءِ الجَارِى وَلَمْ يَرَ عُمَرُ بنُ عَبْدِ العَزِيزِ فِى العَسَلِ شَيْئًا

56- SEMÂ SUYU İLE (YÂNÎ YAĞMURLA) VE AKAR SU İLE SULANAN YER MAHSÛLLERİNDE UŞR(= ONDA BİR VERGİ) VARDIR BÂBI

165 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri açıktır: Peygamber'in: *"Şu hurmayı tahmîn ediniz"* buyurup, kendisinin de tahmîn etmesidir.

166 Bu, hadîsin diğer bir tarîkıdir. Bu tarîk Ensâr'ın Fazîletleri Kitâbı'nda tam senediyle mevsûl olarak rivâyet edilmiştir.

167 Bu da hadîsin bir diğer tarîkten rivâyetidir. Bunu Ebû Alî ibn Huzeyme de *el-Fevâid*'inde senediyle rivâyet etmiştir. Buhârî hadîsin birkaç tarîkini ve tarîklerdeki isnâd ve lâfız farklarını bir yere toplamış ve göstermiş oluyor.

168 Buhârî burada "hadîka"nın ta'rîfini vermiştir. Hadîka hakkında Âsım Efendi şunlari söylemiştir:

el-Hadîka; sefîne vezninde sulu, ağaçlı bahçeye denir ki, cem'i *hadâik*'tır. Bir kavle göre hurma ve sâir ağaçlık olan bustâna denir, yâhud etrâfı duvâr ile çevrilmiş olan bustâne denir, yâhud hurmalık kıt'asına denir *(Kaamûs Tercemesi).*

Umer ibn Abdilazîz, balda bir şey (yânî zekât vergisi) görmedi [169].

٨٣ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ أَبِى مَرْيَمَ قال حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ وَهْبٍ قال أخبرنى يُونسُ بنُ يَزِيدَ عنِ الزُّهْرِىِّ عَنْ سالِمِ بنِ عَبْدِ اللّهِ عنْ أبِيهِ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ قال فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ والعُيُونُ أَوْ كانَ عَشَرِيًّا العُشْرُ ومَا سُقِىَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ العُشْرِ * قال أَبو عَبْدِ اللّهِ هٰذَا تَفْسِيرُ الأَوَّلِ لِأَنَّهُ لَمْ يُوَقِّتْ فِي الأَوَّلِ يَعْنِى حَدِيثَ ابنِ عُمَرَ وَفِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ العُشْرُ وَبَيَّنَ فِى هٰذَا وَوَقَّتَ وَالزِّيَادَةُ مَقْبُولَةٌ وَالْمُفَسَّرُ يَقْضِى عَلَى المُبْهَمِ إذَا رَوَاهُ أَهْلُ الثَّبَتِ كَمَا رَوَى الفَضْلُ ابنُ عَبَّاسٍ أَنَّ النبىَّ ﷺ لَمْ يُصَلِّ فِي الكَعْبَةِ وقال بِلالٌ قَدْ صَلَّى فَأُخِذَ بِقَوْلِ بِلاَلٍ وَتُرِكَ قَوْلُ الفَضْلِ *

83-....... Bana Yûnus ibn Yezîd, ez-Zuhrî'den; o da Abdullah'ın oğlu Sâlim'den; o da babası Abdullah ibn Umer(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Semânın ve pınarların suladığı, yâhud sulanmaksızın kendi ince damarlarıyle su emip yetişmiş olan yer mahsûllerinde uşr, yânî onda bir zekât vergisi; kuyulardan, kova ve dolapla sulananlarda ise yirmide bir zekât vergisi vardır"* [170].

---

169 Umer ibn Abdilazîz'in bu re'yini, İmâm Mâlik *el-Muvatta*'ında, Abdullah ibn Ebî Bekr ibn Hazm'dan senediyle rivâyet etmiştir. Abdullah şöyle dedi: Babam Ebû Bekr ibn Hazm Minâ'da iken, Umer ibn Abdilazîz'den babama bir mektûb geldi. O mektûbda: "Atlardan ve baldan zekât alınmaz" diye yazmıştı (Kastallânî).

170 *el-Aserî,* arabî vezninde, dibi ve kökü ile değil de, kökündeki etrafa yayılan ince damarlarıyle su emip faydalanan ağaçlar ve ekinlerdir. Ağaçlar ve ekinler doğrudan dibine ve köküne su vurarak sulandığı gibi, yakınında bulunan suyu ince damarlarıyle emmesi sûretiyle de istifâde eder. İşte hadîste ağaçların, ekinlerin bu ikinci sûretle sel suyundan, akar sudan istifâde edip yetişenlerine "Ev kâne aseriyyen" cümlesiyle işâret edilmiştir.

Ağaçlar, ekinler gerek kökleriyle, gerek ince damarlarıyle yağmur, ırmak, pınar sularından faydalanmış olsunlar, bunda sâhibinin sınâî ve amelî mühim bir te'sîri olmadığı için, tam uşr'e yânî *onda bir* zekât vergisine tâbi' tutulmuşlardır. Fakat " نضح = Nadh" ile yânî kuyudan, nehirden kova, dolap, motor gibi zirâî bir vâsıta ile sulanan yer mahsûllerinde yarım uşr, yânî *yirmide bir* zekât vergisi vâcib olduğu öğretiliyor. Bu ve Müslim'in Câbir'den rivâyet ettiği birbirine yakın mealdeki hadîslerin hepsinin ifâde ettiği ma'nâ, el emeği ile, zirâî sulama vâsıtaları ile (yânî kova, dolap, motor gibi âletlerle ayrı bir çalışma ve masrafla) elde edilen toprak mahsûllerinde *yirmide bir* zekât vâcib olduğudur.

Ebû Abdillah el-Buhârî şöyle dedi: Bu hadîs, evvelki Ebû Saîd hadîsinin tefsîridir [171]. Çünkü Ebû Saîd hadîsinde onda bir yâhud yirmide bir diye bir hudûdlama yapılmamıştı. -Râvî der ki: Buhârî bu hadîs sözüyle, İbn Umer'in *"Semânın suladığı mahsûllerde onda bir... zekât vardır"* hadîsini kasdediyor.- Peygamber bu İbn Umer hadîsinde (onda bir yâhud yirmide bir vâcib olanı) beyân edip mıkdârı ta'yîn eylemiştir [172]. Sıka'dan gelen ziyâde ise kabûl edilmiştir. Müfesser (yânî hâss) olan, mübhem (yânî âmm) olan üzerinde hükmeder, yânî onu tahsîs eyler. Ziyâde, güvenilir râvîler rivâyet ettiği zamân makbûldür. Nitekim el-Fadl ibnu Abbâs: Peygamber fetih günü Ka'be'de namâz kılmadı, diye rivâyet etti. Bilâl ise: Peygamber o gün Ka'be'de namâz kılmıştır, dedi. Netîce'de Bilâl'in sözü alındı da Fadl'ın hadîsi bırakıldı [173].

٥٧ ـ بابٌ لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ

57- BÂB: BEŞ VESK(YÂNÎ BİN KİLO)'DEN AZ MAHSÛLDE SADAKA (YÂNÎ ZEKÂT) YOKTUR

٨٤ ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَ قال حدّثنا مالِكٌ قال حدّثني مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللهِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ أَبِى صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الخُدْرِىِّ رضى اللّٰهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ قال لَيْسَ فِيمَا أَقَلَّ مِنْ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ وَلاَ فِى أَقَلَّ منْ خَمْسَةٍ مِنَ الإِبِلِ الذَّوْدِ صَدَقَةٌ وَلاَ فِى أَقَلَّ مِنْ خَمْس أَوَاقٍ مِنَ الوَرِقِ صَدَقَةٌ * قالَ أَبو عَبْدِ اللهِ هٰذا تَفْسِيرُ الأَوَّلِ إِذا قالَ لَيْس

---

171 Buhârî'nin evvelki hadîs dediği, Ebû Saîd el-Hudrî'nin *"Zekâtı verilen mal kenz değildir"* (10. bâb) ile "Gümüşün zekâtı bâbı" (23. bâb)nda geçen ve bundan sonraki 56. babda da tekrâr gelecek olan hadîstir. Bu bâbla alâkalı olan kısmı "Beş veskten aşağısından zekât yoktur" fıkrasıdır.

172 Buhârî'nin bu sözünün şerhinden bana açılan ma'nâ budur. Kirmânî ve diğer şârihler ise biraz değişik bir ma'nâya gitmişlerdir.. Üzerinde düşünülsün! Evet, İbn Umer'in bu hadîsi umûmîliği ile nisâb şartı olmamakta zâhirdir. Ebû Saîd hadîsi ise, onun mutlaklığını kayıdlayıcıdır. Ve nitekim İbn Umer hadîsi de, Ebû Saîd hadîsinin mutlaklığını kayıdlayıcıdır. Şu hâlde bu iki hadîsten herbiri, içindeki ziyâde ile diğerini tefsîr edicidir (Kastallânî).

173 Fadl'ın hadîsini senediyle Ahmed ibn Hanbel; Bilâl'inkini ise Buhârî, Hacc Kitâbı'nda mevsûlen rivâyet etmiştir. Bilâl'in sözü, Fadl'ın sözüne munâfî değildir. Fakat onun maksadı, Fadl, bir kenarda duâ ile meşgûl bulunması sebebiyle Peygamber'in namâz kıldığını görmedi demektir (Kastallânî).

فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ لِكَوْنِهِ لَمْ يُبَيِّنْ وَيُؤْخَذُ أَبَدًا فِي الْعِلْمِ بِمَا زَادَ
أَهْلُ الثَّبَتِ أَوْ بَيَّنُوا *

84-....... Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Beş veskten daha az olan mahsûlde zekât yoktur. En küçüğü üçer yaşında olan beş deveden azında da zekât yoktur. Beş ûkıyyeden daha az mıkdârda olan gümüşte zekât yoktur"* [174].

Ebû Abdillah el-Buhârî şöyle dedi: Bu hadîs, bundan önce geçen bâbda zikredilen İbn Umer hadîsinin tefsîridir. Çünkü o İbn Umer hadîsinde nisâb mıkdârını beyân etmediği için, şimdi Ebû Saîd el-Hudrî hadîsinde *"Beş vesk mıkdârından az olan mahsûlde zekât yoktur"* buyurmuştur. İlimde ise ebedî olarak sağlam tesbît edici râvîlerin getirdiği yâhud beyân ettikleri ziyâde alınır [175].

٥٨ــ بابُ أَخْذِ صَدَقَةِ التَّمْرِ عِنْدَ صِرَامِ النَّخْلِ وَهَلْ يُتْرَكُ الصَّبِيُّ فَيَمَسُّ تَمْرَ الصَّدَقَةِ

58- HURMA ZEKÂTININ HURMALAR OLGUNLAŞTIĞI ZAMÂN AĞAÇLARDAN KESİLİP DEVRİŞİLMESİ SIRASINDA ALINMASI VE KÜÇÜK ÇOCUK SERBEST BIRAKILIR DA ZEKÂT HURMASINA DOKUNUR MU? BÂBI [176]

٨٥ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الأَسَدِيُّ قال حدّثنا أَبِي قال
حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بنُ طَهْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ.
قال كانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُؤْتَى بِالتَّمْرِ عِنْدَ صِرَامِ النَّخْلِ فَيَجِيءُ هٰذَا بِتَمْرِهِ

---

174 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır. Çünkü başlık, hadîsin ilk parçasıdır. Bu hadîs, bundan önceki bâbda da geçmiş ve onun hâşiyesinde işâret edildiği üzere daha evvelki iki bâbda da geçmişti. Binâenaleyh açıklamalar için gösterilen yerlere bakılmalıdır. Yalnız şunu söyleyelim: Bir sâ', 1040 dirhem ayârındaki ölçeğe denildiğine göre, beş vesk, kesirsiz olarak 1.000 kilo ve eski okka ile 780 okka eder.

175 Buhârî bu sözleriyle hem en güzel bir açıklama yapmış, hem de ilmî ve usûlî bir kaaideyi hatırlatmıştır.

176 Bâb başlığı iki kısımdır. Her iki kısmın delîli ve cevâbı bâb altında gelecek hadîste verilmiştir. Birinci kısmına: " .. ***Her biri mahsûl verdiği zamân mahsûlünden yiyin. Devşirildiği ve toplandığı gün de hakkını*** (sadakasını) ***verin. İsrâf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez***"(el-En'âm:141) âyeti de açık olarak delâlet eder.

وَهٰذَا مِنْ تَمْرِهِ حَتَّى يَصِيرَ عِنْدَهُ كَوْمًا مِنْ تَمْرٍ فَجَعَلَ الحَسَنُ وَالحُسَيْنُ رضى اللّهُ عنهما يَلْعَبَانِ بِذٰلِكَ التَّمْرِ فأَخَذَ أَحَدُهُمَا تَمْرَةً فَجَعَلَهُ فِى فِيهِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ رسولُ اللّهِ ﷺ فأَخْرَجَهَا مِنْ فِيهِ فقَال أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ آلَ مُحَمَّدٍ صلى اللّهُ عليه وسلم لاَ يأْكُلُونَ الصَّدَقَةَ *

85-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Hurmaların kesilip devşirilmesi sırasında Rasûlullah'a zekât hurması getirilirdi. Şu biri hurmasıyle gelir, o biri de hurmasından gönderirdi. Nihâyet bu hurmalar Rasûlullah'ın yanında bir harman, bir tınas olurdu. Bir kerre Hasen ile Hüseyin (R) bu hurmalarla oynarlarken, çocuklardan biri (Hasen ibn Alî), ansızın bu sadaka hurmasından bir tane alıp ağzına koydu. Rasûlullah (S) çocuğa (şöyle bir) baktı. (Zekî) çocuk hemen hurmayı ağzından dışarı çıkardı. Bunun üzerine Rasûlullah: *"Sen Muhammed âilesinin sadaka malı yemediklerini bilmedin mi?"* buyurdu [177].

٥٩ـ بابُ مَنْ باعَ ثِمَارَهُ أَوْ نَخْلَهُ أَوْ أَرْضَهُ أَوْ زَرْعَهُ وَقَدْ وَجَبَ فِيهِ العُشْرُ أَوِ الصَّدَقَةُ فأَدَّى الزَّكاةَ مِنْ غَيْرِهِ أَوْ باعَ ثِمَارَهُ وَلَمْ تَجِبْ فِيهِ الصَّدَقَةُ وَقَوْلُ النبِيِّ ﷺ لاَتَبِيعُوا الثَّمَرَةَ حَتَّى يَبْدُوَ صَلاَحُهَا فَلَمْ يَحْظُرِ البَيْعَ بَعْدَ الصَّلاَحِ عَلَى أَحَدٍ وَلَمْ يَخُصَّ مَنْ وَجَبَ عليه الزَّكاةُ مِمَّنْ لَمْ تجبْ

59- KİM MEYVELERİNİ YÂHUD MEYVELİ HURMA AĞACINI YÂHUD EKİNLİ ARÂZÎSİNİ YÂHUD EKİNİNİ ONDA BİR VEYÂ SADAKA (YÂNÎ ZEKÂT) VÂCİB OLDUĞU HÂLDE SATAR DA BU SATTIĞI MAHSÛLLERDEN DOLAYI

177 Peygamber, sadakayı insanların mallarının kiri saymıştır. Bu kirden kendi âile ferdleri ve zürriyetinin münezzeh yaşamalarını, hâlde ve istikbâlde insanların sadaka ve zekât mallarıyle yaşayan asalak bir zümre olmalarını en açık şekilde önlemiştir.

Peygamber, insanlığa yaptığı büyük irşâd ve iyiliğe karşılık ne kendisinin, ve ne de âilesi ve zürriyetinin maddî bir mükâfât görmelerini istemiyordu.O yalnız Allah'ın ***"Ben peygamberliğe karşılık hiçbir ücret istemem; sâdece hısımlıkta sevgi isterim de!"***(eş-Şûrâ:23) emir ve ta'lîmi vechile samîmî bir sevgi istiyordu.

Hadîste, çocuğun da büyük gibi harâmdan uzaklaştırılacağı, bilgi üzerine yetişip gelişmesi ve teklîf vaktinin kendisine dînden bir ilim üzerinde iken gelmesi için, hangi şeyden nehyedildiğinin kendisine öğretilmesi gerektiği hükmü vardır (Kastallânî).

KENDİSİNE TAHAKKUK ETMİŞ OLAN ZEKÂT BORCUNU BAŞKA MALINDAN ÖDERSE YÂHUD SADAKA (YÂNÎ ZEKÂT) VÂCİB OLMADIĞI HÂLDE MAHSÛLÜNÜ SATARSA (BU SATIŞI CÂİZ OLUR) BÂBI [178]

Ve Peygamber(S)'in:
"Ağaç üzerindeki meyveleri, âfetlerden salâha ulaşmaları meydana çıkıncaya kadar satmayınız" **kavli bâbı** [179].

Buhârî dedi ki: Binâenaleyh Peygamber, meyvelerin salâhı meydana çıkmasından sonra satılıp alınmasını hiç kimseye men' etmemiş ve (yine: *"Meyvelerin salâhı meydana çıkıncaya kadar.."* sözü umûmî olduğundan dolayı) kendisine zekât vâcib olanı, zekât vâcib olmayandan ayırıp, husûsîleştirmemiştir [180].

٨٦ـ حدّثنا حَجَّاجٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال أخبرنى عَبْدُ اللهِ بنُ دِينَارٍ قال سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رضى الله عنهما نَهَى النبىُّ صلى الله عليه وسلم عنْ بَيْعِ الثَّمَرَةِ حَتَّى يَبْدُوَ صَلاَحُهَا وكانَ إذَا سُئِلَ عنْ صَلاَحِهَا قال حَتَّى تَذْهَبَ عاهَتُهُ *

86-....... Bana Abdullah ibnu Dînâr haber verip şöyle dedi: Ben İbnu Umer(R)'den işittim: Peygamber (S), salâhı meydana çıkıncaya kadar meyve alım satımını nehyetti (dedi). İbnu Umer, meyvenin salâhının mâhiyeti sorulduğu zamân: Olgunlaşıp âfete uğraması ihtimâlinin gitmesine kadar demektir, dedi [181].

---

178 Şartın cevâbı olan "Bu satış câiz olur" fıkrası başlıkta zikredilmemiştir. Bu satışa cevâz verilmiştir. Çünkü satıcı, zekâtın vucûbundan sonra sattığı takdîrde, câiz olan bir işi yapmış ve zekâtı ödemek onun zimmetine yapışmıştır. Artık o kimseye borcu olan bu zekâtını başka malından ödemesi lâzımdır.

179 Peygamber'in bu sözü biraz sonra 86 rakamıyle İbn Umer'in hadîsinden olmak üzere senediyle gelecektir.

180 Çünkü "Meyvelerin salâhı meydana çıkıncaya kadar.." sözü umûmîdir. Hâlbuki o vakit, zekât vaktidir. Peygamber, satış cevâzını meyvenin aynından zekât vermekle kayıdlamamıştır. İşte bu, bu mes'eledeki iki görüşten biridir. İkinci görüş -ki Şâfiî'nin görüşüdür- satış câiz olmaz. Çünkü bu kimse, mâlik olacağı ve mâlik olmayacağı -ki bu fakîrlerin ağacından yiyecekleri nasîbleridir- şeyi satmış olur... (Kastallânî).

181 Hadîsin bâb başlığına delîllik ve uygunluğu meydandadır. Çünkü Buhârî başlıkta senedsiz olarak getirdiği Peygamber'in sözünü, burada senediyle vermiştir.

٨٧ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال حدّثني اللَّيْثُ قال حدّثني خالِدُ
بنُ يَزِيدَ عنْ عَطَاءِ بنِ أبى رَباحٍ عنْ جابِرِ بنِ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما نَهَى
النبىُّ ﷺ عنْ بَيْعِ الثِّمارِ حَتَّى يَبْدُوَ صَلاَحُهَا *

87-....... Bana Hâlid ibnu Yezîd, Atâ ibnu Ebî Rebâh'tan; o da Câbir ibn Abdillah(R)'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S), meyvelerin olgunlaşıp salâhları meydana çıkıncaya kadar alım satımlarını nehyetmiştir [182].

٨٨ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ عنْ مالِكٍ عنْ حُمَيْدٍ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللهُ
عنهُ أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ نَهى عن بيعِ الثِّمارِ حَتَّى تُزْهِيَ قال حَتَّى تَحْمَارَّ *

88-....... Bize Kuteybe ibn Saîd, Mâlik'ten; o da Humeyd (et-Tavîl)'den; o da Enes ibn Mâlik(R)'ten tahdîs etti ki (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S), *Hurma* koruğunun izhâ (denilen alacalanma) devrine girinceye kadar hurma satışını nehyetti. ''İzhâ devrine girinceye kadar'' demek, kızarıp renkleninceye (yânî alacalanıncaya) kadar demektir, dedi [183].

٦٠ــ بابٌ هَلْ يَشْتَرِى صَدَقَتَهُ وَلاَ بَأْسَ أنْ يَشْتَرِىَ صَدَقَتَهُ غَيْرُهُ لِأنَّ
النبىَّ ﷺ إنَّمَا نَهَى المُتَصَدِّقَ خاصَّةً عنِ الشِّرَاءِ وَلَمْ يَنْهَ غَيْرَهُ

60- BÂB: SADAKA (YÂNÎ ZEKÂT) VEREN KİMSE, VERMİŞ OLDUĞU SADAKA MALINI (BEDEL ÖDEYEREK) SATIN ALABİLİR Mİ? [184]

Sadaka verilen kimsenin, kendisine sadaka edilen malı, (verenden) başka birine satmasında ise dînî bir mahzûr yoktur. Çünkü Peygamber (S) -gelecek hadîste- ancak sadaka veren kimseyi, hâssaten verdiği sadakasını satın almaktan nehyetmiş; bundan, başkasını nehyetmemiştir.

182 Bu hadîs, hurmadan başka umûmî olarak diğer meyve türlerinin de olgunlaşıp salâhları meydana çıkıncaya kadar alım satımlarının nehyine delâlet etmektedir.

183 Bu son fıkra, hadîs metnindeki ''Hatta tuzhıye''nin tefsîridir. Kitâbu'l-Bey'deki rivâyette, bu tefsîrin bir suâl üzerine bizzât Rasûlullah tarafından yapıldığı açıkça belirtilmiştir.

184 Bu suâlin cevâbı, hadîs metninde geleceği üzere, menfîdir, yânî ''Satın alamaz''dır.

٨٩ــ حدّثنا يَحْي بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ عُقَيْلٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ سالِمٍ أنَّ عَبْدَاللهِ بنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما كانَ يُحَدِّثُ أنَّ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ تَصَدَّقَ بِفَرَسٍ فى سَبِيلِ اللهِ فَوَجَدَهُ يُبَاعُ فأَرَادَ أنْ يَشْتَرِيَهُ ثُمَّ أتَى النبيَّ ﷺ فاسْتَأْمَرَهُ فقال لاتَعُدْ فى صَدَقَتِكَ فَبِذٰلِكَ كانَ ابنُ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما لاَيَتْرُكُ أنْ يَبْتَاعَ شَيْئاً تَصَدَّقَ بِهِ إلاَّ جَعَلَهُ صَدَقَةً *

89-....... Abdullah ibnu Umer (R) şöyle tahdîs eder idi: Umer ibnu'l-Hattâb, Allah yolunda (cihâd için bir kimseye) bir at sadaka etmişti. Sonra o ata satılır hâlde tesâdüf etti. Ve o atı bedel ödeyip satın almak istedi. Sonra Peygamber'e geldi de bu mes'elede Peygamber'in emrini öğrenmek istedi. Peygamber (S) kendisine: *"Sadaka ettiğin atına artık bir daha dönme!"* buyurdu. İşte Peygamber'in bu nehyi sebebiyledir ki, Abdullah ibn Umer, sadaka vermiş olduğu herhangi birşeyi (tekrâr mülkiyetine girmesi için) satın almak üzere kimseyi bırakmazdı; ancak o şeyi sadaka etmek için bırakırdı [185].

٩٠ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أخبرنا مالِكُ بنُ أَنَسٍ عَنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ عَنْ أبِيهِ قال سَمِعْتُ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ رضى اللهُ عنهُ يَقُولُ حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللهِ فأضاعَهُ الَّذِى كانَ عِنْدَهُ فأَرَدْتُ أنْ أشْتَرِيَهُ وَظَنَنْتُ أنَّهُ يَبِيعُهُ بِرُخْصٍ فَسأَلْتُ النبيَّ ﷺ فقال لاتَشْتَرِ وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ وَإنْ أعطَاكَهُ بِدِرْهَمٍ فانَّ العَائِدَ فِي صَدَقَتِهِ كالْعَائِدِ فِي قَيْئِهِ *

90-....... Eslem (60) şöyle demiştir: Ben Umer ibnu'l-Hattâb(R)'dan işittim, şöyle diyordu: (Bir kerre yaya bir mucâhidi) Allah yolunda cihâd etmesi için bir at üzerine yüklemiş (yânî atı ona vermiş) idim. At kendi tasarrufunda bulunan bu zât, (ata bakmayarak zayıflatıp) değerini zâyi' ettirdi. Bu sebeble ben, o zât bu hayvânı ucuz bir fiatla satar zannederek, ondan satın almak istedim. Bu düşüncemi Peygamber'e sordum. Peygamber (S): *"Bu atı satın alma! Sana bunu bir dirhem karşılığında verse de artık yapmış oldu-*

---

185 Bu son kısım Ebû Zerr rivâyetinde böyle nefy harfi ile "Lâ yetruku(= Bırakmaz)" şeklindedir. Diğer bâzı rivâyetlerde nefy harfi olmaksızın "Yetruku(= Bırakır)" şeklinde gelmiştir. Buna göre, ma'nâ "İbn Umer sadaka ettiği bir şeyi satın almayı terkederdi..." olur.

ğun sadakana bir daha dönme! Çünkü sadakasına dönen kişi, kustuğu nesneyi tekrâr yemeye dönen kimseye benzer'' buyurdu [186].

٦١ـ باب ما يُذْكَرُ فِي الصَّدَقَةِ لِلنبيِّ ﷺ

61- PEYGAMBER (VE ÂİLESİ) HAKKINDA, SADAKA KONUSUNDA ZİKROLUNAN ŞEY (YÂNÎ HARÂMLIK) BÂBI

٩١ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ زِيادٍ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ. قال أخَذَ الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ رضى اللهُ عنهما تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ فقال النبيُّ ﷺ كَخْ كَخْ لِيَطْرَحَهَا ثُمَّ قال أمَا شَعَرْتَ أنَّا لاَنَأْكُلُ الصَّدَقَةَ *

91-....... Bize Muhammed ibn Ziyâd tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Hureyre(R)'den işittim, şöyle dedi: Alî'nin oğlu Hasen (R) sadaka hurmasından bir hurma alıp ağzına koydu. Peygamber (S), çocuğun, ağzındaki bu hurmayı dışarı atması için *''Kaka, kaka''* dedi de, sonra *''Sen bizim sadaka yemez olduğumuzu şuûruna yerleştirmedin mi?''* buyurdu [187].

٦٢ـ باب الصَّدَقَةِ عَلَى مَوَالِي أزْوَاجِ النبيِّ ﷺ

62- PEYGAMBER'İN ZEVCELERİNİN ÂZÂDLI KÖLELERİNE VERİLEN SADAKA(NIN HÜKMÜ) BÂBI

٩٢ـ حدّثنا سَعِيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثنا ابنُ وَهْبٍ عنْ يُونُسَ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال حدّثنى عُبَيْدُ اللهِ بنُ عَبْدِ اللهِ عنِ ابنِ عَبّاسٍ رضى اللهُ عنهما. قال

---

186 İbn Sa'd'ın *Tabakaat*'ından naklen şârih Kastallânî'nin beyânına göre, hadîste bahse konu olan atın adı Verd imiş. Bu atı Temîm ed-Dârî (R) Peygamber'e hediye etmiş, Peygamber de Umer'e hediye buyurmuştu. Umer de ismini söylemediği bir gâzîye hediye etmişti.

Peygamber'in Umer'e *''Bir dirhem karşılığında da verse sadakana dönme''* buyurması, ucuzlukta mübâlâğa; *''Kusmuğunu yemeye dönen kimse gibidir''* cümlesi ise, sadaka ve hibeye dönmenin kötülüğünü bildiren belîğ bir teşbîh ihtivâ etmektedir.

187 Bu hadîs, sened ve bâzı lâfız farkıyle 85 rakamıyle geçti. Bu rivâyetteki ''Kâh kâh'' lâfızları hakkında şu açıklama verilmiştir: ''Kâh kâh (كخ كخ), kâfların fethi ve kesriyle ve hâ'ların sükûnuyle ve teşdîdleriyle ve tenvînleriyle lugattir. Bu, ses isimlerindendir; çocuk kısmı bir nesne yemekten ve bir nesne almaktan ve bir murdâr şeye bulaşmaktan zecr ve men' için telâffuz olunur.. ve bunun tekerrürü te'kîd içindir'' *(Kaamûs Ter.)*.

وَجَدَ النبيُّ ﷺ شاةً مَيِّتةً أُعْطِيتْهَا مَوْلاَةٌ لِمَيْمُونَةَ مِنَ الصَّدَقَةِ قال النبيُّ ﷺ هَلاَّ انْتَفَعْتُمْ بِجِلْدِها قالُوا إِنَّهَا مَيْتَةٌ قال إِنَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا *

92-....... İbnu Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bir koyunu ölmüş buldu. Bu koyun, mü'minlerin anası Meymûne'nin azâdlı câriyesine sadaka malından verilmiş idi. Peygamber:

— *"Bu koyunun derisinden faydalanmış olsanız ya!"* buyurdu.

— Bu koyun ölmüştür, dediler.

Peygamber:

— *"Ölü hayvânın ancak etini yemek harâm oldu"* buyurdu [188].

٩٣ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا الحَكَمُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الأَسْوَدِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها أَنَّهَا أَرَادَتْ أَنْ تَشْتَرِيَ بَرِيرَةَ لِلْعِتْقِ وَأَرَادَ مَوَالِيهَا أَنْ يَشْتَرِطُوا وَلاَءَها فَذَكَرَتْ عائِشَةُ لِلنبيِّ ﷺ فقال لَهَا النبيُّ ﷺ اشْتَرِيهَا فانَّمَا الوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ قالَتْ وَأُتِيَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم بِلَحْمٍ فَقُلْتُ هٰذَا ماتُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ فقالَ هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ *

93-....... el-Esved ibn Yezîd, Âişe(R)'den tahdîs etti. Âişe (R), Berîre'yi azâd etmek için (efendileri olan Benû Hilâl'den) satın almak istedi. Efendileri de Berîre'nin velâsı (yânî hükmî hısımlık ve mîrâsı) kendilerine âid olmak şartıyle muvâfakat etmek istediler. Âişe, bu mes'eleyi Peygamber'e zikretti. Peygamber (S) Âişe'ye:

— *"Berîre'yi satın al!* (Velâ ve verâsete gelince) *velâ ancak azâd edene âiddir"* buyurdu.

Âişe dedi ki: (Bir kerre) Peygamber'in huzûruna (Berîre'ye hediye edilmiş) bir parça et getirildi. Ben:

— Bu et, azâdlım Berîre'ye sadaka edilmiş olan ettir, dedim.

Bunun üzerine Peygamber:

— *"Bu et Berîre'ye sadakadır; bize de hediyedir"* buyurdu [189].

---

188 Hadîsin bâb başlığına delîlliği "O koyun Meymûne'nin bir azâdlı câriyesine sadaka malından verilmiş idi" sözüdür. Peygamber'in, Meymûne'nin câriyesine sadaka verilmesini reddetmemesi, Peygamber kadınlarının azâdlı kölelerine sadakanın halâl olduğuna delâlet etmiştir.

Bir de bu ve benzeri hadîslerden, ölü hayvân derisinin tabaklanmakla temizleneceği ve kullanılabileceği anlaşılmıştır.

189 Bu hadîslerden Peygamber'in zevceleri tarafından azâd edilen kölelere zekât verilmek câiz olduğu; sadaka, sadaka verilenin kabûl etmesiyle mülkiyetine geç-

٦٣ــ بابٌ إذا تَحَوَّلَتِ الصَّدَقَةُ
63- BÂB: SADAKA TAHAVVÜL ETTİĞİ (YÂNÎ SADAKA OLMAKTAN ÇIKTIĞI) ZAMÂN? [190]

٩٤ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ قال حدّثنا خالِدٌ عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عنْ أُمِّ عَطِيَّةَ الأَنْصارِيَّةِ رضى اللهُ عنها قالَتْ دَخَلَ النبيُّ ﷺ عَلَى عائِشَةَ رضى اللهُ عنها. فقال هَلْ عِنْدَكُمْ شيءٌ فَقالَتْ لاَ إلاَّ شَيءٌ بَعَثَتْ بِهِ إلَيْنا نُسَيْبَةُ مِنَ الشَّاةِ الَّتِى بَعَثْتَ بِها مِنَ الصَّدَقَةِ فقال إنَّها قَدْ بَلَغَتْ مَحِلَّهَا *

94-....... Ümmü Atıyye Nuseybe el-Ensâriyye şöyle demiştir: Peygamber (S) Âişe'nin yanına girdi de:

— *"Yanınızda yiyecekten birşey var mıdır?"* diye sordu.

Âişe:

— Hayır, birşey yoktur. Yalnız senin Nuseybe'ye göndermiş olduğun sadaka koyunundan, Nuseybe'nin bize gönderdiği bir parça et vardır, dedi.

Bunun üzerine Peygamber (S):

— *"O sadaka, muhakkak kendi yerine ulaşmıştır"* buyurdu [191].

٩٥ــ حدّثنا يَحيي بن مُوسٰى قال حدّثنا وَكِيعٌ قال حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ قَتادَةَ عَنْ أَنَسٍ رضى اللهُ عنهُ أنَّ النبيَّ ﷺ اتِىَ بِلَحْمٍ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ

---

tikten sonra mâhiyeti değişeceğinden, Hâşimîler için bunu yemek câiz olduğu hükümleri alınmış oluyor.

Sadaka etinin, ölü hayvân eti gibi, zâtında harâmlık yoktur. O, bizâtihi halâldir. Buna harâmlık, sadaka vasfının muzâf olmasından ileri gelmiştir. Fakat sadaka, sadaka edilen kimsenin mülkiyetine geçmekle bu vasıf yok olmuş bulunuyor. Hediye edilince de, hediye verilen kimse için, hediye olarak halâl oluyor.

190 Bu başlıkta izâ'nın cevâbı hazf edilmiştir. Takdîri şöyledir: Sadaka, sadaka edilenin mülkiyetine geçmek sûretiyle sadaka olmaktan çıktığı zamân, Peygamber ve diğer Hâşimîler için alınması câiz olur.

191 Sadaka hem Peygamber'e, hem de âilesine harâmdı. Fakat zekât, Ümmü Atıyye'nin mülkiyetine geçtikten sonra Âişe'ye gönderildiğinden, bu etin mâhiyeti değişiyor; hediye oluyordu. Hediyeyi ise yiyebilirlerdi. İşte bu yolla sadaka mâhiyetinin hediye hâline dönüşmesi, bu Ümmü Atıyye Nuseybe hadîsinde açıkça görülmektedir. Başlığa delîl olması da bu cihetidir. Peygamber'in: *"Sadaka yerine ulaşmıştır"* edebî vecîzesi, bu dînî hakîkati en belîğ ve açık şekilde ifâde etmiş bulunuyor.

فقال هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَهُوَ لَنَا هَدِيَّةٌ * وقال أَبو دَاوُدَ أَنْبَأَنا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعَ أَنساً رضى الله عنهُ عنِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم *

95-....... Bize Şu'be, Katâde'den; o da Enes(R)'den tahdîs etti (Enes şöyle demiştir): Peygamber'in huzûruna, Berîre'ye sadaka edilmiş bir parça et getirildi de Peygamber (S): *"O et, Berîre'ye sadakadır;* (Berîre'den ise) *bize hediyedir"* buyurdu [192].

Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî (204) şöyle dedi: Bize Şu'be, Katâde'den haber verdi [193]. Katâde, Enes'ten; o da Peygamber'den işitmiştir.

٦٤ـ بابُ أخذِ الصَّدَقَةِ منَ الأَغْنِيَاءِ وَتُرَدَّ فِي الفُقَرَاءِ حَيْثُ كانُوا

64- FARZ KILINMIŞ OLAN SADAKANIN ZENGİNLERDEN ALINIP HER NEREDE BULUNURLARSA FAKÎRLERE VERİLMESİ BÂBI [194]

٩٦ـ حدّثنا مُحَمَّدٌ قال أخبرنا عَبْدُ اللهِ قال أخبرنا زَكَرِيَّاءُ بنُ إسْحَاقَ عَنْ يَحْيَي بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ مَوْلَى ابنِ عَبَّاسٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما. قال قال رسولُ اللهِ ﷺ لِمُعَاذِ بنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى اليَمَنِ إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْماً أَهْلَ كِتَابٍ فاذَا جِئْتَهُمْ فادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللهِ فانْ هُمْ أطاعُوا لَكَ بِذلِكَ فأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فانْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذلِكَ فأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فانْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذلِكَ فايَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ المَظْلُومِ فانَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللهِ حِجَابٌ *

---

192 *"O et Berîre'ye sadakadır; bize de hediyedir"* vecîzesi de aynı hakîkatin daha açık bir ifâdesidir.

193 Bu ta'lîki (Süleymân Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî'den başka) Ebû Nuaym de *el-Mustahrac*'ında senediyle rivâyet etmiştir. Buhârî'nin bu ta'lîki burada zikretmesinin fâidesi, Katâde ibn Diâme'nin bu hadîsi Enes'ten işitmesini sarâhatle bildirmiş olmasıdır. Katâde müdellis olduğu için, bundan önce geçen isnâdda an'ane ile verilen hadîste tedlîs etmesi ihtimâli giderilmiştir.

194 Buhârî'nin "Her nerede bulunurlarsa fakîrlere verilir.." sözü, zekâtın bir beldeden diğerine nakledilmesinin cevâzını tercîh ettiğini iş'âr ediyor. Bu mes'elede ihtilâf vardır...

96-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), Muâz ibn Cebel'i Yemen'e gönderirken şöyle buyurdu: *"Muâz, şübhesiz ki sen Kitâb ehli olan bir kavme gideceksin. Onların yanına vardığın zamân, onları* ***Lâ ilâhe ille'llah ve enne Muhammeden Rasûlu'llah*** (= Allah'tan başka hakk ilâh yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir) *düstûruna şehâdet etmelerine çağır. Eğer onlar buna şehâdet etmekle sana itâat ederlerse bu sefer onlara, Allah'ın kendilerine her gündüz ve gecede beş namâz farz kıldığını haber ver. Eğer onlar bu beş namâzda sana itâat ederlerse, bu sefer Allah'ın kendilerine bir zekât farz kıldığını, bu zekâtın zenginlerinden alınıp fakîrlerine verileceğini onlara haber ver. Bu zekât işinde sana itâat ederlerse, sâhibleri yanında en kıymetli olan mallarını* (zekât malı olarak) *almaktan sakın ve mazlûmun* (kötü) *duâsından da çok çekin! Çünkü mazlûm ile Allah arasında* (duânın kabûlüne) *hiçbir engel yoktur"*[195].

٦٥ــ بابُ صَلاَةِ الإمامِ وَدُعائِهِ لِسَاحِبِ الصَّدَقَةِ وَقَوْلِهِ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إنَّ صَلاَتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

65- İMÂM'IN (YÂNÎ DEVLET BAŞKANI VEYÂ ONUN YERİNDE BULUNAN YÜKSEK İDÂRE ADAMININ) SADAKA SÂHİBİ LEHİNE SALÂT VE DUÂ ETMESİ [196]

Ve Allah'ın şu kavli bâbı:

---

195 Hadîsin bâb başlığına delîl noktası *"Zenginlerinden alınıp fakîrlerine verilir"* fıkrasıdır. Hadîs, biraz farklıca bir isnâd ve lâfız ile Zekât Kitâbı'nın başında da geçmişti.

Kerâîm, kerîme'nin cem'idir. *Kerîme,* hayvana izâfetle sütü bol, gösterişli, etli, canlı ve boylu boslu hayvân demek olur. Peygamber zekât âmillerini, mal sâhiplerinin gözbebeği olan böyle birinci sınıf mallarını almaktan men' ederdi. Peygamber, Muâz'a "Sen Kitâb ehli bir kavme vâlî gidiyorsun!" demekle, Muâzın basîretli olmasını tenbîh etmiş bulunuyor. Kitâb ehli olan millet, münevverdir; câhil müşrikler gibi gâfil değildirler, buyurmuş oluyor.

Bu hadîsin sonunda zulümden sakınmakla emir buyurması, bütün zulüm nevi'lerinden, her mazlûmun duâsından sakındırmayı tazammun edebileceği gibi halkın en değerli malı alınmak sûretiyle meydana gelecek husûsî zulmü müştemil olmak üzere ilâve edilmiş olması da câizdir. Birinci umûmî ma'nâya hamletmek elbette daha kuvvetlidir. Zulüm bizâtihi çirkindir. Her dînde, her şerîatte harâm kılınmıştır. Fakat İslâm Dîni'nin zulümden sakındırmaları daha şiddetlidir: " أَلاَلَعْنَةُ الله عَلَى الظَّالِمِينَ = ***Haberiniz olsun ki, Allah'ın la'neti zâlimlerin tepesindedir"***(Hûd: 18; el-A'râf: 44) kavli, bütün insanlara karşı îrâd edilmiş şiddetli ve umûmî bir hitâbdır. Bu şiddetli cezâ, yalnız mü'minleri korumaya ma'tûf bir cezâ da değildir. Mazlûm, kâfir olsa bile, onun âhı da Allah'a yükselecek ve aslâ reddedilmeyecektir. Peygamber: *"Mazlûmun duâsına, kâfir bile olsa icâbet edilmiştir"* buyurmuştur (Ahmed ibn Hanbel, Ebû Hureyre'den).

196 Buradaki salât'tan murâd, duâdır. Çünkü salât'ın lugat ma'nâsı duâdır. Bura-

"Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş ve bununla onları bereketlendirmiş olasın. Ve onlara duâ et. Çünkü senin duâ etmen onlar için sükûnettir"

(et-Tevbe: 103) [197].

٩٧ ــ حدّثنا حَفصُ بنُ عُمَرَ قال حدّثنا شُعْبَةُ عن عَمْرٍ وعن عَبْدِ اللهِ بنِ أبى أوْفَى قال كانَ النبىُّ ﷺ إذا أتاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ قال اللّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلانٍ فأتاهُ أبى بِصَدَقَتِهِ فقال اللّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أبى أوْفى *

97-.......: Abdullah ibn Ebî Evfâ (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), huzûruna bir cemâat zekâtlarıyla geldikleri zamân *"Yâ Allah! Fulân âilesine salât et* (yânî rahmet ve mağfiret ihsân eyle)" diye duâ eder idi. Babam Ebû Evfâ, sadakasıyle geldiğinde de: *"Yâ Allah! Ebû Evfâ âilesine rahmet eyle!"* diye duâ buyurdu [198].

٦٦ ــ بابُ مايُسْتَخْرَجُ مِنَ البَحْرِ. وقال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما لَيسَ العَنْبَرُ بِرِكازٍ هُوَ شىءٌ دَسَرَهُ البَحْرُ. وقال الحَسَنُ فى العَنْبَرِ وَاللُّؤْلُؤِ الخُمسُ إنَّما جعَلَ النبىُّ ﷺ فِى الرِّكازِ الخُمسَ لَيسَ فى الَّذى يُصابُ فِى المَاءِ *

66- DENİZDEN ÇIKARILACAK ŞEYLERİN ZEKÂT VERGİSİNE TÂBİ' TUTULUP TUTULMAYACAĞI BÂBI

---

da duâ lâfzının salât lâfzı üzerine atfedilmesinin sebebi, salât lâfzıyle duâ etmenin zarûrî olduğunun anlaşılmaması, fakat senâ ve hayır ma'nâsını ifâde edecek herhangi bir lâfızla duâ edildiğinde, bunun da kâfî geleceğinin bilinmesidir. "***Âcerekellâhu fîmâ a'teyte ve bâreke fîmâ ebkayte*** = Allah sana verdiğinde ücret ihsân etsin, geri bıraktığında da bereket ihsân eylesin"; "***Allâhumma'ğfir lehu*** = Yâ Allah, ona mağfiret eyle!" ve benzeri ta'bîrlerle duâ buyurması gibi. Sadaka ve zekât veren hakkında, salât lâfzından başkasıyle duâ edilebileceğine delîllerden biri de en-Nesâî'nin Vâil ibn Hucr'dan rivâyet ettiği hadîstir: Vâil dedi ki: Sahâbîlerden biri zekât olarak güzel bir deve göndermişti. Peygamber (S) o zât hakkında: "**Allâhumme bârik fîhi ve fî iblilihî** = Yâ Allah, bu zâta zekâtı ve develeri hakkında bereketler ihsân eyle!" diye duâ buyurdu.

197 Başlıktaki et-Tevbe:103 âyetinden alınan kısım, Peygamber'e zenginlerin mallarını temizlemek, vicdânlarını arındırmak için, zenginlerden zekât alması emrinden sonra zekât sâhiblerine salât, yânî duâ etmesi de emredildiğinin delîlidir. İşte bu emirden dolayıdır ki, Peygamber, zekât sâhibleri ve âileleri hakkında duâ ve istiğfâr etmiştir.

198 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu ve delîlliği gâyet açıktır. Zirâ bu Ebû Evfâ hadîsi, Peygamber'in, sadakasını, yânî zekâtını getiren kimselere âyetteki emre uyarak salât ve duâ etmek âdetinde olduğunu göstermektedir.

Ve İbn Abbâs (R) "Anber, mâden ve kenz değildir, o denizin kıyıya attığı bir şeydir" demiştir [199].
el-Hasen el-Basrî de: "Anberde ve incide hums, yânî beşte bir nisbetinde vergi vardır" demiştir [200].
Buhârî (Hasen Basrî'nin bu sözünü reddetmek maksadıyle):
"Peygamber (S) beşte bir vergiyi, ancak mâdenlerde vâcib kılmıştır; yoksa suda elde edilecek (balık, anber ve inci gibi) şeylerde beşte bir zekât vergisi yoktur" dedi [201].

٩٨ــ وقال اللَّيْثُ حدّثني جَعْفَرُ بنُ رَبيعَةَ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ هُرْمُزَ عنْ أبِى هُرَيْرَةَ رضى اللهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ أنَّ رَجُلاً مِنْ بَنِي إسْرَائِيلَ سَأَلَ بَعْضَ بَنِى إسْرَائِيلَ بِأنْ يُسْلِفَهُ ألْفَ دِينَارٍ فَدَفَعَهَا إلَيْهِ فَخَرَجَ فِي البَحْرِ فَلَمْ يَجِدْ مَرْكَباً فأخَذَ خَشَبَةً فَنَقَرَهَا فأدْخَلَ فِيهَا ألْفَ دِينَارٍ فَرَمَى بِهَا فِى البَحْرِ فَخَرَجَ الرَّجُلُ الَّذِى كانَ أسْلَفَهُ فاذَا بِالخَشَبَةِ فأخَذَها لِأهْلِهِ حَطَباً فَذَكَرَ الحَدِيثَ فَلَمَّا نَشَرَها وَجَدَ المَالَ

98-....... Ve el-Leys ibn Sa'd şöyle dedi: Bana Ca'fer ibnu Rabîa, Abdurrahmân ibn Hürmüz'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmutur: *İsrâîl oğulları'ndan bir kimse, kendi kavmi ferdlerinin bâzısından kendisine ödünç olmak üze-*

---

199 İbn Abbâs'ın bu sözünü Şâfiî, İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî senediyle rivâyet etmişlerdir. İbn Abbâs'a göre anber, vergiye tâbi' değildir, demek istiyor.
Anber, kanber vezninde, ma'rûf olan güzel kokulu bir maddenin ismidir ki, buna deniz kaymağı da denilir. Bunun zağferân ile karışık bir nev'i daha vardır ki, buna da *abîr* denilir. İbn Abbâs'ın vergiye tâbi' değildir dediği ve burada bahsedilen, birinci nevi' asıl anberdir. Bu kıymetli deniz maddesinin denizde meydana geliş keyfiyeti hakkında pekçok rivâyetler vardır. Bâzıları deniz hayvânının kazûrâtıdır demişlerdir. Bâzıları deniz bitkisidir, denizin derinliğinde biter ve onu bâzı deniz hayvanları yer, mîdesi dolunca kusar, demişlerdir. İbn Sînâ da bu iki görüşü uzak addetmiş ve denizde bir kaynaktan çıkan yağlı bir maddedir; yağlılığı hasebiyle denizin yüzüne çıkar, donar demiş. İmâm Şâfiî de *el-Umm* kitâbında Kitâbu's-Selem'de: Sözlerine güvendiğim birçok kimselerin bana haber verdiklerine göre anber, denizin iki tarafında Allah'ın yarattığı bir nevi' nebâttan hâsıl olan bir maddedir, demiş... (Kirmânî, İbn Hacer, Aynî).

200 Hasen el-Basrî'nin bu sözünü de İbn Ebî Şeybe senediyle rivâyet etmiştir.

201 Buhârî'nin bu sözüyle işâret edip dayandığı Ebû Hureyre hadîsi, yakında senediyle rivâyet edilmiş olarak gelecektir.

re bin dînâr vermesini istedi. İstediği zât bu parayı ona (belli bir va'de ile) *ödünç verdi. Parayı alınca deniz seferine çıktı. Nihâyet parayı mîâdında göndermek istedi. Fakat bir vapur bulamadı. Bunun üzerine bir odun parçası aldı. Odunu oydu, içine bin dînâr* (ile bir mektûb) *koydu ve* (Allah'ım, sâhibine ulaştır! diye) *denize attı. Ödünç veren kimse de* (borçlu zamânında gelir ümîdiyle deniz kenârına) *çıkmıştı. Sâhilde bir odun parçasıyle karşılaştı. Odunu âilesinin evde yakması için aldı.* -Râvî Ebû Hureyre, hadîsin geri kalanını tamâmiyle zikrettikten sonra- *Ödünç veren kimse evinde odun parçasını kesip kırınca bin dînârı buldu* (diye rivâyet etmiştir) [202].

٦٧ــ بابٌ فِي الرِّكازِ الخُمُسُ. وقال مالِكٌ وَابنُ إدْرِيسَ الرِّكازُ دِفْنُ
الجاهِلِيَّةِ فِي قَلِيلِهِ وَكَثِيرِهِ الخُمُسُ وَلَيْسَ المَعْدِنُ بِرِكازٍ وَقَدْ قال النبيُّ
ﷺ فِي المَعْدِنِ جُبارٌ وَفِي الرِّكازِ الخُمُسُ. وَأَخَذَ عُمَرُ بنُ عَبْدِ العَزِيزِ
مِنَ المَعادِنِ مِنْ كُلِّ مائَتَيْنِ خَمْسَةً. وقال الحَسَنُ ماكانَ مِنْ رِكازٍ فى
أَرْضِ الحَرْبِ فَفِيهِ الخُمُسُ وَما كانَ مِنْ أَرْضِ السِّلْمِ فَفِيهِ الزَّكاةُ وَإِنْ
وَجَدْتَ اللقَطَةَ فِى أَرْضِ العَدُوِّ فَعَرِّفْها وَإِنْ كانَتْ مِنَ العَدُوِّ فَفِيها

---

202 Buhârî bu hadîsi Kefâlet, İstikrâd, Lukata, Şurût, İsti'zân kitâblarında da getirmiştir. Bunlar içinde en mufassal rivâyeti Karz, Duyûn ve Kefâlet'teki rivâyetleridir. Buradaki rivâyetin sonunda " فذكر الحديث = Râvî, hadîsin tamâmını zikretti" diye işâret ettiği kısmı da Kefâlet Kitâbı'ndaki ziyâdeli rivâyetidir. Buhârî'nin Kefâlet Kitâbı'ndaki bu mufassal rivâyeti, yerinde gelince tam tercemesiyle verilecektir.

Hadîsin zekât konusuyla ilgisine gelince, İsmâîlî ile Dâvûdî, İmâm Buhârî'nin hadîsi bu bâbda getirmesine bir münâsebet yoktur, demişlerdir. Bu görüşe karşı olanlardan Abdulmelik ise şöyle demiştir: Buhârî bu hadîsi burada, denizin attığı herşeyin alınmasının mubâh olduğunu, ve onun müslümânların malından olduğunu bilmediği zamân bunda *beşte bir* zekât vergisi olmadığı, eğer müslümânların malı olduğunu bilirse alınması câiz olmayacağına delîl yapmak için getirmiştir. Çünkü alacaklı kimse o odunu mubâh olarak ve ona mâlik olmak için almış ve içinde de o malı bulmuştur. Eğer bu iş bugün vâki' olaydı lukata gibi olurdu. Çünkü Allah Taâlâ'nın odun içinde basılı altınlar yaratmayacağı bellidir...

İbnu'l-Munîr dedi ki: İstişhâd yeri o zâtın ağaç parçasını ancak odun olarak almasıdır. Bu da denizin attığı anber ve benzeri şeylerin sâhibi bilinmediği müddetçe alınmasının mubâh olduğuna delâlet etmiştir... (İbn Hacer, Aynî).

Hadîsçiler arasında "Haşebe Hadîsi" diye anılan bu hadîsi Buhârî'nin burada getirmesi, baş tarafta İbn Abbâs'ın ictihâdını ta'lîkan zikretmesi, Hasen el-Basrî'nin görüşünü zikredip reddetmesi, Buhârî'nin de denizden çıkan anber ve inci gibi mallarda zekât olmadığı görüşünde olduğunu açıkça göstermektedir.

الخُمُسُ. وقال بَعْضُ النَّاسِ المَعْدِنُ رِكَازٌ مِثْلُ دِفْنِ الجَاهِلِيَّةِ لأنَّهُ يُقَالُ أرْكَزَ المَعْدِنُ إذَا خَرَجَ مِنْهُ شَيءٌ قِيلَ لَهُ قَدْ يُقَالُ لِمَنْ وُهِبَ لَهُ شَيءٌ أوْ رَبِحَ رِبْحاً كَثِيراً أوْ كَثُرَ ثَمَرُهُ أرْكَزْتَ ثُمَّ نَاقَضَ وقال لاَبَأسَ أنْ يَكْتُمَهُ فَلاَ يُؤَدِّيَ الخُمُسَ

67- BÂB: RİKÂZDA BEŞTE BİR (NİSBETİNDE VERGİ) VARDIR [203]

İmâm Mâlik ibn Enes ile Muhammed ibn İdrîs eş-Şâfiî: "Rikâz, Câhiliyet Devri'nde yere gömülen hazînelerdir. Bunların keşf olunanlarında az olsun, çok olsun, beşte bir (nisbetinde vergi) vardır" demişlerdir [204].

Buhârî dedi ki: Peygamber (S): *"Mâden zarârı hederdir; rikâzda da beşte bir vergi vardır"* buyurdu [205]. Ve Umer ibn Abdilazîz; mâdenlerden üretilen cevherin her ikiyüz dirheminden beş dirhem vergi almıştır (ki

---

203 Bâzı ta'rîfler:

Mâden: Yeraltında yaratılmış ve gömülü olan altın, gümüş gibi kıymetli bir cevheri ihtivâ eden topraklardır. Bunlar keşfedilerek ocaklar açılır, işletilirse, üretilen cevherler vergiye tâbi'dir.

Hazîne: Eski kavimler tarafından vaktiyle yer altına saklanmış altın, gümüş gibi kıymetli paralara, levhalara, mâdenî eşyâya denir. Bunlara *kenz* de denilir. Türkçe'de *defîne* denilmesi yaygındır. Bunları bulanlar da vergiye tâbi'dir.

Rikâz: Yer içinde -yaratılmış yâhud insanlar tarafından konulmuş olsun- biriktirilmiş maldır. Binâenaleyh mâdene, defîne ve hazîneye şâmil umûmî bir lâfızdır. Rikâz yer altında Fatır kudretin yarattığı mâdene denildiği gibi, kadîm kavimlerin yer altına koyup gizlediği hazîneye de denilir. Bu umûmî ma'nâ, İmâm Ebû Hanîfe ve ona uygun ictihâd sâhibi imâmların görüşüdür. İmâm Mâlik ve Şâfiî ise rikâzı, yalnız keşfedilmiş hazînede kullanmışlardır. Bu sûretle mâdenlerin rikâz sayılıp sayılmayacağı imâmlar arasında ihtilâfı mûcib olmuştur. Bu da alınacak verginin alınma sûretindeki ihtilâfı doğurmuştur.

204 Şu hâlde bu iki mezheb imâmına göre rikâz, yalnız keşf olunan defînelere deniyor. Ve bunlar *beşte bir* derecesinde vergiye tâbi' oluyor. Mâden rikâzdan sayılmıyor. Binâenaleyh *kırkta bir* nisbetinde zekât gibi resm alınıyor.

Ebû Hanîfe ile arkadaşlarına göre, rikâzdan sayılıp mâdenlerin de *beşte bir* vergiye tâbi' olduğunu göstermiştik.

İmâm Buhârî, Mâlik ve Şâfiî'nin mezheblerini ve bunlara göre rikâz, yalnız defînelere denilip, keşf edilmiş mâdenlere şumûlü bulunmadığını bu sûretle kaydettikten sonra, kendisinin de bu kanâatte bulunduğunu ihsâs ederek müteâkib delîlleri arka arkaya sıralıyor.

205 Bâb başlığı altındaki Ebû Hureyre hadîsi. Bu hadîse göre mâden ile rikâz arasında fark vardır. İkisi bir harca tâbi' değildir. İmâm Buhârî, eğer mâdenden beşte bir alınsaydı, böyle bir farka işâret edilmezdi, demek istiyor.

bu da kırkta bir'dir) [206].
Ve Hasen Basrî: "Harb diyârındaki arâzîde bulunan rikâzda beşte bir vergi vâcibdir. Sulh ve selâmet diyârı arâzîsinde bulunan rikâzda da zekât vardır" demiştir [207]. Ve yine Hasen Basrî: "Eğer düşmân arâzîsinde yitik mal bulursan, onu (yânî onun müslümâna mı, düşmana mı âid olduğunu) tahkîk et. O yitik şey düşmana âid ise (yânî düşmana âid olduğu sâbit olursa) bunda da beşte bir nisbetinde vergi vâcibdir" demiştir [208].
Ve bâzı Âdem oğulları ise "Mâden, tâbi' olduğu mâlî vecîbe husûsunda Câihiliyet defîneleri gibi rikâzdır" demiştir [209].
Buhârî dedi ki: Çünkü mâden işletip de ocaktan cevher çıkmaya başlayınca "Erkeze'l-ma'dinu = Mâden rikâza, yânî cevher vermeye başladı" denilir. Bâzı Âdem oğulları'na denildi ki: Bir kimseye bir mal hibe edildiğinde, yâhud birisi çok para kazandığında, yâhud meyve ağacının mahsûlü bol olduğunda "Erkezte = Sen mâden buldun" deniliyor (ve bunlardan da beşte bir derecesinde vergi mi alınır)? [210].

---

206 Umer ibn Abdilazîz'in bu fiilini, Ebû Ubeyd *Kitâbu'l-Emvâl*'de senediyle mevsûlen rivâyet etmiştir. Buhârî Umer'in bu fiili, mâdenlerin rikâzdan sayılmadığının açık bir delîlidir, demek istiyor.

207 Hasen el-Basrî'nin bu sözünü ma'nâ olarak İbn Ebî Şeybe senediyle mevsûlen rivâyet etmiştir. Buhârî Hasen Basrî'nin bu ictihâdı da, aradaki farkı i'lân etmektedir, demiş oluyor.

208 Hasen Basrî'nin bu ictihâdı da, yukarıki görüşünü te'kîd için istidlâlen getirilmiştir.

209 İmâm Buhârî, yukarıki ifâdelerle İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî'ye destekleme yaptıktan sonra, İmâm Ebû Hanîfe ile ictihâd arkadaşlarına karşı kapalı ve ta'rîzli bir dil ile i'tirâzda bulunuyor.

İmâm Buhârî, İmâm Ebû Hanîfe ile ictihâd arkadaşları olan Kûfeli Sufyân Sevrî ve Şâmlı el-Evzâî'ye ve diğerlerine de bu ''Ba'zu'n-Nâs'' ta'bîriyle i'tirâz etmiştir. İbnu't-Tîn gibi bâzıları bu hucûmu daha te'sîrli kılmak için Buhârî'nin ''Ba'zu'n-Nâs'' ta'bîri ile maksadı, yalnız Ebû Hanîfe'dir, demişlerdir. Bunların bu iddiaları sebebsiz de değildir. Çünkü Buhârî, *Sahîh*'indeki bu ta'rîzleri, bu kapalı hucûmları *Târîh*'inde tamâmen açığa vurmuştur...

İmâm Buhârî'nin İmâm Ebû Hanîfe'ye bu ta'rîzleri *Sahîh*'inin birkaç yerinde -ki bu birincisidir- gelmiştir ve Buhârî'nin, Ebû Hanîfe'nin adını '' وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ = Ve bâzı Âdem oğulları şöyle demiştir'' diye andığı ilim ehli arasında ma'lûm olan bir mes'eledir.

210 Sonra Buhârî, Ebû Hanîfe hesâbına bu sözlerle istidlâl etmiş ve bunu ta'kîben

Sonra da bu görüşün sâhibi olan bâzı Âdem oğulları tezâda düştü de: "Mâdeni gizlemesinde ve beşte bir zekâtı vermemesinde be's yoktur" demiştir [211].

٩٩ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عن سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ وَعنْ أبي سَلَمَةَ بنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضي اللهُ عنهُ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال العَجْماءُ جُبَارٌ وَالبِئْرُ جُبارٌ وَالمَعْدِنُ جُبارٌ وَفِي الرِّكازِ الخُمُسُ *

99-....... Ebû Hureyre(R)'den: Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Hayvân*(ın cinâyet ve zararı) *hederdir. Kuyu* (zararı) *da hederdir. Mâden* (zararı) *da hederdir,* (yânî tazmînleri lâzım gelmez), *rikâzda -gömülü malda- beşte bir nisbetinde vergi vardır"* [212].

٦٨ـ بابُ قَوْلِ اللهِ تعالى والعَامِلِينَ عَلَيْها وَمحاسَبَةِ المُصَدِّقِينَ مَعَ الإمامِ

Ebû Hanîfe hesâbına ortaya koyduğu bu lugat delîlini, yine kendisi bu şekilde çürütmüş oluyor.

211 Buhârî bu ifâdeleriyle Ebû Hanîfe'nin ictihâdında tezâd olduğunu ileri sürüyor. Buhârî'nin bu tezâd iddiâsı şöyledir: Gûyâ Ebû Hanîfe: Bulunan defîneyi, beşte bir vermemek için gizlemekte be's yoktur, demiş; mâden de Ebû Hanîfe'ye göre rikâz cümlesinden olduğundan, bunu saklayıp da beşte bir vermemekte be's yoktur demek oluyormuş. Bu ise "Mâdenden beşte bir vergi alınır" da'vâsına aykırı ve nakz edici imiş.

Bu tenâkuz iddiâsı rivâyetsiz ortaya konmuştur. Mes'elenin esâsı şudur: Tahâvî, Ebû Hanîfe'den rivâyet ediyor: "Bir kimse, bir rikâz, bir defîne bulsa, bunun beşte birini fakîrler ve muhtâclara kendi eliyle dağıtsa, yâhud kendi fakîr ve ihtiyâcı olsa da beşte biri de kendisi için muhâfaza etse, câizdir" demiştir. Sonra Tahâvî bu ictihâdın sebebini şöyle beyân ediyor: "İmâm Ebû Hanîfe, fakîr olan kimse, kendinin bu verginin harcama yeri cümlesinden olduğunu hesâb ederek, beşte bir harcında nefsine hasr ve tahsîsinde be's görmemiştir" demiştir.

Demek ki Ebû Hanîfe'nin ictihâdı doğrudur; yanlış anlaşılmıştır.

212 Bâb başlığı, bu hadîsin son fıkrasından ibâret bulunduğu için, delâlet çok açıktır. Bu hadîsten istifâde edilen hükümler sekiz vech üzeredir: Hayvânların cinâyet ve zararları; kuyu kazmaktan doğan zararlar, cinâyetler; rikâzın beşte biri nisbetinde resmî vergiye tâbi' olduğu; mâden nevi'leri; üretilen cevherlerin azından ve çoğundan resm lâzım olup, bir nisâb ile mukayyed olup olmadığı; rikâzın mekânına dâir hükümler; rikâzı keşfedip bulanın müslim-gayrimüslim, harbî olmasıyle ilgili hükümler; sarf yerleri hakkındaki ictihâdlar. Bunlar fıkıh kitâblarında yazılıp tafsîl edilmiştir.

68- YÜCE ALLAH'IN *"Sadakalar, zekât işinde çalışan me'mûrlar için de... bir hakktır"* (et-Tevbe: 60) KAVLİ İLE ZEKÂT ME'MÛRLARININ, DEVLET BAŞKANI OLAN İMÂM HUZÛRUNDA HESÂBA ÇEKİLMELERİ BÂBI [213]

١٠٠ـ حدّثنا يُوسُفُ بنُ مُوسٰي قال حدّثنا أبُو أُسامَةَ قال أخبرنا هِشَامُ ابنُ عُرْوَةَ عنْ أبِيهِ عنْ أبى حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رضى الله عنه. قال اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً مِنَ الأَسْدَ عَلَى صَدَقاتِ بَنِى سُلَيْمٍ يُدْعٰى ابنَ اللُّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جاءَ حاسَبَهُ *

100-....... Ebû Humeyd es-Sâidî (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), Esed kabîlesinden İbnu'l-Lutbiyye denilen bir kimseyi Suleym oğulları'nın sadakaları(nı toplamak) üzere me'mûr ta'yîn etmişti. İbnu'l-Lutbiyye (vazîfeden) geldiği zamân, Rasûlullah onu hesâba çekti [214].

---

213 Buhârî bu başlıkta, zekâtların sekiz kalem olan harcama yerlerinden yalnız "Zekât işinde çalışanlar" maddesini almıştır. Çünkü bâb başlığının devâmı, zekât işlerinde çalışanların hesâba çekilmeleri konusudur. Âyetteki sadakalar ile maksad, farz kılınan zekâttır. Bunda tatavvu' yâni nâfile sadaka dâhil değildir.

Sadakaat, sadaka'nın cem'idir. *Sadaka,* zenginlerin malından muayyen bir mıkdârını ayırıp Allah rızâsı için muhtâclara vermektir. Bu vergi, temlîk sûretiyledir. Bu kelime, Allah'a sadâkat ma'nâsından alınmıştır. Bu cihetle sadaka vermekten ibâret olan *tasadduk* kelimesinin delâlet ettiği ma'nâ sıdk ve ihlâs taharrîsi demek olur.

Bu farz olan sadakanın, yânî zekâtın, nakidlerin zekâtı; hayvânların zekâtı; ganîmetlerin zekâtı; toprak mahsûllerinin zekâtı -ki onda bir demek olan uşr'dur- mâdenlerin zekâtı gibi muhtelif ve müteaddid nevi'leri bulunduğu için, âyette sadakalar diye cem'i sîgasıyle gelmiştir.

İşte bütün bu farz olan sadakalar âyette sayılan sekiz kalem harcama yerlerine harcanacaktır: Âyetin tamâmı şöyledir:

"Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak, ancak fakîrlere, miskinlere, sadaka işlerinde çalışanlara, kalbleri müslümânlığa alıştırılmak istenenlere, kölelere, esîrlere, borçlulara, Allah yolunda (harcamaya) ***ve yol oğluna mahsûstur. Allah hakkıyle bilen tam hüküm ve hikmet sâhibidir"*** (et-Tevbe: 60).

214 Buhârî bu hadîsi Sahîh'inin birçok yerinde, dar ve geniş metinlerle rivâyet etmiştir. Hibe, Ahkâm, Terku Hiyel, Eymân, Nuzûr bölümlerindeki metinler geniştir. Bu rivâyetler arasında uzunluk ve kısalık ve sened farklılıkları olmakla berâber, hepsi de esâsta aynı şeyi anlatmaktadır. Hadîste farz olan sadakaların alınması, toplanması, muhâfaza edilmesi, nakledilmesi, gerekli yerlere harcanması ve bütün bu işlerin yazılıp hasâblanması gibi İslâm devletinin mâlî işleriyle vazîfeli me'mûrların devlet başkanı veyâ onun yerine ilgili yüksek idâre âmirlerince murâkabe edilip hesâba çekilmeleri esâsı getirilmiştir. Böylece devlet me'-

٦٩ – بابُ اسْتِعْمَالِ إبِلِ الصَّدَقَةِ وَأَلْبَانِهَا لأَبْنَاءِ السَّبِيلِ

69- SADAKA DEVELERİNİN VE SÜTLERİNİN SIRF YOLCULARA TAHSÎS EDİLİP O YOLDA KULLANILMALARI BÂBI

١٠١ – حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ قال حدّثنا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ رضي اللّهُ عنهُ أنَّ ناسًا مِنْ عُرَيْنَةَ اجْتَوَوْا المَدِينَةَ فَرَخَّصَ لَهُمْ رسولُ اللّهِ ﷺ أَنْ يَأْتُوا إِبِلَ الصَّدَقَةِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا فَقَتَلُوا الرَّعِيَ وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ فأَرْسَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ فَأُتِيَ بِهِمْ فَقَطَّعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ وَسَمَرَ أَعْيُنَهُمْ وَتَرَكَهُمْ بِالحَرَّةِ يَعَضُّونَ الحِجَارَةَ * تَابَعَهُ أَبو قِلاَبَةَ وَحُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ *

101-....... Bize Katâde, Enes(R)'ten tahdîs etti (ki, o şöyle demiştir): Urayne kabîlesinden bedevî bir takım insanlar, mîde ağrısına tutulduklarından dolayı Medîne'de ikaamet etmek istemediler. Rasûlullah (S) bu kimselere sadaka develerinin bulunduğu yere gitmelerine, develerin sütlerinden ve bevllerinden içmelerine ruhsat verdi. (Bunlar oraya gittiler; iyileşince de) oradaki çobanı öldürdüler ve develeri sürüp götürdüler. Bu haber Medîne'ye ulaşınca, Rasûlullah bunların arkasından bir müfreze yolladı. Akabinde yakalanıp Medîne'ye getirildiler. Rasûlullah bunların (suçlarına göre cezâ olarak) ellerini, ayaklarını kestirdi, gözlerini oydurdu ve Harre taşlığına terketti de, ölünceye kadar orada taşları kemirdiler [215].

Bu hadîsi Enes ibn Mâlik'ten rivâyet etmekte Ebû Kılâbe, Humeyd et-Tavîl ve Sâbit el-Bunânî, Katâde'ye mutâbaat etmişlerdir [216].

---

mûrlarının millet zararına olacak fiilleri ve sûi istimâlleri önlenmekte, bu mâlî işlerin daha iyi yürütülmesi sağlanmaktadır.

215 Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inin yedi yerinde ayrı ayrı mes'elelere hüccet olmak üzere bâzı sened ve lâfız farklılıklarıyle getirmiştir. Burada zekâtın, sekiz sınıf harcama yerlerinden sâdece bir sınıfa verilmesinin cevâzını isbât için sevketmiştir. Hakîkaten bu hadîste Rasûlullah, zekât develerinin sütlerinden faydalanmayı bir sınıfa; yalnız yol oğlu sınıfına tahsîs etmiştir. Bu bakımdan hadîsin bâb başlığına hüccetliği gâyet sarîhtir.

216 Buhârî buradaki mutâbaalardan Ebû Kılâbe'ninkini Kitâbu't-Tahâre'de; Sâbit el-Bunânî'ninkini Kitâbu't-Tıbb'da senedleriyle mevsûlen rivâyet etmiştir. Humeyd et-Tavîl'in mutâbaasını ise Müslim, en-Nesâî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve İbn Huzeyme senediyle mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

Ebû Kılâbe'nin rivâyetinin sonunda: "Bu nankör, Uraynîler hırsızlık yaptılar, adam öldürdüler, îmândan sonra kâfirliğe dönüp irtidâd eylediler ve bu sûretle Allah ve Rasûlü'ne harb açtılar" buyurdu ziyâdesi vardır ki, bu şiddetli cezânın Allah ve Rasûlü'ne fiilen harbe kalkışma gibi en şenî' bir cinâyete karşı ta'yîn edildiğine işâret edilmiş oluyor.

٧٠ـ باب وَسْمِ الإمامِ إبِلَ الصَّدَقَةِ بِيَدِهِ

70- İMÂMIN SADAKA DEVELERİNİ KENDİ ELİYLE DAMGALAYIP ALÂMETLEMESİ BÂBI

١٠٢ـ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ قال حدّثنا الوَلِيدُ قال حدّثنا أَبُو عَمْرٍو الأَوْزَاعِيُّ قال حدّثني اسْحَاقُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ بنِ أبي طَلْحَةَ قَال حدّثني أَنَسُ بنُ مالِكٍ رضى اللَّهُ عنهُ. قال غَدَوْتُ إِلَى رسولِ اللَّهِ ﷺ بِعَبْدِ اللَّهِ بنِ أَبِي طَلْحَةَ لِيُحَنِّكَهُ فَوَافَيْتُهُ فِي يَدِهِ المِيسَمُ يَسِمُ إِبِلَ الصَّدَقَةِ *

102-....... Enes ibn Mâlik (R) tahdîs edip şöyle dedi: Ben bir kuşluk vakti (kardeşim) Abdullah ibn Ebî Talha'yı bir çiğnem yapıp çocuğun ağzını parmağıyle çalması için, Rasûlullah'a götürdüm. Rasûlullah'a (bir davar ağılında) rast geldim. Elinde hayvân dağladıkları demir âleti vardı. Bu âletle sadaka develerini damgalayıp alâmetliyordu [217].

Hakîkaten bu ağır cinâyet ve suçların cezâsı Kur'ân-ı Kerîm'de de böylece tesbît ve tahrîr edilmiştir: ***"Allah'a ve Rasûlü'ne harb açanların, yeryüzünde fesatçılığa koşanların cezâsı, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları yâhud elleriyle ayaklarının çaprasvârî kesilmesi yâhud da*** (bulundukları) ***yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyâdaki rüsvâylığıdır. Âhirette ise onlara pek büyük bir azâb da vardır"*** (el-Mâide: 33).

Âyetteki ölüm cezâsı yalnız öldürene, asma cezası öldürmekle berâber yol kesen ve mal alan kimseye, kesme cezâsı yalnız mal alana, sürgün cezâsı da bunlardan başka sûretlerde fesâd yapanlaradır. İbn Abbâs ile Şâfiî'nin kavli budur *(Celâleyn)*. Ebû Hanîfe'ye göre sürgünden maksad habsdir.

Hadîsteki uranîlere tatbîk edilen cezâların Kur'ân'daki delîli işte bu âyette zikredilenlerdir. Gözlerinin oyulup diri diri Harre taşlığına atılma ve kendi kendilerine ölünceye kadar taşları ısırmaları, Peygamber'in çobanını aynı şekilde işkence ile öldürmelerinin karşılığı ve benzeri bir cezâ ile cezâlandırılmalarından ibârettir.

217 Hadîsteki *tahnîk,* hurma gibi bir şeyi ağzında çiğneyip çocuğun damağına şehâdet parmağıyla çalmağa denir. Hayra, duâya vesîle olmak için küçük çocuklar, gıdâlanmaya başlama çağında Peygamber'e getirilir, teberrüken hurma çiğnemi yalattırılırdı.

Hadîs metnindeki *mîsem,* hayvan dağladıkları demir âlettir. Sadaka hayvanlarının, şahısların mülkü olan hayvanlardan ayrılıp seçilmesi için Peygamber, sadaka develerini böyle bir âletle damgalardı. Peygamber'in bu fiili, hayvan üzerinde fark ettirici alâmet olarak dağlama ve damgalama tatbîkatının mubâh olduğuna delâlet eder. Hayvan ve sürü sâhibleri tarafından yapılan bu alâmetlerin çeşitli nevi'leri ve tatbîkatı vardır. Develerde, sığırlarda, davarlarda ayrı ayrı ve türlü şekillerde yapılagelmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٦ـ أَبْوابُ فَرْضِ صَدَقَةِ الفِطْرِ

26- EBVÂBU SADAKATİ'L-FITR

(Fıtr Sadakası Bâbları) [1]

١ـ بابُ فَرْضِ صَدَقَةِ الفِطْرِ وَرَأى أَبُو العَالِيَةِ وَعطَاءٌ وَابنُ سِيرِينَ صَدَقَةَ الفِطْرِ فَرِيضَةً

1- FITR SADAKASININ FARZLIĞI BÂBI [2]

Ve Ebu'l-Âliye Rafî'u'bnu Mihrân er-Rıyâhî,

---

1 Besmele, birçok nüshalarda mevcuddur. el-Müstemlî'nin nushasında böyle "Ebvâbu Sadakati'l-Fıtr, Bâbu farzı sadakati'l-fıtr" şeklindedir. Diğerleri sâdece "Bâb..." ve devâmı ile yetinmişlerdir. Ebû Nuaym'ın nushasında "Bâb" yerine "Kitâb" lâfzı vardır. İbn Hacer ile Aynî, kendi şerhlerinde buradaki gibi, el-Müstemlî nushasındaki başlığı almışlardır.

2 Fıtr sadakası, ramazândan iftara çıkmakla vâcib olduğu için, -hükmün kendi şartına izâfesi kabîlinden mecâz olarak- *sadaka* lâfzı, *fıtr* lâfzına izâfe edilmiştir.

Fıtr lâfzı lugatte oruç tutmanın zıddı olarak kullanılmıştır. *Kaamûs*'ta oruçlu yiyip içtiğinde " فَطَرَ الصائم = Fatara's-sâimu" denildiği ve mîm harfinde (yani *savm* maddesinde) de orucun, yemekten içmekten, söylemekten kendini tutmak olduğu bildirilir.

Yâhud da bu *fıtr* kelimesi *hılkat* yânî yaratılış ma'nâsına olan *fıtrat*'tan alınmıştır. Yüce Allah'ın ***"Sen yüzünü bir muvahhid olarak dosdoğru dîne Allah'ın fıtratına çevir ki, Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır..."*** (er-Rûm: 30) kavlinde murâd edilen ma'nâ budur. Bunu İbn Kuteybe söyledi. Buna göre ma'nâ: Bu fıtr sadakası, hilkat, yânî yaratılmış üzerine, nefs için tezkiye, amelleri için bir nemâlandırma olarak vâcib olmuştur, demek olur.

Bu sadakaya fıtr sadakası, fıtr zekâtı, ramazân zekâtı, oruç zekâtı, başlar sadakası, bedenler zekâtı dahî denilir (Kastallanî ve diğerleri).

Muhammed ibn Sîrîn, Atâ ibn Ebî Rebâh fıtr sadakasını farz görmüşlerdir [3].

١ــ حدّثنا يَحْيَ بنُ مُحَمَّدِ بنِ السَّكَنِ قال حدّثنا محَمَّدُ بنُ جَهْضَمٍ قال حدّثنا إسْماعِيلُ بنُ جَعْفَرٍ عنْ عُمَرَ بنِ نافِعٍ عنْ أبيهِ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما. قال فَرَضَ رسولُ اللهِ ﷺ زَكاةَ الفِطْرِ صاعاً مِنْ تَمْرٍ أوْ صاعاً مِنْ شَعِيرٍ عَلَى العَبْدِ وَالحُرِّ وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى وَالصَّغِيرِ وَالكَبِيرِ مِنَ المُسْلِمِينَ وَأمَرَ بِهَا أنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إلَى الصَّلاَةِ *

1-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) fıtr zekâtını müslümânlardan köle, hürr, erkek, kadın, küçük, büyük üzerine hurmadan bir sâ' yâhud arpadan bir sâ' olarak farz kıldı. Ve bu zekâtın insanların bayram namâzına çıkmasından önce verilmesini emreyledi [4].

•

٢ــ باب صَدَقَةِ الفِطْرِ عَلَى العَبْدِ وَغَيْرِهِ مِنَ المسْلِمِينَ

2- FITR SADAKASI MÜSLÜMÂNLARDAN KÖLE VE DİĞERLERİ ÜZERİNE VÂCİBDİR BÂBI

٢ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ فَرَضَ زَكاةَ الفِطْرِ صاعاً مِنْ تَمْرٍ أوْ صاعاً مِنْ شَعِيرٍ عَلَى كُلِّ حُرٍّ أوْ عَبْدٍ ذَكَرٍ أوْ أُنْثَى مِنَ المُسْلِمِينَ*

---

3 Ebû'l-Âliye ile Atâ'nın görüşlerini İbn Ebî Şeybe *el-Musannaf*'ında senediyle rivâyet etmiştir. Bunlar "Fıtr sadakası bir farîzadır" demişlerdir.

Atâ'nın sözünü de Abdurrazzâk senediyle rivâyet etmiştir.

Fıtr sadakasının hükmünde âlimler farz, vâcib, sünnet, mendûb olmak üzere görüşler ileri sürmüşlerdir. Yukarıda isimleri verilen âlimler ile Şâfiî, Mâlik, Ahmed'in görüşleri, bunun bir farîza olduğudur. İmâm Buhârî, kendisi de fıtr sadakası bâbının unvânını "Fıtr sadakasının farzlığı bâbı" şeklinde koymasıyle, fıtr şadakasının farz olduğu kanaâtini açıklamış oluyor.

Hanefîler'e göre fıtr sadakası vâcibdir. Bâzı fakîhler de sünnet olduğunu kabûl etmişlerdir.

4 Hadîsin bâb başlığına delîlliği "Rasûlullah (S)... farz kıldı" fıkrasındadır. Bu hadîste Rasûlullah'ın fıtr zekâtının verilmesini emrettiği de haber verilmiştir. Mutlak emr ise, vucûb içindir. Hanefîler'in bu nevi' emre farz demeyip de vâcib demeleri, kat'î delîl ile sâbit olan emrin ismi olmasından dolayıdır. Fıtr sadakasının luzûmu emri vâhid haberi ile sâbit olmuştur. Yânî mes'ele, sâdece bir ta'bîr farkından ibârettir.

2-.......Bize Mâlik, Nâfi'den; o da İbn Umer(R)'den tahdîs etti (ki, o şöyle demiştir): Rasûlullah (S) fıtr zekâtını, müslümânlardan erkek yâhud her bir dişi hürr yâhud köle üzerine, hurmadan bir sâ' yâhud arpadan bir sâ' olarak farz kıldı [5].

---

5 Bu hadîsle bundan önce geçen hadîs, senedde ve lâfızda bâzı farklar olmakla berâber, getirdikleri hükümler hemen hemen aynıdır. Bunu takviye edip daha ziyâde açıklayan bir hadîs de şudur:

Sa'lebe ibnu Suayr el-Uzrî (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) ramazân bayramından bir veyâ iki gün evvel bize bir hutbe yaptı da, bu hutbesi içinde: *"Her hürr ve köleden; her küçük ve büyükten fıtr sadakası olarak yarım sâ'* (520 dirhem) *buğday yâhud bir sâ'* (1040 dirhem) *hurma yâhud bir sâ' arpa veriniz"* buyurdu. (Bunu Abdurrazzâk, sahîh bir senedle rivâyet etmiştir.)

Hâşiyede verdiğimiz bu Sa'lebe hadîsi ile metindeki İbn Umer hadîsi, fıtr sadakası hakkında iki dayanaktır. Bunlar biribirinin tamamlayıcısıdır. Her ikisi de birer ziyâde hüküm ifâde etmektedirler. Sa'lebe hadîsindeki ziyâde, buğday fıtr sadakasının yarım sâ' yânî 520 dirhem olmasıdır. Bu fıkra İbn Umer hadîsinde rivâyet edilmemiştir. İbn Umer hadîsi, rivâyet tarîklerinin çokluğu i'tibâriyle öbürüsünden daha kuvvetli ve daha ehemmiyetlidir. *el-Kütübü's-Sitte* sâhibleriyle berâber diğer bütün sahîh ve sünen sâhibleri birçok senedlerle rivâyet etmişlerdir. İfâde ettiği fıkhî hükümler Sa'lebe hadîsi ile birkat daha kuvvetlenmiştir. Fıtr sadakasının vucûbu hükmü, nevi'leri ve mıkdârları açıklanmıştır. Sa'lebe hadîsine münferiden dayanan hüküm, yalnız buğday nisâbının yarım sâ' olduğudur.

Gerek İbn Umer hadîsinden, gerek Sa'lebe hadîsinden istifâde edilen hüküm, fıtr sadakasının büyük, küçük; köle, hürr her insana vâcib olması hükmüdür. İbn Umer hadîsindeki farzın, îcâb ma'nâsına yâhud takdîr ma'nâsına olması muhtemildir. Zâhir olan, îcâb ma'nâsına olmasıdır. Ve bu da farzın ıstılâhî medlûlüdür. Buna göre "Rasûlullah farz etti" cümlesinin ma'nâsı, "Rasûlullah fıtr sadakasını vâcib kıldı" demek olur.

Farz, takdîr ma'nâsına hamledilirse, bu cümlenin ma'nâsı "Rasûlullah vâcibin mıkdârını takdîr ve ta'yîn eyledi" demek olur. Farzın takdîr ma'nâsına delâleti lugavîdir. Hâkim tarafından yetîmin nafakası takdîr ve ta'yîn edildiğinde, "Farada'l-kaadî sadakate'l-yetîm" denildiği yaygındır... Şâfiî ve diğerlerinin fıtr sadakası farzdır demeleri, Hanefîler gibi vâcib ile farz arasında bir fark görmeyip, farzı vâcibden daha umûmî bir ıstılâh olarak kabûl etmelerindendir. Binâenaleyh Hanefîler'le bunlar arasında ma'nâ i'tibariyle fıtr sadakasının hükmünde esaslı bir ihtilâf yoktur denilebilir.

Sâ', dört müdd mahsûl alan kîlenin ismidir. Şu kadar ki, sâ'ın kesri olan müdd'ün vezninde Iraklılar'la Hicâzlılar; diğer deyişle Ebû Hanîfe ile Mâlik, Şâfiî ve Ahmed ibn Hanbel arasında görüş ayrılığı vardır... Sâ' hesâbında mu'teber olan vezin midir, yoksa keyl midir? Yoksa her ikisi de mu'teber midir? sorularında da görüşler farklıdır...

Sâ' hakkında bundan önceki kitâbda da bâzı bilgiler verilmiş ve bu husûsta daha fazla bilgi bulunacak yerlere işâret edilmişti. Biz burada şunları kısaca yazmakla yetinelim:

"es-Sâ', es-Suvâ, es-Sıvâ, es-Sav, bir günâ ölçek ismidir ki, müslümânların hükümleri, onun üzerine döner. Yânî keyl husûsunda İslâm ahâlînin muâmelesi onunla mütedâvel ve müteâver olur... Ve sâ', dört müdd mahsûl alır kîledir... Ve Dâvûdî dedi ki, sâ'ın muhtelif olmayan, yânî muvâfık mi'yârı, bü-

٣ ــ باب صَدَقَةِ الفِطْرِ صاعٌ مِنْ شَعِيرٍ

3- "FITR SADAKASI ARPADAN BİR SÂ'DIR" BÂBI

٣ ــ حدّثنا قَبِيصَةُ قال حدّثنا سُفْيَانُ عَنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ عَنْ عِيَاضِ بنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رضى اللهُ عنهُ. كُنَّا نُطْعِمُ الصَّدَقَةَ صاعاً مِنْ شَعِيرٍ*

3-....... Bize Sufyân es-Sevrî, Zeyd ibn Eslem'den; o da Iyâd ibnu Abdillah'tan; o da Ebû Saîd Hudrî(R)'den tahdîs etti (ki o): Biz sadakayı (yânî fıtr sadakasını) arpadan bir sâ' olarak yedirir idik (demiştir) [6].

٤ ــ باب صَدَقَةِ الفِطْرِ صاعاً مِنْ طَعَامٍ

4- "FITR SADAKASI TAAMDAN (YÂNÎ BUĞDAYDAN VEYÂ HERHANGİBİR YİYECEK MADDESİNDEN) BİR SÂ' İDİ" BÂBI [7]

٤ ــ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ يُسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عَنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ عَنْ عِيَاضِ بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ سَعْدِ بنِ أَبِي سَرْحٍ العَامِرِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ أبا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ رضى اللهُ عنهُ يَقُولُ كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الفِطْرِ صَاعاً مِنْ طَعَامٍ أَوْ صاعاً مِنْ شَعِيرٍ أَوْ صاعاً مِنْ تمْرٍ أَوْ صاعاً مِنْ أَقِطٍ أَوْ صاعاً مِنْ زَبِيبٍ *

4-....... Buradaki râvî, Ebû Saîd el-Hudrî(R)'den şöyle derken işitmiştir: Biz fıtr zekâtını taamdan (yânî buğdaydan veyâ her nevi' yiyecek maddesinden) bir sâ' olarak çıkarır idik. Yâhud arpadan bir sâ' olarak, yâhud hurmadan bir sâ' olarak, yâhud ekit denilen yo-

---

yük ve küçük olmayan, yânî orta iki pençe ile dört kerre avuçların içine aldığı mahsûldür. Zîrâ her mahalde Peygamber sâ'ı bulunmaz. Pes, ortaca adam iki pençesini birden doldurup dört defa böylece avuçlayıp bir yere koysa, işte onun mıkdârı nesne alan kîle, Peygamber sâ'ı mıkdârı olur. Müellif der ki: Bunu kendim tecrübe eyledim, sahîh ve muvâfık buldum... (*Kaamûs Tercemesi,* III, 329).

6 Hadîsin bâb başlığına delâleti meydandadır. Buhârî bu Ebû Saîd hadîsini burada Sufyân es-Sevrî tarîkıyle, kısaltılmış olarak getirdi. İki bâb sonra diğer bir tarîkten tam olarak gelecektir. Sahâbînin Peygamber zamânına âid yaptıkları bir işi böyle haber vermeleri, Peygamber'in takrîrini tazammun ettiğinden dolayı, hadîsçilerce merfû' hadîs sayıldığı bellidir.

7 Buhârî bu başlıkları böyle ayrı ayrı getirmekle bu yiyecek nevi'lerinde muhayyer kılmayı tercîhe işâret etmek istemiş gibidir.

et-Taâm; lugat yönünden her yenilecek ve azık edilecek şeye denir. Taâmır bu umûmî ve lugavî ma'nâsı, Hanefîler'in tercîhidir. Şâfiî ve diğer bâzıları bı nunla hasseten buğday kasdedildiğini tercîh etmişlerdir.

ğurt kurusundan bir sâ' olarak, yâhud kuru üzümden bir sâ' olarak (çıkarır idik) [8].

٥ـ بابُ صَدَقَةِ الفِطْرِ صاعاً من تَمْرٍ

5- FITR SADAKASI HURMADAN BİR SÂ' İDİ BÂBI

٥ـ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ قال حدّثنا اللَّيْثُ عنْ نافِعٍ أنَّ عَبْدَ اللهِ قال أمَرَ النبيُّ ﷺ بزَكاةِ الفِطْرِ صاعاً مِنْ تَمْرٍ أوْ صاعاً مِنْ شَعِيرٍ قال عَبْدُ اللهِ رضى اللهُ عنهُ فَجَعَلَ النَّاسُ عِدْلَهُ مُدَّيْنِ مِنْ حِنْطَةٍ *

5-....... Abdullah (ibnu Umer) şöyle demiştir: Peygamber (S) fıtr zekâtının hurmadan bir sâ' olarak, yâhud arpadan bir sâ' olarak verilmesini emir buyurdu. Abdullah ibn Umer (R): Müteâkiben insanlar buğdaydan iki müdd'ü (yânî yarım sâ'ı) bunun dengi yaptılar, demiştir [9].

٦ـ بابُ صاعٍ مِنْ زَبِيبٍ

6- (FITR SADAKASI) KURU ÜZÜMDEN BİR SÂ'DIR BÂBI

٦ـ حدّثنا عَبْدُ اللهِ بنُ مُنِيرٍ سَمِعَ يَزِيدَ العَدَنِيَّ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ زَيْدِ بنِ أسْلَمَ قال حدّثني عِيَاضُ بنُ عَبْدِ اللهِ بنِ أبي سَرْحٍ عنْ أبى سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضى اللهُ عنهُ. قال كُنَّا نُعْطِيهَا فِى زَمانِ النبيِّ ﷺ صاعاً مِنْ طَعَامٍ أوْ صاعاً مِنْ تَمْرٍ أوْ صاعاً مِنْ شَعِيرٍ أوْ صاعاً مِنْ زَبِيبٍ فَلَمَّا جاءَ مُعَاوِيَةُ وَجاءَتِ السَّمْرَاءُ قال أُرَي مُدًّا مِنْ هٰذَا يَعْدِلُ مُدَّيْنِ *

6-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Biz Peygamber (S) zamânında -fıtr sadakasını- taâmdan (yânî buğdaydan veyâ her nevi' yiyecek maddesinden) bir sâ'veririd

ik. Hurmadan bir sâ', yâhud arpa-

8 İmâm Şâfiî bu hadîsteki taâmı, buğday ma'nâsına hamlederek, buğdaydan fıtır sadakasının bir sâ' olduğunu kabûl etmiştir. İmâm Mâlik, Ahmed ibn Hanbel ve İshâk'ın mezhebleri de böyledir...

9 Tahâvî'nin ve Ebû Dâvûd'un bir rivâyetinde İbn Umer, arpa ile hurmanın fıtr sadakasını Peygamber'den rivâyet ettikten sonra "Umer zamânında Medîne'de buğday çoğalıp da buğdaydan da fıtra verilmeye luzûm görülünce, insanlar (yânî sahâbîler) buğdayın iki müddünü (yânî yarım sâ'ını) diğer rızıkların bir sâ'ına denk saydılar" demiştir.

dan bir sâ', yâhud kuru üzümden bir sâ' verirdik. Muâviye (devlet başkanlığına) geldiği ve Şâm'dan buğday bol gelince Muâviye: Buğdaydan bir müdd, (diğer hubûbattan) iki müdde denk olur zannediyorum, dedi [10].

٧ـ بابُ الصَّدَقَةِ قَبْلَ العِيدِ

7- FITR SADAKASI BAYRAM NAMÂZINDAN ÖNCE (VERİLMELİ)DİR BÂBI

٧ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا حَفْصُ بنُ مَيْسَرَةَ قال حدّثنا مُوسَى ابنُ عُقْبَةَ عَنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ رضى الله عنهما أنَّ النبيَّ ﷺ أَمَرَ بِزَكاةِ الفِطْرِ قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إلَى الصَّلاةِ *

7-....... Bize Mûsa ibnu Ukbe, Nâfi'den; o da İbnu Umer(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) fıtr zekâtının, insanlar bayram namâzına çıkmalarından önce verilmesini emreylemiştir [11].

٨ـ حدّثنا مُعاذُ بنُ فَضَالَةَ قال حدّثنا أبو عُمَرَ عَنْ زَيْدٍ عَنْ عِياضِ بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ سَعْدٍ عَنْ أبي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضى الله عنهُ. قال كُنَّا نُخْرِجُ فِي عَهْدِ رَسولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ الفِطْرِ صاعاً مِنْ طَعَامٍ. وقال أبو سَعِيدٍ وكانَ طَعَامَنَا الشَّعِيرُ وَالزَّبِيبُ وَالأَقِطُ وَالتَّمْرُ *

---

10 Bu hadîsin de bâb başlığına delâleti açıktır. Çünkü başlık, hadîsteki "Yâhud kuru üzümden bir sâ'..." fıkrasından ibârettir.

Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde Ebû Saîd el-Hudrî: "Bir hacc veyâ umre için Muâviye Hicâz'a geldiğinde bir hutbe yaptı da: Öyle zannediyorum ki, iki müdd buğday, bir sâ' hurmaya denk olur, dedi. Halk da bununla amel etmeye ve yarım sâ' (yânî 520 dirhem) buğdaydan fıtr sadakası vermeye başladılar. Ben hurma ile arpadan bir sâ' (yânî 1040 dirhem) veririm" demiştir.

Metinde ve hâşiyede verdiğimiz bu hadîsten Muâviye'nin bu tebliğinin halkça kabûl edilip, gereğince amel edildiği bildirilmiş oluyor ki, bu bir icmâ'dır.

11 Peygamber'in fıtr zekâtının bayram namâzına çıkmadan evvel verilmesini emretmesi, bu mâlî vecîbenin müstehâb olan edâ zamânını beyândır. Yânî bu emr, bir müstehâblık emridir. Şârih Aynî, bunun müstehâblık emri olduğunda hiçbir muhâlefet hikâye edilmediğini bildiriyor. Şârih Hattâbî de bunda icmâ bulunduğunu hikâye etmiştir. Binâenaleyh bayram günü sabâhından önce verilmesi de câizdir. Çünkü vucûb sebebi olan insan başı, bayram gününden önce de mevcûddur. Evvel verilmekle ihtiyât edilmiş olur. Bâzı fakîhler ramazân girince verilebileceğini, hattâ ramazândan evvel vermek de câiz olduğunu söylemişlerdir.

İbn Hazm Zâhirî: Hadîsteki emir vucûb içindir. Fıtr sadakasının bayram namâzı vaktinden geri bırakılması harâmdır demiştir.

8-....... Ebû Sâid el-Hudrî (R): Biz Rasûlullah zamânında (fıtr sadakasını) bayram gününde her nevi' taâmdan (yânî her nevi' yiyecek maddesinden veyâ buğdaydan) bir sâ' olarak çıkarır idik, demiştir. Ve yine Ebû Saîd: Arpa, kuru üzüm, yoğurt kurusu ve hurma ise bizim (âdet edindiğimiz) yemeğimiz idi, demiştir [12].

٨ــ بابُ صَدَقَةِ الفِطْرِ عَلَى الحُرِّ وَالمَمْلوكِ. وقال الزُّهْرِيُّ فى المَمْلُوكِينَ لِلتِّجارَةِ يُزَكَّى فِي التِّجارَةِ وَيُزَكَّى فِي الفِطْرِ

8- FITR SADAKASININ HÜRR KİMSE ÜZERİNE DE, KÖLE ÜZERİNE DE VUCÛBU BÂBI [13]

Ve İbn Şihâb ez-Zuhrî: Ticâret için hazırlanmış olan kölelerden, yılın sonunda, hem ticâret kıymetlerindeki zekât verilir, hem de bedenlerin zekâtı olan fıtr zekâtı

---

12 Kuru üzüm ve yoğurt kurusu fıtrasının bir sâ' olduğu da bu Ebû Saîd hadîsinde açıkça zikredilmiştir.

Zeylâî'nin *Nasbu'r-Râye*'de Beyhakî'den naklettiği bir hadîste de fıtr sadakasının arpa, hurma, ve üzümden bir sâ'; buğdaydan yarım sâ' olduğu Hz. Alî tarafından da rivâyet edilmiştir: Beyhakî'nin senedi şöyledir: " عَنْ حاتِم بن إسْماعِيلَ عن جعفر بن مُحَمَّدٍ عن أبيه عَنْ عَلِيّ رضى الله عنه = Ca'fer es-Sâdık, babası Muhammed Bâkır'dan, o da babası Alî Zeynu'l-Âbidîn'den; o da babası Husayn ibn Alî ibn Ebî Tâlib(R)'den" *(Nasbu'r-Râyi li-Ehâdîsi'l-Hidâye,* II, 413) rivâyetleri sûretiyle teşekkül eden bu isnâd, Hadîs Usûlü ıstılâhında *"Silsiletu'z-Zeheb* = Altın Zincir" adıyle anılır ki, en kuvvetli isnâdlardandır. Binâenaleyh Hz. Alî'den gelen bu rivâyet dahi, kuru üzümden fıtr sadakasının bir sâ' olduğunun en kuvvetli delîllerinden biridir.

13 Bundan beş bâb önce "Fıtr sadakası müslümânlardan köle ve diğerleri üzerine vâcibdir bâbı" geçmişti. Lâkin orada İbn Asâkir'in rivâyetinden gayrıları "Müslümânlardan" kaydıyle kayıdlamıştı. Buradaki başlıkta ise bu kayıd düşürülmüştür.

ez-Zeyn ibnu'l-Munîr şöyle dedi: Buhârî'nin ilk başlıktan maksadı, fıtr sadakasının kâfirden çıkarılmayacağıdır. İşte bunun için o, başlığı "Müslümânlardan" kaydıyle kayıdladı. Buradaki başlıktan garazı ise, kendine fıtr sadakası vâcib olan kimseyi (yânî hürrü) yâhud İslâm şartı bulunduktan sonra kendisinden ötürü üzerine fıtr sadakası vâcib olan kimseyi (yânî efendiyi) temyîz etmektir. Onun içindir ki burada fıtr hakkında İslâm'ı zikretmekten istiğnâ eyledi (Kastallânî).

"Bu bâb dahi fıtr sadakasının hürr ve köleye vâcib olduğunu beyân hakkındadır. Buhârî başlık ile fıtr sadakası vucûbunda hürr ile kölenin musâvî olduklarını, lâkin aralarında vucûb cihetiyle bir fark bulunduğunu; zîrâ fıtr hürrün nefsine, kölenin de efendisine vâcib olduğunu; lâkin burada da bir fark bulunduğunu; şöyle ki, köle hizmet için olursa fıtrasının efendisine vâcib olacağı; ticâret için olursa mes'elede yânî fıtra lâzım gelip gelmeyeceğinde ihtilâf bulunduğunu göstermek istemiştir..." *(Umdetu'l-Kaarî,* IV, 474-475).

verilir, demiştir [14].

٩ـ حدّثنا أبو النُّعْمَانِ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ قال حدّثنا أيُّوبُ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى الله عنهما. قال فَرَضَ النبيُّ ﷺ صَدَقَةَ الفِطْرِ أوْ قال رَمَضَانَ عَلَى الذَّكَرِ وَالأُنْثَى وَالحُرِّ وَالمَمْلُوكِ صاعاً مِنْ تَمْرٍ أوْ صاعاً مِنْ شَعِيرٍ فَعَدَلَ النَّاسُ بِهِ نِصْفَ صاعٍ مِنْ بُرٍّ فكانَ ابنُ عُمَرَ رضى الله عنهما يُعْطِى التَّمْرَ فأعْوَزَ أهْلُ المَدِينَةِ مِنَ التَّمْرِ فأعْطَى شَعِيراً فَكانَ ابنُ عُمَرَ يُعْطِى عنِ الصَّغِيرِ وَالكَبِيرِ حَتَّى إنْ كانَ يُعْطِى عنْ بَنِيَّ وكانَ ابنُ عُمَرَ رضى الله عنهما يُعْطِيها الَّذِينَ يَقْبَلُونَها وكانُوا يُعْطُونَ قَبْلَ الفِطْرِ بِيَوْمٍ أوْ يَوْمَيْنِ *

9-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) fıtr sadakasını yâhud ramazân sadakasını, erkek, kadın; hürr, memlûk üzerine hurmadan bir sâ' arpadan da bir sâ' farz kılmıştır [15]**. Fakat insanlar (Muâviye'nin bir hitâbesi üzerine) yarım sâ' buğdayı bir sâ' hurmaya denk kıldılar. Râvî Nâfi' dedi ki: İbnu Umer, fıtr sadakasını yine hurmadan vermeye devâm ederdi. (Yalnız bir kerre) Medîne ahâlîsi hurmaya muhtâc olmuşlardı, hurma kıtlığı vardı. O sene hurma bulmak mümkün olmadığından İbnu Umer fıtrasını arpa ile verdi. İbnu Umer büyük küçük, infâk ettiği kimselerin fıtralarını da verir idi. Hattâ (azâdlıları bulunduğumuzdan) bizim çocuklarımızın fıtra-**

---

14 ez-Zuhrî'nin bu görüşü cumhûrun görüşüdür. Hanefîler: Efendiye, ticâret kölelerinden dolayı fıtr zekâtı lâzım gelmez. Zîrâ bir malda iki zekât lâzım gelmez, demişlerdir.

Zuhrî'nin bu sözünü İbnu'l-Munzir, senediyle rivâyet etmiştir. Ebû Ubeyd de *Kitâbu'l-Emvâl*'de bu sözün bir kısmını zikretmiştir.

15 Hadîsin bu fıkrası köleye de, hizmetçiye de fıtr sadakasının vucûbunu göstermektedir. Yalnız bizzât hizmetçi kendisi mi verecektir, yoksa efendisi tarafından mı verilecektir? Bu noktada ihtilâf edilmiştir. Zâhirîler hadîsin zâhirîne bakarak hizmetçinin kendi kazancından kendisinin vermesi vâcibdir; efendisi hizmetçisine fıtr sadakasını kazanabilmek için izin verir. Nasıl namâz kılmak için izin vermek vâcib ise, bu da vâcibdir, demişlerdir.

Bunun aksine hizmetçinin fıtr sadakasını efendisi verir diyenler de, iki zümreye ayrılmışlardır: Bir kısmı -ki Mâlik, Evzâî, Leys ibn Sa'd, Şâfiî, İshâk, İbn Munzir bunlardandır- hizmetçinin, velev ki kazancından istifâde için olsa bile, köle ve hizmetçinin fıtr sadakası efendisine vâcibdir, demişlerdir. Diğer bir tâife -ki Atâ ibn Ebî Rebâh, Nahaî, Sevrî ve Ebû Hanîfe bunlardandır- ticâret kasdıyle muhâfaza edilen kölenin fıtrasını vermek ne efendisine, ne de kendisine vâcib değildir. Efendi kendi hizmetinde kullandığı hizmetçinin fıtr sadakasını verir, demişlerdir. Ve bu hizmetçinin müslümân veyâhud kâfir olmasında bir fark görmemişlerdir...

larını da verirdi. Yine İbnu Umer (R) fıtr sadakasını (hükûmetin bayram sabâhı) faâliyete geçen zekât âmillerine verirdi. Hâlbuki halk fıtr sadakalarını bayramdan bir veyâ iki gün evvel verirlerdi [16].

٩ ــ بابُ صَدَقَةِ الفِطْرِ عَلَى الصَّغِيرِ وَالكَبِيرِ

9- FITR SADAKASI KÜÇÜK ÇOCUK ÜZERİNE DE, BÜYÜK KİMSE ÜZERİNE DE VÂCİBDİR BÂBI [17]

١٠ ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيي عنْ عُبَيْدِ اللّهِ قال حدّثني نافِعٌ عنِ ابنِ عُمَرَ رضي اللّهُ عنهما. قال فَرَضَ رسولُ اللّهِ ﷺ صَدَقَةَ الفِطْرِ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أوْ صاعًا مِنْ تَمرٍ عَلَى الصَّغِيرِ وَالكَبِيرِ وَالحرِّ وَالمَمْلُوكِ *

10-....... İbnu Umer (R): Rasûlullah (S) fıtr sadakasını küçük, büyük; hürr, köle üzerine arpadan bir sâ' olarak yâhud hurmadan bir sâ' olarak farz kıldı, demiştir [18].

---

16 Hadîsin bu fıkrası 7 rakamlı hadîsin sonunda da geçmiş ve gerekli açıklamalar oradaki 11'inci hâşiyede verilmişti.

17 Yânî bu bâb, fıtr sadakasının küçüğe ve büyüğe vucûbunun beyânı hakkındadır.
Bâzıları, bu başlığın tekrar olduğunu söylemişlerdir. Ben ise: Bunda küçük ve büyüğün fıtr sadakasında musâvî olduklarına tenbîh vardır, şu kadar ki, vucûb ciheti muhteliftir, derim (Aynî).

18 Küçük yetîm olsa bile zengin çocuğa fıtr sadakası vâcibdir. Zengin yetîmin malından vasîsi, zengin çocuğun malından da velîsi fıtr sadakasını edâ eder...
Bâzı fakîhler "Fakîr çocuğun fıtr sadakası velîsine vâcibdir. Zengin çocuğun fıtrı, kendi malından verilir" demişlerdir. Bâzıları da çocuğun malından verilmez, demişlerdir.
Bu münâsebetle şu da sorulur: Henüz doğmamış, ana karnındaki cenîne de fıtr sadakası vâcib midir? Âlimler cumhûrunun ictihâdı, cenîne vâcib olmadığı merkezindedir. Yalnız İbn Hazm Zâhirî, Hz. Usmân'dan gelen "Cenîne fıtr sadakası vâcib olduğu" şâz rivâyetine dayanarak ve hadîsteki "Sağîr = Küçük" lâfzını ana karnındaki cenîne de teşmîl ederek, cenîn için fıtr sadakası verilmesi vâcibdir, demiştir.
İbn Ebî Şeybe'nin *Musannaf*ında, tâbiî ricâlinden Ebû Kılâbe, Abdullah ibn Zeyd'den: " كانُوا يُعطُون حتّى عَنِ الحَمْلِ = Sahâbîler hâmilden bile fıtr sadakası verirlerdi" dediğini rivâyet etmiştir. İbnu Bezîze: Selef âlimlerinden bir kısmı: Ana karnındaki cenîn, bayram gecesi fecrinden evvel yüzyirmi gününü tamamlarsa, bundan da fıtr sadakası vermek vâcibdir, dediklerini hikâye etmiştir (*Umdetu'l-Kaarî*, IV, 464).
İbnu Âbidîn, bütün mu'teber fıkıh metinlerinde kendisinden fıtr sadakası verilecek çocuk, fakîr çocuk diye yazılmış olup, çocukluk da ana karnından ayrıldığı andan i'tibâren ihtilâm yaşına kadar devâm eden bir çağdan ibâret bulunduğundan, bundan evvel ana karnındaki devre şumûlü olmadığını, Bercendî'den naklen bildirerek âlimler cumhûrunun görüşünü te'yîd ediyor.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٧ ــ كِتَابُ الحَجِّ

27-KİTÂBU'L-HACC

(Hacc Kitâbı) [1]

١ ــ باب وُجوبِ الحَجِّ وَفَضْلِهِ وَقَوْلِ اللهِ تعالى وَللهِ عَلَى النَّاسِ حَجُّ البَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَنْ كَفَرَ فانَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنِ العَالَمِينَ

1- HACCIN VUCÛBU, FAZÎLETİ VE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"... Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i hacc etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim küfr ederse, şübhesiz ki Allah âlemlerden ganîdir" (Âlu İmrân: 97) [2].

١ ــ **حدّثنا** عَبْدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عَن سُلَيْمَانَ بنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما. قال كانَ الفَضْلُ رَدِيفَ رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم فَجاءَتِ امْرَأَةٌ مِنْ خَثْعَمَ فَجَعَلَ الفَضْلُ

---

1 Bu "Kitâbu'l-Hacc" unvânı, Ebû Zerr rivâyetidir. Asîlî rivâyetinde "Kitâbu'l-Menâsik" şeklindedir. Müslim *Sahîh*'inde de Asîlî nushasındaki unvân vardır. Tahâvî, kitâbında her ikisini cem' ederek "Kitâbu Menâsiki'l-Hacc" unvânını vermiştir.

2 Âlimlerin cumhûruna göre haccın vucûbu Kitâb'dan bu Âlu İmrân:97. âyet ile sâbit olmuştur. Allah bu âyette hacc işini, haccın vucûbuna delâlet eden birkaç vucûh ile te'kîd etmiştir:

يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَتَنْظُرُ إِلَيْهِ وَجَعَلَ النبيُّ ﷺ يَصْرِفُ وَجْهَ الفَضْلِ إِلَى الشِّقِّ الآخَرِ فقالَتْ يارسولَ اللهِ إنَّ فَرِيضَةَ اللهِ عَلَى عِبَادِهِ فِي الحَجِّ أدرَكَتْ أبي شَيْخاً كَبِيراً لاَيَثْبُتُ عَلَى الرَّاحِلَةِ أفأَحُجُّ عَنْهُ قال نَعَمْ وَذٰلِكَ فى حَجَّةِ الوَدَاعِ *

1-....... Abdullah ibn Abbâs (R) şöyle demiştir: el-Fadl ibnu Abbâs, Rasûlullah'ın redîfi (yânî hayvan üstünde Peygamber'in arka tarafına binmiş kimse) idi. Has'am kabîlesinden genç bir kadın Rasûlullah'a geldi. Bu sırada Fadl kadına, kadın da Fadl'a bakmaya başladı. Peygamber de Fadl'ın yüzünü (eliyle kadından) başka tarafa çevirmeye koyuldu.

Kadın:

— Yâ Rasûlallah! Allah'ın kulları üzerinde hacc husûsundaki farîzası babama çok yaşlı ihtiyârlığında erişti. O deve üzerinde sâbit duramaz hâldedir. Binâenaleyh kendisine (vekâleten) ben hacc edebilir miyim? diye sordu.

— *"Evet, vekâleten hacc edebilirsin!"* diye cevâb verdi.

Bu suâl ve cevâb, Vedâ Haccı sırasında vâkı' oldu [3].

٢ـ باب قَوْلِ اللهِ تعالي يَأْتُوكَ رِجالاً وَعَلَى كُلِّ ضامِرٍ ياتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ فِجَاجا الطُّرُقُ الوَاسِعَةُ

2- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

Hacc emrinin haber sîgasıyle gelmesi; isim cümlesi olarak getirilmesi; haccın, halkın boynunda Allah'ın vâcib ve sâbit bir hakkı olduğunu ifâde eder sûrette teblîğ edilmesi; hükmün evvelâ ta'mîm, sonra tahsîsi; haccı terke küfr ismi verilmesi; istiğnâ zikr edilmesi ki, burada haccı terk edenin yardımsız kalacağına ve en aşağı bir mahlûk olduğuna delâlet eder (Beydâvî).

Bâzı âlimler haccın vucûbu *"Haccı da umreyi de Allah için tam yapınız..."*(el-Bakara:196) âyeti iledir, demişlerdir. Kâsânî'nin *Bedâyu's-Sanâi*'de *"İnsanlar içinde haccı i'lân et..."*(el-Hacc:27) âyetinin ma'nâsı, bâzı âlimlere göre "Allah'ın haccı insanlara farz kıldığını i'lân et" demek olduğunu bildirmiştir. Bunların hepsi, haccın Kur'ân'daki delîli olmakla berâber, cumhûrun delîli daha zâhirdir.

Haccın sünnetteki delîlleri ise, bu kitâbda gelecek olan hadîslerdir.

3 Hadîsin bâb başlığına hüccetliği ince bir bakışla idrâk edilir. Şöyle ki: Hadîs, hacc emrinin te'kîdine delâlet etmektedir. O derecede ki, mükellef bizzât hacc etmekten âcizliği sırasında bile haccı terketmesi özür kabûl edilmiyor da, kendi yerine başka bir kimseyi nâib edinmesi lâzım geliyor. İşte bu da haccı bizzât îfâ etmekteki büyük fazîlete delâlet eder. İşte hadîs ile başlık arasındaki uygunluk buradan alınır (Aynî).

Bu hadîsten pekçok dînî, ahlâkî, ictimâî hükümler çıkarılmıştır.

"İnsanlar içinde haccı i'lân et. Gerek yaya, gerek her uzak yoldan gelecek arık develerin üstünde (biniciler) olarak sana gelsinler.
Tâ ki kendilerine âid olan menfâatlere şâhid (ve hâzır) olsunlar..." (el-Hacc: 27-28) [4]
"Ficâcen" (Nûh: 20), **"Geniş yollar" demektir** [5].

٢ــ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ عِيسَى قال حدّثنا ابنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابنِ شِهَابٍ أَنَّ سالِمَ بنَ عَبْدِ اللهِ قال أخبره أَنَّ ابنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما. قال رَأَيْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَرْكَبُ رَاحِلَتَهُ بِذِى الحُلَيْفَةِ ثُمَّ يُهِلُّ حَتَّى تَسْتَوِيَ بِهِ قَائِمَةً *

2-....... İbnu Umer (R) şöyle dedi: Ben Rasûlullah(S)'ı Zu'l-Huleyfe'de devesine binmekte, sonra da devesi kalkıp doğrulasıya değin telbiye okumakta iken gördüm [6].

٣ــ حدّثنا إِبْرَاهِيمُ قال أخبرنا الوَلِيدُ قال حدّثنا الأَوْزَاعِيُّ سَمِعَ عَطَاءً يُحَدِّثُ عَنْ جابِرِ بنِ عَبْدِ اللهِ رضى اللهُ عنهما أَنَّ إِهْلاَلَ رسولِ اللهِ ﷺ مِنْ ذِى الحُلَيْفَةِ حِينَ اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ رَوَاهُ أَنَسٌ وَابنُ عَبَّاسٍ رضى اللهُ عنهما *

3-....... Bize el-Evzâî tahdîs etti. O, Atâ ibn Ebî Rebâh'ı, Câbir ibn Abdillah'ın şu hadîsini tahdîs ederken işitmiştir: Rasûlullah'ın yüksek sesle telbiye okuması, Zu'l-Huleyfe'den devesi onu dümdüz doğrulttuğu sıradan i'tibârendir [7].

---

4 Buhârî, haccın vücubunda binek şartının, bineğe kudreti olsun olmasın, yaya olarak da haccın cevâzına münâfî olmayacağına tenbîh etmek için bu âyeti başlık yapmıştır. Çünkü âyet, yayaları ve bineklileri şâmil olmuştur.

5 Buhârî'nin âdeti böyle cereyân etmiştir: O, hadîste yâhud Kur'ân'da bir kelime geldiği zamân, onun hadîsteki yâhud Kur'ân'daki nazîrini de zikreder: Burada da Nûh:20. âyetindeki ***"Ficâcen"*** kelimesinin tefsîrini vermiştir. *el-Fecc*, geniş yol; *Ficâc*, geniş yollar demektir. Bu tefsîr Ferrâ, Ebû Ubeyd, ve el-Ezherî'nin kavlidir. Beydâvî ve diğer tefsîr imâmlarının zikrettikleri ma'nâ da budur (Aynî, Kastallânî).

6 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, içinde binme ve uzak yol bulunması cihetindendir. Binme, "Devesine binmekte"; "Feccu amîk", yânî uzak yol ise Zu'l-Huleyfe'dir. Çünkü Zu'l-Huleyfe ile Mekke arası on merhale, yânî ikiyüz millik mesâfedir. Zu'l-Huleyfe, Medîne'ye de dört mil uzaklıktadır. Burası Medîneliler'in ve o taraftan gelenlerin ihrâma girme yerleridir.

7 İbnu't-Tîn şöyle dedi: Buhârî, Allah'ın başlıktaki âyette yayaları bineklilerden önce zikrettiğinden dolayı, yaya hacc daha fazîletlidir iddiâsında olanları red-

Bu hadîsi, Enes ibn Mâlik ile İbn Abbâs da rivâyet ettiler [8].

٣ـ بابُ الحَجِّ عَلَى الرَّحْلِ. وقال أبانُ حدثنا مالِكُ بنُ دِينَار عنِ القَاسِمِ بنِ محَمَّدٍ عنْ عائِشَةَ رضى الله عنها أنَّ النبيَّ ﷺ بَعَثَ مَعَها أخاها عَبْدَ الرَّحْمٰنِ فأعْمَرَها مِنَ التَّنْعِيمِ وَحَمَلَهَا عَلَى قَتَبٍ. وقال عُمَرُ رضى الله عنهُ شُدُّوا الرِّحالَ فِي الحَجِّ فانَّهُ أحَدُ الجِهَادَيْنِ * وقال محَمَّدُ ابنُ أبِي بَكْرٍ قال حدثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ قال حدثنا عَزْرَةُ بنُ ثابِتٍ عنْ ثُمَامَةَ بنِ عَبْدِ اللهِ بنِ أنَسٍ. قال حَجَّ أنَسٌ عَلَى رَحْلٍ وَلَمْ يَكنْ شَحِيحاً وَحَدَّثَ أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ حَجَّ عَلَى رَحْلٍ وكانَتْ زَامِلَتَهُ *

3- (TEVÂZÛ İÇİN) DEVE SEMERİ ÜZERİNDE HACC ETMEK BÂBI

Ve Ebân ibn Yezîd şöyle demiştir:
Bize Mâlik ibn Dînâr tahdîs etti; o da el-Kaasım ibn Muhammed'den; o da Âişe'den ki, Peygamber (S), Âişe'nin berâberinde erkek kardeşi Abdurrahmân'ı göndermiş ve Abdurrahmân da Âişe'yi, devesinin hörgücü mıkdârında olan küçük semeri üzerinde taşıyarak Ten'îm'den umre yaptırmıştır [9].
Umer (R) de:
Hacc yoluna deve semerlerini bağlayın. Çünkü hacc, iki cihâdın biridir, demiştir [10].
Muhammed ibn Ebî Bekr el-Mukaddemî de dedi ki: Bize Yezîd ibn Zuray' tahdîs edip şöyle dedi: Bize Azvetu'bnu Sâbit tahdîs etti ki, Sumâmetu'bnu Abdillah ibn Enes şöyle demiştir: Enes ibn Mâlik cimri olmadığı hâlde, deve semeri üzerine binmiş olarak

---

detmek istedi. Eğer yaya hacc daha fazîletli olaydı, Peygamber muhakkak onu yapar ve onu kasdederdi. Ve bunun içindir ki, Peygamber Zu'l-Huleyfe'de devesi kendisini doğrultuncaya kadar ihrâma girmemiştir, diye beyân etmiştir (Kastallânî).

8 Enes ibn Mâlik'in hadîsi "Zu'l-Huleyfe'de sabaha kadar geceleyen kimse bâbı"nda; İbn Abbâs'ınki de "İhrâmlı libâslardan neyi giyer bâbı"nda gelecektir.

9 Ebân'ın bu hadîsini Ebû Nuaym *el-Mustahrac*'ında mevsûlen rivâyet etmiştir.

10 Umer'in bu sözünü Adurrazzâk ile Saîd ibn Mansûr, senediyle rivâyet etmişlerdir. Umer bunu ya tağlîb cihetiyle, ya da hakîkat olarak söylemiştir. Çünkü hacı da sefer meşakkatine ve lezzetlenecek şeyleri terke karşı nefsine sabırla mucâhede eder.

hacc etti ve Rasûlullah'ın da binit devesi azığını ve eşyâlarını taşıdığı hâlde devesinin semeri üzerine binip hacc ettiğini tahdîs etti [11].

٤ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ عَلِيٍّ قال حدّثنا أَبوعاصِمٍ قال حدّثنا أَيْمَنُ بن نابِلٍ قال حدّثنا القَاسِمُ بنُ محَمَّدٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللهُ عنها أَنَّهَا قالَتْ يارَسُولَ اللهِ اعْتَمَرْتُمْ وَلَمْ أَعْتَمِرْ فقال يا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ اذْهَبْ بِأُخْتِكَ فأَعْمِرْها مِنَ التَّنْعِيمِ فأَحْقَبَهَا عَلَى ناقَةٍ فاعْتَمَرَتْ *

4-....... Bize Eymen ibnu Nâbil tahdîs edip şöyle dedi: Bize el-Kaasım ibnu Muhammed, Âişe(R)'den tahdîs etti ki, Âişe:

— Yâ Rasûlallah, sizler umre yaptınız; hâlbuki ben umre yapmadım, dedi.

Bunun üzerine Rasûlullâh:

— *"Yâ Abderrahmân, kızkardeşin Âişe'yi götür de ona Ten'îm'den bir umre yaptır"* buyurdu.

Abdurrahmân bu emir akabinde Âişe'yi dişi devesi üzerinde arka tarafına bindirip taşıdı ve bu sûretle Âişe umre yaptı [12].

٤ـ باب فَضْلِ الحَجِّ المَبْرُورِ

4- MEBRÛR HACCIN FAZÎLETİ BÂBI

٥ـ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ اللهِ قال حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ عنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضي اللهُ عنهُ. قال سُئِلَ النبىُّ ﷺ أَىُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ قال إيمَانٌ باللهِ وَرَسولِهِ قِيلَ ثُمَّ ماذَا قال جِهادٌ فِى سَبِيلِ اللهِ قِيلَ ثُمَّ ماذَا قال حَجٌّ مَبْرُورٌ *

5-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber(S)'e amellerin hangisi en fazîletlidir? diye soruldu.

Peygamber:

---

11 Muhammed ibn Ebî Bekr el-Mukaddemî'nin bu hadîsini el-İsmâîlî mevsûl olarak rivâyet etmiştir.

Buradaki haberlerin hepsinin bâb başlığına uygunluğu açıkça görülmektedir.

12 Bu hadîsin de bâb başlığına uygunluğu, "Feahkabehu" kelâmındadır. Çünkü bunun ma'nâsı "Onu deve semerinin hakîbesi üzerinde taşıdı" demektir.

"*el-Hakîbe,* ketîbe vezninde eğrim dedikleri nesnedir ki, kundak tarzında içini doldurup, deve hatabının ense tarafına korlar ve mutlaka palan ve havud ensesine bağlanan nesneye denir; heybe, harc ve sâir nesne olsun" *(Kaamûs Tercemesi).*

— *"Allah'a ve Rasûlü'ne îmân etmektir"* buyurdu.
— Ondan sonra hangisidir? denildi.
Peygamber:
— *"Allah yolunda cihâd etmektir"* buyurdu.
— Ondan sonra hangisidir? denildi.
— *"Mebrûr* (yânî makbûl olmuş, içine günâh ve riyâ karışmamış) *haccdır"* buyurdu [13].

٦ــ حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ المُبَارَكِ قال حدّثنا خالِدٌ قال أخبرنا حَبيبُ بنُ أبي عَمْرَةَ عنْ عائِشَةَ بنْتِ طَلْحَةَ عنْ عائِشَةَ أُمِّ المُؤْمِنِينَ رضى اللهُ عنها أنَّهَا قالَتْ يارسولَ اللهِ نَرَي الجِهَادَ أفْضَلَ العَمَلِ أفَلاَ نُجاهِدُ قال لاَلٰكُنَّ أفْضَلَ الجِهَادِ حَجٌّ مَبْرُورٌ *

6-....... Bize Habîb ibnu Ebî Amre, Talha kızı Âişe'den; o da Mü'minlerin Annesi olan Âişe'den haber verdi. Âişe:
— Yâ Rasûlallah! Biz cihâdı amellerin en fazîletlisi görüyoruz. Binâenaleyh biz cihâd etmeyelim mi? diye sordu.
Rasûlullah da:
— *"Hayır; siz kadınlar için cihâdın en fazîletlisi mebrûr haccdır"* buyurmuştur [14].

---

13 Bu hadîs, Îmân Kitâbı'nda "Îmân da ameldir bâbı"nda geçmişti. Hadîsin buradaki bâb başlığına uygunluğu meydandadır.

Hadîsteki *mebrûr* kelimesinin aslı hakkında şu bilgiler verilmiştir:

el-Birr, bâ'nın kesri ve râ'nın teşdîdiyle sıla ve in'âm ma'nâsınadır... Müellefin *Basâir*'de beyânına göre asıl *berr,* bâ'nın fethiyle bahr (yânî deniz) mukaabiline konulmuştur. Sonra ondan genişleme ma'nâsı i'tibâr olunup bâ'nın kesriyle *birr* kelimesi hayr işlemeye girişmek ve hayrda genişlik manâsında kullanıldı. Allah'a nisbet olunduğu gibi, bâzan kullara da nisbet olunur. Meselâ "Berre'l-abdu Rabbehu" derler; "Rabb'ine tâatte genişledi" ma'nâsınadır. Pes Cenâbı Bârî'den sevâb ve kullardan tâat murâd olunur. O dahi iki nevi'dir. Biri i'tikaad ve biri ameller cihetiyledir. Ve "Birru'l-vâlideyn" onlara hizmet ve ihsânda genişlemek ve bollamaktan ibârettir ki, *ukûk* mukaabilidir. Ve birr söz doğruluğunda da kullanılır; bollanıcı hayırdan olmak hasebiyle; ve yemîn sıdkı bundan şu'belenmiştir. Ve haccın kabûlü ma'nâsı İlâhî sevâb cümlesindendir. Ve buğdaya bâ'nın ötresiyle *burr* denilmesi, gıdâ husûsunda kendisine muhtâc olunanların en genişi olmak münâsebetiyledir intehâ...

Ve birr, hayr, fadl ve hasene ma'nâsına kullanılır... Ve hacc makbûl olmak ma'nâsınadır... *(Kaamûs Ter.).*

14 Buhârî râvîlerinin çoğu, hadîsteki "Lâkin" kelimesini lâm'ın fethi ve kâf'ın zammı ile ve kadın cemâatine hitâb olarak "Lekunne" rivâyet etmişlerdir. Hattâ Kaabisî bu kelimenin bu sûretle zabtı, gönlümün kendisine yöneldiği bir kırâattir, demiştir. Yalnız Hamevî'nin rivâyeti kâf'ın kesriyle ve istidrâk iledir. Burada ekseriyetin rivâyetine göre terceme edilmiştir. İstidrâk kabûl edildiğine göre,

٧ـ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قال حدّثنا سَيَّارٌ أبو الحَكَمِ قال سَمِعْتُ أبا حازِمٍ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ رضى الله عنهُ. قال سَمِعْتُ النبىَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ مَنْ حَجَّ لله فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ *

7-....... Ben Ebû Hureyre(R)'den işittim, şöyle dedi: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Kim Allah rızâsı için hacc yapar da cinsî münâsebette ve onu da'vet eden hareketlerde bulunmaz ve tâat yolundan dışarı çıkmaz ise, o kimse* (günâhlardan sıyrılıp) *anasının onu doğurduğu günkü gibi tertemiz dönmüş olur"* [15].

٥ـ باب فَرْضِ مَوَاقِيتِ الحَجِّ وَالعُمْرَةِ

5- HACC VE UMRE MÎKAATLARININ FARZ EDİLİŞİ BÂBI [16]

---

ma'nâ: "Lâkin kadınlar hakkında en makbûl olan cihâd, mebrûr haccdır" demek olur.

Bu hadîsten, kadınlar için cihâdın bir vazîfe ve ibâdet olduğu anlaşılır. Hadîste "Kadınlar için en fazîletli cihâd, mebrûr haccdır" buyurulmakla, kadınlar için haccdan başka cihâd ibâdeti de vardır; şu kadar ki, kadınlar için hacc, cihâddan daha fazîletlidir, demek oluyor. Nitekim İslâm kadınlarının gazâlara katıldıkları hakkında birçok sahîh haberler vardır.

Şârih Ibnu Battâl şöyle demiştir: Cihâdın haccdan daha fazîletli olduğu hakkındaki rivâyet, İslâm'ın ilk devirlerine âiddir. İslâm'ın hayâtı bahis konusu olduğu o devirde, her müslümâna cihâda katılmak kat'î bir farz idi. İslâm Dîni gâlib olup açılmağa başlayınca cihâd, kifâye farz oldu. Bu devirde cihâd, cihâda me'mûr olanlar tarafından îfâ edildi. Ve bu devirde hacc efdal oldu. Hz. Âişe'ye: *"Sizin en fazîletli cihâdınız, mebrûr haccdır"* buyurulması da bu devre âiddir. Fakat düşmân müslümânların hudûduna gelip dayandığı ve düşmanı def' etmek zarûreti görüldüğünde, memleketin bütün insanlarına ve bütün ictimâî sınıflarına cihâd farz ve elbette haccdan daha fazîletli olur (*Umdetu'l-Kaarî,* IV, 492).

15 *er-Refes* ve *er-Rufûs,* cimâ' eylemek ma'nâsınadır ve fahiş (yânî çirkin) kelâm söylemek ma'nâsınadır. Ve hâtunlara cimâ'a müteallık söz söylemek, bir kavle göre yüzlerine karşı fuhşiyâtla ilgili söz söylemek ma'nâsınadır... Birinci, dördüncü ve beşinci bâblardandır *(Kaamûs Ter.).*

Bu *er-Refes* kelimesi, el-Bakara:187 Ve 197. âyetlerde de cinsî münâsebet ma'nâsına tefsîr edilmiştir.

"Hacc bilinen aylardır. İşte kim onlarda haccı kendine farz eder (ihrâma girer)***se artık haccda kadına yaklaşmak, günâh yapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayr yaparsanız Allah onu bilir. Bir de azıklanınız. Muhakkak ki azığın en hayırlısı*** (insanlara yük olmaktan) ***sakınmaktır. Ey kâmil akıl sâhibleri, benden korkun"*** (el-Bakara: 197).

Hadîsin bâb başlığına uygunluğu *"Anasının onu doğurduğu günkü gibi* (tertemiz) *döner"* fıkrasından alınır.

16 Yânî hacc ve umre için ihrâma girilecek yerlerin takdîr, ta'yîn ve beyân edilişi

٨ـ حدّثنا مالِكُ بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا زُهَيْرٌ قال حدّثني زَيْدُ ابنُ جُبَيْرٍ أنَّهُ أتى عَبْدَ اللهِ بنَ عُمَرَ رضى اللهُ عنهما فِي مَنْزِلِهِ وَلَهُ فُسْطَاطٌ وَسُرَادِقٌ فَسَأَلْتُهُ مِنْ أيْنَ يَجُوزُ أنْ أعْتَمِرَ قال فَرَضَهَا رسولُ اللهِ ﷺ لِأهْلِ نَجْدٍ قَرْناً وَلِأهْلِ المَدِينَةِ ذَاالحُلَيْفَةِ وَلِأهْلِ الشأمِ الجُحْفَةَ *

8-....... Bana Zeyd ibnu Cubeyr tahdîs etti ki, kendisi Abdullah ibn Umer'e, konağında iken gelmiştir. İbn Umer'in de kıldan bir çadırı, bir de çadırın sahnında yukarı tarafında aykırı çekilmiş büyükçe perdeli yeri vardı [17].

(İbnu Cubeyr dedi ki:) Ben İbn Umer'e: Benim nereden umre yapmaklığım câiz olur? diye sordum. İbn Umer: Rasûlullah (S) mîkaatları farz yânî ta'yîn buyurdu. Necd ahâlîsi için Karn'ı, Medîne ahâlîsi için Zu'l-Huleyfe'yi, Şâm ahâlîsi için de Cuhfe'yi ta'yîn buyurdu, dedi [18].

٦ـ باب قَوْلِ اللهِ تعالى وَتَزَوَّدُوا فانَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى

6- YÜCE ALLAH'IN:

"...*Bir de azıklanın. Muhakkak ki azığın en hayırlısı, takvâlı olmaktır*..." (el-Bakara: 197)

KAVLİ BÂBI [19]

٩ـ حدّثنا يَحيي بنُ بِشْرٍ قال حدّثنا شَبَابَةُ عَنْ وَرْقاءَ عنْ عَمْرِو بنِ

---

bâbı. Buradaki ve hadîs metnindeki farz etme, takdîr, ta'yîn ve beyân eyleme veyâhud vâcib kılma ma'nâsınadır.

Mîkaat, hudûdlandırılmış vakit ma'nâsından mif'âl vezninde bir isimdir. Burada mekân için istiâre edilmiştir. Ka'be'ye giderken, etraftan bu ta'yîn edilmiş mîkaatlara ulaşanlar, Beyt'i ta'zîmen ve iclâlen, dînî bakımdan ihrâma girmeleri lâzımdır.

17 *es-Surâdık,* evin sahnının yukarı tarafında aykırı çekilen serâperdeye denir..., ve zârden cibinlik tarzında beyte denir... Birinci ma'nâya göre, evi ikiye bölüp, meselâ yukarı bölüğü çadır sâhibine, aşağı bölüğü tâbi'lere mahsûs olur. Şârihin beyânı üzere bu serâperde arabçalaştırılmıştır ki, pâdişâh otağına ve çadır tozluğuna ve çadır verâsında hass harem ikaamet eylemek için çadır içine çekilen perdeye ve çadır etrâfına çekilen sokağa ıtlâk olunur.. *(Kaamûs Ter.).*

18 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu açıktır. Çünkü hadîste bu yerlerin hacc ve umre yapacaklar için ihrâma girme noktaları olmak üzere, bizzât Peygamber tarafından ta'yîn edildikleri beyân olunmuştur.

19 Buhârî bâb başlığı yaptığı bu âyette emredilen azıkların mâhiyetini, nüzûl sebebi olan vak'a ile açıklamak istemiştir. Allah Taâlâ bu *"Azıklanın"* emriyle dünyâ azığını hazırlamayı irşâd ettikten sonra, ondan daha hayırlı olan âhiret azığını, yânî takvâyı teşvîk ve emretmektedir.

دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى الله عنهما. قال كانَ أَهْلُ اليَمَنِ يَحُجُّونَ وَلاَ يَتَزَوَّدُونَ وَيَقُولُونَ نَحْنُ المُتَوَكِّلُونَ فاذا قَدِمُوا مَكَّةَ سَأَلُوا النَّاسَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى وَتَزَوَّدُوا فانَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَي رَوَاهُ ابنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ عِكْرِمَةَ مُرْسَلاً *

9-....... Bize Şebâbe, Verkaa'dan; o da Amr ibnu Dînâr'dan; o da İkrime'den tahdîs etti ki, İbnu Abbâs (R) şöyle demiştir: Yemen ahâlîsi seferde ve hacc müddetince gerekli olan azıkları hazırlamaksızın ve: Bizler Allah'a dayanıp güvenen kimseleriz, diyerek hacca çıkarlardı. Nihâyet Mekke'ye geldiklerinde insanlardan azık isterlerdi. Bu sebeble Yüce Allah: "***...Bir de*** (hacc seferinizde yetecek mıkdârda) ***azıklanın. Muhakkak ki azığın en hayırlısı da takvâlı olmaktır*** (yâhud insanlara yük olmaktan korunmaktır)" (el-Bakara: 197) âyetini indirdi [20].

Bu hadîsi Sufyân ibn Uyeyne, Amr ibn Dînâr'dan; o da İkrime'den; İbn Abbâs'ı zikretmeksizin, mürsel olarak rivâyet etmiştir [21].

٧ ــ بابُ مُهَلِّ أَهْلِ مَكَّةَ لِلْحَجِّ وَالعُمْرَةِ

7- MEKKE AHÂLÎSİNİN HACC VE UMRE İÇİN YÜKSEK SESLE TELBİYE OKUYACAKLARI YER BÂBI [22]

١٠ ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا ابنُ طَاوُسٍ عنْ أَبِيهِ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قال إنَّ النَّبِىَّ ﷺ وَقَّتَ لِأَهْلِ المَدِينَةِ ذَا الحُلَيْفَةِ

20 Burada tevekkülü kötüleme yoktur. Çünkü hazırlıksız gelenlerin yaptığı, tevekkül değil, teekkül; yânî Allah'a dayanmak değil, insanlardan yemeğe çalışmaktır. Zîrâ tevekkül, bütün hazırlık ve sebebleri yerine getirmekle berâber, sebeblerden bakışı kesmektir; bilkülliye sebebleri terk değildir. Sebebleri yerine getirmekle, meydana geleceği beklenen veyâ meydana gelen zarar def' edilir. Bu ise tevekküle aykırı olmaz. Bil'akis yıkılacak duvardan kaçmak ve boğaza gerilen lokmayı su ile gidermek gibi, vâcibdir (Kastallânî).

Âyetin lâfzı, hem dünyâya âid azıkları, hem de âhirete âid azıkları hazırlamayı emr ve teşvîk etmektedir.

21 Buhârî, hadîsin hem mevsûl tarîkini, hem de mürsel tarîkını göstermiş, böylece Verkaa tarîkının mevsûllüğünü, Sufyân ibn Uyeyne tarîkinin mürselliği ortaya koymuş oluyor.

22 *el-Ihlâl:...* ve hacc eden kimse yüksek sesle telbiye eylemek ma'nâsınadır. *(Kaamus Ter.). el-Mühell,* bundan mekân ve zamân ismi ile mimli masdar olur. Buradaki *Mühell,* yüksek sesle telbiye edilecek yer ma'nâsına ve genişleme olarak ihrâma girilecek yer, yânî mîkaat ma'nâsınadır.

وَلأَهْلِ الشَّامِ الجُحْفَةَ وَلأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ المَنَازِلِ وَلأَهْلِ اليَمَنِ يَلَمْلَمَ هُنَّ لَهُنَّ وَلِمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الحَجَّ والعُمْرَةَ وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ *

10-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Medîne ahâlîsi için Zu'l-Huleyfe'yi, Şâm (Mısır, Mağrib) ahâlîsi için Cuhfe'-yi, Necd ahâlîsi için Karne'l-Menâzil mevkıini, Yemen ahâlîsi için Yalemlem'i (ihrâma girme) mîkaadı ta'yîn etti. Bu yerler, hacc ve umre yapmak isteyen bu memleketler ahâlîleri ile diğer memleketler halkından yolları bu yerlere gelen kimselerin mîkaatlarıdır. Bunlardan başka bu mîkaatlarla Mekke arasındaki yerler halkı da haccı inşâ etmiş bulundukları mahallerden ihrâma girerler. Hattâ Mekkeliler de Mekke'den ihrâma girerler [23].

٨ ـ بابُ ميقاتِ أهْلِ المَدِينَةِ وَلاَ يُهِلُّونَ قَبْلَ ذِى الحُلَيْفَةِ

8- MEDÎNE AHÂLÎSİNİN MÎKAADI ZU'L-HULEYFE MEVKİİ OLDUĞU VE MEDÎNE YÖNÜNDEN GELENLERİN ZU'L-HULEYFE'DEN EVVEL İHRÂM VE TELBİYE ETMEYECEKLERİ BÂBI [24]

---

23 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu "Mekkeliler de Mekke'den ihrâma girerler" fıkrasıdır. Yânî Mekkeliler ihrâma girmek için hâricdeki mîkaatlara kadar çıkmağa muhtâc olmaksızın, bulundukları yerden hacc için ihrâma girip telbiye ederler. Yalnız umre için bir mîkaata kadar gideceklerdir. Buna âid îzâhlar ileride gelecektir.

Burada söylenen mîkaatlardan Zu'l-Huleyfe yukarıda geçmiş ve ona âid bilgi de orada verilmişti. Şimdi diğerlerini kısaca tanıyalım:

el-Cuhfe'yi Ebû Ubeyd şöyle tanıtmıştır: el-Cuhfe, câmii ve minberi bulunan bir köydür. Deniz kenârına sekiz mil uzaklıktadır. Şâm, Mısır ve Mağrib beldelerinden gelen hacıların mîkaadıdır. Mekke'den üç konak mesâfededir. Medîne'ye sekiz konaktır. Amâlika, Yesrib'den sonra burada mekân tutmuştur. Peygamber tarafından Mehyea ismi verilmiştir.

İbn Hazm, Mekke'ye 82 mil mesâfede bulunduğunu bildirmiştir. Yâkût el-Hamavî de kendi zamânında Cuhfe'nin harâb olduğunu bildiriyor.

Karnu'l-Menâzil: Mekke'ye bir gün ve bir gecelik uzaklıkta bir yerin adıdır. Birkaç yolun kavuşma noktası olduğundan dolayı bu adla adlandırılmıştır. Karn kelimesi, râ'nın fethiyle Karen şeklinde de söylenmiştir. Meşhûr Uveys el-Karanî'nin mensûb olduğu kabîlenin ismidir.

Yalemlem: Yemen'in Mekke yolu üzerindedir. Tihâme Dağları'nın en büyüklerinden olup İbn Hazm'ın beyânına göre Mekke'ye otuz mil mesâfededir.

Mîkaatlar beştir. Bu hadîste dördü zikredilmiştir. Beşinci mîkaat olan *Zâtu Irk*, Irak ahâlîsinin mîkaadıdır. Bu husûs diğer hadîslerde gelecektir.

24 Çünkü Peygamber'in berâberinde hacc yapanların hiçbirinden Peygamber'in daha önce ihrâm ettiği nakledilmemiştir.

١١ ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قالَ أخبرنا مالِكٌ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قال يُهِلُّ أهْلُ المَدِينَةِ مِنْ ذِى الحُلَيْفَةِ وَأهلُ الشَّأْمِ مِنَ الجُحْفَةِ وَأهلُ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ * قال عَبْدُ اللَّهِ وَبَلَغَنِى أنَّ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال وَيُهِلُّ أهْلُ اليَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ *

11-....... Bize Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer(R)'den haber verdi ki, Rasûlullah (S): *"Medîne ahâlîsi Zu'l-Huleyfe'den; Şâm ahâlîsi Cuhfe'den; Necd ahâlîsi de Karn mevkiinden i'tibâren ihrâm ve telbiye ederler"* buyurmuştur.

Abdullah ibn Umer: Rasûlullah'ın *"Yemen ahâlîsi de Yalemlem mevkiinden i'tibâren ihrâm ve telbiye ederler"* buyurduğu bana ulaştı, demiştir [25].

٩ ــ بابُ مُهَلِّ أهْلِ الشَّأْمِ

9- ŞÂM AHÂLÎSİNİN İHRÂM VE TELBİYE ETME YERİ BÂBI

١٢ ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا حَمَّادٌ عنْ عَمْرِوبنِ دِينَارٍ عنْ طَاوُسٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما. قال وَقَّتَ رسولُ اللَّهِ ﷺ لِأهْلِ المَدِينَةِ ذَا الحُلَيْفَةِ وَلِأهْلِ الشَّأْمِ الْجُحْفَةَ وَلِأهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ المَنَازِلَ وَلِأهْلِ اليَمَنِ يَلَمْلَمَ فَهُنَّ لَهُنَّ وَلِمَنْ أتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أهْلِهِنَّ لِمَنْ كانَ يُرِيدُ الحَجَّ وَالعُمْرَةَ فَمَنْ كانَ دُونَهُنَّ فَمُهَلُّهُ مِنْ أهْلِهِ وكَذَاكَ حَتَّى أهْلُ مَكَّةَ يُهِلُّونَ مِنْهَا *

12-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Medîne ahâlîsi için Zu'l-Huleyfe'yi, Şâm ahâlîsi için Cuhfe'yi, Necd ahâlîsi için Karnu'l-Menâzil'i, Yemen ahâlîsi için Yalemlem'i mîkaat ta'yîn buyurdu. Bu yerler, isimleri söylenen memleketler ahâlîlerinin ve başka memleketler halkından olup da hacc ve umre yapmak isteyip, yolları bu mîkaatlara uğrayan kimselerin mîkaatlarıdırlar. Bu mîkaatların

---

Bu başlığın zâhiri, Buhârî'nin mîkaattan önce ihrâmlanmayı men' etme görüşünde olduğudur.

25 İbn Umer bu fıkrayı Peygamber'den bizzât kendi kulağı ile işitmediğini, bunu diğer sahâbîlerden öğrendiğini bildirmiş oluyor. Sahâbînin mürselinin de sahîh olduğu bilinen bir düstûrdur. Kaldı ki bu fıkra İbn Abbâs, Câbir, Âişe ve Hâris ibn Amr hadîslerinde Peygamber'in sözü olarak sâbit bir husûstur.

berisinde, yânî Mekke tarafındaki yerlerde bulunan bulundukları mekândır. Hattâ Mekke ahâlîsi Mekke'den ihrâma girerler [26].

١٠ ــ بابُ مُهَلِّ أهْلِ نَجْدٍ

10- NECD AHÂLÎSİNİN İHRÂM VE TELBİYE ETME YERİ BÂBI

١٣ ــ حدّثنا عَلِيٌّ قال حدّثنا سُفْيَانُ حَفِظْنَاهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ عنْ سالِمٍ عنْ أبِيهِ وَقَّتَ النبيُّ ﷺ * ح حدّثنا أحْمَدُ قال حدّثنا ابنُ وَهْبٍ قال أخبرنى يُونُسُ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ سالِمِ بنِ عَبْدِ اللهِ عنْ أبِيهِ رضى اللّهُ عنهُ . قال سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقولُ مُهَلُّ أهْلِ المَدِينَةِ ذُوالحُلَيْفَةِ وَمُهَلُّ أهْلِ الشَّامِ مَهْيَعَةُ وَهْىَ الجُحْفَةُ وَأهْلُ نَجْدٍ قَرْنٌ . قال ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما زَعَمُوا أنَّ النبيَّ صلى اللّهُ عليه وسلم قال وَلَمْ أسْمَعْهُ وَمُهَلُّ أهْلِ اليَمَنِ يَلَمْلَمُ *

13-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip dedi ki: Biz bu hadîsi ez-Zuhrî'den ezberledik; o da Sâlim'den; o da babası İbnu Umer'den belledi. İbnu Umer: Peygamber (S) mîkaatları ta'yîn etti... diyerek hadîsi rivâyet etmiştir.

Buhârî dedi ki: **H** Bize Ahmed ibn Îsâ tahdîs edip şöyle dedi: Bize İbnu Vehb tahdîs edip şöyle dedi: Bana Yûnus ibn Yezîd, İbn Şihâb'dan; o da Sâlim ibnu Abdillah'tan; o da babası Abdullah'tan haber verdi. Abdullah şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu: *"Medîne ahâlîsinin ihrâm ve telbiye etme yeri Zu'l-Huleyfe'dir. Şâm ahâlîsinin ihrâm ve telbiye etme yeri Mehyea'dır -ki o Cuhfe'dir-. Necd ahâlîsininki Karn'dır"* [27].

İbn Umer şöyle dedi: Sahâbîler: Peygamber(S)'in *"Yemen ahâlîsinin ihrâm ve telbiye etme yeri Yalemlem'dir"* buyurduğunu söylediler; ben bu fıkrayı kendi kulağımla işitmedim [28].

---

26 Bu hadîs, 10 rakamında, küçük bir sened ve lâfız farkıyle geçmiş, gerekli bilgiler de orada verilmişti.

27 Bu bâb ile bundan önceki ve bundan sonraki bâbların, İbn Umer ve İbn Abbâs hadîsleriyle berâber tekrâr edilmelerinin sebebi, bu hadîslerin alındığı şeyhlerin ve hadîs tarîklerinin değişikliği ile, bâzı metin farklılıklarıdır.

Hadîsin buradaki bâb başlığına uygunluğu *"Necd ahâlîsininki Karn'dır"* fıkrasıdır.

28 İbn Umer'in bu sözünün benzeri, 11 rakamlı hadîste de geçmiş ve gerekli açıklama oradaki hâşiyede verilmişti.

١١ـ باب مَهَلِّ مَنْ كانَ دُونَ المَوَاقِيتِ

11- İKAAMET YERLERİ MÎKAATLARIN BERİSİNDE (YÂNÎ VATANLARI MÎKAATLARLA MEKKE ARASINDA) OLAN KİMSELERİN İHRÂM VE TELBİYE ETME YERLERİ BÂBI

١٤ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا حَمَّادٌ عَنْ عَمْرٍو عَنْ طاوُسٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما أنَّ النبىَّ ﷺ وَقَّتَ لأَهْلِ المَدِينَةِ ذَا الحُلَيْفَةِ وَلأَهْلِ الشَّأمِ الجُحْفَةَ وَلأَهْلِ اليَمَنِ يَلَمْلَمَ وَلأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنًا فَهُنَّ لَهُنَّ وَلِمَنْ أتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أهْلِهِنَّ مِمَّنْ كانَ يُرِيدُ الحَجَّ وَالعُمْرَةَ فَمَنْ كَانَ دُونَهُنَّ فَمِنْ أهْلِهِ حَتَّى إنَّ أهْلَ مَكَّةَ يُهِلُّونَ مِنْهَا *

14-....... Bize Hammâd ibn Zeyd, Amr ibn Dînâr'dan; o da Tâvûs'tan; o da İbn Umer(R)'den tahdîs etti (ki, o şöyle demiştir): Peygamber (S) Medîne ahâlîsi için Zu'l-Huleyfe'yi, Şâm ahâlîsi için Cuhfe'yi, Yemen ahâlîsi için Yalemlem'i, Necd ahâlîsi için de Karn'ı mîkaat ta'yîn etti. Bu mîkaatlar hacc ve umre yapmak isteyen bu memleketler halklarının ve diğer memleketler halkından bu memleketler üzerine gelen kimselerin mîkaatlarıdır. Bu mîkaat yerlerinin berisinden (yânî mîkaatlarla Mekke arasındaki yerler halkından) olan kimsenin ihrâma girme yeri ise, kendi âilesinin bulunduğu çevredir. Hattâ şübhesiz Mekke ahâlîsi de Mekke'den ihrâm ve telbiye ederler [29].

١٢ـ باب مُهَلِّ أهْلِ اليَمَنِ

12- YEMEN AHÂLÎSİNİN İHRÂM VE TELBİYE EDECEK YERLERİ BÂBI

١٥ـ حدّثنا مُعَلَّى بنُ أسَدٍ قال حدّثنا وُهَيْبٌ عن عَبْدِ اللّهِ بنِ طَاوُسٍ

29 Hadîsin bâb başlığına delîlliği "Bu mîkaatların berisindeki yerler halkından olan kimsenin ihrâma girme yeri..." fıkrasından alınır. Daha evvelce de işâret etmiştik ki, bu mîkaatlarla Mekke arasındaki yerlerde ikaamet eden kimseler hacc için ihrâma bulundukları yerlerden girip telbiye ederler. Umre için ihrâm edecekleri vakit ise, kendilerine en yakın bulunan hılle kadar çıkıp, oradan ihrâm ve telbiye ederler. Önünde bir mîkaat bulunup, oradan ihrâma girmiş afâkîler bile Mekke'ye girip hacc veya haccla birlikte bir umre yaptıktan sonra, tekrar bir umre yapmak istediklerinde, yine en yakın hılle kadar gidip, oradan tekrâr ihrâm ve telbiye ederler. Ammâ böyle bir afâkî herhangi bir sebeble mîkaatlardan dışarı çıktığında tekrâr Mekke'ye dönerken önünde hangi mîkaat varsa o mîkaattan ihrâm ve telbiye eder.

عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ النبىَّ ﷺ وَقَّتَ لِأَهْلِ المَدِينَةِ ذَاالحُلَيْفَةِ وَلِأَهْلِ الشَّأْمِ الجُحْفَةَ وَلِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ المَنَازِلِ وَلِأَهْلِ اليَمَنِ يَلَمْلَمَ هُنَّ لِأَهْلِهِنَّ وَلِكُلِّ آتٍ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِمْ مِمَّنْ أَرَادَ الحَجَّ والعُمْرَةَ فَمَنْ كَانَ دُونَ ذٰلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ *

15-....... İbnu Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Medîne ahâlîsi için Zu'l-Huleyfe'yi; Şâm ahâlîsi için Cuhfe'yi; Necd ahâlîsi için Karne'l-Menâzil'i; Yemen ahâlîsi için Yalemlem'i mîkaat ta'yîn buyurdu. Bu mîkaatlar, hacc ve umre yapmak isteyen bu memleketler ahâlîleri ile, bunlardan başka memleketlerden olup da bu memleketler üzerine gelecek herkesin mîkaatlarıdır. Bunlardan başka, bu mîkaatlarla Mekke arasındaki memleketler halkı da haccı inşâ ettikleri o yerlerden (yânî bulundukları yerlerden) ihrâm ederler. Hattâ Mekke ahâlîsi de Mekke'den ihrâmlanırlar [30].

١٣ـ بابٌ ذَاتُ عِرْقٍ لِأَهْلِ العِرَاقِ

13- BÂB: ZÂTU IRK MEVKİİ IRÂK AHÂLÎSİ İÇİN MÎKAATTIR

١٦ـ حدّثنى عَلِىُّ بنُ مُسْلِمٍ قال حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ نُمَيْرٍ قال حدّثنا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما. قال لَمَّا فُتِحَ هٰذَانِ المِصْرَانِ أَتَوْا عُمَرَ فقالُوا يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ إنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ حَدَّ لِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنًا وَهْوَ جَوْرٌ عَنْ طَرِيقِنَا وَإِنَّا إِنْ أَرَدْنا قَرْنًا شَقَّ عَلَيْنَا قال فانْظُرُوا حَذْوَهَا مِنْ طَرِيقِكُمْ فَحَدَّلَهُمْ ذَاتَ عِرْقٍ *

16-....... İbn Umer (R) şöyle demiştir: Şu iki şehir, yânî Basra ile Kûfe şehirleri Umer zamânında feth edilip kurulunca, bu şehirler halkı Umer'e geldiler ve:

---

30 Hadîsin bâb başlığına delîl olan yeri "Peygamber Yemen ahâlîsi için Yalemlem'i mîkaat ta'yîn buyurdu" fıkrasıdır.

el-Esrem, Ahmed'den hikâye etti ki, Ahmed'e:

— Peygamber (S) mîkaatları hangi sene içinde ta'yîn etti? diye soruldu. Ahmed:

— Hacc yaptığı yılda, diye cevâb verdi.

İlim Kitâbı'nda İbn Umer'in "Bir kimse mescidde ayağa kalktı da:

— Yâ Rasûlallah, bizim nereden i'tibâren ihrâm edip yüksek sesle telbiye okumamızı emredersin?..." lâfzıyle olan hadîsi geçmişti *(Fethu'l-Bârî)*.

— Ey Mü'minlerin Emîri! Şübhesiz Rasûlullah (S) Necd ahâlîsi için Karn'ı mîkaat ta'yîn buyurmuştur. Hâlbuki burası bizim yolumuzdan sapadır. Eğer biz Karn'dan ihrâma girmek istersek bu bize meşakkatli oluyor, diye şikâyet arzettiler.

Umer bunlara:

— Öyleyse siz, Mekke'ye giden yolunuz üzerinden size sapa olmayan Karne'l-Menâzil'in hizâsında bulunan bir noktaya bakıp, orayı mîkaat edininiz, dedi.

Akabinde Irâklılar için Zâtu Irk mevkıini mîkaat ta'yîn etti [31].

١٤ـ بابٌ
14- BÂB [32]

١٧ ـ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما أنّ رسولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم أناخَ بِالبَطْحاءِ بِذِى الحُلَيْفَةِ فَصَلّى بِهَا وكانَ عَبْدُ اللّٰهِ بنُ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما يَفْعَلُ ذٰلِكَ *

17-....... Abdullah ibn Umer(R)'den (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (S) Zu'l-Huleyfe'deki vâdîde devesini çökertti. Sonra inip orada (iki rek'at) namâz kıldı. (İbn Umer'in râvîsi ve azâdlısı şöyle dedi:) Abdullah ibn Umer de burada bu namâzı kılardı [33].

---

31 Abdullah ibn Umer'in bu hadîsine göre Irâklılar'ın mîkaatı Peygamber tarafından ta'yîn ve tahsîs edilmiş değildir. Bu sebeble Irâklılar'ın mîkaadı bâzı âlimlerin tenkîdine uğramıştır. Fakat Tahâvî'nin Hz. Âişe'den gelen rivâyetinde Zâtu Irk'ın Iraklılar'a Peygamber tarafından mîkaat ta'yîn buyurulduğu açıkça bildirildiğinden, bu tenkîdler yerinde değildir.

Buranın Zâtu Irk diye isimlendirilmesi, burada ırk, yânî küçük bir dağ bulunmasından dolayıdır. Burası, ılgın ağacı bitiren çorak bir arâzîdir. Zâtu Irk'la Mekke arasında iki merhale ve kırkiki millik mesâfe vardır. Burası Necd ile Tihâme'yi ayıran hudûddur (İbn Hacer).

32 Asıllarda böyle unvânsız olarak sâdece "Bâb" şeklindedir. Bu, kendinden önceki bâbdan bir fasl menzilesindedir. İki bâb arasındaki münâsebet, gelecek hadîsin mîkaattan ihrâmlanmak istenildiği sırada iki rek'at namâz kılmanın müstehâblığına delâleti yönündendir. Bâzı şârihler buraya "Bathâ'da inmek ve Zu'l-Huleyfe'de namâz kılmak" şeklinde başlık koymuşlardır (İbn Hacer).

Ebu'l-Vakt nushasında -bâzı i'timâd edilen asıllarda gördüğün gibi- "Zu'l-Huleyfe'de namâz bâbı" şeklindedir (Kastallânî).

33 Peygamber'in bu iki rek'at namâzı burada Mekke'ye giderken mi, yoksa dönüşte mi kıldığı, bu rivâyette bildirilmemiştir. Bu namâzı Mekke'ye giderken kılmış olması, Buhârî'nin tertîbine göre, daha zâhir görünüyor.

Şârih Kastallânî: Bu iki rek'at namâz, Mekke'ye giderken kıldığı ihrâm namâzı yâhud iki rek'at seferî ikindi namâzı veyâhud da Mekke'den dönüşte kıldığı namâzdır, demiştir.

١٥ــ باب خُرُوجِ النبيِّ ﷺ عَلَى طَرِيقِ الشَّجَرَةِ

15- PEYGAMBER(S)'İN -MEKKE'YE GİDİŞTE, MEDÎNE'NİN- ŞECERE YOLU ÜZERİNDEN ÇIKMASI BÂBI

١٨ــ حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ قال حدّثنا أَنَسُ بنُ عِيَاضٍ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنُ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ كانَ يَخْرُجُ مِنْ طَرِيقِ الشَّجَرَةِ وَيَدْخُلُ مِنْ طَرِيقِ المُعَرَّسِ وَأنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كانَ إِذَا خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ يُصَلِّى فِي مَسْجِدِ الشَّجَرَةِ وَإِذَا رَجَعَ صَلَّى بِذِى الحُلَيْفَةِ بِبَطْنِ الوَادِى وَباتَ حَتَّى يُصْبِحَ *

18-....... Abdullah ibnu Umer(R)'den (o, şöyle demiştir): Rasûlullah (Medîne'den çıkarken Zu'l-Huleyfe Mescidi yanındaki) Şecere yolunu izleyerek çıkar idi. Medîne'ye de (Zu'l-Huleyfe Mescidi'nden daha aşağıda ve Medîne'ye daha yakın bulunan) Muarres yoluyla girer idi. Ve yine Rasûlullah (S) Mekke'ye giderken Şecere Mescidi'nde namâz kılardı. Mekke'den dönüşünde de Vâdî'nin ortasındaki Zu'l-Huleyfe'de namâz kılardı ve sabâha kadar burada gecelemek âdeti idi [34].

١٦ــ باب قَوْلِ النبيِّ ﷺ العَقِيقُ وَادٍ مُبَارَكٌ

16- PEYGAMBER(S)'İN *"el-Akîk, mübârek bir vâdîdir"* KAVLİ BÂBI

١٩ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ قال حدّثنا الوَلِيدُ وَبِشْرُ بنُ بَكْرٍ التِّنِّيسِيُّ قالاَ حدّثنا الأَوْزَاعِيُّ قال حدّثنى يَحْيَ قال حدّثنى عِكْرِمَةُ أَنَّهُ سَمِعَ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما يَقُولُ إِنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهُ يَقُولُ سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ بِوَادِى العَقِيقِ يَقُولُ أَتَانِى اللَّيْلَةَ آتٍ مِنْ رَبِّى فقالَ صَلِّ فى هٰذَا الوَادِى المُبَارَكِ وَقُلْ عُمْرَةً فِى حَجَّةٍ *

---

34 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu "Rasûlullah Şecere yolundan çıkar idi" fıkrasıdır.

Rasûlullah'ın Zu'l-Huleyfe'de geceleyip, sabâhleyin Medîne'ye hareket etmesi, şehre gündüz girmek içindir.

19-....... Bize el-Evzâî tahdîs edip şöyle dedi: Bana Yahyâ (ibn Ebî Kesîr) tahdîs edip şöyle dedi: Bana İkrime tahdîs etti ki, o İbn Abbâs'tan şöyle derken işitmiştir: İbn Abbâs da Umer (R) şöyle derken işitmiştir: Ben el-Akîk vâdîsinde Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Bana bu gece Rabb'im tarafından bir gelici* (yânî Cibrîl) *geldi de: Bu mübârek vâdîde namâz kıl ve 'Hacc içinde umreye niyet ettim' de! dedi"*[35].

٢٠ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي بَكْرٍ قال حدّثنا فُضَيْلُ بنُ سُلَيْمَانَ قالَ
حدّثنا مُوسَى بنُ عُقْبَةَ قال حدّثني سالِمُ بنُ عَبْدِ اللّهِ عنْ أَبِيهِ رضي اللّهُ عنهُ
عنِ النبيِّ ﷺ أَنَّهُ رُؤِّيَ وَهْوَ فِي مُعَرَّسٍ بِذِي الحُلَيْفَةِ بِبَطْنِ الوَادِي قِيلَ لَهُ
إِنَّكَ بِبَطْحَاءَ مُبَارَكَةٍ وقَدْ أناخَ بِنَا سَالِمٌ يَتَوَخَّى بِالْمُنَاخِ الَّذِي كانَ عَبْدُ اللّهِ
يُنِيخُ يَتَحَرَّى مُعَرَّسَ رسولِ اللّهِ ﷺ وَهْوَ أَسْفَلُ مِنَ المَسْجِدِ الَّذِى بِبَطْنِ
الوَادِي بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ الطَّرِيقِ وَسَطٌ مِنْ ذٰلِكَ *

35 Akîk vâdîsi, Bakî'a yakın bir vâdîdir ki, Medîne ile bu vâdî arasında dört mil kadar bir mesâfe vardır (Kastallânî).

Cibrîl'in edâ edilmesini tavsiye ettiği bu namâzın, ihrâm namâzı olduğu açıktır (Kirmânî).

"Hacc içinde umre" ta'bîri, hacc ile umreyi bir ihrâmda cem' etmek demek olan Kırân Haccı'nı ifâde eder. Binâenaleyh Peygamber Vedâ Haccı'nda Kaarin idi ve bu, vahyin gereği idi. Buna göre Kırân Haccı, İfrâd Haccı'ndan ve Temettu' Haccı'ndan daha fazîletli oluyor. Haccın bu üç nev'i bu kitâbda çok geçeceği için, bunları kısaca ta'rîf edelim:

İfrâd Haccı: Umresiz, yalnız haccdır. Yalnız hacc yapana *Mufrid* denir. Haccın diğer iki nev'inde, hacc ile umre cem' edilir.

Temettu' Haccı: Hacc ile umreyi ayrı ayrı ihrâmlarda edâ etmektir. Şöyle ki, hacı mîkaatta ihrâma girdiği sırada, ihrâm namâzından sonra "Yâ Allah! Ben umre yapmak istiyorum. Bana bunu kolaylaştır ve kabûl eyle" der ki, bu, yalnız umreye niyettir. Sonra telbiye eder. Mekke'ye girdiğinde Ka'be'yi tavâf, Şafâ ile Merve arasında sa'y edip tıraş olur. Umresi bu sûretle edâ edilmiş olur. Artık hacı ihrâmdan çıkıp, mu'tâd olan elbisesini giyer, Mekke'de kalır. İhrâm hâlinde koku sürünmek ve eşi yanında ise onunla cinsî münâsebette bulunmak gibi harâm olan şeyler halâl olur. Nihâyet Zu'l-hicce'nin sekizinci terviye günü, yeniden hacc için ihrâma girip, sırasıyle bütün hacc menseklerini yerine getirerek haccı da îfâ eder...

Kırân Haccı: Umre ile haccı bir ihrâmda cem' etmektir. Umre ile haccın ikisine birden niyet ettiği için, Mekke'ye gelip tavâf ve sa'y ettikten sonra mutemetti' gibi ihrâmdan çıkamaz. Bütün hacc menseklerini îfâ edinceye kadar ihrâm hâli devâm eder.

Bir de *Hedy = Kurbânlık* sevki vardır ki, bu nâdiren yapılır. Böyle boynuna kılâde ve nişâne takılarak kurbân sevkeden hacı da mîkaattan, haccın sonuna kadar mutemetti' olsa bile ihrâmdan çıkamaz.

20-....... Bize Mûsâ ibnu Ukbe tahdîs edip şöyle dedi: Bana Sâlim ibnu Abdillah, babası Abdullah ibnu Umer'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) -Vedâ Haccı'nda- Akîk Vâdîsi'nin ortasındaki Zu'l-Huleyfe'de gecelemek üzere devesinden indiği görüldü. (Sahâbîler tarafından) kendisine: "Sen mübârek Bathâ'da (yânî vâdîde) bulunuyorsun", denildi. Hadîsin üçüncü râvîsi olan Mûsâ ibn Ukbe şöyle dedi: Bir hacc seferinde Sâlim ibn Abdillah, babası Abdullah ibn Umer'in vaktiyle devesini çökertir olduğu yeri araştırarak, bizi oraya indirdi ki, Abdullah ibn Umer'in "Rasûlullah Vedâ Haccı'na giderken, bu vâdîde devesinden inip gecelediği yerdir" diye araştırarak, buraya gelip indiğini Sâlim görmüştür. Burası vâdînin içindeki mescidin alt tarafında idi. Vâdî ile yol arasında tam ortalama bir mevki' idi [36].

١٧ ــ بابُ غَسْلِ الخَلُوقِ ثَلاَثَ مَراتٍ مِنَ الثِّيابِ

17- (HACC ESNÂSINDA) ELBİSEDEN GÜZEL KOKUNUN ÜÇ KERRE YIKANMASI BÂBI

٢١ ــ قال أبوا عاصِمٍ أخبرنا ابنُ جُرَيْجٍ أخبرني عَطَاءٌ أنَّ صَفْوَانَ بن يَعْلَى أخْبَرَهُ أنَّ يَعْلَى قال لِعُمَرَ رضى اللَّهُ عنهُ أرِنِى النبىَّ ﷺ حِينَ يُوحَى إلَيْهِ قال فَبَيْنَما النبىُّ ﷺ بالجِعْرَانَةِ وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنْ أصْحَابِهِ جاءَهُ رَجُلٌ فقالَ يا رسولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِى رَجُلٍ أحْرَمَ بِعُمْرَةٍ وَهْوَ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَسَكَتَ النبىُّ ﷺ ساعَةً فَجاءَهُ الوَحْىُ فأشارَ عُمَرُ رضى اللَّهُ عنهُ إلَى يَعْلَى فَجاءَ يَعْلَى وَعَلَى رَسولِ اللَّهِ ﷺ ثَوبٌ قَدْ أُظِلَّ بِهِ فأدْخَلَ رَأْسَهُ فاذَا رَسولُ اللَّهِ ﷺ مُحْمَرُّ الوَجْهِ وَهْوَ يَغِطُّ ثُمَّ سُرِّىَ عَنْهُ فقال أيْنَ الَّذِى سَألَ عنِ العُمْرَةِ فأتِىَ بِرَجُلٍ فقال اغْسِلِ الطِّيبَ الَّذِي بِكَ ثَلاثَ مَرَّاتٍ وَانْزِعْ عَنْكَ الجُبَّةَ وَاصْنَعْ فِى عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِى حَجَّتِكَ قُلْتُ لِعَطَاءٍ أرادَ الإنْقَاءَ حِينَ أمَرَهُ أنْ يَغْسِلَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ قال نَعَمْ.

21-...... Bize İbnu Cureyc haber verip şöyle demiştir: Bana Atâ ibn Ebî Rebâh haber verdi. Atâ'ya da Ya'lâ'nın oğlu Safvân şöyle haber vermiştir: Ya'lâ ibn Umeyye, Umer ibn Hattâb'a: Peygamber'e

36 "Akîk adıyla anılan on yer vardır. Bunlar içinde meşhûr olan ve Arab şiirlerinde kendisinden çok bahsedilen Akîk, Medîne Akîki'dir. Bu Medîne'ye dört mil uzaklıktadır" (Yâkût el-Hamavî).

vahy edilirken, Peygamber'i bana göster, demişti. Ya'lâ ibn Umeyye dedi ki: Peygamber el-Cı'râne'de bulundu sırada, yanında sahâbîlerinden bir topluluk da varken, yanına bir adam çıkageldi ve:

— Yâ Rasûlallah! Güzel koku sürünmüş olarak umre için ihrâma giren bir kimse hakkında nasıl re'y edersin (yânî ne buyurursun)? diye sordu.

Peygamber (S) bir müddet sustu. Akabinde kendisine vahy geldi. Umer hemen Ya'lâ'ya işâret etti. Ya'lâ da geldi. O sırada Rasûlullah'ın üzerinde bir örtü vardı, bu örtü O'na gölgelik yapılmıştı. Ya'lâ başını bu örtünün içine soktu. Ve Rasûlullah'ı (vahyin şiddetli ağırlığından) yüzü kızarmış bir hâlde gördü. Rasûlullah, uyuyan kimsenin gidip gelen nefesi gibi hırıltıyle nefes alıp veriyordu. Sonra Rasûlullah'tan bu hâl (yavaş yavaş) sıyrıldı. Akabinde:

— *"Umreden sormuş olan kimse nerede?"* buyurdu.

Bunun üzerine yanına birisi getirildi. Rasûlullah ona:

— *"Bedenine ve elbisene bulaşan kokuyu üç kerre yıka, üzerindeki cübbeyi de çıkar,* (bu ihrâmı giy de) *haccında yapacağın işler gibi, umrende de yap!"* buyurdu [37].

İbn Cureyc dedi ki: Ben Atâ'ya, Peygamber bu adama üç defa yıkamasını emrettiği zamân, temizlemeyi pâklamayı mı kasdetmiştir? diye sordum. Atâ da bana: Evet, diye cevâb verdi [38].

١٨ـ باب الطِّيبِ عِنْدَ الإِحْرَامِ وَما يَلْبَسُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْرِمَ وَيَتَرَجَّلُ وَيَدَّهِنُ. وقال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما يَشَمُّ المُحْرِمُ الرَّيْحَانَ وَيَنْظُرُ

37 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu *"Kendindeki kokuyu üç kerre yıka!"* kavlindedir. Metindeki halûk, zağferân karıştırılmış boyalı güzel bir kokudur; Arablar'a mahsûstur.

Bu vak'a İbn Hazm ve başkalarının beyânına göre Hicret'in sekizinci yılında Huneyn gazâsından dönülüp ganîmet malları taksîm edildiği zamân olmuştur. Huneyn ile Cı'râne, birbirine yakın mesâfededir.

Onuncu yılda yapılan Vedâ Haccı'nda ise Âişe annemizin, Peygamber'in bizzât ihrâmı için koku sürdüğünü, bundan sonra gelecek hadîste göreceğiz.

Muhtemil ki, bu soran zât, ihrâma nasıl girileceğini bilmiyordu. İhrâm ile berâber eski ve kirli elbiselerini de giymişti. Bu boyalı koku bedenine ve elbiselerine sinmişti. Zâten hadîs metnindeki "Mutedammıhun" lâfzı, böyle "boyalı kokuya bulanmış" ma'nâsınadır.

Rasûlullah, ona ihrâma girmesini öğretmiş oluyor. Peygamber'in ona *"Haccında yapacağın fiiller gibi umren içinde de yap"* buyurmasından, o zâtın daha evvelden hacc fiillerini bildiği ve fakat umreyi bilmediği anlaşılır.

38 Atâ'nın İbn Cureyc'e verdiği bu cevâb da, Peygamber'in o zâta boyalı ve kirli elbiselerini ve bedenini temizletmek ve pampâk eylemek kasdetmiş olduğu görüşüne kuvvet kazandırıyor.

فِي الْمِرْآةِ وَيَتَدَاوَي بِمَا يَأْكُلُ الزَّيْتِ وَالسَّمْنِ. وقال عَطَاءٌ يَتَخَتَّمُ وَيَلْبَسُ الْهِمْيَانَ وَطَافَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عنهما وَهُوَ مخرِمٌ وَقَدْ حَزَمَ عَلَى بَطْنِهِ بِثَوْبٍ وَلَمْ تَرَ عائِشَةُ رضى اللّٰهُ عنها بالتُّبَّانِ بأسًا لِلَّذِينَ يَرْحَلُونَ هَوْدَجَهَا

18- İHRÂMA GİRME SIRASINDA KOKU SÜRMEK, ŞAHSIN İHRÂMA GİRMEK İSTEDİĞİNDE GİYEBİLECEĞİ ŞEY,İHRÂMLININ TARANACAĞI VE KENDİNE YAĞ SÜREBİLECEĞİ BÂBI [39]

İbn Abbâs: İhrâmlı kişi güzel kokulu bitkiyi koklar, aynaya bakar, yiyeceği zeytin yağı ve hayvânî yağ ile tedâvî olabilir, demiştir [40].

Atâ ibn Ebî Rebâh da:

İhrâmlı kişi yüzük takınır; uçkur, kuşak ve içine para ve sâire konulan dağarcık kuşanabilir, demiştir [41].

Ve İbnu Umer, ihrâmlı iken, karnı üzerine bir bezi sağlamca bağlamış olduğu hâlde tavâf etmiştir [42].

Âişe (R) de, hevdecini bağlayıp hazırlayan kimseler için kaba avreti örtecek çok kısa iç donu giymelerinde bir mahzûr görmemiştir [43].

---

39 Buhârî bu başlıkla, bundan önce geçen hadîsteki güzel kokuyu yıkama emrinin elbiseye nisbetle olduğunu beyân etmek istemiştir. Çünkü ihrâmlı, boya sürülmüş birşey giyemez. Nitekim bu husûs biraz sonra gelecektir.

Kokuya gelince, onun bedende devâm etmesi men' olunmaz. Buhârî, koku fıkrasına taranma, yağlanma gibi şeylerin de dâhil olduğunu ifâde etmiştir (İbn Hacer).

40 İbn Abbâs'ın bu sözünü Saîd ibn Mansûr ile İbn Ebî Şeybe senediyle rivâyet etmişlerdir.

er-Reyhân: Râ'nın fethiyle fesleğen ta'bîr olunan güzel kokulu bitkiye denir. Bir kavle göre mutlaka güzel kokulu olan bitkiye yâhud uçlarına yâhud yapraklarına denir ki, koku yeridir... *(Kaamûs-Ter.).*

41 Atâ'nın bu sözünü İbn Ebî Şeybe senediyle rivâyet etmiştir.

el-Himyân, hâ'nın kesriyle uçkura ve kuşağa denir, ve dağarcığa denir ki, içine zâd ve zâde koyup bele kuşanırlar *(Kaamûs Ter.).*

42 İbn Umer'in bu fiilini, Saîd ibn Mansûr senediyle rivâyet etmiştir.

43 Âişe'nin bu re'yini de Saîd ibn Mansûr senediyle rivâyet etmiştir. Bu rivâyette Âişe, berâberinde kendisine hizmet eden oğlanları olduğu hâlde hacc etmiş, oğlanlar hevdecini bağlarlarken bedenlerinden bâzı yerleri meydana çıkmış, bunun üzerine onlara ihrâmlı oldukları hâlde kısa iç donları giymelerini emretmiş, onlar da kısa iç donları giymişlerdir. Bu Âişe'nin ictihâdıdır. Cumhûr ise kısası ile uzununu arasını ayırmayıp, ihrâmlıyı don giymekten men' etmişlerdir (Kastallânî).

et-Tubbân, rummân vezninde galîz avret yerini örtecek küçük iç dona denir. *(Kaamûs Ter.).*

٢٢ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ مَنْصُورٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ قال كانَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما يَدَّهِنُ بالزَّيْتِ فَذَكَرْتُهُ لإبْرَاهِيمَ قال ما تَصْنَعُ بِقَوْلِهِ حدّثنى الأَسْوَدُ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ كأنّى أَنْظُرُ إلَى وَبِيصِ الطِّيبِ فِى مَفَارِقِ رسولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ *

22-....... Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: İbn Umer (R) ihrâma girme sırasında zeytin yağı ile yağlanırdı. Mansûr dedi ki: Ben İbn Umer'in ihrâm sırasında koku sürmekten çekinmesini İbrâhîm en-Nahaî'ye söyledim. O bana şöyle dedi: Sen İbn Umer'in sözüyle ne yapıyorsun! (Çünkü Rasûlullah'ın İbn Umer'inkine muhâlif olan fiili sâbit olmuştur. Şöyle ki:) Bana el-Esved tahdîs etti. Âişe (R): Rasûlullah (S) ihrâmlı iken, başının ayrım yerlerindeki kokunun parıldaması, sanki hâlâ gözümün önündedir, demiştir [44].

٢٣ ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ابنِ القَاسِمِ عنْ أَبِيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنهَا زَوْجِ النبىِّ ﷺ قالَتْ كُنْتُ أُطَيِّبُ رسولَ اللّهِ ﷺ لإحْرَامِهِ حِينَ يُحْرِمُ وَلِحِلِّهِ قَبْلَ أنْ يَطُوفَ بالبَيْتِ *

23-....... Kaasım ibn Muhammed'den: Peygamber'in zevcesi Âişe'den haber verdi. Âişe (R): Ben Rasûlullah(S)'ı ihrâma girerken, ihrâmı için, bir de ihrâmı çıkarıp hılle girdiği için Ka'be'yi tavâf etmesinden önce güzel koku ile kokulandırır idim, demiştir [45].

١٩ ـ بابُ مَنْ أَهَلَّ مُلَبِّدًا

19- SAÇLARINI YAPIŞKAN BİR ŞEYLE BİR YERE TOPLAMIŞ OLARAK TELBİYE EDEN KİMSE BÂBI

---

44 Hadîsin başlığa uygunluğu, bu kokunun parıldaması, Peygamber'in ihrâma girerken sürdüğü kokudan ileri gelmesi yönündendir. Bu da yalnız kokunun devâmına değil, koku maddesinin aynının varlığına da delâlet eder. Aişe "Bakıyor gibiyim" sözüyle, bunun muhakkak olduğuna, kat'îliğine işâret etmiştir.

45 Mü'minler anasının bu sözü, ihrâma girerken koku sürünmeyi câiz görmeyen İbn Umer'in sözüne cevâbdır...

Bu hadîslerden ihrâma girerken güzel kokular sürünmek müstehâb olduğu, ve o kokuların ihrâmdan sonra pâyidâr olmasında bir be's olmadığı istidlâl olunmaktadır. Nitekim imâmlardan Sevrî, Şâfiî, Ahmed ibn Hanbel, Dâvûd Zâhirî ve diğerleri; sahâbîlerden de Sa'd ibn Ebî Vakkaas, İbn Abbâs, İbnu'z-Zubeyr, Muâviye, Âişe, Ümmü Habîbe hazretleri ile birçok tâbiîler, fakîhler ve hadîsciler toplulukları bu ictihâddadırlar.

İmâmlardan Zuhrî, Mâlik, Muhammed ibnu'l-Hasen ile birçok sahâbîler ve tâbiîler ise bunu câiz görmezler.

٢٤ــ حدّثنا أصْبَغُ قال أخبرنا ابنُ وَهْبٍ عنْ يُونُسَ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ سالِمٍ عَنْ أبيهِ رضى اللّهُ عنهُ . قال سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يُهِلُّ مُلَبِّدًا *

24-....... İbnu Umer (R): Ben Rasûlullah(S)'ı, başının saçlarını (zamklı bir madde ile) toplamış olduğu hâlde, yüksek sesle telbiye ederken gördüm, demiştir [46].

٢٠ــ بابُ الإهْلالِ عِنْدَ مَسْجِدِ ذِى الحُلَيْفَةِ

20- ZU'L-HULEYFE MESCİDİ YANINDA YÜKSEK SESLE TELBİYE ETMEK BÂBI

٢٥ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللّهِ قال حدّثنا سُفْيَانُ قال حدّثنا مُوسَى بنُ عُقْبَةَ قال سَمِعْتُ سالِمَ بنَ عَبْدِ اللّهِ قال سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما ح و حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مالِكٍ عَنْ مُوسَى بنِ عُقْبَةَ عنْ سَالِمِ بنِ عَبْدِ اللّهِ أنّهُ سَمِعَ أباهُ يَقولُ ما أهَلَّ رسولُ اللّهِ ﷺ إلاَّ مِنْ عِنْدِ المَسْجِدِ يَعْنِى مَسْجِدَ ذِى الحُلَيْفَةِ *

25-....... Bize Mûsâ ibn Ukbe tahdîs edip şöyle dedi: Ben Abdullah'ın oğlu Sâlim'den işittim, şöyle dedi: Ben İbn Umer'den işittim. (Buhârî dedi ki:) H ve yine bize Abdullah ibnu Mesleme, Mâlik'ten; o da Mûsâ ibnu Ukbe'den; o da Abdullah'ın oğlu Sâlim'den tahdîs etti ki, Sâlim, babası Abdullah'tan şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S), Mescid'in yanından başka bir yerde telbiye etmedi, yânî ancak Zu'l-Huleyfe Mescidi'nde telbiye etti [47].

46 *et-Telbîd,* başın saçlarını yapışkan bir madde ile birbirine toplayıp tutturmaktır. Telbîdin fâidesi, ihrâmda saçların dağılmaması ve eziyet verici haşerelerden korunmaktır. Bundan ihrâm sırasında saçları böyle toplamanın müstehâb olduğu hükmü alınmıştır. Şâfiî bunun müstehâblığına hükmetmiştir.

47 İbn Umer'in bu rivâyetiyle, bundan iki bâb sonra gelecek İbn Abbâs hadîsi arasındaki zıdlaşmayı gideren ve bundaki darlığı kaldıran bir hadîs şudur: Ebû Dâvûd ile Hâkim, Saîd ibn Cubeyr tarîkıyle İbn Abbâs'tan rivâyet ettiler. Saîd ibn Cubeyr dedi ki: Ben İbn Abbâs'a:

— Rasûlullah'ın telbiyesi hakkında, Rasûlullah'ın sahâbîleri arasındaki ihtilâftan dolayı hayret ettim, dedim.

İbn Abbâs şöyle cevâb verdi:

— Rasûlullah Zu'l-Huleyfe Mescidi'nde iki rek'at namâz kıldı ve namâzdan ayrılınca telbiye etti. Bunu bir kısım sahâbî işitti ve belledi. Sonra devesine bindi, deve doğruluncaya kadar telbiye etti. Bunu da evvelki telbiyeyi duyma-

٢١ـ باب مالاَ يَلْبَسُ المُحْرِمُ مِنَ الثِّيابِ

21- İHRÂMA GİREN KİMSENİN GİYMEYECEĞİ ELBİSELER BÂBI

٢٦ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قال أَخْبَرَنا مالِكٌ عنْ نَافِعٍ عن عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ رَجُلاً قالَ يَا رسولَ اللَّهِ ما يَلْبَسُ المُحْرِمُ مِنَ الثِّيابِ قال رسولُ اللَّهِ ﷺ لاَ يَلْبَسُ القُمُصَ وَلاَ العَمَائِمَ وَلاَ السَّرَاوِيلاَتِ وَلاَ البَرَانِسَ وَلاَ الخِفَافَ إلاَّ أحَدٌ لاَ يَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا أسْفَلَ مِنَ الكَعْبَيْنِ وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ أوْ وَرْسٌ *

26-....... Bize Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer(R)'den haber verdi (o, şöyle demiştir): Bir kimse:

— Yâ Rasûlallah! İhrâma giren kimse, elbiselerden ne giyer? diye sordu.

Rasûlullah (S) buyurdu ki:

— "*Gömlekler, başlıklar, şalvarlar* (yânî donlar), *bornuslar, mestler giymez. Ancak iki edik bulamayan kimse mest giysin ve onları da topuklarından aşağısına kadar kessin. Siz ihrâmlılar bir de zağferân yâhud vers ile boyanmış bir kumaş giymeyiniz*" [48].

٢٢ـ باب الرُّكُوبِ وَالاِرْتِدَافِ فِي الحَجِّ

22- HACC YOLUNDA BİR BİNEĞE BİNMEK VE BİNEĞİN ARKA TARAFINA DA BİR BAŞKASINI BİNDİRMEK BÂBI

٢٧ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا وَهْبُ بنُ جَرِيرٍ قال حدّثنا أَبِى عنْ يُونُسَ الأَيْلِيِّ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ أُسامَةَ رضى اللَّهُ عنهُ كانَ رِدْفَ النبىِّ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ

---

yan bir takım kimseler işitip bellediler. Sonra Beydâ'nın yüksek mevkiine geldiğinde yine telbiye etti; bunu da iki evvelkileri duymayanlar işitip bellediler. Sonra herkes kendi işitip bellediğini rivâyet etmiştir. Allah İbn Umer'e hayırlar versin! Onun rivâyet ettiği telbiye, ihrâm namâzını ta'kîb eden telbiyedir. Hâlbuki Rasûlullah'ın bundan sonra ikinci ve üçüncü tehlîl ve telbiyeleri vardır. Bunun için şehirlerin fakîhleri, bu tehlîl ve telbiyelerin hepsinin cevâzında ittifâk etmişlerdir. İhtilâfları yalnız efdallık husûsundadır" (Özetle *Fethu'l-Bârî, Umdetu'l-Kaarî, İrşâdu's-Sârî*).

48 Bu hadîs İlim Kitâbı'nın sonunda da geçmişti. Burada bâb başlığına delâleti meydandadır.

إِلَى الْمُزْدَلِفَةِ ثُمَّ أَرْدَفَ الفَضْلَ مِنَ الْمُزْدَلِفَةِ إِلَى مِنًى قال فَكِلاَهُمَا قال لَمْ يَزَلِ النبيُّ ﷺ يُلَبِّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ العَقَبَةِ *

27-....... İbn Abbâs(R)'tan (O şöyle demiştir): Usâme, Arafât'tan Müzdelife'ye kadar Peygamber'in redîfi (yânî bineğinin arka tarafına binen kişi) idi. Sonra Peygamber Müzdelife'den Minâ'ya gelinceye kadar da Abbâs'ın oğlu Fadl'ı, kendi binitinin arkasına bindirdi. Bunların her ikisi de: Peygamber (S), Akabe cemresini taşlayıncaya kadar telbiye etmekten ayrılmadı, demişlerdir [49].

٢٣ـ بابُ ما يَلْبَسُ المُحْرِمُ مِنَ الثِّيَابِ وَالأَرْدِيَةِ وَالأُزُرِ وَلَبِسَتْ عَائِشَةُ رضى اللّهُ عنها الثِّيَابَ المُعَصْفَرَةَ وَهْىَ مُحْرِمَةٌ وقالَتْ لاَ تَلَثَّمْ وَلاَ تَتَبَرْقَعْ وَلاَ تَلْبَسْ ثَوْبًا بِوَرْسٍ وَلاَ زَعْفَرَانٍ. وقال جابِرٌ لاَ أَرَى المُعَصْفَرَ طِيبًا وَلَمْ تَرَ عَائِشَةُ بأْسًا بِالحُلِيِّ وَالثَّوْبِ ا لأَسْوَدِ والمُوَرَّدِ والخُفِّ لِلْمَرْأَةِ. وقال إِبْرَاهِيمُ لاَبَأْسَ أَنْ يُبْدِلَ ثِيَابَهُ*

23- İHRÂMA GİREN KİMSENİN ELBİSELER, RIDÂLAR VE İZÂRLAR NEV'İNDEN GİYEBİLECEĞİ ŞEYLER BÂBI [50]

Ve Âişe (R) ihrâmlı olduğu hâlde sarı boya ile boyanmış elbiseler giymiştir [51].
Ve yine Âişe, muhâtabı olan ihrâmlı kadına: Ağzına yaşmak tutunma, vers (yânî alâçehrî veyâ Yemen

---

49 Bu hadîsten binekli hacc etmenin fazîleti anlaşılmıştır. Bundan, Akabe cemresini taşlayıncaya kadar telbiye okumaya devâm etmek hükmü de alınmıştır.
Peygamber çok mühim bulduğu seferlerde sahâbîlerin zekî, hâfızâsı kuvvetli gençlerini devesinin arkasına bindirirdi. Tâ ki o genç, cereyân edecek hâdiseleri ve onlar hakkında Peygamber'in sözlerini ve fiillerini iyice bellesin, sonra ümmete nakletsin. İşte Vedâ Haccı'nda da Peygamber hacc menseklerini ümmete iyice öğretmek istediği için yanından redîf eksik etmiyordu. Bundan dolayı hakîkaten hacc menseklerine dâir hadîsler pek çoktur ve rivâyet yolları da boldur.

50 Buhârî, bundan önceki bâbda ihrâmlının giyemiyeceği şeyleri beyân edince, burada ihrâmlının giyebileceği şeyleri beyân etmeye başlamıştır. *Sıyâb, sevb*'in cem'-idir. Sevb, kumaş, elbise ma'nâsınadır. *Erdiye, ridâ*'nın cem'idir. Ridâ, vucûdun üst yarısını örten bezdir. *Uzr* veyâ *uzur, izâr*'ın cem'idir. İzâr ise, vucûdun alt yarısını örten bez ve kumaştır *(Umdetu'l-Kaarî)*.

51 Âişe'nin bu fiilini Saîd ibn Mansûr, senediyle rivâyet etmiştir.. *el-Usfur*, sarı boya yapmakta kullanılan bir bitkidir. Türkçe'de tahrîf ile *aspûr* ve tohumuna aspûr tohumu denir...

zağferânı denilen bitki) ile ve zağferân ile boyanmış elbise giyme, demiştir [52].
Câbir ibn Abdillah da: Usfurla (yânî sarı boya ile) boyanmış şeyi, kokulandırılmış görmem, demiştir [53].
Ve Âişe, ihrâmlı kadın için zînet takmada, siyâh elbisede, gül rengi boya ile boyanmış elbisede ve ayakkabı giymede bir mahzûr görmemiştir [54].
İbrâhîm en-Nahaî de: İhrâmlının, giymekte olduğu elbisesini değiştirmesinde bir mahzûr yoktur, demiştir [55].

٢٨ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِى بَكْرٍ المُقَدَّمِيُّ قال حدّثنا فُضَيْلُ بنُ سُلَيْمَانَ قال حدّثنى مُوسٰى بنُ عُقْبَةَ قال أخبرنى كُرَيْبٌ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عَنْهُمَا قال انْطَلَقَ النبىُّ ﷺ مِنَ المَدِينَةِ بَعْدَ ما تَرَجَّلَ وَادَّهَنَ وَلَبِسَ إِزَارَهُ وَرِدَاءَهُ هُوَ وَأَصْحَابُهُ فَلَمْ يَنْهَ عنْ شَيْءٍ مِنَ الأَرْدِيَةِ وَالأُزُرِ تُلْبَسُ إلاَّ المُزَعْفَرَةَ الَّتِى تَرْدَعُ عَلَى الجِلْدِ فأَصْبَحَ بِذِى الحُلَيْفَةِ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ حَتَّى اسْتَوَى عَلَى البَيْدَاءِ أَهَلَّ هُوَ وأَصْحَابُهُ وَقَلَّدَ بَدَنَتَهُ وَذٰلِكَ لِخَمْسٍ بَقِينَ مِنْ ذِى القَعْدَةِ فَقَدِمَ مَكَّةَ لِأَرْبَعِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِى الحَجَّةِ فَطَافَ بِالبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالمَرْوَةِ وَلَمْ يَحِلَّ مِنْ أَجْلِ بُدْنِهِ لأَنَّهُ قَلَّدَهَا ثُمَّ نَزَلَ بأَعْلَى مَكَّةَ عِنْدَ الحَجُونِ وَهُوَ مُهِلٌّ بِالحَجِّ وَلَمْ يَقْرَبِ الكَعْبَةَ بَعْدَ طَوَافِهِ بِهَا حَتَّى رَجَعَ مِنْ عَرَفَةَ وَ أَمَرَ

---

52 Âişe'nin bu sözlerini Beyhakî, senediyle rivâyet etmiştir. *el-Lisâm,* kitâb vezninde, kadınların ağızlarına tutundukları örtüye denir ki, yaşmak ta'bîr olunur. *et-Telessüm,* tefa'ul vezninde, kadın yaşmaklanmak ma'nâsınadır.

el-Burku', el-Burka', el-Burkû': Kadınların yüzlerine tutundukları peçeye denir... *Teberku',* peçelenmek ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

el-Vers: Vâv'ın fethi ve râ'nın sükûnu ile simsim tarzında bir nebât adıdır; Yemen ülkesine mahsûstur. Bir defa ekildikte yirmi seneye dek çiçek ve meyve vererek kalır... Ve onunla boyanmış libâs giymek cimâyı kuvvetlendirir. Ve bâzen dağ servisi ve dedikleri nebâtta ve sâir eşcârda dahî hâsıl olur. Husûsan Habeş ülkesinde dahî olur, lâkin ekilmiş olanda alçaktır. Bu nebât, Türkçe'de alaçehre ve Yemen zağferânı dedikleridir ki, onunla sarı boyanır *(Kaamûs Ter.).*

53 Câbir'in bu sözünü, Şâfiî ve Müsedded, senediyle rivâyet etmişlerdir.

54 Âişe'nin bu re'yi "Kadınların tavâfı bâbı"nda mevsûlen gelecektir. Bu kısmını da İbn Ebî Şeybe, senediyle rivâyet etmiştir.

el-Huff: Hâ'nın dammı ve fâ'nın teşdîdiyle... insanın ayağına giydiği çizmeye, mest, edik, çedik, tomak makûlesi ayakkabına denir ki, üzerine mesh mümkin ola... *(Kaamûs Ter.).*

55 İbrâhîm en-Nahaî'nin bu sözünü Saîd ibn Mansûr ile İbn Ebî Şeybe senediyle rivâyet etmişlerdir.

أصْحَابَهُ أنْ يَطَّوَّفُوا بِالبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا والمَرْوَةِ ثُمَّ يُقَصِّرُوا مِنْ رُؤُوسِهِمْ ثُمَّ يَحِلُّوا وَذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ بَدَنَةٌ قَلَّدَهَا وَمَنْ كَانَتْ مَعَهُ امْرَأتُهُ فَهِيَ لَهُ حَلَالٌ والطِّيبُ والثِّيَابُ *

28-....... Abdullah ibn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) gerek kendisi, gerek sahâbîleri saçlarını taradıkları, güzel kokular süründükleri, (en güzel) izâr ve ridâlarını giydikten sonra Medîne'den (öğle ile ikindi arasında Vedâ Haccı için) yola çıktılar. Peygamber, giyilmesi âdet olan ridâlar ve izârlardan hiçbirşeyi giymekten kimseyi men' etmedi. Yalnız (kokusu ve rengi) vucûda bulaşacak derecede zağferânlı libâsın giyilmesini nehyetmişti. Bu büyük hacc topluluğu, gündüzün Zu'l-Huleyfe'ye vardı. (Öğle namâzını orada kıldı ve Zu'l-Huleyfe'de geceledi. Sabahleyin) Peygamber devesine bindi. Beydâ Dağı'na yükselince, Peygamber ve sahâbîleri tehlîl ve telbiye ettiler. Peygamber kurbânlık devesine kılâde (yânî gerdanlık) takdı ve kurbânlık nişânıyle nişânladı. Bu telbiye ve kılâde işleri Zu'l-ka'de'den beş gün kala (ayın yirmi beşinde) olmuştu. Nihâyet Zu'l-hicce'nin dördüncü günü Peygamber Mekke'ye vardı. Beyt'i tavâf, Safâ ile Merve arasında sa'y etti. Kurbânlık develerine nişân taktığı için de artık o hayvânlar kurbânlık bedene olduklarından dolayı, Peygamber ihrâmdan çıkmadı. Tavâf ve sa'ydan sonra Peygamber hacca telbiye edici olarak Mekke'nin yüksek tarafındaki Hacûn mevkiine konakladı. Ka'be'yi tavâf ettikten sonra, artık tâ Arafât'tan dönünceye kadar Ka'be'ye bir daha yaklaşmadı. Peygamber sahâbîlerine, Beyt'i tavâf etmelerini, Safâ ile Merve arasında sa'y etmelerini, sonra da saçlarını kısaltmalarını, bundan sonra da ihrâmdan çıkmalarını emreyledi. Peygamber'in bu emri, berâberinde kılâdelediği bir kurbânlığı bulunmayan kimseler içindi. Böyle bir kimse ihrâmdan çıktığında, berâberinde zevcesi varsa, artık zevcesi kendisine halâldır (yânî onunla cinsî münâsebeti halâldır). Güzel koku sürünmesi, (mu'tâd olan) elbiselerini giymesi de halâldır [56].

---

56 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu "Peygamber giyilmesi âdet olan ridâlardan, izârlardan hiçbirşeyi nehyetmedi" fıkrasındadır.

Hadîsin tercemesindeki kavis arasındaki ziyâdeler, Buhârî'nin diğer rivâyetleriyle, Müslim'in *Sahîh*'indeki rivâyetlerden alınmışlardır. Bunlar metnin aslı derecesinde sahîhdirler.

Hacûn, Muhassab yanında, Akabe Mescidi hizâsındaki yüksek dağdır. Ka'be'den birbuçuk mil uzaklıktadır *(Umdetu'l-Kaarî).*

Kılâde; kurbânlık hayvânın boynuna takılan nal ve mezâde gibi nişânedir. Böyle alâmetli kurbâna Kur'ân dilinde *Hedy* denilmiştir. Bu kurbân deveden, sığırdan, davardan olur. " ولا تحلقوا رؤسكم حتى يبلغ الهدى محله = ***Kurbân varacağı***

٢٤ـ بابُ منْ باتَ بِذِى الحُلَيْفَةِ حَتَّى أَصْبَحَ قالَهُ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما عنِ النبىِّ ﷺ

24- ZU'L-HULEYFE'DE GECELEYİP NİHÂYET SABÂHA GİREN KİMSE BÂBI [57]

Bunu (yânî Zu'l-Huleyfe'de gecelemeyi) İbn Umer (R), Peygamber(S)'den olmak üzere söyledi [58].

٢٩ـ حدّثنى عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا هِشَامُ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا ابنُ جُرَيْجٍ قال حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُنْكَدِرِ عنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضى اللّهُ عنهُ. قالَ صَلَّى النبىُّ ﷺ بالمَدِينَةِ أَرْبَعًا وَبِذِى الحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ باتَ حَتَّى أَصْبَحَ بِذِى الحُلَيْفَةِ فَلَمَّا رَكِبَ رَاحِلَتَهُ وَاسْتَوَتْ بِهِ أَهَلَّ *

29-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Medîne'de (öğleyi) dört rek'at, Zu'l-Huleyfe'de (ikindiyi) iki rek'at kıldı. Sonra sabâha girinceye kadar Zu'l-Huleyfe'de geceledi. Bineğine bindiği ve devesi kendisini sırtında dümdüz yaptığı zamân, yüksek sesle telbiye etti [59].

٣٠ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ قال حدّثنا عَبْدُ الوَهَّابِ قال حدّثنا أَيُّوبُ عنْ أَبِى قِلاَبَةَ عنْ أَنَسِ بنِ مالِكٍ رضىَ اللّهُ عنهُ أَنَّ النبىَّ ﷺ صَلَّى الظُّهْرَ بِالمَدِينَةِ أَرْبَعًا وَصَلَّى العَصْرَ بِذِي الحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ قالَ وَأَحْسِبُهُ باتَ بِهَا حَتَّى أَصْبَحَ *

30-....... Bize Eyyûb, Ebû Kılâbe'den; o da Enes'ten tahdîs et-

---

yere varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin... "(el-Bakara:196) âyeti gereğince hacının Ka'be'ye bir ihtirâm hediyesi olarak sevkettiği bu kurbân, nahr gününde Minâ'da kesilmedikçe kurbân sâhibi olan hacı tıraş olmaz, ihrâmdan çıkmaz. Hedy sevkının bu zorluğundan dolayı, son zamânlarda berâberinde kurbân sevk etme işi terkedilmiştir.

Peygamber'in Mekke'ye varınca tavâf, sa'y ettikten sonra Hacûn mevkiine konup, Arafât'tan dönüp gelinceye kadar bir daha Ka'be'ye yaklaşmamasının sebebi meşgûliyet idi; yoksa nâfile tavâf etmesine hiçbir mâni' yoktu, denilmiştir *(Umdetu'l-Kaarî)*.

57 Buhârî'nin bu başlıktan murâdı, mîkaatta gecelemenin meşrû'luğunu isbâttır. Orada gecelemenin, ihrâmı geciktirme olmayacağı; bunun mîkaadı ihrâmsız geçen kimseye benzemiyeceğini göstermektir.

58 Buhârî bununla İbn Umer'in "Peygamber'in Şecere yolundan çıkışı bâbı"nda geçen hadîsine işâret etmiştir.

59 Hadîsin bâb başlığına delâleti açıktır.

ti. (Enes ibn Mâlik şöyle demiştir:) Peygamber (S) Medîne'de öğleni dört rek'at klıdı. İkindiyi de Zu'l-Huleyfe'de iki rek'at kıldı.

Ebû Kılâbe: Ben Peygamber'in Zu'l-Huleyfe'de sabâha girinceye kadar geceledigini sanıyorum, demiştir [60].

٢٥ـ بابُ رَفْعِ الصَّوْتِ بِالإِهْلاَلِ

25- TELBİYE İLE SESİ YÜKSELTMEK BÂBI

٣١ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أَيُّوبَ عنْ أَبِي قِلاَبَةَ عنْ أَنَسٍ رضى اللَّهُ عنهُ. قال صَلَّى النبيُّ ﷺ بِالمَدِينَةِ الظُّهْرَ أَرْبَعًا وَالعَصْرَ بِذِى الحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ وَسَمِعْتُهُمْ يَصْرُخُونَ بِهِمَا جَمِيعًا *

31-....... Enes (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) Medîne'de öğleni dört, ikindiyi de Zu'l-Huleyfe'de iki rek'at kıldı. Ben, Peygamber ve berâberinde Kırân haccına niyet eden kimselerin hacc ile umreyi birlikte yüksek sesle açıkça söylerlerken işittim [61].

٢٦ـ بابُ التَّلْبِيَةِ

26- TELBİYE(NİN KEYFİYETİ) BÂBI

٣٢ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ نافِعٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُمَرَ رضىَ اللَّهُ عنهما أنَّ تَلْبِيَةَ رسولِ اللَّهِ ﷺ لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إنَّ الحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ *

32-....... Bize Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer(R)'den, Rasûlullah'ın telbiyesinin şöyle olduğunu haber verdi:

Lebbeyke Allâhumme lebbeyk
Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk
İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke
Ve'l-mulke lâ şerîke leke

(= Yâ Allah, da'vetine tekrâr tekrâr icâbet ettim; emrini yerine getirmeye tekrâr tekrâr hâzırım. Tekrâr tekrâr icâbet ettim; Senin hiç

---

60 Bu da, yukarıdaki hadîsin diğer bir tarîkidir. Bunda öğle ve ikindi namâzları açıkça zikredilmiştir.

61 Bu hadîs, sonundaki ziyâde ile geçen hadîsin başka bir tarîkidir. Bundan Peygamber'in ve sahâbîlerin telbiyeyi yüksek sesle söyledikleri, Peygamber'le bir kısım sahâbîlerin Kırân Hacca niyet ettikleri anlaşılmıştır.

ortağın yoktur. Sana tekrâr tekrâr itâate hâzırım. Şübhesiz hamd, ni'met ve mülk Sana mahsûstur; Sana hiçbir ortak yoktur) [62].

٣٣ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال - حدّثنا سُفْيَانُ عنِ الأَعْمَشِ عنْ عُمَارَةَ عنْ أبِى عَطِيَّةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ إنِّى لأَعْلَمُ كَيْفَ كانَ النبىُّ ﷺ يُلَبِّى لَبَّيكَ اللَّهُمَّ لَبَّيكَ لَبَّيكَ لا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيكَ إنَّ الحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ * تَابَعَهُ أبو معاوِيَةَ عنِ الأَعْمَشِ. وقال شُعْبَةُ أخبرنا سُلَيْمَانُ قال سَمِعْتُ خَيْثَمَةَ عنْ أبِى عَطِيَّةَ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها *

33-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber'in nasıl telbiye eder olduğunu elbette biliyorum:

Lebbeyke Allâhumme lebbeyk
Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk
İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke [63].

Bu hadîsi el-A'meş'ten rivâyet etmekte Ebû Muâviye, Sufyân es-Sevrî'ye mutâbaat etmiştir [64].

Şu'be ibnu'l-Haccâc da şöyle dedi: Bize Süleymân el-A'meş haber verip şöyle dedi: Ben Hayseme'den işittim; o da Ebû Atıyye'den. O da: Ben Âişe'den işittim, demiştir [65].

٢٧ ـ باب التَّحمِيدِ وَالتَّسْبيحِ وَالتَّكْبِيرِ قَبْلَ الإهْلالِ عِنْدَ الرُّكُوبِ عَلَى الدَّابَّةِ

---

62 Hadîsin bâb başlığına delîlliği açıktır. Çünkü hadîs, telbiyenin lâfızlarını beyân etmektedir. (*Kaamûs Ter.*, I, 481-482'de telbiyenin güzel bir açıklaması vardır.)
Allah Taâlâ *"İnsanlar içinde haccı i'lân et!..."*(el-Hacc:27) emriyle insanları Ka'be'yi ziyâret etmeye çağırmıştı. İşte bu telbiye lâfızlarıyle Allah'ın bu da'vetine tekrar tekrar icâbet edilmektedir. Bu lâfızlarla icâbet, tâ İbrâhîm Peygamber'den beri devâm edip gelen ve kıyâmete kadar da hiç durmadan devâm edecek olan ebedî bir icâbettir.

63 Bu hadîsin de bâb başlığına delâleti bundan önceki hadîsin delâleti gibidir. Bu Âişe rivâyetinde, bundan önceki İbn Umer rivâyetindeki *Ve'l-mülke lâ şerîke leke* kavli, kısaltma olarak düşmüştür. Buhârî bu hadîsi, ötekinin ardından içinde Peygamber'in telbiyeye devâm ettiğine delîl bulunduğu için getirmiştir.

64 Bu mutâbaatı Müsedded, kendi *Müsned*'inde mevsûlen rivâyet etmiştir. Bunu Cûzâkî de, Abdullah ibn Hâşim tarîkinden tahrîc eylemiştir.

65 Şu'be'nin bu hadîsini Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, kendi *Müsned*'inde senediyle rivâyet etmiştir. Ahmed ibn Hanbel de Gunder'den; o da Şu'be'den olmak üzere tahrîc etmiştir. Bu tarîk, Ebû Atıyye'nin bu hadîsi Âişe'den işitmesini ifâde etmiştir.

27- BİNEK HAYVANI ÜZERİNE BİNİŞTEN SONRA YAPILAN TELBİYEDEN ÖNCE TAHMÎD, TESBÎH VE TEKBÎR (YAPILACAĞI) BÂBI

٣٤ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ قال حدّثنا وُهَيْبٌ قال حدّثنا أيُّوبُ عَنْ أبِي قِلابَةَ عَنْ أنَسٍ رضى اللّهُ عنهُ. قال صَلّى رسولُ اللّهِ ﷺ وَنَحْنُ مَعَهُ بِالمَدِينَةِ الظُّهْرَ أرْبَعًا وَالعصْرَ بِذِى الحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ بَاتَ بِهَا حَتَّى أصْبَحَ ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى اسْتَوَتْ بِهِ عَلَى البَيْدَاءِ حَمِدَ اللّهَ وَسَبَّحَ وَكَبَّرَ ثُمَّ أهَلَّ بحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأهَلَّ النَّاسُ بِهِمَا فلَمَّا قَدِمْنَا أمَرَ النَّاسَ فَحَلّوا حَتَّى كانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ أهَلّوا بالحَجِّ قالَ وَنَحَرَ النبىُّ ﷺ بَدَناتٍ بِيَدِهِ قِيَامًا وَذَبَحَ رَسولُ اللّهِ ﷺ بِالمَدِينَةِ كَبْشَيْنِ أمْلَحَيْنِ * قال أبُو عَبْدِ اللّهِ قال بَعْضُهُمْ هٰذا عَنْ أيُّوبَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أنَسٍ *

34-....... Bize Eyyûb (es-Sahtıyânî), Ebû Kılâbe'den tahdîs etti ki, Enes (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) -Vedâ Haccı'na giderken- öğle namâzını Medîne'de, biz de kendisiyle berâber olduğumuz hâlde dört rek'at kıldı. İkindiyi de Zu'l-Huleyfe'de (kısaltarak) iki rek'at kıldı. Sonra sabâha kadar orada geceledi. Sonra (sabâhleyin devesine) bindi. Nihâyet devesi onu Beydâ yokuşu üzerine doğrulttu. Rasûlullah, Allah'a hamdetti, tesbîh etti ve tekbîr getirdi. Sonra hacc ile umreye berâberce niyet ederek, telbiye yaptı. Berâberindeki insanlar da hacc ile umreye niyet edip, telbiye eylediler. (Ve böylece ihrâma girdiler). Mekke'ye geldiğimizde Rasûlullah insanlara emretti. Onlar ihrâmdan çıktılar [66]. Nihâyet terviye (yânî Zu'l-hicce ayının sekizinci) günü olunca, insanlar hacc için ihrâma girdiler. Râvî Enes: Peygamber kendi eliyle ayakta durdukları hâlde birçok kurbânlık develer kesip boğazladı. Rasûlullah Medîne'de de alacalı iki koç boğazladı, dedi [67]. Ebû Abdillah el-Buhârî şöyle dedi: Bâzıları, bu Eyyûb es-Sahtıyânî'den; o da bir adamdan -ki o Ebû Kılâbe'dir veyâ Hammâd ibn Seleme'dir denildi- o da Enes'tendir, dediler [68].

---

66 Çünkü bunların berâberlerinde kılâdelenmiş hedyleri, yânî kurbânlıkları yoktu. Bunun için umre yaparak ihrâmdan çıktılar.

67 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu "Rasûlullah Allah'a hamd etti, tesbîh etti ve tekbîr eyledi..." kavlindedir.

68 Denildi ki, mübhem olan "bâzıları"ndan murâd, İsmâîl ibn Uleyye'dir. Hammâd ibn Seleme olması da muhtemildir, denildi.

Bu hadîsi el-İsmâîlî onun tarîkından; o da Eyyûb'dan; o da Ebû Kılâbe'den; o da Enes'ten tahrîc etmiştir. Böylece o mübhem kişinin Ebû Kılâbe olduğu bilinmiştir... *(Umdetu'l-Kaarî).*

٢٨ـ باب مَنْ أَهَلَّ حِينَ اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ

28- BİNEK VÂSITASI KENDİSİNİ DÜMDÜZ DOĞRULTTUĞU ZAMÂN TELBİYE EDEN KİMSE BÂBI

٣٥ـ حدّثنا أبو عاصِمٍ قال أخبرنا ابنُ جُرَيْجٍ قال أخبرني صالِحُ ابنُ كَيْسَانَ عَنْ نافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما. قال أَهَلَّ النبيُّ ﷺ حِينَ اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ قائِمَةً *

35-....... İbnu Umer (R): Peygamber (S), devesi ayağa kalkıp kendisini dümdüz doğrulttuğu zamân telbiye etti, demiştir [69].

٢٩ـ باب الإهْلاَلِ مُسْتَقْبِلَ القِبْلَةِ

29- KIBLE TARAFINA YÖNELEREK TELBİYE ETMEK BÂBI

٣٦ـ وقال أبو مَعْمَرٍ حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ قال حدّثنا أيُّوبُ عَنْ نافِعٍ قال كانَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما إذَا صَلَّى بالغَدَاةِ بِذِى الحُلَيْفَةِ أَمَرَ بِرَاحِلَتِهِ فَرُحِلَتْ ثُمَّ رَكِبَ فاذَا اسْتَوَتْ بِهِ اسْتَقْبَلَ القِبْلَةَ قائِمًا ثُمَّ يُلَبِّى حَتَّى يَبْلُغَ المَحْرَمَ ثُمَّ يُمْسِكُ حَتَّى إذَا جَاءَ ذَاطُوًى باتَ بِهِ حَتَّى يُصْبِحَ فاذَا صَلَّى الغَدَاةَ اغْتَسَلَ وَزَعَمَ أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ فَعَلَ ذٰلِكَ * تَابَعَهُ إسْمَاعِيلُ عَنْ أَيُّوبَ فِى الغَسْلِ *

36-....... Bize Eyyûb es-Sahtıyânî, Nâfi'den tahdîs etti. Nâfi' şöyle demiştir: İbn Umer Zu'l-Huleyfe'de sabâh namâzını kıldığı zamân binek devesinin hazırlanmasını emreder, deveye semeri bağlanır, sonra da devesine biner idi. Devesi onu dümdüz yükselttiği zamân, ayakta olarak kıbleye yönelir, sonra da tâ Harem'e ulaşıncaya kadar telbiye eder idi. Harem'e girdikten sonra telbiyeyi keserdi. Nihâyet Zu Tuvâ'ya geldiğinde, burada gecelerdi. Nihâyet sabâha girip sabâh namâzını kılınca da (Mekke'ye giriş için) yıkanırdı. İbn Umer, Rasûlullah'ın da böyle yaptığını söyledi [70]. Yıkanmak hakkındaki bu hadîsi Eyyûb'dan rivâyet etmekte İsmâîl ibn Uleyye, Abdulvâris'e mutâbaat etmiştir [71].

---

69 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, son fıkrasında apaçıktır.

70 Zû Tuvâ, Mekke dışında, kuyularıyle meşhûr bir yerin adıdır. Mekke'ye gelen hacıların bu kuyuların sularıyle yıkanmaları müstehâbdır *(Umdetu'l-Kaarî)*.

71 Buhârî, bu mutâbaatı "Mekke'ye giriş sırasında yıkanma bâbı"nda mevsûlen rivâyet etmiştir.

٣٧ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ دَاوُدَ أَبو الرَّبيع قال حدّثنا فُلَيْحٌ عنْ نافِعٍ قال كانَ ابنُ عُمَرَ رضىَ اللَّهُ عنهما إذَا أَرادَ الخُرُوجَ إلَى مَكَّةَ ادَّهَنَ بِدُهْنٍ لَيْسَ لَهُ رَائِحَةٌ طَيِّبَةٌ ثُمَّ يَأْتِى مَسْجِدَ الحُلَيْفَةِ فَيُصَلِّى ثُمَّ يَرْكَبُ وَإذَا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ قَائِمَةً أَحْرَمَ ثُمَّ قالَ هٰكَذَا رَأَيْتُ النَّبِىَّ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَفْعَلُ *

37-....... Bize Fuleyh tahdîs etti ki, Nâfi' şöyle demiştir: İbnu Umer (R) Mekke yönüne yola çıkmak istediği zamân, içinde güzel bir koku bulunmayan bir yağ ile yağlanır, sonra Zu'l-Huleyfe Mescidi'ne gelir, orada namâz kılar, sonra binęğine binerdi. Bineği onu ayakta olarak dümdüz doğrulttuğunda telbiye ederdi. Bundan sonra da: Ben Peygamber(S)'i işte böyle yapar gördüm, der idi [72].

٣٠ـ بابُ التَّلْبِيَةِ إذَا انْحَدَرَ فِى الوَادِى

30- İHRÂMLININ, VÂDÎNİN İÇİNE İNDİĞİNDE TELBİYE ETMESİ BÂBI

٣٨ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال حدّثنى ابنُ أَبِى عَدِىٍّ عنِ ابنِ عَوْنٍ عنْ مُجَاهِدٍ قال كُنَّا عِنْدَ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما فَذَكَرُوا الدَّجَّالَ أَنَّهُ قالَ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ كافِرٌ فقال ابنُ عَبَّاس لَمْ أَسْمَعْهُ وَلٰكِنَّهُ قالَ أَمَّا مُوسٰى كأَنِّى أَنْظُرُ إلَيْهِ إذَا انْحَدَرَ فِى الوَادِى يُلَبِّى *

38-....... Mucâhid ibn Cebr şöyle demiştir: Bizler ibn Abbâs'ın yanında idik. Oradakiler Deccâl'ı konuşup, Peygamber'in: *"Onun iki gözü arasında kâfir yazılmıştır"* buyurduğunu zikrettiler. Bunun üzerine İbn Abbâs: Ben Peygamber'den bunu işitmedim. Velâkin Peygamber: *"Mûsâ'ya gelince; ben onu* (Ezrak) *vâdîsinin içinde aşağıya inerken telbiye eder hâlde görüyor gibiyim"* buyurdu, dedi [73].

---

72 Bu hadîsin geçen hadîsten fazlalığı, İbn Umer'in güzel kokusu bulunmayan bir yağ ile yağlanması fıkrasıdır. İbn Umer bu yağı, haşereleri kendisinden men' etmek maksadıyle sürerdi. Güzel kokulu şeyden de ihrâmı korumak için çekinirdi.

73 Hadîsin başlığa uygunluğu *"Vâdî içinde aşağıya indiğinde telbiye eder gördüm"* fıkrasıdır.

Hadîsteki *nazar*(= bakma), hakîkî bakma ma'nâsınadır. Allah, Peygamber'in rûhunda müstesnâ bir kudret yaratmıştır ki, o sâyede bakışlardan uzak olan şeyleri ru'yâda nasıl görürse, onu uyanık iken de aynı hâlde görürdü. İsrâ hâdisesi bunun en yakın bir şâhididir. Şübhesiz Peygamberler, Allah katında ebedî diridirler, rızıklandırılırlar. Müslim'in *Sahîh*'inde Enes'ten gelen rivâyette, Pey-

٣١ ـ باب كَيْفَ تُهِلُّ الحَائِضُ وَالنُّفَسَاءُ أَهَلَّ تَكَلَّمَ بِهِ وَاسْتَهْلَلْنَا وَأَهْلَلْنَا الهِلاَلَ كُلّهُ مِنَ الظُّهُورِ وَاسْتَهَلَّ المَطَرُ خَرَجَ مِنَ السَّحَابِ وما أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَهُوَ مِنِ اسْتِهْلاَلِ الصَّبِيِّ

31- BÂB: HAYIZLI VE NİFÂSLI KADINLAR NASIL İHRÂMA GİRERLER?

Kalbindekini yüksek sesle söylediği zamân "Ehelle" denilir. "İstehlelnâ" ve "Ehlelnâ'l-hilâle", "Hilâlin meydana çıktığını gördük" demektir. Bunların hepsi "meydana çıkma" ma'nâsındadır. "İstehelle'l-mataru (= Yağmur buluttan çıktı)" ta'bîri de bu ma'nâdadır. *"Ve mâ uhille li-gayrıllâh (= Üzerine Allah'tan başkasının ismi söylenip kesilen hayvanlar..)"* (el-Bakara: 174; el-Mâide: 3; el-En'âm: 144; en-Nahl: 115) **kelâmı da, çocuğun doğarken sesini feryâdla yükseltmesi ma'nâsındadır** [74].

٣٩ ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ مَسْلَمَةَ قال حدّثنا مالِكٌ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ رضيَ اللَّهُ عنها زَوْجِ النبيِّ ﷺ قالَتْ خَرَجْنا مَعَ النبيِّ ﷺ في حَجَّةِ الوَدَاعِ فأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ ثُمَّ قالَ النبيُّ مَنْ كانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهِلَّ بالحَجِّ مَعَ العُمْرَةِ ثُمَّ لاَ يَحِلَّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَقَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنا حائِضٌ وَلَمْ أَطُفْ بالبَيْتِ وَلاَ بَيْنَ الصَّفَا وَالمَرْوَةِ فَشَكَوْتُ ذٰلِكَ إِلَى النبيِّ ﷺ فقالَ انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بالحَجِّ وَدَعِي العُمْرَةَ فَفَعَلْتُ فَلَمَّا قَضَيْنَا الحَجَّ أَرْسَلَنِي النبيُّ ﷺ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ أَبِي بَكْرٍ إِلَى التَّنْعِيمِ فاعْتَمَرْتُ فقال هٰذَا مَكانُ عُمْرَتِكِ قالَتْ فطَافَ الَّذِينَ كانُوا أَهَلُّوا بالعُمْرَةِ

---

gamber, Mûsâ'yı Mi'râc sırasında kabrinde ayakta olarak namâz kılarken görmüştü.

Şu da câizdir ki, Peygamber, Mûsâ'yı ru'yâda telbiye ederken görmüştü. Fakat Mûsâ ibn Ukbe, bu hadîsi Nâfi'den rivâyet ederken, bu sûretle tasrîh etmiştir. Peygamberlerin ru'yâları ise haktır; vahy'dir (Kastallânî).

İbn Hacer ise; bu konudaki görüşleri sıraladıktan sonra: Bence mu'temed olan, bunun ru'yâ olmasıdır, demiştir *(Fethu'l-Bârî)*.

74 Buhârî burada da âdeti üzere yürüdü. O, Kur'ân'da yâhud sünnette gelen kelimelerden birçok ma'nâlarda kullanılan bir madde gördüğünde, bunu zikr ve beyân eder ve birkaç ta'bîr getirir... Burada da asılları meydana çıkmak ve ses yükseltmek ma'nâsına olan yukarıki fiilleri bunun için ayrı ayrı bâblardan misâlleriyle getirmiştir *(Umdetu'l-Kaarî)*.

بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حَلُّوا ثُمَّ طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا بَعْدَ أَنْ رَجَعُوا مِنْ مِنًى وَأَمَّا الَّذِينَ جَمَعُوا الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا *

39-....... Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber'in berâberinde Vedâ Haccı için yola çıktık. Ve umre niyetiyle telbiye ettik. Sonra Peygamber: *"Berâberinde hedy, yânî kurbânlık hayvanı bulunan, umre ile birlikte hacca niyet edip telbiye eylesin, sonra da umre ile haccdan birlikte ihrâmdan çıkıncaya kadar da, ihrâmdan çıkmasın!"* buyurdu. Ben hayızlı olarak Mekke'ye geldim. Beyt'i tavâf etmedim; Safâ ile Merve arasında sa'y etmedim. Bu durumumu Peygamber'e şikâyet tarzında arzettim. Peygamber (S) bana: *"Başının saç örgülerini çöz, saçlarını tara, umreyi terk et ve yalnız hacca niyetle telbiye et!"* buyurdu. Ben de böyle yaptım. Hacc fiillerini yerine getirip tamamladığımız zamân, Peygamber beni erkek kardeşim Abdurrahmân ibn Ebî Bekr'in berâberinde olarak, Ten'îm mevkiine gönderdi de, ben oradan umre yaptım. Peygamber: *"İşte bu, senin umrenin yeridir"* buyurdu.

Âişe dedi ki: Umre niyetiyle telbiye etmiş olanlar Beyt'i tavâf ve Safâ ile Merve arasını sa'y ettikten sonra ihrâmdan çıktılar. Sonra Minâ'dan dönmelerinin akabinde diğer bir tavâf daha yaptılar. Ammâ hacc ve umreyi cem' edenlere gelince, onlar ancak bir tavâf yaptılar [75].

٣٢ـ بابُ مَنْ أَهَلَّ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ كَاهْلَالِ النَّبِيِّ ﷺ
قالَهُ ابنُ عُمَرَ رضي اللّهُ عنهما عنِ النبيِّ ﷺ

32- PEYGAMBER(S)'İN ZAMÂNINDA PEYGAMBER'İN İHRÂMA GİRMESİ GİBİ İHRÂMA GİRİP TELBİYE EDEN KİMSE BÂBI [76]

Bu başlıkta zikredilen şekli, İbn Umer (R), Peygamber'den olmak üzere söyledi [77]

75 Hadîsin bâb başlığına şâhid olan yeri *"Başının saç örgülerini çöz, saçlarını tara, umreyi terk et ve hacca niyetle telbiye et!"* buyuruğudur.

Bu hadîs, değişik bir sened ve farklıca bir metin ile Hayz Kitâbı'nda da geçmişti.

76 Bunu Peygamber ikrâr edip kabûl eylemiştir. Buhârî'nin burada "Peygamber zamânında" diye zamânla kayıdlaması, Peygamber'den sonra bunun bizlere câiz olmayacağına bir işârettir. Bu husûsta mezheb imâmlarının farklı görüşleri vardır. Bu muallak ihrâm, fulân zâtın ihrâmlandığı gibi ihrâmlanıyorum diyerek ihrâmlanmaktır.

77 Buhârî bu İbnu Umer hadîsini Magâzî Kitâbı'nda "Alî'nin Yemen'e gönderilmesi bâbı"nda getirmiştir.

٤٠ ـ حدّثنا المكّيُّ بنُ إبْراهِيمَ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ قال عَطاءٌ قال جابرٌ رضى اللّهُ عنهُ أمَرَ النبيُّ ﷺ عَلِيًّا رضى اللّهُ عنهُ أنْ يُقِيمَ عَلَى إحْرَامِهِ وَذَكَرَ قَوْلَ سُرَاقَةَ *

40-....... Bize el-Mekkî ibnu İbrâhîm, İbn Cureyc'den tahdîs etti ki, o şöyle demiştir: Atâ şöyle dedi: Câbir (R) şöyle dedi: Peygamber (S) Alî ibn Ebî Tâlib'e (Yemen'den, berâberinde kurbânlık olduğu hâlde Mekke'ye geldiği zamân) girmiş bulunduğu ihrâmı üzerinde kalmasını emretti. Atâ yâhud Mekkî dedi ki: Câbir bu hadîsinde Surâka'nın sözünü de zikretmişti [78].

٤١ ـ حدّثنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الخَلاّلُ الهُذَلِيُّ قال حدّثنا عَبْدُ الصَّمَدِ قال حدّثنا سَلِيمُ بنُ حَيَّانَ قال سَمِعْتُ مَرْوَانَ الأصْفَرَ عَنْ أنَسِ ابنِ مالِكٍ رضى اللّهُ عنهُ. قالَ قَدِمَ عَلِيٌّ رضى اللّهُ عنهُ. عَلَى النبيِّ ﷺ مِنَ اليَمَنِ فقالَ بِمَ أهْلَلْتَ قال بِمَا أهَلَّ بِهِ النبيُّ ﷺ فقال لَوْلاَ أنَّ مَعِي الهَدْيَ لأحْلَلْتُ . وَزَادَ مُحَمَّدُ بنُ بَكْرٍ عن ابنِ جُرَيْجٍ قال لَهُ النبيُّ ﷺ بِمَ أهْلَلْتَ يا عَلِيُّ قال بِمَا أهَلَّ بِهِ النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلمَ قال فأهْدِ وأمْكُثْ حرامًا كَمَا أنْتَ *

41-....... Bize Suleym ibnu Hayyân tahdîs edip şöyle dedi: Ben Mervân el-Asfar'dan işittim ki, Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Alî, Yemen'den (Mekke'ye) Peygamber'in yanına geldi. Peygamber, Alî'ye: *"Ne niyetle ihrâma girip telbiye ettin?"* diye sordu. Alî: Peygamber'in ihrâma girdiği gibi ihrâmlanıp telbiye ettim, dedi. Peygamber: *"Benim yanımda hedy* (yânî kurbânlık) *olmayaydı* (Mekke'ye varınca ziyâret tavâfı ve sa'yden sonra tıraş olup) *ihrâmdan çıkardım"* buyurdu.

Ve Muhammed ibnu Bekr İbnu Cureyc'den şunu ziyâde etti: Enes dedi ki: Peygamber (S), Alî'ye: *"Yâ Alî! Sen ne niyetiyle ihrâma girip telbiye ettin?"* diye sordu. Alî: Peygamber'in ihrâm ve telbiye et-

78 Bu, Habîb el-Muallim tarîkinden: o da Atâ'dan; o da Câbir'den olmak üzere "Ten'îm Umresi bâbı"nda gelmiştir. O hadîste Surâka'nın Rasûlullah'a, Akabe cemresine taş atarken râst geldiği ve: Yâ Rasûlullah, bu size has bir şey midir? diye sorduğu; Peygamber'in ona: *"Hayır, bize has bir şey değil, ebediyete kadar böyledir"* buyurduğu (yânî, Kaarın için umre fiilleri hacc filleri içine dâimâ girer, bu, bu yılın husûsiyeti değildir buyurduğu) zikredilmektedir.

Bu hadîsin bâb başlığına şâhid olan yeri, Peygamber'in Alî'ye: İhrâmı üzerinde kalmayı devâm ettirmesini emir buyurmasıdır.

tiği gibi, dedi. Peygamber: *"Öyleyse sen Beyt'e kurbânlık hediye et ve şu hâlinde olduğun gibi ihrâmlı olarak kal"* buyurdu [79].

٤٢ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ قال حدّثنا سُفْيَانُ عنْ قَيْسِ بنِ مُسْلِمٍ عنْ طَارِقِ بنِ شِهَابٍ عنْ أَبِي مُوسَى رضى اللَّهُ عنهُ. قال بَعَثَنِي النبيُّ ﷺ إِلَى قَوْمٍ بِاليَمَنِ فَجِئْتُ وَهُوَ بِالبَطْحَاءِ فقال بِمَ أَهْلَلْتَ قُلْتُ أَهْلَلْتُ كإِهْلالِ النبيِّ ﷺ قال هَلْ مَعَكَ مِنْ هَدْيٍ قُلْتُ لاَ فأَمَرَنِي فَطُفْتُ بِالبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالمَرْوَةِ ثُمَّ أَمَرَنِي فأَحْلَلْتُ فأَتَيْتُ مَرْأَةً مِنْ قَوْمِي فَمَشَطَتْنِي أَوْ غَسَلَتْ رَأسِي فَقَدِمَ عُمَرُ رضى اللَّهُ عنهُ. فقالَ إِنْ نأْخُذْ بِكِتَابِ اللَّهِ فانَّهُ يأْمُرُنا بِالتَّمَامِ قال اللَّهُ وَأَتِمُّوا الحَجَّ وَالعُمْرَةَ لِلَّهِ وَإِنْ نَأْخُذْ بِسَنَّةِ النبيِّ ﷺ فانَّهُ لَمْ يَحِلَّ حَتَّى نَحَرَ الهَدْيَ *

42- Bize Muhammed ibnu Yûsuf tahdîs edip şöyle dedi: Bize Sufyân es-Sevrî, Kays ibn Müslim'den; o da Târık ibn Şihâb'dan tahdîs etti ki, Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) -Vedâ Haccı'ndan evvel- beni Yemen'deki bir kavme vazîfe ile göndermişti. Yemen'den dönüşümde Peygamber'e Bathâ'da ihrâmlı olarak kavuştum. Peygamber bana:

— *"Ne niyetiyle ihrâmlandın?"* diye sordu.

Ben de:

— Peygamber'in ihrâma girişi gibi ihrâmlanıp telbiye ettim, dedim.

Peygamber yine:

— *"Berâberinde herhangi bir hedy var mı?"* dedi.

Ben:

— Hayır, yoktur, dedim.

Bunun üzerine bana tavâf ve sa'y etmemi emretti. Ben de Beyt'i tavâf, Safâ ile Merve arasını da sa'y ettim. Sonra Peygamber ihrâmdan çıkmamı emretti. Ben de ihrâmdan çıktım. Akabinde kavmimden bir kadının yanına geldim. O kadın başımı taradı yâhud başımı yıkadı.

Umer (Halîfeliği zamânındaki bir hacc mevisiminde Mekke'ye) geldi ve şöyle dedi: Allah'ın Kitâbı'nı alırsak, o bize (başlama akabinde umre ile haccı) tamâmlamamızı emrediyor. Yüce Allah: ***"Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın.."*** (el-Bakara: 196) buyurdu. Eğer

79 Bu hadîsin de bâb başlığına delîlliği meydandadır.

Peygamber'in sünnetini alırsak, o da kurbânı kesinceye kadar ihrâmdan çıkmamıştır [80].

٣٣ـ بابُ قَوْلِ اللّهِ تَعالى الحَجُّ أشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الحَجِّ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالحَجِّ . وقالَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما أشْهُرُ الحَجِّ شَوَّالٌ وَذُوالقِعْدَةِ وَعَشْرٌ مِنْ ذِى الحِجَّةِ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما مِنَ السُّنَّةِ أنْ لاَ يُحْرِمَ بِالحَجِّ إلاَّ فِي أشْهُرِ الحَجِّ وَكَرِهَ عُثْمَانُ رضى اللّهُ عنهُ أنْ يُحْرِمَ مِنْ خُرَاسَانَ أوْ كَرْمانَ *

33- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVİLLERİ BÂBI:

"Hacc (ayları) bilinen aylardır. İşte kim onlarda haccı (kendine) farz ederse, artık haccda kadına yaklaşmak (veyâ kötü söz söylemek), günâh yapmak, kavga etmek yoktur..." (el-Bakara: 197)

---

80 Bu hadîsin de bâb başlığına şâhidliği, Ebû Mûsâ'nın Peygamber'in sorusuna: "Ben de Peygamber'in ihrâma girişi gibi ihrâmlanıp telbiye ettim" şeklindeki cevâbıdır.

Buhârî bu hadîsin son kısmını çok kısaltmıştır. Hadîsin son kısmı, Umer devrindeki görüş ayrılığıdır. Hadîsin bu kısmı Müslim'de daha geniş olduğu için, oradan nakledelim:

Müslim'in rivâyetinde Ebû Mûsâ "Kadın başımı yıkadı" dedikten sonra, şöyle devâm ediyor:

"Sonra ben (Arafât'a çıkılacağı sırada) hacc için ihrâma girdim. Bu hacc fiillerini soranlara ben, Ebû Bekr ve Umer'in halîfelik zamânlarında bu yolda fetvâ verirdim. Bir hacc mevsiminde yanıma birisi geldi ve:

— Yâ Ebâ Mûsâ! Sen Emîrü'l-Mü'minîn'in hacc husûsunda ortaya koyduğu şeyi bilmiyorsun (sen bize başka türlü söylüyorsun), dedi.

Bunun üzerine ben de halka karşı:

— Ey insanlar! Biz hacc hakkında kime fetvâ verdikse acele etmesin. İşte Mü'minlerin Emîri yanınıza geliyor. Onun sözünü alsın (benimkini bıraksın). Sizler haccınızı Mü'minlerin Emîri'nin emri üzere tamamlayınız! dedim.

Umer Mekke'ye gelince, ben kendisine:

— Ey Mü'minlerin Emîri! Hacc fiilleri hakkındaki meydana çıkardığın bu ictihâd nedir? diye sordum.

Umer:

— Allah'ın Kitâbı'nı ele alırsak, Allah ***"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayınız..."*** (el-Bakara: 196) buyurdu. Peygamber'in sünnetini alırsak, o da kurbân kesmeden ihrâmdan çıkmayı halâl kılmamıştır, dedi (Müslim, Hacc).

Yânî Umer, haccı feshedip umreye dönmeyi ve temettu' haccını hoş görmüyor; ihrâmın devâm etmesini ileri sürüyordu. Ebû Mûsâ ise Mekke'ye gelince tavâf ve sa'y ile ihrâmdan çıkılabilir... diyordu.

"Sana yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanların fâidesi için, bir de hacc için vakit ölçüleridir..."

(el-Bakara: 189) [81]

Ve İbn Umer (R): Hacc ayları Şevvâl, Zu'l-ka'de ve Zu'l-hicce'nin on günüdür, demiştir [82].

İbn Abbâs (R) da: Hacc için hacc aylarının dışında ihrâma girmemek sünnettendir, demiştir [83].

Usmân ibn Affân (R) da; Horâsân'dan yâhud Kirmân'dan ihrâma girmeyi kerîh görmüştür [84].

٤٣ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنى أبو بَكْرٍ الحَنَفِيُّ قال حدّثنا أَفْلَحُ بنُ حُمَيْدٍ قال سَمِعْتُ القَاسِمَ بنَ مُحَمَّدٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها. قالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللَّهِ ﷺ فِى أشْهُرِ الحَجِّ وَلَيَالِى الحَجِّ وَحُرُمِ الحَجِّ فَنَزَلْنَا بِسَرِفَ قَالَتْ فَخَرَجَ إلَى أصْحَابِهِ فقال مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ مَعَهُ هَدْىٌ فأَحَبَّ أنْ يَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ كَانَ مَعَهُ الهَدْىُ فَلاَ قَالَتْ فالآخِذُ بِهَا وَالتَّارِكُ لَهَا مِنْ أصْحَابِهِ قَالَتْ فأمَّا رَسولُ اللَّهِ ﷺ وَرِجَالٌ مِنْ أصْحَابِهِ فَكانُوا أهْلَ

Yukarıda hacc nevi'lerini anlatmıştık. Hacc fiillerini tamamlayıncaya kadar ihrâmın devâmı, iki sûrette olur: Birisi, hacı ihrâma girerken hacc ile umreyi bir ihrâmda îfâ etmeye niyet etmekle. Bu kaarın haccı yapan, Minâ'da kurbân kesinceye kadar ihrâmdan çıkamaz. Öbürüsü de: Kur'ân dilinde hedy denilen ve kurbân edilmek üzere hıll'den hareme getirilen kurbânlıktır. Hacının bu kurbânlığını yanında getirmesiyle olur. Bu hâlde de hacı, getirdiği kurbânlığını Minâ'da kesmedikçe, ihrâmdan çıkamaz.

Ebû Mûsâ, açıkladığımız bu iki hâl, yânî kırân haccına niyet etmek veyâhud hedy sevk etmiş olmak hâlleri dışında ihrâmın devâmına kaani' değildi. İhrâmdan çıkılıp temettu' yapılabileceğini de ileri sürüyordu.

Umer ise temettu'dan nehyediyordu. Nevevî: Umer'in bu nehyi ifrâd haccına tergîb için vâki' olan tenzîhî bir nehiydir, demiştir. Mâzerî de: Umer, temettu'un bâtıllığına değil, fakat ifrâd haccın daha fazîletli olduğuna kanâat ederek men' etmiştir, diyor.

Sonra temettu'un kerâhatsiz olarak cevâzı hakkında icmâ' meydana gelmiştir.

81 Yânî buradaki iki âyetin tefsîri hakkında bâb.

82 İbn Umer'in bu haberini, Taberî ile Dârakutnî senediyle mevsûl olarak rivâyet etmişlerdir.

83 İbn Abbâs'ın bu sözünü de İbnu Huzeyme, Dârakutnî ve Hâkim mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

84 Usmân'ın bu ictihâdını da Saîd ibn Mansûr senediyle rivâyet etmiştir. Bu Kirmân ismi, "Kermân" şeklinde de zabt edilmiştir.

قُوَّةٍ وَكانَ مَعَهُمُ الهَدْىُ فلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى العُمْرَةِ قَالَتْ فَدَخَلَ عَلَيَّ رسولُ اللهِ
ﷺ وَأنا أَبْكِي فقال ما يُبْكِيكِ يا هَنْتاهْ قُلْتُ سَمِعْتُ قَوْلَكَ لِاصْحَابِكَ فَمُنِعْتُ
العُمْرَةَ قال وَما شَأْنُكِ قُلْتُ لا أُصَلِّي قال فَلاَ يَضِيرُكَ إِنَّمَا أَنْتِ امْرَأَةٌ مِنْ
بَنَاتِ آدَمَ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكِ ما كَتَبَ عَلَيْهِنَّ فَكُونِي فِي حَجَّتِكِ فَعَسَى اللَّهُ
أَنْ يَرْزُقَكِيهَا قَالَتْ فَخَرَجْنَا فِي حَجَّتِه حَتَّى قَدِمْنَا مِنًى فَطَهَرْتُ ثُمَّ خَرَجْتُ
مِنْ مِنًى فَأَفَضْتُ بِالبَيْتِ قالَتْ ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ فِي النفرِ الآخِرِ حَتَّى نَزَلَ
المُحَصَّبَ وَنَزَلْنَا مَعَهُ فَدَعَا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بن أَبِي بَكْرٍ فقال اخْرُجْ بِأُخْتِكَ مِنَ
الحَرَمِ فَلْتُهِلَّ بِعُمْرَةٍ ثُمَّ افْرُغا ثُمَّ ائْتِيَا هٰهُنَا فانِّي أَنْظُرُ كُمَا حَتَّى تَأْتِيَانِي قَالَتْ
فَخَرَجْنَا حَتَّى إِذَا فَرَغْتُ وَفرَغْتُ مِنَ الطَّوَافِ ثُمَّ جِئْتُهُ بِسَحَرَ فقال هَلْ فَرَغْتُمْ
فَقُلْتُ نَعَمْ فآذَنَ بِالرَّحِيلِ فِي أَصْحَابِهِ فارْتَحَلَ النَّاسُ فَمَرَّ مُتَوَجِّهًا إِلَى المَدِينَةِ
* ضَيْرَ مِنْ ضارَ يَضِيرُ ضَيْرًا وَيُقَالُ ضَارَ يَضُورُ ضَوْرًا وَضَرَّ يَضُرُّ ضَرًّا *

43-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Biz Rasûlullah'ın berâberinde, hacc aylarında, hacc gecelerinde ve hacc hâllerinde (Medîne'den) çıktık. Nihâyet (Mekke'nin hudûdu olan) Serif mevkiine indik.

Âişe dedi ki: Rasûlullah, sahâbîlerine doğru çıktı da:

— *"Sizden her kimin berâberinde hedyi* (kurbânı) *yoksa ve haccını umreye çevirmek isterse, o* (haccını feshedip) *umre yapsın! Berâberinde hedyi bulunan da haccını umreye çevirmesin"* buyurdu.

Âişe dedi ki: Peygamber'in bu öğretmesinden sonra, sahâbîlerinden umreyi alanlar da oldu, terkedenler de bulundu.

Yine Âişe dedi ki: Fakat Rasûlullah ile sahâbîlerinden bir takım kimselerin -ki bunlar kuvvet sâhibi kişilerdi- kurbânlıkları berâberlerinde idi. Bunlar (haccı feshedip) umre yapmaya muktedir değillerdi. Âişe dedi ki: Rasûlullah bu emri verdikten sonra (çadıra) benim yanıma girdi. Ben ise ağlıyordum. Rasûlullah:

— *"Ey kadın! Seni ne ağlatıyor ki?"* dedi.

Ben de:

— Senin sahâbîlerine söylediğin sözünü işittim. Demek ki ben umreden (tavâf ve sa'y edemiyerek) men' olundum, dedim [85].

---

85 Âişe annemiz, hayızlanması sebebiyle umre yapamayacağı için, hacc ile umreyi cem' edemiyeceğinden dolayı üzülmüştü. Yânî onun ağlaması, bu hâlde iken hem haccın, hem de umrenin rükünlerinden olan ifâda tavâfının mümkin olamamasıdır. Bilindiği üzere hayızlının tavâfı câiz değildir.

Rasûlullah:

— *"Senin hâlin nedir ki?"* dedi.

Ben:

— Namâz kılamıyorum, dedim.

Rasûlullah:

— *"Bu sana zarar vermez. Sen de ancak Âdem kızlarından bir kadınsın. Allah, bütün Âdem kızları üzerine yazdığı şeyi senin üzerine de yazmıştır. Böyle olunca sen hacca niyetinde sâbit ol. Allah sana umreyi de nasîb eder"* buyurdu.

Âişe dedi ki: Rasûlullah'ın bu (Vedâ) haccında Arafât'a çıktık. Nihâyet Minâ'ya geldik. Ben de artık temiz olmuştum. Sonra Minâ'dan çıktım. (Ve Mekke'ye gelip) Beyt'e ifâda tavâfı yaptım. Âişe devâm edip dedi ki: Sonra Minâ'dan sonuncu dönüşte, Rasûlullah'ın berâberinde yola çıktım. Rasûlullah Muhassab mevkiine gelip, konakladı. Biz de O'nunla berâber orada konakladık. Rasûlullah, kardeşim Abdurrahmân ibn Ebî Bekr'i çağırdı ve:

— *"Kızkardeşini haremden çıkar,* (hıll ile harem hudûdunda) *umre niyetiyle ihrâm ve telbiye yaptır.* (Tavâf ve sa'y ettikten) *sonra ihrâmdan çıkınız, sonra buraya geliniz. Ben burada ikiniz benim yanıma gelinceye kadar sizleri gözlüyorum"* buyurdu.

Âişe devâmla şöyle dedi: Kardeşimle birlikte çıktık. Nihâyet (Ten'îm'de) ihrâmlandıktan; tavâf ve sa'yi de yaptıktan sonra, seher vaktinde Rasûlullah'ın yanına geldim. Rasûlullah:

— *"Umreyi bitirdiniz mi?"* dedi.

Ben de:

— Evet bitirdik, dedim.

Bunun üzerine Rasûlullah, sahâbîlerine (Medîne'ye doğru) hareketi i'lân etti. İnsanlar hareket ettiler. Rasûlullah da Medîne'ye yönelici olarak yürüdü [86].

Buhârî dedi ki: Hadîsteki "Dayra", "Dâra yadîru dayran" fiilindendir. Bu fiilde "Dâra yadûru davran" dahî denilir. Ve (ma'nâsı) "Darra yadurru darran"dır [87].

٣٤ـ بابُ التَّمَتُّعِ وَالإِقْرانِ وَالإِفْرادِ بِالحَجِّ وَفَسْخِ الحَجِّ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ

86 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu "Hacc aylarında, hacc gecelerinde, hacc hâllerinde Rasûlullah'ın berâberinde yola çıktık" fıkrasındadır.

87 Buhârî hadîsteki "Lâ yadîruki(=Sana zarar vermez)" kavlinde, biri böyle ecveften birinci ve ikinci bâblardan, öteki de muda'aftan "Lâ yadurruki" şeklinde rivâyet olunca, bu ecvef fiilin birinci ve ikinci bâblardan kullanıldığını; ma'nâsının da "Darra yadurru"ya denk olduğunu bildirmiştir.

34- TEMETTU', IKRÂN, İFRÂD HACCLARININ BEYÂNI İLE BERÂBERİNDE HEDY (KURBÂN) BULUNMAYAN KİMSELER İÇİN HACCIN FESHEDİLMESİ (VE UMREYE ÇEVRİLMESİNİN CEVÂZI) BÂBI [88]

٤٤ ـ حدّثنا عُثْمَانُ قال حدّثنا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الأَسْوَدِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ خَرَجْنَا مَعَ النبىِّ ﷺ وَلاَ نُرى إلاَّ أَنَّهُ الحَجُّ فَلَمَّا قَدِمْنَا تَطَوَّفْنَا بِالبَيْتِ فأَمَرَ النبىُّ ﷺ مَنْ لَمْ يَكُنْ ساقَ الهَدْيَ أَنْ يُحِلَّ فَحَلَّ مَنْ لَمْ يَكُنْ ساقَ الهَدْىَ وَنِسَاؤُهُ لَمْ يَسُقْنَ فأَحْلَلْنَ قَالَتْ عائِشَةُ رضى اللّهُ عنها فَحِضْتُ فَلَمْ أَطُفْ بِالبَيْتِ فَلَمَّا كانَتْ لَيْلَةُ الحَصْبَةِ قالَتْ يا رسولَ اللّهِ يَرْجِعُ النَّاسُ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ وَأَرْجِعُ أنا بِحَجَّةٍ قال وَمَا طُفْتِ لَيَالِى قَدِمْنَا مَكَّةَ قُلْتُ لاَ قال فاذْهَبِى مَعَ أَخِيكِ إِلَى التَّنْعِيمِ فأَهِلِّى بِعُمْرَةٍ ثُمَّ مَوْعِدُكِ كَذَا وَكَذا قالَتْ صَفِيَّةُ ما أُرَانِى إلاَّ حَابِسَتَهُمْ قال عَقْرَى حَلْقَى أَوَ ما طُفْتِ يَوْمَ النَّحْرِ قَالَتْ قُلْتُ بَلَى قال لاَ بأْسَ انْفِرِي قَالَتْ عَائِشَةُ رضى اللّهُ عنها فَلَقِيَنِى النبىُّ ﷺ وَهْوَ مُصْعِدٌ مِنْ مَكَّةَ وَأَنا مُنْهَبِطَةٌ عَلَيْهَا أَوْ أنا مُصْعِدَةٌ وَهْوَ مُنْهَبِطٌ مِنْهَا *

44-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Biz Peygamber'in berâberinde haccdan başka bir niyetimiz olduğunu bilmeksizin (Medîne'den) çıktık [89]. Mekke'ye varıp (umre için) Beyt'i tavâf (ve Safâ-Merve'yi sa'y) ettiğimiz zamân Peygamber (S), hedy sevk etmeyenlerin ihrâmdan çıkmalarını emretti. Bu emir üzerine hedy sevk etmeyenler ihrâmdan çıktılar. Peygamber'in kadınları da hedy sevk etmemişler-

88 Buradaki hacc nevi'lerini daha önce anlatmıştık. Şimdi kısaca tekrar edelim:
Temettu' Hacc: Hacc aylarında yalnız umre niyetiyle ihrâma girmek, tavâf sa'y, tıraş ile umreyi bitirdikten ve ihrâmdan çıktıktan sonra, yine o sene içinde hacc içinde ihrâmlanıp hacc menseklerini îfâ etmektir. Yânî umre ile haccı ayrı ayrı ihrâmlarda cem' etmektir.
Ikrân veyâ *Kırân Hacc:* Umre ile haccı bir ihrâmda cem' etmektir.
İfrâd Hacc: Mîkaatta yalnız hacc için ihrâmlanmaktır.
Haccın Feshi: Hacc için ihrâmlanıp Mekke'ye geldikten sonra, hacc niyetini bozup, umre niyetine geçmek ve umre niyetiyle tavâf ve sa'y ederek ihrâmdan çıkmak ve bu sûrette mutemetti' hacısı olmaktır. *Kırân Haccı* ile *İfrâd Haccı*'nda imâmlar arasında ihtilâf geçmemiştir. Haccın feshinin cevâzı hakkında ise ihtilâf edilmiştir.

89 Mü'minlerin annesinin böyle demesi, eskiden hacc ayları içinde umreye niyet edilemez i'tikaadında bulunduğu içindir. Câhiliyet zamânında İbrâhîm Dîni'-

di. Onlar da ihrâmlarından çıktılar[90]. Âişe devâmla dedi ki: Yalnız ben (Serif'te) hayz oldum da Beyt'i tavâf edemedim. Hacıların teşrîk günlerinden sonra konaklayageldikleri Hasbe (yânî Muhassab) gecesi olunca, ben Âişe:

— Yâ Rasûlallah! İnsanlar bir hacc ve bir umre ile dönüyorlar, ben ise yalnız bir hacc ile dönüyorum, dedi.

Rasûlullah:

— *"Mekke'ye geldiğimiz gecelerde sen tavâf etmedin mi?"* diye sordu.

Âişe:

— Hayır; etmedim, diye cevâb verdi.

Rasûlullah:

— *"Öyleyse kardeşinle Ten'îm'e git, oradan umre ihrâmına girip telbiye et. Sonra tavâf ve sa'y edip, buluşma yerimiz olan bu yere geliniz"* buyurdu.

(Mü'minlerin annesi) Safiyye (R) şöyle dedi: Ben de âdetimi görmüş olduğumdan, kendimi muhakkak insanları yollarından alıkoyucu sanıyordum. Rasûlullah:

— *"Ey yaralayıcılığı ve kökünden sökücülüğü halkın hareketini durduran kadın!*[91]*. Sen nahr gününden ifâda tavâfını yapmadın mı?"* dedi.

Safiyye devâmla dedi ki: Ben de:

— Evet, yaptım, diye cevâb verdim.

Bunun üzerine Rasûlullah:

---

nin öğrettiği nüsük ve ibâdetlerden yalnız hacc ve umre pâyidâr olmuştu ki, o da birçok bid'atler ve bâtıl i'tikaadlarla karışmış bir hâlde idi. Bu cümleden olmak üzere hacc ayları içinde umre niyetiyle ihlâl, yânî ihrâma girip telbiye ile ses yükseltmek câiz sayılmazdı. Vedâ Haccı'na kadar bu i'tikaadı bozacak yeni bir teşrî' vâkı' olmamıştı. Bundan dolayı müslümânlar ihrâma girdikleri vakit hep hacc niyetiyle girmiş bulunuyorlardı. Bilhassa hedy sevk eden Rasûlullah'ın niyetine mutâbaaten, hepsi o niyette idi. Hacc kaafilesi Mekke'ye yaklaştığında -büyük ihtimâlle Serif'te- Rasûlullah: *"Birlikte hedy* (kurbân) *getirenlerden mâadâ her kim varsa haccı fesh ederek umreye niyet etsin"* diye teblîğ buyurdu. Câhiliye Arabları'nın bu husûstaki amel ve i'tikaadını bozdu. İsteyenler hacc ayları içinde de umreden temettu'a yânî istifâdeye imkân buldular. Fakat herhâlde Medîne'den çıkarken umûmun niyeti hacc idi. Bundan dolayı mü'minlerin annesi "Haccdan başka bir niyetimiz olduğunu bilmeksizin..." demiştir.

Serif, Mekke'ye takrîben on mil mesâfede olan bir yerin ismidir.

90 Hadîsin, bâb başlığındaki "Haccın feshi" mes'elesine delîl olan yeri burasıdır. Peygamber'in berâberlerinde kurbânları bulunmayanlara umre yapıp ihrâmdan çıkmalarını emretmesi, hacclarını feshedip, umreye çevirmelerini emretmesi demektir. Bu emir de, durumu uygun olanlar tarafından aynen uygulanmıştır.

91 Bu *akrâ* ve *halkaa* kelimelerinin aslı, yaralamak ve kökünden söküp atmak ma'nâlarınadır. Bu kelimeler Arablar arasında yayılmış, kullanılmış; ancak hiçbir

"Be's yoktur (vedâ tavâfı hayızlıdan düşmüştür), *haydi yol-lan!"* buyurdu.

Âişe dedi ki: Umreden dönüşümde Peygamber bana; ben Mek-ke'ye inmekte, kendisi de Mekke'den yukarı çıkmakta iken; yâhud da ben çıkmakta, kendisi de aşağı inmekte iken kavuştu.

٤٥ ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ يُوسُفَ قال أخبرنا مالِكٌ عنْ أبِى الأسْوَدِ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ بنِ نَوْفَلٍ عنْ عُرْوَةَ بنِ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ رضِىَ اللَّهُ عنها أنَّهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللَّهِ ﷺ عامَ حَجَّةِ الوَدَاعِ فَمِنَّا مَنْ أهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أهَلَّ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أهَلَّ بالحَجِّ وَأهَلَّ رسولُ اللَّهِ ﷺ بالحَجِّ فأمَّا مَنْ أهَلَّ بِالحَجِّ أوْ جَمَعَ الحَجَّ وَالعُمْرَةَ لَمْ يَحِلُّوا حَتَّى كانَ يَوْمُ النَّحْرِ *

45-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Bizler Vedâ Haccı yılında Ra-sûlullah'ın berâberinde hacca çıktık. Bizden kimimiz umre niyetiyle ihrâmlanıp telbiye etti. Kimimiz hacca ve umreye birlikte niyetle ih-râmlanıp telbiye etti. Kimimiz de yalnız hacc niyetiyle ihrâma girip telbiye etti. Rasûlullah da hacca niyetle ihrâmlanıp telbiye etti. Yal-nız hacc niyetiyle ihrâma girip telbiye edenler, yâhud hacc ile umreye niyetle cem' eden hacılara gelince, onlar kurbân bayramının ilk gü-nü oluncaya kadar ihrâmdan çıkmadılar [92].

٤٦ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ قال حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ عن عَلِىِّ بنِ حُسَيْنٍ عنْ مَرْوَانَ بنِ الْحَكَمِ قال شَهِدْتُ عُثْمَانَ وَعَلِيًّا رضى اللَّهُ عنهما وعُثْمَانُ يَنْهَى عنِ المُتْعَةِ وَأنْ يُجْمَعَ بَيْنَهُمَا فَلَمَّا رَأى عَلِىٌّ أهَلَّ بهما

zamân va'z olundukları hakîkat ma'nâsı kasdedilmemiştir. Bunlar "Teribet ye-dâhu, kaatelehullahu" ta'bîrleri gibidir, denilmiştir. *Akr*'ın kesmek, yaralamak, kan akıtmak; *halk*'ın da tıraş edip kökünden kazımak ma'nâları; kadının hayız kanı akıtması ve bu musîbeti ile de hacc kaafilesini Medîne yolundan habsedip alıkoyucu olması ma'nâlarını sezdirir.

92 Bundan evvel geçen Âişe hadîsindeki "Hacc seferine çıktığımızda biz yalnız hacc edileceğini zannediyorduk" sözüyle buradaki "Kimimiz umre niyetiyle ihrâma girip telbiye etmişti..." sözü arasında zıdlık görülmemelidir. Âişe'nin oradaki bu zannı, Medîne'den çıkarken ve Peygamber tarafından haccın bu üç nev'i teblîğ edilmezden evvel vâkı' olan bir kanâat idi. Âişe'nin bu hadîsinde ise ihrâm sı-rasında Peygamber tarafından bildirilerek bu üç nevi' niyetle ihrâma girildiği haber verilmiştir. Bu gibi tercîhlere dikkat edilmezse, Âişe'nin rivâyetleri ara-sında zıdlık var gibi görülür... (Kirmânî).

لَبَّيْكَ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ قال ما كُنْتُ لِأَدَعَ سُنَّةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِقَوْلِ أَحَدٍ *

46-....... Mervân ibnu'l-Hakem şöyle demiştir: Ben Usmân ve Alî'ye (hacc sırasında) şâhid oldum. Usmân halkı temettu' haccından ve hacc ile umreyi cem' etmekten (tenzîhen) nehyediyordu. Alî bu nehyi görünce, her ikisine birden niyet ederek ***Lebbeyke bi-umretin ve haccetin*** diye yüksek sesle telbiye edip ihrâmlandı. Ve: Ben Peygamber(S)'in sünnetini kimsenin sözünden dolayı terk edici değilim, dedi [93].

٤٧ — حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا وُهَيْبٌ حدّثنا ابنُ طَوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عن ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قال كانُوا يَرَوْنَ أَنَّ العُمْرَةَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ مِنْ أَفْجَرِ الْفُجُورِ فِي الْأَرْضِ وَيَجْعَلُونَ الْمُحَرَّمَ صَفَرًا وَيَقُولُونَ إِذَا بَرَأَ الدَّبَرْ وعَفَا الأَثَرْ و انْسَلَخَ صَفَرْ حَلَّتِ العُمْرَةُ لِمَنِ اعْتَمَرْ * قَدِمَ النبيُّ ﷺ وأَصْحابُه صَبِيحَةَ رَابِعَةٍ مُهِلِّينَ بالْحَجِّ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً فَتَعَاظَمَ ذَلِكَ عِنْدَهُمْ فَقَالُوا يَا رسُولَ اللَّهِ أَيُّ الحِلِّ قال حِلٌّ كُلُّهُ *

47-....... Abdullah ibnu Abbâs (R) şöyle demiştir: Câhiliye Arabları hacc aylarında umre etmeyi, yeryüzünde işlenen günâhların en büyüğü nev'indendir diye i'tikaad ederlerdi. Ve bunlar Muharrem ayındaki harâmlığı da safer ayına naklederlerdi de: Devenin arkasındaki yara iyi olur, ayak izleri silinir gider, safer ayı da çıkarsa artık umre yapmak işte o zamân umreciye halâl olur derlerdi. Peygamber (S) sahâbîleri ile berâber (zu'l-hicce'nin) dördüncü gecesi sabâhında hacc niyetiyle telbiye ediciler olarak (Mekke'ye) geldiler. Peygamber sahâbîlerine, hacclarını umreye çevirmelerini ve (tavâf, sa'y, tıraşla) ihrâmdan çıkmalarını emreyledi. (Hacc aylarında umre yapmayı büyük günâh gördükleri için) hacc aylarında umre ile emredilmesi, kendilerine ağır geldi ve:

— Yâ Rasûlallah! Bu hangi hılldır; nasıl umredir (İhrâmın harâm kıldığı şeyleri bu da halâl kılar mı)? diye sordular.

Rasûlullah:

---

93 Hadîsin başlığa uygunluğu "Alî hacc ve umreye niyet ile ihrâm edip.... telbiye eyledi" ifâdesindedir. Alî'nin son cümlesi, kıyâmete kadar eskimeyecek sağlamlık ve güzellikte bir dînî düstûrdur. Bu düstûr, dînî işlerde Allah ve Peygamber'den başka hiçbir merci' ve otoritenin sultasının kabûl edilmemesi esâsını en vecîz bir tarzda ifâde etmiştir.

— "(Hacc aylarındaki) *bu emrenin yerine getirilmesi de bunların hepsini halâl kılar*" buyurdu [94].

٤٨ ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قال حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ قَيْسِ ابنِ مُسْلِمٍ عن طارقِ بنِ شِهَابٍ عنْ أَبِى مُوسَى رضى اللّهُ عنهُ قال قَدِمْتُ عَلَى النَّبِىِّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وسلم فَأَمَرَهُ بالحِلِّ *

48-....... Ebû Mûsâ (R): Ben (Yemen'den) Peygamber'in huzûruna geldim. Peygamber (S), ben Ebû Mûsâ'ya (umreyi yerine getirdikten sonra) ihrâmdan çıkmayı emreyledi, demiştir [95].

٤٩ ــ حدّثنا إسْمَاعيلُ قال حدّثنى مالِكٌ * ح وحدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ قال أَخْبَرَنا مالِكٌ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ عنْ حَفْصَةَ رضى اللّهُ عنهُمْ زَوْجِ النَّبِىِّ ﷺ أَنَّها قالَتْ يا رسولَ اللّهِ ماشأْنُ النَّاسِ حَلُّوا بِعُمْرَةٍ وَلَمْ تَحْلِلْ أَنْتَ مِنْ عُمْرَتِكَ قال إِنِّى لَبَّدْتُ رَأْسِى وَقَلَّدْتُ هَدْيِى فَلاَ أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ *

49- Bize İsmâîl tahdîs edip şöyle dedi: Bana Mâlik tahdîs etti. **H** ve yine bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs edip şöyle dedi: Bize Mâlik, Nâfi'den; o da İbn Umer'den tahdîs etti ki, Peygamber'in zevcesi Hafsa (R):

— Yâ Rasûlallah! İnsanların hâli nedir ki, umre ile ihrâmdan çıktılar; hâlbuki sen umrenden çıkmadın? diye sormuş.

Rasûlullah (S):

— *"Ben başımın saçlarını yapışkan bir madde ile telbîd edip topladım, kurbânımı da* (Ka'be nâmına) *kılâdeledim. Artık ben kurbânımı kesmedikçe ihrâmdan çıkamam"* buyurmuştur [96].

٥٠ ــ حدّثنا آدَمُ قال حدّثنا شُعْبَةُ قَال أَخْبَرَنا أَبُو جَمْرَةَ نَصْرُ بنُ عِمْرَانَ

94 Hadîsin bâb başlığına delîlliği "Peygamber sahâbîlerine hacclarını umreye çevirmelerini emretti" kavlindedir. Çünkü bu emir, haccın feshedilip umreye çevrilmesinden ibârettir.

95 Buhârî bu hadîsi burada kısaltılmış olarak getirmiştir. Bunun tamâmı "Peygamber zamânında, Peygamber'in ihrâma girişi gibi ihrâma giren kimse bâbı"nda da geçmişti.

96 Hadîs burada iki yoldan getirilmiştir.

Telbîd, başın saçlarını yapışkan bir madde ile birbirine tutturmaktır. Bunun fâidesi saçların dağılmaması ve eziyet verici haşerelerden başı korumaktır. Bunun hakkında daha önce de bilgi verilmişti.

الضُّبَعِيُّ قال تَمَتَّعْتُ فَنَهَانِي ناسٌ فسألْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عَنْهُمَا فَأَمَرَنِي فَرَأَيْتُ فِي المَنَامِ كأنَّ رَجُلاً يَقُولُ لِي حَجٌّ مَبْرُورٌ وَعُمْرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ فأخبَرْتُ ابنَ عَبَّاسٍ فقال سُنَّةُ النبيِّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم فقال لى أَقِمْ عِنْدِى فأَجْعَلَ لَكَ سَهْمًا مِنْ مالِى قال شُعْبَةُ فَقُلْتُ لِمَ فقالَ لِلرُّؤْيا التي رَأَيْتُ *

50-....... Bize Ebû Cemre Nasr ibnu İmrân ed-Dubaiyyu haber verip şöyle dedi: Ben temettu' haccı yapmak istedim de insanlar beni temettu'dan nehyetti. Ben de bunu İbn Abbâs'a sordum. O da bana temettu' üzerinde devâm etmemi emretti. Müteâkiben ben ru'yâmda, bir adamın bana: Temettu', mebrûr bir hacc ve kabûl edilmiş bir umredir, demekte olduğunu gördüm. Ben bu ru'yâmı İbn Abbâs'a haber verdim. İbn Abbâs bana: Temettu', Peygamber'in sünnetidir, dedi ve tekrâr bana: Yanımda otur da sana kendi malımdan bir pay ayırayım diye ilâve etti. Şu'be dedi ki: Ben Ebû Cemre'ye: İbn Abbâs'ın sana pay vermesinin sebebi nedir? diye sordum. Ebû Cemre: İbn Abbâs'ın sana pay vermesinin sebebi nedir? diye sordum. Ebû Cemre: Görmüş olduğum o ru'yâdan dolayı, dedi [97].

٥١ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ قال حدّثنا أبو شِهَابٍ قال قَدِمْتُ مُتَمَتِّعًا مَكَّةَ بِعُمْرَةٍ فَدَخَلْنَا قَبْلَ التَّرْوِيَةِ بِثَلاثَةِ أيَّامٍ فقال لِي أُنَاسٌ مِنْ أهْلِ مكَّةَ تَصِيرُ الآنَ حَجَّتُكَ مَكِّيَّةً فَدَخَلْتُ عَلَى عَطَاءٍ أَسْتَفْتِيهِ فقال حدّثني جابِرُ ابنُ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أنَّهُ حَجَّ مَعَ النبيِّ ﷺ يَوْمَ ساقَ الْبُدْنَ مَعَهُ وَقَدْ أَهَلّوا بالْحَجِّ مُفْرَدًا فقال لَهُمْ أَحِلّوا مِنْ أَحْرَامِكُمْ بِطَوَافِ الْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالمَرْوَةِ وَقَصِّرُوا ثُمَّ أَقِيمُوا حَلاَلاً حَتّى إذَا كانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ فَأَهِلّوا بالْحَجِّ وَاجْعَلُوا الَّتِي قَدِمْتُمْ بِهَا مُتْعَةً فَقالُوا كَيْفَ نَجْعَلُهَا مُتْعَةً وَقَدْ سَمَّيْنَا الْحَجَّ فقال افْعَلُوا ما أَمَرْتُكُمْ فَلَوْلاَ أَنِّي سُقْتُ الهَدْيَ لَفَعَلْتُ مِثْلَ الَّذِى أَمَرْتُكُمْ وَلَكِنْ لاَيَحِلُّ مِنِّي حَرَامٌ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهِ فَفَعَلُوا *

97 Hadîsin başlığa hüccetliği "Ben temettu' haccı yapmak istedim, insanlar beni nehyetti... İbn Abbâs bana temettu' haccı yapmamı emretti" fıkrasıdır.

Ebû Cemre'yi temettu' haccından nehyedenlerin kimler olduğu hadîsin tarîklerinde bildirilmemiştir. Bu suâl ve nehy vak'ası, Abdullah ibn Zübeyr'in emîrliği zamânında cereyân etmiştir. Müslim *Sahîh*'inde: İbnu Zübeyr'in temettu'dan nehyeder, ifrâd hacca teşvîk eyler olduğunu rivâyet etmiştir (İbn Hacer).

51-....... Bize Ebû Şihâb Mûsâ ibn Nâfi' tahdîs edip şöyle dedi: Bir defâsında Mekke'ye mütemetti' hacısı olarak umre niyetiyle geldim. Terviyeden üç gün evvel Mekke'ye girdik. Mekke ahâlîsinden bâzı insanlar bana:

— Şimdi senin haccın Mekkeliler'in (az meşakkatli ve az sevâblı) haccına dönmektedir, dediler.

Ben de hemen Atâ ibn Ebî Rebâh'ın yanına gittim ve kendisinden fetvâ istiyordum. Atâ şöyle dedi:

— Bana Câbir ibn Abdillah (R) şöyle tahdîs etti: Kendisi, Peyamber (S) Mekke'ye kurbânlık develer gönderdiği hacc günü, Peygamber ile berâber hacc etmiştir. Sahâbîler o günü mufred hacc niyetiyle ihrâma girip telbiye etmişlerdi. Peygamber onlara:

— *"Haccınızı umreye çeviriniz: Beyt'i tavâf, Safâ ile Merve arasını sa'y etmek ve saçlarınızı kısaltmak sûretiyle ihrâmlarınızdan çıkınız. Sonra ihrâmsız olarak Mekke'de ikamet ediniz. Tâ terviye* (yânî Zu'l-hicce'nin sekizinci) *günü olduğu zamân hacc niyetiyle ihrâma girip, telbiye ediniz. Ve evvelki ihrâmlanmış olduğunuz mufred haccınızı* (böylece) *temettu' haccı yapınız"* buyurdu.

Sahâbîler:

— Yâ Rasûlallah! Biz ilk ihrâma girişimizde hacc diye isimlendirdiğimiz hâlde, o haccımızı nasıl mut'a' (yânî umre) yaparız? dediler.

Peygamber:

— *"Siz benim emrettiğim şeyi yapınız! Eğer ben de kurbân sevk etmemiş olaydım, muhakkak size emrettiğim gibi yapardım. Lâkin şimdi kurbânım varacağı yere ulaşıncaya* (yânî Minâ'da kesilinceye) *kadar, ihrâmlıya harâm olan şeylerden hiçbirisi bana halâl olmaz"* buyurdu.

Bunun üzerine sahâbîler de Peygamber'in emrettiği gibi yaptılar [98].

٥٢ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال حدّثنا حَجّاجُ بنُ مُحَمَّدٍ الأعْوَرُ عنْ شُعْبَةَ عَنْ عَمْرِو بنِ مُرَّةَ عن سَعِيدِ بن المُسَيَّبِ قال اخْتَلَفَ عَلِيٌّ وَعُثْمَانُ رضى اللَّهُ عَنْهُمَا وَهُمَا بِعُسْفَانَ فِي المُتْعَةِ فقال عَلِيٌّ ما تُرِيدُ إلاَّ أنْ تَنْهَى عن أمْرٍ فَعَلَهُ النبىُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال فَلَمَّا رَأى ذَلِكَ عَلِيٌّ أهَلَّ بِهِمَا جَمِيعًا *

52-....... Saîd ibnu'l-Müseyyeb şöyle demiştir: Alî ibn Ebî Tâ-

98 Hadîsin bâb başlığına hüccetliği meydandadır. Bâzı Buhârî nushalarında bu hadîsin sonunda şu ziyâde vardır: Buhârî dedi ki: Bu Ebû Şihâb'ın Peygamber'den, bu hadîsten başka müsned bir hadîsi yoktur.

lib ile Usmân ibn Affân (R) Usfân mevkiinde bulunurlarken, mut'a (yânî temettu') hakkında ihtilâf ettiler. Alî, Usmân'a: Sen, başka değil; ancak Peygamber'in yapmış olduğu bir işten nehyetmek istiyorsun, dedi. İbnu'l-Müseyyeb dedi ki: Alî, Usmân'ın bu nehyini görünce, umre ile haccı birlikte niyetle ihrâm edip, telbiye etti [99].

٣٥ـ باب من لبّى بالحجّ وسمّاه

35- HACC NİYETİYLE İHRÂMA GİRİP TELBİYE EDEN VE HACCIN NEV'İNİ İSİMLENDİRİP TA'YÎN EDEN KİMSE BÂBI

٥٣ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ قال سَمِعْتُ مُجَاهِدًا يَقُول حدّثنا جابِرُ بنُ عَبْدِ اللّهِ رَضِيَ اللّهُ عنهما قال قَدِمْنَا مَعَ رَسولِ اللّهِ صَلّى اللّهُ عليه وسلم وَنَحْنُ نَقُولُ لَبَّيْكَ اللّهُمَّ لَبَّيْكَ بالْحَجِّ فأمَرَنَا رَسولُ اللّهِ ﷺ فَجَعَلْنَاهَا عُمْرَةً *

53-....... Ben Mucâhid ibn Cebr'den işittim, şöyle diyordu: Bize Câbir ibnu Abdillah (R) tahdîs edip şöyle dedi: Bizler Rasûlullah'ın berâberinde ve ***Lebbeyke Allâhumme, Lebbeyke bi'l-hacc*** diyerek Mekke'ye geldik. Rasûlullah (S) bizlere, bu haccımızı umre yapmamızı emreyledi [100].

٣٦ـ باب التّمتّع

36- TEMETTU' BÂBI[101].

٥٤ـ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ قال حدّثني مُطَرِّفٌ عنْ عِمْرَانَ رضى اللّهُ عنهُ قال تَمَتَّعْنَا عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّهِ ﷺ فَنَزَلَ الْقُرْآنُ قال رَجُلٌ بِرَأيِهِ ماشاءَ *

---

99 Alî, böylece Kırân Haccı'na niyet etmiş oluyor. Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır.
Usfân, Mekke'ye otuz mil mesâfede büyükçe bir köydür.

100 Hadîsin başlığa hüccetliği ***"Lebbeyke Allâhumme lebbeyke bi'l-haccı"*** kavlindedir. Çünkü hem telbiye etmiş, hem de "bi'l-haccı" sözüyle ihrâmının nev'ini isimlendirip ta'yîn eylemiştir. Bundan, haccın nev'ini ta'yîn etmenin daha fazîletli olduğu ve müfrid yâhud mutemetti' yâhud kaarın olsun; telbiyesi içinde haccının ismini söylemesinin de efdal olduğu hükmü alınmıştır *(Umdetu'l-Kaarî)*.

101 Ebû Zerr nushasında: "Peygamber (S) zamânında temettu' bâbî" tarzındadır. İbn Hacer ile Aynî, Ebû Zerr nushasındaki başlığı almışlardır. Hadîsin lâfzı da Ebû Zerr nushası başlığına daha uygundur.

54-....... Katâde şöyle demiştir: Bana Mutarrıf tahdîs etti ki, İmrân ibn Husayn (R) şöyle demiştir: Bizler Rasûlullah (S) zamânında temettu' haccı yaptık. Kur'ân da (temettu'un câizliği hakkında) indi. Bir adam da kendi re'yi ile dilediği şeyi söyledi [102].

٣٧ــ بابُ تَفْسِيرِ قَوْلِ اللّهِ تَعالَى ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حاضِرِى المَسْجِدِ الْحَرامِ

37- YÜCE ALLAH'IN:

"... Bu, âilesi Mescidi Harâm'da bulunmayanlara âiddir. Allah'tan ittikaa edin ve bilin ki Allah, cezâsı cidden çetîn olandır" (el-Bakara: 196)
KAVLİNİN TEFSÎRİ BÂBI [103]

٥٥ــ وَقَالَ أَبُو كَامِلٍ فُضَيْلُ بنُ حُسَيْنٍ الْبَصْرِيُّ قال حدّثنا أَبُو مَعْشَرٍ حدّثنا عُثْمَانُ بنُ غِياثٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضي اللّهُ عنهما أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ مُتْعَةِ الْحَجِّ فقال أَهَلَّ المُهاجِرُونَ وَالأَنْصارُ وَأَزْواجُ النبيِّ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَداعِ وَأَهْلَلْنا فَلَمَّا قَدِمْنا مَكَّةَ قال رسولُ اللّهِ ﷺ اجْعَلُوا إِهْلالَكُمْ بالْحَجِّ عُمْرَةً إِلاَّ مَنْ قَلَّدَ الْهَدْيَ. طُفْنَا بالْبَيْتِ وَبالصَّفا وَالمَرْوَةِ وَأَتَيْنا النِّسَاءَ وَلَبِسْنَا الثِّيابَ وَقالَ مَنْ قَلَّدَ الْهَدْيَ فإِنَّهُ لاَ يَحِلُّ لَهُ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ثُمَّ أَمَرَنا

102 İmrân ibn Husayn'ın, temettu'un cevâzına dâir Kur'ân'da nâzil olduğunu bildirdiği âyet: "... ***Kim hacca kadar umre ile fâidelenmek isterse kolayına gelen bir kurbân*** (keser)..."(el-Bakara:196) âyetidir.

Müslim'in rivâyeti: "ولم ينزل قرآن بحرمه ولم ينهه عنها حتى مات = Kur'ân'da temettu'u tahrîm eder, umreden nehyeder sûrette inmedi; Peygamber de ölünceye kadar umreden ve temettu'dan nehyetmedi" (yânî nesh olunmak ihtimâli de yoktur) şeklindedir.

İmrân'ın re'yi ile söz söyledi dediği kimse, Umer'dir, demişlerdir. Usmân ile Abdullah ibn Zubeyr'in de temettu'dan (tenzîhen) nehyeder olduklarını Müslim'den öğrenmiştik. İbn Abbâs'ın ise bil'akis temettu'u emrettiği biraz evvel geçmişti.

103 Âyetteki "***Zâlike*** = Bu" ta'bîri, temettu'a işârettir. Çünkü "***Zâlike*** = Bu" işâret isminden önce, temettu' sözü geçmiştir.

Bu âyette temettu' ta'bîri iki kerre geçmektedir: "Femen temetten bi'l-umreti ile'l-hacc", "Sizden her kim hacca kadar umre ile fâidelenici olursa" demektir. Bu ise, umre ile haccı berâberce ihrâm edeni yâhud evvelâ umre ile ihrâma girip, onu bitirdikten sonra hacc niyetiyle ihrâm edeni şâmil olur. Bu sonuncusu, hâss ma'nâsıyle temettu'dur. Âmm ma'nâsıyle temettu' ise, iki kısmı da şâmil olur.. *(Umdetu'l-Kaarî)*

عَشِيَّةَ التَّرْوِيَةِ أَنْ نُهِلَّ بِالحَجِّ فَإِذَا فَرَغْنَا مِنَ المَنَاسِكِ جِئْنَا فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ وبِالصَّفَا والمَرْوَةِ فَقَدْ تَمَّ حَجُّنَا وَعَلَيْنَا الْهَدْيُ كَمَا قال اللّٰهُ تعالى فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَى أَمْصَارِكُمْ الشَّاةُ تَجْزِي فَجَمَعُوا نُسُكَيْنِ فِي عَامٍ بَيْنَ الْحَجِّ والعُمْرَةِ فَإِنَّ اللّٰهَ تعالى أَنْزَلَهُ فِي كِتَابِهِ وَسَنَّهُ نَبِيُّهُ صلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم وَأَبَاحَهُ لِلنَّاسِ غَيْرَ أَهْلِ مَكَّةَ قال اللّٰهُ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي المَسْجِدِ الْحَرَامِ. وَأَشْهُرُ الْحَجِّ الَّتِي ذَكَرَ اللّٰهُ تعالى شَوَّالٌ وذُو القَعْدَةِ وذُوالحَجَّةِ فَمَنْ تَمَتَّعَ فِي هٰذِهِ الأَشْهُرِ فَعَلَيْهِ دَمٌ أَوْ صَوْمٌ والرَّفَثُ الجِمَاعُ وَالْفُسوقُ المَعَاصِي وَالجِدَالُ المِرَاءُ *

55- Ve Ebû Kâmil Fudayl ibnu Huseyn el-Basrî (237) şöyle dedi: Bize Ebû Ma'şer tahdîs etti. Bize Usmân ibnu Gıyâs, İkrime'den tahdîs etti ki, İbn Abbâs (R), hacc mut'a'sından sorulduğunda o şöyle dedi: Vedâ Haccı'nda Muhâcirler, Ensâr ve Peygamber'in zevceleri ihrâma girip telbiye ettiler. Biz de ihrâma girip telbiye ettik. Mekke yakınına geldiğimiz zamân Rasûlullah (S):

— *"Hedy kılâdeleyip berâberinde getirmiş olanlar müstesnâ, hacc niyetiyle yaptığınız ihrâm ve telbiyelerinizi umreye çeviriniz!"* buyurdu.

Bizler Beyt'i tavâf, Safâ ile Merve'yi sa'y edip (ihrâmdan çıktık), kadınlara geldik ve âdetimiz olan dikişli elbiseleri giydik. Rasûlullah:

— *"Kurbânlığa kılâde ve nişân takmış olan kimselere, kurbân varacağı yere ulaşıncaya* (yânî Minâ'da kesilinceye) *kadar ihrâmın harâm kıldığı şeylerden hiçbiri halâl olmaz"* buyurdu.

Sonra bizlere zu'l-hiccenin sekizinci terviye günü öğlenin ardından hacc için ihrâma girmemizi emretti. Nihâyet biz Arafât'ta vakfe, Müzdelife'de geceleme, bayram günü Minâ'da cemre atma ve tıraş gibi hacc menseklerini bitirip de akabinde Mekke'ye geldiğimiz, Beyt'i tavâf, Safâ ile Merve arasını sa'y ettiğimiz zamân, artık bizim haccımız tamâm olmuş ve üzerimize kurbân vâcib gelmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu:

"... Kim hacca kadar umre ile fâidelenmek isterse kolayına gelen bir kurbânı keser. Fakat onu bulamazsa hacc günlerinde (ihrâmlı olarak) ***üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmàk üzere oruç tutmak*** (vâcib olur ki), ***bunlar tam on gün eder. Bu, âilesi Mescidi Harâm'da bulunmayanlara âiddir. Allah'tan ittikaa edin ve bilin ki, Allah, cezâsı cidden çetin olandır"*** (el-Bakara: 196).

Âyetteki ***"Döndüğünüz vakit"*** ta'bîri, "Memleketlerinize döndüğünüz zamân" demektir. Kurbân olarak bir davar kâfî gelir. Böyle yapanlar bir yılda iki büyük ibâdeti, hacc ile umre arasını birleştirmişlerdir. Çünkü Yüce Allah kendi Kitâb'ında hacc ile umreyi cem' etmeyi indirmiş, Peygamber'i de bunu şerîat ve kaanûn yapmış ve temettu'u Mekke ahâlîsinden başka olan insanlar için mubâh kılmıştır. Allah: ***"Bu hüküm, âilesi Mescidi Harâm'da bulunmayanlara âiddir..."*** (el-Bakara: 196) buyurdu. Yüce Allah'ın Kitâbı'nda (el-Bakara: 197) zikretmiş olduğu hacc ayları ise, şevvâl, zu'l-ka'de ve zu'l-hicce'dir. Her kim bu aylar içinde umre ile fâidelenirse, ona bir kurbân kesmek yâhud oruç tutmak vâcib olur [104].

er-Refes, cinsî münâsebet; *el-Fusûk,* ma'siyetler; *el-Cidâl* ise kavga etmek'tir.

٣٨ـ بابُ الاغْتِسَالِ عِنْدَ دُخولِ مَكَّةَ

38- MEKKE'YE GİRME SIRASINDA YIKANMAK BÂBI

٥٦ـ حدّثني يَعْقُوبُ بنُ ابرَاهِيمَ قال حدّثنا ابنُ عُلَيَّةَ قال أخْبَرَنَا أيُّوبُ عَنْ نافِعٍ قالَ كانَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما إذَا دَخَلَ أدْنَى الْحَرَمِ أمْسَكَ عَنِ التَّلْبِيَةِ ثُمَّ يَبِيتُ بِذِي طِوًى ثُمَّ يُصَلّى بِهِ الصُّبْحَ وَيَغْتَسِلُ وَيُحَدِّثُ أنَّ نَبِيَّ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وسلم كانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ *

56-....... Bize Eyyûb (es-Sahtiyânî), Nâfi'den haber verdi. O şöyle demiştir: İbnu Umer (R), Harem'in en yakın hudûd mevkiine girdiği zamân telbiyeyi keser. Sonra Zû Tuvâ'da geceyi geçirir, sonra orada sabâh namâzını kılar ve (Mekke'ye girmek için de) yıkanırdı. İbnu Umer, Allah Peygamberi'nin de böyle yapar idiğini söylerdi [105].

---

104 Hadîsin başlıktaki âyeti tefsîr ettiği açıktır. Bu hadîsi el-İsmâîlî de tamâm senedli olarak rivâyet etmiştir.

Âyet ve İbn Abbâs'ın bu tefsîri, Mekke ve civârında oturanlar için temettu' ve kırân haccı olmayacağını, bunların dışında bütün yeryüzünden gelecek hacıların ise temettu' veyâ kırân haccı yapmak sûretiyle fâidelenebilecekleri ve bu fâidelenme şükrânesi olarak da bir kurbân kesecekleri; kurbân bulamayan veyâ bedelini tedârik etmekten âciz olanlara da ihrâma girdikten sonraki hacc fiilleriyle meşgûl olduğu zamânlarda üç gün, haccı tamâmiyle bitirip memleketine döndüğü zamân da yedi gün olmak üzere, tamâmı on günlük oruç tutmak lâzım geldiği öğretilmiştir.

105 Hadîsin başlığa delîl olan yeri: "Zû Tuvâ'da (Mekke'ye girmek için) yıkanırdı" fıkrasıdır. Bu hadîs, şehirlere, medeniyet yuvalarına girişte, yolculuğun insan üzerindeki maddî mânevî bütün kirlerini dışarıda bırakmak ve şehre tertemiz girmek için, yıkanmayı öğretmektedir. İşte İslâm Dîni, Mekke'nin şahsında, me-

٣٩ــ باب دُخول مَكّةَ نَهارًا أوْ لَيْلاً. باتَ النبيُّ ﷺ بِذِى طِوًي حَتَّى أصْبَحَ ثُمَّ دَخَلَ مَكَّةَ. وكانَ ابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما يَفْعَلُهُ

39- MEKKE'YE GÜNDÜZLEYİN YÂHUD GECELEYİN GİRİLMESİ(NİN MEŞRÛ'LUĞU) BÂBI

Peygamber (S) Zû Tuvâ'da geceleyip sabâha ulaştı. Sonra da Mekke'ye girdi. İbnu Umer de böyle yapardı [106].

٥٧ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا يَحْيي عنْ عُبَيْدِ اللّهِ قال حدّثني نافِعٌ عَنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما قالَ باتَ النبيُّ ﷺ بِذَى طُوًى حَتَّى أصْبَحَ ثُمَّ دَخَلَ مَكَّةَ وَكانَ ابنُ عُمَرَ رَضَى اللّهُ عنهما يَفْعَلُهُ *

57-....... Ubeydullah şöyle demiştir: Bana Nâfi' haber verdi ki, ibnu Umer (R): Peygamber (S) Zû Tuvâ mevkiinde geceyi geçirip sabâha ulaştı. Sonra (gündüzleyin) Mekke'ye girdi demiştir. Nâfi': İbnu Umer de böyle yapardı, demiştir.

٤٠ــ باب مِنْ أيْنَ يَدْخُلُ مَكَّةَ

40- İHRÂMLININ MEKKE'YE NEREDEN GİRECEĞİ BÂBI

٥٨ــ حدّثنا إبْراهِيمُ بنُ المُنْذِرِ قال حدّثني مَعْنٌ قال حدّثني مالِكٌ عَنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رَضى اللّهُ عَنْهُمَا قال كانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَدْخُلُ مَكَّةَ مِنَ الثَّنِيَّةِ العُلْيا وَيَخْرُجُ مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلَى *

58-....... Bana Mâlik,Nâfi'den tahdîs etti ki, İbn Umer (R): Rasûlullah (S), Mekke'ye Seniyyetu'l-Ulyâ'dan girer ve (çıkarken de) Seniyyetu's-Suflâ'dan çıkar idi, demiştir [107].

---

deniyet merkezleri olan şehirlere en medenî giriş usûlünü, kıyâmete dek eskimeyecek bir esas olarak bütün insanlığa böyle öğretmiş ve öğütlemiş oluyor.

Buhârî bu hadîsi "Kıbleye yönelerek telbiye etme bâbı"nda daha uzun olarak getirmişti.

106 Bu hadîs, bundan önce senediyle mevsûlen geçtiği için, bu başlıkta senedsiz olarak kısaca getirilmiştir. Bâb altında da aynı hadîsi başka bir senedle getirmiştir.

107 Hadîsin bâb başlığına uygunluğu, içinde başlıktaki sorunun cevâbı bulunması cihetiyledir.

٤١ ــ باب مِنْ أَيْنَ يَخْرُجُ مِنْ مَكَّةَ

41- BÂB: İHRÂMLI MEKKE'DEN ÇIKIŞTA NEREDEN ÇIKAR?

٥٩ ــ حدّثني مُسَدَّدُ بنُ مُسَرْهَدٍ البَصْرِيُّ قال حدّثنا يَحْيَ عن عُبَيْدِ اللّهِ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضىَ اللّهُ عنهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ مِنَ الثَّنِيَّةِ العُلْيَا الَّتِي بالْبَطْحَاءِ وَيَخْرُجُ مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلَى * قال أبو عَبْدِ اللّهِ كانَ يُقَالُ هُوَ مُسَدَّدٌ كاسْمِهِ * قالَ أبو عَبْدِ اللّهِ سَمِعْتُ يَحْيَى بنَ مَعِينٍ يَقُولُ سَمِعْتُ يَحْيَ بنَ سَعِيدٍ يَقُولُ لَوْ أَنَّ مُسَدَّدًا أَتَيْتُهُ فِي بَيْتِهِ فَحَدَّثْتُهُ لاَسْتَحَقَّ ذَلِكَ وَمَا ابالِي كُتُبِى كانَتْ عِنْدِى أَوْ عِنْدَ مُسَدَّدٍ *

59- Bana Müsedded ibnu Muserhed el-Basrî tahdîs edip şöyle dedi: Bana Yahyâ (ibn Saîd el-Kattân), Ubeydullah'tan; o da Nâfi'-den tahdîs etti ki, İbn Umer (R): Rasûlullah (S) Mekke'ye Kedâ denilen Bathâ'daki Seniyyetu'l-Ulyâ' yolundan girdi; (çıkışta da) Kudâ denilen es-Seniyyetu's-Suflâ yolundan çıktı, demiştir [108].

Ebû Abdillah el-Buhârî dedi ki: Müsedded, ismi gibi sağlamlaştırılmış dosdoğru bir zâttır denilir idi.

Ebû Abdillah el-Buhârî şöyle dedi: Ben Yahyâ ibnu Maîn'den işittim, şöyle diyordu: Ben Yahyâ ibn Saîd el-Kattân'dan işittim, şöyle diyordu: Şâyet ben evinde Müsedded'e gelsem de ona hadîs söylesem, o buna elbette lâyıktır; ben, kitâblarım yanımda olmuş yâhud Müsedded'in yanında bulunmuş olsun, buna aldırmam [109].

---

108 Bu hadîsin de başlığa delîlliği, bundan önceki hâşiyede zikrettiğimiz şekildedir.

109 Buhârî, bu sözlerinden birincisi ile Müsedded isminin doğruluk ma'nâsına olan "Sedâd"dan türetilmiş olduğu için, bu zâtın da ismi gibi çok doğru bir kimse olduğu, binâenaleyh bu zâtın ismi ile tam bir uygunlukta olduğu söylenirdi, diyor. İkinci sözü ile de, yukarıdaki tezkiyesiyle yetinmeyip, devrinde cerh ve ta'dîl üstâdı ve imâmı olan Yahyâ ibn Maîn'den, Yahyâ ibn Saîd el-Kattân'ın, Müsedded'in sağlamlığına dâir sözünü nakletmiştir. Buhârî bu iki sözü ile Müsedded'in sağlamlık, doğruluk ve sıkalıkta en son ve pek yüksek derecede olduğunu belîğ bir şekilde ifâde ve isbât etmiş oluyor.

Bu Seniyyetu'l-Ulyâ'dan Mekkeliler'in makberesi olan Muallâ'ya inilir. Ve bu yola fetha ve medd ile "Kedâ" denilir. Seniyyetu's-Suflâ da Mekke'nin alt tarafındadır. Buna da ötre ve kesr ile "Kudâ" denilir *(Umdetu'l-Kaarî).*

Bu Seniyyetu'l-Ulyâ'dan Mekke'nin makberi olan Hacûn'a inilir. Yükselmesi zor bir yoldur. Sonra sırasıyle Muâviye, Abdulmelik, Mehdî tarafından düzeltilip düzleştirildi. Sonra zamânımızda evvelâ 811 hicrî yılında, sonra da 820 yılında Melik Müeyyed tarafından bu yol inşâ edildi... (İbn Hacer).

Bizim zamânımızda (1376/1957) ise Suûdî Hükûmeti bu yolları geniş geniş asfalt yollar hâlinde yeniden îmâr ve inşâ etmiştir (M.Sofuoğlu).

٦٠ـ حدّثنا الْحُمَيْدِيُّ وَمُحَمَّدُ بنُ الْمُثَنَّى قالا حدّثنا سُفْيَانُ بنُ عُيَيْنَةَ عن هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ عَنْها أنّ النبىَّ صلى اللّهُ عليه وسلم لمَّا جاءَ إلَى مَكَّةَ دَخَلَ مِنْ أعْلاَهَا وَخَرَجَ مِنْ أسْفَلِهَا *

60-....... Bize Sufyân ibnu Uyeyne, Hişâm ibn Urve'den; o da babası Urve'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) Mekke'ye geldiği zamân, içeriye Mekke'nin yüksek tarafından girmiş; çıkarken de aşağı tarafından çıkmıştır [110].

٦١ـ حدّثنا مَحْمُودُ بنُ غَيْلاَنَ الْمَرْوَزِيُّ قال حدّثنا أبُو أُسَامَةَ قالَ حدّثنا هِشَامُ بنُ عُرْوَةَ عَنْ أبيهِ عَنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنهَا أنّ النبىَّ ﷺ دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ وَخَرَجَ مِنْ كُدًا مِنْ أعْلَى مَكَّةَ *

61-....... Bize Hişâm ibn Urve, babası Urve'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti ki (o şöyle demiştir): Peygamber (S) Fetih yılında Mekke'ye Kedâ Tepesi yolundan girdi. Çıkarken de Mekke'nin yukarı tarafındaki Kudâ'dan çıktı [111].

٦٢ـ حدّثنا أحْمَدُ قال حدّثنا ابنُ وَهْبٍ قال أخْبَرَنا عَمْرٌو عنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ عنْ أبيهِ عَنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنهَا أنّ النبىَّ ﷺ دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ أعْلَى مَكَّةَ قالَ هِشَامٌ وكانَ عُرْوَةُ يَدْخُلُ عَلَى كِلْتَيْهِمَا مِنْ كَدَاءٍ وَكُدًا وَأكْثَرُ مَا يَدْخُلُ مِنْ كَدَاءٍ وَكَانَتْ أقْرَبَهُمَا إلَى مَنْزِلِهِ *

62-....... Bize Amr, Hişâm ibn Urve'den; o da babası Urve'den; o da Âişe(R)'den: "Peygamber (S) feth yılında Mekke'ye, Mekke'nin yüksek tarafındaki Kedâ yolundan girdi" diye tahdîs etti. Hişâm dedi ki: Urve, Mekke'ye Kedâ ve Kudâ yollarının her ikisinden de girer idi. En çok da Kedâ yolundan girerdi. Bu Kedâ yolu, O'nun ineceği yere en yakın olanı idi [112].

---

110 Bu hadîsten Mekke'ye Seniyyetu'l-Ulyâ'dan girmek, çıkarken de Seniyyetu's-Suflâ'dan çıkmak müstehâb olduğu ve bu hükmün hacı, umreci veyâ Mekke'ye ihrâmsız giren kimseler için musâvî bulunduğu hususlarında istifâde edilmiştir.

111 Bu da, Âişe hadîsinin diğer bir tarîkidir. Lâkin râvî, burada giriş ve çıkış yollarında çevirme yapmıştır.

112 Bu da yine Âişe hadîsinin başka bir tarîkidir. Burada Hişâm, babası Urve'nin rivâyet ettiği hadîse muhâlif olarak, en çok Kedâ yolundan girmesine, bu yolun

٦٣ـ حدّثنى عَبْدُ اللّهِ بنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قال حدّثنا حَاتِمٌ عنْ هِشَامٍ عنْ عُرْوَةَ قَالَ دَخَلَ النبىُّ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ مِنْ أعْلَى مَكَّةَ وَكَانَ عُرْوَةُ أكْثَرَ ما يَدْخُلُ مِنْ كَدَاءٍ وَكَانَ أقْرَبَهُمَا إلَى مَنْزِلِهِ *

63-....... Urve: Peygamber (S) Fetih yılında Mekke'nin yüksek tarafından Kedâ'dan girdi, demiştir. Hişâm: Urve de ekseriyâ bu Kedâ'dan girer idi. Hâlbuki bu yol, kendi menziline iki yolun en yakını idi [113].

٦٤ـ حدّثنا مُوسَى قال حدّثنا وُهَيْبٌ قَال حدّثنا هِشَامٌ عَنْ أبيهِ دَخَلَ النبىُّ ﷺ عَامَ الفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ وكانَ عُرْوَةُ يَدْخُلُ مِنْهُمَا كِلَيْهِمَا وَأكْثَرُ مَايَدْخُلُ مِنْ كَدَاءٍ أقْرَبِهِمَا إلَى مَنْزِلِهِ * قَالَ أبو عُبَيْدِ اللّهِ كَدَاءٌ وكُدًا مَوْضِعَانِ *

64-....... Bize Hişâm, babası Urve'den: Peygamber(S) Fetih yılında Kedâ yolundan girdi, diye tahdîs etti. Hişâm: Urve, bu yolların her ikisinden de Mekke'ye girer idi. En çok girmekte olduğu yolu da bu ikisinin kendi evine en yakını olan Kedâ'dan idi [114].

Ebû Abdillah el-Buhârî: Kedâ ve Kudâ, Mekke'de iki yer ismidir, dedi.

٤٢ـ بابُ فَضْلِ مَكَّةَ وَبُنْيَانِهَا وَقَوْلِهِ تَعَالَى وَإذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إلَى إبْرَاهِيمَ وَإسْمَاعِيلَ أنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ والْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ. وَإذْ قَالَ إبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلاً ثُمَّ أضْطَرُّهُ إلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ. وَإذْ يَرْفَعُ إبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وإسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا انَّكَ أنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً

---

ineceği evine yakınlığını gerekçe yapmış ve buna bir ma'ziret kılmıştır. Urve Mekke'ye oradan girmeyi zarûrî görmemiştir. Bunu arasıra yapmış; çok defa da kolaylık maksadıyle başka yerden girme işini yapmıştır.

113 Bu hadîsin Urve üzerine mevkûfluğu veyâ mürselliği husûsunda ihtilâf edilmiştir. Buhârî iki tarîki de zikredip, ayıplı olmadığını göstermiştir.

114 Bu da aynı hadîsin diğer bir tarîkten rivâyetidir. Buradaki hadîslerin hâşiyelerini hep *Umdetu'l-Kaarî*'den özetle naklettik.

مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ *

42- MEKKE VE MEKKE'NİN EN MEŞHÛR BİNÂSI OLAN KA'BE'NİN FAZÎLETİ İLE YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİNİN TEFSÎRİ BÂBI:

"Hani biz beyti insanlar için bir toplantı yeri ve emîn bir mahall yapmıştık (hatırlayın). Siz de İbrâhîm Makaamı'ndan bir namâzgâh edinin. İbrâhîm ile İsmâîl'e de: 'Evimi, tavâf edenler, ibâdet kasdıyle orada kalanlar, rukû' ve sucûd eyleyenler için titizlikle temizleyin' diye kuvvetli emir vermiştik. Hani İbrâhîm: 'Ey Rabb'im! Burasını emniyetli bir şehir yap ve ahâlîsinden Allah'a ve âhiret gününe inananları türlü mahsûller ve servetlerle rızıklandır' demişti. (Allah da:) Kâfir olanı dahî kısa bir zamân için (yaşadığı müddetçe) fâidelendireceğim. Sonra onu cehennem azâbına icbâr edeceğim. Varacağı yer ne kötüdür, buyurmuştu. Hani İbrâhîm o Beyt'in temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu (da ikisi de şöyle duâ etmişlerdi): 'Ey Rabb'imiz, Bizden (şu hizmeti) kabûl buyur. Şübhesiz hakkıyle işiten, kemâliyle bilen Sen'sin Sen. Ey Rabb'imiz, ikimizi de sana teslîmiyette sâbit kıl. Soyumuzdan da (yalnız sana boyun eğen) müslümân bir ümmet (yetiştir) ve bize ibâdet edeceğimiz yerleri (hacc amellerini) göster. Tevbemizi kabûl et. Çünkü tevbeleri en çok kabûl eden, kemâliyle acıyan Sen'sin Sen!" (el-Bakara: 125-127) [115]

٦٥ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ قال حدّثنا أَبُو عاصِمٍ قال أخبرنى ابنُ جُرَيْجٍ قال أخبرنى عَمْرُو بنُ دِينَارٍ قال سَمِعْتُ جابِرَ بنَ عَبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنهما قال لَمَّا بُنِيتِ الْكَعْبَةُ ذَهَبَ النبىُّ ﷺ وَعَبَّاسٌ يَنْقُلاَنِ الحِجَارَةَ فَقَالَ الْعَبَّاسُ لِلنَّبِىِّ ﷺ اجْعَلْ إِزَارَكَ عَلَى رَقَبَتِكَ فَخَرَّ الى الأَرْضِ وَطَمَحَتْ عَيْنَاهُ إِلَى السَّمَاءِ فقال أَرِنِى إِزَارِى فَشَدَّهُ عَلَيْهِ *

65-....... Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan işittim; şöyle dedi: Kureyş tarafından Ka'be binâ olunurken, Peygamber ile amucası Abbâs'

115 Bu âyetlerin Mekke'nin, Harem'in ve onun en meşhûr binâsı olan Ka'be'nin fazlı ile ilgisi açıktır.

gidip, birlikte taşları omuzlarında taşıyorlardı. Abbâs Peygamber'e: İzârını çıkar da boynun üzerine koy, dedi. İzârını çıkarıp koyacağı sırada hemen yere düştü. Ve iki gözü semâya dikilerek; Abbâs'a: *"İzârımı bana göster"* dedi. Akabinde izârını alıp onu kendi üzerine bağladı [116].

٦٦ــ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ عنْ سَالِمِ بنِ عَبْدِ اللّهِ انَّ عَبْدَ اللّهِ بنَ مُحَمَّدِ بنِ أبِى بَكْرٍ أخبر عَبدَ اللّهِ بنَ عُمَرَ عنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها زَوْجِ النبىِّ ﷺ أنَّ رَسولَ اللّهِ ﷺ قال لَهَا ألَمْ تَرَىْ أنَّ قَوْمَكِ لَمَّا بَنَوُا الْكَعْبَةَ اقْتَصَرُوا عنْ قَوَاعِدِ ابْرَاهِيمَ فَقُلْتُ يا رَسولَ اللّهِ ألا تَرُدُّها عَلَى قَوَاعِدِ ابْرَاهِيمَ قال لَوْلاَ حِدْثانُ قَوْمِكِ بالْكُفْرِ لَفَعَلْتُ فقال عَبْدُ اللّهِ رضى اللّهُ عنهُ لَئِنْ كانتْ عائِشَةُ رضى اللّهُ عنها سَمِعَتْ هٰذَا مِنْ رسولِ اللّهِ ﷺ ما أُرَى رسولَ اللّهِ ﷺ تَرَكَ اسْتِلاَمَ الرُّكْنَيْنِ اللَّذَيْنِ يَلِيَانِ الحِجْرَ إلاَّ أنَّ الْبَيْتَ لَمْ يُتَمَّمْ عَلَى قَوَاعِدِ ابْرَاهِيمَ *

66-....... Muhammed ibn Ebî Bekr'in oğlu Abdullah, Abdullah ibn Umer'e, Âişe'den haber vermiştir: Peygamber'in zevcesi Âişe şöyle demiştir: Rasûlullah (S), ben Âişe'ye hitâben:

— *"Kavmin Kureyş'in Ka'be'yi binâ ederlerken, İbrâhîm Peygamber'in koyduğu temellerden bir kısmını terkederek kısalttıklarını bilmez misin?"* dedi.

Ben:

— Yâ Rasûlallah! Sen Ka'be'nin duvarlarını İbrâhîm'in temelleri üzerine döndürmez misin? dedim.

Rasûlullah:

— *"Kavminin zamânı kâfirlik devrine yakın olmasaydı, muhakkak ben Ka'be'nin duvarlarını İbrâhîm'in temelleri üzerine yapardım"* buyurdu [117].

Abdullah ibnu Umer: Vallâhi Âişe bu sözü muhakkak Rasûlullah'tan işitmiştir. -Ben Rasûlullah'ın Hıcr'a yakın bulunan o iki Ka'be köşesini isti'lâmı terkettiğini sanmam; ancak şu var ki, herhâlde Beyt,

116 Hadîsin başlığa uygunluğu "Ka'be binâ edilirken..." kavlinden alınır. Çünkü Ka'be'nin binâ edilmesi, Mekke'nin binâ edilmesine ve büyük bir medeniyet ma'-mûresi olmasına sebeb olmuştur. Bu sûretle hem sebeb olan Ka'be'nin, hem de müsebbeb olan Mekke'nin fazîletine, hadîste bir uygunluk ve delîl bulunmuştur.

117 Bu hadîsin de başlığa hüccetliği yukarıki hadîsteki gibidir.

İbrâhîm'in temelleri üzere tamâm olmamıştır, demiş (böylece Âişe'-yi te'yîd etmiş)tir [118].

٦٧ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ قال حدّثنا أَبو الأَحْوَصِ قَال حدّثنا أَشْعَثُ عَنِ الأَسْوَدِبنِ يَزِيدَ عنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قَالَتْ سَأَلْتُ النبىَّ ﷺ عَنِ الجَدْرِ أَمِنَ الْبَيْتِ هُوَ قالَ نَعَمْ قُلْتُ فَمَا لَهُمْ لَمْ يُدْخِلُوهُ فِى الْبَيْتِ قال إنَّ قَوْمَكِ قَصَّرَتْ بِهِمُ النَّفَقَةُ قُلْتُ فَمَا شأنُ بابِهِ مُرْتَفِعًا قالَ فَعَلَ ذَلِكَ قَوْمُكِ لِيُدْخِلوا مَنْ شَاؤُا وَيَمْنَعُوا مَنْ شَاؤُا وَلَوْلاَ أَنَّ قَوْمَكِ حَدِيثٌ عهْدُهُمْ بالجَاهِلِيَّةِ فأَخافُ أَنْ تُنْكِرَ قُلُوبُهُمْ أنْ أُدْخِلَ الجَدْرَ فِى الْبَيْتِ وَأنْ أُلْصِقَ بابَهُ بالأَرْضِ *

67-....... Bize Eş'as, el-Esved ibn Yezîd'den tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber'e İsmâîl Hıcrı'nın duvarından sorup:

— Bu duvar Beyt'ten midir? dedim.

Rasûlullah:

— *"Evet, duvar Beyt'tendir"* buyurdu.

Ben yine:

— Kureyş için ne mâni' vardı ki duvarı yânî Hıcr'ı Beyt'in içine katmadılar? dedim.

Rasûlullah(S):

— *"Kavmin olan Kureyş'in bu Hıcr'ı, Ka'be'ye girdirmeye ve Ka'-be içine katmaya büdçeleri kısa gelip yetmedi"* buyurdu.

Ben yine:

— Ka'be'nin kapısı neden bu kadar yüksektir? diye sordum.

Rasûlullah:

— *"Senin kavmin, dilediklerini Ka'be'ye girdirmeleri, diledik-lerini de girmekten men' etmeleri için böyle yaptılar. Eğer kavmin Câhiliyet devrine yakın olmasaydı, Hıcr'ın duvârını Beyt'e katmak ve Beyt'in kapısını yer seviyesine indirmek isterdim. Fakat duvarı Beyt'e girdirmem ve Ka'be kapısını yer seviyesine indirmemden ötü-rü, onların gönüllerinin kırılmasından endîşe ederim"* buyurdu [119].

---

118 İbn Umer'in bu sözü, Âişe'nin rivâyetini zayıflatmak ve doğruluğunda şübheye düşürmek için değildir. Çünkü Âişe, mümkin olan en yüksek derecede doğru sözlü, ezberleyici ve iyi zabtedicidir. Lâkin Arab kelâmında çok kerre teşkîk sûretinde söz vâki' olur da, bundan takrîr ve kesin kanâat murâd edilir. Bunun Kur'ân'-da da örnekleri vardır: el-Enbiyâ:111; Sebe':50. âyetlerinde olduğu gibi.

119-120 Âişe'nin bu hadîsleri Ka'be'nin Kureyş zamânındaki inşâsı, Peygamber'in kendi zamânında İbrâhîm Peygamber devrindeki aslî hey'etini diriltme arzûsu

٦٨ــ حدّثنا عُبَيْدُ بنُ إسْمَاعِيلَ قال حدّثنا أبو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عنْ أبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها قالَتْ قالَ لِي رَسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم لَوْلاَ حَدَاثَةُ قَوْمِكِ بالْكُفْرِ لَنَقَضْتُ الْبيتَ ثُمَّ لَبَنَيْتُهُ على أسَاسِ إبْرَاهِيمَ علَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ فإنَّ قُرَيْشًا اسْتَقْصَرَتْ بِنَاءَهُ وَجَعَلتُ لهُ خَلْفًا قال أبو مُعَاوِيَةَ حدّثنا هِشَامٌ خَلْفًا يَعْنِى باباً *

68-....... Bize Ebû Usâme, Hişâm'dan; o da babası Urve'den tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bana şöyle buyurdu: *"Eğer senin kavminin küfrden ayrılması yeni olmasaydı, ben elbette Beyt'i bozar, sonra onu İbrâhîm Peygamber'in temeli üzerine binâ ederdim. Şübhesiz Kureyş Beyt'in binâsını kısaltmıştır ve Beyt için bir half yânî kapı yapmıştır.* (Diğer zabta göre mütekellim zamîri ile: Ben ona bir half yânî bir kapı yapardım)" buyurdu.

Ebû Muâviye Muhammed ibn Hâzım şöyle dedi: Bize Hişâm, "Halfen", yânî bir kapı diye tahdîs etti [120].

٦٩ــ حدّثنا بَيَانُ بنُ عَمْرٍو قال حدّثنا يَزِيدُ قال حدّثنا جَرِيرُ بنُ حَازِمٍ قال حدّثنا يزِيدُ بنُ رُومَانَ عنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عنهَا أنَّ النبىَّ ﷺ قالَ لَهَا يا عَائِشَةُ لَوْلاَ أنَّ قَوْمَكِ حَدِيثُ عَهْدٍ بجَاهِلِيَّةٍ لأَمَرْتُ بالْبَيْتِ فَهُدِمَ فأدْخَلْتُ فِيهِ مَا أُخرِجَ مِنْهُ وَألْزَقْتُهُ بالارْضِ وَجَعَلْتُ لَهُ بابَيْنِ باباً شَرْقِيًّا وباَبًا غَرْبِيًّا فَبَلَغْتُ بِهِ أسَاسَ إبْرَاهِيمَ فذَلِكَ الَّذِي حَمَلَ ابنَ الزُّبَيْرِ رضى الله عنهما عَلَى هَدْمِهِ . قالَ يَزِيدُ وشَهِدْتُ ابنَ الزُّبَيْرِ حِينَ هَدَمَهُ وَبَنَاهُ وأدْخَلَ فِيهِ مِنَ الْحِجْرِ وَقَدْ رأيْتُ أسَاسَ إبْرَاهِيمَ حِجَارَةً كأسْنِمَةِ الإبِلِ قالَ جرِيرٌ فَقُلْتُ لَهُ أيْنَ مَوْضِعُهُ قال أُرِيكَهُ الآنَ فَدَخَلْتُ مَعَهُ الْحِجْرَ فأشَارَ إلَى مَكانٍ فَقَالَ هٰهُنَا قال جَرِيرٌ فَحَزَرْتُ مِنَ الْحِجْرِ سِتَّةَ أذْرُعٍ أوْ نَحْوَهَا *

69-....... Bize Cerîr ibn Hâzım tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yezîd ibnu Rûmân, Urve'den; o da Âişe(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S), Âişe'ye hitâben şöyle buyurmuştur:

— *"Yâ Âişe! Senin kavmin Câhiliyet devrine zamânca yakın ol-*

---

ve Kureyş'in İslâm'ının yeni oluşu sebebiyle gönüllerinin kırılmaması için bu işe girişmediği hakkında gâyet emîn bilgiler vermektedirler.

mayaydı, ben Beyt'in yıkılmasını emrederdim ; o da yıkılırdı. Sonra Beyt'ten dışarıda bırakılan Hıcr'ı, Beyt'e katar ve kapısını da yere yapışık yapardım. Bir de Beyt'e biri şark tarafında, öbürü de garb tarafında olmak üzere iki tâne kapı koydururdum. Bu sûretle de Beyt'i, İbrâhîm Peygamber'in temeline ulaştırmış olurdum".

Urve: İşte Abdullah ibn Zubeyr'i Beyt'i yıkmaya ve yeniden inşâya sevk eden sebeb, Âişe'nin haber verdiği Peygamber'in bu arzûsudur, demiştir.

Cerîr ibn Hâzım dedi ki: Bana Yezîd ibn Rûmân:

— İbn Zubeyr, Beyt'i yıktığı ve yeniden binâ ettiği zamân, ben de hâzır bulundum. O, Hıcr'dan bir mıkdârını Beyt'e katmıştı. Bu sırada ben, İbrâhîm Peygamber'in deve hörgüçleri gibi olan temel taşlarını gördüm, dedi.

Cerîr dedi ki: ben de Yezîd'e:

— İbrâhîm'in bu temellerinin yeri neresidir? diye sordum.

Yezîd:

— (Gel!) Şimdi onu sana göstereyim, dedi.

Ben kendisiyle berâber Hıcr'e girdim. O bana:

— İşte şurasıdır, diye Hıcr'ın aslî hudûdunun bulunduğu bir yer işâret edip gösterdi.

Cerîr dedi ki: Ben Hıcr'den olan bu yerin altı zirâ' yâhud ona yakın mikdâr olduğunu takdîr ettim [121]

(Hacc Kitâbı'nın devâmı dördüncü cilddedir.)

---

121 Hicr, yarım dâire şeklinde 39 zirâ'dır, alçak bir duvarla çevrili, Ka'be bitişiğinde ma'rûf yerdir. Tavâf, bunun dışından yapılır. Bunun altı zirâ'ı ihtilâfsız Beyt'ten sayılmıştır. Altı zirâ'dan fazlasının Beyt'ten sayılıp sayılmayacağında ihtilâf vardır.

İÇİNDEKİLER

16-KİTÂBU'L-KUSÛF
(Güneş ve Ay Tutulması Kitâbı)
(23 Hadîs)

17-EBVÂBU SUCÛDİ'L-KUR'ÂN
(Kur'ân'ın Secde Edilecek Yerlerine Âid Bâblar)
(13 Hadîs)

18-EBVÂBU TAKSÎRİ'S-SALÂT
(Namâzın Kısaltılması Bâbları)
(35 Hadîs)

19-KİTÂBU'T-TEHECCÜD
(Teheccüd Namâzı Kitâbı)
(49 Hadîs)

20-EBVÂBU'T-TATAVVU'
(Tatavvu' Namâzı Bâbları)
(13 Hadîs)

21-KİTÂBU FADLİ'S-SALÂTİ FÎ MESCİDİ MEKKE VE'L-MEDÎNE
(Mekke ve Medîne Mescidlerinde Namâz Kılmanın Fazîleti Kitâbı)
(8 Hadîs)

22-EBVÂBU'L-AMEL FÎ'S-SALÂT
(Namâz İçinde Amel Bâbları)
(27 Hadîs)

23-EBVÂBU'S-SEHV
(Unutup Yanılma ile İlgili Bâblar)
(14 Hadîs)

24-KİTÂBU'L-CENÂİZ (Cenâzeler Kitâbı) (149 Hadîs)

26-EBVÂBU SADAKATİ'L-FITR
(Fıtr Sadakası Bâbları)
(10 Hadîs)

27-KİTÂBU'L-HACC
(Hacc Kitâbı)
(241 Hadîs)

25-KİTÂBU'Z-ZEKÂT
(Zekât Kitâbı)
(102 Hadîs)

"Hitamuhu misk" (et-Tatfîf: 26) *olması niyâzıyle*
Üçüncü Cildin Sonu